MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS

TÖRTÉNELME.

1000-TŐL 1880-IG, ÖT KÖTETBEN.

ÍRTA: MÁRIÁSS Y BÉLA.

I. KÖTET.

BUDAPEST, 1884.
NYOMATOTT BARTALITS IMRÉNÉL,
VIII.. ESZTERHÁZY-IITCZA 12. SZ.

TARTALOM.

I. Ős alkotmányunk ..... 1—2 ig
II Az os alkotmány megbukik, és Demokrat intézményeket
a nemességre támaszkodó monarchia váltja fel ..... 12—29-ig
III. István intézményei ..... 29—41-ig
IV. István törvényei ..... 41—52-ig
V. Λ királyság és nemesség küzdelmei ..... 52—122-ig
VI. Az oligarchia és nemzet küzdelmei ..... 122—148-ig
VII. Az alkotmány Endre halálakor ....148 — 150-íg
VIII. Az oligarchia kényuralom ..... 150—157-ig
IX. Károly uralma és következményei ..... 157—161-ig
X. Az ország fénykora ..... 161—173-ig
XI. Mária és Zsigmond ..... 173—202-ig
XII. Zsigmond és törvényei ..... 202—211-ig
XIII. Albert uralma és törvényei ..... 2l 1—211-ig
XIV. Erzsébet, Ulászló, Hunyady János U. László és Szilágyi kora..... 221 —256-ig
XV. 1. Ulászló, Hunyady János V. László törvényei ..... 256—288-ig
XVI. A nemesség győzelme ..... 288—319-ig
XVII. Mátyás kényuralma ..... 319—327-ig
XVIII. Mátyás törvényei és uralma ..... 327—388-ig
XIX. II. Ulászló ..... 388—437-ig

ŐS ALKOTMÁNYUNK.

I. FEJEZET.

Az alkotmány a magyar állam élettel egyidejű; mielőtt a nemzet hazát indult keresni, szabadságát biztosította, megvetette a magyar közjog alapját, — vezért választott, ki a csatákat vezette; de az országgyűlés határozta el a hadjáratokat, békét az országgyűlés kötött, — a szabad polgárok személy és birtok ügyeiben az országgyűlés által választott főbíró Ítélt, a főbíró ítéletei az országgyűlés elé fellebbeztettek, magány vagyonának minden magyar feltétlen tulajdonosa volt, — minden foglalmány közös birtoknak tekintetett, felosztását a nemzetgyűlés eszközölte, — a vezérség Árpád családjának biztosíttatott, de a családbuli választást a nemzet magának tartotta fel, — minden magyar .szabad, egyenjogú harczos volt, és az időnként tartott országgyűléseken részt vett; — ennélfogva a kényuralom, míg a nemzet más fajokkal össze nem keveredett, míg nyűgöt példája, az idegen szokások és fajok a nemzet jellegét meg nem mérgezték, ismeretlen és lehetetlen volt.

Az ős alkotmány democraticus köztársasági volt, — mint ezt Constantin porphirogenita egykorú görög császár bizonyítja, ki nemzetünkkel közvetlenül érintkezve, nemzetünk

belélete és jelleméről biztos tudomással bírt, — őszerinte- De administrando imperio:

„38 f. A magyarok 7 törzsből állottak, sem maguk kebléből, sem másunnan fejedelmök nem volt. — „és ezen Árpád előtt a turkoknak más vezérük (Dux) soha sem volt, — volt közöttük nehány Vajda.

40 f. A Turk törzsökök fejedelmeiknek nincsenek alávetve, hanem mindenik törzs más folyam partjain lakván a kölcsönös szerződés szerint támadás esetében, egyik a másikat védeni köteles. Hadi fővezérök pedig Árpád, ki kitűnőleg ildomos, mély belátással biró, erélyes fejedelemségre termett férfiú s vele más kettő Gylas és Charkhán bíráskodnak.

A Bizantzi udvar levelezéseiben a következő czim használtatott: „Ad Archontes Turcoum.“

A 3S és 40. fejezetekből kétségbevonhatlan, hogy a vezér semmi egyéb nem volt, mint hadvezér, ki tervezte a hadjáratokat, rendezte a csatákat, elosztotta a hadcsapatokat, a nemzet jóváhagyása mellett frigyet, szövetségeket kötött, követségeket fogadott; de semmi különös joggal fölruházva nem volt, vagyis képviselője, első harczosa volt a szabad nemzetnek. Kitetszik ez a levél cziméből is, mert ha a vezér a nemzet uralkodója lett volna, ha nemzetközi ügyekről önállólag rendelkezik, azon esetben a bizanczi udvar leveleit nem a nemzet főbbjei, de kizárólag a vezér, fejedelemhez (Dux) intézi.

A nemzet önbíráskodása kitetszik a 40. fejezet ezen szavaiból: „Árpáddal más kettő Gylas és Charkhán bíráskodnak“; vagyis a Kárchán, mi kárbirót, vagyis azon személyt jelenti, ki pörösügyekben ítél, — a Gylas-Gyűlés; itt azonban úgy látszik, hogy vagy Constantin császár, vagy munkája leirója tévedt s személynek vette az országgyűlést és a főbírói méltóságot.

Constantáinak az ős szerkezetről! állításai mellett bizonyít s a gyűlés és főbíróra nézve tévedését felderíti Kézai Simon Cronicája, ki ezt mondja:

„A hunok Scitliiában laktokban, mint a fövény úgy megszaporodván, az Úr hétszázadik esztendejében összegyűlekezve,

magok közt kapitányokat, az az vezéreket állitának, hogy együtt, egy szívvel foglalják el a nyugoti tartományokat s állitának magok közt egy Kádár nevezetű bírót, a Torda nemzetségből, ki a közliadi népet ítélje, a viszálkodók pereit igazítsa, a gonosztevőket, tolvajokat, latrokat büntesse; úgy azonban, hogy ha azon bíró mértékletlen ítéletet hozna, a község megsemmisíthesse a vétkes kapitányt és bírót, midőn akarja, letehesse.“

Lényegileg Constantin és Kézai Simon egyetértenek. Mindkettő elismeri azt, hogy a vezérek választattak s a bírói hatalmat a vezér nem gyakorolta. Constantin szerint ezt vele Chárchán és Gylás gyakorolták, vagyis a mennyiben a gyűlés elnöke más, mint a hadvezér nem lehetett, a Kár Chán ítéletei a gyűlés elibe terjesztettek, melynek elnöke szinte a vezér volt, közvetve tehát ő is bíráskodott. Kézái mint magyar, ki ez ügyekről szabatosabb tudomással bírt, már a gyűlést, mint legfőbb hatóságot nevezi meg, a bírót Kádárnak nevezi, itt azonban hihetőleg iráshiba csúszhatott be s a főbíró valószínűleg Kár úr és nem Kádárnak neveztetett. E két elnevezés inkább is egyezik össze Constantin előadásával, mert Kár úr, vagyis azon egyén, ki a károk felett ítél, teljesen egyértelmű a Constantin Kár-chánjával, míg Kádár semmi jelentőséggel sem bir.

Hogy a nemzet felségi jogait országgyűlésen gyakorolta s ezek rendesen tartattak, bizonyítják Béla király névtelen jegyzője és a csíki székely chronica. ·

A névtelen jegyző szerint:

A hét fő magyar törzs, a hódítást megelőzőleg következő pontokban egyesült:

1. A fejedelem, vagyis a vezér mindig Árpád véréből lesz.

2. A hódítás az egész nemzet tulajdona.

3. A nép fejei és ezeknek utódai a fejedelem tanácsából ki ne zárassanak és az ország közigazgatásában részök legyen.

4. Ki a vezér iránt hűtelen, ki a törzsök közt egyenetlenséget, ellenségeskedést eszközöl, büntetése halál.

5. Ha Álmos, vagy utódai bármelyike ezen esküt meg-

szegi, átok alá vettetik (vagyis az „anathemát“ helyesen értelmezve) száműzetik.

A szerződés első pontja szerint Árpád választott vezér volt; e méltóság örökösen átadatott ugyan családjának, de a család tagjai közüli választhatás jogát a nemzet magának tartotta fel, különben az örökösödés rende is kimondatott volna, mi itt teljesen mellőztetett

A szerződés második pontja szerint, a hódítás feletti rendelkezést, a nemzet a vezéri hatalom mellőzésével kizárólagosan magának tartotta fel, az e feletti rendelkezés gyakori összejövetelt, szabad tanácskozást, vagyis korlátlan országgyűlést igényelt.

A harmadik pontban a nép fejeinek örökre hely adatik a fejedelmi tanácsban s az ország főbb méltóságaibani részvét számokra biztosittatik, íróinknál az országgyűlések időnként különböző latin nevek alatt fordulnak elő; névtelennek: „Consilium Ducis“ kifejezése nem a fejedelmi tanácsot, de az országgyűlést értelmezi, mert minden főbb ügyek Constantin, Kézai Simon, a csíki chronica szerint az országgyűlésen intéztetvén el, a különös fejedelmi tanács, semmi jelentőséggel sem bir, — fejedelmi tanácsnak csak elnökéről neveztetett el. Hogy az országgyűlésekben! részvét, a közügyek feletti rendelkezés, nem csak a főket Anonimus szerint „principales personakat“ illette,kitetszik e pont szövegéből; mert e jogot így indokolja: „ut isti principales personae, qui sua libera voluntate Almum sibi Dominium elegerunt, quodipsi et filii eoru mnumquam a consilio Ducis et honore Regni omnino privarentur.“

Constantin, Kézai, a régi hagyományok a folytonos szokás szerint vezéreit, később királyait a nemzet minden tagja választotta. itt tehát névtelen ezen kifejezése alatt „principales personae“ nem a kapitányok és törzsfők, de az egész törzs értendő, — ennélfogva a tanácsban! részvét a főbb hivatalok feletti rendelkezés, nem a törzsfőket, de a törzsöket, illetőleg az egész nemzetet illette, oly tanácskozmány: consilium; a mely 200,000 emberből áll,nem vezéri tanács, de országgyűlés. — Anonimus az ország intézményeit tulajdon százada világában

tünteti elő s mindenütt nemességet, magas aristocratiát, királyi hatalmat lát akkor, midőn még ez teljesen ismeretlen volt s a nemzet a felségjogokat osztatlan és korlátlanul önmaga gyakorolta.

Az ötödik pont szerint a fejedelem magát esküvel kötelezte a szerződés teljesítésére, ellenkező esetben átok alá vettetett, vagyis száműzetett. — E szerződés két oldalú; a fejedelem felelős volt; felelőségre a vezér csak országgyűlés által vonathatott, mert ha valaki bűnt követ el s ezért büntettetik, ott vádló és bírónak is kell lenni, midőn *egy* hatalmas, egyesek jogait tiporja, az állam jólléte ellen működik, ily esetben csak az összes nemzet, melyben az állam mindenhatósága rejlik, ítélhet. Államtanács — habár ez a nemzet főbbjeiből áll is, — az államfő megfenyitésére elegendő hatalommal nem bírhat, a rendszeres országgyűlések tehát már ennélfogva is elkerülhetlenek voltak.

Erre mutat a csíki székely cronica is, mely szerint: „A székelyeknél Árpáddal kötött vérszerződések 6-ik pontja szerint kettéhasitás volt azok büntetése, kik a fő rabonbán áldozatára, mely mellett a közgyűlés tartatott, meg nem jelentek/ Valóban, ha a magyaroknál az országgyűlések az állam szerkezet sarkkövét nem képezték volna, ily súlyos büntetés nem határoztatik a tulajdon gyűléseiken meg nem jelenő székelyekre.

A magyar nemzet minden tagja. lovas harczos volt, az államfők felségi hatalommal nem bírtak, hivatalokat, birtokokat nem oszthattak, környezetöket túlsúlyra nem is emelhették, ennélfogva a nemzet minden fia egyenlő jogokkal bírt, a kiváltságos nemesség, mely később a föld, a nemzet ura lett, csak az első király csinálmánya; eddig a szolgák osztályát csak az idegen foglyok s a csekély hazai bűnösök képezték.

Világos ez az alap szerződés második pontjából, melyben a nemzet a meghódítandó országot közös tulajdonául tartotta fel, — e pont szavai ezek: „quidquid honi per labores corum aquirere possent, nemo corum expers fieret “ Ha a nemzetnél osztálykülönbség divatozik, nem használtatott volna ezen világos kifejezés „senki közülök = nemo corum“, — de egye-

nesen kimondatott volna, hogy a hódított föld a nemesség tulajdona, vagy legalább szabályoztatott volna a birtok aránya; ez pedig ős történelmünkben sehol sem emlittetik.

Sőt inkább Kézai Simon az egyenlőséget cronicája 2-ik fejezetének 1-ső szakaszában tisztán constatirozza:

„A hunnok Seithiában laktokban, mint a fövény úgy megszaporodván az Úr hétszázadik esztendejében, egybegyülekezvén, magok között kapitányokat az az vezéreket, vagy fejedelmeket állitának, hogy együtt, egy szívvel foglalják el a nyugoti tartományokat s állitának magok közt egy Kádár nevezetű bírót a Torda nemzetségből, ki a közhadi népet Ítélje, a viszálkodók pereit igazítsa, a gonosztevőket, tolvajokat s latrokat büntesse, úgy azonban, hogyha azon bíró mértékletlen Ítéletet hozna, a község megsemmisíthesse a vétkes kapitányt és bírót, midőn akarja letehesse-“

Mert azon törvényes szokás a hunnok, vagy magyarok közt Geiza vezér Taksony fia idejéig sértetlenül fel vala tartva; mielőtt ugyanis a magyarok megkeresztelkedtek, a kiáltok a táborban ily szavakkal gyújtók hadba a magyarokat: Isten és a magyar nép szava, hogy ez s ez nap, ez s ez helyen, kiki fegyverben pontosan megjelenjék, a község tanácsát és parancsát meghallani. Valaki tehát a parancsot — helyes okát nem tudva adni — megvetette, az olyat a seithiai törvény karddal vágatta ketté, vagy veszett állapotnak tette ki. vagy a köznép szolgaságába taszította.

Tehát az ilyen vétkek és kihágások választották el egyik magyart a másiktól, különben, miután minden magyar egy apától és egy anyától származott, hogyan mondhatnánk az egyiket nemesnek, a másikat nem nemesnek, ha ily esetekért elmarasztalva nem lett volna.

A kunok, jászok, székelyeknél, kik a magyar faj egy-egy törzsét képezték, a feltétlen egyenlőség századokig felmaradt, ez szinte arra mutat, hogy a nemesség csak később, a királyi hatalom megalapítása, a magyaroknak István német zsoldosai, az idegen rabszolgák általi legyőzetése után hozatott be. Az

egyenlőség elve mellett bizonyít a rokon török faj belszervezete is, kiknél a nemesség ösmeretleu volt.

De ha a hódítás, a vándorlás hosszú tartamát, a harczosok nagy számát tekintetbe vesszük, lehetlen az egyenlőségben kételkednünk. A szolga urát csak kényszerből követi, kedvetlenül harczol, bizonyára ha a nemzetnek tekintélyes része szolga lett volna, ez urait Ázsiából Európába nem kiséri, nem harczol uraival, de az első kedvező alkalmat felhasználva, vagy az üresen elhagyott hazába szökik vissza, vagy szövetkezik az uraik által megtámadott oroszokkal, kik nem késtek volna őket szabad társokul fogadni.

Történetíróink szerint a magyar nemzet összes száma, midőn Magyarország határait átlépte, 1 millió lélek s ezek közt 215,000 harczosból állott; a rendes arányt tekintve az összes népség fele asszonyoknak, az 500,000 férfinak $^{18}_{60}$ része harczképtelen, gyermek- és ifjúnak, $^{10}|_{60}$ része tehetetlen öregnek számítható; az öltözékek előállításához szükségelt mester emberség ismét tetemes részt vett igénybe,úgy hogy ezek levonásával a harczképes rész 267,000 nél többre nem tehető, vagyis e szerint a szolgák száma férfiak és nőkben az összes népnek $^{1}_{5}$-ét alig tehette; ezek az elitéit gyávák és nagy részt azon rabszolgákból állhatták, kiket a nemzet hosszas vándorlásában meghódított, vagy kik a nemzethez mint pásztorok, mesteremberek önként csatlakoztak.

Az egyenlőség mellett harczol nagy törvénytudónk Verló'czy István véleménye is, ki az első rész 3. §. ezt mondja:

A nemesség a magyarok közt bejövetelekkor következésképen keletkezett:

Midőn a magyarok Scithiából családostól kiindulva, több országokat bekalandoztak, vezéreket választottak és a peres ügyek elintézése, a tolvajok, rablók és más gonosztevők megbüntetésére egy főbírót választottak, elhatározták, hogy midőn közügyek tárgyaltainak, vagy had indittatik a véres kard, a magyarok sátraik és táborhelyeik közt hordassék körül s az országgyűlésen mindenki fegyveresen jelenjen meg. Ezen szokás egész Geiza koráig, sértetlenül megtarta ott s e miatt sokan

parasztokká lettek, mert kik ezen rendeletnek nem engedelmeskedtek, ha kimaradásokat nem igazolták, vagy ketté vágattak vagy szolgává tétettek. Ez sokat szolgává tett, mi másképen lehetlen lett volna, mert mindnyájan egy közös a hunok és magyar törzsből származván, különben köztök úr és szolga, nemes, nemtelen és paraszt nem lehetett.“ —Verbőczy ugyan a vezéri korszak után 5 századdal élt, de ezen korban, midőn a történelem még gyermek korát érte, a hagyományok jobban megőriztettek s ennélfogva ő a nemzet múltjáról is biztos tudomással bírt, ezen nyilatkozat különösen nyomatékos azért is, mert azon korban Íratott, midőn a nemesség! előítéletek legerősebben tündököltek, a nemtelenséget szégyennek tartották, minélfogva Verbőczi részrehajlással távolról sem vádolható, másrészről mint műveét, eszes, tudós férfiúról nem is feltételezhetjük, hogy nagy művébe alaptalan koholmányt vett volna fel.

Ha az osztálykülömbség nemzetünknél honos lett volna, bizonyosan a hódítók ez idegen fajokat is általánosan rabszolgává teszik, ez pedig nem történt, — mert a névtelen jegyző 37 f. szerint „Árpád vezér nemeseinek tanácsa és kérelmére a Nyitra vidékről hozott hűteleneknek — előbb tőlök esküt vévén, — külömböző helyeken földeket ajándékozott, nehogy valaha még hűtlenebbekké lévén, a Nyitra szélein lakó híveinek ártsanak, és ezen örömében Hubát Nyitra és más várak főispánjává tette stb.

27. f. Erdély hódításáról ezt Írja: . . . Töhötöm vitézei Gyelót megölvén, a föld lakói uruk halálát látván, tulajdon magok jó szántából kezet adva, Töhötömet urukká választák, s azon helyen, melyet esküllőnek hívnak, hitüket esküvel erősiték.“

51. f. „Mén Marót Bihar várának elestét a hírmondóktól megtudva — nagyon megfélemlett, s Árpád vezérnek követei által megüzente, hogy országát Árpádnak, leányát Árpád fiának, Zsoltnak adja . . . Árpád pedig nemeseivel tanácsot tartva, Mén Marót izenetét megkedvellé, leányát Zsolt nejévé fogadta megparancsolá, hogy Öcsöb és Velek vezérek a lakosok túszokká tett fiait hozzák magokkal, s Mén Maróinak

adják át Bihar várát· Ezen hódítások egyezség által erősítettek meg, e szerint e lakosok birtokaikba továbbá is meghagyattak, így csak az egyenlőség szellemétől áthatott nemzet cselekedhetett, bizonyára ha a nemzet nemességgel birt volna, ez a jó zsákmányt nem szalasztja el, s az idegeneknek több jogot a fajbeli szolgáinál nem adott volna.

Fel nsm tehető, hogy Constantin császár, ki a magyarokkal közvetlen érintkezett, ha a Nemzetben osztálykülömbség létezik, e lényeges körülményt mellőzte volna; nem hihető,hogy a német írók kik nemzetünket, mint rablószörnyetegeket ecsetelték, ha a nemzet egy része szolga, ezt nem hallgatták volna el. Pilgrin osztrák püspök midőn Géza idejében a magyarországi keresztyénség állapotáról Romába jelentést tesz, megemlíti az idegen rabszolgákat ha köztök magyarok is lettek volna, ezt nem mellőzi. — A nemességet az őskorra egyedül Béla király névtelen jegyzője tolja fel, de ő a vezérekben is fejedelmeket látott, oly korban élt, midőn a király, a papság a nemesség által a nemzet nagy része már le volt nyűgözve az őskort és intézményeit tulajdon kora világában fogva fel, a múltról nem mint történetiró, de mint kiváltságos pap ítélt, s minden harczosban nemest, a választott és lehető Törzsfőben örökös főnököket látott; — e tekintetben tehát állításai, a régi viszonyokat helyesen felfogó Kézai Simon, Verbőczy és Constantin ellenében nyomatékkai nem bírnak.

A nemzet alkotmányos életét biztositó Ázsiai rendelkezések 898-ban a pusztaszeri országgyűlésen megerősittettek s *több czilszerü törvényekkel* bővitettek, az itt hozott törvények képezik alkotmányunk alapját, s a vezérek alatt egész I. Istvánig híven megtartattak. Ezek szerint a vezérség Árpád családjában megörökitetett ugyan, de az ország bel-és külügyeiről a nemzet rendelkezett, — a törzsök vidékenkinti elhelyezése itt rendezietett, a nemzet határozta el a hadjáratokat; ezek vezetése azonban a fővezér joga és kötelessége volt, békét kötött, bíráit a nemzet választotta, s a főbíró valamint a fővezér is az országgyűlésnek volt fe'elős.

Az egész hódított terület az összes nemzet által vétetvén

birtokba, egyesek ez időben magány földterülettel nem bírtak, jövedelmük leginkább hadizsákmány és a marhatenyésztésből állt; a széles legelők tehát csak törzstulajdont képeztek (még e században is Pestmegye alsó részein a legeltetés majdnem korlátlan volt, úgy hogy a körösi, kecskeméti juhnyájak az alvidék határtalan rónaságán Szegedig, a Dunáig barangoltak). — A nemzet, midőn Árpád családjában a vezérséget megörökité, felségi jogairól le nem mondott, sem őt különös hatalommal nem ruházta fel, sőt hogy a vezérségi jog visszavonhatlan,. örökös, kétségkivüli nem volt, kitetszik abból is, hogy minden vezér fiát utódául még életében megválasztatta. Árpád kiskorú fiát Zoltánt, a Mén Marót leánya eljegyzésekor, Zoltán Taksonyt szinte gyermekkorban választották meg; Zoltán fiának a vezérséget még életében adta át, Taksony Geizát, Geiza Istvánt szinte életükben választották meg; mindez, ha a vezért méltóságot Árpád családja kétségkivüli örökös joggal bírta volna, minden változáskor nem ismételteiéit volna. A vezér felelőssége kitetszik a pusztaszeri szerződés 5 pontjából, mely szerint az alapszerződést megszegő vezér büntetése száműzetés volt: „si quis de posteris Almi ducis, et aliarum persenarum principalium iuramenti statuta ipsorum infrigere voluerit, anethemati subjaceat in perpetuum“ az anathema szó ugyan a keresztyén hívek társaságból! kirekesztést jelent de a múlt időkre alkalmazva ez csak száműzetést jelenthet, mert őseink keresztyének nem voltak, tehát e szó szoros értelemben az ős időkre nem is alkalmazható, a nemzet rendezett vallási szertartásokkal nem birt, a papság külön osztályt nem képezett, itt tehát anonismus korának azon szavát használta, mely idejében a legsúlyosabb büntetést képezett, mert ki idejében a hívők sorából kizáratott, az menheljet sehol sem talált, s az állam és társadalom minden jogai és kedvezményeiből ki volt rekesztve, vagyis valóságos száműzött volt.

A nemzet democraticus intézvényei egész Istvánig érintetlenül feltartattak, történelmünk ezen intézmények ellen egyetlen merényletet sem bir felmutatni, — kétségkívül a honalapító Árpád, ki vitézsége, erélye által minden társai közt kitűnt, ki

mit karjának erejével szerzett, azt eszélyessége által meg is erősítette, páratlan szolgálataiért földterülettel is bőven jutalmaztatott, hatalmát nevelte fiának a Mén Marót leányávali házasság is, mert ezen fejedelem minden birtoka a nemzet beleegyezésével fiaira szállott. Utódai hatalmát emelte a roppant zsákmány, melyet a Német-, Franczia- és Olaszországot folytonosan bekalandozó nemzet szerzett, miből a vezér a régi idők szokása szerint akár volt jelen, akár nem, tekintélyes osztalékot nyert. A vezéri család tehát gazdagsága, vitézsége, a család különösen a honalapító Árpád iránti kegyeletnél fogva, erkölcsi tulnyomósággal birt, mit a két vezérnek a nemzet jogai iránti tiszteletteljes magaviseleté még fokozott.

A magyar nemzet németországbani kétszeres veresége után is szomszédai rémje volt, különösen a németeknek érdekében állt hatalmát megtörni; ez csak belviszályok s a keresztyén vallás által volt elérhető. — Geiza a harczias Taksony fia, gyáva, zord, gőgös s békeszerető volt, — a németek kiösmerve természetét, udvarába seregestül tódultak, a catholicus papság hozzá magát csakhamar beszinlette, ezek uralmi vágyait szították s a vallás iránt közömbös nemzetnél elkezdék a keresztyénséget hirdetni, terjeszteni. Geiza a térítést pártolta, számos német nemest gazdagon megajándékozott; — fejedelmi hatalom után vágyva, ősei szokásainak ellenére — kik eddig a hazában nősültek — ő maga Micisláv lengyel herczeg testvérével lépett házasságra, István fiának Gizella Bajor herczegnőt jegyezte el. — A catholica vallás által, mely a fejedelmek iránt engedelmességet parancsol, meggyengült a nemzet függetlenségi érzete s a monarchia eszméje előkészíttetett; a bajoriházzaliházasság által a vezéri család idegen támaszt nyert, — a számosán bevándorlóit német lovagok által a nemzet keblében a nemzet iránt közönyös, érdekeivel ellentétes, kizárólag a vezéri családhoz ragaszkodó ellenséges haderő képződött. A nemzet hatalmát csak belviszály, a hatalomnak egy fejedelem kezébeni összpontosítás által reményelve, a hatalmas rém, a magyar nemzet hatalmát megtörni mindent elkövettek Geiza uralmi vágyainak fokozására; — Geiza a papok térítését nemcsak pártolta, de

maga is keresztyén lett, — de látva a nemzet ellenszenvét, a catholicismus pártolásával felhagyott, sőt a keresztyén szertartásokat a régi valláséival is keverte, — s nem bírva elég erővel az államintézmények feldulására, István fiát vezérnek választatta; az ős államintézmények tehát — bár alattok az akna már megásatott, még épségben fentartattak.

II. FEJEZET.

Ki ös alkotmány megbukik, a democrat intézményeket, a népfelséget korlátlan, a papság és nemességre támaszkodó monarchia váltja fel.

Geiza az utolsó vezér 997-ben meghalt, halála alkotmányos életünkben válságot idézett elő, fia István, a nemzet választottja Deodat püspök növendéke, a Bajor Gizella férje, Ottó német császár rokona — a vezéri méltóságot kévéséivé — az ős alkotmányt a családja és nemzet között kötött kölcsönös szerződést ízenként szétszaggatta, a nemzet által gyakorlott felségi jogokat eh abolva a nemzettől, minden hatalmat önszemélyébe egyesített, az egyenlőséget megszűntetve, kiváltságos osztályt alapított, az idegeneket, a hízelgő szolgalelkü magyarokat gazdagon megajándékozta, az ellenkezőket a korona, a papság és nemesség nyomorú szolgáivá tette, a catholicus papságot ajándékáival túlárasztva, lelkileg a nemzetet korlátlan urává tette. Oligarichiát alkotott, az idegenek és a királyi udvar tányérnyalóiból ezeknek anyagilag kezeibe oly hatalmat adott, melynek nyomása alul a nemzet csak százados küzdelmek után bontakozhatott ki; az országban megtelepült, földbirtokkal túlárasztott német nemesség az idegen elem által idegen nyelvet hozott az országba, az ország külpolitikájának idegen nemzetellenes irányát megalapitá, hatalmát idegen intézményekkel körözte, a nemzet haderejét, — a fegyvert az egész nemzet kezéből kiragadva, azt kizárólag a kiváltságos osztály

kezeibe adva — meggyengítette. A nemzet közszellemét — a nemzet egy részét birtokkal, hatalommal elárasztva, a másikat szolgaságra taszítva polgári és birtok jogaitól megfosztva — teljesen megmérgezte; ellentétes érdekeket alkotva a viszályt századokra megalapította, a papság, az idegen nemesség túlsúlya s a várszerkezet által a királyságot mindenhatóvá tette; a népfelség a nemzeti önkormányzat megszűnt, helyét a királyi kényuralom foglalta el.

István a vezéri méltóságot elfoglalva, német testőrséget alakított, számos német fegyveres lovagokat hitt be, ezeket gazdagon megajándékozta, idegen keresztyén rabszolgáit felmentette, azáltal tekintélyes haderőt alkotott; a német nehéz lovasság, mely a magyarokkal! harczok alatt alakult, ez időben a könnyű magyar lovasság felett fölényei bírt; a testőrség idegen kalandorokból állott, kiknek István győzelme életkérdés volt; a felszabadított idegen rabszolgákat az önfentartás és hála kötelékei fűzték jóltevőjök, a keresztyén Istvánhoz, — katonai hatalmát megalakítva, parancsolólag lépett fel, az egész országban megrendelte az idegen rabszolgáknak önkényileg megalapított váltság-dij melletti szabadon eresztését és a keresztyén vallás országos felvételét

A rabszolgák felszabadítása magasztos eszme volt, mert a rabszolgaság minden időben embertelen igazságtalan intézmény, szenyfolt volt az emberiségen; a szeretet, emberiség, erkölcsiség és jogtiszteleten alapuló keresztyén vallás az észt és szivet sokkal inkább kielégité babonás ősvallásunknál, de az ős idők fogalma szerint a rabszolga hadi zsákmányként urának tulajdona, birtoka egy részét képezte, mi felett csak ura rendelkezhetett, még jelen fogalmaink szerint is a tulajdonba vágó ügyekről csak az állam intézkedhet, István az államot mint vezér nem képviselte, nem uralkodott, még a hatalom köréhez tartozó honvédelmi és hadügyekben is felelős volt a nemzetnek, s felettök csak a nemzet beleegyezésével rendelkezhetett; a rabszolgák kényszerítő felszabadítása tehát a tulajdon megtámadása a pusztaszeri alapszerződés II. pontja önkényes megsértése volt; a hit egyéni meggyőződés, ezt szabad polgárra ráparancsolni

jogtalanság, ki polgártársainál tisztább fogalommal bir, kivált ha a nemzet élén áll kötelessége a tömeget meggyőződéséről az ész fegyverével meggyőzni, de nem jogosult, meggyőződését szabad polgártársára ráerőszakolni, az ős vallás nemzeti tulajdon volt, mi felett csak az országgyűlés rendelkezhetett meg az ős kor sötét fogalma szerint is, midőn tehát a felelős vezér önkényileg országgyűlés nélkül a rabszolgaságot és az ős vallást eltörülte megtámadta a népfelséget, az egyesek tulajdon és erkölcsi jogait.

Szenvelgő történetíróink, István rendeletéit emberiség szempontjából Ítélve, őt émelygésig magasztalják, pedig a rabszolgaság eltörlése s a keresztyénség csak államcsinyi ürügy volt, a keresztyénséget a nemzet még Európában megtelepülte előtt ismerte, sőt némelyek azt fel is vették, — a magyarok a chazárokkal mint véreik és frigyestársaikkal sokáig szövetségi viszonyban álltak, sőt ezeknek egy része hozzájok csatlakozott, ezekről pedig Ebu Hankal 10. századbeli arab utazó ezt írja Szalay szerint: „a chazár birodalomban mozlimek, zsidók, keresztyének és bálványimádók egyiránt viselhetnek hivatalt; a lakosok kisebb része zsidó, a nagyobb rész mozlim és keresztyén. Ciryl a 9-ik század első felében a byzantis udvartól a chazár birodalomba küldetett s ott több évig sikerrel működött, igen hihető tehát, hogy a csatlakozott chazárok egy része is keresztyén volt. A magyarok vallási türelme mellett bizonyítanak Pilgrin püspöknek a pápához 973-ban intézett szavai: „5000 magyart megkereszteltem, számtalan keresztyén rabszolgáknak, kik eddig a vallás jótéteményeiből kizárva voltak (értsd papok hiánya miatt) gyermekeik megkeresztelésében a keresztyén papokat nem akadályozzák, a vallási szertartásokat nem gátolják, úgy hogy, habár a nemzet még pogány — azért a papokat nem akadályozzák és a pogányok a keresztyénekkel békésen együtt élnek, a keresztyénségre e nemzet meglévőn érve felkérem szentségedet, méltóztassék több püspökségek felállítását megrendelni, mert én ily nagy területen eleget nem tehetek.“ — 948-ban Bulcsu kapitány az ország főembere Constantinápolyból, mint keresztyén tért vissza, — Gyula erdélyi kormányzó kö-

vette őt, nem csak kikeresztelkedett, de Hierotheus barátot a keresztyénség terjesztésére magával hozta; — mindezekből kitetszik, hogy a keresztyénség terjesztésére István által alkalmazott szigor felesleges s csak ürügy volt a nemzet leigázására.

Hogy a rabszolgaság megszüntetésének rugója nem emberiség, de hatalomvágy volt, kitetszik onnan is, hogy midőn István a nemzet nagy részét szolgává tette, megmentett néhány ezer idegent, kiket a nemzet fékezésére felhasznált, rabigába fűzött százezreket s ezek szabadságát, az emberiségért rajongó I. István hosszú uralma végén, midőn már az ős vallás nyomai is eltűntek, midőn a korona és oltár előtt az egész nemzet meggörnyedt, még akkor sem adta vissza; bár a felvidéki tót lakosság már századok óta keresztyén volt, daczára vallásának — a legyőzött magyarokkal egyenlően szolgaságra kárhoztattak, s egyrészük a papságnak adományoztatott.

Gyula, Erdély kormányzója, István rokona már régen a keresztyén hitre tért és mégis, mert nemzeti alkotmányos érzelmeket táplált, kegyes öcscse által nem csak méltóságától fosztatott meg, de örökös fogságra vettetett.

A szabadság zászlaját István bitorlása ellen 998-ban Koppány somogyi törzsfőnök emelte fel, hozzá gyülekeztek a függetlenség hívei, az idegen elem ellenségei, az ős vallás követőinek egy része; — István körül sereglettek a Geiza és István alatt az országöa letelepedett német kalandorok, a keresztyén magyarok, a felmentett idegen rabszolgák, István zsoldosai, a magyarokból mindazok, kiket az Arpádház iránti kegyelet elvakitott, kiket a gazdag István kincsei és ígéretei által megnyert, az Árpád házzal közvetlen érintkezetben levő törzs tagjai; — a nemzet nagyrésze a döntő csatát, melytől szabadsága függött, keleti indolentiával távolról nézte. —Koppány Veszprém várát támadta meg, István zsoldosaival elibe ment, a vezérséget Wasserburgi Venczelre *bízta;* mindkét részről elkeseredéssel harczoltak, Koppány serege a szabadságért, István a koronáért, udvaronczai zsíros uradalmaikért, a felszabadult idegenek létezőkért vívtak; a vesztőfél irgalomra nem számíthatott. A

német nehéz lovasság túlsúlya döntött, Koppány Wasserburgi Venczel által megöletve, a magyarok szétverettek; István az ország, a nemzet ura lett, Koppány holtteste 4 darabra vágatott, diadaljel és rémképül Esztergom, Fejérvár, Győr és egy erdélyi vár falaira tűzetett. — A történelem még mai napig is dicsérettel halmozza a győzőt s gyalázattal tetézte az elestet; a régi történetírók nagyravágyással vádolták Koppányi, mert a nemzet jogai mellett harczolt, ráfogták, hogy Geiza özvegyét elakarta venni, hogy ezáltal a vezéri méltóságot magához ragadja, de ezek hirdetői mind papok és idegenek voltak, kiket a cast szellem a fanatismus, az érdek elvakitottak, Koppány és koráról még hagyomány sem maradt fel, őt tehát csak az általa képviselt elvek, érdekek, Istvánt a győzelem utáni cselekményei szerint ítélhetjük meg. — Koppány a tulajdon, a népfelség védelmére emelt fegyvert, ha győz, legfeljebb is vezér lesz, vagyis első felelős főnöke a nemzetnek, az idegen kalandorok kiüzetnek s a nemzet osztatlan ura marad hazájának, a keresztyénség talán évekig feltartóztatik, de nem záratik ki, mert a nemzet reá már úgyis megvolt érve, már Geiza alatt is tetemes haladást tett s általánosan csak azért nem fogadtatott el, mert István a nemzetre reá erőszakolta s az erőszak elleni dacz a szabad magyarnak minden időben egyik fő jellemvonását képezé, midőn István Koppányi leverte, nem félhetett boszútól, ha tetteinek indokát csak a vallás és emberiségérti rajongás és nem hatalomvágy képezi, megelégedhetett volna a rabok felszabadítása a keresztyén vallás terjesztésével, kötelessége lett volna ezt az országgyűlés elé terjeszteni s rendeletéit általa szentesíteni, — ő megszüntette az országgyűléseket, a bírói hatalmat magához ragadta, az ország területének egy részét magának foglalta el, egy részét a papságnak, német zsoldosainak adományozta, a nemzet nagy tömegét szolgaságra taszította, vagyonától, emberi jogaitól megfosztotta, a pápától nyert trónját idegen intézményekkel környezte; a tények tehát a győző ellen s a legyőzött mellett szólanak.

Korunk történet irói Engl kivételével a királyság fényétől elvakitva, régi pártos, korlátolt történetíróink által félrevezetve

István eljárását mint politikai szükséget, s őt mint a nemzet alkotóját megszilárditóját tüntetik fel, az téves felfogás. Magyarország hadereje a vezérek alatt 216000 harczosból állott a német országban szenvedett hiányt a hosszas béke alatt fciiiőtt nemzedék kipótolta, ezen tekintélyes haderő — István intézményei által a szolgaságra taszított tömegtől a fegyver elvétetvén felinél is kevesebbre olvadt; mert daczára a roppant koronajavaknak, melyek jövedelmeiből a korona számos zsoldosokat tarthatott a várjobbágyok és nemességgel együtt a magyar haderő 100 ezernél feljebb soha sem emelkedett, vagyis az ország hadereje felinél is kevesebbre olvadt. — A vezérek alatt a viszály és erőszakoskodás ösmeretlen volt, mert minden magyar egyenjogú, anyagilag is egyenlő lévén, pártok nem alakulhattak, míg István által a papság túlsúlylyal ruháztatván fel, az idegenek terjedelmes birtokokkal ajandékoztatván meg, az oligarchia megalapittatott, ez a népet folytonosan zsarolta, ez által elégedetlenséget támasztott, egymással küzdött, gyakran feltámadt a királyság ellen, sokszor idegenekkel szövetkezett, a pártoskodás magva elvettetett, az egységet folytonos viszály váltotta fel, a nemzet erkölcsileg gyengült, — Magyarország ez időben leghatalmasabb katonai állam volt, nem igen félhetett tehát attól, hogy keresztyén szomszédjai ellene keresztes hadat indítanak, mert ezek örültek, ha a keleti oroszlány szunnyadt, de nem is voltak félelmesek, mert Francziaország távol és több apróbb államokra volt oszolva; a pápai hatalom még ekkor gyönge, Németország már ekkor is számtalan kis tehetetlen fejedelemségből állott, császárjai Olaszország felé terjeszkedtek, a németországi szlávok meg teljesen leigázva, kiirtva nem voltak, támadás esetére a magyar nemzet ezek segélyére, sőt az olaszok támogatására is biztosan számithatott; — II. Boleszláv cseh herczeg mellék tartományaival volt, elfoglalva. Lengyelország még nem egyesült, ennélfogva nem volt félelmes ellen; Basilius görög császár roskatag trónját a bolgárok, szerbek, horvátoktól alig bírta megvédeni, a magyar állam tehát biztosan nyughatott szomszédaitól, mert hatalmasabb volt bármely egyes nagy államnál, ezeknek érdekei

ellentétesek voltak és így ellene nem is egyesülhettek, a nemzet polgárisodása, nomád életének az európai államélethezi átalakítása, szervezése, a keresztyén vallás elfogadására elég ideje volt; a keresztyénség, ha István államcsínját el nem követi, talán lassabban, de okvetlenül bekövetkezik, mert a polgárisodás ellenállhatlan erővel bir; nemzetünk — habár műveletlen volt is, — de minden időben sok gyakorlati tapintat, kitűnő józan ésszel bírt: a keresztyén vallás csak időkérdés volt.

A köztársasági szerkezet hihetőleg teljes épségében soká fel nem tarthatta volna magát, mert Árpád családja a számos hadjáratok által rendkívül meggazdagodva, minden törzsfőnöknél hatalmasabb, a vezérség a családban örökre biztosítva volt; a nemzet a honalapító hős fajához kegyelettel ragaszkodott, a keresztyén vallással a monarchia mindenütt megalakult; ha a nemzet a nomád élettel felhagyva megtelepül s szomszédjai példájára a fö dmivelést felkarolja, mit megszaporodván tenni kénytelen lett volna: önérdekében kényszerül belkormányzatát összpontosítani, a monarchia tehát — habár később is — de létesül István önkénye né kül is, de létesült volna idegen elem, hierarchia, aristokratia és szolgaság nélkül; vagyis osztálykirályság helyett nemzeti királyság i alakul.

István, a győző jogát korlátlanul felhasználva az ország területe tekintélyes részét korona uradalmak s várbirtokká alakította: gazdag püspökségeket alkotott s az egész ország jövedelmének tizedét a föld termékei és barmokból a papságnak; az Európai államok példájára a só és érczbányák t a korona számára elfoglalta, a vám, vásárjogot, halászatot, korcsmajogot királyi haszonvételeknek nyilvánította, magát az ország egyedüli tulajdonosául állítva fel, az ország területét az ország lakosai között önkényileg osztotta fel s e végett birtokkönyvet hozott be, a lakosság falukbani megtelepülését elrendelte.

Udvarát a német udvar példájára szervezte, az ország minden lakosa feletti biiáskodást magához rántotta, ezt a nemesség felett az évenkint Fejérváron tartott törvényszéken személyesen, a várnépek és szolgák felett várispánjai által gyakorolta A törvényszékek szabad ég alatt tartattak, az idézés

a főbb bírák vészéről pecsét által, az alsóbbakéról közkiáltók által történt.

Az országot katonai, közigazgatási törvénykezési, pénzügyi tekintetben megyékre osztotta fel, megyénként várispánokat nevezett ki, ezek őrködtek a királyi várak felett, ügyeltek a közbátorságra, rendelkeztek a várjobbágyokról, vezérletük alatt katonáskodott a várjobbágyság, ítéltek ezek és szolgák felett, ők kezelték a váruradalmakat, miért is a jövedelem ’Is-ada az övék volt, ők szedték be az adót s voltak a városok főnökei.

A nemzet 5 osztályra osztotta:

1-ső volt a papság, ez adót nem fizetett, külön önálló bírósággal birt, világi törvényszék elé nem idéztetett, ellenében a világiak tanúskodása érvénytelen volt; egyházi ügyekben a főispánok kötelezték őket támogatni, háborúban tartoztak személyesen megjelenni.

2. A nemesség, vagyonáról szabadon rendelkezett, közvetlen bírája volt a király, vagy helyettese a Nádor és országbíró, a király felhívására tartozott a táborban fegyveresen megjelenni s őt hadjáratiban követni, birtoka adómentes volt, csak tizedet fizetett a papságnak, a szolgák ellene nem tanúskodhattak.

3. A várjobbágyok, ezek közép állást foglaltak el a nemesek és szolgák közt, a királyi várak területén laktak, kötelez-. tettek a várak felett őrködni, azokat jókarban tartani, adót fizettek, a király, illetőleg a várispán parancsára tartoztak fegyveresen megjelenni a táborban és katonáskodni; fegyverrel a főispánok által láttattak el, bírájok a főispán volt, ha ez azonban igaztalanul ítélt, felelőség terhe alatt a királyhoz feljebbezhettek.

4. A városok német telepek voltak, közvetlen a várgróf alatt állottak, magok választották hivatalnokaikat, lelkészeiket, peres ügyeikben tulajdon tisztviselőik ítéltek, még pedig eredeti hazájokban divatozó törvényeik és szokásaik szerint, adóba csekély, szabadság leveleikben megszabott összeget fizettek, katonát szinte annyit állítottak, a mennyire szabadság levele-

ikben köteleztelek; a királyt, ha nállok mulatott, köteleztettek megvendégelni, minden újév és menyegzőjekor ezüst ékszerekkel megajándékozni.

5. A szolgák, ezek sem földbirtok sem személyes szabadsággal nem bírtak, uraik eszközei voltak, dolgoztak másért, adóztak mindenkinek, tanúbizonyságot uraik ellen nem tehetve életök és vagyonuk ezektől függött — A nemzetnek nagyrésze István által szolgaságra taszittatott, szolgák lettek azok, kik Koppányhoz csatlakoztak, kik ős hitökhöz ragaszkodtak, a szegényebbek. ügyetlenebbek kik az idegen udvaronczok kegyeit megvásárolni nem bírták, a régi lakosok; — a reánk maradt történelmi müvek István rendeletéi szerint ugyan szolgaságra csak azok taszittatbattak. kik a keresztyén vallást el nem fogadták; de ez ellen szólt a szolgák rendkívüli sokasága és az, hogy ezek nagyr'sze magyarok és keresztyén szlávokból állt: — régibb cronicáink, legendáink szerint Istvánnak csak a dunántúli vidék szegült ellen s ez hihető is; mert a nemzet tömegét István zsoldosai, megvásárolt magyarjai és idegen rabszolgáival képtelen lett volna leigázni, daczára ennek mégis a többi részeken is a rabszolgák ép ily tömegben voltak, mint Dunántúl; ezen rabszolgák nagyrésze magyarok voltak, pedig mint már eléb Kázai után bebizonyítottam a magyar rabszolgák száma csekély, a belföldi szlávok már a magyarok bejövetelekor keresztyén volt, ezek se Istvánnak nem állottak ellent és így szabadoknak kellett volna maradniok,pedig bár a tatár, török dulásoktól ezen vidékek igen keveset szenvedtek, Nográd, Gömör, Hont, Bars, Abauj, Ung, Bereg felső vidékein, Sáros. Szepes, Liptó, Turocz, Árva, Zólyom s Trencsinben a nemesség mindenkor csekély számú volt, miből kitetszik, hogy nemcsak a régi rabszolgák hagyattak meg nyomorú sorsukban, nemcsak az ős vallás követői tétettek azzá, de rabszolgák lettek mindazok, kik magukat védeni nem tudták, kikre az udvaronczok, a megnyert főbb magyarok áhítoztak, kikre Istvánnak szüksége volt, hogy feláldozásokkal a nemzet erélyesebb részét terveinek megnyerje .

A magyar nemzet nagyrésze nem vallási rajongás, de

kényuralmi politikából tétetett rabszolgává. — 200,000 harczos ellenében István német zsoldosaival trónt nem alapíthatott volna; megkellett tehát a nemzetet oszlatni; a főbbek, vitézebb, erélyesebb érdekeit ellentétbe kellett hozni az ügyetlenebb, gyávább tömeggel; a trónhoz kellett az érdek kötelékeivel kötni a félelmesebb, erélyesebb részt, a fényes szolgákat elvesztett jogaikért hatalommal kellett kárpótolni, - Ha a nemzet meg nem oszlik, ha kezéből a fegyver el nem vétetik, a tömeg az első alkalmat felhasználta volna a kényuralom megdöntésére; a rabszolgaság által azonban minden kísérlet lehetetlenné vált, — a Törzsfőnökök, az ügyesebb töredék, mely a nemzet kis részét képezte, István által gazdag területtel ajándékoztatott meg, ezáltal érdeke a királyéval azonosult, mert ha a kifosztott tömeggel egyesül; szabad lett volna ugyan, de aránytalan birtokai elvétetnek; ha a nemzet jogaiba visszalép, csak erkölcsi vezetője lehetett volna a tömegnek, míg a rabszolgaság által szolgáinak határtalan ura lett.

A tömeg vezetői, erélyesebb, jellemesebb tagjaitól megfosztatva, lassanként megszokta az igát s mert hajdani hasontársai mostani uraitól közvetlenül legtöbbet szenvedett s tehetlenségében bajai enyhítését csak a királytól várhatta, feledve szerencsétlenségének okát bizalommal fordult a trónhoz, mely távolban éltető napként tűnt fel. — A várjobbágyság, mely sem szabad, sem szolga nem volt, félve a szolgaságot melybe jut, ha az ország gazdagsága felett rendelkező, a fegyveres nemesség, az idegen zsoldosok által támogatott trón ellen szövetkezik, közvetlen vezérei a várispánok szigorú őrködése, a fegyelem hatalma által keblében minden szabadabb érzelem elfojtatván, reményivé, hogy hűsége által a kiváltságos nemesség soraiba emelkedik, ragaszkodott a trónhoz, mely csak félszolgává alacsonyitotta — A régi lakosság gyáva, puha nép volt, tőle a király nem félhetett, szabadnak ezt Istv.n csak azért sem hagyhatta, mert a büszke magyart hiúsága végletekig viszi, ha látja, hogy az általa meghódított hazában csak ő a szolga, s azok, kiket ő emberiségből, kegyelemből szabadnak hagyott, a hatalom szava által fölibe emeltetnek, — szolgákká kellett

tehát lenniek, mert tőlök félni nem lehetett, de leginkább azért, mert ha szabadon hagyatnak ez által a Corona, a papság, a német kalandorok, áz újdonsült magyar nemesség zsíros falattól fosztatik meg.

István minden hatalmat önszemélyébe összpontosítván, az országgyűléseket megszüntette, helyettük német szomszédjai példáján országtanácsot alkotott, mely az udvar főbb hivatalnokai a nádor, országbíró,-?, főpapság, az udvar környezete és azon várispánokból állott, kiket erre a király meghitt, vagy kik esetlegesen az udvarnál voltak — ezen tanács határozati joggal nem bírt, tanácsot adhatott, vitatkozott oly ügyekben, melyekben véleménye a király által felkéretett, de a határozati vagyis törvényhozási jogot kizárólag a király gyakorolta. — A Fejérváron évenként tartott törvénynapok országgyűléseink jellegével nem bírtak, megjelenhetett ugyan ott minden perlekedő nemes, ügyeinek elintézését kérhette, de itt a közügyek nem vétettek tanácskozás alá. — Ezen törvénynapokon az ország nem országgyűlési határozatokat hozott, mutatja a törvény eredetét constatirozó előszó: „... et quoniam unaquaeque gens propriis utitur legibus, ideirco nos quoque dei nutu nostram gubernantes monarchiám, antiques et modernos imitantes augostos, decretali meditatione nostra statuimus genti,... decrevimus in sequentibus suburnavimus lineas," ebben ez mondatik „....minthogy minden nemzet tulajdon törvényeivel él, ennélfogva mi is Isten parancsai szerint kormányozván országunkat, követve a régi és jelenlegi uralkodók példáját, meghagytuk nemzetünknek", ezen szavakból világos, hogy a király a nemzet megkérdezése nélkül rendelkezett s az országgyűlések István törvénye Il-ik könyv 2. §. ezen kitételéből: „consensimus igitur petition! totius senatus," a senatus itt határozottan Országtanácsot jelent, mert hol az egész nemzet vagy az ezt képviselő nemesség értetik, a nobilis-ek vagy megemlítettnek vagy populus, vagy Congregatio totius Regni használtatik; a Nyitrai püspökséget 1006 alapító okmányában ugyan ezen kifejezés fordul elő; „de castro Nitra Capitulares quam Regis et Regnicolarum conventiabus e. t. c. statuis secundum

locum teneant, ez ugyan Országgyűlésre mutat, de valóságosan csak országtanácsot jelent, mert ha országgyűlések lettek vo'na, akkor a Törvényben is hason kifejezés használtatott volna. — Midőn tehát későbbi időkben a nemzet a Szent István alatti alkotmányos szokásokra utalt, akkor az őt vezérré választó gyűlést értette, melyben Hartvic püspök és István kisebb legendája szerint (favore princípium et plebis in patris solium provectus) a/, egész nemzet résztvett.

Az utókor leginkább tévútra vezettetett Istvánnak Imre fiához intézett atyai intései által; ezen utasításban valóban magasztos eszmék foglaltatnak; ha Istvánnak kormányzata ezen elvekkel nem ellenkezett volna, meghajlanánk a korát túl szárnyaló nagy férfiú előtt, sőt még ha ezen eszmék eredetiek s valósággal István eszméit foglalnák magokban, fátyolt vetve tetteire, úgy tekintendők mint egy tévedt, de valódilag nagy férfi hattyúdalát, kit a hatalom fénye elkábított, de vénségében megtért és fiát figyelmeztetni akarta a hatalom örvényeire; — de e hírhedt intés valamint István összes intézményei csak idegen utánzás s Károlynak Lajos fiához intézett utasításainak hasonmása; tiszteletet ezért tehát a majmoló nem érdemel.

István intézményeit a Coronával tetőzte be, — a Magyar nemzet a fényt és ragyogást mindig szerette, a gyengéket elkábította, az új méltóság fénye, a hatalom jelvénye pótolta a hiányzó jogot, a királyi palást elfedte a nemzet vérző sebeit. — Coronátez időben a Német császár és Római pápa osztogattak, a Német császár ajándékáért hűbéri szolgálatot követelt. István büszke volt meghajolni egyenjogú Fejedelem előtt, habár a nemzetet megtörte is, átallotta magái és Nemzetét idegen Fejedelemnek alárendelni, folyamodott tehát a pápához, ki ódon fogalmak szerint Kriszius helytartójának tartatott, ki ennél fogva leginkább fel volt jogosítva coronát adni a Keresztyén Fejedelmeknek, kik magukat a keresztyén vallás divatos fogalma szerint Isten képviselőinek tartották; a pápai corona azért is czélszerűbb volt, mert a pápaság világi hatalma még ekkor igen csekély lévén a pápa a coronához feltételeket nem köthetett. — II. Silvester pápa István követeit.szívesen fogadta s

l000. év Mártius 27. coronát küldött s örömében az egyház felett Istvánt nagy hatalommal ruházta fel. 15-ik Augusztusban Esztergomban a főbb nemesség és papság által környezve magát királya koronáztatta, — a coronázás akkor még puszta szertartás volt, fontosságot csak II-ik András alatt nyert, ki első kötelezte magát az Ország törvényei megtartására.

István 40 éves uralma alatt az alkotmányos élet szünetelt, a király neve alatt a Németekből álló főpapság és főnemesség uralkodott, Vazul unokaöcsét a Királyné megvakittatta, András, Béla, Levente unoka öcséi, kik a nemzettel rokonszenveztek, idegen földre menekültek, fia Imre meghalván, az ország akarata, az alapszerződés mellőzésével Árpád fiágát kizárva, örökösének Velenczei Péter unokaöcsét nevezte, kit már előbb német testőrsége vezényletével bízott meg s ki idegen Országtanácsosának rokonszenvét, mint idegen teljes mértékben bírta.

III. FEJEZET.

István intézményei,

István a régitől teljesen különböző új államot alkotott, a királys ágban öszpontosított minden hatalmat, ez volt a nap, a hatalom jelvénye, az igazság és kegyelem forrása, — a nép fékezése — az corona fényének emelésére felállította a Hierarchiát és nemességet, ezek ellensúlyozására alkotta a várjobbágyságot, mely közvetlen a koronától függött, tekintélyes fegyveres erőt képezett.

Az ország területének felosztásakor a korona számára roppant terjedelmű uradalmakat tartott fel, úgy hogy mint földbirtokos is az ország a nemzet többi osztályai felett túlsúllyal bírt, hatalmát növelték a várjobbágyok, a szolgák által fizetett adók, a bányák, az országos és belvámok jövedelmei. A koronának kiadásai csekélyek voltak, mert a várakat a várjobbágyok tartották fel, a rendőrség, közigazgatás költségei a várjövedelmek $^1/_3$-ából, az igazságszolgáltatás a bírságokból fe-

deztettek; az ország védelmére a nemesség személyesen volt köteles felkelni, s még az ország határain kívül is önköltségén katonáskodott; háború esetében tehát a koronát csak a várkatonaság élelmezése terhelte. A főispánok a várjövedelmek $^{1}j_{3}$-ából fizettettek, a korona kiadásai béke idején tehát egyedül csak az udvartartásra szorítkoztak, de ebben is segittetett a városok és nemesség által, kik a nálok mulató királyt kötelezttettek ellátni; ezen jogát a korona nem csak használta, de sokszor vissza is élt vele, úgy hogy ez már András alatt terhes adó nemet képezett s a nemességnek ettőli felmentése az aranybulla egyik főpontját képezte.

A király nevezte a papságot a hivatalnokokat a nádortól kezdve a közkiáltóig, a hivatalnokokat barmikor elmozdíthatta, a nemzetnek felelőséggel nem tartoztak, annálfogva teljesen a királyi kegytől függve a hatalom vak eszközeivé sülyedtek, a király hozta a törvényeket, ő hajtotta végre; István törvényeiben nem csak személyét tette szentté és sérthetlenné, de még az udvar tagjait kölcsönös ellenségeskedésre ingerlőkre is, drákói büntetéseket szabott a keresztyénség védelmére hozott törvények bő ürügyöt szolgáltattak a legkeményebb büntetésekre, pap ellen világi nem tanúskodhatott, könnyű volt bárkit is. mint pogányt elitéltetni, — a király hozta a törvényt, a király ítélt, a polgárok élete és vagyona hajszálon függött, egyesek ily hatalom ellenében nem nyilatkozhattak, — de a részletes mozgalom is lehetlen volt, mert a várakat — a német kalandor lovagok által épített kevés várkastély kivételével — a király bírá, a fegyveres várkatonaság felett a nagy részt idegen várispánok rendelkeztek, ennélfogva a megyei mozgalom nem bírva támpontul a nemzet erejét, nem összpontosíthatta, minden támadás lehetlenné vált.

A korona korlátlan hatalma százados bonyodalmakat okozott. István utódai korlátlan urak lévén, a nemzet kincsét haszonta'an hódítások, nyomorú kegyenczekre pazarolták, a várispánok valóságos proconsulok a korona jövedelmeit hűtlenül kezelve nagyon meggazdagodtak; a nemességben feltámadt a nemzeti jogok öntudata, az elégedetlenség nőttön nőtt, a hűt-

len kezelők, hogy a vihart fejőkről elhárítsák, egyenetlenséget támasztottak a királyi család közt, az udvar a haza örökös ármány és fondorlatok tűzhelyévé vált; a korona anyagi hatalma azonban túlságos lévén a nemzet jogaihoz csak II. András alatt juthatott, de a küzdelemnek az aranybulla sem vetett véget, mert a százados pazarlás daczára a korona mégis túlsúlylyal bírt, királyaink adott szavakat a vész elmúltával megszegve, ismét a kényuralmi térre léptek, bőven szórva az ország vagyonát, pártot alakítottak, a küzdelem a nemzet közt Geiza, László, III. Béla, V. István, Nagy Lajos kivételével folytonosan tartott, míg végre a folytonos küzdelmek által kimerült nemzet a királysággal együtt Mohácsnál elveszett.

Mindez nem történik, ha István a korlátolt hatalommal megelégedve, a nemzetet a koronával örökös ellentétbe nem helyezi, ha roppant uradalmai által utódaira kifogyhatlan lélekvásárlási bányát nem hagy, — mert a magyar faj habár büszke, ingerlékeny, de fejei a haza iránt minden időben kegyelettel viseltetett, s a forradalom terére csak kényszerítve lépett; mutatja ez a vezéri időszak. A nemzet 100 év alatt csendesen és nyugodtan élt, mert jogai tisztelteitek; I-ső László, I ső Lajos dicső uralma alatt a fejedelem szava isten szava volt; mert ők a nemzeti akarat előtt meghajoltak, s hatalmokat csak jóra, nemesre használták; tisztelték a nemzet és po'gárai jogait és jóllétét, hosszas uralmuk alatt nem találkozunk egyetlen ellentál · lási kísérlettel sem, halálokat az egész nemzet meggyászolta, emlékük még most is minden keb Iben él. A forradalmakat te hát nem a nemzet pártoskodó jelleme, de a királyok visszaélései idézték elő; ezen visszaélés oka nem annyira a királyok személyisége, mint a királyság előnyös helyzetében rejlett. A király volt a hatalom és gazdagság kutforrása, körűié gyülekezett a nagyravágyók serege; a gyenge, az elkényeztetett előtt kedvesebb lévén az alázat és hízelgés, mint az igazság szava; hízelgéseikkel azokat elbódították, elhitették vele, hogy ő alattvalói vagyona, becsülete, élete felett rendelkezik, növelték szenvedélyeit, s míg a király szenvedélyei által elragadtatva élvezett, Ők a nemzetet pusztították s midőn a

nemzet gaz tetteikért elégtételt követelt: a királyi mindenhatóság palástja alá bújta, elhitették vele, hogy ő az egyedüli ur, ki isten földi képmása, s ki vele és szolgáival ellenkezik, isten ellen vét; — a hazugságok által elvakitott félisten, magáévá tette a nyomorúk ügyét, hivatalokkal, gazdagsággal halmozta, harczolt értök, kiket ha jól ismer, ön maga huzattá volna fel a legmagasabb fára. —- Ez a korlátlan uralmak hii és minden időben ismételt képe; ez ellen egyedüli óvszer, a hatalom korlátozása. Az ember természeténél fogva önző és büszke; ha hatalma korlátlan, vágyai vezetik, minden ellentállást bűnnek tart, környezetének érdeke ellen van, kötelessége hibáira figyelmeztetni, nem ismerheti önhibáit, szenvedélyei gyakran erény színében tűnnek fel, elvakitva nem gondol a jövőre; ellenben ha hatalma korlátolt, ha tetteiért felelős, kénytelen a nemzet szavát meghallgatni, szokásait, jogait tisztelni, önérdekeit a nemzetével azonosítani; egy élet alatt nem pazarolhatja el a jövő nemzedék vagyonát, nem követhet nemzet ellenes politicát, az igazság szava, a nemzet nem lévén előtte elzárva, tanácsosait a nemzet jelesbjeiből választhatja, a nemzeti akarat végrehajtója lévén, nem kénytelen trónja körül pártokat alkotni, helytelen tetteiért a közvélemény tanácsosait sújtja, ennélfogva ezek önérdekükben is óvakodnak rósz tanácsot adni, önállólag nem intézkedhetve, kénytelen magát a többséghez alkalmazni, válságos időkben a tömegre feltétlenül számíthat, mert a nemzet hozzá nem a félelem; de az érdek kötelékeivel van fűzve, bukása nemzeti csapás; a korlátlan uralom ragyogóbb ugyan, mert a korlátlan fejedelem rögtönözhetve, az eseményeket jobban felhasználhatja, ennélfogva hódítás terjeszt edésre alkalmasabb; de a nemzet jóllétét nem fény és dicsőség, de szabadság és anyagi jóllét képezik; a háború szükséges rósz, midőn elkerülhetlen szükség, korlátolt uralom mellett is ép oly sikerrel vihető, mint a nélkül; ha a király kitűnő egyéniség, ha a nemzet szerint működik, nemzetére mindég számíthat, mert a tömegre már maga a királyi hatalom és fény rendkívüli varázst gyakorol, a hegytetőn díszelgő fa mindig magasabbnak látszik a sík föld termékeinél; — a távolság elfödi hibáit, a tömeg

tehát mint eszményképét követi; környezete, ha czélja jó, ha nála kiválóbb egyéniség, meghajlik érvei, esze és jelleme előtt, az alkotmányos korlátok csak a roszat gátolják, de a jót soha sem akadályozzák.

Államéletünkre nagy befolyást gyakorolt a catholicismus, ez kötötte össze a keleti magyart a nyűgöt népeivel, ez gyujtá meg nemzetünknél a művelődés fáklyáját. Polgárisodás tekintetéből a catholica vallásnak sokat köszönhetünk: a keresztyén vallás korszükség volt; de a catholicismus mint államintézmény a nemzet alkotmányos életére, politikai nagyságára káros befolyást gyakorolt.

István a catholicus főpapságnak roppant birtokot adományozott; a püspökök kinevezési jogát a királyságnak tartá fen, ez által a papságnak az ország ügyeiben túlsúlyt biztosított s örökre a koronához fűzte.

A kereszténység kezdetben kényszer vallás lévén, a papság vallási érdekeinél fogva is a trónhoz hűségesen ragaszkodott, mert léte tőle függött; midőn később megszilárdult a főpapság, még akkor is gyűlölt elem volt, mert a tized által a főpapság és nemzet közti súrlódás folyton felmaradt, az idegenkedést emelte azon körülmény is, hogy a főpapság István alatt kizárólag idegenekből állott őket a hazához tehát csak zsíros jövedelmei kötötték, jövedelmeik egyedüli biztosítéka pedig a korona hatalmában rejlett, érdekükben volt tehát a nemzet alkotmányos kifejlődését gátolni. Később midőn a püspök ivadékok, a garázdálkodó főbb hivatalnokok, a várjövedelmeket hűtlenül kezelő várispánok és utódaikból, a királyok gyengeségét felhasználó udvari nemességből, az oligarchia, lábra kapott ismét kényszerültek a trónhoz csatlakozni, mint egyedü i támaszokhoz. István alatta világi hatalommal szövetkezett lelki hatalom minden szabadabb mozgalmat csirájában elfojtott. István halálával trónra juttatá az idegen Pétert, későbbi időkben az alkotmányos mozgalmakban, midőn mint közvetítő lépett fel, mindig a trón érdekében működött, a mohácsi csata után az önkényes kísérletek vak eszközévé sülyedt.

A papságnak köszönhetjük részben az oligarchiát, az

idegen elem meghonosulását, és a nemzeti nyelv mellőiését. Az ország területének felosztásakor csak kevesen különböztetvén meg a nemesség közt, kezdetben nagy birtok különbség nem volt, ez azonban csak rövid ideig tartott, mert a főpapság roppant jövedelmeit el nem kelthetve, hatalmas családokat alapított, ezáltal megvettetett alapja az oligarchiának, a birtokszerzés még ekkor is folytattatott, midőn a papoknak a házasság véglegesen eltiltatott, úgy hogy még jelenleg is alig van főrendű család, mely vagyonának nagy részét püspöki tagjainak ne köszönné; a papságnak a vagyon felhalmozása különben is könnyű volt, mert századokon által, az ország cancellái jai főpapok voltak, tulajdon jövedelmeiken kívül is tehát módjokban volt, gyermekeiket, rokonaikat uraik által megajándékoztatni; az első királyok, de kizárólag István alatt a főpapság idegenekből állott, sőt Romától! közvetlen függésénél fogva, a gazdag püspöki székekre később törvényeink dac/ára sok idegenek alkalmaztattak, az idegen elem megfészkelte magát, ezen gazdag urak hatalmokban elbizakodva, újat húztak a királylyal, nem csak szolgáikat, de a szegényebb nemességet is pusztították. — A catholica egyháznak anya és szertartásos nyelve latin lévén, a magyar nyelv tudása István korában felesleges volt, István püspökökül idegeneket nevezett, ők vitték a világi kormányzatot is és államnyelvül a latint hozták be. Ez nemzetiségünkre káros befolyást gyakorolt, mert általa a magyar nyelv tudása feleslegessé válva egy részt az idegeneknek tág kaput nyitott, másrészről megakadályozta a nemzeti nyelv terjedését, mert két nyelv megtanulása sok fáradságot kívánva, az idegen ajkú lakosok, a jövevények inkább vallások s az udvarnál is használható nyelvet tanulták meg, — míg ha a latin nyelv diplomaticai méltóságra nem emeltetik, kényszerültek volna magyarosodul·

Káros befolyást gyakorolt a Hierarchia political tekintetben is, a főpapság az udvar később az országgyűléseken kivált politikai ügyekben döntő befolyással bírván, a nemzetet a keresztény Europa visszálkodásaiba bebonyolította, figyelmét Kelettől elvonta, vakbuzgósága által az aldunai népek rokon-

szenvét elvesztette, a török elleni küzdelmekben a nemzet erejét felemésztette, Morvaország egy része még István alatt is Magyarországhoz tartozott, ő fiának felesége jogán Bajorországot óhajtván megszerezni, a bajorokat megtámadta, ezek a Cseh herczeggel szövetkezve, ó't nemcsak visszaverték, de a Morva részeket is visszafoglalták, a Németország felé tejeszkedés egy országrészbe került, — a papság királya Péter alatt hatott be először idegen ellenség az Ország szivébe, Salamonnak a Német császárrali sógorsága sok csapást hozott országunkra.

— Kálmán, II. István, II, András Lengyelországi hadjáratai sok vér és pénzbe kerültek, tanú bizonyságai a magyar vitéz· ségnek, de egyebet üres czimnél nem eredményeztek.

II. Andrásnak keresztes hadjáratai az országot Dalmatia egy részétől fosztotta meg s tömérdek belzavarokat okozott.

— IV. Béla nagy áldozatokkal Styria egy részét megszerezte ugyan, de nem bírta megtartani. — Az Árpádház utolsó jeles királyunk III. András elleni cselszövések fészke Róma volt, s a magyar clerus által tápláltatott, a 11 évi interregnum ezáltal idéztetett elő. Lajos alatt a catholicismusnak a görög hit elleni gyűlölete gátolta meg a roskadozó görög birodalom támogatását. Zsigmondnak a német ügyekkeli bibelődése, a vallásügyekbe! beavatkozása, hazánk figyelmét a kelettől elvonva a török hatalom megalakult Mátyást a cseh bonyodalmakban! részvétre a pápai befolyás ösztönözte, s míg ő Németországban tartományokat hódított az alatt a Török Erdélyben pusztított s gyilkos fegyvereivel először hatott a tulajdonképi Magyarországba Nagy Váradig. — Ulászló alatt a Szegedi előnyös békének megszegése, a szerencsétlen várnai hadjárat, mely alatt szövetségeseink a Catholikus olaszok szállították által Murád hadseregét Európába ellenünk szinte a papság által eszközöltetett. — A tehetetlen II. Ulászló a papság pártolása, illetőleg árulása által diadalmaskodott a jeles Corvin Jánoson.

— A nagyravágyó Bakaes könyelmű keresztes hadjárati terve a nép gyűlöletét felfokozta a nemesség ellen s egykedvűvé tette az állam iránt. A Pozsonyi szerződés, mely Magyarországot valódilag tartományá aljasította, a főpapság és szövetségesei az

oligarchia müve volt. Λ mohácsi vész után a főpapsággal gyakran mint a hatalom támasza, az alkotmány ellenes kísérletek, a nemzeti nyelv ellenségével találkozunk.

Kálmán, II. István, II. András Galliciai, IV. Béla, IV. László sikertelen hadjáratainak ugyan közvetlen nem a papság volt okozója mert ezeket királyaink, czélszerütlen nagyravágyása, boszúvágya idézte elő, de közvetve mégis oka azon nyugoti irány volt, melyet a királyság elé a papság tűzött ki, melynek következtében figyelmét mindég a catholicus világ felé intézte, a katholikus fejedelmekkel rokonult, s jelesb királyaink kivételével az aldunát figyelmére csak alig méltatta. II. András keresztes hadjárata azonban kizárólag a rajongó katholicismus müve volt, — András ezen hadjáratra a római pápa által erkölcsileg kényszerittetett; — ezen szerencsétlen hadjárat hazánkat nem csak Dalmátiaegy részétől fosztotta meg, de teljes fejetlenséget, pénzzavart idézett elő, káros hatása majd egy századra kiterjedt s az általa okozott sebeket az aranybulla sem volt képes behegeszteni, sőt a vészteljes Tatárjárás is ezen szerencsétlen hadjárat által előidézett zilált viszonyok utókövetkezményeül tekinthető. — Állam életünkre hasonló befolyást gyakoroltak Mátyásnak csehhadjáratai, — Mátyás hazánk, sőt százada kitűnő egyéniségei egyike volt, midőn e hadjáratot megkezdte, a pártok ura volt, rendezett pénzügygyei bírt, ha az ország erejét a hasztalan cseh és német hódítás helyett a török megfékezésére fordítja, lángelméjének könnyen sikerülhetett volna a Törököt Európából kiűzni s Magyarországot az alduna birtoka által első hatalmassággá emelhette volna, e helyett az ország millióit hasztalan, drága tarthatatlan hódításokra pazarolta, Magyarország természetes szövetségeseit, a cseheket elidegenítette; a nemzet által utált hadjárataiba a főnemesség támaszát nem nélkülözhetve, ezeket folytonosan simogatta, erőszakoskodásaikat elnézte, hadjárataiban az oligarchia rendkívül meggazdagodva, halála után gyenge utódai alatt a nemzet sorsának ura lett; a középnemesség hódító hadjárataiban nem lévén köteles részt venni, elpuhult, az aldunai fejedelmek nem számíthatva biztos segélyére a törökkel kaczérkodtak, hűbéri kötelékeik

meglazúltak s a török az országot Nagyváradig pusztította. — Mátyás káros következményű hódításainál később főrugóként szerepelt ugyan Mátyás hiúsága, határtalan nagyravágyása is, — s későbben a jeles Vitéz esztergomi érsek ellenezte is, — de kezdetben kizárólag a pápa és papság müve volt, a Hunyady ház a pápáknak, Mátyás a magyar főpapságnak sokkal tartozott, ez hazánkban hatalmas tényező volt, minnélfogva erkölcsileg kényszerült a catholicismus bajnokául fellépni, ha ezt nem teszi, elveszti a pópa rokonszenvét, és pénzbeli tetemes segélyét eltaszitotta volna magától a főpapságot, s ez által ha trónját veszélybe nem dönti is, de mindenesetre hosszas bonyodalmakat idézett volna elő, mert a főnemesség nagy része őt kitűnő tulajdonai daczára sem szerette s mindig kalandos szerencsefinek tekintette.

A törökfaló politicát a vakbuzgó főpapság örökité meg. — A török hatalom Magyarországra legveszélyesebb volt, mert Európának azon birodalmát támadta meg. melyet Magyarország biztos örökségül tekinthetett, a tehetlen engedelmes szomszédot egy hatalmas harczias faj váltotta fel, a csekély görög birodalom a hatalmas török nemzetet nem elégíthette ki, ha mint nagy hatalom fel akart állni, terjeszkedni kellett; — a természettől terjeszkedési köréül az aldunai magyar hübér tartományok voltak kijelölve; — Magyarországnak tehát érdekében álló erősödését gátolni; a törökellenes politica tehát helyes volt Mátyás haláláig, de ekkor már a Mátyás hanyagsága miatt megerősödött török közvetlen szomszédunk volt, a hosszú küzdelmek bebizonyiták, hogy a magyar nemzet önerejéből a törököt Európából ki nem űzheti, sőt zilált viszonyai miatt határait is alig volt képes védeni; oktalanság volt tehát őt ingerelni, s a catholicismus vak eszköze: a németek és olaszok villámhárítójául szolgálni.

A török birodalom a görög császárság, Bolgárország. Bosnia-, Serbia-, Oláh- és Morvaországok, Dalmátia meghódítása által kikerekitett, a hódítás terjeszkedés nem volt államszükség, csak rablási hajlam; a Törökök a Magyarokat — általok sokszor legyőzetvén — minden szomszédaik közt legjob-

ban becsülték; ennélfogva szövetségre többször felhívták, ha a magyarok a hasztalan ingerkedések helyett semleges állást foglalnak el, nekik Németország felé utat engednek, ha figyelmüket Olaszországra vezetik, megtarthatták volna aldunai birtokaik egy részét s ha a Török Magyarország helyett Német- és Olaszországot pusztítja, ez által az olaszok és németek önfentartások érdekében kénytelenittettek volna a magyarral komolyanszövetkezni, — inig igy látva azt, hogy a magyar, hősiesség, rajongás vakbuzgóságból önmaga is megküzd, s inkább meghal, mint sem a kereszténység ellenével kibéküljön, — dicséretekkel halmozták a vérző hőst, de a halálos tusát összetett karokkal nézték, — a német csak önhatárainál állott ellent, s midőn az oroszlány elvérzett, a Catholicus a pogánnyal hullján osztozott. — A hősies halál magasztos, de más nemzetért egy ábrándos eszméért szenvedni, sőt meghalni oktalanság.

Midőn István a kereszténységet behozta, a kereszténység két felekezetből állott, a római catholicus és a görög ó hitűből; — mindkettőnek alapelvei ugyanazok, választhatott mindkettő közül; a római választása political szerencsétlenség volt, mert ha Magyarország geographiai helyzetét tekintjük, a természettől is kelet felé van utalva. — anyagilag rendeltetése a nyűgöt és kelet közti közvetítés politikailag kelet felé könnyen terjeszkedhetett volna, mert míg nyugoti szomszédai a németek, szlávok nála hatalmasabb tömör nemzettestet képeztek, keletről megoszlott kis nemzetiségek voltak szomszédai, a görög császárság haldoklott, — ha tehát a catholica hit helyett, mely politicáját nyugothoz csatolta, figyelmét political rendeltetésétől elvonta, a görög hitet veszi fel, s az aldunai óhitű nemzetiségeket, a hit kötelékeivel magához csatolja, erélyét a görög hitüekbe csepegteti s tőlök cserébe műveltséget és tudományt nyer, a göröghitü Magyarország határait a Kárpátoktól a Bosporusig az az Adriáig terjesztette volna és a hatalom azon pontjára emelkedhetett volna, a melyen most az orosz áll. — Hogy Magyarország nagyhatalmi állását fen nem tarthatta, s lassanként hódításait elvetette, nagyrészt fanaticus catholicismusa okozta. — Jelesb

királyaink, kik az aldunai tartományokat Magyarországhoz csatolták, nem csak tért és embereket, de a papságtól ösztönözve lelkeket is akartak nyerni, a gyengék a hatalmas előtt meghajoltak, felhasználták védelmét, félték de nem szerették, s a mint a koczka fordúlt, elhagyták uraikat, kiktől lelki üdvösségüket féltették. — A vallási szertartások müveit ember előtt ésak kö dös, mert minden vallásnak alapja az erkölcs, szeretet és igazság, de a régi sötétségben a tudatlan tömegnél a külsőségek tették a vallást, ez hajdan a nemzetiségnél is erősebb kapcsot képezett, ha tehát a magyar a görög vallást veszi föl, okvetlen örökké magához kapcsolta volna mind azokat, kik hason hitet követtek, kik önálló államot alkotni, a régit fentartani képesek nem voltak, kiket erély, vitézségbe felül haladott vagyis úr lett volna a Kárpátoktól a Bosporusig.

A monarchia csillagait a nemesség képezte, István a nemességet, a törzsfők a nemzet, a tekintélyesebb, erélyesebb osztályából, a királyság és keresztyénség előtt önkényt megmeghajló részéből, s a számos idegenekből alkotta.— A nemesség birtok és polgári jogot adott, közvetlen bírája a király volt, a király parancsára a királyi zászló alatt személyesen köteleztetek fegyveresen megjelenni,önköltségén katonáskodott, az ország hivatalnokai kizárólag köréből neveztettek, vagyonáról szabadon rendelkezett, csak papi tizedet fizetett, — a nemesség képezte a nemzetet. — A királyság a nemzet jogait önmagába összpontosítván, a nemesség a nemzet ügyei felett nem rendelkezett, s kizárólag katona volt, a fegyver azonban kezei közt maradván a nemzeti jogokat István halála után lassankint visszaszerezte, s habár alkotása igazságtalan volt, a nemzet életét számtalan vér- és anyagi áldozatokkal feltartotta. — Kezdetben a nemesség egyenlő volt, az udvari nemesség a hivatalnokok különös kiváltságokkal nem bírtak, a birtok külömbség csekély, leginkább az idegen kalandorok tüntettek ki, ezek száma pedig a nemesség tömegéhez nézve csekély lévén külön hatalmasabb osztályt nem alkothatott.

A nemesség! intézmény jogtalan káros volt, Kézay és Verbőczy szerint minden magyar egyenlő joggal bírt, — a

nemzet egy részének a többi fölébe emelése a tömegnek a bir tok és polgári jogaitóli megfosztása, szolgává aljasitása ellen kezett az ős állam szerződéssel, eltiporta az emberi jogokat ez által a nemzeti hatalom alapja az érdek egység szétszakitatott, a szolga osztály tűrte ugyan a jármot, de a hazáért nem lelkesedett; a hazaszeretete nincs ugyan birtok és joghoz kötve, ez az emberiség legmagasztosabb érzeménye, — a szolga is kegyelettel ragaszkodik ősei tűzhelyéhez, kedves előtte az izzadságával miveit föld, — de a hazafiság is tápot igényel, a nyomás a szolgát ura iránt gyűlölettel tölti el, a haza iránt, melyben ő csak, mint a kiváltságos osztály hatalma, és jóllétének eszköze türetik, részvétlenné teszi. Az egység, a lelkesedés hiánya a nemzet életére dermesztőleg hatott, a korona és nemesség alkotmányos viszálya századokig azért tartott, mert a nép sorsa a harcz kimeneteléhez kötve nem volt, semleges maradt, ő bármelyik győzött — mindig szolga maradt; egykedvüleg nézte tehát urai küzdelmeit, nem pártolta egyiket sem, engedelmeskedett a hatalmasabbnak, sőt egykedvű maradt a küllellenség irányában is mindaddig, míg ez által vallása, nemzetisége, élete s vagyona közvetlen meg nem támadtatott, a folytonos szolgaság alatt tetterejét, önállóságát elvesztve, a válság perczeiben, ha urai legyőzettek vagy egykedvüleg nézte az ország bukását vagy kerge nyájként szétszaladt; ezen érdekhiány, félénkségnek tulajdonítható, a tatár dulás hosszas tartama, — a török hatalom megerősödése és a későbbi három százados alkotmányos küzdelmek.

A birtok közösség a nomád pásztor rendszer fentartása, az állam fenállását veszélyeztette, ennélfogva a megtelepülés a birtok felosztása államszükség volt, a teljes birtokegyenlőség magát hosszasan fen nem tarthatta volna, mert a számos rablóhadjáratokban, a vitézebbek több pénzt és rabszolgát szereztek, és ennélfogva valódilag egyik tehetősebb volt a másiknál, ha egyenlően osztatik is fel, a szegényebb, tehetetlenebb részét, a gazdagabb szorgalmasabb magához szerezte volna meg az ország területe csekély lakosságához mérve aránylag oly nagy volt, hogy azon mindenik megélhetett volna; — a nemesség intéz-

menyében tehát nem az volt az igaztalanság, hogy a vagyonosabb rész tekintélyes vagyonnal ajándékoztatok meg, de az, hogy az adományozás önkényesen, az alapszerződés félrevetésével történt, s míg a nemesség széles birtokot és kiváltságos jogokat nyert, a nemzet nagy része vagyon és polgári jogaitól, a régi lakosok birtokjogaiktól fosztattak meg, — a kisebb kiváltságos rész rabszolgáivá sülyedtek, — Ezen visszaélés ugyan Európában már ez időszakban általánosan divatozott, de a visszaélés mindig bitorlás, embertelen cselekm ny; a rossz szokás az erőszakot nem igazolja.

Az európai nemzetek hadi szerkezete Árpád óta teljesen megváltozott, a gyalogságot, könnyű lovasságot, az aczélba burkolt nehéz lovasság váltotta fel, a vasemberekről nemzetünk nyilai sértetlenül pattogtak le, a magyar harczos részben bírt ugyan ezen fegyverzettel, de nem volt oly teljesen védve, mint a német, ez a németeknek előnyt nyújtott, ez döntötte el a szerencsétlen augsburgi csatát, ha tehát a magyar nemzet hatalma színvonalán meg akart maradni, neki is alkalmazkodni kellett volna az új európai sereg szerkezethez s hadereje zömének hason fegyverzetteli ellátása kikerülhetlen volt. — Ily teljes fegyverzet ez időkben sokba került, az erre kötelezettnek a tehernek megfelelő vagyonnal kellett elláttatni, — a nehéz fegyverzetteli harczolás gyakorlatot kívánt, a pánczélos vitéz személy e időnként mással nem cseréltethetett fel; mert a fegyverzet a testhez volt mérve s a gyakorlatlan ujoncz gyenge harczos lett volna, míg ezen kötelezettség egyesekre, családokra ruháztatva a fegyverreli bánást a kötelezett megszokta, s tudva kötelezettségét, fegyverben nem csak magát, de gyermekeit is kiskoruktól fogva gyakorolta. — A honvédelem átidomitásának tehát mellőzhetlen kívánalma volt a nemesség! intézmény részletes alkalmazása,— százezreket pánczélba öltöztetni nem lehetett, egy harczedzett osztály alakítása korszükség volt s ezt anyagilag terheinek megfelelőleg kellett ellátni, ez által az ország védelmi ereje növekedett, — de ezért nem kellett a tömeget vagyonától és jogaitól megfosztani, — a harczias osztály a polgárival megférhet, — a nemességet anyagi

megkülönböztetése terheiért kárpótolta volna, — ki szolgálatiért illő jutalmat nyer, ezenfelül kiváltságos állást nem követelhet, — a honvédelembe közvetve a nemesség mellett úgy is minden polgár részt vett, mert azon birtoktöbblet, mely által a nemesség a honvédelemre képesittetett, a nemzet köz-vagyonából szakittátott ki, járult tehát hozzá minden magyar; — a nemesség tehát vagyonilag kárpótolva lévén, kiváltságai igazságtalanok voltak. A nemesség felemésztve a nemzetet, a honvédelemből a nagy tömeg kizáratott, ez által az állam sorsa kizárólag a nemesség kezeibe tétetett le, ez erkölcsi veszteség volt, mert minél több a harczgyakorlott polgár, a csaták által okozott hiány annál könnyebben kipótolható. — A nemzetnek hadi ereje nemcsak nehéz, de könnyű lovasságból is állott, ha a tömeg jogaitól meg nem fosztatik, akkor kötelezettsége fenmaradva a könnyebb szolgálatra képességgel bírva, az ország hadi ereje számra és erkölcsi súlyra tízszeres lett volna, mint így, a Tatárdulás, a mohácsi vész a nemzetet végletekre nem viszi, mert az első vesztett csata után az ellentől mentes vidékeken, a sereg zöme a nemesség mellé gyülekezett volna a tömeg is, míg a kiváltságos nemesség intézménye féltékenysége népet fegyverétől megfosztva, a harczbani jártasságát elvesztette s a tömeg a nemesség vesztét látva, félénk őzként szaladt hegyeibe.

István hatalma még győzelme után is ingatag volt, félt a tömeg lelkesedése bosszújától, ennélfogva az újonnan alakított nemzetet a nemességet nem merte megszaggatni — a nemesség egyenlőségét fentartotta.

Az egyenjogú nemesség érdekei azonosak lévén — tömör testté alakult, mihelyett a tömeg ellenében birtokjogait biztosítva látta; a függetlenség, szabadság érzete azonnal feltámadt s alkotmányos érzelmeit 8 századon keresztül híven megőrizte, — nincs nemesség, mely hazájáért, a jogért annyit szenvedett, oly ernyedetlenül küzdött volna, mint a magyar, míg az oligarchia fekélye által meg nem rontatott; az önkény magának pártot közte ideiglenesen sem szerezhetett, s a gyakori szabadság ellenes kísérletek, mindig az alkotmány győzelmével

végződtek, az egyenlőség elve drága kincs volt a romok közt, míg Európa többi országaiban a felsőbb nemesség az alsóbbal folytonosan küzdött, nálunk az egyik rész a másik felett előjogokkal nem bírván, a hivatalok örökösök, sőt élethossznak sem lévén, az érdekek azonosak maradtak; a főispánok, országbírók, nádorok pártot vasaitokat nem szerezhettek, mert csakhamar mással váltattak fel, a tegnap még hatalmas főúr egyszerű nemes lett, sőt rangkülönbség sem létezett, mert a czim a hivatallal volt összekötve, az országbíró a Comes hivatalától elesve czimét is elvesztette; a birtok sem öszpontosulhatott könnyen a családokban, mert mindkét ág örökösödött, a leányok által a birtok egyrésze, fiúk hiányában egészen idegen kézre jutott — A nemesség tudva azt, mily erőt ád az érdek azonossága, az egyenlőséget ereklyeként őrizte. — Az egyenlőség elve képezte alapját alkotmányos életünknek, ez volt azon gyenge mag, melyből a szabadság fája a számos viharok daczára oly díszes tölggyé emelkedett, az egyenlőség elvének köszönhetjük nemzetiségünk fenmaradását is, — a nagy tömeg nem sajátíthatta el az idegen nyelvet, mint egyesek, a tanácskozások a tömeg nyelvén vitetvén, még a honhoz hűtelen majmok is kénytelenitettek a nemzet nyelvét beszélni, mert külön!en a tömeg őket nem értve, az ország ügyeire be nem folyhattak volna. — Akár félelem, akár ügyetlenség vagy a jog iránti azon tiszteletnél fogva, mely a legnagyobb zsarnok kebléből sem vesz ki tökéletesen, alkalmazta is ezen elvet István, azért neki elösmeréssel tartozunk, mert bár akaratlanul is, általa egy jobb jövő alapját vetette meg.

István intézményeinek zárkövét a várszerkezet vagyis megyei rendszer képezi; ez által a korona fékezte a nép mozgalmait, ellensúlyozta a főnemességet, kezelte pénzügyeit végrehajtotta rendeletéit, s fentartotta a közbátorságot. A vezérek alatt, midőn a nemzet sorsának ura volt, a várak felett az erre megbízott, a várak tövében székelő törzsök őrködtek; a személyes és vagyoni kérdésekben ítéltek a törzsök által választott fők; ezek ítéletei fellebbeztettek az országgyűlések által választott országbíró vagy is Kárchánhoz, ez felelős volt az

országgyűlésnek, — a nemzet minden tagja egyenlő liarczos, az ország főbbjeinek fizetésűk nem lévén, az ország adót nem fizetett, külön birtokkal nem bírt, ennél fogva pénzügy nem létezett. — Mindez István által gyökeresen megváltoztatván, a régi rendszer fen nem tarthatott, mert ha a várak továbbá is a megnemesitett törzsök őrizete alatt maradnak, ha ezek köre ellenébe egy más tényező fel nem állittatik, ha a corona részére kiszakasztott uradalmak a nemesség által kezeltetnek, ha a nemesség ügyeiben választott bírái által Ítél, és így a királyt magány ügyeiben mellőzheti, a vérrel, bitorlással szerzett királyi méltóság a nemesség bábjává sülyedt volna. István tehát az országot önérdekében, új alapon szervezte.

Az országot megyékre osztotta fel, a megyék székhelyéül a várak és erősített helyek szolgáltak. Már Árpád készen találta Trencsény, Nyitra, Szepes, Bodrog-Keve, Titul, Vasvár, Veszprém, Nógrád, Baranya, Tihany, Ung, Zemplény, Ugocsa, Bihar, Gömör, Sümeg és a pesti várakat; a vezérek alatt épültek a borsodi, szabolcsi, zólyomi, komáromi, Csanádi, csongrádi, zsolti, esztergomi; — István alatt épültek Buda, Győr, Szombathely, Szeben, Szatmár-Németi, Fehérvár megerősített városok; - s ha vár nem is, de legalább kerített helyek építettek, a lakosság megtelepítésekor, a megyék és püspökségek székhelyein. A várak őrizete, fentartása, a várjobbágyság kötelessége volt; a várkatonaság középosztályt képezett a nemesség és nép közt, a vár közelében földet kapott, a vár ispán parancsai alatt harczolni köteleztetett, s tulajdonképen a királyi katonaságot képezte, adót fizetett, bírája volt a vár ispán, kinek igazságtalan ítéleteit a királyhoz fellebbezhette; ha a főispán a várjobbágyot jogtalanul megkárosította, tartozott az elorzott értéket kétszeresen megtéríteni; a várjobbágy pedig, ha panasza igazságtalan volt, a királyhoz! fellebezésért 10 arany penzával büntettetett. — A várispány bíráskodott még a várjobbágyságon kívül a szolgák felett, — főnöke volt a szabad vá rosoknak, megyéjében fentartotta a közbátorságot, a billegzők és perestoldók (Bilochus, pristaldus) által a királyi itélőszék elébe idéztette a nemességet, a királyi és megyei ítéleteket

végrehajtatta. Peres ügyekben a főispányt helyettesítette az aiispány, minden megyei hivatalnokot "a főispány nevezett ki és mozdított el. — A megyei törvényszékek, a várak, vagy püspöki székek közelében szabadban tartottak, a Bilochus idézte pecsét mellett, a kiáltó (preco) élő szóval a népet, a várjobbágyok és nép felett Ítélt a főispány, távollétében, vagy ha a peres esetek számosak voltak, kisegitetett az aiispány által. A Pristald Barthal helyes elemzése szerint peres toldó végezte az előleges nyomozásokat és hajtotta végre a királyi, nádori, országbírói, püspöki, fő- és alispányi bíróságok ítéleteit. — A főispány kezelte a vár uradalmakat, hajtotta be a mindennemű adókat, bírságokat; ezen jövedelemek $^{2}\ _{3}$-adát tartozott pontosan a királynak beadni, ^-ada a főispányé maradt, ki ezen összegből látta el fegyverrel a várkatonaságot, fizette hivatalnokait, rendőri biztosait. — A megyei szerkezet kezdetben tisztán a hatalom eszköze volt, alkotmányos jelleget csak később nyert, midőn a főispány a megye által választott bírákkal együtt ítélt; alkotmányos intézménnyé csak később fejlődött, midőn a várjobbágyság nemességé alakulva, a főispány túlsúlya megszűnt s a megyék hivatalnokaikat önmaguk választották, a főispányok felelőssége kimondatott.

IV. FEJEZET.

István törvényei.

István két rendbeli törvényeket hozott; bár egybe foglalvák külön hozatalok, kitetszik a két törvény sorozat élőbeszédjéből. mely különböző időre mutat; ki a szövegből, mert a második könyv örökösödési czikke módosítja az első könyv 7. czikkét; ezen törvények többnyire a keresztyén vallásról, bűnvádi magán ügyekről szóllanak; alkotmányunkat leginkább az I-ső rész 7. és 22., a 11-ik rész 10., 17. és 18. czikkei érdeklik, de mint a sötét kor hű képei, történelmi becsnek. — Különös figyelmet érdemel a még később kelt Istvánnak fiá-

hoz intézett élőbeszéde, ez, (mint István minden törvényei) a német okmányok utánzása, magasztos elveket tartalmaz, bármely korszak és törvénykönyvnek díszéül szolgálhat. Köz- és magánjogi becsei bírtak a következők:

7· § *A királyi javakról.* Akarjuk, hogy valamint másoknak birtokjogot adtunk, úgy királyi méltóságunk birtokai, katonái szolgái és minden tartozmányai is sértetlenül épségben fenmaradjanak, senki belőlük semmit el ne ragadjon, el ne tulajdonítson. (Volumus quidem, ut sicut ceteris facultatem dedimus dominandi rerum suarum, ita etiam rés, milites, servos, et quidquid ad nostram regalem dignitatem pertinet, permanere immobile, et a nemine quid inde rapiatur, aut subtrahatur, nec quisquam in his sibi favorem aquirere audeat.)

6. §. A lirtokjogról. Királyi hatalmunkkal elhatároztuk, hogy mindenki vagyonát feloszthassa, felt ségének, fiainak, leányainak, rokonainak, az egyháznak hagyhassa, s halála után rendelkezéseit senki el ne ronthassa. (Decrevimus nostra regali potentia, ut unusquisque facultasem habeat, soa dividendi, tribuendi uxori, filiis, filiabusque, atque parentibus. sive ecclesiae, nec post obitum eius quis hoc destruere audeat.)

26. §. *Az árvák és özvegyekről és a korona örökösödéséről.* Ha a gyermekes özvegy asszony gyermekeit nevelni és ápolni akarja, ha megígérte, hogy élethossziglan velük marad, ezt tenni joga legyen és házasságra senki által se kényszeritethessék, — ha azonban szándékát megváltoztatva, újólag férjhez akar menni és az árvákat elhagyja, az árvák vagyonából tisz-. tességes öltözéken kívül egyebet nem igényelhet.

A gyermektelen özvegy ha férjhez nem megy, akaratunknál fogva, férje vagyonában bent marad, halála után férje vagyona férje rokonaira száll vissza; ezek nem létében a király örököl. (Si qua vidua cum filiis filiabusque rcmanserit, atque nutrire eos, et remanere cum illis, quamdiü vixerit promiserit, habeat potestatem, a nobis sibi concessam. hoc faciendi, et a nemine iterum cogatur in coniugum,si verő mutató votoiterato nobere volucrit, et orphanos descrere. de rebus orphanorum nihil omnino sibi vendicet, nisi tartum congrua sibi vestimenta.

Si autem vidua sine prole remanscrit, et se innuptam in sua viduitat p rmanere promiserit, volumus, ut potestatem habeat omnium bonorum suorám, et quioquid velit inde facere faciat, post obitum autem eius eadem bona, ad sui redeant parentes mariti, si parentes habét, suit autem rex sit haeres.)

22. *A személyes szabadságról.* A főurak vagy nemesek szabad embert ezentúl szolgává tenni ne merészeljenek, mit ha tennének, meg fognak büntettetni, s bündijjok a király és várispány közt felosztatik.

20. *A szolgák tanúságáról. „k.* szolga urai és úrnői ellen semmi ügyben sem tehet tanúbizonyságot.

25. *A perlekedők megveröiről.* „Ha valaki szökevény katonája vagy szolgája visszakozására ügynököt küld, s ezen ügynök megveretik, a verő 10 tinót ád.

32. *A gyuj tógátokról.* „Ki más házát ellenségeskedésből meggyújtotta, tartozik azt felépíteni, a beégett tárgyakat kárpótolni, és 16 tinót ád “

16. *A karddali támadásról.* „ Ki mást karddal támad meg. tulajdon kardjával végeztetik ki.“

35 *A búzák támadóiról.* „Ha valamely four más főur élete és vagyona ellen törve, őt házánál megtámadja, vele harczol, vagy megöli, tulajdon kardjával végeztetik ki; ha a támadó a küzdelemben e'esik, gyilkosa ezért nem bűnhődik, — ha a főúr e támadáson személyesen jelen nincs, csak katonái által támadtat, 100 tinóval kárpótolja a megtámadottat.

Ha nemes nemest támad meg. fizet 10 tinót, ha közönséges ember hasonlóját támad meg, fizet .5 tinót.“

18. *A szabadosokról.* Ha valaki tanúk előtt szolgáit felszabadította, halála után ezeket szabadságuktól senki meg ne foszthassa, ha szabadságot ígért, özvegye és gyermekeinek joga legyen az elhunyt ígéretét teljesíteni.

17. *A hamisan esküvőkről.* „A hamisan esküvő kezével lakói, vagy karját 50 tinóval váltsa meg; — ha a hamis esküvő közönséges ember, kezét veszti, vagy 12 tinót fizet.

14. §. *gyilkosokról.* A szándékos gyilkos tanácsunk rendeleté szerint 110 arany penzát fizet, melyből 50 a meggyilkolt rokonaié, 50 a királyé, 10 a bírák és közbenjáróké, ezenkívül az egyházi tör vények szerint böjtök

A véletlen gyilkos fizet 10 arany penzát

Ha szolga más szolgát gyilkol, a gyilkos szolga kárpótlásul, a megölt urának adatik át és böjtök

Ha szabad ember szolgát öl, más tulajdon szolgájával, vagy a megölt árával kárpótolja, és bőjtöljön.

15. *Ai feleség gyilkosokról.* A feleségét megölő főúr királyi tanácsunk rendeleténél fogva, a megölt rokonait 50 tinóval engesztelje ki, és böjtöljön, ha nemes, a rokonoknak fizet 1 0 tinót, ha közember, 5-öt és böjtöl

27. *'Leány rablásról.* Ha nemes, a leány szülői megegyezése nélkül feleségül leányt rabol, a leányt köteles vissza adni, fizet 10 tinót még akkor is, ha azután a leány szüleivel kibékül, ha szegény közember fizet 5 tinót.

30. *<A szökevény férjekről.* Ki feleségétől megs okik, idegen országba menekül, vagyonát bírja felesége, inig férjhez nem megy; az asszonyt senki új házasságra ne kényszerítse, ha férjhez akar menni, magát férje vagyonából ruhával elláthatja, és férjhez mehet, ha a szökevény férj ezután haza jön, csak püspöki engedelemmel nősülhet.

29. *<A rabnőkkeli nösülésröl.* Ki rabszolgálót vesz nőül,szabadságával lakói, és örökös rabszolga lesz.

25. *tAz idegen rabnöveli paráználkodó* szabad ember először megborotváltatik, másodszor szinte és megnyiratik, harmadszor szabadságát elveszti, s köteles magát megváltani, ha a rabnő tőle teherbe esik és szülésben meghal urát más rabnővel tartozik kárpótolni.

Az idegen rabnővel paráználkodó szolgát hason büntetés sújtja, ha a rabnő szülésben meghal, a paráználkodó szolga eladatik, árának fele uráé, fele a megholt tulajdonosáé lesz.

31. *A tolvaj nő* a királyi tanács határozatánál fogva, férje

által váltassák meg, másodszor ismét, harmadszor rabszolgának adassák el.

21. *'Szolga. szabaditási kísérlet.* Ki ura tudta nélkül a szolgát a király elébe vezeti, hogy általa felszabadhassák, ha gazdag, 50 tinó bírságot fizet, melyből 40 a királyé, 10 a szolga uráé.

1. *zAz egyház sértőkről.* Ki az isten házát megveti, az egyház vagyonát megtámadja, kiátkoztatik.

2. *püspöki hatalomról. Az* egyház kormányzata püspöki jog, ebbe a világiak a püspököket, valamint a keresztyénség fentartásában támogatni tartoznak.

3. A papok vádlói csak feddhetetlen jellemű családos keresztyének lehetnek.

4. Papok ellen a világiak bizonyítványa érvénytelen, pap világi bíróság elé nem tartozik.

5. A papokért ha szükség, telketeket is áldozzátok fel.

13. *keresztyén vallásról.* Ki keresztyén kötelességeit elhanyagolja, először és másodszor büntettessék meg a püspök, harmadszor a király által.

12. *gyónás nélküli halottakról.* Ha a beteg pap által felszólítva, gyónás nélkül hal meg, szertartás nélkül, mint pogány temettetik el; ha környezete hibája miatt nem gyónt, akkor illendően temetessék el, rokonai azonban a pap tetszése szerint böjttel büntetessenek; ki véletlen halállal múlt ki, illendően takaritassék el.

19. *templombani tiszteletlenségről.* Kik a mise alatt susognak, másokat háborgatnak,ha főbb emberek, gyalázattal hajtassanak ki, ha kisebbek, vagy közemberek, a templom csarnokában megkötöztetve korbácsoltassanak meg és hajok nyirassék te.

8, 9, 10, 11. *<Az ünnepekről.* Ki ünnep- és vasárnapim valamely főúr, pap vagy igaz hivő által munkában talál tátik, ha ökörrel dolgozik, ökrei elvetetnek, levágatnak és húsa a polgárok közt kiosztatik; ki lóval dolgozik, lova elvetetik, mit

ökörrel válthat meg, ha más eszközökkel, ezek és ruhái elvétetnek, mit bőrével válthat meg.

Minden ember köteles a templomban — a tűzőrök kivételével — megjelenni, ki elmulasztja, megkorbácsoltatik és lenyiratik.

Ki a böjtöt meg nem tartja, egy heti böjtre bezáratik.

•33, 34. *boszorkányokról.* A boszorkány a papnak által adatik, először böjttel büntettetik, másodszor ismét, de már ekkor megbélyegeztetik, harmadszor bíróinak adatik át.

II-ik könyv 22 czikkel.

2 *birtokjogról.* Összes tanácsunk kérelmére megengedtük, hogy életében vagyona, a király adományairól kiki rendelkezhessen, a püspökség! és megyei javak kivételével, halál i után fiai hasonlóul bírhassák, vagyonától senki meg nem fosztathatik, semmi nemű bűntényért, ha a király élete ellen nem tört, ha országárulást nem követett el, ha ezt teszi, s külföldre szökik, javait a király foglalja el, ha azonban ezen bűnökben a királyi tanács által törvényesen elmarasztalva, életével lakói, javai ártatlan fiai részére megmaradnak.

17. e/í *király és ország elleni Összeesküvésről.* Ki a király és ország ellen összeesküszik, egyházi menedék joggal nem bír. — Ki a király élete, méltósága ellen összeesküszik, vagy összeesküvést akar előidézni, vagy tudva, fel nem jelenti, az egyház kebeléből kiátkoztatik és száműzetik,

10. e/á *főispányok erőszakoskodásaikról.* Ha a főispány a várkatonáitól valamit erőszakkal elvesz, ezt kétszeresen tartozik vissza adni.

9. *várk^tona felemezéséről.* Ha a várkatona vár ispánya igazságos Ítéletét felebbezi, 10 penzával lakói.

11. *^Hazugság birsága.* Ha a katonára bebizonyul, hogy mit elfoglaltnak állít, az önkéntes ajándék volt, keresetét elveszti, sőt büntetésül még hasonértéküt fizet.

18. *A tizedről.* Mindenki terméke 10-edét istennek adja, ki elrejti, 9-edet fizet, — ki a püspök 10-edét meglopja, mint tolvaj büntettetik és birsága teljesen a püspöké.

1. *Az egyházról.* 10 falu épít egy templomot, tartoznak paplakot, ólt építeni, — a papnak tartoznak szolgát, 2 lovat, szekeret, 6 ökröt, 2 tehenet, 30 apró marhát adni, — egyházi öltözékeket, oltár takarót a király ád, — könyveket és papot a püspök.

19. *A király ellen, pletykázókról.* Ki valamely föúrnak hamisan azt mondja, —hallottam, hogy a király vesztedről beszélt, vészén el.

20. *A hízelgőkről.* Ki egyiknek a másikról azért hazudozik, hogy őket összeveszitse, ha mindkettőnek hazudozik, nyelvét kétszer váltsa meg, ha csak egynek, egyszer.

12. *Gyilkosságról.* Ki karddal öl, kard által végeztetik ki.

13. *Csonkításról* Ki valakit kardjával szeme, lába vagy kezétől megfoszt, ő is hason tagjától fosztassék meg.

14. 15. *l^ardddli seizes.* Ki mást karddal megsebez, de *ii* sebesült kiépül, a sebző a sebesültet vérdijjal tartozik kárpótolni. — Ki kardját kihúzza, de nem sebesit fél vérdijat fizet.

7 .A -szabados tolvajról. Ha szabad ember először lop, váltsa meg magát, — ha nem képes, eladatik, — másodszor szinte, harmadszor kivégeztetik.

6. *A tolvaj szolgáról.* Ha a szolga először lop, orrát veszti, vagy 5 tinót fizet, másodszor füleivel lakói, vagy 5 tinót fizet; harmadszor életét veszti.

8. *A királyt megcsaló főár* az elorzottat adja vissza és kétszer annyit fizessen.

3, 4. *'Szolga gyilkosról.* Ha a szolga más úr szolgáját megöli, a gyilkos ura, a megölt urának fél szolga értéket fizessen; ha nem teheti, a gyilkos szolga eladatik s árán a két úr osztozik.

A szabadot megölő szolgát ura 110 tinóval megválthatja.

21. *A tolvaj udvarnokokról.* A tolvaj udvarnok, a szabadok

törvénye szerint büntettetik, de bizonysága mint szabadé nem fogadtatik el. —

Törvénykönyvünkben István törvényei mind egy könyvben soroltatnak elő, s e szerint ilgy látszik, mintha egy időben hozattak volna; ezen tévedést azonban megczáfolta azadmonti kolostorban lévő Endlicher által közölt törvények eredetije.

Ezen eredeti szerint István törvényei, a nemzet befolyása nélkül, csak a királyi tanács meghallgatásával hozattak, mert az 1-ső rész élőbeszédében István ezt mondja: „Mi a birodalmunkat isten útmutatása szerint kormányozván, követve a régi és jelenlegi királyokat, nemzetünk számára következő törvényeket alkottunk “ (Nos quoque DM nutu nostram gubernantes monarchiám, antiques et modernos imitantes augustos, decretali meditationenostraestatuimus genti.) Ez tehát tisztán azt mutatja, hogy az ország tanácsnak e törvényekre semmi határozó befolyása nem volt; — hogy csak kérelmező testületet képezett, kitetszik a II. rész 2 szakaszából, melyben mondatik: „consensimus igitur petitiont totino senatus“. Az egész tanács kérelmére bele egyeztünk s. a. t. — Az I-ső és Il-ik könyv különböző keltére mutat, a birtok viszonyokat egymástól eltérőleg szabályozó két törvényezikk, ugyanis az I. k. 6. törvényezikkben az ősi szokásoknak megfelelő korlátlan rendelkezés engedtetik a birtokosoknak, a leányok egyenjogú örökösödése biztositatik, a korona örökösödése mellőztetik, — míg a 11. k. 2. §. már csak a fiuk örökösödése említetik; — az elsőben a megyei és püspöki javakról szó sincs, míg a másodikban ezek, mint nem örökösödési tárgyak soroltatnak elő; — az elsőben a király semmi esetben sem örököl, míg a másodikban a felségsértő javai némely esetekben már a koronára szállnak — Mindez arra mutat, hogy az I. könyv a királyság megalapítása után rögtön, a második pedig sokkal később hozatott, midőn a kényuralom már tetőpontján volt, s a király teljesen idegen sugallatokat követett. — Ezen törvényeket követte Istvánnak Imre fiához intézett tanítása; Imre 1007-ben született, István pedig törvényeit mindjárt királysága kezdetén az ország szervezésekor adta ki; ennél fogva az Imréhezi utasítás törvé-

nyelüknek inkább befejezését, mint élőbeszédét képezte. Kivonata következő: .

1. *A catyolica. hitről.* Parancsolom, és tanácslom, hogy az apostoli és catholicus hitet fentartsd, légy a hitben példánya alattvalóidnak, mert kik nem igaz hívők, kik jót nem cserkesznek, sem e földön tisztességesen nem uralkodnak, sem az örökéletben nem részesülnek, s a t.

2. *Az egyházról.* A királyi palotában a keresztyén vallás után második hely illeti az egyházat, birodalmunk fiatal, új hite, óvatos, kitűnő őröket igényel, ügyelj tehát különösen az egyházra, hogy növekedjék; a fejedelmek azért neveztettek leginkább feljegeseknek, mert az egyházat emelték, tedd ezt te is, uralkodásod csak így lesz dicséretes, életed boldog és szerencsés.

3. *A főpapokról.* A királyságban harmadik hely illeti a főpapságot, őrizd őket, mint szenved fényét, ha ők szeretnek, senkitől sem félhetsz, mert ők az emberiség őrei, ők téged könyörgéseikkel istennek ajánlani fognak, az ő közbenjárásukkal engedtetnek el az emberiség bűnei, ők oldozhatnak fel bűneinktől, ha közülök valamelyik hibázik, dorgáld nug az evangélium szerint négy szem közt háromszor, négyszer, ha ez nem használ, a közönség előtt, ha ez sem, az egyházban.

4. *A főurak, és nemesekről.* Az ország negyedik ékességét a herczegek, főurak, nemesek hűsége, vitézsége, okossága, ügyessége. és ragaszkodása képezi, ők az ország támaszai, a gyengék védői, az ellenség letiprói, az ország öregbítői, atyáid, és testvéreid, közülök senkit szolgaságba ne taszíts, szolgának ne nevezd, ők katonáid, de nem szolgáid, ne feledd el, hogy minden ember egyenlő, őket szelíden, alázatosan, békésen, irigység, harag, kevélység nélkül kormányozd, az alázat az embert legjobban emeli, a kevélység irigység lealacsonyítja, ha türelmes leszesz, mindenki szeretni fog, igazi király Jeszesz, és minden nemesed szeretni fog; ha dölyfös, haragos, irigy,türelmetlen, ha a főket megveted, vitézségük megtöri királyi hatalmadat, és országodat másnak fogják átadni, óvakodjál ettől, és

nagyaidat kormányozd erényesen, hogy a szeretet által hozzád fűzve, uralmad békés lehessen.

5 *türelem és igazságról.* A türelem, és igazság, a koronának ötödik dísze, ennélfogva fiam, ha tiszteltetni akarsz, légy igazságos, ha lelkedet megakarod őrizni, légy türe'mes, midőn bírói széked elé fontos ügy kerül, ne hirtelenkedjél, félj bíráskodni, örülj valódi király lenni, és annak tartatni, a türelmetlenek zsarnokok.

6. *zAz idegenekről. Az* ország jóllétének, az idegenek, és jövevények hasznos tényezői, úgy hogy ezek a korona 6-ik díszének nevezhetők. A római birodalom az által növekedett, királyai azért voltak oly dicsők, mert a bölcsek, és nemesek minden részekből oda gyülekeztek; az idegenek az országokba idegen nyelvet, szokásokat, fegyvereket, ismereteket hoznak, ezek az udvart ékesítik, lehangolják az idegen országok dölyfét, egy nyelvű, és szokásu nemzet tehetetlen, és töredékeny, ennélfogva parancsolom, hogy az idegenekkel tisztességesen bánj, őket ápold; — mert ha mit én alkottam te lerontod, birodalmad süllyedni fog; ennek kikerülése végett országodat naponta öregbítsd, hogy coronád tiszteltessék.

7. *<Λζ eszétycs kormányzatról.* Az eszélyes kormányzat a királyság 7-ik disze. — Bölcseség vezérli a királyokat, kormányozza az országokat, ez által védetik a haza, nyeretnek a győzelmek; tanácsot csak a főbbek, jobbak öregebbek, és okosabbak adhatnak; a középszerűek, eszelősek, és dölyfösök erre képtelenek; ezért ne tanácskozzál a fiatalok, és kevésbbé okosakkal, de kérdezd meg főbbjeidet, kik koruk, és eszüknél fogva, több ügyismerettel bírnak. — Dávid és Salamon szerint a szentek. bölcsek, ártatlanok, és választottakkal, szent, ártatlan, választott, és bölcs leszesz; míg ha eszelősek, gazokkal érintkezel, magad is az leszesz; kiki korához illő ügyekkel foglalkozzék, az öreg legyen első a tanácsban, az ifjú forgassa fegyverét, a fiatalokat azonban ezért tanácsodból ne zárd ki, s ha tanácsok helyes is, hallgass inkább az öregekre, s tetteidben mindég az ész vezéreljen.

8. *<Az ősök, példája követendő, a gyermekek szülőiknek engedelmeskedjenek.* Az ősök követése nyolczadik helyet foglal el; a gyermekek kötelessége, szülőiknek engedelmeskedni, példájokat követni. — Tisztelt atyád példáját, kövesd szokásaimat, minden nemzetet tulajdon szokásai szerint kell kormányozni, ki kormányozná a görögöt latin, a latint görög szokások szerint, azért kövesd szokásaimat, akkor fogsz nemzeted által tiszteltein!, az idegenektől dicsértetni

9. *<Az imádságról.* A vallásos buzgóság, a királyi méltóságnak kilenczedik szabálya; buzgó imádság a bűnöktől megtisztít; imádkozzál tehát édes fiam, hogy isten bűneidtől megtisztítson, ekkor győzhetlen király leszesz; imádkozzál, hogy isten gyengeségek, és tétlenségtől megmentsen, s minden erényekkel árasszon el, erényeid által minden ellenségedet le fogod győzni, s alattvalóid közt életedet békében fogod bevégezni

10. *tA t'óUi erényekről.* A királynak kegyesnek szánakozónak, minden erényekkel bírónak kell lenni, mert a kegyetlen, istentelen, nem király, de zsarnok. Ezért is kedves fiam kérlek és parancsolom, légy kegyes nem csak rokonaid a herczegek, főurak, lakosok, szomszédaid, de az idegenek, s mindazok iránt, kik hozzád közelednek, légy kegyelmes az elnyomottak iránt, türelmes nem csak a hatalmasok, de a gyengékkel is; légy szilárd, ha ez leszesz, a szerencse nem fog elkábitani, a szerencsétlenség nem tör meg, légy alázatos, hogy isten a jelen, és a jövő életben fölemeljen, légy szerény, szerfölött senkit ne kárhoztass, ne büntess; légy szelíd, hódolj az igazságnak, légy becsületes, senkinek akarattal kárt ne tégy, légy szemérmes, kerüld a bujákat és erkölcsteleneket.

Istvánnak ezen magasztos intései és törvényei, a németek utánzása, Károly német császár Lajos fiához hasonló tanításokat intézett; ezért tehát István iránt kegyelettel csak annyiban viseltethetünk, a mennyiben a jeles példa utánzása is érdem. — Hogy István intései és rendeletéi csak a németek utánzása, ki tetszik Nagy Károly és István törvényei és értelmei összehasonlításából.

István IL 20.

„Consensimus petitioné totius senatus, ut unusquisque propriorum simul, et donorum dominetur regis, dum vivitest. ac post obitum filii succedant, nec pro ullius causa reatus detrimentum donorum suorum patiatur, nisi consiliatus est. Mortem Regis aut traditionem Regni feccrit, vei in atiam fugerit provinciám, tune verő bona illius in regiam veniant potestatem, ipse verő sub capital! subjaccal sententia, bona verő illius filiis innocentibus iure mota sint, remanentibus salvis.

/. //· per juris.

Si quis perjuris addictus invenietur, perditus manó perjurium luat, aut quinquaginta juven cis redimat.

II. 18. De Decimir,

Si cui Deus decem dederit in anno, deciinam deo det.

Sl^agp Károly capitularéi.

Ut nullus Bajoarius Allodeus au vitám sine capitali crimine perdat, id est si aut in necem Ducis consiliatus fucrit aut inimieos in provinciám invitaverit, aut Civitatem capere ab extraneis machinaverit, et exinde probatus inventus fucrit, tune in ducis sit potestate vita ipsius, et oinnes rés, et patrimonium.

m. *c. II. 805.*

Si quis convictus fucrit perjuris, perdet inaneus, aut redimat.

Caroli magni Capitulationis de partibat, Saxoniae Capat 7.

Omnes decimam partem substantiae, et laboris sui, ecclesiae et sacerdotibus donent, tam nobiles, quam ingenui similiter et liti, juxta quod Deus uni cuique dederit, cristiano Deo partem reddant.

V. FEJEZET.

A királyság és nemzet küzdelmei.

István törvényei nem törvények, de kényúri rendeletek melyek egyrészt minden szabad mozgalmat megakadályoztak, az embert barommá aljasították, másrészt a gazdagoknak bűnszabadalmat biztosítottak, a nemzetet nem csak a király, de a katholicus papság rabszolgáivá aljasitották. Századokig az önkény talpköveül szolgált a II: 17 és száműzéssel bünteti a király méltósága ellen összeesküvőt is, a 19. hasonlóan száműzéssel bünteti azt, ki valamely főúr előtt azt mondja, hogy a király róla roszúl nyilatkozott, a királyi méltóság nagyon ruganyos fogalom és ^zent István óta igen sokat változott. Ma a király cselekményei, rendeletei illedelmes megbírálása, sem jogtalan cselekmény, — ez időben azonban az uralgó isten kegyelmi elmélet szerint isten földi helytartójának, a föld és emberek urának tartották, a legcsekélyebb roszaló nyilatkozatot felségsértésnek tekintették. Magyarázza ezt a 19. törvény, e szerint, a ki a királyt királyi méltóságában közvetlen nem gyalázta, de a királyról hamisan azt állította, hogy előtte Péter vagy Pál udvari nemes vesztéről beszélt, már ez is a „pereat“ (vesszen, szót kedvezőleg értelmezve száműzetéssel bűntettetett. A király vagy kormánya ezen törvények segélyével bárkit semmivé tehetett, mert fogtak két árulót vagy hamis tanút, a bíró maga a király volt, a kiszemelt nem menekülhetett, mert a királyi méltóság megsértése tényeül szolgált, ha valaki a királyt tehetetlennek, keményszívűnek, gyengének, rósz katonának mondta, és pedig nem kellett ezt nagyobb gyülekezetbe, az udvarnál mondani, elég volt, ha 2 tanú előtt saját vagy idegen háznál mondta; a hamis eskü felségsértési esetekben sem büntettetett, sem fogság, sem száműzetés, sem halállal, de az 1:17 szerint 50 tinóval. Kik tehát a gazdag nemes uradalmára vágytak, a király vagy'a főbb uraknak tetszeni kívántak, 50 tinóért, bár ez nagy értéket képviselt, a hamis esküt könynyen koczkázhatták, annyival inkább, mert ha a király vagy főúri kegyenczek érdekében esküdtek hamisan, az érdekelt

király lévén a bíró, — el őket mint hamis esküvőket el nem marasztalta, az ügyesen szőtt hamis eskü különben is megczáfolható ezen korban alig volt, mert gazember nemes vagy pap meglátogatta saját házánál, pár perczig magába maradt a házigazdával, ha a vádlott ezt be nem bizonyította, hogy egy perczig sem beszélt külön velők, az eskü kétségtelen bizonyító erővel bírt, a király sőt udvaronczai is ha hatalmokkal vissza akartak élni, a nemességet kények szerint fosztogathatták. A hamis eskü ellen a vallás sem biztosított, mert István alatt a keresztyén hitet nem a papok buzgalma, nem az egyéni meggyőződés, de a győztes király fegyvere és ajándékai hozták be, a nemesség és nép királyi és püspöki parancsra eljártak a templomba, a német és olasz papokat azonban a hívek, a papok híveiket nem értették, egy félszázad kellett míg az idegenek a magyar nyelvet megtanulták, míg a magyarok is papoknak vállalkoztak, míg végre a papok a vallás hitelveit, híveikkel megértették, eddig tehát a félpogányok feszély nélkül esküdhettek hamisan.

Lealázó és az örökösödést megingató törvények voltak, az 1—6. és 13. törvények. — Az 1. szerint: kiatemplomba szorga'másán nem járt, az emberi társaságból kizáratott, a kiátkozott pária volt, ki sem öröm, sem igazságba nem részesülhetett, kit minden bitang büntelenűl üldözhetett, — a vallást elhanyagolókat első sorban a 13. szerint a püspök megbüntethette, a törvény tehát a püspököket a nép sőt a nemesség korlátlan bíróivá tette. A 4. a papokat a világi bíráktól felmenti, a világiak bizonyítványát papok ellen érvénytelennek nyilvánítja, a papság tehát az egész országban szabadon garázdálkodhatott, bűnöket követhetett el, mert a világiak bizonyítékát a törvény semmisnek tartotta, pap ellene osztály érdeknél fogva sem tanúskodott. István tehát, első sorban a saját, másod sorban a catholica egyház alázatos szolgájává alacsonyitotta a szabad magyar nemzetet. A papság kapzsiságának tág tért nyitott, az 1 -6 ezen törvény a nélkül, hogy az özvegy gyermekek rokonoknak valamely részt biztosított volna, a papság részére a birtokosnak szabad rendelkezési jogot ad, - ennek követ-

keztében minden gazdag nemes családja kárával az egyházakat bőven megajándékozta, sok még életében gazdag alapítványokat tett, hogy a hatalmas papság mindenható pártfogását gyermekeinek biztosítsa, mi István alatt egy gyermek részel nagyon felért, miután a cancellár püspök volt, a gyenge István a papok szemével látott, a papok eszével gondolkozott A birtok jog alapját az 5. 6. törvény vetette meg, sajnos, hogy míg egyrészről a tulajdont a szabad rendelkezés által megalapította, a királyi erőszak ellen biztosította, másrészt a papság ármányainak szabad tért nyitott Λ papi birtok természetét ösmerteti a II. 1. e szerint a paplakot, templomot, a községek építették és pedig 10 falu egy egyházat képezett, — a papot, ha gazdasági eszközökkel, szekérrel, szárnyas állatokkal a hívek kötelezettek felszerelni, az egyházi öltözéket, az oltári kelléket a király adta, a papot, a püspök nevezte, a könyveket is a püspök tartozott adni, vagyis ezen törvény szerint. Az iskola tanítókat nem a község, de a püspökök tartoztak fizetni, mert ma a könyveket a tanító helyettesíti, István magánjogi törvényeit a pénz szelleme lengi át, a gazdag minden bűnt elkövethetett, mert pénzzel vagy tinóval mi ekkor pénzértéket képviselt minden büntetést meglehetett váltani, 22. a szabad ember szolgává tételét pénzbüntetéssel váltja meg, melyen a király a főispánnyal osztozik, a 25. a perlekedőt, megverőt tinóval bünteti. A gyujtogatót a 32. tinóval bünteti, 35. az embereivel támadó főúr 100 tinót fizet. 17. A hamis esküvő karját tinóval váltja meg 14. Á gyilkos arany penzákat fizet. 15. A feleség gyilkos tinót fizet, 27. Leányrabló tinót fizet. — Vagy is kinek pénze volt, az a felség és vallás sértésen kívül minden bűnt elkövethetett. Kétségkívül a mai kor fogalmai szerint a Szent István törvényeit megbírálni nem lehet, a kor, a fogalmak, a műveletlenség daczára azonban azon királyt mint törvényhozót dicsőíteni nem lehet, ki pénzért mindent megengedett, mert a 11. században is bűnnek tartottak a lopást, leányrablást, gyújtogatást, gyilkosságot, hamis esküt, ki tehát ezen bűnök büntetésének pénzeli megváltását megengedte, az erkölcsi érzékkel nem bírt. — A szent királyt a harczi vágy, a vitézség az Árpád

család kiváló tulajdona nem háborgatta, királyságát idegen zsoldosokkal vivatta ki, nagy diadala óta táborba nem szállt, az ország egy részét elvesztette, családjával fia halála után is rósz viszonyban élt, a bölcs és vitéz fejedelmet felesége és német tanácsosai vezették. A király Vazu[1] herczeget elzáratta, a herczeget szemeitől fosztatta meg, András Béla, Levente herczegek a német levegőben a tömjén füstben rosszul érezték magokat, s mert sem a Bajor Gizella királyné előtt térdepelni nem tudtak és nem akartak, sem nemzetiségeket nem tudtak levetkőzni, okulva a szerencsétlen Vazul sorsán, elhagyták a beteges kényúr birodalmát. A vitéz herczegek kivonulása, az idegen világi és papi kalandorok czélzatát nagyban elősegítette, ezen urak Magyarország uralmához görcsösen ragaszkodtak, a hatalmatcsakis idegen tehetetlen király alatt tarthatták meg, mert a magyarok még az udvar hívei és titokban az idegen uralmat gyűlölték, lealáztatásokat szégyenelték. Az idegenek czéljaik elérésére legalkalmasabb eszköznek gondolták. Péter olasz herczeget, István király nővérének fiát, Péter herczeg az udvarnál kitűnő bizalmi állást foglalt el, a magyar király német testőrségének kapitánya volt A beteges szenteskedő István neje és német kalandorai által rá hagyta magát az Árpád hág kifosztására beszéltetni. — Trónörökösül Péter herczeget jelelte ki, Péter herczeg, Istvánnak halála után a trónt akadály nélkül elfoglalta. — Péter gyáva, erkölcstelen kéjencz, a trónon is idegen maradt, udvarában a sehonnai kalandorok számát növelte, új adókat vetett ki, s a nemzettel nem csak zsarnokilag, de megvető'leg is bánt — A nemesség forrongani kezdett s a nyomoru kéjenczet három évi uralom után elűzte. — A nemzet 1041 ben királyának Aba Sámuelt, István sógorát választotta, — a forradalom tisztán a magyar párt műve volt, idegen püspökeink a Kun származású Sámuelt nem akarták megkoronázni, a német származású főurak Péterhez szítottak. Sámuel Seböst, Budot, Gizella híveit, Vazul hóhérát, és a fondorkodó idegenek köz ül többeket megöletett. — Ezen fenyegető példa kis időre elnémította elleneit, de uralma rövid volt, mert István példája által elvakitva, nem állította vissza a

nemzet jogait; ennélfogva a nemzet zöme, ügyét közönyösen vette, a főpapság és idegen nemesség mint magyart gyűlölte, s a Henrich német császárhoz menekült Pétert újólag behívta. — Aba 1042-ben ellenét megelőzni akarván, Austriát ét Stiriát megtámadta, csapatai visszanyomattak, s nyár közepén Henrich császár e megtámadás által kihivatva, Magyarországba nyomult, Abát megverte; de a tél bekövetkezve visszatért; 1043-ban azonban ismét beütött, a megrémült Aba békét kötött, melyben a Szárhegy és Lajtha közti területről lemondott, — ez által népszerűségét teljesen elvesztette. A fondorkodó főurak közül 50-et megöletett, a megmaradtak nagy részt Péterhez szöktek; Péter a német császárnak Magyarországot hűbérül ajánlva, újólag megnyerte Henrichet, ki 1044-ben ismét Magyarországra rontott, — Aba 5. Júliusban Győrön fölül Ménfőnél csatát kezdett; a magyarok vitézül harczoltak, a csata már nyerve volt, midőn több Péterhez szító áruló főurak a csata közepette a németekhez pártoltak, Aba megszaladt, futásában megöletett, Henrich. Győrt bevette, ellentállás nélkül Fejérvárra nyomult, s Pétert vissza helyezte. — 1045-ben Henrich ismét Fejérvárra jött, ekkor Péter letette a hűbéri esküt, s az országot évi adó fizetésre kötelezte.

A nemzetet lealáztatása felrázta hosszas álmából Péter aljassága, önkénye, elveié a szabadság magvát, — a nemesség Csanádon tanácskozmányt tartva, követeket küldöttek (Nobiles Hungariae, videntes mai a gentis, in Csanád in unum convenerunt, consilisque habito totius Hungariae, nuncios miseruntad Andreám, et Leventam) Oroszországba Andráshoz, a legidó'sbb Árpádi herczeghez, s őtet a koronával megkínálták; — András a küldötteket megbiztatva, az ország hangulatának kitudása végett ügynököket küldött be; ezek a herczeget a kedvező nemzeti hangulatról biztosítván, András Levente testvérével Magyarországba jött, az egész nép elébe tódult, a nép Vatta főnemes vezérlete alatt, az idegen főurakat és papokat megtámadta; lakaikat lerombolta, a püspököket — három kivételével — leölte, a tizedet általánosan megtagadta, sok helyt a templomokat szétdulta, és a pogány vallás visszaállítását köve-

telte. — András serege lavinaként nőtt, Péter Ausztria felé szökött, de Mosonyban utoléretve, serege szétveretvén, elfogatott és szemei kitolattak.

Andrásnak a trónrai meghívása úgy látszik feltételes volt, de ha ez nem lett volna is, mint önkényes uralkodó nem léphetett fel, mert Pétert másodszor nem egyes töredék, de az egész nemzet buktatta meg, a száműzött Endre szegény sógorai, tehetetlen fejedelmek, és távol voltak, a papság, az idegen nemesség egy része kiöletett, a többi menekült, vagy a tömeghez csatlakozott, Henrich császár Péterért fenyegetődzött, — Endre tehát gyenge lévén, kényszerült legalább részben a nemzeti akarat előtt meghajolni. 104 7-ben Fejérváron országgyűlést tartott, itt megkoronáztatott, és István törvényeinek megtartásáról biztosította a nemzetet, a kereszténységet vissza állította. 1018-ban András vitéz testvérét Bélát behívta, neki adta az ország $^1|_3$-adát s örököséül fogadta.

Henrich Német császár, ki Péter esküjénél fogva Magyarországot német hűbérnek tartotta, András királyságát nem ismerte el, s az országot folytonosan fenyegette, de Németország ügyei által el lévén foglalva, csak 1040-ben támadta meg, hadjárata azonban eredménytelen volt, 1050-ben újólag hadat indított, de vissza veretett,— 1051 és 52-ben kísérleteit ismételte, de mindkétszer nagy vereséget szenvedve, 1053-ban Iriburban békét kötött, fenhatósági jogairól véglegesen lemondott. András 1057-ben Fejérváron országgyűlést tartott, ezen Salamon 6 éves fiát, Béla és fiai beleegyezésével örökösének választotta. 1058-ban királynak koronáztatta, s még ez évben fiának Sophiát, Henrich Német császár leányát el is jegyezte, — Endre, Bélától féltve fia koronáját, ellene folytonosan ármánykodott; miáltal a kijátszott Béla felingereltetvén, Lengyelországba sógorához menekült s testvérét lengyel segéd seregekkel 1061-ben megtámadta, a nemzet nagy része kedvenczéhez a hős Bélához pártolván, Béla a németek és a papság által támogatott testvérét legyőzte, Endre a végcsatában nem csak koronáját, de életét is elvesztette. — András uralma, alkotmányos

életünk hajnala, ezen időkorból ugyan alkotmányos életünknek csekély nyomai maradtak fel, a történelem csak három országgyűlést említ, az 1047-ikit, 1057-ikit és 1058-ikit, az elsőben István törvényeit biztosította, ezek kevés közjogi becscsel bírtak, mivel a nemzet, midőn teljesen a helyzet ura volt, nem igen elégedhetett volna meg — s nem hihető, hogy országgyűlési jogait ne biztosította volna; — István törvényei alatt tehát nem csak István király, de István vezér alatti szokások és törvények értendők, — s ha bár 1047-től 1057-ig az országgyűlésekről adatok nincsenek, hinnünk kell, hogy már ekkor az évi országgyűlések tartása elhatároztatott, s az István napi törvénynapon nem csak peres, de országos ügyek is tárgyaltattak. — Ezek tartását az ország helyzete is igényelte, a haza függetlensége a németek által folytonosan fenyegettetett, szükséges volt a védelem eszközeiről tanácskozni; — András gyenge volt, kedvezni kellett a nemzetnek, — nem hihető, hogy országgyűlés nélkül 1048-ban Béla testvérének ajándékozta volna az ország egy harmadát, — tulajdon helyzete is bizonytalan volt, forradalmi király, kinek joga választásra alapul, választói nyakára, az ország megkérdezése nélkül örököst nem jelölhet ki; midőn tehát Béla testvérének az örökösödést biztosította, kétség kívül ezt csak az ország beleegyezésével tette, ez pedig csak országgyűlésen nyilvánulhatott; erre mutat Salamonnak örökössé választatása is, ha Endre Bélának az örökösödést önkényileg ajándékozta volna, nem igényeltetett volna ajándéka visszavételére országgyűlés; de mert ez Bélának 1048-ban országgyülésileg biztosíttatott, ezért csak országgyűlés semmisíthette meg az előbbi országos határozatot. — Hogy a legfőbb hatalmat már ez időben az országgyűlés képezte, mutatja a Radó nádor által alapított, Száva-Szent-Demeteri kolostornak 1057-bt n az országgyűlés általi megerősítése, ha a főhatalom osztatlanúl a királyé, ha a Szent-lstván napi gyülekezet csak törvény nap lett volna, ezen adományozás nem terjesztetett volna az országgyűlés elibe. — Endrének már 1051-ben fia született, fia érdekében szüksége volt a nemzet szeretetére, ennélfogva is igen hihető, hogy Endre a német háborúk után

is fiának örökösödését előkészítendő 47 és 57 közt tartott országgyűlést.

Béla győzelme után azonnal országgyűlést hivott össze, s erre nemcsak a nemességet, de a népet is felszólította, megrendelvén, hogy minden falu két követet küldjön. — A nép a felhívást komolyan vette, tömegesen tódult Fejérvárra, a papok zsarolásai által elkeseredve mindenek előtt a tized és a keresztyén vallás eltörlését követelte. — Béla ugyan a népet óhajtotta megnyerni, mert győzelmét nagy részt a nép őszinte csatlakozásának köszönhette, de másrészt belátva azt, hogy ha kívánatainak engedve a papságot korlátozza, a trónnak egyik leghatalmasabb támaszát elveszti, a nemesség és papsággal a városba vonúlt a kapukat bezáratta, három napi határidőt kért, ez alatt lengyel segédseregeit, a nemességet, várkatonaságot magához hívta,—- s a város falai körül gondtalanul zajongó tömeget, — két tűz közé szorítva - széjjel verte, Jánost, Vatta fiát, s a nép többi főnökeit megölette. — Ez a népnek utolsó kísérlete volt, s ez időtől fogva századokig csak a nemesség szerepelt és a népre többet a trónkövetelők, a lázadás főnökei soha sem hivatkoztak.

— Béla a papságot a tized megmentése által megnyerte, a nemesség önként csatlakozott a vitéz férfiúhoz, ki mint száműzött idegen földön kardja által nőtt és herczegséget szerzett,

— a népet az András á'tal behozott súlyos adók eltörlése által kiengesztelte,Salamon híveit,kiknek birtokait tisztelte kegyessége által magához édesgette.

1063 ban Dömösre országgyűlést hirdetett, itt azonban véletlenül meghalt. Halála a nemzetet, melynek dísze volt, mélyen sújtotta s hosszas küzdelmekbe bonyolította.

Béla fiai, a szerény, szelíd, becsüle*es Geiza, a hős, eszes, erényes, igazságos László, az Árpádház legjelesebb ivadékai, jobban szeretve a hazát magoknál, nem fogadták el a koronát és Salomonhoz magok részére kikötve az atyai harmadot, követeket küldtek.

A herczegek önként lemondva, a Németországból haza hozott 12 éves Salamon az 1065 ben tartott országgyűlésen királylyá koronáztatott (Turócziuniversa ergo congregatio Hun-

garoram pacem videntes regis Ducis facta est magna laetitia in popolo); nevében udvaronczai kormányoztak; ezek a herczegektől a harmadot megtagadták, a herczegek rokonuk Boleszláv lengyel királyhoz menekültek, s 1064-ben számos segéd sereggel tértek vissza, Salamont és udvarát a nemzet által pártoltatva Mosonyig űzték, de bár az ország urai voltak, 1065-ben megelégedve az ország harmadával, Salamonnal békét kötöttek. — A béke 8 évig tartott, az alatt egyesült erővel verték ki a rabló kánokat, megsegítették sógorukat, a 11 orvát herczeget a karanthánok ellen, kikergették a rabló cseheket, legyőzték az alsó részeket háborgató görögöket, s Nandor-Fehérvárt Magyarországhoz csatolták. Salamon 1073-bau Vid német származású Bácsi főispán és sógora Henrich által izgatva, a herczegek ellen tört, őket herczegségöktől meg akarta fosztani, a herczegek a morvákkal és lengyelekkel szövetkeztek. — Salamon a herczegek segédhadai megérkezte előtt 107 4 Január 26-án Szabolcsban megtámadta Geizát; Geiza seregéből a csata előtt többeket megvéve, ezek a csatában Salamonhoz pártoltak, — Geiza megveretve visszavonult; ez alatt László herczeg Ottó morva herczeg sógorával az országba érkezett, a nép kasza és villával fegyverkezve a herczegekhez tódult, hozzájok csatlakozott a környékbeli nemesség is, Salamon seregét német segédcsapatokkal erősbitette, a két sereg Mogyoródnál ütközött, Salamon elvesztve a csatát megszökött, a herczegek ismét urai lettek az országnak. A szerény Geiza a koronát nem akarta elfogadni Salamon az országot sógorának hűbérül ajánlva fel, német segéd seregekkel támadta meg az országot, de a herczegek által visszaveretett, az ország ügyeibe a római pápa, a hires VII. Gergely is beavatkozott, fenhatósági jogokat igényelt, mit azonban Geiza megtagadott s végre 1075-ben a királyságot elvállalta, uralma csak 2 évig tartott, 1077 April 24-én meghalt, — László királynak választatott.

László ragyogó napként tűnt fel hazánk egén, nem csak hazánk, de az egész középkor legjelesebb királyainak egyike, nagy volt mint ember, nagy mint fejedelem, eszélyes kormányzó, a bátor nemzet legkitűnőbb harczosa, nagy hadvezér, szelíd és

igazságos, szerény de büszke, tevékeny és gondos, erényes családfő, fedlietlen király, az emberiség példánya, Magyarország őt tekintheti második alkotójának, uralkodása történetünk ragyogó lapja, — valóságos áldás volt nemzetünkre, mely István vas keze alatt tespedésnek indult, Péter alatt német hűbéres lett, s a királyi család versengései alatt vérét és erejét herczegei nagyravágyása miatt hasztalanul pazarolta. — László 1080-ban a Szeremség Száván túli részét, mely a belversengések alatt elszakadt, visszaszerzetté, 1081-ben Salamont, ki igényeiről lemondott, udvarába fogadta, de a hálátlan élete ellen törve — őt Visegrádra záratta. 1083-ban szabadon bocsájtotta, 1086-ban Salamon a Kunokkal szövetkezve Magyar-O' szlgra tört, László által azonban teljesen legyőzetett 1091-ben Horvátországot Magyarországhoz csatolva, megyékre osztá, a zágrábi püspökséget alapította, kormányzóul Álmost, Geiza hát, zágrábi püspökül Düh csehet nevezte. — 1092-ben az Erdélyre tört Kunokat és Besenyőket — Ákos vezért párbajban megölve — legyőzte; 11 94. a keresztes had vezéréül választatott; 1095-ben, midőn a cseh Π-ik Boleszlávot készült megtámadni. Julius 29-én a nemzet könnyeitől kisérve dicső pályáját bevégezte.

18 éves uralmából két országgyűlés határozatai maradtak fenn. — László a megtestesült törvény és igazság vo t, a nemzet nyugodtan nézhette uralmát, a jeles férfiú kormányzata védkorlátokat nem igényelt, de épen azért, mert a jogot, a nemzetet tisztelte, s mert mint az erények példánya, nemzete bálványa a nemzettől nem félhetett, hinnünk kell, hogy a szokásos fejérvári István-napi törvénynapok nem egyedül törvényszékek, de valódi országgyűlések voltak, hol minden nemes szabadon megjelent és az ország ügyeiről tanácskozott. — A szokásos évenkénti országgyűlésre mutat az is, hogy az első Szabolcson 1092-ben, a második és harmadik korábban 1090-ben tartatott nyomai a többieknek azért enyésztek el, mert a törvényhozás teendői e két országgyűlésen befejeztetvén, több törvények nem hozattak, régi történetíróink híven feljegyezték a harczi eseményeket, a véres forradalmakat, de a nemzet bel-

élete mozzanataira kevés figyelmet fordítottak, a történelmet iró papok előtt a szent királyról megsértés lett volna azt írni, hogy ő nem isteni sugallatból tett mindent, de leereszkedett nemzetéhez is. — E korbeli törvények három könyvben foglaltatnak, az első élőbeszédében ez mondatik „1092-ik év junius havában Szabolcs városában László magyarok királya elnöklete alatt, az ország főpapjai főrendjeivel a papság és nemzet jelenlétében gyűlés tartatott, melyben következő törvények hozattak“ (anno incarnationis millesimo nonagesimo secundo, sancta synodus habita est, presidente Christian issimo üngarorum Rege Ladislav, eum universis Regni sui pontiticibus, et Abbatibus, nec non cunetis optimatibus, eum testimonio totius eléri et populi. -— In que sancta synodo canonice et laudabiliter haec inventa sunt decreta.)

Ebből tehát világos, hogy ez nem ország tanács, de valódi országgyűlés volt, mert a törvények nem úgy emlittetnek, mint királyi rendeletek, de mint a gyűlés határozatai, maga a nagy király csak mint elnök szerepei, — kinek törvényeit ily bevezetés ékesíti, az a nemzetet valóban tisztelte s vele nem egyszer, de a bevett szokás és őstörvények szerint többször és rendesen tanácskozott.

László nem rendes örökösödés útján lett király, mert Salamon még jogairól nem mondott le, — Geizának gyermekei maradtak, László tehát választott király volt, választása csak országgyűlésen történhetett; nem hihető, hogy az, ki magát a törvények bevezetésében mint az országgyűlés elnökét említi, a törvényeket mint az országgyűlés határozatait sorolja elő, uralkodásának csak 15-ik évében tartott volna első országgyűlést, valószínűtlen, hogy az ki 15 évig az országgal nem tanácskozott, országlása végén, midőn már európai tekintély volt 3 év alatt 3 országgyűlést tartott volna, mindez arra mutat, hogy az országgyűlések valamint a 3 utolsó évben rendesen, úgy azelőtt is évenként tartattak.

László törvényei közt közjogi becscsel. IÏ. 6, III. 13, 24-ki 25. III. 13. törvények bírnak, ezekben a bírói és hivatalnoki felelősség szigorúan megalapíttatik.

1:6. Ha a bíró a szolga orrát le nem vágatja, vagy a szabadot fel nem akasztatja, gyermekei részén kívül veszítse minden vagyonát és ő maga adassék el; ha ártatlant akasztat fel, a kivégzettnek minden vagyona adasson vissza gyermekeinek és fizessen nekik 110 pensat. (Si judex nasum servi non incident vei liberum non suspenderit, pereant omnia sua preter filios filiasve, et ipse judex venumdetur. Si vero justum suspenderit, centrum et decern pensas et omnia bona suspensi suis restituet.)

III: 24. Ha 30 nap alatt ítéletet nem hoz a bíró, büntettessék meg. (Si quis Judicum distulerit litigia ultra 30 dús, vapuletur.)

25. Ki a bírót hamis ítélettel vádolja s vádját be nem bizonyítja, 5 pensat fizet, — ha azonban a bíró ellen a hamis ítélet bebizonyittatik. a bíró a megítélt tárgyat kétszeresen tartozik megtéríteni és fizet 5 pensat. A bíró ítéletéért csak 1 hétig felelős. (Si quis antem judicem injuste judicasse proclamaverit et non probaverit quinque pensas solvatjsi verő judex convictus fuerit judicatum in duplo restituat et nisuper, quinque pensas persolvat. Judex pro suo judicato sit unó anno prostea non introducatur.)

III: 13. Ha a bitang marhák felügyelője az előlirt törvényeket áthágja, fiai és felesége kivételével mindenét elveszti, ha a várispán ilynemű felügyelője így jár el, és szabad, hasonlóul büntettetik, ha szolga, urától elvétetik. — Ha a királyi felügyelő ezekből valamit eltagad, vagy elajándékoz, vesszen el. (Si rerum fugitivarum collector, quern dixi, transgressus fuerit, excepsís filiis et usoribus cum omni substantio perdatur, si comitis collector fugitivorum liber fuerit, simili modo disperdatur, si verő servus comiti auferatur. — Si regis de hisqui collegis aliquid denegaverit, aut alieni dederit, tam qui recipit, quam qui dederit, ambo perdantur.)

A bírói felelősség hatalmas, alkotmányos vívmány volt; László idejéig a bíró mint királyi eszköz működött; tetteiért nem felelt senkinek, Ítélt tetszése szerint, úgy és akkor, amint és mikor neki tetszett; — László törvénye által a személy és

vagyon közvetlen a bíró, közvetve a corona önkénye ellen teljesen biztosíttatott, mert az 1:0, ha a bűnöst el nem ítélte, keményen lakolt, ez által a vesztegetés meggátoltatott; ha igazságtalanul ítélt, nagy kárpótlást tartozott fizetni; ítéletéig
I egész évig felelős lévén, a sértettnek elég ideje volt ügyét az országgyűlés vagy nyilván ítélő király elibe terjes ‚eni; — a III: 24. törvény által a halogatásnak eleje vétetett, mert 30 nap alatt tartozott ítélni. — A III: 13. czikk által a hivatalnokok felelőssége kis részben behozatott s a bitang marhák felügyelői gyakori kihágásai ellen a nemzet biztosíttatott ez az akkori időben szinte nyeremény volt, mert e. en a törvényben jogkerkető név alatt előforduló birtokosok, hatalmokkal gyakran visszaéltek.

Érdekesek a papságról hozott törvények, — a papság házassága, mely kezdetben teljesen szabad volt, most már korlátok közé szorittatott s ez által a századok múlva behozott nőtlenség előkészíttetett az 1-ső rész 1. a papoknak már eltiltja a másodszori házasságot, és az özvegyek és vált személyekkel! házasságot, a 3-ik czikkben még kegyképen a papságnak megengedtetik nejeik továbbrai megtartása — A papság ez időben túlnyomó befolyását ismét visszanyerte, a tized még ez időben nem csak a termékek, barmok, — de a szolgáktól is fizettetett, mint ezt az 1: 27 mutatja. — A püspöki ügynöknek joga volt mindent megmotozni, ha a tizetadó helytelenül adta fel a tized tárgyát, büntetésül a tized helyett kilenczedet fizetett.

Túl szigorúak a tolvajságról hozott czikkek, — ki egy tyúknál nagyobb értékűt lopott el, osztály különbség nélkül a
II : 1, 2 szerint felakasztatott, a nemes vagyona ezenfelül a király számára elkoboztatott, az egyházba menekült nemes tolvaj élete meghagyatott ugyan, de szemei kitolattak, ő és 10 éven felüli gyermekei rabszolgákul adattak el. — Ezen törvény sok igazságtalanság forrása lett későbbi rósz, gyönge királyaink alatt; míg ez II. Endre által nem módosíttatott, könyebb leven a tolvajsági vád, mint a felségsértés, hazaárulás bizonyítása, a kormány férfiai a legbecsületesebbre ráfogták, hogy tolvaj, ez ürügy alatt felakasztatott vagy szolga lett, vagyonában oszto-

zott a könnyelmű zsarnok és a gaz udvaronczok; ez ugyan László és Kálmán alatt nem történt, de annál többet ismételtetett könnyelmű utódai alatt, míg a két első túlszigorú törvényt az arany bulla által módositatta.

Kálmán követte atyját, nem bírt ugyan a nagy férfiú minden tulajdonával, de éles elméjű, müveit, igazságos, korán felülemelkedett, eszélyes uralkodó volt. —- A garázda rabló keresztes hadakat, melyeknek salakja kezdetben az országon vonu't keresztül — szétverte; Bouillon Gottfried, Poitou Vilmos seregeit, a keresztesek virágát mindennel ellátta, s hogy az első rablási kísérletek ne ismételtessenek, az ország határáig tekintélyes hadsereggel kisérte, a lázadó horvátokat legyőzte ésDalmátiát Magyarországhoz csatolta, szerencsétlenül ütött ki 1009-iki oroszországi hadjárata honnan vereséggel tért vissza 1102-ben az újólag kitört horvát iázadástlegyőzte, visszaverte a cseheket. — Sok baja volt Álmos herczeggel, ki folytonosan ellene áskálódott, a németekkel czimborázott s hon folytonosan ármánykodott többször megkegyelmezett neki, míg végre betegségében indulatától elragadtatva őt és Béla fiát szeme világától megfosztotta, ez egyedüli szenyfolt a jeles fejedelem uralmán, mint fejedelem hibáját Dalmátia megszerzése és jeles törvényei által bőven kárpótolta, szerencsétlen volt családjában mert második neje Predslawa orosz herczegasszony, kit 1104-ben vett el tiltott viszonyt kezdve, őt 110o-ben viselősen haza küldte. — Dicsteljes pályáját 1114-ben bevégezte.

Dalmátia drága gyöngye lett a koronának, ezáltal a nyűgöt és keleti nemzetközi kereskedés közvetítője Magyarország lett, ez az ország anyagi jólétét megalapította, Kálmán megmutatta az utat, sajnos, hogy gyönge utódai nagyszerű eszméjét fel nem fogták, s midőn kelet felé terjeszkedtek is mint hódítók léptek fe! s a legyőzött népeket nem a szabadság és türelem kötelékeivel fűzték az anya országhoz, de az erőszak vaskapcsaival, miért is midőn a koczka fordu't, lassanként elszakadoztak. .

Kálmán korából két könyvben foglalt törvények maradtak fel, de ezek fordítások, az eredetiek, mint ez Alberichnek Se-

raphin érsekhez intézett élőbeszédéből kitetszik, magyarok voltak; ugyanis: Uram, minekutána én, ezen nemzet nyelvében kevéssé vagyok jártas, ha hibáztam, minek előtte ezek a közönség elé bocsáttatnak, kegyeskedjél hibáimat helyre igazítani. (Domine qui in huius populi linguae genere, minuo me promtum consideres, si quid calamus, a suscepti itineris transita declinaverit, tua queso solita in me benevolentia, supervacua reseces, et imperfecta supleas, errata corrigas, et antequam in aures prodeant publicas, curae tuae digitum, dignanter im ponas.) Ezen élőbeszédből egyelőre úgy látszik, hogy ezen törvények csak az ország tanács által hozattak, mert ezt mondja „Regni principibus congregatis totius senatus consultu.“ De itt tekintetbe kell venni, hogy ezt nem a törvény, de a fordító mondja, ezen fordító nem volt magyar, és így könnyen tévedhetett, — a princeps szó régibb törvényeinkben nem herczeget jelent, mert az egyedüli nagykorú herczeg Álmos, Dux, és nem herczeg név alatt szokott említetni, és csak maga volt; a principibus szó alatt tehát az ország világi, és papi főrendéi értetnek; - ha tehát csak ezek határoztak volna, akkor az ország tanács vagy egyedül a principibus, vagy a senatus szóval fejeztetett volna ki, — minthogy pedig mindkettő alkalmaztatott, a senatus széles értelemben országgyűlés helyett vétetett

Nem hihető, hogy Kálmán atyja példájától eltérve, az országgyűlést mellőzte volna, annyival inkább, mert országosának kezdetén, már erélyesen lépett fel a keresztes hadak ellen, ezek trónját is fenyegették, ily válságos körülmények közt a nemzetet nem mellőzhette. Később, bár Álmos herczeg folytonosan fondorkodott ellene, mégis nyílt forradalmat nem bírt előidézni, ez is arra mutat, hogy Kálmán az ország jogait tisztelte, s az országgyűlés hihetőleg meglevő törvényeiben azért nem fordul elő, mert megtartása már nem csak törvény, de pontosan megtartott szokás volt.

Kálmán törvényei közt közjogi becscsel az 1., 2. és 23-ik bir, — ez veté meg alapját a megyei életnek, ezek által hozattak be a megyei gyűlések, ezek által jog adatott a megyei

közönségnek, az igazságtalan bírót feleletre vonni, és a II. 6, mely a felségsértés büntetését száműzetésre szelídítette.

1, 2. *Szépünknek* részint a< utak nehézsége, részint súlyos magán viszonyaik végett, terhes lévén, minden ügyben udvarunkban megjelenni, ezennel rendeljük, *Ijogp évenként a püspöki székhelyen,* Fülöp és Jakab napján és Szent Mihály nyolczadában tartassák, ott minden főispány, főurak és hivatalnokok megjelenjenek, és erre a beidézés pecsét nélkül is érvényes. (Quia populus noster, magnis saepe tam viae, quam inopiae laboribus praegravatus, pro qualihet necessitate curiam regiamadire non potest, bis in anno, id est in festivitate apostolorum Philippi et Jacobi, et in octavis Michaelis synodum in unoquoque episcopatu celebrari constituimus, in qua tam Comes, qua tarn Comites et aliorum magistratuum dignitates et potestates, ad suum episcopum conveniant: ad quern quicunque etiam sine sigillo convocatus conveniat reus judicio erit.)

1: 23. *igazságtalan lira* a király elébe pecséttel, a megye gyűlés elé pecsét nélkül idéztessék. (Judex injuste causam discutiens ad curiam regis cum sigillo cogatur, séd sine sigillo ad synodum.)

Ez nagy nyereség volt, mert az első törvény által, habár még a megye nem rendelkezett, de évenként törvényesen össze jöhetett, választottjai nem Ítéltek ugyan, de legalább a királyi bírák a megye közönsége ellenőrködése alá helyeztettek, s ez által mód nyujtatott az egész közönségnek az igazságtalan bírót a király, vagy országgyűlés előtt bevádolni; — a második törvény álfal pedig a bírák némileg a megyének tétettek felelőssé; — a megye ugyan még nem volt jogosult őket megbüntetni, de számadásra vonhatta. — Ezáltal egy részt a személyes szabadság a birtok biztonság sokat nyert, mert ugyan már László alatt is felelőssé tétetett a kiró, mindenki bevádolhatta, de ez egyesre csak oly király alatt nem volt veszélyes, mint László, mert a várispány hatalmas úr volt, vádlóját könnyen megboszulhatta, eljárása igaztalanságának bebizonyítása nehezen ment, — ez Kálmán törvénye által elháritatott, mert egyesek helyét az egész közönség foglalta el, melynek szava az udvar-

nál is nyomatékkal bírt, s rajta a bíró oly könnyen, mint egyeseken boszút nem állhatott.

A megyei hatóság tekintélyét emelték I. 7. 9. 10. törvényczikkek.

I. 7. *egymással perlekedő főisminp* ügyeiben a megye gyűlés ítél (si duo Comites pro causa aliqua dissideant in supra dicto synodo ventilentur.)

I. 9. *<A királp és fyerczegek főbb tisztviselői* ügyei a megye gyű-
lésben ítéltetnek (Majores ministri regis aut Ducis in eadem synodo ventilentur.)

I. 10. *cAgp ülést megvető büszke bíró ügyében,* távollétében is, ha vádoltatik. Ítél a gyűlés. (Si quis superbus iudex fd praedictam synodum venire neglexerit, suo accusatore judicetur.) Ezek által mindennemű kifogásoknak, a gyűlések lenézése, és kijátszásának eleje vétetett.

A bírák felelőssége az I. 30. 31. által megerősitetett.

I. 30. Ha a perestoldó bírói kiküldetésében igazságtalanul járt el, kiküldető bírójával együtt büntettessék. (Sí pristaldus judicis in legatione ejus injuste egerit damnetur cum indice, inique ci mandarte.)

31. A pristaldtól igazságtalanul okozott kír, a bíró vagyonából téritessék meg. (Damnum per indicem injuste illatúm, de rebus Judicis restituatur.)

A birtokjogokban igazságtalanul megszori'otta az örökösödést, és a koronának új birtok sértő előnyöket adott; — az I. 20. törvény a szerzeményes és István-féle adományok kivételével, a többi birtokok örökségét egyenes örökösök, vagy testvérek, s ezek fiai hiányában, egyenesen a koronára szállította; — az I. 15. ez. által, a zárdák, és egyházaktól visszavette a malom adományokat, Istvánéi kivételével és a halászat jogot. — Atyjának a tolvajságról hozott tiílszigorú törvényeit mérsékelte 156 törvénye; e szerint a tolvaj nem akasztatott fel, de szemét vesztette s míg az előtt 10 éven felüli gyermekei tétettek szolgájává, Kálmán szerint már a 1 5 évesek kárhoztattak szolgaságra. — A boszorkányok létezését tagadva

az ezekről hozott törvényt eltörülte. — Az izzó vas és forró viz ítéletét, azt bizonyos helyekhez kötve — mérsékelte.

Kálmánt követte 14 éves fia II. István. — A Velenceiek Dalmátiát megtámadák, e háború két évig tartott Zára és a szigetek hatalmokba kerültek. 1116. a csehekkel 17. és 18-ban az osztrákokkal, 19. 20 ban ismét a csehekkel harczolt 21-ben az osztrákokkal szövetkezve támadá meg a cseheket, 2 2-ben befogadta a Kunok egy részét, — 23-ban az oroszokat támadta meg, Kiew előtt a főurak megtagadva a további szolgálatot, visszavonult, haza érkezve az engedetleneken kegyetlen boszút vett, többeket — alfeleikbe égő szurkot csepegtetve — kínosan kivégeztetett. — A vak Álmos, a király dühétől félve Görögországba szökött, István, kivánatára Álmos ki nem adatván, a görögöket megtámadta, Nándorfehérvárt bevette, következő évben serege megveretett, végre a görögökkel kibékült. Görög hadjáratai alatt Bors és Iván főurak pártot ütöttek, Ivánt megölette, Borsot száműzte. — Gyermektelen lévén, vak Bélát örököséül fogadta, 11 31-ben meghalt. Zsarnok, könyelmű, középszerű uralkodó volt, 15 éves uralma alatt 11 évet folytonos hadakozással töltött, helyzete előnyös volt, mert valódilag kormányképes tagja a háromra leolvadt Árpád háznak ő maga volt, ezt felhasználva önkényesen az alkotmány megvetésével uralkodott, törvényeinket nem szaporította.

Béla 1131-ben Fejérváron királylyá emeltetett, a tehetetlen helyett a kormányt erélyes neje a szerb Ilona vitte. — Sokan megvetve a vak királyt Borishoz szítottak 1132-ben a pártütők kiirtása végett Béla Aradra országgyűlést hirdetett, melyben Ilona férje vaksága okozói ellen elégtételt kért, Ilona felingerelte a kedélyeket, az udvar főbbjei, Kálmán és István tanácsosai s ezek családja és rokonaira kardot rántottak 68-at felkonczoltak, sokat megkötöztek, birtokaikat elkobozták és nagyrészt a nyitrai püspökségnek adományozták. — Boris a lengyel fejedelem által támogatva az országot eredmény nélkül megtámadta. 1133. Boris újólag támadott, keményen megveretett. — 1037-ben Lothar német császár közbenjárására a magyarok és lengyelek közt a béke megköttetett; 1141-ben múlt

ki.— Törvényeket nem hagyott 10 évi uralma alatt három országgyűlés nyomai maradtak fel, az első volt a koronázási, második az aradi vérnap, ez azonban inkább pártgyülekezet, mint országgyűlés volt, szégyenein! lehet, hogy egy nemzet gyűlés önmaga tiporta az alkotmányos jogok legszentebbikét, a személyes szabadságot, bíró helyett hóhérként működött s ez által a királyoknak jövőre veszélyes példát mutatott — Midőn ezen gyalázatos mészárlás elkövettetett, még senki sem támadta meg a királyt és országot, tehát nem volt pártütő, — e melénylet tehát menthetlen önkény volt. — A második országgyűlés Esztergomban tartatott 1136-ban, ebben Béla második fiának Lászlónak biztosította — a boszniai herczegséget, mint azt ezen kezdete mutatja: „Tudtára adatik minden egyháziak és világiaknak, hogy Béla király az esztergomi gyűlésben, hol az ország közmegegyezésével László fiának a boszniai herczegséget adta. (Notum sit omnibus sanctae eclesiae cultoribus, iám clericis, quam laicis, quod Rex Béla inclitus in conventu Strigoniensi ubi filio Suo Ladislao communi regni consilio Bosnensem Ducatum dedit.) Béla kormányzatának lefolyását tekintve hihetőleg Borts legyőzéséig nem tartattak országgyűlések, de ezután, mint azt a bosnyák herczegség biztosítása mutatja, valószínűleg az alkotmány jogaiba ismét visszalépett, annyival inkább, mert -- habár Béla családi összeköttetéseivel meglehetősen erősödött, de még Boris — bár távol, fenyegető állást foglalt el, ennélfogva Bélának érdekében állott a nemzet rokonszenvét fentartani.

Bélát 1141. évben 14 éves fia Geiza követte, a király kiskorúsága alatt Belus anyai nagybátyja kormányzott. — Boris-Henrich osztrák herczeget megnyerve — 1146-ban megtámadta az országot, Geiza 70 ezernyi sereggel ellenségét megsemmisítette. 1151-ben az oroszoknak küldött seregei megverettek, 1152-ben azonban diadalmasan harczolt. 1152-ben a szerb fejedelem hűbéri viszonyba lépvén Geizával, Máiméi görög császár által megtámadtatok, s megveretett, ez hosszas bonyadalmakat idézett elő. — 1153-ban Szerbiáról lemondva, békét kötött. István és László, Geiza testvérei Má-

nuelhez szöktek, a cselszövő Mánuel a herczegeket folytonos ármányokra használta fel, 1155-ben már megtámadta Geizát, 1156 ban Geiza lemondva a Száván túli hódításairól kibékült; meghalt 1161-ben. — II Geizát követte fia III. István a 15 éves ifjú; Mánuel értesülve Geiza haláláról, Istvánt sereggel küldte az országra, a két sereg kiegyezett, íjászló herczeget, István nagybátyját választá királynak, a trónörökséget István herczegnek biztositák. — László félévi uralma után meghalva, testvére István a trónt elfoglalá; de nemsokára III. István hívei ellene feltámadtak s kiűzték Mánuel segítette Istvánt, látva azonban a magyaroknak István elleni gyűlöletét, kibékült; István testvérét Bélát veje és örököséül fogadta; a Száva és Dráva országrészek István kezeire kerültek. Mánuel Dalmátországot Béla számára követelve, újólag hadat kezdett. — I 1 63-ban IV. István a Szerémségben megveretett és Zimony ban meghalt. 1 164-ben Mánuel Dalmátiát meghódította, — e dalmatiai hadjárat változó szerencsével több évekig tartott, Dalmatia Mánuel birtokában maradt, bár ehhez szinleges joga is megszűnt mert Bélától leányát megtagadva, őt az ígért görög trónöröködésből kizárta, III. István 1173-ban kimúlt.

Istvánt követte testvére III. Béla, a papság s tulajdon anyja ellene pártot ütve, testvérét Geizát akarták királynak; Béla elleneit legyőzte, Vata főurat megvakította, István kalocsai érseket letette, 1180-ban Dalmátiát visszaszerezte, 1182 és 1183-ban a görögökkel harczolt, 1185-ben Gallicziát Endre fiának megszerezte — Velenczével Dalmátiáért sokáig harczolt, 1 1 9 6-ban a tevékeny, jeles király kimúlt. — Különös érdemeket szerzett az ország rendezésében; a királyi hatalmat régi fényébe helyezte vissza, midőn meghalt, a királyi jövedelmek aharminczadon kívül, (mely ez időben, midőn az ország a kelet-nyugoti kereskedelem közvetítője volt, szinte tetemes összeget k, pviselhetett,) 664,000 aranyat tett; roppant összeg azon időben, midőn a pénz oly ritka, s minden életszükség olcsó volt.

Az esztergomi 1136-ban tartott országgyűlés óta a nemzet alkotmányos életének nyomai teljesen elvesztek, 1146-tól 1173-ig Magyarország majdnem folytonosan hadakozott. —

1161-től kezdve 12 évig az országban a pártok szünet nélkül küzdöttek, a királyok változtak, — ennélfogva rendes országgyűlések a párt küzdelmek közt nem tartathattak. III. István visszahelyezéséig e gyászos évek alatt inkább pártgyülések lehettek, — egyedül 1169-ben találunk az országgyűlés nyomaira, bár ez sem bír biztos országgyűlési jelleggel, mert ezen okmányban is csak főurak, főpapok és főbbek említetnek. — III. Béla iránt a főpapság ellenszenvvel viseltetett, ő maga a korlátlan uralom iskolájában nevekedett, pénzügyei virágzók voltak, nagy hadakat nem viselt, ennélfogva igen hihető, hogy országgyűléseket nem tartott, csak országtanácsokat; a nemzet szegényebb része a folytonos háborúk alatt elszegényedett, míg egyesek a zavarban halászva nagy hatalom és gazdagságra emelkedtek; a nagy tömeg gyöngesége érzetében egykedvüleg nézte Béla önkényes uralmát, a főbbek érdekeit kielégítve a főnemesség meghajlott; okszerű pénzügyi kezelése általa királyság az erélyes Béla kezeiben roppant hatalommal bírt, az egyedüli családtag Geiza külföldön száműzetésben élt. — Béla különben igazságos kormánya, az anyagi jóllét, a személybiztonság. az ország tekintélye által kielégített nemzeti büszkeség fehdreté a kormányzat önkényét, a nemzet hallgatott az alkotmányos élet szünetelt.

Béla, Imre fiára a koronát, Endrére kincseit hagyta. — A két testvér közt az egyenetlenség csakhamar kitört; Endre bár atyjának megígérte, hogy kincseit keresztes hadjáratra fogja fordítani, feledve fogadását, az atyai örökséget teli kezekkel szórta, pártot szerzett s testvérétől a szokásos herczegi országrész fejébe Dalmátiát és Horvátországot követelte, Imréhez csatlakoztak a papság, a rend emberei, a könyelmü Endréhez a pénz, és Ígéretek által megnyerték a könyelmü kalandorok,— mindkét testvérnek pártja hatalmas volt, egy évi kétes tusák után a gyenge Imre engedett, s harmadik Incze pápa közbenjárására Endrét Dalmát- és Horvátországba helyezte. — Endre a Narenta és Cellina közti tartományt is Magyarországhoz csatolta 1199-ben a testvér háború ismét kiütött, Imre győzött, Endre Ausztriába menekült, Boleszláv váczi

püspököt Endre hívét az oltárról lerántotta, a templomból kivettette. — Imre testvérének megengedett, mindkét testvér magát keresztes hadjáratra kötelezve. 1202-ben Imre megtámadta Szerbiát s a függetlenség után vágyódó István szerb fejedelmet letéve, helyébe Volkánt tette hűbéres fejedelemmül; átment Bolgárországba, ennek tetemes részét meghódító, diadalmas hadjáratában azonban a római pápa által, ki a catholizált Joanniezot oltalmába fogadta, feltartóztatott. — November 14-én a Velenczés keresztesek Zárát hadüzenés nélkül álnokul ostrommal bevették, a pápa őket kiátkozá, de Zára Róma menykövei daczára Velenczeé maradt, míg nem a nép fellázadva a Velenceieket 120 3-bankikergette, s a magyar zászlót tűzte ki; ez évben Joannicz tartománya elfoglalt részét visszaszerezte és Szerbiát pusztította. — Incze pápa Imrét a német ügyekbe oonyolitotta, a Guelfek segélyezésére bírta. Endre Imre hadakozásait felhasználva, testvére ellen harmadszor fellázadt; Imre fegyvertelenül Endre táborába ment s a lázadót serege közepette elfogta és a kevei-varasdi erősségbe záratta. — Imre sejtve kora halálát, kisded László fiának az örökséget biztosítandó, Incze pápát közbenjárásra kérte fel; Incze örülve a kitűnő szerepnek, Leó cardinált Magyarországba küldte; Imre azonban megtudva, hogy Leó egyszersmind ellenének Joannicznak koronát visz, őt a kévéi várba záratta. — 1204-ben László fiát királynak koronáztatta, Endrét — fogságából kieresztve, — fia gyámjának nevezte, November 30-án a jeles tehetségű, de gyönge, ingerlékeny király meghalt, — kisded fia helyett gyám ja Endre kormányzott, Lászlóval aggódó anyja Ausztriába menekült, hol a gyenge gyermek 1205 májusában kimúlt.

A testvéri hosszas villongás a korona hatalmát meggyengítette, pártot csak Ígéret, jutalmak, népszerűség hajhászat által lehetvén szerezni, ígéretek, kedvezésekben mindkét testvér bőkezű volt, a nemzetben hatalmának öntudata feltámadt, látván, hogy a fejedelem egyénisége változó mulékony biztosíték, s az erő a szabadság és önkormányzatban rejlik, a szabad ság utáni vágy a nemzet minden rétegeit áthatotta, a gyönge király a főurak erőszakoskodásai ellen elegendőle g nem védve

a személyt és vagyont, a középnemesség a várjobbágyokhoz közeledett; a megyei törvényszékek gyűlésekké kezdtek kinőni, a középrend szövetkezett a várispányok s a korona ellen.

A nemzet erejét nevelték a papság vívmányai; a püspökök István óta a király által neveztettek, de a Béla előtt zavaros időkben Imre ingadozó kormánya alatt, Németország példájára a káptalanok magok kezdik a választás jogát gyakorolni, ez által a papság a koronától független lett, a királyok által gyakran alkalmazott idegen elemtől megtisztúlt, egyesült a nemzettel. — Mindezek által a nemzet hatalma annyira fejlődött, hogy ha bár András László halála után Árpád sarjadékából egyedül volt az országban, a trónt csak feltételesen, a nemzetjogainak esküveli biztosítása után foglalhatta el, a királyság a népfölség előtt meghajolt. — Endre király a könyelmü Endre h rezeg életét folytatta, 1206-ban segítette Dánielt Galliczia és Lodoméria herczegét, Lodomériát mint hübért meghagyva Dánielnek, Gallicziába Wladimir és Roman herczeget helyezte hűbéresekül s a két tartományt királyi czimei közé sorozta; aljas két sógorait,Ekbertet és Bertholdot kegyeivel árasztá el, Bertholdot kalocsai érsekké választatta s 1U00-ban Dalmátia és Horvátország bánjának, 1212-ben erdélyi vajda Bács és Bodrog megyék főispánjának nevezte. — Gertrud királyné, ki papucshős férje felett kénye szerint uralgott, az ország jövedelmeit mértéktelenül pazarolta, — Az idegen herczegek pártolása, ezeknek fajtalan, büszke magokviselete, a királyné pazarlása elégedetlenséget szültek, úgy hogy több főurak Berthold kalocsai püspökre rátörve, őt csúfosan megverték. - 1213-ban Endre Gallicziába vitte seregét a fellázadt tartomány megzabolázása és a Lodomériából elkergetett hűbéres Dániel herczeg visszahelyezésére; a hadjárata két évig tartott, távol léti ideje alatt a közigazgatást Bánk nádorra bízta, — Berthold 1215-ben a királyi palotában, a királyné által segítve, erőszakot tett Bánk szép nején. — A német befolyás, az asszonyi uralommal elégedetlen, ezt ürügyül használva fel, Péter bihari főispány és Simon bán vezérlete alatt a királyi palotára rontottak s a királynét, udvarát szétverve — legyilkolták. —

Berthold menekült s a királyi kincsekkel Németországba szökött. — Az elégületlenekkel az egész ország rokonszenvezett, maga az esztergomi érsek iskétértelmülegnyilatkozott: „Reginam occidere nolite timere bonum est“; a ravasz érsek a commákat elhagyta, ha a commát az occidere és timere után tesszük, azt jelenti: „A királyné megölése helyes,ne féljetek“, ellenben ha csak egy commát használunk, és azt a nolite után tesszük, azt jelenti: „A királynét ne öljétek meg, félni jó“.

A keritőné szerepét játszó Gertrudot, ki mint nő és királyné kötelességeiről megfeledkezett, menteni nem lehet, de ha a királyné hibázott, hibáztak azok is, kik rablóként ráütve, őt felkonczolták. — Endre Kálmán fiát Galliczia királyának kenetve visszatért, a főbb bűnösök idegen földre menekültek, a megsértett Bánknak a király megbocsájtott, s mert Incze pápához irt levele szerint Berthold miatt, ellene az egész ország fel volt ingerelve, a kisebb bűnösöknek megengedett. 1216-ban Béla fiát királynak koronáztatta, — 1217-ben, hogy a pápát megnyerje, a rég megígért keresztes hadjáratra indúlt.

A gondatlan örökös pénzkórságban szenvedő királynak, hadi felszerelése kétszeres költséget okozott, kétszeres Galliciai hadjárata sokat elnyelt, fe'esége felhalmozott kincseivel Berthold megszökvén, kincstárát egészen üresen találta, az általános zavarban a hatalmasok a korona jószágait uem csak hűtlenül kezelték, de nagy részét magokhoz is ragadták; a királyné rokonai az udvar főbbjei ellen teljesen felingerlett országban; Endre mindezekre kénytelen volt szemet húnyni, nem volt annyi pénze, mivel a tengeri szállítást kifizethette volna, ennek fedezésére kényszerült Zárát eladni, zálogba tette Gizella koronáját. — Fia még kiskorú lévén az ország kormányát János esztergomi érsek Dalmát- és Horvátországot Pontio della Croce a templomvitézek főnökére bízta.

A könnyelműen kezdett hadjárat Endrének kevés babért szerzett. Az Endre előtti nagyobb keresztes seregek visszaverettek a törökök kitartása, egysége és vitézsége által, Endrének aránylag serege csekély, ő maga rósz hadvezér, nem csoda, ha semmi lényeges eredményt nem bírt kivívni. — Serege a

forró éghajlat, a keleti járványos betegségek által megfogyva, kincstára teljesen kiapadván, hosszas utjából, melyben majdnem minden kis keleti fejedelmet meglátogatva velők családi frigyeket kötött végre 1218-ban hazatért. A zavarban hagyott hazát, teljes feloszlásban, fejetlenségben találta; távolléte alatt kiki magának gazdálkodott. —· A főpapság az erkölcs kötelékeit szétszaggatva, dobzódott, korhelykedett, Jakab váczi püspök megyéje clerusát fosztogatta, az ellenkezőket agyonverette. — Honorius pápának a veszprémi püspök zirczi és pilisi apátokhoz irt levele bizonysága szerint: „ipse (a váczi püspök) in alienardo distrahendo ac dilapidando, possessiones reditus eclesiae supradietae, prestitum transgreditus juramentum,.... Clerieos quoque Uatienses terris, sylvis, pratis, reditibus et rebus aliis per violentiam spolíat[7] .... ac quosdam et eis *per* incompositam familium, quam habere ipse incompositus delec tatur, sic fecit inhoneste tractari, quod quidam illorum rebus omnibus spoliati et inflictis vulneribus perierunt.“

Péter zágrábi püspök Honorius pápa szerint gyilkolt és gyújtogatott. — A főispányok a királyi javakat hűtlenül kezelték, egyrésze a rablott kincsekkel idegen földre szökött. — A gaz főurak az erkölcstelen papok zsarolták a gyöngébb nemességet, az alsóbb papságot, a várkatonaságot és népet, egymás közt folytonosan veszekedtek, a pénz teljesen elsilányult, a folytonos pénzkórságban szenvedő Endre szükségén a pénz silányitása által segítendő a pénzek évenkénti kényszer beváltását mindjárt uradalma első éveiben behozta, az új pénz évről-évre rosszabb érczből veretetett. — Az adót izmaeliták kezelték, ezek a rendes adónál többet szedtek be, a néppel szerfelett igazságtalanul és kegyetlenül bántak, úgy hogy a kirabolt nép közülök többet agyon vert. — Ily viszonyok közt a személy — vagyon bátorság megszűnt, az ököljog virágzott. Ezen nyomorú kort legjobban jellemzi Endrének Honorius pápához irt önvallomása: „Midőn Magyarországba visszaérkeztünk, úgy találtuk, hogy az egyháziak és világiak oly gonoszságra vetemedtek, melyek minden gondolatot felülmúlnak. Az ország összes kincseit eltékozolva találtuk, úgy hogy még

azon adósságok lerovására sem vagyunk képesek, melyeket útközben kényteleníttettünk csinálni és országunkat régi jobb állapotjába visszahelyezni 15 év sem képes.

A gyönge Endre csak panaszkodni tudott, de sem a foil rak gazságát, sem önkönnyelműségét nem bírta fékezni, — üres pénztárán ismaelita bérlet és a várjavak elidegenítése által segített — 1219-ben Galliciából kiűzött Kálmán fiát magyar hadsereggel megkisérlette visszahelyezni, de ez is rosszul sikerült, mert vezére Gyula nádor, és fia elfogattak, a Halicsi vár elesett. — Az ország nyomorát fokozta az öreg és ifiú király közt kiütött egyenetlenség. — Béla hatalom szóraját nem fékezhetve feltámadt atyja ellen, mindkettő — hogy pártot szerezhessen — eltűrte főbbjei gazságát, teli kézzel ajándékozta a régi hatalom morzsáit, a főnemesség egymást e papságot és nemességet fosztogatta; a fejetlenség tetőpontra hágott, az ország teljes bomlásnak indult.

Végre a nemzet, midőn a rendetlenség türhetlenné vált, midőn az ország az örvény szélén állott, megszámolt gyönge fejedelmével; az elorzott felségi jogokat visszavette; s vele szerződésre lépett, az 1222-ben kelt arany bulla által a korona hatalmát illő korlátok közé szorította, a nemzet és egyéni jogokat biztosította — Az arany bulla 31 czikkét alkotta:

Bevezetés.

A szentháromság és oszthatlan egység nevében András, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmátia, Horvátország, Róma, Szerbia, Gallicia Lodomeria örökös királya.

Minekutána az ország nemesei és más lakosainak Szent István által alkotott szabadsága, némely király hatalmaskodása által, kik néha haragoknak engedve, bosszút állottak, néha tanácsosaik csalfa tanácsára hallgattak, néha önhasznoktól elragadtattak — nagyrészt megkissebbitetett. Nemeseink felségünket és elődeinket gyakran felkérték az ország rendezésére.

Mi kivánataiknak, kötelességünk szerint eleget tenni kívánván; de különösen azért is, mert e miatt közöttünk már

nagy keserűségek támadtak, minek kikerülését a királyi méltóság igényli (mi általok legjobban fentartathatik); a szent király által nekik és másoknak engedményezett szabadságokat mi is megadjuk és más, az ország javítására czélzó ügyekben következőleg rendelkezünk. — (Andreas Dei gratia Ungariac, Dalmatiae, Croatiae, Romáé, Serviae, Galliciae, Eodomeriaeque Rex in perpetuum. — Quoniam libertates tarn nobilium Regni nostri, quam etiam aliorum instituta, a sancto rego Stephano, per aliquorum Regum potentiam, ulciscentium aliquando iram propi iám, aliquando etiam attendentium consilia falsa hominum iniquornm, vei sectantium propria lucra, fuerat in quam pluribus partibus diminuta. — Multoties ipse nobiles nostrorum, Regum suorum aures, precibus et instantiis multis pulsaverunt super reformatione Regni nostri. — Nos igitur corum petition! satisfacere cupientes in omnibus úti senemar, praesertium inter nos et eos, occasione hac jam saepius ad amaritudines non modicas est processam: Quod ut regia honorificentia plenius conservetur, convenit evitari, [hoc onim per nullos alios melius fit, quam per eos, | concedimus tam eis, quam airs hominibus regni nostri; libertatém a sancto Stephano concessam. Ac alia et statum regni nostri reformandum pertinentia salubtiter ordinamus in hunc módúm.)

1. §·

Szent Vstván ünnepélyének évenkénti megtartásáról.

Rendeljük. - Szent István ünnepét évenkint Fehérváron megtartani köteleztettnk, ha csak ebben sürgős ügy vagy betegség által akadályoztatni nem fogunk.

Ha azonban Mi meg nem jelenhetünk, a nádor helyettünk okvetlen ott lesz, helyettünk minden ügyeket ki fog hallgatni, és ott minden nemesek tetszésük szerint megjelenhetnek. — (Statuimus, ut annalim in festi sancti Regis, arduo negotio ingruente, vei inferonitate prohibi Albae sencamur solennisare. — Et sinos interessé non postcrimus Palatínus procul dubio

ibi érit pronobis; et vice nostra causas audiet, et omnes servientes, qui volnerint, libere illic conveniant.)

2. §.

3dézés nélkül nemes el ne ítéltessék.

Azt is akarjuk, hogy nemest előleges idézés és törvényes ítélet nélkül sem Mi, sem örököseink el ne fogassunk, sem pedig valamely hatalmas iránti kedvezésből el ne pusztítsunk. — (Volumus etiam, quod nec Nos, nec posteri nostri, aliquos tempore servientes capiant, vei destruane favore alicujuspotentis; nisi prins citati fuerunt et ordine judiciario convicti.)

3. §.

A. nemesség adómentességéről.

A nemesek birtokaitól sem adót, sem ajándék dénárokat nem fogunk szedetni; házaik és falvaikba csak akkor szállunk, ha általatok meghivatunk; úgy szinte az egyház nemesektől sem követelünk semminemű adót. (Item nullám collectam, nec liberos denarios colligi faeiemus supra praedia servientium. — Nec Nos in Domos nec villas descendemus, nisi vocati. — Super populos etiam etlesiarum ipsarum nullám penitus collectam fa ciemus.)

4. §.

A nemesek szalad rendelkezési jogáról.

A fiú nélküli nemes vagyonának (í-edét leánya örökli, a többiről az apa szabadon rendelkezik,— végrendelet hiányában legközelebbi rokonai örökölnek, ha egyáltalában semmi rokonai nincsenek, a király örököl. — (Si quis Serviens sine tilio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat; de residno sicut ipse voluerit disponat. — Et si morte praeventus dispo-

nere non poterit, propingui sui, qui eum magis contingunt, ohtineant; Et si nullám penitus generationem habuerit, Rex obtinebit.)

A várispányok és királyi Bilochusokról.

A megyei várispányok a nemesek birtok ügyeiben nem ítélnek, itéletkörök alá csak a pénz és tized ügyek és a várjobbágyok tartoznak. — A Bilochus a várispány jelenlétében ítél a tolvajok és rablók felett — (Comites parochiani prae dia serveantium non discutiant, nisi causas monetarum et decimarum. — Comites parochiani nullum penitus discutiant, nisi popilos sui castri. — Fures et latrones Bilochi Regales discutiant ad pedes tamen ipsius Comitis.)

6. §.

Az összeesküdtekröl.

Az összeesküdt nemesek, az eddigi szokás szerint tolvajnak ne neveztessenek. — (Item pupoli conjurati in unum fures nominari, non possint sicuti consueverant.)

7. §.

cZ/ζ *ország fyatarain kívüli Íjadjárairól.*

Ha a király külországba vezeti hadseregét, a nemesek vele menni nem tartoznak, csak zsoldért, és ha a sereg visszajön, a király felettök Ítéletet nem tarthat; ha az ország ellenség által támadtatik meg, mindnyájan egyetemlegesen tartoznak a király oldala mellett megjelenni — Ha támadó háborút indítunk s ezt személyesen vezéreljük, minden várispányok zsoldért kötelesek bennünket követni. (Si autem Rex extra Regnum exercitum ducere volnerit, servientes cum ipso ire

non teneantur, nisi pro pecunia ipsius, et post reversionein judicium exercitus super eos non recipiat. — Si vero ex adversa parte exercitus venerit super Regnum· omnes universaliter ire teneantur. — Item si extra Regnum exercitum, ducere voluerimus et cum exercitu iverimus, o nnes qui Comitatus habent pro pecunia nostra nobiseum ire teneantur.)

8 §·

Λ nádori méltóság és helyetteséről.

A nádor az ország minden lakosai felett ítél. — Λ nemesek fő és birtok vesztési ügyeit a király tudta nélkül be nem végezheti, helyettes bírája csak egy lehet —(Pa'atinus omnes homines regni nostri indiferenter discutiat. Séd causas No· billium quae ad perditionem Capitis vei ad dest ructionem possessionum pertinent sine conscientia regis terminare non possit. Indices vero vicarios non habeant nisi unum in curia sua.)

9. §

Az országbíróról.

Királyi udvar bíránk, míg udvarunknál van, mindenki felett Ítélhet s az udvarunkban elkezdett pöröket másutt is bevégezheti. De ha birtokán mulat, sem pristaldust nem küldhet. sem nem idézte'het — (Curialis Couses noster donee in curia manteéit omnes possit judicare, et causam in Curia inchoatum ubique terminare. Séd manens in praedio suo Pristaldum dare non possit, nec partes facéré citari.)

10. §.

csatában elesett fourali fiai jutalmáról.

Ha a főméltóságu úr a csatában elesik, fia vagy testvére hasonló tisztséget nyerjen; ha nemes esik el, ennek fia is a

király belátása szerint adományoztassék.— (Si quis Jobbagios liabens honorem, in exercitu fucrit mortuus, ejus filius vei fráter congruo hónore sit donandus. — Et sí serviens eodem nwdo fucrit mortuus, ejus filius sicuti Regi videbitur donetur.)

11.§·

Idegenck fywatali alkalmazásáról.

Az országba beköltözött becsületes idegenek az ország megkérdezése nélkül főméltóságokra ne neveztessenek. — (Si hospites videlicet boni homines ad regnum venerint, sine con* lio Regni ad Dignitates non promoveantur.)

12.

tA női hozományról.

A meghaltak, halálra ítéltek, párbajban elestek vagy bármi módon elhaltak nejei, hozományaiktól ne fosztassanak meg. -- (Uxores decedentium vei damnatorum ad mortem per sen ten* tiam, vei in duello succubentium, vei ex quaqua alia causa non fraudentur dote sua)

13. §.

A hatalmasok által a parasztok, szegények ne nyomassanak el.

Az udvart kisérő főurak, ha az udvart követik vagy utaznak. a szegényeket ne nyomják, ne fosztogassák. — (Jobba giones ita sequuntur Curiam vei quocunque proficiscuntur, ut pauperes par eos non oprimantur, nec spolientur.)

14. §.

A várnépét pusztító főispánról.

A várispán, ha hivatalát tisztességesen nem viseli, ha a vár népeit pusztítja, hivatalától az országgyűlésen csúfosan

fosztassék meg és az elorzottakat adja vissza. — (Item si quis Comes honorifice se juxta Comitatus sui qualitatem non liabuerit, vol destruxerit populos castri sui, convictus super hoc, coram omni Regno dignitate turpiter spolietur cum restitutione ablatorum.)

15. §·

lovászok, peczérelí és solymárokról.

A lovászok, peczérek és solymárok ne merészeljenek a nemesek falvaiba beszálni. (agasoni, caniferi et falconarii non audeant descendere in villis servientium.)

16· §

e.4^ *örökös várispánysácjok és Ijivatalok megszüntetnek.*

Ezentúl egész megyéket vagy bármi főliivatalokat örökösen nem ajándékozunk. — (Integros Comitatus vei dignitates quascunque, in praedia sui sen possessiones non conferemus perpetuo.)

17. §.

z/i kiérdemlőit birtok örökös.

Igaz szolgálatáért nyert birtokától senki se fosztassék meg. — (Possessionibus etiam quas quis justo servitio obtinerit, aliquo tempore non privetur.)

18. §.

Szabad menetel egvik királytól a másikhoz.

Nemeseink engedelmünkkel szabadon mehessenek tőlünk fiunkhoz, mint nagyobbtól kisebbhez, ezért jószágaik ne pusztittassanak el. — Kit fiunk igazságosan elitéi, pártját nem

fogjuk, az előtte kezdetett perbe sem avatkozunk, míg általa be nem végeztetik; ellenkezőleg ezt fiunk se tegye. — (Item servientes accepta licentia a nobis possint ire ad filium nostrum, ut a majoré ad minorem, nec ideo possessiones corum destruantur. — Aliquem justo judicio filíi nostri condem natum, vei causam inchoatam corum exdum non recipiemus, nec a converso filius noster.)

19. §.

A várkatonák és polgárok szabadságairól.

A várjobbágyok és polgárok és Szent Istvántól adott szabadságai tartassanak meg. — (Jobbagiones Castrorum teneantur secundum libertatém a Sancto rege Stephano consessam, similiter et hospites cujuscunque sint nationis, secuudum libertatém abinitio cis concessam teneantur.)

20. §.

A tizedről.

A tized, pénzzel ne váltassák meg, de természetben a föld termékeiből, bor vagy gabonából, mit a föld terem, szolgáltassák ki; ha ezt a püspökök ellenzendik is, mi őket segíteni nem fogjuk. — (Decimae argento non redimentur, ted sicunt terra prtoule”it, vinum vei segetes persolvantur. Et si episcopi contradixerunt non juvabimus ipsos.)

21. §·

A püspökök a nemesek birtokaiból lovainknak tizedet ne adjanak, sem a királyi birtokokba azok emberei ne tartozzanak a tizedet behordani.

22. §.

A királyi sertésekről.

Sertéseink a nemesek erdei és rétjeiken akaratok ellenére ne legeljenek. — (Poréi nostri in silvis vei pratis servientium non pascantur contra voluntatem corum.)

23. §.

Az új pénzről.

Új pénzünk esztendeig ne változtassák, husvéttől husvétig, és a dénárok olyanok legyenek, mint Béláéi. — (Item nova nostra mon eta per annum observotur a Pateha usque ad Patella. — Et denatrii tales sint, quales tuerunt tempóra Regis Belae.)

24. §.

A zsidók és izmaeliták Ijivatal képtelenségéről.

A kamarai pénzverdéi főtisztek, só és adó hivatalnokok nemesek legyenek. Zsidók és izmaeliták ne lehessenek. — (Comitates, Camerarii, Monetarum, Salinarii etTributariiRegni nostri sint, Ismaelitae et Judaei fieri non possent.)

25. §.

A sóról.

Só csak Szabolcson, Regéczen és az ország szélein tartas sék. — (Item sales in medio regno non teneantur nisi tantum in Szabolcs et Regécz et confinis.

26. §. '

Az idegen adományokról.

Idegeneknek birtokok ne adományoztassanak, az eddig eladottak vagy adományozottak az ország nemesi által váltat-

hassanak vissza. — (Item possessiones extra Regnum non conferantur, si sunt .alique collatae, vei venditae pupolo Regni ad redimendum reddantur.)

27. §.

A nyest bőrökről.

A nyest bőrök a Kálmán által megalapított szokás szerint fizettessenek.

28. §.

Az elítéltekről.

A törvényesen elítéltet, a hatalmasok ne oltalmazhassák. (Si quis ordine judiciario condemnatus fuerit, nullus potentum possit cum defendere.)

29. §.

A királyi és várispányi jövedelmekről.

A várispányok illetőségeket tartsák csak meg, -- a várjövedelmek két harmadát, a királyt illető adókat, ökröket, csöbröket a királynak adják be. — (Comites jure sui Comitatus tanturn fruentur. Caesera ad regem pertinentio, seilictt cibriones, tributa bove et duas partes castrorum rex obtineat.)

30. §.

A kettős hivatal viselés eltöröltetik.

Az ország 4 főhivatalnoka a nádor, a királyi, királynéi udvarbiró, bánon kívül két hivatalt senki se viselhessen. -- (Item praeter hős quatuor jobbagiones, scilicet palatinum, banum, comites, curiales regis et regináé duas dignitates nullus teneat.)

31.§.

& törvények letéti IjeloérÖl és az ellentállási záradékról.

Ezen, mind minket, mind örököseinket örökösen kötelező engedményeinket és rendeleteinket 7 párban leíratván, arany pecsétünkkel megerősítettük; közülök 1 pár elküldetett a pápa úrhoz, hogy ezt írassa át lajstromába, második a János vitézeknek, harmadik a Templomosok, negyedik a király, ötödik az esztergomi káptalan, hatodik a kalocsai, hetedik az időnkénti nádornál őriztessék.

1. A nádor ezt mindig tartsa szemei előtt, tőle sem maga el ne térjen, se meg ne engedje, hogy a király, a nemesek vagy mások tőle eltérjenek, hogy szabadok lévén hozzánk és örökösеinkhez hívek legyenek s a köteles engedelmességet a királyi koronának meg ne tagadják.

2. Ha pedig mi vagy örököseink valaha ezen törvények ellen véteni akarnánk, ezennel feljogosítjuk püspökeinket, más főurainkat,az ország összes nemességét és egyes nemeseit, örököseiket és utódaikat, hogy nekünk és örököseinknek hűtlenség bűne nélkül most és jövendőben ellent mondhassanak és ellent állhassanak.

Kelt Katusnak udvarunk cancellárjának az egri egyház prépostjának keze által, a megtestesült igének 1222-ik évében, midőn főtisztelendő János esztergomi, tisztelendő Ugrin kalo^ csai érsekek, Dezső Csanádi, Rupert veszprémi, Tamás egri. István zágrábi, Sándor várad i, Bertalan pécsi, Kozma győri, Briccius váczi, Vincze nyitrai püspökök voltak országiásunk 1 7-ik évében.

(Et ut haec nostra tam concessio quam ordinatio sit nostris nostrorumque successorum temporibus in perpetuum valitura earn conscribi fecimus in septem paria litterarum, et aureo nostro sigillo roborari: Ita quod unum par minatur Domino papae et ipse in Regestro suo eribi facial, secundum penes hospitale, tertium penes Templum,quartum apud Regem, quintum in capbalo Strigonensi,sextum in Colocensi, septimum apud palatinum.

1. Ita quod ipsam scripturam prae oculis semper habens, nee ipse devict in aliquo praedictorum nee Regem vei Nobiles seu alios consentiat deviare; ut et ipsi gaudeant sua libertate, ac propter hoc nobis et successoribus semper existant fideles et coronae regiae obsequia debita non negentur.)

2. Quod si verő nos vel aliquis successorum nostrorum, aliquo unquam tempore huic disposition) nostrae contraire voluerit, liberam liabeant harum auctoritate sine nota alicujus infidelitatis tarn episcopi, quam alii Jobbagiones et nobiles Regni universi et singuli praesentes et futuri posterique resistendi et contradicensi. Nobis et nostris successoribus in perpetuum facultatea. Datum per manus Cleti etc.)

A papság az arany bulla biztosítékaival meg nem elégedve, ez évben magának kővetkező különös királyi biztositó levelet adatott: *)

1. Ha egyházit világi birtoki, tolvajsági vagy bármi más ügyekben világi bíró előtt perel meg, ez által a világi felperes ügyét elveszti, mert akaratunk és rendeletünknél fogva egyházi világi bíróság elibe nem állíttathat) k, valamint a világiak közti ügyekben sem ité hét egyházi bíró.

2. Mert a dolog rende azt kívánja, hogy ha a világinak az egyháziak ellen keresete van, ügyét a papi bírák elibe terjessze, úgy szinte, ha egyházi világival perel, keresetét világi biró előtt terjessze, mert ha az egyháziak felett világiak Ítélnének, ez inkább zavart mint rendet idézne elő, s inkább erőszakot, mint igazságot eredményezne.

3. Az egyházitól semminémü adó, önkényes dénárok, vagy bárminemű fizetések ne követeltessenek s ha az országos adószedők erre vetemednének, őket az egyháziak mint tolvajt és fosztogatót csúfosan kergessék ki, ha valamely four tőlök hasonlót követelne, velők hasonlóul bánjanak.

4 Udvarnokaink papoknak ne fogadtassanak be. — Ezen általunk és főuraink által engedményezett intézmények örök érvényére kiadtuk ezen pecsétünkkel megerősített jelen leve-

*) Endlicher. Libertás Clericorum.

lünket, mely ellen, ha valaki fiaink, örököseink, vagy főuraink közül vétene, ha a bűnös király is, átkoztassék ki.

Az aranybulla által adott széles hatáskör nem bírta fékezni a fiatal király nagyravágyását, — a folytonos versengés, mely a király haszonleső udvaronczai által örökké szíttatott, 1224-ben nyílt ellenségeskedéssé fajult, Béla Ausztriába menekült, nz osztrákok a széleket Béla pártfogásának ürügye alatt folytonosan pusztították, mit Endre kétszeresen visszaadott; — még ez évben azonban a pápa közbenjárására ismét kibékültek; Béla Dalmát- és Horvátország kormányát kapta, a béke a korona ügyek rendezését eredményezte; Endre és Béla megkezdték az elrablóit és elpazarlott királyi jószágok visszavételét. — az első csapás a főbbek közül a német lovagokat érte; ezek Endrétől a bárczaságot bírták, felhasználva az ország belza varait, területüket a pápa fenhatósága alá ajánlották, ki azt elfogadta, kikergetésök ennélfogva nem csak pénzügyileg czélszerü, de állami kötelesség volt. Endre az elfoglalt földet a Szászoknak adományozta. — Endre István példáját követve — az idegeneket, kikben tróntámaszt szemlélt, rendkívüli kedvezményekkel ajándékozta meg.

1227-ben Moldva Magyarországhoz csatoltatott. V királyok a koronajavak visszavételét egész erővel folytatták, mi által némely ragadományoktól megfosztott főurak felingerelve a koronával Friedrich császárt kínálták meg, szándékok kitudatott, a fők Németországba menekültek, jószágaik elkoboztattak és felperzseltettek. — Mit azonban egy részt az ország a bitorlóit koronajószágok által nyert, az Endre pazar kezei közt csakhamar elolvadt, úgy, hogy a kincstár ismét üres volt — Endre az aranybulla ellenére a hivatalokat pénzért osztogatta, a koronajószágokat, országos adót, vámokat zsidók- és saracenusoknak adta haszonbérbe; ezek a népet határtalanul zsarolták, sokan adóba gyermekeiket adták el, némelyek zsidók es mohamedánussá lettek, a nyomor legmagasb fokra hágott — az udvaronczok a törvényt ürügyül használva, az igaz birtokot is megtámadták.

Szenvedett a nép és nemesség, a királyi birói tekintély

naponta hanyatlott, gazdagodtak a két udvar főurai, a zsidók és idegenek, vagyon sőt tekintélyre is a királyság felébe emelkedtek, a legjobb törvények a könnyelmű ingatag Endre, az önfejű középszerű Béla alatt kijátszattak, hatásukat vesztették. — A türelmet vesztett nemzet menekülést csak szigorú törvényekben találva 1231-ben az aranybulla rendeletéit ismételte és új törvényekkel pótolta, — Élőbeszéde az arany bulláéval, azonos az 1. 4. 6. 11. 13. 14. 17 18. 19. 20. 23. 24. 26. 27. 30. 31. 32. 33. 34. czikkek aranybulla ismétlései; részint újat, részint módosításokat tartalmaznak a többi czikkek.

II. *A főpapoknak ítélőszékeknéli jelenlétökről.*

A főpapok érsekek és püspökök, ha akadályozva nincsenek a szegénynek panaszai kihallgatása, megsértett szabadságaik támogatására jelenjenek meg. — (Praelati eclasiarum et archiepiscopi et episcopi ad pauperum queremoniam audiendam et infractu forte liber tatis confirmationem nisi canonica propeditione fucrinim pediti tenentur interessé.)

III. *A nádori felelőség.*

Ha a nádor az ország és király ügyeit rosszul kezeli, az ország kérelmére elfogjuk mozdítani s helyette mást nevezendünk. — (Si palatínus internis male administraverit Negotia Regis Regni, supplicabunt nobis et utiliorcm loco ijus constituamus, quam volumus et nos precibus corum amovemus.)

IV. V. xz. a *jogtalanul elvett birtok visszaadatik.*

Sem mi, sem utódaink senkit törvényes Ítélet nélkül el nem fogathatunk, birtokától meg nem foszthatunk. S minthogy ez a mi és főuraink esküje által biztosíttatott, kik 17 évi uralmunk alatt á tálunk vagy fiaink vagy bárki által birtokaiktól ítélet nélkül megfosztattak, azoknak birtokaik adassanak viszsza — (Volumus quod nec nos nec posteri aliquos unquam

capiant vei destruant, nisi prius ordine judiciario conveniantur. — Et cum isto Sacramento nostro et principum nostrorum fucrint confirmata si qui per nos vei per tilios nostros, vei per quoteum, que post idem tempus seilicet 17 unnurtiRegninostri sine judicio sunt spoliati restituantur.)

VII. *A Királyi udvar által tett húrok kárpótlásáról.*

A nemesek falvaik és házaikba hívatlanul sem mi, sem lovászaink, peezéreink, solymáraink, kocsisaink beszélni nem fogunk és nem fognak, ha ez azonban véletlenül megtörténik a tett költségeket igazságos becs szerint megtéritendjük — (Super domos servientium vei villas nec nos, nec agasones nostri. nec falconarii nec curriferi nostri descendant ipsis invitis, ubicunque autem alibi nos vei dictos ofticiaies nostros descendere contigerit, justam estimationem solvi faciemus sicut continetur in sequentibus.)

Vili. IX. X. *AZ udvar csak készpénzért élelmeztetik.*

A mi, a királyné és fiaink,az érsekek,püspökök, főurak és udvari nemesek beszállásai az országban elviselhetlen kárt és sérelmeket okozván, ezennel rendeljük; hogy a mi és udvarunk ellátására adott élelmiszerek és bor csak illő árért szolgáltassanak ki. — A gazda követelése bizonyítékául három falusi paraszt esküje igényeltetik, a vendég ezek esküjére tartozik kárpótlást fizetni, a tett kár mellett tartozik bizonyítani a falu ura is, bár ki legyen az. Azon nemeseket, kik rendeletünk szerint gazdáikat ki nem elégítik, a püspök a hívők sorából rekessze ki; s őket mi is mindaddig ilyeneknek tekintendjük, míg az okozott kárt ki nem fizetik.

Et quia propterea tarn propter descensus nostros, et dominae reginae ac filiorum nostrorum, quam etiam archiepiscoporum, episcoporum, baromira ac nobilium nostrorum intolerabilia damna, et gravamina per totum regnum nostrum fieri videbamus distincte statuendo precipimus, ut nihil recipiatur

ad coquinam nostram, vei nostorum, nisi justo dato praccio, similiter et de annona et de vino, et alifs necessariis nihil recipiant nisi dato justo praecio.

Pro Domestieo autem cui justitia exhibita non fuerit, trés rustici de villa jurare debent et ad corum juramentum hospes quicunque fuerit, domestieo plenara faciat justitiam cum judicio regali, vei dominus villáé quicunque fuerit, sive arehi-episcopus, sive episcopus, sive nobi'is, ille personaliter hace verba veritatis dicere teneatur.

Quicunque verő nobiles, juxta formám statuti nostri justi-tiam non fecerunt, tales quilibet episcopus. in sua dioecesi excommunicet, et nos eos pro excommunicatis habebimus, donee injuriam passo satisfacient competentes,

XIII. *A várispánok udvarbíráiról.*

A várispányok udvarbírái (alispány) csak a várjobbágyok felett ítélnek — (Curiales coraites parochiani nullum penitus discutiant nisi populos castri sui.)

XV. *A külháborúról.*

Külföldi hadjáratainkban a nemesség nem köteles bennün-ket követni, csak a várispányok, várjobbágyok, és zsoldosaink és a főbb hivatalnokok, kiket nagy birtokokkal láttunk el. — (Nobis facientibus exercitium extra regnum, nobiles nobiscum ire non teneantur, nisi Comites, et stipendiarii, et jobbagione-castri; et qui ex officio debito tenentur, quibus amplas concess simus possessiones.)

XXI. *Az ál-pristaldokról.*

Az ál-pristaldusok sok kárt okozván, apristaldok idézései, bizonyítványa, csak akkor érvényesek, ha ezek a megyei püs-pökök vagy a káptalanok által is bizonyittatnak, az álnok vádolt pristaldus magát csak az ő bizonyítványaik, kisebb ügyekben

a szomszéd conventek és zárdák bizonyítványai által igazolhatják. — (Et quia multi in Regno leduntur per falsos pristaldos, citationes vei testimonia corum non valeant, nisi per testimonium dioecesani episcopi vei capituli, nec falsificatus pristaldus possit se justificare nisi corundem testimoniis in causis verő minorum, vicinorum conventuum vei claustrorum testimoniis.)

XXII. *A pristaldusokról.*

A pristaldust magánál mindenki csak addig tartsa, míg ügye bevégeztetik, nem pedig 1—2 évig, sőt tovább is. — (Pristaldus nullum per annum, vei biannium, vei ultro secum detineat, nisi ad decisionem causae, ad quam impetrarit.)

XXV. *A tolvajok és rablók gyermekei ne bűnhődjenek.*

A tolvajok és rablók nejei, gyermekei, atyjuk bűnéért ne adassanak el. — (Uxoresfurumvellatronum pro delictis patrum non vendantur.)

XXVIII. *Királyi munkákra a nemesség népei nem alkalmaztatnak,*

A királyi vadaskertek kerítése, árkolására, az épületek, kertek, műhelyekben munkára a nemesség jobbágyat nem kényszerítjük. (Ad secandas indagines et fossata facienda ad hostos quaecunque regia aedificia, vei oíficinas servientium et ecclesiarum populos non cogemus.)

XXIX. *Királyi huszadról.*

A régi királyi húszadon kívül, tizedet, ez a népet nagyon terhelvén, nem kívánunk. — (Praeter vieesimam quam ab antique reges, habuerunt, decimas non exigemus, quia per hoc populus gravatur)

XXXV. *Az elkobzott jószágok felelgetése tilos*

A törvényesen elitéit birtokait, a király megtarthatja, eladományozhatja, de fel nem égettetheti — (Item quandocunque aliquor ordine judiciaris convinci contigerit, in voluntate nostra érit bona ipsorum penes nos retinere, vei aliis pro velle nostro distribuere, incendium tamen mitti nolumus super illis.)

törvényszékei király cgyjh.zi átok alá esik.

Hogy ezen törvények örökké sértetlen megtartassanak, mind ezeket, mint mi, mind fiunk esküvel, és pecsétünkkel megerősítettük; ezennel önként beleegyeztünk, hogy ha mi, fiaink, vagy örököseink ezen általunk adott szabadságokat megakarnánk semmisíteni, az esztergomi érsek minket előlegesen törvényesen megintve, minket, fiainkat, és örököseinket egyházi átok alá vethessen. — Ut autem hacc nostris, et successorum nostrorum temporibus, firma et inconcussa permancant, tam nos, quam Alii nostri prestito corporaliter juramento, confirmavimus, et tam nostro, quam filiorum nostrorum, sigillis facimus roborari, spontanec consentientes ut sive nos, sive Alii nostri, et succesores nostri, hanc a nobis consessam libertatém confringere voluerint, archi episcopus Strigoniensis praemissa legitima admonitione, nos vinculo excommunication!s et eos excludendi habcat potestatem. — 1231.

Andrásnál az eskü és igéretszegés mindennapi bűn volt, első tanácsosa Dénes nádor, a zsidók, és saracenusok hű czimborája, a könnyelmű királyt tetszése szerint vezette. A nemesség jogai személye és vagyona ugyan nem háborgattatok többé, de a zsidó gazdálkodás fennmaradt, a papság, daczára a jogait 1222-ben különösen is biztosító okiratnak, a csak imént hozott 1231. 3. czikknek, személye és vagyonában is megtámadtatott; — a zsidók és saraczenusok az eladósodott nemze'nél, valóságos vallási propagandát csináltak. — A vagyona és személyében megtámadott, a keresztyén vallást féltő clerus feje Róbert esztergomi érsek, többszöri intései megvet-

tetvén, 1232-ik év végén az 1231. törvények alapján, az egész országot, Dénes nádort, és Sámuel zsidó kamara grófot, egyházi átok és tilalom alá vetette, — az egyházi átokkal terhelt országban, az isteni tisztelet, a szentségek kiszolgáltatása, a keresztség, és utolsó kenet kivételével eltilta^ott; — kiknek az isteni tiszteletre, különös kiváltság adatott, ezt harangszó nélkül, bezárt ajtóknál, a kiátkozottak kizárásával, gyakorolhatlak; eltiltattak a temetési szertartások is. Az egyházi átok azon időben, midőn a vallási szertartások, a mindennapi élet mellőzhetlen kellékeit képezték, az egész hazában nagy levertséget okozott; — az érsek hatalmával vissza élt, mert nem csak a királyt tanácsosait, a sérelmek okozóit, de a szenvedőket is büntette.

Endre a növekedő elégületlenségtől megijedve, Béla fia által 1833-ban az érseknél háromszor könyörgött, végre Rómába folyamodott IX. Gergelyhez; a pápa az ügy elintézésére követet küldött; — Jakab pápai követ közbenjárására az egyházi átok vissza vétetett. Endre a papság biztosítására a Beregi erdőben, esküvel, következőkre kötelezte magát.

. 1. 2. Kamarai, bányai, só, adó, és semmiféle hivatalokra,
zsidókat, saraczénusokat és izmaelitákat nem nevezünk.

3 A zsidókat, izmaelitákat, saraczénusokat, a keresztyénektől bizonyos jelek által megfogjuk különböztetni.

4. Nem engedjük, hogy fentebbiek keresztyén rabszolgákat tartsanak.

5. Évenként hű keresztyén nádort nevezzünk, ki a keresztyén rabszolgákat a zsidók, saraczénusok, izmaelitáktól el fogja venni;— ezen törvény ellenére, a fentebbiekkel együtt lakó keresztyének és keresztyén rabszolgát tartó zsidók, saraczénusok, izmaeliták keresztyén feleséget t irtó izmaeliták, zsidók, és saraczénok vagy ezekből nőt tartó keresztyének, büntetésül a király szolgáivá tétetnek.

6. Sót az egyházak szabadon vihessenek, azt Szent István napig megtarthassák, a só ára, ha vissza vitetik, Mária napig nekik fizettessék ki.

7. Ha ezen idő alatt, a sós tisztek a só árát ki nem fize-

tik, a sót az egyházak eladhatják, és az eladási nyereség övék lesz.

9. A só ára minden timinóért 8 marka.*)

10. A sóból kap az egresi apátság 3 tyminot, az aradi prépost és káptalan 2000 követ, Johanniták összesen 4 tyminot, szent-gotthardi zárda 2500 fazékkal (Zuan) váradi egyház 2000, pernoki 1000, zeczi 1000 (talán zirczi) kalocsai 1 tyminumot, bácsi egyet, erdélyi fejérvári 2000 fazék, buksi 5000, eperjesi 3000, beszterczei 1000, zadurdi 1000 s. a. t. 25,500 fazékkal.

12. A só azon áron adassák, melylyen hajdai az egyházak vették.

13. Az elmaradt só illetékért fizetünk az egyházaknak 10,000 markát.

14. A hozományt és házassági ügyekben az egyháziak ítélnek.

15. Egyháziak felett egyházi bíróság ítél, birtok ügyeikben a király.

16. Semmi nemű adót, kamara hasznot az egyháziaktól nem követelünk, az országos adókra, és birtok ügyekben a pápa tanácsát ki fogjuk kérni.

Ezek teljesítésére megesküdött a király, és 10 főúr 1233—4-ben Friedrich osztrák herczeggel szerencsésen hadakozott. 1235-ben elvette Estei Beatrixet, kit teherben hagyva 1235-ben meghalt.

II-ik. Endre törvényei.

Árpád szerezte a hazát, szabad állammá Endre törvényei tették, az ős egyenlőségen alapuló köztársasági szerkezet, melyet István szétzúzott, nem állítatott ugyan helyre, de legalább a nemzet egy része sorsának ura lett. A szegény nép szolga maradt, de a nemesség sorsa felett őrködhetve a korona túlcsapongó önkényétől megvédte. Endre törvényei képezik alap-

*) Egy timinó tett 15 mázsát.

ját alkotmányos létünknek, ez intézvényekben a nemzet felség eszméje teljes fényében díszük, s mindazt magában foglalja, mit az akkori kor fogalmai szerint a nemzeti függetlenség, az egyéni szabadság és vagyon biztonság igényeltek, mit a korlátolt királyság eszméje fenntartása követelt. Az Endre alatti békés átalakulás, az erőteljes monarchia fenntartása a nemzet politikai érettsége, mérsékletének ritka bizonyítéka. Endre uralmának minden lapja törvényszegés, vétkes könnyelműség; Endre pazar kezelése által a királyi hatalom árnyékká sülyedt; a nemzetnek csak akarnia kellett, és a királyságot elfujhatta volna, e helyett a nemzet, jogai biztosítékával megelégedve, a bitor hatalomnak csak sárkány fogait szedte ki, s mert a királyság a vad szenvedélyek, a müveletlenség korszakában, szükséges volt, mert a nemzet elszigetelt politikai helyzetében az István által teremtett belszagatottságban, a kitűnő hatalommal bíró államfőt nem nélkülözhette, nemcsak meghagyta, de még biztosította is a monarchiát, — hatalmának csak ártalmas részétől fosztotta meg, hagyott neki elegendő erőt az igazság, az ország területe védelmére, fejét fénnyel és hatalommal körözte.

A jog küzdelme ugyan teljes diadalt csak Endre alatt vívott ki, de két század előtt keletkezett s a nemzet felség fokonként fejlődött ki. — István a terület urává tette magát, végrehajtó pristaldtól kezdve a nádorig minden hivatalnokot a király nevezett ki, hivatalnokai csak neki voltak felelősek, ő volt a legfőbb bíró, a bírák felelősök nem lévén, kényök, vagy is inkább a király tetszése szerint ítéltek, kik a korona kénye szerint nem Ítéltek, általa bármikor elmozditathattak, a bírói önkény miatt tehát a vagyonbiztonság hajszálon függött; — a II. 17, 19. és 2. törvényczikk minden mozgalmat lehetlenné tett, mert a 17. törvényczikknél fogva, már az összeesküvési szándék vagyis gondolat is, száműzetéssel büntettetett. 19. §. szerint a főuraknak, a királynak ellenök mondott szavairai figyelmeztetése halálos bűntény volt, az összeesküvési szándék, jószág elkobzással büntettetett, — a korona maga lévén bíró és vádló, gyermekjáték volt bárkire is az összeesküvési szándékot reá fogni. — István által az önkormányzat, az országgyűlések

eltörültetvén, a nemzet sehol sem gyülekezhetvén, a korona bírái ellen nem panaszkodhatott, egyeseknek tűrni kellett és várni a kedvező alkalomra. Később divattá vált a király ellenségeire Lászlónak a tolvajok ellen hozott drákói törvényeit alkalmazni, az ítéletet a vádlott birtokai felégetésével kezdeni; — ha tehát életét megmentette is, ha magát igazolva, István és Kálmán szigorú törvényei elől megmenekült is, birtokai felperselése által félig tönkre tétetett. — A személy és birtok biztonság tehát csak Endre 1222. 2, 23 és 1231: 4, 5 és 35 czikkelyei által, melyek a büntetést, csak törvényes idézet, és ítélettől feltételezték, a törvénytelenül elvett birtok visszaadását megrendelték s a birtokok felégetését eltiltották. — alapitatott meg.

A bírói önkény ugyan László I.: 6 által, mely az igazságtalan bírót kárpótlással fenyiti, a III: 24 és 25 által, mely az ítélet hozás idejét megszabja s az igazságtalan bírót kétszeresen bünteti; Kálmán I.: 2, 7, 10, 23, 31 törvényei által, melyek a bírót a megyei közönség ellenőrzése alá helyezve a bírói felelőséget megalapiták, tetemesen korlátoltatok, — de ezek gyenge korlátok voltak a korona ellen, mert a bíró felett ítélt a nádor, vagy a király, a nádort a király nevezte és mozdította el, ha tehát a bíró a király érdekében igazságtalanságot követett el, sem a király, sem eszköze a nádor által meg nem büntettetett, vagy is a bírói felelősség valósággá csak az 1231: 3. czikk által vált, mert ezáltal a legfőbb bírónak az ország általi elmozdithatása kimondatván, a nádor a nemzet ellenőrködése alá helyeztetett.

A személy- és vagyonbiztonságot fokozta az arany bulla 31. §. ellentállási záradéka. — Ezelőtt bármely igazságtalan személyes, vagy birtoki Ítéletet hozott az alsó biró, bár mily törvénytelen adó követeltetett, a nemesség is kénytelen volt a királyi közvetlen és közvetett akarat előtt meghajolni, az ellentállási záradék által az elitéit, ha az 1222-ik törvények ellenére marasztatott el, vagy önkényes adóval terheltetett, büntetés nélkül jogosan ellentállhatott, az igazságtalanságot önkényt az országgyűlések összejöveteléig feltartóztathatta; — a záradék paizsa alatt, a személy védelmére, a nemesség, a

megyék, szövetkezhettek, ez által a testületek védték, fedezték egyes tagjaikat.

Az István általi birtok rendezés erőszakon alapult, a nemzet nagy sérelmével történt, de legalább az adományozott rész birtoka biztosíttatott, a birtok biztonság azonban nem soká tartott, mert már Kálmán az I-ső 20. törvényével, csak az István által tett adományozások érvényét ösmerte el, a szerzemény kivételével, egyenes örökösök, a testvérek és ezek fiai hiányában a távolabbi rokonok mellőzésével az örökösödést a koronára szállította; — Endre és Béla folytonos szorultságokban, a magán birtokot többször megtámadák; — a birtok tehát bizonytalan volt, ezen is az arany bulla segített; — a 4. törvényczikk által fiú nem létében az örökhagyó korlátlan rendelkezési jogot nyert,— ha az örökhagyó, végrendelet, és törvényes örökös nélkül halt el, minden rokon örökösödött, a koronára a birtokok csak az egész család kihaltával szállottak vissza. — A korona önkényes gyakori megtámadásai ellen a birtokos a IV. V. 17-ik törvényczikkek, a női hozomány a 12-ik törvénycikk által biztosíttatott. — Minden nemes tulajdonának feltétlen ura lett.

A megyék, melyek István szerkezete szerint, kizárólag önkény támaszt képeztek, már Kálmán I. 2. törvénye által politikai testületté alakultak ugyan, mert a nemesség és várnépe, peres ügyeiben a gyűléseken megjelenhetett, a királytól nevezett bírák ítéletei a nyilvánosság által ellenőriztettek, de a gyűlési hatáskör gyenge volt, mert szokássá vált örökös várispányokat nevezni, egyesekre több hivatalokat ruháztak, ily hatalmasok ellenében elnémult a gyengék panasza; — hatásukat elveszték a Szent István által hozott és a többi királyok által megerősített, a várkatonák védelmére hozott törvények, mert a befolyásos urak ellen egyeseknek az udvarig felhatni nehéz volt, másrészt a főispány kizárólag a királytól függve, a királyi törvénytelen rendeleteket sem mellőzhette. A megyék valódi polgári létet Endre törvényei által nyertek, ez adott nekik tényező erőt, — az 1222. 16. eltörülte az örökös várispányságot, a 30. a kettős hivatalokat, ezek által a várispány

túlsúlyát elvesztette, — az 1222. 14. törvényczikk által a-várispányi felelősség valósággá lett, mert e szerint a gaz várispányt, már a királyi kegy sem védhette Mert bírája az országgyűlés lett, s ha bűnei bebizonyítottak, hivatalától csúfosan megfosztatott; királyi eszközből, felelős, országos hivatalnokká alakúit.

A vár katonaság, mely az állam véderejének egyik tényezőjét képezte, Endréig a várispányok önkényétől függött, ügyeiket ugyan föllebbezheték a királyhoz, de ha föllebbezésök indokai helytelennek találtattak, tetemes bírsággal büntettettek; — a főispányokkaü ellenkezés, veszélyes kísérlet a szegény várjobbágy a részint örökös, részint több hivatalokat viselő hatalmas főispánynak, engedelmes eszköze volt. A várjobbágyok nyomorú helyzetét könnyítette az örökös főispányságok eltörlése, a gyakori önkény ellen védfalul szolgáltak a 19-ik és 14-ik törvényczikkek, az első által szabadságaik biztositattak, a második nyomán mellettök az ország bármely nemese felszóllalhatott, s az erőszakoskodó várispányt az országgyűlés megbüntethette.

Az állam élet két főtényezője minden időben a had- és pénzügy, hol az államfő a nemzetet kénye szerint adóztatja, vérét szeszélye szerint onthatja, az egyesek állása nyomorú, az országé roskatag. István törvényei szerint a magyar király a népet, a nemesség, városok, és idegenek kivételével tetszése szerint adóztathatta; az adónak 4 neme volt, a rendes királyi adó, a pénz változtatási nyeremény, a papi tized, a só, a külés belvámok. Jelesebb királyaink ugyan hatalmukkal nem éltek vissza, de annál gonoszabbul gazdálkodtak a gyengék, — nem csak a köznép, de a nemesség, papság, várjobbágyok szerfeletti adóval terheltettek; András alatt az adó súlyát nevelte kezelési modora; az örökös pénzkórságban szenvedő király az adót előlegező zsidók, izmaelitáknak bérelte ki, ezek a nemzetre kétszeres terhet róttak, csaltak, és zsaroltak; — a nemesség időnként feljajdult, de adó megszavazás! joga biztosítva nem lévén, a nemzet véginségre jutott; — e nyomoron is az arany bulla segített; — a királyi önkény megtöretett a 3-ik § tör-

vény által a nemesek adómentessége biztosíttatott, a 23-ik által a pénz nem egy évre állandósítatva a kamarai nyerészkedés korlátoltatott, a 24. czikk által az ország nadályai minden hivatalokból kizárattak, — könnyelmű királyaink alatt a nemeseknél! élő'sködés, a szegénység zsarolása, a királyi sertések, lovaknak az országban szettében legeltetése, az udvari, és főuraknak az országban! házalása, uralkodó divattá vált, mi az adó tized után felmaradt, ezt ezen ingyen élő sáskák felemésztek, ezektől a nemzetet megmenték az arany bulla 13. 15. 22. 1231. IV. V. VI. VII. törvényczikkei; — a szükségek fedeztettek, de azokat a nemzet határozta meg.

A hadügy felett a király korlát'anul rendelkezett, a nemesség és várkatonaság, mely István intézményei szerint, az ország katonai erejét képezte, minden támadó háborúiba ön költségén szolgálni tartozott, — ez, midőn egy harczos felszerelése, egy közép birtok értékébe került, roppant áldozat volt, — harczos királyaink ezen hatalmukkal gyakran vissza éltek, a nemzet ereje naponta fogyott, úgy, hogy ha a nemzet idejében e tekintetben czélszerüen nem intézkedik, a haszontalan külföldi háborúk súlya alatt, melyeknek indokát nagyrészt családi nagyravágyás, királyi szeszély képezték, bizonyosan elalélt volna. — Λ folytonos háborúskodás nemcsak védői kara, pénzétől fosztá meg a nemzetet, de erkölcsi erejére is káros befolyással volt; — István csak keveseket halmozott túl birtokkal, ennélfogva a nemesség tömege közt nagy birtok különbség nem volt, a folytonos háborúskodások ezt azonban megváltoztatták, sokan a drága hadi fegyverzet, ló, a hadi költségekre, fogoly szülőik, gyermekeik, testvéreik kiváltására kénytelenitettek áruba bocsátani ősi birtokaikat, gyakran midőn haza tértek, fegyverüknél egyebök nem volt, szabadokból lassanként szolgává aljasodtak; a püspök ivadékok, a korona jószágokból élősködő várispányok, a főbb királyi tisztviselők, a jelesebb, szerencsésebb harczosok, nagy birtokokat szereztek össze, a szegények a hatalmasok uszályhordozóivá lettek; — megalakult az oligarchia, mely időnként az országot áruba bocsátotta, daczolt a legjobb királyokkal, megyéjében rabolt, és fosztoga-

tott. — A nemzet már többször tiltakozott a súlyos külhábo-rük ellen, az ország nagyaill-ik Istvánnak lengyel hadjáratában megtagadák az engedelmességet, István engedett a külföldön, de honn, az engedetleneken véres, barbár boszút vett. — E roppant tehertől is az arany bulla, és az 1231. törvények mentéék meg a hazát; — az arany bulla, 7. tövényczikke a nemességet külháborúkra, királyi zsold mellett kötelezte, az 1231. 15. e tehertől egészen felmentette, s hadkötelességét csak a haza védelmére szorította. — A honvédelmi erő nem csonkult, csak a királyi önkény, nagyravágyás korlátoltatott. — Az ismételve megtámadott személy és birtok jog, a had- és pénzügyek biztosítékául, a nádori felelősség, az évenkénti országgyűlések, a jogos ellentállás megalapítalak. — A király eddig minden tisztviselőt nevezett, és elmozdított, ezek tehát teljesen tőle függtek, ha az országgyűléseket mellőzte, azokon meg nem jelent, helyét nem pótolhatta senki sem; országgyűlés nélkül, mely a királyt, a hűtlen hivatalnokokat egyedül jogosult feleletre vonni, a legjobb törvény írott malaszt, az ellentállási jog csak ideiglenes óvszer lett volna; a nádori felelősség, az évenkénti országgyűlés nélkül. E három pont tehát az új nemzeti alkotmányos életben roppant vívmány volt. — Mint István korszakából kitetszik, a király évenként Fejérváron itélőszéket tartott, de itt a nemzet nem tanácskozott. — Endre tartott országgyűlést, 1. Béla, Geiza, László szinte többször magához gyüjté a nemességet, a törvények ezen hozattak, de Kálmán is országgyűlést ritkábban tartott, utódai többnyire kikerülték; a Geiza fiai közti villongásokban a nemzet, a folytonos zavarok miatt nem jöhetett össze; a császári iskolában kifejlett III. Béla hosszú uralma alatt, nemzetével csak kétszer tanácskozott; gyakrabban csak Endre uralma alatt tartattak. A nemzet, bár e gyökeres joga, ősi szokásához ösztönszerűleg ragaszkodott; a törvényben rendszeres tartásuk 1222-ig kötelezőleg nem parancsoltatott, sem határideje meg nem határoztatok; e gyökeres nemzeti jog az 1222. 1. törvényczikk által léptetett visszavonhatlanul örök időkre életbe. — Ebben az évi országgyűlésre a király nemcsak kötelezhetik, de a nádor

is, nincsen ugyan a nádornak, a király mulasztása esetében az összehívás kötelességéül téve, de ez magában értetett, mert a rendes határnap István napjára lévén tűzve, e napon meghívás nélkül minden nemes megjelenhetett, — de nehogy a király távolléte által a nemzet joga kijátszassék, a nádorra a megjelenés ráparancsoltatott, s hogy a távollevő királyt a nádor pótolja; — akár jelent meg tehát a király, akár nem, az itt hozott törvények őt is kötelezték. — Az 1231. III. törvény által a nádor, kit eddig a király nevezett, és mozdíthatott el, az országnak teljesen alárendeltetett, mert az országgyűlésnek joga volt őt elmozdítani s a király kényszerült újat nevezni. Az ellentállási záradék csak ideiglenes volt, mi csak az országgyűlésen kívüli időkre értetett, csak a törvénytelen rendeletek irányában bírt érvénynyel s megszűnt, mihelyest a király törvényellenes eljárása az országgyűlés által, a törvények módo sitása következtében törvényes erőt nyert; — mellőzhetlen, nagy horderejű intézmény volt ez azon korban, midőn a kivégzés, birtok foglalás mindennapos, a király törvénytelen rendeletéinek; az ellenszegülés Europa nagy részében felségsértés, halálos bűnnek tartatott.

A kényuralom hívei, szolga lelkű szomszédaink, a késő kor zsoldos írói, az arany bullát anarchikus okmánynak, az ellentállási záradékot a monarchiával összeférhetlennek hirdették, mások az ország hanyatlását, a monarchiának, az aranybulla által előidézett gyengeségének tulajdonítják; az első rágalom, a második kisszerű téves fogalom, történelmi járatlanságra mutat. — A kisebb családok nagygyá, vagy is álammá, a személy- és vagyon biztonságért alakultak, a társadalom, az állam kapcsát egyedül az érdek képezi, ha ez mellőztetik, ha az állam csak teher, általa csak egy ember vagy osztály boldogul, s ez a többiek fáradságát magának aknázza ki, az állam kapocs akkor nyűg, mitől megszabadulni mindenki óhajt, felbomlását kárörömmel, vagy egykedvűleg nézi; ennélfogva az államnak mindazt, mi a tömeg anyagi és szellemi jóllétét előmozdítja, egyéni szabadságát biztosítja, megtenni kötelessége. — A királyság az állam kifolyása, — az állam

jóllétét, tekintélylyel és fénnyel az állam főt nem személyéért, nem azért körözi, hogy ő százezrek szorgalma gyümölcsét elpazarolja, nem azért emeli maga fölébe, hogy súlya alatt, alattvalói lelketlen eszközök, barmokká törpüljenek, de azért, hogy a nemzettől reá ruházott hatalmánál fogva, a szenvedélyeket zabolázza, irányt adjon a nemzetnek, — a becsületeseket a rosszak ellen védelmezze; — mi csak úgy érethetik el, ha a jogvédelmében hatásköre korlátlan, s rosszat, ha mint ember a szenvedély hatalma által elragadtatnék is, nem tehet. — Anarchia fejetlenségnek csak azon állapot nevezhető, midőn egyesek az államnak alárendelve nincsenek, vagy az egyedüli törvényt az államfő parancsszava, hivatalnokai önkénye, egyesek érdekei képezi, — s az anyagi jóllét és szabadság, hitvány lapda, melyet a monarchia, a bureaucratia szeszélye szerint ide s tova dobál; — vagy ha az államfő az értetlen tömeg kezeiben haszontalan báb, mely napról napra tengődik, s jót tenni, a jogot védeni, a nemzetet vezetni képtelen, — ha a törvény álcza, mely alatt az állam és egyesek kizsákmányolt.atnak. — Az arany bullának és 1231. törvényeknek minden szava igazság, czikkei a vagyon és személy, az állam jóléte nagyságának biztosítékai; — a nemzet, midőn önmagáról, egyéneiről gondoskodik, nem feledkezik meg a korona határáról — szabályozza ugyan az adó zsarolásokat, de másrészről a koronát nem fosztja meg hatalma eszközeitől, meghagyja a rendes adót, vámokat, a pénzbeváltási hasznot, — a 29. czikk ráparancsol a várispányokra a köteles?|$_3$-ad várjövedelem beadására, meghagyja a Corona uradalmakat, magvaszakadás esetére a Corona örökösödését, — biztosítja az egyéni szabadságot, de meghagyja István és Kálmán szigorú felségsértési törvényeit, — a nádort országos felelősség alá helyezi de tiszteli a király kinevezési jogát. — A külháboruktól fölmenti a nemességet, de kötelezi a haza védelmére, sőt a várjobbágyokat, főbb országos tisztviselőket, még a külháborukra is kötelezi; — a törvényesen elmaraszttaltak pártfogolását mindenkinek eltiltja. — Mindez, ha tekintetbe vesszük, a Corona, a várjószágok roppant terjedelmét, a várkatonaság szá-

mát, a gazdag só-, vám- és adójövedelmeket, a bírák, és összes tisztviselők kinevezési jogát, roppant hatalmat hagyó tt az államfő kezeiben. — Az ellentállási jog általánosságban minden cselekményre nem terjesztetett ki, csak az aranyba 11a és a többi törvényekben, a személy- és vagyonbiztosító ez ikkekre; — a törvényesen elitéit nem állhatott ellent, — ha a haza megtámadtatott, a nemes a királyi felkelési rendeletne k ellene nem szegülhetett, a perek végrehajtását nem gátolhatt a, a királyt nem támadhatta meg, mert az ellentállás csak azon esetekben engedtetett meg, ha a király, vagy bírái a nemest idézés és elmarasztaló Ítélet nélkül akarták elzáratni, vagy birtokától megfosztani; — ha a nemestől törvénytelen adót követelt, ha külföldi hadjáratra kényszeritette, birtokát elfoglalta, vagyis ha jogtalan cselekvényt akart elkövetni, a törvény korlátain kívül minden ellenszegülés bűn volt, halál, vagy birtok-elkobzással büntettetett. — Az ellenszegülési jog tehát kizárólag csak alkotmányos biztosíték volt, mellőzhet - len azon korban, midőn sem szabad sajtó, sem megyei önkormányzat, sem felelős minisztérium nem létezett, s a monarchia kiterjedt uradalmai a gazdag adórendszer adományozási joga a várkatonai szerkezet által, még mindig tulsulylyal birt.

Az ország tekintélye ez időben sülyedt ugyan, de ezt nem Endre törvényei idézték elő, de Endre és utódai középszerűsége, könnyelműsége okozták. Az arany-bulla a honvédelmi rendszeren nem változtatott semmit, a nemesség, mint azelőtt, tartozott a hazát védeni, a várkatonaság, a főbb országos tisztviselők a királyt még külháboruiban is tartoztak követni, — az arany-bulla által a Coronának az elrablott Corona és várjószágok teljes épségükben visszaadattak; — hogy Béla és István ezt ismét pártszerzésre IV. László kedvenczeikre pazarolták el, hogy III. Endrének az oligarchia, elődei hibája miatt nyakára nőtt, ennek oka nem az üdvös törvények, de a királyok vétkes gyengeségében rejlett, mutatja ezt *a* későbbi kor is, Károly egy feldúlt országon kezdett uralkodni és roppant kincseket hagyott hátra, udvara a legfénye-

sebb, legkeresettebbek egyike volt; — Nagy Lajos az országot a hatalom és tekintély legmagasabb fokára emelte, területét kétszerezte, Európa fejedelmei közt döntő szerepet játszott; — Mátyás hosszas háborúkat viselt, európai tekintély volt, — pedig az arany-bulla mindhárom fejedelem alatt alaptörvény volt. — Endre törvényei ugyan a belzavarokat rögtön nem szüntették meg, de ennek oka nem a törvények, de a végrehajtásban rejlett; — a törvény holt betű, ha nem foganatosittatik, a nemzetet, az intézményeket, a végrehajtást hiányérti felelősség nem terhelheti, itt a hiba egyedül a nemzet tulmonarchicus érzelmében volt; — az államfőt még akkor is tisztelte, midőn törvényeit naponta kijátszotta, a végrehajtás jogát nálla még akkor is meghagyta, midőn gyarlósága, rosszakarata kétségtelen bizonyítékaival bírt. — Endre törvényei a nemzetet rögtön újjá nem alakiták, villámként a legjobb intézmények sem hathatnak, az elvetett mag, a sebek behegedése időt kíván; — de megmenték a sülyedéstől, s a nemzet önállóságát, függetlenségét biztosították, — ha Endre törvényei meg nem hozatnak, a nép a súlyos zsarolások által véginségre, a közép rend, a várkatonaság, a folytonos külháboruk által koldusbotra jut, — a főurak, a zsidóság, a korona jószágait elnyelték volna; elveszett volna az ország, el a monarchia, mert a gaz olygarchák Németország példájára bizonyosan feldarabolják az országot, elkergetik a királyt, s uruknak egy idegent, olyat választanak, ki a hatalom fénye, csekély anyagi haszonért gonoszságaikra szemet húny, csak bérlője, nem feje lett volna az országnak, az arany-bulla megmentette a közép rendet, az országot. —- Az arany bullának szerintünk csak egy hibája volt — gondoskodott az ország jogai, a Corona méltósága és a nemességről, de teljesen mellőzte a népet, — ez hiba volt, de ezt a kor szelleme okozta; — a királyság, a papság kétszázados nyomása alatt, a nép jogai igényeiről teljesen megfeledkezett, elvesztette rugékonyságát, nyugodtan tűrte bitorlói jármát; — a városi nép idegen elemet képezett, a Coronának feltétlen támasza volt a nemesség harczképzettsége, terjedelmes birtokaiban elbizakodva,

megvetőleg nézett a páriákra, kik érte fáradtak, féltékeny volt az idegenekre, kik elszigetelt életet vittek, idegen szokásaikat, törvényeiket a haza földjén is megtartották, s a koronának engedelmes eszközei voltak; — a nemesség hatalmasabb volt, magát jobbnak, különbnek tartotta, elfeledte, hogy az ő, és a nép ősei testvérek voltak, s mert ő körözte dicsőséggel a nemzetet, ő védelmezte a hazát, minden jogot és szabadságot kizárólagos tulajdonának tekintett.— A nemesség régi századokban maga is miveletlen volt, még kétszázad múlva is, a világiak kevesen tudtak írni; a nevelés egyedül fegyvergyakorlatban állott, nem csuda tehát ha az emberi jogokról magasabb fogalommal nem bírt, s ügyessége, vitézségében elbizakodva azt hívé, hogy *ő a* nemzetet s a hazát, a nép segélye nélkül is fenntarthatja. — így volt ez Európa szárazán mindenütt, sőt még gonoszabbul, mint nálunk, mert honunkban az erkölcsiség, a jó szív, a nemzeti jellem egyik fő vonását képezve, a nemesség, ha a nép munkáját felhasználta, legalább védelmezte is, s felette nem uralgott oly zsarnokilag és embertelenül, mint a szomszéd Németországban, hol a lovag az emberiség legszentebb kötelékeit lábbal tiporva, (jus primae noctis) a szolga családi életét is megfertőztet é. — Minden kort csak maga világában kell és lehet megítélni, sajnálnunk kell, hogy a nemesség szűkkeblű volt, előité Jeteihez ragaszkodott, s a népet a hazához az érdek kötélé kével nem fűzte, ha ezt teszi, bizonyára a sajói vésznap nem lesz, az oligarchia gyökeret nem verhet, az idegen fajok a nemzetbe felolvadtak volna, de mert a magyar nemesség száz adánál eszélyesebb, igazságosabb felvilágosodottabb nem volt, azért sem a nemesség, sem intézményei felett pálczát törni nem lehet.

Szomorú világban tünteti fel és egyszersmind a nemzet türelmét fényesen bizonyítja, a zsidók, ismaeliták, saracenokról szóló törvények, az arany bulla 24. §. camarai, pénzverdéi, sófőtisztek zsidók, ismaeliták nem lehetnek. 1231: az aranybulla minden törvényeit megerősítette, ennek daczára azonban Sámuel zsidó fő kamara-gróf maradt, 1233-ban a be-

regi erdőben a király eskü alatt kötelezte magát. 1. 2., hogy kamarai, bányai, só, adó és semmiféle hivatalokra zsidókat, saracenusokat és ismaelitákat nem nevez, 3. nem engedi meg, hogy a fenntebbiek keresztény rabszolgákat tartsanak. 5. A király évenkint hű keresztény nádort nevez, a keresztény rab · szolgákat a fentebbiektől elveszi, a törvény ellenére keresztény rabszolgákat és isidó feleséget tartó keresztények a király rabszolgáivá tétetnek — Az ország javait, tehát a törvények bizonyítéka szerint is a zsidók pusztították, a legfőbb hivatalokra zsidók alkalmaztattak, azért a pénztár folytonosan üres volt, az országba a legnagyobb zavar és rendetlenség uralkodott. — A zsidók hálójukat az egész lakosságra kivetették, ki fizetni nem tudott, a zsidó rabszolgája lett, ez pedig mindennapi eset volt, mert a királyi pénz, értékkel nem bírt, a pénztőke a zsidóknál halmozódott fel, rabszolgáivá tették a szegényebb nemeseket is, a zsidó ellen nyerni nem lehetett, mert az ország fejei, a nádor, sőt a könnyelmű, tehetetlen király is a zsidót pártfogolták. — A keresztények, hogy terheiket enyhítsék, pártfogót nyerjenek, az éhség, végromlástól meneküljenek, zsidó nőket vettek feleségül. — És mindezek daczára az országot és az ország polgárait pusztító, egyeseket meggyalázó zsidót, az ország nem irta ki, nem büntette a fajtalan, gőgös tolvajokat, rablott kincseiket nem szedette el, de megelégedett a hivataltól elmozdító, gazságaikat fékező törvényekkel;. csak külön öltözéket rendelt ismertető jelül.

Carmen miserabile 1235. Béla atyja halála után Fejérvárra országgyűlést hirdetett, s itt magát másodszor is megkoronáztatván, az alkotmányra megesküdött, Dénes nádornak az országgyűlés rendeletére szemei kitolattak, s Endre többi tanácsosai elfogattak. — Béla a korona jószágok s királyi adományok visszavételét erélyesen folytatta, ez utolsó nem kis elégedetlen séget támasztott, elszedette a Cisterciták, a Templomosyk, Johanniták, Szent-Lázár, Szent-Sámson vitézei birtokainak egy részét is, mi arra mutat, hogy a zavarosban az egyháziak is halásztak s Endre és Imre vakbuzgóságát és szorultságukat ők is fel-

használták. 1236. B eatrix II. Endre harmadik neje hazájába szökött, s István fiát szülte; — ugyanez évben Béla Fridrich osztrák herczeget, ki több elégedetlenektől behiva, az ország széleit pusztította, vissza verte, s vele a békéért nagy összeg kárpótlást fizettetett. — 1238. A mongolok által kiűzött kunokat Magyarországba befogadta. — 1239. Az ország törvényei ellenére az ország közjövedelmeit zsidóknak bérelte ki. A kunok kik sátrak alatt laktak, s nyájaikkal az egész országot széliében bebarangolták, a birtokjogot sértve, nagy elégedetlenséget idéztek elő; ennek rendezésére 1240. Heves megyében Kő-Monostoron országgyűlés tartatott, a kunok a főispánok bíráskodása alá helyeztettek, és az ország különböző helyein megtelepitésök elhatároztatott. — 1241. A tatárok közeledve, Budán országgyűlést tart. — Ez évi Martiusban a Mongol-tatárok, az ország határait védő nádort megverik és egész Pestig nyomulnak. — Kuthén kun királyt, ki az országgyűlés által őrizet alá helyeztetett, a magyarok felkonczolják, a kunok a tatárokkal szövetkeznek. — Más oldalról a tatárok Erdélybe is behatnak, a németek előbb a tatárokat visszaverik, de újólag megveretnek, a tatároknak kalauzt, és 600 fegyverest adnak. — Béla 60,000 emberrel a tatárok elébe megy, Muhinál serege szétveretik; — Kálmán herczeg megsebesül, vitézül harczolva a visszavonulást fedezi: a Tiszai vidék főbb erősségeit, Nagyváradot, Aradot, Csanádot, Nagylakot, Egrest, Tamshidját elfoglalják. --- Béla Fridrich osztrák herczeghez. szalad, ez kincseitől kifosztja, szabadsága váltságául Fridrichnek Sopron, Mosony, Vas megyéket leköti. — A pápa és Fridrich római császárhoz hasztalan folyamodik, Fridrichnek segély esetére Magyarországot hűbérül felajánlja. — A tatárok csonthalommá változtatják az országot, egy évi rémséges dúlás után Ázsiába visszavonúlnak. Béla Dalmátiából, hová a tatárok elől menekült, haza tér, — a kipusztult ország élelmezésére külföldön gabonát, és marhát vásároltat, a puszta földekre idegeneket telepit, a birtok czimek megvizsgálására megyei és tartományi gyűléseket hí össze, a várnépeket pontosan összeíratja, várakat épitet; — s a várépitési magánosoknak is nem

csak megengedte, de az építőket erre adományokkal is serkentette.

A tatár pusztítás nemzeti életünkre rendkívül károsan hatott, a magyarság nagyobb része, leginkább a dús alföld rónáin telepedett le, e terület az ország többi részeinél védetlenebb volt, mert ez időben egyedüli menedéket a várak és erdőségek adtak; vár e vidéken aránylag kevés volt, a tatárok ezeket csakhamar elfoglalták, az erdőségek távol voltak, a né]», a közép nemesség, a rohanó ellenség elől nem menekülhetett, tömegestől lemészároltatott; — fogyott a nemzet, az alkotmány leghívebb támaszai a közép nemesség részint elveszett, részint véghetlen nyomorra jutott; az ország puszta részei, idegen, kiváltságos telepekkel pótoltattak, kik vagy a koronához csatlakoztak, vagy tétlen nézői maradtak az alkotmányos küzdelmeknek, kiváltságaik, ősi törvényeik, szokásaik szerint kezelvén belügyeiket, a hazában századokig elszigetelt testet képeztek, a magyarsághoz csak nehezen és lassan simultak. -— A tatárok rendszeres gyilkolása, a termékek felégetése, a termelés megakadása által előidézett ragályos betegségek, éhség következtében egész környékek kihaltak; — a gazdátlan birtokok számtalanok voltak, kik az udvartól pártfogoltattak,roppant adományokat nyertek, a hatalmasabbak a gyengék birtokait erőszakkal is elrabolták: a birtokczimet. az okmányok, a tanúskodható lakosok kiveszvén, nehéz volt bebizonyítani, a birtok egyensúly felbomlott, az oligarchia megalakult. — Béla többeknek, különösen Dalmátiábau a Zrínyiek és Frangepánok őseinek egész tartományokat, majdnem függetlenül ajándékozott, többeknek az adományozott földekkel különös kiváltságokat is adott, azokat a megyék hatósága alul kivette, így a Máriásyak egyik őse Botiz (János) főurnak Szepesben Csetenye földjét adományozva, őt, örököseit és telepitvényeseit Szepes megye hatósága alól kivette. „Nos Bela etc. Sylvam Csetenye vocatam, desertam, incultam dedimus, donavimus Comiti Botiz irrevocabiliter habendam, et possidendam .... nec non pretermittendo, ut sí ad ipsam tér ram Chetenye, populos et Jobbagiones congregare poterunt

temporis processu, ex tune udem populi congregati, more aliorum liberum populorum de Szepes, liberam habeant recipiendi, seu eligendi plebanum eximendo etiam eosdem populos a Judicio, et Jurisdictione Comitatus, de Szepes pro tempore constituti. — Quicunque ipsum Comitem Botiz, et fratres suos convenire voluerit, non in praesentia Comitis de Szepes, séd in praesentia nostrae Majestatis more aliorum nobilium Regni nostri conveniant, Juris ordine observato " — Ezen kiváltságos adománylevél már 1264-ben adatott, mi azt mutatja, hogy a telepítés szükségétől indíttatva, a kiváltságos adományozás Béla egész uralma alatt divatozott. — A tatárdulás előtt csak kevés magánvárak léteztek, a nagyobb birtokosok támponttal nem bírva, sem a kormánnyal nem daczolhattak, sem szomszédaikon önkényt nem gyakorolhattak; a középszerű rövidlátó Béla, mert a mongolok dúlását a várak ideiglenesen feltartóztaták, a várépitést nemcsak szabadon megengedte, de fő nemeseit adományokkal is serkentette. — A kiváltságai által a megye hatósága alul kivett nagy birtokos várurak, szomszédaikat zsarolták, jobbágyaikat elnyomták, a félénkebbek kényszerből hozzá csatlakoztak, a megyei ispánokat magukhoz ragadták, pártfőnökökké lettek, kik magukat kis királyra játszva, az államfővel daczoltak, ha számadásra vonattak, pártot ütöttek, az országot idegen fejedelmeknek áruba bocsátották; az ország örökös küzdelem, erőszak és pártoskodás tűzhelye lett.

Béla az országot lehetőleg rendezve, azon terhek és kötelezettségek feloldását vette munkába, melyeket a mongol háborúban kényszerült elvállalni 1245. a római pápához folyamodott Frigyesnek tett kötelezettsége megsemmisítéséért, mit a pápa annyival inkább is teljesített, mert Béla, hűbéri kötelezettséget csak segély feltétele alatt ígért, mit Fridrich német császár nem teljesítve, mert erre Béla magát csak személyesen, a nemzet megkérdezése nélkül kötelezte, Ígérete tehát a souverain magyar nemzetre, még segély esetére is érvénytelen lett volna. — 1246-ban Fridrichtől visszakövetelte az erőszakkal kicsikart három megyét, Fridrich Béla jogos követelését meg-

tagadta. Béla a gonosz szomszédot haddal támadta meg, Fridrich Frangepán által a Bécs-Ujhelyi csatában levágatva, a három megye Magyarországgal ismét egyesitetett. — Ugyanez évben, Béla feledve tulajdon múltját, István fiát magyar királynak koronáztatta, minthogy pedig Magyarországban a koronázás nem puszta szertartás volt, s ily nagyszerű cselekményre, mely által a királyi hatalom megosztatott, az ország beleegyezése mellőzhetlen kellék volt, habár erről semmi okmány nem maradt fel, ez csak országgyűlésen történhetett. — 1247. ismét országgyűlést tartott, ezen a Szörényi bánátot, mely Kunország, Moldva és az Erdéllyel határos Szörénységből állott, a Johannita-rendnek hűbérül adta, oly feltétel alatt, hogy ezek a puszta részeket benépesítsék, Magyarországot minden ellenség ellen védjék, 25 évig az összes jövedelmek az övék, 25 év múlva a fele a királyé fele a rendé legyen; — ugyanekkor alkotta a Morava és Drina közti szerb földből álló Macsói bánságot, mit hűbérül Rasztisláv herczegnek adományozott. — Frigyes osztrák herczeg kimultával, a Babenbergi osztrák herczegi háznak magva szakadt, a sovárgó szomszédok kaptak a prédán, Béla Styriát igényelte, mi az országot hosszas haszontalan háborúkba elegyítette.

Az osztrák rendek Ottokár cseh herczeget választák fejedelmüknek, Béla az erősebb jogára támaszkodva, Styriát követelte, a költséges háborúskodás 1254-ben békével végződött, melyben Ottokár Styriát Sömeringtől a Carant határokig Bélának engedte. Béla az új szerzeményt 15 éves fia István fiatalabb királyra bízta, ki ez évben vette el a megölt Kuthén kun király árváját Erzsébetet. — A velenczeiek, tartva a megszilárdult király hatalmától, Zárát visszaadták.

1251. A királyi kincstárt a hosszas háborúskodás kimerítvén, Béla atyja fogásaihoz nyúlt, az ország ismételt törvényei, a nemzet ellenszenve daczára, a korona jövedelmeit ismét zsidóknak bérelte ki, ezeket oly kiváltságokkal ruházta fel, hogy a zsidók az országban tettleg az első rendet képezték, s ha a felháborodott nemzet Bélát rendeletei visszavételére ké sőbb nem kényszeríti, Magyarországból zsidó ország lett

volna. — Béla a zsidó aristocratiát következő rendeletével alakította meg.

1. Kölcsön, birtok és más ügyekben, zsidó ellen a keresztyén tanúskodása csak akkor érvényes, — ha zsidó tanú által is támogattatik.

2. Zálog-ügyekben a zsidó esküje bizonyíték gyanánt el-fogadtat] k.

3. Ha a keresztény a kikötöttnél a zálogösszeget kevesebbnek állítja, s a zsidó a követelt összegre megesküszik, a keresztény a zálogos összeget a zsidó esküje szerint tartozik visszafizetni.

4. Ha a zsidó tanú nélkül köt zálogot, s a keresztény tagadja, reá megesküszik, a zsidó keresetétől elültetik.

5. A zsidó mindent zálogba vehet, a papi és véres ruhák kivételével, papi ruhákat pedig csak a főpapok engedélyével vehet zálogba.

6. Ha a zsidó megesküszik, hogy a nála levő zálog lopott jószág, a keresztény tulajdonos a zálogösszeget tartozik kifizetni

7 Ha a zsidó esküvel bebizonyítja, hogy a nála letett zálog tőle tulajdon tárgyaival együtt ellopatott, elraboltatott, vagy megégett, a keresztény a letett zálogot vissza nem követelheti.

8. Ha a zsidók egymás közt verekednek, veszekednek,.ez a város bírája hatósága elé nem tartozik, de ítél felette a király kanczellárja.

9. Ha keresztény zsidót megsebesít, a sebesültnek tartozik 12 ezüst markát és a gyógyítás költségeit fizetni.

10. Ha keresztény zsidót megöl, méltólag büntettetik, a gyilkos ingó és ingatlan vagyona a király számára elkoboztatik.

11. Ha keresztény zsidót vérontás nélkül öl meg, fizet nekünk 4 márka bírságot, ha ezt nem teheti, önkényünk szerint másképen büntettetik.

12. A zsidó áruiért annyi vámot fizet, mint azon város polgárai, hol árul.

13. A halottaikat városról-városra, megyéről-me magukkal vivő zsidók, halottaiktól vámot nem fize ha a vámszedő ezért vámot zsarol, mint halott-rabló tettetik.

14. Ki a zsidó oskolákat hajingálja, a zsidó bírónál márkát fizet.

15. Ha a zsidó bírája által elmarasztaltatik, fizet az bírónak 12 pensát.

18. A zsidó csekélységért Mózses könyvére ne eskessék, csak királyi felségünk előtt.

19. Ha valamely zsidó titokban megöletik, s a tett méltó gyanú van, ez párbaj által igazolja magát.

20. A zsidót megtámadó keresztény kezével lakok

2. Zsidót beszállásunkkal nem terhelünk.

2. Ha zsidó főúri birtok, vagy kötelezvényre pénzt csönöz, mi őt a lekötött birtokban oltalmazni fogjuk, s a tok jövedelmében mindaddig megvédjük, míg azt valamely resztény vissza nem váltja, keresztény jobbágyai felett azonban nem bíráskodhatik.

26. Ha a zsidó egy évig a zálog birtokában van, a zál a zálogos összeg és kötbérnél többet nem ér, azt kamara is eladhatja.

27. A zálog, ha megintés nélkül 1 évig és a határidi túl a zsidónál hagyatik, ez a zsidó tulajdona lesz.

28. A zsidó tulajdon ünnepén a zálogösszeg felvételéi nem kényszeríthető.

29. Ki a zsidótól a zálogot erővel elviszi, vagy házár tör, mint kamaránk megtámadója, keményen büntettetik.

31. Ha a város bírája ezen kiváltságok ellenére jár e általunk hivatalától megfosztatik.

1259. Ottokár Stiriát elfoglalja, 1269. Béla 100,000 emberrel Ottokár, most már cseh királyt megtámadja, — Béls csatát veszt, Stiriáról lemond. — 1262. Béla István fiával harczol, a pozsonyi országgyűlés békét eszközöl, melyben a fiatalabbik király Erdélyt és a tiszai részeket kapja. Ezen országgyűlésről ugyan törvényeink nem maradtak fel, de tartása

mellett bizonyít Istvánnak ez évben kelt okmánya, melyben „Cum consensu beneplacito voluntate ac probatione, uni- Katona, versorum Baronum et nobibum nostrorum, nec non requisito princípium Cumanorum consilio, et habito accensu.“ szólt az atyja és közte kötött szerződésről; minthogy pedig ily fontos ügy magán egyezkedés utján el nem végeztethetett, kölcsönös állásuk biztosítására az ország rendei kezessége mindkét részről mellőzhetlen volt, csak országgyűlésen szentesittet hetett; annyival inkább, mert Béla István mellőzésével a trónt másodszülöttére akarta ruházni, István, mint a törvények védnöke lépett fel, s kívánalmai közt önbiztositása épen úgy szerepelt, mint a sérelmek orvoslása; — jelenje és jövője szabályozása is igényelte az országgyűlést; ennélfogva István okmányának ezen kifejezése, „cum consensu, voluntate universorum baronum, et nobilium nostrorum,“ nem István által tartott pártgyűlést, de valódi országgyűlést jelent. — A béke egyidőre az apa és fiú közt megalakult.

Béla Timotheus zágrábi püspök megerősítését, mert pórfiu volt, megtagadta, IV. Kelemen pápa a püspöknek pártját fogta, intette Bélát a választott püspök megerősítésére, szép szavai, melyek korunk főpapjainak is dicséretére válnának, következők voltak: a világ bölcs intézője, akarata szerint minden ember meztelenül születik és hal meg, — nem akarta ő a szolgát a szabadtól, a gazdagot a szegénytől, a királyt a pórtól meg- Szaiay. különböztetni Mit Timotheus alacsony származásáról
felhozasz, ezt neki hibául nem róhatod fel, mert ő maga-magát nem alkotta, de az Isten teremtette őt, nem választhatott magának nemes szülőket, s hogy szülői nemtelenek voltak, azokat neki Isten adva, ő nem hibás.“ Béla az örökségtől fiát megakarva fosztani, a nemzetet a törvények mellőzése által felbosszantva, a nemzet ismét két pártra oszlott, Béla pillanatra győzött, de látva a forrongást, meggyőződve, hogy ha törvénytelen kormányzatát folytatja, az egész nemzet egyesül ellene, 1267-ben országgyűlést tartott, s ezen a nemzet annyiszor megsértett jogait újólag megerősítette. — Az 1. §. Kovachís-újólag megerősíti az aranybullában a nemesség adómentessé-

gét biztosító 4. §, sőt ezt a nemesség jobbágyaira is kiterjeszti „Collectae . . . de populis, nobilium nullo unquam tempore‘ recipi debeant. — A 2. §. az udvarnokok és várjobbágyoktól elvett birtokokat nekik visszaadja és neki a városi lakosokkal hasonló szabadságokat biztosit. „Volumus, quod omnes terrac, castri, vei udvarnicorum, ad quos populi nostri nemine, vei Dominae reginae sunt congregati, castro, vei udvarnicis restituantur, et ipsi illi gaudere debeant, privilegiato nomine liospitum liberorum “ A III ismétli a nemesség személyszabadságát biztositó aranybullái 2. törvényczikket. V. A nemesektől az udvarnokok, a várjobbágyok és városi polgárok által elfoglalt földek adassanak vissza, a foglalás bizonyítékára elegendő két báró tanúsága. „Terrae nobilium, quas populi libera rum villarum, nostrarum, vei Dominae reginae, sen udvarnici, sen castrenses, quacunque, occasione occupaverunt, et detinent, restiantur ipsis nobilibus, secundum íidem, et scientiam duorum baronum nostrorum, quibus nos, et ipsi nobiles tidem duximus adhibendam.“ VI. és IX. törvény újólag megerősíti a nemességnek az aranybulla 4. pontjában biztosított örökösödési rendét. — VII. megerősíti a nemesség külháborumentességét. VIII. Biztosítja az évenkénti országgyűlést, megrendeli, hogy ezen a megyék, két vagy három nemes által képviseltessenek. „Ordinamus, quod singulis annis in festő S. Regis unus ex nobis Albarn venire debeat, et de quolibet comitatu duó veltres nobiles debeant convenire, ut in eorum praesentia, de omnibus damnis et injuriis, per quoscunque datis et illatis omnibus satisfiat“. — X A nemesek peres ügyei haladék nélkül intéztessenek el. „Causae nobiliem sine petitionibns debeant expediri.“ Ezen törvények a megyei képviselet, a várjobbágyságnak a városi polgársággal! egyenlő rangrai emelésén kívül újat nem tartalmaznak, az aranybulla és 1231. törvények pontonként erősittettek meg, mert ezen alaptörvények ismételt megerősítése felesleges volt, a király már trónralépésekor megesküdött, megtartásuk mellőzhetlen királyi kötelezettség volt, hihetőleg meg is tartattak, csak azok ismételtettek, melyek ellen a ki-

rály vétett, ennélfogva alkalmi megerősítésüket a szükség idézte elő.

A papság akkori helyzetét ecsetelik Guido Cardinálnak[Endicher.] 1267-ben költ rende'etei, ezekből kitetszik, hogy a papság még ekkor házas volt, de már a római pápák a papság nőtlensége ellen erősen működtek; az 1-ső pont csak nőtleneket enged püspöknek választatni, a II-ik pont megengedi ugyan az özvegy papok püspökké választatását, de azokat, kik megözvegyedve kétszer nősültek, vagy nejök özvegy vagy elvált személy, a püspökségtől elzárja. — Az V. pont a püspökválasztási jogot biztosítja — A VI. és VII. pont a római pápa püspökmegerősitési jogát biztosítja; a IX. pont a nős papokat, az egyházas papságokból kizárja. A XII. a papok fiait az egyházi rendből kitiltja, s nekik csakis a zárdábai lépést engedi meg. — 1269. István Bolgárország egy részét meghódította, 1270-ben Béla meghalt.

Béla uralma alatt az alkotmányos élet a megyei rendszerben hatalmas támaszt nyert, — a tatár-dúlásig a bírói hatalom kizárólag a királyság kezeiben volt, a királyi bírák ugyan eddig is nyilvánosan, a megyei gyűlésben hozván ítéleteiket, a megyei közönség ellenőrködése alatt állottak, de a tatár dúlásig, a megyei közönség közvetlen befolyása nélkül ítéltek, a tatár-dulás által azonban a peres ügyek rendkívül megszaporodván, egy részük a megyei törvényszékekhez tétetett át, a nemesség a király engedékenységét fölhasználva, látva, hogy a király gyakran udvaronczai sugallatát követi, s a bírák felelőssége az udvar részrehajlása által kijátszatik, a nádor, a várispányok és udvarbíráikhoz, választott bíráit csatolta, — ezeknek hatásköre ugyan még törvény által nem szentesittetett, de általános szokássá vált. — A megyei választott bírák biztos nyomával 1269-ben találkozunk, Lőrincz nádor ezt mondja: „Midőn Somogymegyébe küldettünk, és 5, [Barthal.] a megye összes nemessége által választott nemes, társunkkul[1.1 ae. m.] adatott. - Laurentius palatínus 1268. cum ad comitatum simegiensen transmissi extissimus, et quinque nobiles de ipso Comitatu, electi, per omnes nobiles de eodem Comitatu nobis

per cum in socios deputati etc. — 1273-ban Dénes nádor Zalamegyében már az összes nemességgel együtt ítélt. „Nos Dyonisius palatínus, in Comitatu zaladiensi in Congregationis col légió, ubi uni versi nobiles, et Jobbagiones Castri, et ecclesiarum, et alii convenorant, per eosdem universos Alii Jurk latrones extiterunt, accusati, mediantibus ergo et consentientibus omnibus ect. duximus condemnandos.[11] — A nádor a király után az ország első bírája volt, ha tehát ő is csak a megyei választott bírák, a megye közönségével együtt Ítélt, a csekélyebb rangú várispányok és udvarbíráik is tehát csak a megye választott bírái, vagy a megyeközönséggel együtt ítélhettek. — A megyék politikai jelentőségét az 1267. 8. törvényczi'rk állapította meg, e szerint már az országgyűlésen a nemesség nemcsak személyesen jelent meg, de a megye is 2 — 3 követtel képviseltetett, ezek ugyan az országgyűlésen kizárólagos jogokkal nem bírtak, de az egyesek sérelmeinek diplomatikus képviselői voltak, a megyék részére a gyülésezési jog ez által biztosíttatott, mert a megyék által választatva, feladatukat a megyei egyesek sérelmeinek előadása képezvén, a megyei tanácskozások megtartása, a választások foganatosítása, a sérelmek előterjesztése miatt mellőzhetlenné vált. — A megye tehát már ekkor Ítélt és tanácskozott, vagyis szokás és törvény által biztosított erkölcsi testületet képezett, — jelentőségét és befolyását emelte a várjobbágyok, az udvaronczok szabadságait biztositó V. törvényczikk, eddig a várkatonaság középosztályt képezett a nemesség és szolgák közt, törvényileg a várispány önkényétől ugyan védve volt, de gyakorlatilag mégis teljesen a várispánytól függött, ez volt vezére és bírája, a főispányok hatalmukat századokig a nemesség fékezése, a várkatonaság kizsákmányolására használták fel. — A VIII. törvényczikk ezen viszonyokban nagy váltó zást idézett elő, a várkatonaság, a városokkal hason kiváltságokat nyert, ez által polgári ügyekben várispánnyától függetlenné lett, jogai növelése által, a nemességhez érdekben is közelebb jutott, az önkény eszköze helyett a szabadság tényezője lett. — A megyei intézmény már kezdetben is üdvös

hatást gyakorolt, a tatárdúlás után az oligarchia megalakult, egyesek a hatalmas várurakkal nem daczolhattak, a megye a gyengék kapcsát, a megtámadottak menhelyét képezte. Megye nélkül a középnemességet az oligarchia egyenként elnyelte volna, míg a megye által a gyengék egyesülve, erősebbek lettek az egyes túlgazdag főuraknál. — A tatár pus ztitás által a közép, de kivált az alsóbb nemesség teljesen pusztult, úgy, hogy reá, az országgyülésekeni hosszabb mulatós terhes lévén, Fehérváron csak rövid ideig maradt, nagy része el sem ment, ezáltal a hatalom a király és oligarchia kezébe jutott volna, az ököljog e korszakában egyes tehetetleneknek veszélyes volt a hatalmas várurakkal ellenkezni, a gyengék szava elhangzott; -— a 8-ik törvényczikk által az alsóbb nemesség túlsúlya biztosíttatott, a tehetetleneket képviselték a megyei követek, csak a megyei nemesség által választatva, a nemesség támogatásukra erkölcsileg kötelezve volt, a zsarnok főurak, kik egyeseket kardjukkal némitottak volna el, kényszerültek a tömeg képviselőit tisztelni. — Az országos képviselők választása által az országgyűlések biztosabb irányt nyertek a megyei élet behozatala előtt, a nemzet zöme nem értekezhetve, a határozatok sokszor rögtönöztettek, az országgyűlés egyúttal törvénynap is lévén, midőn az elégületlenség általános nem volt, az országgyűlés a magánperekbeni ítéletekkel foglaltatott el, — a közügyek tanácskozás alá csak akkor vétettek, midőn a türelmetlen, szegény, magánügyei által kielégített tömeg, már nagy részben hazatávozott, a megmaradt pedig naponta türelmetlenebb lett. — A megyei képviselet ezt teljesen megváltoztatta, a választás örve alatt a nemesség kissebb körökben csoportosult, itt az ország ügyei előlegesen megvitattattak, a képviselőt választó gyűlésén kívánalmait mindenki előterjesztve, ez itt megvitattatott, a megyei közvélemény megalakult, minek többsége az országos közvéleményt alkotta, a nemzet tömege kívánalmai szükségeiről előre gondolkozván, az országgyűlést elvakitani nem lehetett, sőt kiéheztetni sem, mert a képviselők, kik e magas hivatást elvállalták, költségeik fedezésére gondoskodva

jelentek meg az országgyűlésen; — a megyei képviselet az egyes oligarchák túlsúlyát megszüntette, a képviselő zászlót képezett, ez alá sorakozott az egész vagyonos középnemesség, — a vaskezü főurak, kik egyeseken véres bosszút állottak volna, kényszerültek meghajolni az ezereket képviselő megyei követ előtt. — A megyei rendszer tehát már kezdetben is a nemzeti alkotmányos életre rendkívüli vívmány volt, ez képezte az oligarchia gátját, tartotta fel a trónt és nemzetiséget.

Béla középszerű, büszke fejedelem volt, míg atyja a trónon ült, örökös ellenzéket képezett, a jog, alkotmány, takarékosság harczosa volt;— midőn trónra jutott, atyja nyomdokait követte, 35 éves uralma alatt 6 országgyűlést tartott, ezek közül az első koronázási, a második kuntelepitési, a harmadik tatárvédelmi gyűlés volt, az ötödiken fiával, a hatodikon a nemzettel békült, mindegyik tehát inkább a szükség, mint a királyi alkotmányosság kifolyása volt. — Béla az általa előidézett aranybullának majdnem minden lényeges pontját megtámadta, terhes adóval sújtotta a nemesség jobbágyait, önkényt gyakorolt személyeik ellen, a koronajószágokat tárgyazó törvények ürügye alatt többektől birtokaikat elszedte, az évi országgyűléseket elhanyagolta, a corona javadalmait, az adót zsidóknak adta bérbe és a zsidóknak általába botrányos, jogtalan kiváltságokat adott, nemcsak a nép, de a nemesség fölé emelte. — Mindezek önkényes hajlamának kétségtelen bizonyítékai, hogy az alkotmányt halomra nem döntötte, azt a körülmények és a nemzet alkotmányos érzelmei, erejének köszönhetjük. — A tatárdulás által ugyan a középnemesség megfogyott, helyét idegen telepek, a királyság vak hívei foglalták el, de másrészt a papság, mely a választás jogát már III. Béla alatt kivívta, a király és oligarchák megtámadott birtokait féltve, a nemességhez csatlakozott, — a várjobbágyoknak a korona iránti kötelékei a tatár háború után megtágultak, az önállási vágy bennük már régen feltámadt, ennélfogva a korona reájuk nem támaszkodhatott, — a papság és várjobbágyok által pártolt nemesség erősebb volt a korona

és oligarchiánál. Béla kincstára a gyakori külháboruk miatt sokszor kiürült, ekkor a zsidókhoz folyamodott, ezek mind őt, mind az országot pusztították, úgy, hogy örökös pénzkórságban szenvedve, fia által megtámadtatva, a nemesség által szorongatva, kényszerült az ország törvényei előtt meghajolni,
— a nemzet erősebb volt a királyságnál, az ismételt kísérletek csak edzők, erősiték a nemzet alkotmányos életét.

V. István atyja halála után 1270-ben Fehérváron országgyűlést tartott, hol királylyá koronáztatott, s az ország tör-Diploma-vényeire megesküdött, új törvények itt nem hozattak ugyan,[1]CUS. IIL de az országgyűlésről tanúskodik Istvánnak Ratolti Róland számára kiadott adománylevele, mely szerint „cum divina manus tandem regnum patris nostri ad manus nostras jure successionis convertisset, universi fideles nostri tam ecclesiasticae personae, quain serviettes regales, qui tempore coroniationis nostrac in intregnum immeusam congregationem apud album fecerunt, tam pauperes, quam divites coronationem nostram videre cum gauido expectartes.“ — István nénje atyja halála út in, nagybecsű királyi ékszerekkel Ottokár cseh királyhoz menekült, mi háborút idézett elő. — István királyi kötelezettségeit híven megtartotta, mert 1271-ben ismét országgyűlést tartott, ennek sem maradtak fenn törvénjkönyvünkben nyomai, de tartását Istvánnal az egri egyháznak tett adományozása kétségkívül helyezi. „Ad universorum notitiam tenore praesentium declaramus quod cum nos conventionem, et congregationem omnium nobilium etc. commode fecissemus . ... de consensu omnium nobilium nobiscum in nostra congregatione assistentium decrevimus.“ — Az Ottokárral két évig folytatott háború 1262-ben békével végződött, melyben Ottokár magyarországi hódításai, István Stájer jogaikról lemondtak. Még ez évben István Szerbiában táborozott, ezalatt Endre fiát Pektari horvát bán elrabolva, vele habsburgi Rudolfhoz szökött, az üldözésben a harczias király megbetegedett és csakhamar meghalt; rövid kormányzata alatt esküjének minden pontját teljesítő, a nemzet méltóságát megőrizte.
— Kora halála nemzeti veszteség volt.

íovachich Szalay. István̈t 10 éves fia László, ki Fehérváron királylyá koronáztatott, követte, nevében anyja és kedvencze Pektari Joachim horvát bán kormányoztak. — Az ország belzavarok örökös tűzhelyévé vált,a Béla helytelen kormányrendszere, a két király versenygései által meggazdagodott oligarchia az ország törvényeit, az egyéni jogot lábbal tapodta, a királyi hatalmat megvetette, ha kérdőre vonatott, ha az udvar kegyeit elvesztette, az országot szemtelenül elárulta, rablott kincseivel bujtogatói, védnökei, a szomszéd fejedelmekhez futott. — Az árulást Egyed tárnokmester és testvére Gergely vasi főispány kezdték meg, Pozsony várát Ottokár cseh királynak adták át, s ezért tőle 200 márka évdijat és menhelyet nyertek. 1282-ben Németujvári Henrik, István alatt több várak árulója, nem férhetvén meg Ottokár udvarában az újabb s ennélfogva kedveltebb árulóval megtért; — őt követte nemsokára a bűnbánó Egyed is, ki Pozsonyt ismét visszaszerezte.

— Ottokár a zavarosban óhajtván halászni, 1273-ban Magyarországra tört, — 1275-ben Habsburgi Rudolf, az egyszerű gróf, a hatalmas Ottokár törekedései daczára, német császárrá választatott, első lépése Ottokárnak,' a babenbergiek örökségétől! megfosztására volt irányozva, czéljai kivitelére Rudolf a magyarokat szövetségre hívta fel, Pectari Joachim, a gyermekrabló, már rég hive volt, de különben is a Magyarországgal rég háborúskodott Ottokár udvara az árulók menhelye lévén, Rudolf ajánlata szívesen fogadtatott. 1277-ben Ottokár többször megveretvén, elleneitől békét kért. —Magyarország visszakapta elárult várait, Ottokár kötelezte magát, a korona ékszerei visszaadására. Rudolfnak átadta a Babenbergek örökségét. — A béke nem soká tartott, a vitéz Ottokár sajnálta elvesztett tartományait, a telhetetlen, erélyes Rudolf többre áhítozott, a Rudolf zsoldjában álló magyar tanácsosok, Rúdolffal újólag szövetkeztek, Rudolf a megalázott Ottokár lázadó nemeseit oltalmába vette, — 1278-ban a magyarok Rudolf kis táborában nagy számmal jelentek meg, vitézségük Rudolf-

nak a diadalt megszerezte. Ott okár életét és koronáját veszté, Itudolf Csehország sorsának ura lett, a magyarnak osztályrészül a dicsőség maradt. — László udvara az erkölcstelenség, pazarlás fészke volt, míg ő a szép kun nők karjaiban kéjelgett, a főurak Németujvári Henrik, Iván fia, Lóránt István. Pektari Joachim, testvére Gergely, Lithen vajda testvére Ss|lay Barbáth, a Brebirick, a kunok az országban zsarnokoskodtak svamon széliében irgalmatlanul raboltak és pusztítottak. László jegyesét, anjoui Károly leányát az apáczákhoz adta. — A zaklatott papság a királynál hasztalan fáradozva, III. Miklós a római pápához folyamodott. — 1279-ben a magyar bonyodalmak elintézésére III. Miklós, Fülöp jeronai püspököt Magyarországba küldi, a király megtér és mindent igér; — az egyházi ügyek rendezésére Fülöp Budán zsinatot hivott össze, ez azonban, László király a budai polgároknak a papok élelmezését eltiltva, eredmény nélkül szétoszlott, 1280. az ingatag László a pápától bocsánatot kér és bűnbánatot igér. 1282. a kunok egy része az országot el akarja hagyni, László a szökevényeket Kolozsvárnál utoléri, őket megverve, visszaterelte, szabadságaiktól megfosztva, a legyőzötteket letelepité. 1286. a nogaji tatárok az országot egész Pestig pusztítják. — László nyomoru uralma alatt az oligarchia rablása tetőpontra hágott, Németujvári Henrik, kinek birtokai az osztrák stájer határszéltől Győrig terjedtek, Albrecht osztrák herczeg tartományaiban folytonosan rabolt; — a velenczeiek több dalmát városokat, Milutin szerb fejedelem, a macsói bánságot foglalták el. — 1289 Lodomér esztergomi érsek, László ellen keresztes háborút indít, a csőcselék nép az országot pusztítja, az érsek a gonosz csoportot feloszlatja, László a gonoszoknak megbocsát — Németujvári Iván és testvére Péter veszprémi püspök 300,000 emberrel Albertét megtámadják, ez őket megveri, Kőszeget 30 faluval elfoglalja és Ausztriához csatolja. Sebenico és Spalato Sicilia királyával szövetkezik. 1290. László a kunok által megöletik.

Kun László nyomoru korából törvényeink nem maradtak fel, a kéjencz király, a rabló főuraknak nem volt idejök a tör-

vény fogalmazására, — az országgyűléseknek azonban több nyomaira akadunk; — erre mutatnak Miklós erdélyi vajdának adott adomány levele, melyben László király e szavakkal él: „mi ezt országunk főpapjainak, nemeseinek, báróinak és pap-Kovachichjainak elő terjesztve, következőleg rendelkeztek, „idcirco nos ™'regni nostri praeleti, et sacerdotes, coronae fidelibus, et baronibus proponendo üdém voluerint tali modo.“ 1279. A kunok letelepítése tárgyában tartatott országgyűlés végzései 14 czikkből állanak. Az 1-ső 2-ik törvényczikk falvak és házakban! letelepítésüket, szakálluk leborotválását és hajuk megrövidítését rendeli el. 3. meghagyja, hogy a keresztények gyilkolása, vérük ontása és más egyéb szemtelenségektől tartózkódjának. 4. vallási felügyelőkről gondoskodik. 5. a Béla király által a Duna, Maros, Körös, Tisza közt kijelölt területet lakó helyül és birtokul? dja nekik át, — egyszersmind nekik nemesi jogokat biztosit. 6. az ezen területen levő üres vár és nemesi birtokokat nekik által adja, ezért az illető tulajdonosoknak csere birtok vagy készpénzzel! kielégítését rendeli el. 7. az ezen területbeli betelepített birtokokat, tulajdonosaiknál továbbra is meghagyja. 8. az ország nemesei hadkötelezettségét reájuk is kiterjeszti. 9. honi keresztény rabszolgáikat eleresztik, az idegeneket elbocsátják. 9. minden megyés püspök, magához véve 1 bárót és 2 nemest, járja meg a kunok földjét, eszközölje megkereszteltetésöket, a honi foglyokat eresszék szabadon. 11. bírájuk a nádor vagy király, bűnvádi ügyekben a Béla által megállapított eljárás követtetik. 13. sem mi, sem a királyné, sem báróink náluk hívatlan nem szállunk be. 14. az őseink és általunk adományozott földeket ezentúl is háboritlanul bírják. — 1287-ben szinte országgyűlés tartatott, mint ez Lodomér érseknek a pápához intézett leveléből kitetszik „et quia eaedem litterae lectae in congregatione noviter ^jonütio ^abita a utolsó országgyűlés, Lészló levele szerint, melyben rúm az esztergami érsekség (melyet Esztergom megye örökös főis-Kovachichpánságával ruházott fel) 10-edéről szólt, 1289~ben tartatott „tandem urgentenosconscientiainconvocatione, et partamento publico regni nostri . . . . et complures episcopes Baro nes, et

nobiles regni nostri, de jure ipsius episcopi .... in praesentia totius congregationis regni nostri

László király az Árpád-ház legnyomorultabb ivadéka, mint ember aljas, ingatag, mint fejedelem gyenge, könnyelmű bábja volt az oliga-chiának, anyja, szeretői és számos kegyenczeinek. - Az ország, a királyság tekintélye soha annyira le nem aljasodéit, mint alatta, Dalmátiában a Brebirek majdnen függetlenül uralkodtak, ők voltak a szabadvárosok kormányzói, a királyt illető vámokat ők rakták zsebre, a városok szeszélyük és érdekeik szerint egymással hadakoztak, majd a siciliai királylyal, majd Velenczével békét, szövetséget kötöttek, az ország kormány nélkül; — Erdélyben Lithen vajda és testvére Barbát, a felvidéken Loránd, az ország belsejében István, Pektari Joachim testvére, ki Lucius szerint Brebir volt és Gergely főur, — az osztrák széleken Németujvári Henrich és Iván raboltak, a kunok, megvetve a személy és tulajdon jogokat, az egész országot bekalandozták, — ezen rablófők előtt nem volt szent semmi, egyenlően pusztították a nemességet, papságot és népet, az egyháziak zárdákból erősségeket csináltak. — Németujvári Iván önálló harczot viselt Albrecht osztrák herczeggel, először legyőzve, mint hadakozó fél, vele békét kötött, midőn másodszor Albrechtét megtámadá, Magyarország várai, Kőszeg városa, 34 faluval mint hódított föld Austriához csatoltatott. — Milutin szerb hűbéres, nőül ragadta a király apácza testvérét, elfoglalta a rnacsói bánságot. A nyomorú király behunyt szemmel nézte az ország csonkítását; — ő maga a rablókkal soha szembe nem szállt, s ha a megyék vagy egyes fők a gazokat rendbe szedték, váraikat elfoglalták, a király örült, ha a a legyőzöttek neki megengedtek. — E király nyomorúságának csalhatatlan bizonyítékával találkozunk Botiz főurnak adott adomány levelében, ebben Botiznak vitézségét ki Szepes várát arabló Lorándtólbevette, kiemelve eztmondja: „ut cundum Rotandum nobiscum per interpositionem partis Domine Cunigundae Ducissae Poloniae, charissimae sororis nostrae reconciliari coegit, et Castrumprocuravit nobis restitui memoratum.“ Az ily király, ki egy bukott rablóvali kiegyez-

kedést is szerencsének tart, csak gyalázata a trónnak és országnak.

László valódilag csak árnyéka volt a királynak, Kun pártfőnök, ki szövetkezett a gaz oligarchákkal, s mert a magyarok megvetették, örömét a kun nőkkel! kéjelgésben találta, ezeknek mindennemű kihágásait elnézte. — Gyűlölt volt előtte a rendnek még csak árnyéka is, ezért a budai zsinatot, melynek czélja egyedül az egyház rendezése, az erkölcsiség emelése volt, bár rendeleteik sem a törvénnyel nem ellenkeztek, sem a királyság körébe nem avatkoztak, álutakon szétkergettette. — E könnyelmű ledér király gyáva is volt, mert midőn aljas kormányzata a nemzetet a gyengeség, fejetlenség legalsóbb fokára süllyesztette, s a papság a római pápához, a keresztes háborúhoz folyamodott, László bűnbánó gyermekként kért segedelmet a pápa és legátusától. — Pedig Lászlónak helyzete sokkal kedvezőbb volt sok elődjeénél, az Árpád-ház ekkor csak ő belőle és nagyatyja testvére utóda, Endre herczegből állott, ő az országról osztatlanul rendelkezett, Endre csak 1287-ben jött haza, mint idegen szelíd egyéniség, az országban párttal nem birt, a kunok a király feltétlen hívei voltak, a megyék, a közép nemességre számíthatott. Rudolf császár szövetségese a cseh állam megtörve, csak akarnia kellett volna és a rablók fejei lábaihoz gördülnek. — *A* rend, a korona méltóságának helyre állítása országgyűléseket igényelt volna, ő azonban félve a nemzet szemrehányásaitól, irtózva a becsület és tevékenység örvényétől, gaz czimborái által elvakitva, az országgyűléseket lehetőleg kerülte. 1279—87-ig a nemzetet egyszer sem hívta össze, ekkor azonban már a fejetlenség tetőpontra hágott, úgy hogy a gyenge ingatag király az áradat által elragadtatott, — Az erőszak egyedül gátját a megyei élet képezte, a szükséges védelem szövetkezésre kényszeritette a nemzetet, úgy hogy már a választott bírák, gyűlések, ez időben uralgó szokássá váltak. Ezt bizonyítja Dénes nádornak Jurk rabló és társai ellen hozott ítélete. „Nos Dionisius palatinus Comitatu Zaladiensi in congregationís collegio, ubi universi nobiles, et Jobbgiones castri, et Ecclesiarum

at alii convenerunt, per eosdem universes filii Jurb latrones extilerunt accusati, mediantibus ergo, et consentientibus omnibus, duximus esse condemnandos.“ László halála szerencse volt az országra, a kunok gyilkai Magyarországot és a monarchiát menték meg, ha nyomorú kormányzatát még évekig viszi Magyarország kis tartományokra osziik, és szomszédjai zsákmánya lesz.

Endre már László idejében Slavonia herczege volt, mint az 1290-ben Svétónak adott adomány levele következő sorai: „Qum M. Sveto . . . familiáris ivenis noster a primo adventu nostro in Regnum nostrum videlicet tempore Ducatus nostri antequam Regui gubernaculum adepti fuissemus.“ Az országba jövetelének ideje bizonytalan, hihetőleg az 1279-ben történt, midőn László magába kezdett szállni — László haláláról értesülve azonnal útnak indúlt, — Németujvári Heinrich által azonban ki a Dunántúl fejedelmi hatalmat gyakorolt, elfogatott, s csak gazdag ígéretek után bocsátatott s/.abadon, első eset volt ez hazánk történelmében, hogy egy rabló az ország fejével tiszteletlenül bánt, világosan jellemzi az ország zilált állását, az Oligarchia gaz vakmerőségét. — Budán már a nemzet várta, és 23. Júliusban Fejérváron királlyá koronáztatva, az alkotmányra megesküdött. Soha uralkodó válságosabb viszonyok közt trónra nem lépett mint Endre, — László nyomoru kormánya alatt egyesek roppant hatalomra emelkedtek a nép elszegényedett, a papság ki volt fosztva, a közép rend megtörve, a korona jószágai nagy részt bitor kezekben, a kincstár üres, az ország után sovárgó idegen, hatalmas trónkövetelők számosak, a király maga, semmi fejedelmi összeköttetésekkel nem bírt, családja a hosszas számkivetésben elszegényedett, mint ismeretlen az országban párttal nem bírt, mindenütt ellenség, és ő csak magában, és az elszegényedett nemességben bizhatott. Endre kettő közt választhatott: vagy szövetkezik az oligarchiával, vele együtt rabolja az országot, és király helyett lesz a pártfőnök, mint László, vagy minden utógondolat nélkül az alkotmányosság ösvényére lép, maga körül gyűjti a papságot, a közép rendet, megtöri az oligarchiát, folytonosan küzd,

megmenti az országot, és mint valódi király uralkodik — Endre az utolsót választotta, ez volt rövid életének feladata, czélja, kivitelében meggátolta a korai halál; kormányzata sikertelensége nem neki, de a viszonyoknak róható fel, — gyökeres bajok bosszú orvoslást igényelnek, sokkal nehezebb a rósz magot kiirtani, mint elvetni.

Endre alig foglalta el ősei trónját, Rudolf német császár és a nápolyi királyné László nővére, a magyar koronához igénnyel léptek fel; Rudolf a IV. Béla által Fridrich német császárnak tett ajánlat folytán, magyarországot hűbérnek nyilatkoztatta, és fia Albrecht Osztrák herczegnek adományozta, a nápolyi királyné, mint az elholt László testvére követelte az örökösödést, és fiának ajándékozta. Mindkettő igénye alaptalan volt, mert Béla feltételesen ajánlotta fel az országot, e feltétel nem teljesítetett; de még akkor is érvénytelen lett volna, mert Magyarországon, a felségi jogokat a nemzet gyakorol· a, ennél fogva a terület ura is a nemzet volt; az ország területe családi tulajdont nem képezett, Béla felajánlása tehát (mit ő vissza is vont) már magában törvénytelen volt. — Nevetséges volt az anjou ház követelése is, mert a puszta-szeri szerződés szerint a királyság csak Arpádfi örökösinek biztositatott, ennélfogva az jogilag, az egyedüli Árpád ivadékot, Endrét illette.

Endre 1291-ben országgyűlést tartott, ezen a koronázási országgyűlésen tett ígéreteit, és esküjét, okmányilag is megerősítette.

1. <*Az egfiáz* minden jogait, birtokait, melyet őseink vagy országunk lakosaitól nyertek, megőrzendjük, elvett birtokait egész épségében visszaadjuk. Omnia jura ecelesiarum in possesionibus, foris, tributis, et aliis qnae ecclesiis a sanktis, vei aliis regibus, progenitoribus nostris, sive aliis incolis Regni nostri data sunt, et concessa conservamus, et omnia integraliter restitnimus ab ecclesiis occupata.

2 Örökös főispánságokat, a lehetőségig követve szent és kitűnő királyi őseink nyomdokait. Egyházainknak és azok nagyjainak, báróink és nemeseinknek nem fogunk adományozni. Item núllum Comitatum regni nostri ecclesiis vei earum praelalis,

baronibus, vei nobilibus alicui, vei aliquibus, in perpetuums conferemus, imitantes in hoc sanctorum Regum progenitorum, nostrorum, regum illustrium Hungariae vestigia pro modulo et posse.

3. Idegeneket polgárokat, pogányokat, nemteleneket és azokat, kik országunknak gyakran kárt okoztak, országos fő hivatalokra nem emelendünk, várispánoknak nem nevezünk, nekik várakat nem adományozunk, őket tanácsunkban nem alkalmazzuk. — Promittimus etiam, quod dignitates seu Comitates, regni nostri, scu Castra, adcenis vei hospitibus, aut paganis, vei ignobilibus, et his qui in regno nostro nocumenta fregnenter intulcrunt, nullatenus conferemus, et consiliis nostris interessé permittemus.

4. Báróinknak, hivatalaik pénzérti eladását, kibérlését, nemtelen helyettesek, bírák alkalmazását, nem engedjük meg. Noé etiam Barones, suas dignitates, in certa quantitate pecuniae locare permittemus, nee vices suas, sive judicatus in parochia conferri ignobilibus patiemur

5. A fő és alispányi idézés, a káptalanok, és konventek bizonysága nélkül érvénytelen, a várispány 4 választott nemes nélkül nem ítélhet. — Item, nullus sine testimonio capitulorum et Conventuum, ad praesentiam curialium comitum, vei vice Comitum citari possit, nec Comes judicium recipere, aut judicare presumat, absque quatuor nobilibus nominatis.

6. Béla és István boldog emlékű király urak adományait, kik az országot igazságosan, okosan és sikeresen kormányozták, soha vissza nem vonjuk. — Item donationes, pue per dominos Bélám et Stephanum, inclitos Reges Hungariae . . . felicium recordationum. nullatenus revocamus, cum üdém mediante justitia, felici succesu et pro-pero regnum Hungáriáé gubernaverirt, et salubri semper consilio fuerint usi

7. László király érdemleges szolgálatokért adott igazságos és törvényes adom ínyait fenntartandjuk. — Nec hoc preter mittimus, quod qui dominus Rex Ladislaus fráter noster in tencra actate fuerat constitutus, et regnum Hungariae Tartari .... frequenter invaserunt, et quorumdam nobilium Regni

nostri, patres et fiatres, in defensione Regni sunt interemti, donationes pro eorum serviciis nieritoriis, per eumdem Regem Ladislaum juste et legitime factas, juxta eonsilium archi episcoporum, Episcoporum, et consiliariorum nostrorum, per regnum deputatorum conservari faciamus.

8. László király, érdemetlen, és igazságtalan adományait az erre kinevezett érsekek, püspökök, tanácsosok tanácsára vissza vesszük, ezen adományok is azonban, a királyi várak, városok, falvak, polgárok, udvarnokok kivételével, melyeknek rögtöni visszaadását megig -rték, a jövő Szent István napig jelen birtokosaiknál maradnak. „Collectiones verő indebitas, et iniustas, tempore ipsius Ladislai regis factas revocabimus, consilio corumdem, hoc tamen expresso, quod collationes ab ipso Rege Ladislao factas, usque testűm Sancti Regis Stephani nunc venturum, apud eosdem, quibus collatac sunt faciemus conservari, exceptis juribus regalibus, videlicet castris, prediis civitatibus, hospitibus, et udvornicis quae nobis omnes et singuli, si qui habent vei tenuerunt, reddere, et restituere promiserunt, et etiam assumserunt.

9. Nádort, tárnokmestert, országbírót alcancellárt, régi szokás szerint, az ország nemesei meghallgatásával nevezeiidünk, tekintettel lévén a fejérvári egyháznak alcancellári igényeire. — Item palatinum, magistrum Tavernicorum nostroriun, vice cancellarium, Judicem Curiae, ex consilio nobilium regni nostri, ex antiqua consvetudine, regni nostri faciemus. salvo tamen iure albensis ecclesiae, et privilegio quod albensis ecclesia, nostra in ipsa vice cancellaria habét, et habere dignoscitur ab antiquo.

10. Az ország nemesei és az erdélyi Szászok; ha az ország megtámadtatik vagy valamely tartomány, vagy az ország egy része a király és ország ellen fellázad, vagy az országtól el akar szakadni, tartoznak bennünket fegyverrel segíteni; báróink azonban zsold nélkül bennünket követni nem kötelesek. — Item, si aliqua potentia extrinseca, ad invadendum Regnum nostrum venerit, aut aliqua pars, vei provincia regni ab obedientia vei potestate regni se abstraxerit, aut alienare

aliquo modo volucrit, nobiles Regni nostri, et Saxones Transilvani, predia tenentes et more nobilium se gerentes nobis adstare et adjuvare nos tenebuntur, hoc etiam expresse, quod uobiles regni nostri, et praedicti saxones regni Transilvaniae, cum nullo baronum nostrorum coacti vel inviti, super factis et negotiis regni nostri intrinsecis vel extrinsecis absque nobis sine pecunia ire tenebuntur.

11. A nemesek, szászok és népeiktől semminemű adót nem veszünk, náluk nem szállásolunk, és tőlük sem a camara haszon behajtásánál sem más czimen sem követelünk semmit. — Item nullám collectam vei acones aut descensus, super ipsos nobiles et saxones praenotatos, ac populos corumdem, recipi faciemus, nec etiam occosione lucri Camerae, vei aliqua alia ratione exigi volumus ab eisdem

12. A pénz beváltásánál minden megyében a várispány és 4 jó ember legyen jelen. — Et si monetam nost.ram in regno nostro currere facéré voluerimus, de qualities provincia quatuor boni homines, cum comite parochiali ipsam monetam currere faciant et quambiri.

13 Hiányos érthetetlen.

14. Ha a nádor a megyékben ítél, vele megyénként 4 választott bíró és a várispány ítél, a perdíj a főispányé, ha a nádor igazságtalanul ítél, a négy választott és főispány tartoznak tiltakozni, s nekünk feljelenteni. — Item si palatínus in regno nostro ad faciendum judicium processerit, in qualibet provincia quatuor judices deputati cum Comite parochiali ire et iudicare debeant, et jus, quod comitem parochialem in judiciis contingit, ipsi comiti deb -at plene et. persolvi; — si ven palatínus sinistre procedere intenderet, iidem quatuor homines cum Comite ipsorum prohibere, et nobis intimare teneantur.

15. Az érsekek, püspökök, kiváltságos egyháziak népeinek világi ügyeiben, a király bíráskodik, ezek, és a királyi városok ügyeiben nemesek nem bíráskodhatnak. — Item statuimus quod populos archiepiscoporum, episcoporum, et ecclesiarum privilegialarum, in causis temporalibus nullus judicum practer personam nostram possit judicare. et quod nullus judicum, bi-

chiepiscopos, nobiles regni nostri, et populos corumdem possit judicare, hospites etiam liberarum villarum, regis scilicet, et Reginae nobiles regni nostri non possint judicare.

16. Jövevényeknek zálog nem adható.

17. A László alatt behozott adók eltörültetnek. — Item omnia tributa, tempore Ladislai Regis facta, omnino extirpentur.

18. A régi vámhelyeken, a nemesek és papok jobbágyai vámot nem fizetnek, csak az országon átutazó idegen kereskedők. —

19. A megerősített egyházak, káros erősségek, és várak rontassanak le. — Praeterca turres, sive castra super ecclesiis acdificata penitus evellortur.

20. Az erőszakkal, jogtalanul elfoglalt várak, birtokok, városok, jogos tulajdonosaiknak adassanak vissza. — Item possessions fora et castra quorumcunque per violentos, detentores indebite secupata restituantur, et reddentur.

21. Tized a szent királyok törvényei szerint fizettessék.

25. Az ország nemesei és bárói, évenként tartoznak a Fejérváron tartandó országgyűlésen megjelenni, az országgyűlésen a főispányok hivataloskodása meg fog bíráltatni, az országgyűlésen tanácsosainkat meghallgatva, ítélni fogunk felettük, s érdemük szerint általunk meg fognak jutalmaztatni, vagy bűntetteim — Item in quolibet anno semel omnes barones, et nobiles regni nostri Albam ad congregationem debcant convenir, de statu regni et inquirentes de factis baronum, qualiter quilibet ipsorum. in suis Comitatibus processerint, et conservaverint jura regni, et secundum sua merita pracmia, et demerita, vei commissa suplicia ipso die secundum judicium nostrum, et consiliariorum nostrorum recepturi.

26. Nemesek és szászok, ha örökös nélkül halnak el, örökölt, vett és szerzett birtokaikról szabadon rendelkeznek, hagyhatják rokonaik, özvegyeik vagy az egyháznak, hagyatékuk a király részére el nem kobozható; — vagyonukat életükben is kényük szerint bár kinek oda ajándékozhatják. — Item concessimus quod si quis nobilium sive Saxonum sine

hacrede decesserit, possessiones sic decedentis hacreditariae, emptitiac, et etiam aquisitae nullatenus debeant confiscari, séd idem decedens, propinguis suis, aut alicui propinquorum, scu uxori, vei etiam ecclesiis, pro remedio animac suac legare in morte, et conferre in vita, cuicunque voluerit, liberam habeat facultatem.

27. A kárttevő nemesek és mások személyének a király megkegyelmezhet ugyan, de a panaszkodók minden esetre, általuk kárpótoltassanak. — Item si qui nobiles, aut alii nocumenta intulerint, si clacmentia regia personis eorum parceri oportcat, vei debcamus, quaerulantibus tamen justitiam omnimodam faciemus.

28. Ha az elitéit gonosztevő' megmenekül, őt sem oltalmunkba nem vesszük, sem báróinknak védelmüket meg nem engedjük — Si quis malefactorum, coram aliquo judice convictus aufugerit, nullatenus ipsum recipiemus, nec etiam defendamus, et similiter per barones nolumus, nec paticmur defensari.

29. Ha az ország lakosai, a hatalmasoknak, erőszak vagy félelemből birtokaikat eladták, vagy általuk kényszerítve birtokaikról eladási okmányokat adtak, bár valósággal el nem adták, az ilynemű okmányok és eladások, ha az erőszak és félelem törvényesen és okmányszerüleg bebizonyittatik, megsemmisittetnek. — Si aliqui ex ipsis regnicolis nostris, vi vei metu possessiones suas vendiderunt, aut non vendentes, instrumenta venditionis contra se, pracpotentibus confici coacti fuerunt, si huiusmodi violentia sive metus legitime, et rationaliter constiterit, instrumenta taliter confecta sint viribus vacuata, et penitus redemt.

30. A nemesek és szászok birtokaiba, idegen, női ági örökösödés, vagy leány negyed jogán nem léphet be, de az örökösök, vagy a család tagjai tőlük birtok illetőségüket, szokásos és igazságos becs mellett váltsák magukhoz. — In possessiones nobilium, scu saxonum praedictorum, non possit interire extrancus, ratione dotis, aut ratione quartae, flliabus debitae, séd hacredes decedentium, vei proximos de genera-

tioue sua, redimant eas secundum aestimationem justam, regni nostri consuetam.

31. Főispáhyunk, az erdélyi szászok ügyeiben csak három esetben bíráskodik, — rablási, tolvajsági, tized és pénzügyekben, ki azonban ítéletével meg nem elégszik, ügyét hozzánk felebbezheti. — Item si Comes parochialis regni nostri, ad praedictu Saxones transilvanos, nonnisi in tribus articuli videlicet fúrta vei latrocinio — facto debitorum, et monctarum debcat iudicare, item si aliquis ipsorum per Comitem parochiaiem se senserit agravatum, ipsam causam revocet, et reducet nostri iudicii ad. . . .

33. Ha a nemesek vagy szászok, valamely bűntettért birtokaikat elvesztik, nehogy a birtokba idegen jöjjön, közel rokonaik feljogositatnak, a birtok magukhoz váltására.

34. Az erdélyi vajda az erdélyi nemesek és szászoknál, a Slavoniai bán a drávai részek nemeseinél, hívatlan magukat be nem szállásolhatják.

Ezen törvények híven ecsetelik a nemzet beléletét, küzdelmeit, political érettségét és hatalmát A 4-ik törvényczikkely bizonyítéka a korona tisztviselők romlottságának, úgy látszik; hogy a hivatal már ezen időben kenyér keresetet képezett, s a gaz főurak nem csak maguk raboltak, de az országos hivatalokat tulajdonnak tekintve, azokat másoknak ki is bérelték. — A harmadik törvényczikk a Kun László alatt beszivárgott idegenek, zsidók káros befolyásáról tanúskodik, a 19. 20. 27. 23. törvényczikkek a számtalan erőszakoskodások, a birtok bizonytalansága. a törvények megvetésére, a korona gyengeségére mutatnak, valóban midőn már az egyházak is rablófész kékül használtattak, midőn a törvényben, a foglalások nem kivételesen említetnek, nem csak védetlen falvak, földek, de erősségek, és várak is foglaltattak el, midőn feltételeztetik, hogy a király a bűnösöknek meg fog kegyelmezni, a rablás, foglalás, mindennapi eset lehetett, s ebben nem csak egyesek, de a hatalmas fő urak tömegestől vehettek részt, különben a királyi kegyelem oly bűntényekért, melyek 1-ső László alatt halállal bűntetteitek, nem feltételeztetett volna. A foglalás mily

rendszeresen és mesterségesen űzetett, ki tetszik a 29 törvényczikkből, — a gonoszabbak nem elégedtek meg az erőszakkal, de gonoszságaiknak a törvény formái általi biztosítására, a gyengéket elismerő okmányok kiadására is kényszeriték. — A korona hatalma anyagilag és erkölcsileg alá szállott; Béla és István küzdelmeiben, a párt szerzés nagy ajándékokat igényelve, a korona birtokai nagy része idegen kezekre jutott; László pazar kezei közt a maradvány gyorsan olvadt; a személyes érdekért versengő királyok megszűntek tisztelet tárgyai lenni; László ágyasai, víg czimborái, aljas udvaronczai kezében nyomom bábbá sülyedt; — a fő urak megveték a királyt, ki ígéretével játszott, ki a római pápa előtt meghajlott, Endre ismeretlen volt, a korona javak rablók birtokában. A nemzet látta, hogy a túl hatalmas rablókat csak a nemzet hatalma fékezheti, s a válság ismétlése csak úgy akadályoztatok meg, ha eddig a királyság által korlát'anul gyakorolt felségi jogokat mérsékli, a kinevezésekbe közvetlen részt vesz, az önbíráskodást életbe lépteti. — Ezen eszmétől vezéreltetve a korona kinevezési jogát az országos főbb hivatalokra, a 9-ik §. által módosította; eddig a király minden hivatalnokot önkényileg nevezett, a 9-ik törvény által ez megszűnt, — a király nevezett ugyan, de csak a nemzet választottjaiból nevezhetett vagy is az országgyűlés jelelt, a király választott. Az önbíráskodást biztosította a 14. törvényczikk, mely által a nádor mellé 4 megyei nemes birótársúl csatoltatik, ebben úgyan különösen a főispán és udvarbírája alatti törvényszékekben a négy választott bíró jelenléte nem mondatik ki, de ez magában értetődik, mert ha a választott bírák a főbb nádori törvényszéknek kiegészítő tagjai voltak, a másodrendű megyei törvényszékeknél szinte nem mellőztethetnek; — nem említettek azért, mert ez az alsóbb rendű törvényszékekre is értetett

Endre a belrend alapját megvetve, az elfoglalt országrészeket azonnal vissza követelte Albrecht osztrák herczegtől; Albert Endre jogos kivánatát megtagadva, Endre 80,000 emberrel Bécset ostromolta, a béke 1291-ben megköttetett,—

Albert az elfoglalt részeket, — lerombolván előbb a Németujváriak rabló határvárait, — vissza adta. E békekötés azért is érdekes, mert Magyarország meghatalmazottal közt először találkozunk városi polgárokkal. 1293. Alberttel szövetkezik. 1294. V. Celestin római pápa Martell Károlyt magyar királynak koronázza. — Endre az ország törvényeit a rabló főurak ellen foganatosítva, a Németuj váriak, Brebirek, Loránd és Újlaki, ellene pártot ütöttek. A királyi seregek Loránd Adriani várát Vasban bevették, Németújváriakat megverték; az árulóknak sikerült Dalmátiába vissza vonulni; Endre az ország berendezésével foglalkozva, Dalmátiát illő figyelemre nem méltatta, e miatt ez országrész teljesen a lázadó Brebiriek kezébe került, és a fondorkodók fészke lett. 1296 Endre Albert leányát nőül veszi. 1298. Erzsébe.·. leányát Venczel cseh herczegnek eljegyzi — Az 1293-ban kötött szövetség értelmében Endre ipájának tekintélyes segély sereget küld, Nassaui Adolf német császár ellen, ezek segélyével Albert Adolfot megveri és a gellenheimi csatában sajátkezüleg megöli.

Endre a római pápák szemtelen fennhatósági követeléseit megvetve, Bonifácz pápa a gyermek Róbert Károly mellett mindent elkövetett. 1298-ban a jeles Ladomér esztergomi érsek nyomorú utóda Gergely lett feje az oligarcha nápolyi pártnak, ezek Robert Károlyt Martell Károly fiát választák királyoknak. — A jeles Endréhez csatlakozott a papság nagy része, az összes nemesség, a kunok, szászok és a polgárság, Róbertét a főurak pártolták, ezek az ellenkirály zászlója alatt, rablófészkeikből, az országot kíméletlenül pusztították, nekik Robert Károly ürügy, végczéljuk rablás és hatalom volt. — Endre azt hive, hogyha az ország határait, kül tekintélyét helyre állítja, ha a törvényeket tiszteli, az alkotmány rendeleteit becsületesen, híven tiszteli, ha a gaz fajjal kegyelmesen bánik, őket a hazának meg fogja nyerni; — keserűen csalódott; — engedékenysége által hosszas nyomornak veté meg alapját, e haza árulók az országot közzsákmánynak tekinték, gyűlölték a törvényt, igazságot és becsületet, előttük szent csak ön-

érdekük, végczéljuk zavar, erőszak és féktelenség volt; — az embert eszköznek, a királyt bábnak, a hazát bányának tekintek; — végre is a gazság az igazságon, az erőszak a törvényen, Endre kora halála által segítve, győzött.

Endre, mit becsületes ember, alkotmányos fejedelem tehetett, mindent elkövetett, az ország megszilárdítására, az évi országgyűléseket híven megtartotta, új törvények, ugyan 1291-től 1298-ig nem maradtak fel, de az 1298-iki országgyűlés Endrének az országgyűlések elmulasztását nem vetette szemére, ez azok rendes megtartását bizonyítja. — Az árulás, a rablás, a zsarnokoskodás, az oligarchia természetévé válván, Endre szelíd alkotmányos kormányzata a lázadást, rablást nem bírta elfojtani, a nápolyi aranyak, a szentszék lelki hatalma által támogatott, rabló vágyaik által ösztönzött árulók Dalmátia és Horvátországból gyakorta beütöttek az országba.

Endre a meggyökeresedett baj ellen, a nemzetre hivatkozott, 1298-ban a lázadók kizárásával Pestre összehívta a köznemességet, a papság hű részét, a szászokat, kunokat. Ezen országgyűlésről 36. törvényczikk maradt fel, a 2. és 3. az 1291:
20. a 9-ik a 19-et újítják meg. Bevezető szavai sajnos bizonyítékai Endre gyengesége, a nyomoru viszonyoknak. Endre félénk és gyenge volt, nem tudott parancsolni, a nemesség és papság nagy része, mely *12* püspök által képviseltetett, őszintén ragaszkodott a becsületes alkotmányos Endréhez, a korona, a nemesség és papság érdekei azonosok voltak, az oligarchia azonban a nemzet és koronával egyaránt daczolt, féktelensége, csalása, a legfelsőbb fokra emelkedett. — Az országgyűlés a haza és király megmentése, a szabadság biztosítása, a rablók fékezésére 35. törvényt alkotott u. m.

1. András urat a királyi ivadékot, mint az ország természetes urát tiszteljük. „Dominum Andreám, ex regali stirpe descendentem revercamur, tamquam Dominum regni naturalem

2. 3: 20.

4. A bírák és hatalmasok a pusztítások és rablásoktól tartózkodnak Kik ő felségét megsértve, magukat rosszul viselték, a király úrtól kegyelmet és bűnbocsánatot kérjenek, s

ezentúl rablásaik, foglalásaik, erőszakoskodásaik, kártételeikkel hagyjanak fel. — Barones et alii potenter agentes, adevastibus et spoliis agendis omnino se refrenent, et de his qui male gesserunt, regiam majestatem offendendo, ad gratiam domini regis se conferant, veniam potentes de comissio, — et quod de cetero vestus suplicationes, latrocinia, et occupationes, scu varia nocumenta cessent omnino.

5. A királyi, királynéi, egyházi, nemesi birtoko k, falvak, javadalmak erőszakos foglalói, ha a jelen országgyűléstől számítandó 3 hónap alatt, a foglaltakat birtokosaiknak vissza nem adják, vagy ezen határozatot megvetve, újólag foglalnak, ezennel egyházi átok alá vettetnek, mitől csak úgy oldathatnak fel ha ebbe a kalocsai érsek által összegyűjtött minden püspökök beleegyeznek, foglalmányaikat jogos tulajdonosaiknak visszaadják, magukat a király ítéletének alávetik, a tett károkat megtérítik, az ily bűnösök javai a koronára szállnak, örököseik törvényes örökségüket elvesztik, az ország nemesei közül kizáratnak. — Et qui cunque Regalia, et reginalia indebite occupata, possessiones etiam ecclesiarum, et nobilium, fora, tributa, hactenus indebite detenta, non restituerint, et infra spatium trium mensium, a die congreg < tionis computandorum, dimittere non curaverint, aut si qui, de non ad spoliandum, et occupandum possessiones regales, et reginales ecclesiam, et nobilium, contra hace statuta surrexerint, scu tentiam excommunicationis, quam contra injustos ex nunc auctoritate praesentium proferimus, incurrant ipso facto, a qua absolvi non valcant, nisi apud archiepiscopum Colocensem, omnium episcoporum consensu, et assensu interveniente, et prachabita satisfactione competent!, domini regis cedant judicio, poena debita puniendi, possessionibus tamen omnibus ipso facto privati, deducta repensione damnorum per tales illatorum, et eis quibus intulemus assignatis vei adjudicatis, ceterae possessionum partes in manus regias devolvantur, ita quod hacredes corumdem propter excessus parentum legitima parte hacreditatis denudati, inter nobiles non debeant computari, et ab actibus nobilium atque ab

aditu corumdem exelusi mancant, ab omnibus actibus legitimis alicni.

6. Ha a király a lázadókat az ország erejével le nem győzheti és meg nem büntetheti, e végre idegen segélyt is alkalmazhat, és ha az ily bűnösöket a király a meghatározott büntetéssel sújtani elmulasztja, ez esetben a király a kalocsai érsek által, a többi püspökök bejegyezésével, mint erre a király magát előre már okmányilag kötelezte, szinte egyházi átok alá vettessék. — Si qui verő ex istis insurgerent, quos Dominus noster Rex Hungariae, invocata et congregata Regni manu deprimere non posset, et poenis supra dictis adducere licitum illi sit auxilium aliunde implorare, per quod convinci possit ferocitas delinquentium, et si idem dominus noster Rex, huiusmodi delinquentes persequi non curaret, et poenis supradictis negligenter punire obmitteret, renunciando omni privilegio, si quod habét de eo quod excommunicari non possit, per dominum archiepiscopum Colocensem, omni praelatorum consilio attendente prout ad haec dominus rex, se per litteras suas specialiter obligavit, a Romano sede capélla eius adjunxenirt.

7. Λ bűnösökkel czimboráskodó bárók és nemesek, hasonlóan büntettessenek. — Barones etiam, et alii nobiles, púi se huiusmode damnatis et damnatone dignis adjunxenirt, simili subjaceant ulcioni.

8. Á püspökök a megyéjökbeli bűnösöket és jobbágyaikat egyházi tilalom alá vegyék, s az mindaddig tartson, míg a király a bűnösöket illetőleg meg nem bünteti . . . Episcopi diocesani in quorum diocesibus factum hoc a deo, et praesenti statu damnatum attemptum fuerit, in ecclesiis et populis taliter damnandonum, interdictum ponant, et positum tamdiu faciant observari, donee haec premissa, operatione domini Regis accidente, finem capiant congruentem.

9. Ismétli az 1291. 19 czikket.

10. A sértettek és kifosztottak, mától három hónapra, rablóik által teljesen kárpótoltassanak, és tulajdonuk adassék vissza. — Item statuimus, quod usque ad trés menses, a die

praesentis congregationis computandos, omnibus laesis, spoliatis seu depraedatis, per eos qui laeserunt, et depraedationem commiserunt plena fiat satisfactio, et ablatorum restitutio.

11. Érthetetlen.

12. A király a rablások, foglalások kipuhatolására, biztost nevez, a megyék 4 nemest választanak, ezek a királynak káptalani pecsét alatt jelentést tesznek; ha ezen nemesek félelemből vagy kedvezésből, vagy megvesztegetve, a királynak hamis jelentést tesznek, kiátkoztatnak, büntetésük a király ítéletére bi atik ... Dummodo per homines domini regis, ad hoc specialiter transmissum, et quatuor nobiles, in qualibet provintia, ad inquirendas, et sciendas spolitiones praeteritas, et futuras deputatos, domino regi tides fiat, sub testimonio capitulorum, ubi haec damnatione dignac fuerint commissa, vei fuerunt; si verő dicti quatuor nobiles, ob favorem vei timorem, aut recepto praetio recusare, vei huiusmodi depraedationes false suggerere, de his quos noverunt, praesumpscrint, excommunicationem incurrat, ex nunc latam, ipso facto; nihilsminus — domini regis cédát judicio, poena contra eos pronuncianda.

13. Ha mostantól kezdve erőszakoskodások követtetnek el, a bűnösöket a megyei püspök átkozza ki

14. Ha a szerzetesek a kiátkozottakat a szentségekben részesítik, a hívek eltiltatnak ily szerzetesek felsegéllése, megajándékozásától kik e tilalom daczára őket segítik, szinte kiátkoztatnak.

15. Király ur az ily kiátl ozottakat illetőleg büntesse meg

16. A bűnösökért közbenjáró bárók és nemesek kiátkoztatnak.

17. Valamint az ország lakosai úgy a király is tartozik a jogtalanul elfoglaltakat vissza adni, mit ha nem tesz, az érsek és püspökök által ő is kiátkoztatik. Statuimus et etiam, ut sicut ex parte regniaolarum, praecipitur fieri ablatorum restitutio, sic etiam dominus rex, ad omnium occupatorum, quae ecclesiarum, et nobilum esse dignoscuntur, restitone tencatur,

quod si non fuerit, sententiam excommunicaticnis, per Dominum archiepiscopum et consensu praelatorum ferendam incurrat.

18. Az ország bármi czim alatt elidegenített részeit, a király köteles visszaszerezni, mit ha a törvényes akadály megszűntével, a király tenni elmulaszt, — az érsek által kiátkoztatik. — Et si aliqua pars regni, quocuque titulo vei colore, per quem cumque regum alienata exsitisset teneatur revocare, et idem dominus rex, ad jus regium, et regnum Hungariae, quasi quoddam jus totum suarum possit partium integritate gaudere, sententiam ipsius archiepiscopi colocensi, quam de consensu praelatorum regni esset incursurus, si hoc legitimo impedimento cessante, idem dominus rex neglexerit emendare.

19. Osztatlan testvérek közül egy tartozik a király seregénél megjelenni.

20. Az ország és udvar czélszerübb, tisztességesebb kormányzata végett, a királynál 2 püspök, egy az esztergomi, egy a kalocsai érsekségből, és minden 2, általunk választott nemesek legyenek mindég jelen; a nemesek és püspökök, három hó leteltével mások által váltatnak fel, a választottak a királyi jövedelemből díjjaztassanak, tanácsuk nélkül mindennemű adomány, kinevezés és fontosabb ügybeni rendelkezés érvénytelen. — Item statuimus ut curia domini regis, honorificentius regi possit, et regnum Hungariae decentius gubernari, dominus noster rex, singulis tribus mensibus, singulos duos episcopos secundum exigentiam ordinis, unum de sufragencis Colocensis ecclesiae, totidemque, et quasi omnes nobiles Regni, quos ex nunc elegímus, secum habeat, congruis stipendiis, de bono regio substentandos, et si idem dominus rex hoc facéré obmiserit, quidquid praeter consilium, praedictorum sibi applicandorum in donationibus, arduis, et dlgnitatibus conferendis, vei in allis majoribus fecerit, non teneant

21. A királyné udvara fényének fenntartására, a királyné udvaránál magyar tisztek alkalmaztassanak, a király ezeket báróiból nevezze; a királyné harminczad és vámilletékét hiány nélkül kapja meg, a László idejében behozott vámok szüntes-

senek meg, az ily vámokat tovább is fenntartó átkoztassék ki és birtokai a korona részére koboztassanak el.

22. Az egyház fejei és tagjai, szabadságaikat, jogaikat élvezzék, üresedésök alatt a király vagy megbízottjai, az egyház jövedelmeit ne húzzák, a főispánok által vagyonuk sem egészben, sem részben ne sértessék, és ne fosztassék ki. — Statuimns siquidem, et perpetus edicto stabilimus, quod ecclesia . . tarn in capite. quam in membris gaudere valeat suis libertatibus, jura etiam ordinamus imo ab antiquo ordinata declaramus, ut tempore vacationis bona et possessiones ecclesiarum, non per dominum regem, vei ab eo missum, nec per eos qui se nominant parochianos occupentur, spolientur, et laedantur in parte, vei in toto.

23. A végrendelet nélkül meghalt püspök vagyona az egyházra száll, s azokat se a király úr, sem mások magukhoz ne ragadják. — Bona etiam decedentis episcopi, dominus rex, vei quaelibet alia persona, rapere non possit, séd utilitati ecclesiae cuius idem praelatus fuisse dignoscitur, si intestatus decedit; aplicentur.

24. Ha az elhunyt rendelkezett a törvény szerint rendelkezzék, ki az ily végrendelet ellen vét megbüntettetik.

25. Azok, kik az egyház és nemesség népeit zsarolják, tőlük adót követelnek, továbbá a patronatus nélküli bárók, ha magukat a zárdákba, a nemesek népeinél, erőszakosan beszállásolják, kiátkoztatnak. — Et si qui collectes, vei exactiones quascunque super populos ecclesiarum, et nobilium facéré praesumpscript, vel quoquo modo fiendas indixerint, barones verő qui in monasteriis jus patronatus non habent, si super populos nobilium descensus fuerint violenter, poenam excommunicationis incarrant ex nun latam.

26. Megyénként a nádor, vagy a megyei bírák ítélnek, kik ezeken kívül itélgetnek, kiátkoztatnak.

27. A nemesek, kinek önként akarnak, szolgálhatnak, ha valamely hatalmas őket szolgálatra kényszeríti, vagy ezen törvény ellen személyük, vagy vagyonúkban megsérti, az ily erőszakaskodó zsarnokok kiátkoztatnak és a király őket,

mint a nemesség elnyomóit, büntesse meg. — Nobiles servire valeant quibuscunque voluerint, sua spontanea voluntate, et si qui potentum, hujusmodi nobiles, ad sibi serviendum vi, vel potentia artaverint, aut ipsos propter hoc, in personis. vel in facultatibus suis leserint, vel gravare contra hoc statútum venerint, excommunicationem ex nunc latam incurrant ipso facto, et si de huiusmodi presszione nobilium, domino regi constiterit, talos depresszeres persequi teneantur, digna ulcione feriendos.

28. Birtokos nemest az ország bírája és más bírák ítélet nélkül el ne fogathattassanak, ha ezt teszik, méltóságuk és bírói hivataluktól fosztassanak meg.— Statuimué etiam, quod judex curiae ratione judicii, vei judiciorum captivarenonpraesurnant, quod si fecerint, honore vei judicatu, quo fungentur, ipso facto sint privati.

29. A nádor szabad ég alatt és ne városok és falvakban ítéljen nyárban, ősszel, tavasszal és nem télben.

30. Az egész országban egy nemű királyi pénz fo fogjon.

31. Ha a nemesek vagy hatalmasok, piaczaikon más pénzt megtűrnek, vásárjogukat elvesztik.

32 Ki birtokán vagy házában pénzt veret, háza vagy birtokától megfosztatik. — Et si que persona ausu temerario monctam in sua possessione, vei domo cudi fecerit, illa possessione, vei domo privetur, poenam legis susceptura.

33. A király az ország lakosai és egyháziaknak koronázásakor okmányilag biztosított szabadságait és a mostani határozatokat erősen megtartsa és reájuk jobban figyeljen. — Statuimus, et perpetus edicto stabilimus ut dominus rex libertates regnicolarum, suorum, et ecclesiarum, tempore coronationis suae, in litteris expressas, et aa quac in praesentibus statutis exponuntur . . . domini archiepiscopi colocensis, de consensu praelatorum ferendam incuirat, et praeter haec etiam alia, quae in litteris domini regis tempore coronationis suae datis continentur, plenius attendantur, et firmiter observentur.

34. Az egyháznagyok, ha törvényesen nem akadályoztatnak. és minden főurak, Szent-György hetében a Rákoson jelenjenek meg, hogy ott mindazokat, mik a királyi okmányokban előszámlálvák, megfontolva, a szükségesekről intézkedjenek. — Statiumus, utomnespraelati, quos legitimum inpedimentum non detinuerit, nec non et omnes barones, et nobiles universi ad quindenas beati, Georgii in Rákos juxta Danubium convernire teneantur, ut omnibus ibidem recensitis, quae in litteris domini regis expressa continentur insiitutis, que necessaria fuerint statuentur.

35. Valamint a bárók, úgy a király és főurak, az egyház és zárdák népeitől adót nem követelhetnek, ki ezt teszi, a kalocsai érsek által kiátkoztatik.

Az 1298. törvények a nemzet alkotmányát betetőzték, általuk a nemzet, az István által eltiport nemzet felségi jogokat teljesen visszanyerte; bámulnunk kell a nemzet politikai érettségén, alkotmányos fogalmain, mely a 13-ik században oly elveket alapított meg, melyekre Európa többi népei csak több százados szenvedés után értek meg, mely a 13-ik században oly elveket alapított meg, melyekre Európa többi népei csak több százados szenvedés után értek meg, mely a szabad Angliában is csak 300 év múlva lépett életbe; jelenleg is Eris almája a fejedelmek és népek közt, s mindaddig az marad, míg a gyöngék többséget képezendnek, és a hivatalvágy, hiúság és önösség a társadalom és államéletben döntő szerepet fognak gyakorolni. III-ik Endréig a nemzet, az ország kormányzata, a törvények végrehajtása, a külpolitikába közvetlenül nem folyt be, az 1222: 14. az 1291: 24. a főispánok, az 1231: III. a nádor felelősségéről rendelkezik; az 1291: 9. a nádort, tárnok, országbírót az országgyűlés által jelöltetve ki, a király által nevezteti — de azért kinevezésükben a királyt meg nem köti; — a király 1298-ig tetszése szerint folytathatott háborút, a nemesség nem tartozott őt külhadjárataiba követni, de ha tetszett, várkatonasága, zsoldosaival harczoltatott tetszése szerint bárki ellen, határozatlan ideig szövetséget, békét köthetett. — Mind-

ezt az 1298: 20. törvényczikk teljesen megváltoztatta, ez a király mellé 4 tagból álló, a nemzet által választott országtanácsot állít, kimondja határozottan, hogy ezt az ország és udvar czélszerübb kormányzatáért teszi (ut curia regis honorificentius regi possit, et Regnum Hungariae decentius gubernari) a főbb kormányzati cselekvények érvényét határozottan e<en tanács beleegyezéséhez köti; a király adományozhat, békét köthet, tisztviselőket nevezhet, de mindezek a tanács nélkül érvénytelenek, vagyis a kormányzat, a végrehajtó hatalom meg van osztva, a király és nemzet közt. — E 8 püspök és 8 nemes, kikből a királyt ellenőrző tanács negyed évenként alakul, a nemzetnek nem felelős ugyan, de teljesen független a királytól is, mert az ország jövedelmeiből fizettetik, fizetését a király meg nem tagadhatja, sőt nem is mellőzheti; bureaucratiává nem fajulhat, mert nem állandó, egyes tagjai működése csak három hónapig tart, az egész évenként újra választatik; oligarchiává nem aljasulhat, a helyes kormányzatot nem akadályozhatja, mert külön hivatal működési körrel nem bir, állása fényes, de nem előnyös, mert felette áll a király s csak törvénytelen rendeletéit jogosult megakadályozni, — csak tanácsol, negatív hatalommal bir, de nem rendelkezik; — valamint ő ellenőrzi a királyt, őrködik a főbb hivatalnokok felett, az ő hatalmát ellensúlyozzák a király és országgyűlés által választott nádor, országbíró, tárnok, kik e tanács lehető rossz szándékát ellensúlyozni kötelesek, mert a végrehajtás az ő kezükben van, ők pedig felelősök, ha az ország java ellen akarnak működni, a király mindig hivatkozhat az országgyűlésre, melynek időnkivüli összehívása királyi előjog. — Ezen intézmény lehető legkitűnőbb biztosíték volt, egyenlő a felelős ministeriumnál, mert ha az ország a választottakkal elégületlen volt, újakat választhatott, ez időben a hadügyet a király, az igazságügyet a nádor és országbíró, a pénzügyeket a tárnok kezelték; — a főbb hivatalnokok felelősök voltak tehát már ennél fogva is, alkotmány ellenes tetteikben gátolva voltak, de teljes lehetlenné vált ez a tanács ellenőrködés által, — míg most a felelős ministerium legalább ideiglenes kísérlete-

két tehet, mert országgyűlésen kívül, kormányzatát tettleg senki sem gátolhatja, adót vethet, ujonczozhat, hivatalokat árulhat, vesztegethet, eljárása az országgyűlésig érvényes, — míg az ellenőrző tanács beleegyezése nélkül mindennemű eljárása érvénytelen volt, és senki sem engedelmeskedett; — a jók nem engedelmeskedtek, mert a tanács tettleges támogatására számoltak, a rosszak nem mertek, mert a tanács büntető kezétől féltek; — az alkotmány ellenes cselekményeket elsimítani nem lehetett, mert ez országtanács nélkül minden rendelet érvénytelen lévén, ezzel minden rendeletet közölni kellett. -r- A király ön zsebéből kezdhetett ugyan külháborút, de ha ezen háború a nemzetre káros, ha indoka szeszély volt, ennélfogva a tanács el nem fogadta, a várkatonaságra nem számolhatott, mert parancsai a tanács beleegyezése nélkül érvénytelenek voltak. — A belzavarok, zsarolások, rablásoknak oka nagy részt az udvar romlottsága, a király gyengeségében rejlett, — az 1291: 20. törvény szerint a rablók tartoztak ugyan foglalmányaikat visszaadni, a kifosztottakat kárpótolni, de a király megkegyelmezhette őket, sokszor megtörtént, hogy a rablások által meggazdagodott gazok, ha legyőzettek, megvesztegették a király tanácsosait, s kegyelmet nyerve újólag raboltak, ez ellen egyedüli mentő szerül, csak a királyi felelősség szolgálhatott, ezért hozatott a 6. törvény, mely az engedékeny királyt a fő papság által egyházi tilalom alá veti, vagyis a nemzetnek, a király feletti fensőségét megalapította. — A törvények meghozattak, a nemzet zöme hazafias szellemtől volt áthatva, a király becsületes igazság szerető alkotmányos érzelmű jeles egyéniség volt, sajnos, hogy a balsors, mely nemzetünket annyiszor sújtotta, a király kora halála által alkotmányos élete megszilárdításában újólag meggátoltatott.

Szalay. 1299. A szokásos országgyűlés a Rákoson ismét megtartatott, tárgyait a divatos rendetlenségek fékezése képezte, a megjelenésre felszólitatott Gergely esztergomi érsek, Robert párthive is, ő azonban átokkal felelt, s az Endréhez hű püspöki hatalmánál fogva excommunicálta; az országgyűlés ellene a római pápához folyamodott; Gergely

érsek Veszprémben sem látván magát biztosságban, Dalmátiába szökött, melynek Brebiri György Róbert Károly hive kizárólagos ura volt. — 1300-ban Endre a háborút kikerülendő, először és utoljára Bonifácz pápához követséget küldött, de siker nélkül, mert a pápa Robert által Magyarországot akarta megszerezni, a jeles Endre pedig e tekintetben minden engedményt visszautasított. 1300-ban Robert Károly Dalmátiába érkezett, s Gergely által e nyáron királylyá koronáztatott — 1301. január 14-én Endre Budán meghalálozott. — Történet Íróink Endre halála okairól különbözőleg írnak, Katona, Szalay kimultát bánatnak, Engl, Fessler méregnek tulajdonítják; az első feltevésen alapszik, okadatolva nincs, mert midőn kimúlt, Dalmátia és Horvátország kivételével, majd az egész ország ura volt, a lázadó oligarchák közül többen, általa legyőzetve, Dalmátiában lézengtek, a papság kevés kivétellel, az egész közép nemesség, a Kunok és városok hívei voltak, ipja ki segélye által nyerte el a német császárságot, szövetségese volt, ennélfogva segélyére támaszkodhatott, — Cseh, Lengyel, szomszédaitól nem félhetett, a gyermek trónkövetelőtől, kit egy pár gyűlölt rabló fó'ur, egy becstelen, az egyháztól elhagyott érsek pártolt nem ijedhetett meg. — Több hitelességgel bír a méreg, melyet Timon állított fel, mely mellett szólt Horneck német cronikás; a királyné osztrák herczegasszony volt, férje halála után Austriába vonult, igen hihető tehát, hogy ezen hír az özvegy királyné u dvarától került, s ezek legjobban tudhatták Endre halálának okát.

Endrével a nemzet sokat vesztett, ő jeles, eszélyes, becsületes uralkodó volt, ki érdekeit a nemzetével azonosította, a törvény és alkotmány előtt meghajlott, ha soká él, a hazát az oligarchiától, a papság és közép rendre támaszkodva, bizonyosan megmenti, az alkotmányt megszilárdítja, kora halála a nemzetet az ínség tengerébe taszította, a hosszas fejetlenség alatt, mi halálát követte, a közép nemesség elszegényedett, a városok meggyengültek, a papság kifosztatott, a nép kipusztult, a törvény iránti tisztelet meglázult, a rabló fő urak a nemzet urai lettek.

VII. FEJEZET.

Ki alkotmány Endre halálakor,
királyi, nemzeti, egyéni jogok.

I. III. Endre halálakor a nemzet szabad, felségi jogainak teljes birtokában volt, felségi jogait megosztotta az ország feje a királlyal, ennélfogva az alkotmányos élet két, majdnem egyenjogú tényezővel birt.

1. A király személye szent és sérthetetlen volt az ellene támadó, hazaárulónak tekintetett, száműzetéssel büntettetett. Kálmán II. b.

2. A király jövedelmeit képezték: az István által alapított korona és várjavak, az országos vámjövedelem, a bírságok egy része, az érez és sóbányák jövedelmei, a kamarai haszon mely a pénzváltoztatás által nyeretett, a városok és várkatonák adója, a magva szakadt családok után örökölt. István 1:7. 1222: 29. 1231: 29. 1222: 23. 25. 27. 1298: 32.

3. A király nevezte a nádort, tárnokot, országbírót, cancellárt, az ország jelöltjei közül, országos befolyás nélkül a főispánokat, bánokat, vajdákat, a korona uradalmi, bányai harminczadi tiszteket, minden általa nevezett tisztviselőket tetszése szerint elbocsáthatta, megerősítette a káptalanok által választott püspököket. — Tett nemeseket, birtokokat, szabadalmakat ajándékozott, mindezeket azonban csak az ország tanács meghallgatásával tehette. 1291: 9. 1298: 20.

4. A király volt az ország vezére, hadat indíthatott, frigyet, békét köthetett, parancsára a nemesség a hon védelmére fegyveresen zászlója alá tartozott gyülekezni, s önköltségén mindaddig harczolni, míg az ellenség ki nem kergettetett, — a várkatonaság tartozott őt külháboruiba is követni, költségei azonban a királyi kincstárból fedeztettek; — a városok bizonyos szabadalmaikban meghatározott számú fegyveresekkel tartoztak a táborban megjelenni. 1231: 15. 1291: 10.

5. A király volt az ország főbírája, a nemesek ügyeiben vagy közvetlen személyesen, vagy közvetve a nemzet által

ajánlott nádor, országbíró által ítélt főbenjáró ügyekben a bírák ítéletei a királyhoz fölebbeztettek; — a várkatonaság, köznép ügyeiben ítéltek a közvetlen általa kinevezett várispánok és udvarbíráik, mind a nádor, mind a főispánok mellé azonban a megyék választottak nemesi ülnököket. — A kegyelem jogát a király gyakorolta, az erőszakos foglalók és rablókat nem kegyelmezhette meg. — 1222: 8. 1298: 6.

6. Az országgyűlést ő hívta össze, köteleztetett ezt évenként megtartani, az érdemeseknek szabadon adományozhatott nemességet, birtokot, idegeneket kiváltság-levelek mellett telepíthetett, nekik földet, szabadalmakat adhatott, — a korona birtokai feletti adományozásokban azonban, az országgyűlés felülvizsgálati joggal bírt s az alaptalan, érdemetlen adományokat vissza vonhatta. — 1222: 1. 1298: 34.

7. A törvényhozásnak egyik fő tényezője volt, a törvények érvényéhez megerősítése igényeltetek. — A királyság az Árpád családban örökös volt, — a király az ország törvényeire megesküdött, s ha az arany bulla az 1291- és 1298-iki sarkalatos törvények ellen vétett, egyházi átokkal terheltetett. 1231-ik végszava, 1 298: 17.

A felségi jogok egy részét a nemzet kizárólag, egy részét II. a fejedelemmel közösen gyakorolta.

1. Az uralkodó házbani örökösödés rendét, a nemzet határozta meg; rendesen ugyan az első szülött örökösödött, kivételképen ez azonban néha mellőztetek, így Geiza halála után fiai mellőzésével testvére László, II. Geiza ismét testvére László követte.

2. A törvényhozás joga közös nemzeti és fejedelmi jog volt.

3. A nádor, országbíró a nemzet által jelöltettek, és a fejedelem által neveztettek. 1231:3. 1291: 9.

4. Az ország főbb hivatalnokai és a főispánok felelősséggel tartoztak, s eljárások felett az országgyűlés ítélt. 1222:14. 1291: 25. 1298: 28. László II. 24. 25. Kálmán 1:10.

5. A nemzet évenkénti országgyűlésein intézkedett az ország ügyeiről, az országgyűléseken szavazattal bírtak a püs-

pökök, nemesek, főbb hivatalnokok, kúnok fejenként, a szászok és városok küldöttei. 1222:1. 1291: 25. 1298:34.

6. Az országgyűlés Ítélt a királyi adományok fölött, s alaptalan korona jószágok adományozásának visszavétele jogköréhez tartozott. 1291:8.

7. Az adó különböző nemeinek meghatározása, eltörlése, országos jog volt. 1222:23. 25. 27. 1291. 17.

8. A megyék gyűléseiken a nemesekből választották a nádorok és várispánok társbíráikat. —A városok választották elöljáróikat és őshazájuk törvényei szerint ítéltek. — 1291:5. 14, 1298:12. 26.

9. Az országgyűlés szervezte a honv édelmet.

10. Rendelkezett a pénznemekről, a só eladási helyekről. 1222:23. 25. 1298:32.

11. Az országgyűlés a király mellé az országtanácsba 8 nemest választott, ezek meghallgatása nélkül, minden fontosabb királyi rendelet érvénytelen volt. 1298: 20.

12. A királyi eskü által az ország területi épségéről biztosittatik.

III. *jogok.*

1. Minden nemes, főur és főpap, az ország és megyegyüléseken szavazattal birt. 1222:1. 1398: 34.

2. A személy szent és sérthetetlen, — ennélfogva törvényes idézés és ítélet nélkül senki el nem zárathatott, nembüntettett. 1222:2. 1298:34.

3. A megyegyüléseken a megyei bírák választásában részt vett minden nemes. 1291: 5. 14. 1298:12.

4. Vagyonától törvényes Ítélet nélkül senki meg nem fosztathatott, vagyonáról mindenki szabadon rendelkezett. 1222:4. 17. 1231:4. 5. 1291’26, 29.

5. A nemesek, a főpapok csak a haza védelmére tartoztak fegyvert fogni, teljesen adómentesek voltak, valamint a kunok is mentesek voltak a király és udvara beszállásolása és élelmezésétől. A városok, csak a telepítéskor megalapított adómennyiség és ajándékokra köteleztettek. 1222:19. 1291:10. 1 1. 1 235:15. '

6. A nemesek, (kikhez számitattak az egyház tagjai) a királynak, a mennyiben rendeletéi az arany bullával ellenkeztek, hűtlenség bűne nélkül, ellent állhatták. — 1222. 31 záradék.

7. A nemesek és polgárok vagyonukról szabadon rendelkeztek, pereikben saját bíráik ítéltek.

VIII. FEJEZET.

Ki oligarchia és kényuralom.

Endre halála az ország sorsát, az oligarchia kezeibe adta, a várurak, megerősített rabló fészkeikre támaszkodva, rablott kincsekből zsoldosokat állítva, feltétlen urai lettek az országnak, dölyfük, önkényük határt nem ismert, a pártokra szakadt papság a főnemesség által nyomatva, önvagyonát is alig bírva megvédeni, szcnvcdőleges állást foglalt el, a közép nemesség a trónban természetes támpontját elvesztő, a még kifejletlen szerkezetű megyei rendszer alatt biztos kapocscsal nem bírva, a számos zsoldosoktól támogatott íőnemességnek ellent nem állhatva, egyenként kizsákmányoltatott, — a nép a pártküzdelmek közt, véginségre jutott. — A hatalmas oligarchák a korona uradalmaikat magukhoz rántották, — a korona vásári czikké vált, a főurak pártfogása alku tárgya volt, csak a többet ígérő nyerhető el, megtartására csak az számíthatott, ki rablásaikra szemet hányt, az ország javaiból érte többet ígért.

A király választási jog az Árpád-ház kihaltával, a nemzetre szállt vissza, a korona feletti rendelkezés a többséget illette, ez csak országgyűlésen nyilatkozhatott volna, az országgyűlés megtartása tehát égető szükség volt; de a főurak jutalomra áhítoztak, Ágnes a királyi özvegy nem bírt elég erélylyel, az ország nádora: Trencsényi Csák Máté, kinek az országgyűlés összehívása kötelessége volt, jobban szerette magát, mint házáját, örült a fejetlenségnek, mely őt fejedelmi hatalomhoz juttató; — a pártokra szaggatott ország, folytonos csaták színhelye lévén, kezdetben alkalmas tanácskozási hely sem volt.

— De különösen ellenkezett az oligarchia érdekeivel, mert ha az országgyűlés rögtön összejön, s a nemzet királyt választ, ez által az oligarchia önkényének a nemzet hatalma előtt meg kellett volna hajolni, a törvényes király a rablást megszünteti, a főurak támogatásának értéke lejjebb száll, — ennélfogva az országgyűlés elmaradt — A nemzet összege helyett egyes pártok alakultak, s ennek tanácskozmánya akart rendelkezni a haza sorsáról. — Róbert Károly pártja gyenge volt, a nemzet függetlenebb része, mely Károlyt a római pápa eszközének tekintette, őt, mint Endre ellenét gyűlölte, megvetéssel fordult el a pápai kegyencztől, ki hűbéresként akart uralkodni. — A nagyobb, függetlenebb rész, Venczel, cseh királyt — ki, mint Cseh- és Lengyelország ura, Európa egyik legtekintélyesebb fejedelme volt — kínálta meg az üres királyi trónnal. Róbert Károly pártjának feje, az áruló Gergely esztergomi érsek, a 13 éves Károlylyal Esztergomba ment, s ott őt harmadszor magyar királylyá koronázta; de a németujvári grófok, Venczeltől többet reményivé, Károlyt Bécsbe szalasztották. — Ezalatt Csák Máté nádor és a kalocsai érsek pártja, Venczel cseh királyhoz követeket küldött, ő a koronát 12 éves fia Venczel, Endre egyetlen leánya, Erzsébet vőlegényének részére fogadta el, s fiát számos cseh sereg kíséretével beküldte; a Németujváryak Esztergomot átadták és Venczel Fehérváron, augusztus 27-én 1301-ben királylyá koronáztatott. — Volt két gyermek király Venczel és Károly; a gyermekek nevében a rakonczátlan főurak korlátlanul raboltak, Bonifácz pápa kiátkozta Venczel híveit, a budai papság pedig Károlyéit. — Csák Máté Venczeltől, szolgálatai jutalmául egész Trencsénmegyét nyerte. — A csatározások a két párt közt változó szerencsével folytak, Károly azonban 1304-ben Csák Mátét megvesztegetve, pártja Budát ostrom alá vette, az öregebb Venczel értesülve fia ügyei balfordultáról, cseh sereggel jött fia segítségére. Esztergomot bevette, s fiát a korona s egyéb ékszerekkel hazavitte. — Venczel szökése után a többség Károlyhoz csatlakozott, ki Albert német király és Rudolf osztrák herczeggel szövetkezve, 50,000 emberrel Morvát pusztí-

tóttá, s egyik híve Omode nádor segélyével, a száműzött Lokietek Vladislav lengyel berczeget országába visszahelyezte. — 1305-ben az idősb Venczel meghalva, az ifjabb Venczel Magyarországról szövetségese Ottó bajor herczeg, Béla unokája javára lemondott s neki a koronát általadta.

Károly, bár ez évben már az ország nagy részét bírta, a királyi birtokok, jövedelmek a főurak által bitoroltatván, önálló sereget nem volt képes összeállítani, ennélfogva csak árnykirály volt, hatalommal nem bírt, kénytelenittetett a hatalmas rablófőknek hízelegni népszerűtlen maradt a nemesség, papság és polgárság előtt; uralkodott, míg a főurak mások által jobban meg nem vesztegettettek, futott, mihelyt hatalmasabb pártfőnökei egy része a hűséget felmondá, Károly Csák Máté és a Németujváriak által cserben hagyatva, Ottó bajor herczeg 1 305-ben, kereskedőnek öltözve, Magyarországba jött, deczember 5-én Fehérváron királylyá koronáztatott, s Budát ellentállás nélkül elfoglalta, az osztrákok a Németujváryak birtokain, ezek Ausztriában raboltak. Túl a Duna a Németujváriakat uralta, Dalmát-, Horvátországban a Brebiríek rendelkeztek, a morva szélektől Komáromig Trencsényi Csák Máté parancsolt, Erdélyt Apor vajda bitorolta, e szívtelen kényurak hazát, királyt, jogot törvényt nem ismertek, királyuknak Károlyt vagy Ottót csak azért hitták, hogy a védelem ürügye alatt önpárthiveiket megadóztathassák s az ellenfelet, mint pártütőket a törvény színe alatt vagyonukból kifoszthassák. — 1307. Károly Dalmátiába vonult, Ottó Erdély zsarnokát megnyerendő, Erdélybe utazott, de általa elfogatott. — Az ország tettleg ismét király nélkül maradt, Károly hive, Vernher László hajdani budai bíró, Budát csellel hatalmába kerítette, a budai papságot elfogatva, az esztergomi érseknek átadta, kinek börtönében borzasztó kínok közt vesztek el. — 1308-ban Gentilis bíbornok, római követ a Rákoson gyűlést tartott, melyen Károly Csák Máté által is újólag királynak fogadtatott. Gentilis bibornok beszéde, ki a pápa nevében akart a nemzetnek királyt nevezni, általános zajgást és elégületlenséget támasztott, a gyűlés a pápai igények ellen til-

takozva, kijelenté, hogy a királyválasztás nemzeti jog, s Károlyt, mint választottját s nem pedig mint pápai jelöltet ismeri királyának; a bibornok megijjedve, nyilatkozatát módositá, s hogy a pápák hatalmának árnyékát megmentse, a választott királyt megcrősité, ezen megerősítés is azonban csak titokban történhetett, mert törvénykönyvünkben sehol megemlítve nincs, sem reá Károly semminemű későbbi okmányban nem hivatkozott. — 1309. ismét országgyűlés tartatott, ezen Károly a nemzet összes törvényei megtartása, a zsarnokok erőszakoskodásai megszüntetése, a személy és bir tokjogok tisztelete, az egyház javai és szabadságai megőrzése, a catholica hit oltalma, a pápai jogok tiszteletére magát esküvel kötelezte. — A korona 1310-ben az erdélyi vajdától viszszaszereztetvén, Károly ismét megkoronáztatott, de törvények nem hozattak. — 1311. Zára Magyarországhoz szegődött. - Az ős korona a királynak hatalmat nem adott; a fejetlenség alatt meggazdagodott rabló főurak, nem léptettek ugyan fel ellenjelöltet, mert maguk is kis királynak képzelték magukat, több köztük hatalmasabb volt a királynál, Károly eddig uralmi vágyait eltitkolta, tehetségeit nem mutatta, reménylték, hogy eszköz marad, ezért tűrtek, de mihelyest király kezdett lenni, azonnal ellent állottak, első lépett fel Trencsényi Csák Máté, az Omodé fiákkal, Kassa városával szövetkezve, rablott birtokaikról lemondani, királyt ismerni nem akarva, sereget gyűjtött s az engedelmességet kereken felmondá, a lázadók ereje a felvidékeken összpontosult, Károly Sáros várát hasztalanul ostromolta, a döntő csata Rozgonynál, Abaujban vivatott, az igaz ügy győzött, a rabló csapat, mely sorai közt 1700 pánczélos vitézt számolt, 1312, junius 12-én megveretett, de nem semmisült meg, Csák Máté Trencsény, Komárom és visegrádi váraiba vonult vissza; a király a nyert győzelemmel megelégedett, várt a kedvező alkalomra, a kisebb rablókat fékezte, az ország pénzügyeit rendezte. — A Brebirek 1313-ban is Dalmátia urai voltak, s a morlakok és más ádriai kalózokkal szövetkezve, székében raboltak. — A főnemességben a király nem bizhatott, — a hosszas fejetlenség alatt kipusztitott kö-

zépnemesség elszegényedett, irántuk a király, mint hajdani ellenei iránt, különben is bizalmatlan volt, a várjószágok nagy részét a főurak bitorolták, gyenge lévén, kényszerült rablásaikra szemet húnyni. — 1314. Fridrich osztrák herczeggel szövetkezett, a szövetség dijja Ágnes özvegy királyné hitbére, Pozsonymegye és vára volt, melyet az osztrák azonnal kibocsátott. — Csák Máté a három év előtt szenvedett vereség után, a király ellen nem merve fellépni, a cseh tartományokban rabolt, a rablót János cseh király haddal támadta meg, — Károly, míg Máté ur ellene János által szorongattatott, Komáromot és Visegrádot visszafoglalta; — a hatalmas rablófőnök két király ellen feltartotta magát, Jánossal békét kötött, Károly előtt szinleg meghajolt, kényúri hatalmát azonban a papság és nemességgel 1318-ban bekövetkezett haláláig éreztette. — Károly megerősödve, hatalmát először a clerussal éreztette, minden érsekre 200, a püspökökre egyenként 50 ezüst márka adót vetett, a pápai adóknak egy részét magának tartotta, a megüresült püspökségek jövedelmeit a korona számára foglalta le. 1320-ban az engedetlenkedő Milutin fejedelmet támadta meg, s tőle Nándor fejérvárt és a macsói bánságot vissza foglalta, Pethő lázadó rabló főurat megverte, Zemplényi várát elvette, 1322 Brebiri Mladint elzáratta, és Dalmátiában a rendet ismét helyre állította. 1323.-4. mint közbenjáró, az osztrák herczeg és János Cseh király közt békét eszközlött; a lázadó erdélyi Szászokat és Horvátokat legyőzte; ez évben országgyűlést tartott, melyben minden telekre $^{1}/_{8}$ ezüst márka adó vettetett. 1325. Brebiri Györgyöt megalázta.— 1327-ben a Csehek és Lengyelek közt békét eszközlött. — 1330. Zách Felicián főur, kinek leányán a királyné testvére Kázmér herczeg, a királyné tudtával erőszakot követett el, a királyi családra rohant, a királynénak 4 ujját levágta, a királyt és gyermekeit is megtámadó; a bősz támadó az udvariak csapásai alatt elhullott, leánya és kis fia, a király parancsára iszonyú kínok közt végeztettek ki, — A vérig sértett apa, letiprott nő, az ártatlan gyermek halála, a király boszuját nem elégíté ki,

a király tanácskozmányt hevenyészett, ez országgyűlési hatóságot bitorolva, halál és jószág vesztésre ítélte Zách Felicián családját harmadíziglen; vejeit és rokonait az udvartól száműzte. — Zách leánya Sebe Léván nyakaztatott le, férje Kopay börtönben veszett, a Kopay gyermekek a Johanniták közbenjárására megmenték életüket. — Ezen ítélet a nemzeten örökös szégyenfoltot képez, mert igaz ugyan, hogy Zách bűnös volt, mert bősz dühében nem csak a királynét, de magát a királyt és gyermekeit is megtámadta, őt tehát ez ítélet méltán sújtotta; de aljas szolgaiság volt büntetni ártatlan gyermekeit. Kálmán II.: 6. törvénye szerint a honárulás száműzéssel büntettetett, a jószág elkobzás II. és III. Endre törvényei szerint sem sújtotta még a tettest sem, mindezek mellőzésével, az aljas, éhes udvaronczok, haza árulónak bélyegeztek egy egész családot, s vagyonától és életétől oly bűnért fosztották meg, melyben nem csak részt nem vettek, de róla tudomással sem bírtak. — Ily tettet országgyűlés nem követhetett el; hogy ez csak udvari gyülekezet és országgyűlés nem volt, mutatja az, hogy a vész ítéleten kívül általa semmi törvények sem hozattak; a fő papság az okmányban elő nem soroltatik, fel nem tehető, hogy a nemzet, mely Károly alatt csak kivételesen gyűlhetett össze, első országgyűlésén, ön ügyeit mellőzve, csak egy igazságtalan véritéletre szorítkozott volna, nem hihető, hogy a főpapság neve, ha ezen ítélet országgyűlésen hozatik, mellőztetett volna. — Ugyan ez évben Károly az elszakadt Szörény vissza szerzésért hadat indított, hűbérnöke Bazarad vajda ellen; a jó politicus, de rossz hadvezér csatát vesztett, serege szétzúzatott, maga is az ellenföld erdőségeiből, csak nagy bajjal menekülhetett. — Szerencsésebb volt a Viadisláv segélyére küldött magyar sereg, mely győzedelmesen tért haza. — 1331. dacz és véd szövetségre lépett Austriával,
— a Cseheket megtámadta. Ez évben Budán országgyűlést tartott, minek határozatai azonban nyom nélkül enyésztek el.
— 1332. békét kötött, melyben a Trencsényi Mátétól, a Csehek által elfoglalt holicsi és berencsi várakat Magyarországhoz vissza csatolta. 1333. Endre fiát, Johanna nápolyi király-

nőnek eljegyezte. 1335. véd és dacz szövetséget kötött a Cseh királylyal. Ez évi november Visegrádra gyülekeztek a Cseh és Lengyel királyok, Rudolf Szász, Boleztáv Ligniczi, Vladisláv Lausiczi herczegek, és a német lovagrend megbízottjai. — Károly, mint közbenjáró szerepelt, s a cseh és lengyelek, a német rend és lengyel király közt békét eszközlött. — 1336. cseh frigyeseivel együtt, megverte az osztrákokat; a cseheknek segélyt adott Lajos német császár ellen. — 1337. békét kötött. 1338. Lajos fiának eljegyezte a cseh korona-örökös leányát. 1339. Lajos fia lengyel korona örökösnek választatott. — 1340. A lengyeleket a tatárok ellen segítette. 1342. meghalt.

IX. FEJEZET.

Károly uralma és következményei.

Károly uralma a nemzet életében válpontot képez, az Árpádok alatt a korona bitorlásai ellen megkezdett százados harczban a nemzet győzött, s III-ik Endre alatt, minden hatalom a nemzet kezében volt — Endre halála megforditá a koczkát, a hosszas fejetlenség! korszakban, a korona és középrend egyenlően meggyengült; — a IV. László gyáva, eikölcstelen kormánya alatt szerfelett meggazdagodott főurak Endre halála mán a királyi várakat, uradalmakat, a bányák jövedelmeit magukhoz rántva, a királyságot majdnem összes segélyforrásaitól megfosztották, számos hádseregeikkel a középnemességet kifosztották, a hatalom kizárólag kezeik közé jutott; a középnemesség nem veszett ugyan ki, volt király, de a nemzet ügyei felett, kizárólag a kényurak rendelkeztek; a birtok és személy szeszélyüktől függött, boldog volt az, ki a hatalmasok árnyékában vagyonát és életét megőrizhette, szerencsés, kinek udvarháza, birtoka után a megye, vidék zsarnoka nem áhítozott. Károlyt, mint idegent, az utolsó Árpád ellenét, a pápa kegyenczét, a közép-rend nem szerette, ezt tudva Károly,

nem is közeledett hozzá, s magát teljesen az oligarchia karjaiba vetette, az oligarchia eleinte bizakodva anyagi erejében, tűrte a gyenge, bőkezű, vidor királyt, s mert a nemzet zsírján folytonosan marakodott, megengedő neki a királyi hatalom maradványai összeszedését; a takarékos Károly kevésből sokat szerzett, midőn hatalma megszilárdult előbb Csák Mátét, később Brebiricket törte meg, — a középrend, a papság örült a gazok bukásán s mert különben is ki volt merülve, nem követelte törvényhozói jogai gyakorlatát. — Károly józan gazdálkodása családi összeköttetései által megerősödve, a korona jószágait lassanként visszaszedte, a rend helyreállott, a közép rend ezért hálából ragaszkodott hozzá, a tömeget a korona fénye elvakitotta, egyeseket bőkezűsége nyert meg, nem volt oka félni, ennélfogva elfeledve koronázási esküjét, önkényes uralkodóként kormányzott, 30 éves uralma alatt csak három országgyűlést tartott, ezek is kizárólag a törvénykezéssel foglalkoztak, biztos adataink nincsenek ugyan Károly törvényeiről, de ezek a törvénykönyvben nem jegyeztettek fel, de az I. Ulászló által megerősített törvények — 35- 72-ig, melyek Endre törvényeiként emlittetnek, az eredeti III-dik Endre-féle okmányban elő nem fordulván, Endre törvényeinek nem tekinthetők; hogy nem azok, onnan is kitetszik, mert az eredeti okmányban a törvények sora egy különös czikkben be is záratik, a bezáró szónak e szerint nincs értelme, s ha valódilag Endre idejében hozattak volna, akkor a befejezés nem a 35. §, de a 72. után alkalmaztatott volna; — ellenkeznek ezek a kor, a törvényhozás Endre alatti szellemével is; — az 1298-i törvényeket teljesen democraticns szellem lengi át, a legfőbb hatalmat ez időben a választott kormány tanács a választott országos főhivatalnokok, felelős főispánok által a nemzet gyakorolta, legfőbb hatalom az országgyűlés volt, a főurak különös kiváltságokkal nem bírtak, különös törvényes hatást nem gyakoroltak; ezen Endrének tulajdonított törvényekben pedig, nevezetesen a végrehajtásról szóló 50. törvényczikkben a bárók mint legfőbb törvényszék szerepelnek; az 53. czikkben a bűnös megkegyelmezése, a véletlen gyilkos-

ság esetében, ismét a bárók beleegyezésétől feltételeztetik; az 58. törvényczikkben a fizetési tehetlenséget elfogottnak megváltása, ismét a bárók ítéletétől függesztetik fel; mindez tehát arra mutat, hogy ezek oly korban hozattak, midőn az ország tanács nem létezett, az országgyűléseket, a főbb hivatalnokokból álló Károly-féle királyi tanács helyettesítette. — Endre alatt azért sem hozathattak, mert némelyek Endre törvényeivel teljesen ellenkeznek; — ugyanis III Endre 1291:26. ezt mondja: concessimus quod si quis nobilium, sive saxonum sine hacrede decesserit, possessiones sui decedentis hacreditariae, emptitiae, et etiam aquisitae, nullatenus debeant confiscari, séd iidem decedens propinguis sui, aut alieni propinquorum, seu uxeri, vei etiam ecelsiis legare in morte, et conferre in vita, cuiumque voluerit liberam habeat facultatem“ vagyis e szerint a tulajdonos teljes rendelkezési joggal bírt; ez rendkívül vívmány volt, a fiscus örökösödéseit teljesen kizárta; míg a 75-iki állítólagos Endre törvénye, a fiörökös nélküli birtokát a fiscusra szállítja, a leányágat az örökösödésbe csak részben ereszti be, — ha ez Endre alatt hozatik, bizonyára az nem függelék, de a törvények elején foglalt volna helyet, saz előbbi törvény eltörlése indokoltatott volna, — Endre 1291:11. törvénye, a nemeseket és népeiket minden erőszakoskodástól és zsarolásoktól, a kamara nyereség behajtásánál biztosítja; — ellenben az állítólagos Endre féle 60. §. a kamara nyereséget megtagadótól, a kamara gróf által már birtokát foglaltatja el, — fel nem tehető, hogy ily sarkalatos a birtokjogot megtámadó törvény a népuralom azon korszakában hozatott volna midőn a monarchia szoros korlátok közé volt szorítva, s a személy és tulajdonjog, mind a király és hivatalnokai legkisebb kihágásai ellen is világos, határozott törvények által volt biztosítva. De az oligarchiával a pápa, a német császár, a nápolyi trónkövetelőkkel küzdő nemzetnek nem is volt ideje a törvénykezéssel bibelődni akkor, midőn a nemzet függetlensége, a király trónja, a középrend vagyonáért harczolt A codificatio békés idők feladata, e törvények tehát, melyek minden pontja erős, szervezett feudális kormányra mutat, nem az alkotmányos

Endre, de az önkényes Károly korában hozattak. — Közjogi becscsel közölök a 45., 48., 70 és 73. törvényczikk bir. A két első által a megyei törvényszék alapja vettetett meg, a szerint minden megye 8 bírót választott, kik a nemesek ügyeikben ítéltek, s az ítéletek a megyei levéltárba tétettek; a két utolsó a jobbágyoknak a szabad költözködést megengedve, a rabszolgákat emberekké emelte, s ha a százados igaztalanságot el nem törülte is, legalább könnyité az embertelen szolgaság jármát. — Az 58-ik törvény a bírói díjjakat, a felperes megítélt követelését fizetni képtelent fogságra kárhoztatva, a személy szabadságot lábbal tiporta, — a 60 és 75-ik megtámadák a tulajdon jogot, az első a kamara nyereséget megtagadótól, a kamara gróffal elfoglalhatja birtokát, s azt mindaddig a kamara gróf által kezelteti, míg az illető tulajdonos, a kamra nyereséget ki nem elégíti; a második által az egyén rendelkezési jogát elvéve, a leány ágot kizárva, a fiág magvaszakadása esetében a birtokot a koronára szállítva, a tulajdonost haszonélvezővé aljasította, s az annyira káros ősiségnek alapját veté meg. A 46. 47. 49. 50. 51. 52. 57. 62. 63. 65. 66. 67. 68. 73. 76. 77. 80. a kor kívánalmainak megfelelő helyes perlekedés! szabályok az idézés, perlekedés módja, a végrehajtás, ítélet, bíróságok, szavatosság, a birtok értéke, zálog, és vissza váltásról szóllanak; — a kancelláriai, kegyelmi és egyéb okmányok, a bírák és káptalanbeliek dijját szabályozzák.

Károly uralma folytonos alkotmánysértés volt; nem csak országgyűléseket nem tartott, de a hivatalokat is egyesek kezei közé halmozta fel; alatta Druget János nádor 5 megye, Danes szinte 5 megye főispánja volt, — a bírói valódi felelősség megszűnt, mert országgyűlés nem lévén, a nemzet főispányait kérdésre nem vonhatta, — a királyi hatalom ellenőrjei a nádor tárnok, kizárólag a király által neveztetvén, a hatalom teljesen a király kezeiben öszpontosult, a legszabadabb nemzet szolgává aljasult; — uralma a nemzetet jogaitól egy fél századig fosztá meg, — szerencse, hogy a nemzetben a jogérzete erős gyökérrel bírt, s a fél százados kényuralom, jogai, hatalma öntudatától nem bírta megfosztani; szerencse,

hogy fia ellentéte volt, s a jog tiszteletét, a nemzet szeretetét, a bitorlásnak fölébe helyezé, s mit a ravasz, ármánykodó kényur apa elrablóit, azt az igazságos lovagias nagy fin, a nemzetnek önként, küzdelem nélkül vissza adta; különben, ha fia hozzá hasonló, a nemzet vagy teljesen szolgává aljasodik, vagy a szabadságérti gyilkos küzdelem ismét megújul. — Károly önkényes uralma mint bitorlás megrovást érdemel, de követve mégis hasznos volt, — mert neki köszönhetjük az oligarchia megzabolázását, — ha a kormány a 8 évi fejetlenség után gyengébb kezekbe kerül, a gaz fiúnak a nemzet zömét, erkölcsi támaszát, a kisebb nemességet, a polgári elemet, s vele a monarchiát, mely Európa feudális intézményei közepette nélkülözhetlenné vált, felfalták volna; — most a nemesség a hosszas küzdelmek alatt kimerült, elkoldusodott; — Károly vas keze alatt ugyan minden osztály egyenlőleg szolga volt, de legalább a közép rend, a király védelme alatt, anyagilag megizmosodott, s ez által képessé lett, az elvesztett jogokat viszsza szerezni, a nemzetet és alkotmányát megvédeni; — ez által tehát Károly a nemzetnek, ha bár közvetve és akaratlan is, nagy szolgálatokat tett.

IX. FEJEZET.

Az ország fénykora.

Lajos uralma, történelmünk ragyogó korszaka, a tulajdonképeni Magyarország Károly alatt meg volt, de hibáztak a korona gyöngyei. Dalmátia és az Al-Duna; a királyság hatalmas volt, Károly vaskormánya alatt, a belbéke meg izmosodott, a középosztály felocsúdott, a szenvedélyek vihara elnémult; de hibázott a bizalom, mellyet csak a törvény, az országos jogok tisztelete ád. — Lajos fölismerte a hiányt, megadta a nemzetnek a szabadságot, ez által a nemzetet a bizalom és szeretet kötelékeivel fűzve a monarchia intézményéhez, páratlan hatalomra emelte.

Atyja halála után csakhamar julius 16-án Fejérváron

országgyűlést tartva, királynak koronáztatott; ez időről ugyan semmi biztosító okmány nem maradt fel, de minthogy II. Endre idejétől fogva a koronázás nem puszta ünnepélyes szertartás, de a nemzet és fejedelem közti szerződési alkalom volt, s a koronázást szabályszerüleg az alkotmány esküveli megerősítése előzte meg, kétségkívül Lajos ezen országgyűlésen az ország törvényeire is megesküdött; — erre mutat az is, hogy Lajos, nem az atyja alatt divatozott országtanácsot, nemcsak a főurakat hívta össze, de valódi országgyűlést, mellyen az egész nemesség megjelent, mint ez a budai krónika következő szavaiból kitetszik „Praesentibus Domina Elisabetha matre ejus caeterisque jam dictis baronibus et Regni nobilibus universis per Csanadinum archiepiscopum strigoniensem . . . cum solemitate magna et gloria Corona sancti Regis Stephani etc.“ itt a királyi eskü különösen nem említetik ugyan, de a nagy ünnepélyesség erre mutat, s hihetőleg azért hagyatott ki, mert ez a koronázásnak mellőzhetlen kelléke lévén, mint mindennapi köztudomású eseménynek megemlítését, a Krónikás feleslegesnek tartotta. A nagy férfiú uralkodását kegyelmi tény és az ország területének növelésével kezdte; az erdélyi lázadó szászokat megverve, nekik bünbocsánatot adott, Bazarád vajda országát, mely apja alatt a koronától elszakadt, ez hűségét önként felajánlva, ismét az országhoz csatolta. — 1343-ban anyját, Endre testvérének a nápolyi trón biztosítása, a Róbert király végrendelete által támadt zavarok kiegyenlítése végett 1,620.000 magyar arannyal Nápolyba küldte. Erzsébetnek sikerült ugyan pártot szerezni, de a pápa részint mert Johannához szított, részint ki akarván aknázni a gazdag pénzszerzési alkalmat, ígéretei daczára Endrét királyi czimében nem erősité meg, ennélfogva 1344-ben Lajos Avignonba újólag követséget küldött, melynek sikerült Endre herczeg Johanna férje számára a királyi czimet 176.000 aranyért megvásárolni. — 13 45· ben Lajos országgyűlést tartott, törvények ezen nem hozattak, de tartását kétségkívül helyezik Jedra történetírónak következő szavai: „Tandem communicate consilio suosum principum, militum et baronum disposuit contra in-

fideles, et rebelles Croatos etc.“ A miles szó régibb időben nemest jelentett, ha a király nem országgyűlést, de egyszerű hadi tanácsot tartott volna, bizonyára ebbe az egyszerű nemeseket nem hitta volna meg, csak hadseregének főbbjeit. — A buja fajtalan Johanna nem tűrhetve az erkölcs korlátáit, s gyűlölve szigorú férjét, Aversában megfojtatta. — Ez évben Lajos kettős háborút viselt, segélyt küldött a Lithvánok ellen és leverte a dalmát s horvát főúri lázadókat, kik Nilipics Péter vezérlete alatt a velenczésekkel szövetkezve, kényuraságokat tovább is akarták folytatni; — Lajos szétkergetve a rablókat, az eddig általuk bitangolt koronavárakat visszafoglalta, saBrebiriek s társaikat megsemmisítve, egész uralma idejére Dalmátia birtokát biztosította.

A testvére meggyilkoltatása által vérig sértett király most már figyelmét Nápolyra fordította, Johanna és védnöke a pápa ellen szövetkezett Bajor Lajos német császár, az osztrák herczegekkel, az angol királlyal; boszútervének kivitelére sereget gyűjtött és 1347-ben országgyűlést tartott, melyen a nemzet a királyi család sérelmét felkarolva, a nápolyi hadjáratra hadi adót, a nemesség hadi szolgálatát ajánlá felnovember 11 én Lajos seregével olasz földre lépett, 1348-ban rövid ellenállás után Nápolyt elfoglalta, a királyi család meg, szökött, Durazzói Károly hcrczeget lefejeztette; látva azonban hogy a gyáva nyugtalan népet sokkal könnyebb meghódítani, mint megtartani, új seregekért Magyarországba tért vissza. — A harcz még két évig változó szerencsével folyt, 1349-ben a német zsoldosok Lajost elárulván, Johanna Nápolyt nagyrészt visszafoglalta, 13.50 ben azonban Lajos ismét ujult erővel megjelenve, az elvesztettet visszaszerezte, Lajos azonban, kinél a főczélt Johanna megbüntetése képezte, látva azt, hogy a pápa által pártolt Johanna ellen czélt nem érhet, megunva a tömérdek költséget, a biztos lengyel örökség, Magyarország kormányzata folytonos figyelmét igényelvén, Johannával fegyvernyugvást kötött, a pápát bírónak választva, ezen fegyvernyugvás szerint ha Johanna elmarasztaltatik, Nápoly Lajosé, ha felmentetik, Johannáé leendett s hadi költség fejében

Johanna 300.000 aranyat tartozott volna fizetni. — E szerint a nápolyi ügyet befejezve, 1351-ben a Litvánok ellen ment Kejstut fejedelmüket elfogta, Galicziát és Lodomériát tőle elvette s még ez évben Albert osztrák herczegnek, a sveicziek ellen küldött segélyseregeket, 12. Deczemberben országgyűlést tartott. Ezen, Lajos II. Endre aranybulláját egész kiterjedésében megerősítette, a 10-ik pontot, mely az elhalónak szabad rendelkezést adott, úgy módosítván, hogy ezentúl a fiörökös nélkül elhalónak birtokában örökösödjék a család. — Ezenkívül hozatott még 25 t. czikk, úgy mint:

I. A nemesekkel perlekedő egyháznagyok és papok, mint eddig történt, a per ideje alatt a felség tudta nélkül ellenfeleiket az ellenök indított perért egyházi átok alá ne vethessék.

4. és 5. Kamara nyereség fejében, mint Károly idejében, házanként 3 garas fizettessék, de ennél több, s élelmiszerek ne követeltessenek.

6. A király és királyné jobbágyai gabona és szőllőterményeikből 9-edet fizessenek, ugyszinte a nemesek jobbágyai uraiknak 9-edet adjanak, az egyháziaknak jobbágyaik 9-edet és 10-edet fizetnek.

10. és 10. A fiú atyja bűnéért személye, ingó és ingatlan vagyonában ne büntettessék. — Az elitéltnek fia, testvérei, felesége, az elítéltért ne lakoljon, de birtokát, házát és minden vagyonát nyugodtan és háborítlanul bírja,

II. Az ország minden nemesei egyenlők.

12. A Dráva, Száva közi, Valkói, Pozsegai nemesek, a kamaranyereséget az ország többi nemesével egyenlően fizessék, valamint ezek sem tengeri, sem másnemű adót, ne fizessenek.

13. A nemesek birtokaiban létező arany, ezüst, réz vagy másnemű bányákat a király kárpótlás nélkül el nem veheti, de adjon értök cserében hasonértékü birtokot, ha a király a magány bányákat be nem cseréli, tulajdonosaik a bányákért urburát tartoznak fizetni.

15. A nemesek a határokon bárhol, tetszésük szerint bejöhetnek és nem tartoznak a vámhelyekre kerülni.

16. A lakodalmas nemesek, az eddigi szokásos 1 márka vám fizetéstől fölmentetnek.

2 5. A peres ügyek a harmadik törvényszak alatt fejeztessenek be.

2. A papok a meggyilkoltak temetéséért, eddigi szokás szerint 1 markát nem követelhetnek.

16. A jobbágyok, uraik engedelme nélkül, önkényesen máshová ne vitessenek

17. A jobbágyok költözködéseikben, régibb kihágásaikért ne gátoltassanak, ne fogassanak el, személyük és vagyonuk ne tiltassék le ha bűnt követtek el, elégtételt rajtuk, uraik jelenlétében követeljenek.

9. A törvény rende szerint a nádor vagy országbíró által hatalmaskodás, párbaj, rágalom, okmány hamisításért elitéit nemest a per bírája fogassa el, egyezség megkísérlése végett 3 napig tartsa magánál, ha nem egyezkednek, az eddigi szokás szerint a bíró a felperesnek adja át, ha az alperes ellenfelét kifizeti, vagy birtokkal kielégíti, az ügy kiegyenlítettnek tekintetik.

22. Az idézés és nyomozás, csak megyebeli által végeztethetik

23. Nyomozások csak országbírói rendelet nyomán, csak a megye gyűléseken tétethetnek.

1352-ben a kóbor tatárokat verte vissza 13 53-ben szive hajlamát követve a király, ki Európa herczegnői közül tetszése szerint válogathatott, az egyszerű bosnyák bánKotromanovics leányát vette nőül. — 1354. Kázmért újólag a lithvánok ellen segité. — 1355-ben a lengyelek újólag korona örökösül választók; — ugyanez évben Dusán szerb czárt, ki függet'enség után vágyódva, hűbéri kötelékei megsemmisítéséről álmodott, s Lajos ellenei a velenczeiekkel szövetkezett haddal támadó meg· — 1356 ban megunván a velenczeiek fondorkodását, Carrai Ferencz Pádua ura az aquilejai patriarcha, és a Görzi gróffal szövetkezve, Velencze ellen küldé

seregeit; Lázárt, Dusán örökösét engedelmességre kényszerítő, 1357-ben Velenczével békét kötött, Velencze az egész Dalmátiát kiürítette, s a király költségén építendő 24 gálya kiállítására kötelezte magát; — 1361-ben Károly német császárral hadakozott ki mámorában Lajos anyjáról illetlenül szólt; lényeges politikai ok nem lévén, s Lajos részint Velencze, részint a lengyel örökség miatt a császárral végkép szakítani nem óhajtván, Károly vissza vonva illetlen szavait, a lanyhán folytatott had, minden valódi eredmény nélkül befejeztetett. — Három évi pihenés után, a pápa unszolása, a Bizanti császár kérelmére, a Drinápolyban megfészkelt törökök szövetségesét Ziszmán bolgár fejedelmet Viddin előtt megverte, Ziszmán seregében 80,000 török volt, itt tehát a magyar első csatát vívott későbbi halálos ellene a törökkel. A diadalmas király, kedves hazájának az értelmiség terén is fölényt óhajtva biztosítani, 1367-ben veté meg alapját a pécsi egyetemnek. — A pápa a buzgó királyt felizgatva, a különben igazságos, szelíd, eszélyes királyt a türelmetlenség sikamlós, káros ösvényére vezeté, a király megkezdé az ó hitüek erőszakos téritgetését, mi az Aldunánál ellenszenvet támasztott, a hü Vlajkó oláh vajda feltámadt, de Lajos által meggyőzeivé, ismét engedelmességre tért, sőt a catholica hit felvételét is megigéré; a zsidókra is reá parancsoló az egyedüli üdvözítő hitet, az engedetleneket száműzte, de vagyonukat, szenny nem férvén a nagy királyhoz, — magukkal vihették. — 1370-ben Kázmér meghalva, Lengyelország királya lett, ebből hazánkra nagy fény, de lényeges haszon kevés háramlóit, mert a szlávok a magyaroktól függetlenségüket féltve, a két ország egyesülete Lajos halálával megszűnt; a lengyel korona rövid birtoklása a nemzetnek sok áldozatába került, az örökség reményében Lajos majdnem folytonosan segité Kázmért, a lengyelek a nagy áldozatokat semmivel sem viszonozták. A lengyel korona utáni vágy az Aldunatól a nagy király figyelmét gyakran elvonta, pedig Magyarország természetes terjeszkedési irányát mindég ezen részek képezék, s ha a jeles, erélyes nagy fejedelem tevékenységét Bizancz felé irányozza, könnyen meghódíthatta

volna a bolgárokat, Albániát és Bizanczot. — Ez évben a magyar seregek ismét két irányban működtek, Velencze és Károly császár ellen, mint Carrara és a bajor herczegek segédei. 1372. Károly a lengyel tartományokhoz! jogairól lemondva, Lajos vele békét kötött, só't leányát, Károly fia Zsigmondnak el is jegyezte, a császári herczeg Magyarországba hozatott, hogy itt a nemzet nyelvét, szokásait elsajátítsa. — 1737. Galicziát és Lodomériát, melyet Kázmérnak engedett, tettleg Magyarországhoz csatolta.

1376· Régi szövetségeseivel Velencze ellen 50 éves szövetséget kötött, csatlakoztak hozzá még Genua, Friaul, Verona és Ancona is; — a büszke ármányos köztársaság végletekre jutott, Lajos seregei a köztársaság szárazföldi birtokai nagy részét elfoglalták, tengeren a genuaiak által, hajóserege tönkretétetett, a megalázott köztársaság békéért könyörgött, de Lajos ellenének, mely Dalmátiában folytonosan ármánykodott, nemcsak súlyos, de becsületét lealázó, függetlenségét eltörlő feltételeket szabott elébe, azt kívánta, hogy ünnepélyes alkalmakkor, a Mark terén a magyar zászló tűzessék ki, a Dogé megerősítése, a magyar királytól függjön, hadi költségek fejében 300,000 aranyat fizessen, s biztosításul a herczegi föveget a királynak adja át; — el volt vetve a koczka, élet és halál közt kellett választani, Velencze vegerejét összeszedte, polgárai lelkesedése megmenté az örvénytől, tengeri csatát nyert elleneit megoszlatta, Lajos szövetségesei meghidegültek; s Lajost rávevék a békére, ez 1380-ban megköttetett, mindketten hóditásaikról lemondtak, Velencze hadi költségek fejében 100,000 darab aranyat kötött le; — e békét sietteté Durazzói Károly herczeg közbenjárása, ki Nápoly koronájára vágyva, Velenczét megakarta nyerni. Lajos Velenczével kibékülve Károlynak oda adá seregeit, ki Nápolyt valósággal el is foglalta. — A nagy király a békét csak két évig élvezhette, 1382. September 11-én országlása 40-ik, élete 56-ik évében meghalt; halála gyászba boritá a nemzetet, a nagy férfiút pór és főur egyaránt fájlalta; nagy volt ő mint fejedelem, nagy mint ember, nagy mint hadvezér, dísze az emberiségnek, nemzetének és

korának legkitűnőbb férfia, valódi lovag, kit mindenki szeretett, becsült és imádott.

Lajos szakított atyja kényuralmi rendszerével, s minden utógondolat nélkül az alkotmány ösvényére lépett, — az első Fejérváron 1342-ben tartott országgyűlésről törvényeink ugyan nem maradtak fel, de minthogy koronázása nagyszámú nemesség jelenlétében, egész ünnepélyességgel történt, kétségkívül, az ország törvényeire megesküdött. — 1345-ből a dalmát hadjáratot megelőző országgyűlésről szinte nem maradtak fel törvényeink, hihetőleg ennek legfőbb tárgyát, a támadó hadsereg szervezése képezte, Lajos országgyűlései közt legfontosabb volt az 1351-ki, melyen az alkotmány alapját képező II. Endre arany bulláját minden pontjaiban megerősítette, — s több fontos törvények hozattak, ezek közt kitűnő közjogi becscsel bírtak a 10., 11., 19., 4., 13., 23. törvényczikkek; a 11. t. czikk a nemesek egyenjogúságát biztosította, ez fék volt az oligarchiára, mely félszázadig a nemzet felett túlsúlyt gyakorolt, s rablott kincsei, erős várai, kitűnő hivatala, számos zsoldosai, széles birtokaira támaszkodva , a nemzet zömét alkotmányos befolyásától megakarta fosztani, — az egyenlőség által uralmi vágyai megsemmisültek s a nemzet többségének, az országos ügyek vezetése biztositatott. — A 10. és 19. törvényczikkek által csak a bűnöst sújtva és ártatlan gyermekeit, rokonait, a büntetés alul kivéve, a személyes és birtokszabadság erős támaszt nyert s a Károly alatt divatozott boszuállási rendszer, melynek ürügye alatt egész családok irtattak ki, megsemmisitetett; — a 4-ik törvényczikk a kamaranyereséget pontosan meghatározva, a divatozó kormányi zsarolásoknak véget vetett. — A 13. tötvényczikkel, mely csak méltányos csere mellett engedé meg a magán bányáknak a korona részérei kisajátítását, a tulajdon tisztelete újabb biztosítékot nyert. A 23. czikkek a megyék törvényes alapjait veték meg s az önbíráskodást, mely az alkotmányos élet egyik legfontosabb tényezőjét képezi, a nemzetnek biztosítók — A 16. és 18. törvényczikk, mely a jobbágyoknak a szabad költözködést megengedi, nem irtotta ugyan ki a szolgaságot, ezen

százados igazságtalanságot, de legalább mérsékelte, s ha a parasztságot jogos tagjává nem tette is a nemzetnek, de legalább a jármot megkönnyítette.

A megyei élet, mely a nemzet későbbi viszontagságos korában a szabadság egyedüli védbástyáját képezte, Lajos alatt fejlődött ki, a 23. czikk által a végrehajtást kizárólag a megye gyakorolta, a még II-ik Endre által behozott bíróválasztás Károly korában is fenntartatott, Lajos alatt uralkodó törvényes szokássá vált, ez által a korona egy hatalmas tényezőről mondott le, mert ezelőtt a király a tőle függő főispányok által ítélve, ezeknek, a király, a nádor, országbíró ítéleteit a királytól függő főispány által hajtatva végre, a törvények foganatosítása királyi jog volt; a választott bírák által ezen jog részben a nemzetre szállott vissza. —- A megyei gyűlések, melyek a főispányok visszaéléseit egyedül voltak képesek ellenőrizni, Lajos alatt közönséges szokássá váltak, sőt a gyűlésben! megjelenés nem csak jog, de kötelesség volt, a meg nem jelenő 3 girával büntettetett, mint ez egy akkori körlevélből kitetszik, e szerint N. N. megye főispánya és szolgabírái, a mondott megyében létező minden nemesek és nem nemeseknek, valamint minden más állapotú terhes viszonyú embereknek, mivel mi Lajos király is az ország ügyeiben veletek tanácskozni tartozunk, 3 gira büntetés alatt meghagyjuk, hogy mindnyájan megjelenjetek; ebből úgy látszik, mintha a megyegyülésen a parasztok is szavazattal bírtak volna, ez azonban hibás feltevés, a parasztok, habár a költözködés által uraik önuénye ellen némileg biztosítottak is, a szó teljes értelmében uraik szolgái voltak, a szolga urával, mint tőle függő nem is tanácskozhatott, a nem nemesek alatt itt a várjobbágyok, udvarnokok és szabadosok értendők, kik még nem voltak nemesek, de nem is voltak szolgák, s már nemesi jogokkal éltek, — mígnem a várszerkezet megszüntetésével később a nemesi osztályba teljesen beolvadtak. — Ezen kifejezés pedig „minden más állapotú terhes viszonyú emberek“ nem azt jelenti, hogy ezek is tanácskozási, bírósági joggal bírtak volna, de a megyegyűlésbe hívattak azért, mert minden

perek, a megyei törvényszék által, a megye gyűlésén intéztetvén el, ezen tehát mindannak, kinek peres ügyei voltak, meg kellett jelenni. — Lajos alatt biztos nyomai csak az 1342. 1345. 1347. és 1351-iki országgyűléseknek maradtak fenn, de ebből nem következik az, hogy Lajos több országgyűlést ne tartott volna; nem maradtak nyomai, mert általuk törvények nem hozattak, de rendesen megtartattak, mert a Lajos által okmányilag is biztosított arany bulla 1. § szerint az országgyűlések évenkénti megtartása mulaszthatlan királyi kötelesség lévén, fel nem tehető, hogy Lajos, ki teli kincstárral birt, kit a nemzet feltétlenül tisztelt, ki alatt párt nem létezett, ki tekintélyes haderővel birt és így a nemzetre szorulva nem volt és még is kormányzatát országgyűléssel kezdte, ki önszántából, a nemzet jogai iránti tiszteletből, a nemzet követelése nélkül az arany bullát megerősítette, ki rendes megyei gyűléseket tartott, hogy az országgyűléseket mellőzte volna; -- neki nem volt oka félni a nemzettől, mely őt imádta, — ő álruhában a pórok kunyhóit is felkereste, ennélfogva nemzetével, esküje szerint, midőn számos hadjáratai engedék, az országtól távol nem volt, bizonyosan tanácskozott is. — Igen fontos törvények a nemesi birtok férfiágrai a szabályozása, a 17. mely a jobbágyok ingó tulajdonát és költözködési jogát elösmeri, Magyarország alapját már ez időben a nemesség képviselte, a nép az urak, királyok, zsidók kényuralma alatt elfásult, a hosszas anarchicus uralom alatt elszegényedett, Károly és Lajos uralma alatt a jóléthez már közeledett de még nem gazdagodott meg, szerette a hazát de a hatalom köréből ki lévén zárva a hazáért nagy mérvben nem lelkesedhetett. De különben a nép, a tömeg ez időben a hatalom mérlegében keveset nyomott, a vasba öltözött lovassal a pánczéltalan paraszt nem mérkőzhetett, a bot és fokos, a buzogány és nehéz kardokkal nem küzdhetett, a pánczélos lovag levert 10 könnyű fegyverzetű legényt, — fegyvert pedig csak a vagyonos ember szerezhetett, mert a fegyverzet és hadi ló, mely a mázsás lovaggal nyargalt, igen drága volt, egy jó ló maga felért egy szép birtokkal, azt különösen erre a czélra a legjobb fajból

nevelték, szoktatták a teher és idő viszontagságokhoz, a ló nem vágta agyon az ellenséget, de ló nélkül a pánczélos vitéz keveset ért, mert a pánczél a fegyver súlyát nem bírva gyalog, nem tudott mozogni, a magyar pánczélos lovasság azért volt az európai lovasság közt a legjobb, mert a régi magyar csataló fürgébb volt és erősebb csonttal bírt. A nép fia a nemessel egyenlő harczképességgel nem bírt és nem bírhatott, mert a nemest a súly elviselésére gyermekségétől kezdve fokonkint szoktatták, a fegyverbe gyakorolták, egyes kitűnőségek kivételével tehát a paraszt gyengébb és ügyetlenebb volt. Lajosig az adományok többnyire mindkét részre szóllottak, a családfő széles végrendelkezési joggal bírt, a leányág örökösödése mellett a közép nemesség vagyona megoszlott, mert a természet rende szerint átlagba a gyermekek fele leány, a férfiág kizárólagos öröksége behozatala és végrendelkezés korlátozása által a birtok a családé lett, vagy részben alkotódott. A természet jog szerint ugyan a nőt a férfival egyenlő örökösödés illeti, — a jognak azomban a nemzetek életébe a politika kívánalmai előtt sokszor meg kell hajolni, — ha leányág kizárása természet jogilag nem védhető is, politikailag ez igen üdvös és bölcs intézkedés volt; mert az ország létele, hatalma a nemesség vagyonosságától függött, mert a koldus a szabadságért nem lángol, fegyvert nem szerezhet, a vagyonosság pedig csak a férfiági birtokrend által volt feltartható. A nagy király tehát ezen törvénye által a magyar nemességet, mely ez időben kizárólag magyar volt, megszilárdította és általa Magyarország fenállásának talpkövét rakta le. Méltányos és czélszerű törvény volta 17., mely a parasztság ingó birtoklását kimondta, — István az ország nagy részét rabszolgáivá tette, a rabszolgának még személye is uráé volt; ezen baromi elv egész Európában dívott, és pedig ez a szabadság és jóllétnek nagy hátrányára szolgált, mert a rabszolga az államért melynek csak tér lieit viselte, nem lelkesedett, közönnyel nézte a nemesek és kényurak közti harczot, mert bármelyik győz is, békéitől nem menti fel. Az anyagi téren a rabszolga igyekezett napi élelmét és ruházatát megkeresni, de különös ipart és szorgal-

mat nem fejtett ki, mert feleslege nem sajátja, de uráé lett A világ egyetemleges előítéleteivel mely a fel világosodott hatalmas nagy Lajos király sem állhatott szembe, a népet teljesen fel nem szabadíthatván, legalább ingóinak urává tette, mi a paraszt vagyonnak legalább felét képezte. Ez részben egy eddigi nagy igazságtalanságot szüntetett meg, részben a nép szorgalmát ingerelte, a nép millióit a hazához csatolta, sajnos hogy a nagy férfi alkotását a törpe utódok nem folytatták.

Lajos 40 éves áldásdus uralma az országot paradicsommá varázsolta, a hatalom és tekintély páratlan fokára emelte; ő a megtestesült jóság, szelídség és igazság volt, - a lovagiasság ritka példánya, bátor, merész, harczos, eszélyes hadvezér, erélyes igazságos bölcs király, életének minden percze a hazáé volt, 40 éves uralma alatt egyetlen önkényes igazságtalan tettet sem követett el. A magyar nevet európaivá tette, hadjáratai diadalmenetek voltak, az ország határait a fekete, balti és adriai tengerig kiterjeszté, egyetemet alakított, uralma alatt az országot a jólét legmagasabb fokára emelte, visszaadta a nemzetnek, egyénnek legdrágább kincsét — szabadságát — s azért nagy neve, míg a nemzetnek egy fia él. örökké tiszteltetni fog.

X. FEJEZET.

Mária és Zsigmondi.

A nemzet nagy halottja iránti kegyeletét nem késett leánya iránt bebizonyítani, a 12 éves Mária 1382. September 17-én Fejérváron királynak koronáztatott; a kormányt nevében anyja Erzsébet és Gara, Lajos hü nádora vitték; — az asszonyi kormány azonban nem bírta a nagy férfi helyét pótolni, — a galliciai várnagyok, a lengyelek által megvesztegetve, csakhamar elárulák váraikat, a kormány az árulókat súlyosan büntette, ez felingerlé az árulók egész rokonságát.

— A lengyelek fenyegetve követelték Hedvig Herczeg asszonyt.

— Semovit lengyel herczeg feltámadt Hedvig ellen. A Lajos

kegyeiből meggazdagodott sehonnai Horvátyak, Palisnai Vránai perjel, Laczfy dalmát és horvát bán, Tvartkó bosnyák bán felzendültek. Zsigmond lierczeg 1383-ban magyar seregekkel legyőzte Semovitot, a horvát lázadók a királynék a lázadás színhelyére utazva, szinleg meghajoltak, Laczfy ügyesen vive árulását, magas hivatalában meghagyatott. — Az árulók azonban álczájukat 1384-ben elvetve, újólag fellázadtak, Gara nádor a lázadó helyett Szentgyörgyit nevezte bánná, ki a lázadókat szétverte, többeket lenyakaztatott, a nagy rész azonban Bosniába menekülve csak a lázadás tere változott.

Ugyan ez évben Mária az aranybullát különös királyi biztosító levele által is megerősité, nem volt tehát lázadási ok, mert az ország törvényei megerősítettek, csak az árulókat büntették, a kormány a mérséklet határait nem hagyta el, de az Oligarchia megunta az engedelmességet, a Lajos alatt meggazdagodott szerencsefiak rablani és zsarnokoskodni vágya kodva, Károly nápolyi királyt a koronával megkínálták.

A királynék országgyűlés által akarva elejét venni a veszélynek, 1385-ik november 5-én a nemzetet összehívták, a pártoskodástól a magyar nemzet idegen lévén, ezen a főurak személyesen, a megyék egyenként 4 követ által képviselve Pesten megjelentek, Zsigmond házassága elismertetett, de semmi fontosabb rendelkezés nem történt, legalább nyomai sem maradtak fel — Károly, kit Lajos segített a nápolyi trónra, ki Lajos leányai jogai tiszteletét esküvel kötelezte, már ekkor Dalmátiában volt, maga körül csoportosítva az árulókat, fényes ígéretekkel megvéve a Gara ellenes oligarchák egy részét, számos hadsereggel, közbenjárói szerepet színlelve, deczemberben Budára jött, Máriát lemondatta, magát királynak kiáltatá s Fejérváron a két királyné jelenlétében Magyarország királyának koronáztatta.

Királysága rövid ideig tartott, 1386-ban Forgách Balázs Károlyt a királynék termében halálosan megsebesítve, Gara és hívei Károly olasz testőrségét, Károly híveit szétkergették s Mária ismét magához ragadta a kormányt; a sebesült

Károly Visegrádra vitetett, hol a gondatlan bánás és súlyos sebei következtében meghalt. — A versenytárs meghalt, de élt pártja, — ezek Dalmát-és Horvátországban összpontosulva újólag kitűzték a lázadás zászlóját. — Zsigmond ez idő alatt Csehországban csapongóit, a ledér ifjút sem Mária, sem anyja nem szerették, — országgyám volt hatalom, férj feleség nélkül, Zsigmond az ország egy részét Jobszt testvérének zálogba vetve, sereggel jött érvényesíteni kormány és férji jogait. — Zsigmond jogai elismertettek, tartásul Trencsény és Vasmegyét nyerte, adósságait az ország elvállalta, a Jobsztnak elzálogolt Végvidék kiváltására 200.000 arany ajánltatott. Zsigmond az ország törvényeit biztosította; ezen országgyűlésnek nyomai teljesen elvesztek, de ily nagyszerű intézkedések csak országgyűlésen történhettek, Zsigmondnak ez időtől fogva jogai kétségbe nem vonattak, mi arra mutat, hogy uralma az ország által országgyűlésen biztositatott. — Gara a királynék megjelenése által a Horvát lázadás megsemmisítését reményivé, a királynékkal Horvátországba indult, a vad Horváthy lázadó csapataival, Gorián vára közelében a királynékat körülkerítve, Garát és Forgách Balázst levágta, s a királynékat előbb Horvát, később Dalmát országi várába záratta, a velenczeiek, kiknek nem volt Ínyére Nápoly és Magyarország egyesítése, s rabló szomszédaik a lázadóktól menekülni óhajtottak, Máriát megmenteni óhajtván, a királyné híveivel egyesülve, a királyné börtönét. Novigrád várát ostrom alá vették, a kegyetlen Polizsnai Erzsébetet leánya szemei előtt megfojtatva, hulláját az ostromlók közé dobatta, Máriát is hasonló sorssal fenyegetve, ha hívei az ostrommal fel nem hagynak, miről ezek értesülve az ostromot megszüntették.

1387-ben Zsigmond magyar és cseh seregeivel Horvátországra ütött, nemsokára azonban eredmény nélkül tért vissza s 31. márcziusban Fejérváron királynak koronáztatott. A koronázási országgyűlésen hajtatott végre, mint ez Zsigmondnak Kanizsay János érseknek adott adomány leveléből kitetszik „Pridem ut puto in Dominica ramis palmarum in anno domini 1387 tune evolute universis archiepiscopis,

episcopis, aliisque praelatis ecelesiarum, et omnibusin distincte baronibus, nobilibus, et regni nostri proceribus ad Albam Regiam convenientibus et eorum vota nemine discrepante, in nostram personam concordrter dirigentibus, nos cum solita solemultate in Tronum Regalem etc. sumus coronati.“ — Ezen országgyűlést, még ez évben Mária kiszabadulása után, még egy más is követte, mint azt a Frangepánok adomány levelének következő sorai bizonyítják: „Una cum eadem serenissima principe Domina Mária Regina incliti Regni Hungariae Regina censorte nostra carisima praelatisque Baronibus, militibus et potioribus proceribus Regni nostri matúra deliberatione exinde prachabita, ex consilioque consensu et sanctione unanimi corumdem.“ — Hogy ezen gyűlés, melyen ez tárgyaltatott, nem országtanács volt, mutatja a miles kifejezés, mely szélesebb értelemben nemest jelent, a nemesség már ez időben az országtánácsban ntm foglalt helyet; — a koronázási országgyűlés ideje alatt Mária még fogoly volt, ennélfogva az országgyűlés, mely Frangepan adomány levelét tárgyalta, más volt, mert ebben mint jelenlévő, Mária királyné is megemlitetik. — Hihetőleg mindkettő más egyébb fontosabb ügyekkel is foglalkozott, sajnos, hogy mindkettő határozatai elveszve, róluk tudomással nem bírunk.

A könyelmü Zsigmond a koronát megnyerve a fogoly Máriával keveset gondolt, a szabaditó szerepet a hű Garának jeles fia Machó bánja vette magája; — a szerbeket megnyerve, a velenczeiek segélyével feladatát ki is vitte, Máriát a szorongatott lázadók szabadon bocsáták. — Gara és Frangepán a lázadókat szétvervén, a maradvány Tvartkóhoz menekült, a foglyok Budán lefejeztettek. — 1838-ban Zsigmond Brandenburg árán zsoldosokat gyűjtve, Bosniában a lázadókat megverte, Horváthyakat elfogta és kivégeztette, — de Polizsnai menekült; Zsigmondnak hihetőleg pénze elfogyván, Tvartkót nem semmisítette meg, csak Zsigmond elvonulása után, egyesült erővel támadák meg Dalmátiát, a városok a királytól elhagyatva, szövetkeztek, és önerejükkel védték magukat. 1389-ben Bajazed Szerbiát és Bosniát támadta meg,

a Szerbek megveretvén meghódoltak, Twartkó békét eszközlött. 1390-ben Dalmátiára rontott s az elhanyagolt tartomány nagy részét elfoglalta; — Galiczia megmaradt részét a lengyel király vette vissza, Mircse oláh vajda is felmondá az engedelmességet, de Zsigmond által megveretve, újólag meghódolt.

1391. Bajazed Oláhországot meghódítva, rabló csapatait a Szerémségbe küldte, Zsigmond magához véve főúri hívei dandárait, az ingadozó Oláhországot a töröktől visszafoglalta, győzelmes seregétől a bosnyák király Dabisia Twartkó utóda megijedve, önként meghódolt, a dalmát városokat is visszaadták. 1393. Vajdafi a lázadók maradványait kegyelmet ígérve, elfogta, Kont Istvánt 32 társával Budára kísértette, — a lázadók Zsigmonddal a királyi tanács előtt is daczolván, — lefejeztettek. — Kivégeztetésük talán a törvény rende mellőzésével történt, de lényegileg sem igazságtalan, sem törvénytelen nem volt, — ők évek óta ellenségei voltak az országnak, idegent hoztak a hazára, Bosnia és Dalmátiától megakarák fosztani az országot, megtámadták a békés polgárokat, a törvényes királynak megtagadták az engedelmességet, fegyveresen ellentállva fogattak el, mint hazaárulók tehát megérdemlők a halált s ezért Zsigmondotkárhoztatni nem lehet. 1394 — 5-ben Zsigmond ismét a törökkel foglalkozott, a törökök Bolgárországot 94-ben meghódították, Viddint, Silisztriát, Nikápolyt elfoglalták. Zsigmond 95-ben e hóditmányokat visszavette s az áruló oláhokat, kik őt lesből támadák meg, megfenyítette. Ez évben, hihetőleg a hadjárat megkezdése előtt, országgyűlést tartott, erről azonban az oppelni herczegnek adott eladási engedély levélénél egyébb fenn nem maradt, ez 1396-ban kelt ugyan, de az országgyűlésnek előbb kelle tartatnia, mert ebben Mária királyné, ki a 95-ki hadjárat alatt halt meg, mint élő említetik. „Beneplacita voluntate, et consense serenissimae principis Máriáé Reginae Ungariae consutis nostrae carissimae. ipsa tune in humanis agente, maturo etiam consilio et deliberatione Praelatorum, bannum, procerum Nobilium Regni nostri consilio, et deliberatione nihilominus accidente.“ E

hadjárat alatt halt meg Mária királyné; mint nő, mint királyné, szerencsétlen, jobb sorsra volt érdemes.

1396- ban Zsigmond, nem elégelve meg magyarországi bajait, testvérei villongásaiba is beleelegyedett, hatalmát vetve a mérlegbe, a viszálkodókat kibékítette, miért is a gyenge Venczel római király német birodalmi helytartójának nevezte. — A török hatalom naponta terjeszkedvén, Zsigmond Velenczével szövetkezve, a pogányok ellen keresztes háborút tervezett; a török gyűlölettől lelkesítve, seregéhez számos franczia, angol, olasz lovagok csatlakoztak; a szerencse eleinte kedvezett, Nikápolyt ostromolta, a francziák tulbizakodottsága miatt azonban csatát vesztett, hajón menekült s csak hosszas kalandozás után, Konstantinápolyi útba ejtve, Dalmátián keresztül érkezett meg. Ezalatt a nápolyi töredék, a királynak holt hírét terjesztve, Dalmátiában kitüzé a lázadás zászlóját és Lászlót, Károly fiát, királynak kiáltá ki; Bajazed pedig a szerémséget, a Dráva és Száva közti földet pusztította,

1397- ben Zsigmond hazaérkezvén Temesváron országgyűlést tartott, ezen a nemesség megyénként 4 követ által képviseltetett, az arany bulla és Lajos összes törvényei némi módosításokkal megerősítettek és több üdvös, korszerű törvények hozattak; az arany bulla idegenekről szóló 7. czikke, a körülményekhez alkalmaztatván, a király kötelezte magát, hogy Stibor Vajda, Eberhard, Zágrábi, Makar, Erdélyi püspök kivételével, idegen környezetét kiküldi az országból, sőt a három idegen embereit is 3 hónap alatt kiküldeti; ezentúl egyházi és világi méltóságokra csak magyarokat nevez és neveztet, mind ő, mind az említettek, váraik birtokaikba csak magyarokat fognak alkalmazni. „Regnicolis nec non ad corumdem instantiam annuimus, ut omnes, et quoslibet homines nostros alienigenas, et advenas, de dicto Regno nostro emittemus, et emitti faciemus, praeter hős videlicet, magnificum virum dominum Stiborium Vojvodam, et venerabiles patres dominos Eberhardum Zagrabiensem, et Maravium Transilvanum ecclesiarum episcopos, et quod nos, ac praenotali episcopi et Vojvoda, nostri nostros et earumdem familiarum elicnigenas et

advenas, de cunctis nostris, et corumdem castris tenutis, et possessionibus usque octavas festi nativitatis domini nune venturi excipiemus, transmittemus, et transmitti faciemus, per duos episcopos et Vojvodam praenotatos, nec a modo, et deinceps plures homines advenas, saeculares et ecclesiasticas, ad honores saeculares, et beneficia ecclesiasticapromovebimus, nec praedictis promovendi auctoritatem committimus, in cunctis etiam castris tenutis et possessionibus intra ambituin Regni nostri habitis, homines Ungariae dislocabimus, et deputase faciemus per jam dictos.“

Az aranybulla ellentállási záradéka sem olvasható e gyűlés végzeményei közt, hihetetlen azonban, hogy midőn Zsigmond Endre törvényeit szóról szóra megerősítő, ezen fontos pont kimaradt volna, de minthogy ez a Kende család levéltárában talált okmány hihetőleg csak a megyéhez küldött eredetinek másolata, igen valószínű, hogy a lemásolásnál maradt ki, mert ha ez valódilag kihagyatik, akkor kihagyatása mindenesetre okadatoltatott volna. — A régieken kívül következő új tartalmú czikkek hozattak :

A hatalmaskodás bűnében elmarasztott egyháznagyokat, bárókat, azok fiait nem pártoljuk, sőt elleneiknek a nádor által elégtételt fogunk adatni.

Ha valaki hatalmaskodási cselekvényt követ el, birtokot foglal, rabol, fosztogat, királyi rendeletűnkre az alispány és szolgabírák a tettest kinyomozva, a sértett félnek azonnal elégtételt adjanak; és ha a sértett felet a bírói eljárás ki nem elégíti, terjesztessék élőnkbe, és mi haladék nélkül Ítéletet fogunk hozni.

Ha valakit ok nélkül hűtlenséggel vádol, felette bíróink és nemeseink ítélni fognak.

Az egyházi javadalmakat a buliások ne foglalhassák el, csak azok, kik az egyházak védurai (patronus) által nevezettek ki.

A vámtulajdonosok köteleztetnek szabaditékaik előmutatására, kik vámokat törvénytelenül, önkényesen állítanak fel,

azon birtok, hol ily vám gyakoroltatik, a korona részére elkoboztatok.

A szüle és testvérgyilkosok vagyona ne idegenek, de a meggyilkoltak családjának adományoztassék,

A király elé rendelt perekben a bárók és egyháznagyok ítélnek, az ily ítéletek Írásba foglaltatnak és királyi pecséttel megerősitetnek.

Az egyházi jövedelmek fele a végek ótalmára forditatik, az ország nemesei a jobbágyaik által fizetendő dézsma felét az e végre az ország rendei által választott tizedszedőknek fizessék és ne papoknak, ezen jövedelem kizárólag a végek védelmére forditassék:

Ezért az ország lakosait az egyháziak ne merészeljék egyházi átok alá vetni, sem Rómába ne panaszkodjanak, kik ezt teszik, törvényeink szerint büntettessenek.

Lajos király dézsmáról szóló rendelete e jelen esetre módositatva, a hadi költség fedezésére szolgáló fél dézsma, készpénzben fizetessék meg; — ezen módosítás azonban a háború elmúltával megszűnve, a dézsma ezentúl is természetben fog kiszolgáltatni.

Az egyháziak a szolgabiró jelenlétében a dézsma kötelezettek eskü alatti bevallása alapján dézsmáljanak, a jobbágytalan szegény nemesektől dézsmát ne vegyenek.

A parasztok szabad költözködésére Róbert Károly törvénye megerősitetik, azon hozzáadással, hogy ha ura, a kötelezettségeit teljesítő parasztot visszatartóztatja, az, kihez költözködni akar, a szolgabirót vegye magához és a szabad költözködést eszközölje.

A nemzet sejtve a török veszélyt, úgy látszik, komolyan gondolkozott az ország védelméről s az egyházat, e háborút nem csak nemzeti, de vallásháborúnak is tekintve különösen megrótta; — mi helyes lett volna, ha a teherhez a nemesség a papsággal nem egyenlő mértékben is, de legalább aránylag hozzájárult volna, így azonban a papság ily súlyos megadóztatása méltánytalan volt; -- úgy látszik, Zsigmond megakarta fenyiteni a pápának hódoló, nápolyi érzelmű papságot, — mely

a király és az ország törvényeit megvetve, magánügyeit is Rómába fölebbezte, kineveztetését Rómában kereste, mint ezt a hullásokról szólló czikk mutatja.

Ez évben még Kőrös-Udvarhelyen is tartományi gyűlést tartott és ott a lázadó Laczfit, a nápolyi párt fejét megölette; — a lázadóktól elkobzott birtokokkal a Cilly grófokat gazdagon megajándékozta.

Zsigmond pazar könnyelműsége, a Cilliek és más hívei gazdag ajándékozása, a lázadók elleni szigorúsága által számos elleneket támasztott, az Oligarchia megunta a királyt, ki gyakran igénybe vette dandárait, gyűlölte a fejedelmet, ki a városokat és megyéket különösen pártolta s a megyei élet megszilárdítása által a nagy urak önkénye ellen hatalmas védbástyát alakított. — 1451. april 28-án a Zsigmond ellenes főurak, Budán nagy számmal összeseregelve, Zsigmondot elfogták s Visegrádra záratták. — Úgy látszik ezen merénylet egészen titkosan készíttetett elő, mert különben Zsigmond a várba nem ereszti be a lázadókat s kegyenczei a hatalmas Garák, Stibor, Cilliek, a középrenddel egyesülve könnyen szétverhették volna a támadókat. — A főurak összevesztek a koronán, egyik Nápolyi Lászlóhoz hajlott, — a Lengyel határszéli főurak Jagellót, Hedvig férjét óhajtották. — Jobszt, Zsigmond testvére, kit Zsigmond már előbb örökösének fogadott, sereggel akarván képzelt jogait érvényesíteni, Pozsonyt, Nagy-Szombatot, Szentgyörgyöt valósággal el is foglalta. — A becsületesebb rész, mely a koronát nem tartá árverési czikknek, mely a haza megrontásával pártfogását nem ereszté áruba, a városok és középnemesség, mely Zsigmondot, mint az Oligarchia ellenét szerette, hívei, kiket kegyeivel elárasztott, bámultokból felocsúdva, Garához csatlakoztak, Gara legelőször is kieszközlé Zsigmondnak a siklósi várba! áthelyezését, hol már csak látszólag volt fogoly, felügyelője és kezese hive Gara volt. Zsigmond személyét biztosítván, Gara és Stibor először is az idegen ellent verték ki, — ezután Zsigmond nevében elleneivel kiegyeztek, ez egyezséget Zsigmond esküvel erősítvén, szabadon bocsátatott. “

Zsigmond 1401-ben Pápán országgyűlést tartott, ezen a békeszerződést okmányilag is megerősítette, — soha fejedelem a lázadó Oligarchia előtt jobban meg nem alázta magát és viszont az Oligarchia gazságát jobban el nem árulta, mint ezen okmányban, mely 1403-ban újólag megeró'sitetett. A pápai csak kibékítő országgyűlés volt, ennélfogva úgy látszik, hogy ezen semmiféle törvényes ügyek sem tárgyaltattak, de hogy valósággal országgyűlés tartatott. kitetszik a budai okmány következő szavaiból, „Quod quia nos cum Regna nostra, utpote omnibus, et quibuslibet praelatis, et baronibus, proceribus, nobilibus, ae regnicolis nostris invicem sincere reconciliati sumus, ... tacto vivilicae crucis ligno jure jurando promittimus, et assummimus.“

1402 és 3-ban a nyughatatlan Zsigmond ismét családi ügyeivel foglalkozott, testvérei közt békehíréként lépett fel, Venczelnek megígérte, hogy Rómában német császárnak koronáztatja, ezért is Venczel, távolléte idejére cseh helytartónak nevezte. — Zsigmond Prokop és Venczel testvéreit elzáratta Pozsonyban főrendi tanácskozmányt tartott és ezen Albert austriai herczegnek a magyar trón örökségét biztosította. — „Nos praelati, barones, nobiles, proceres, ac civitates Regni Hungariae universi recognoscimus, et notum facimus publice per praesentes, quibus expedit universis, nunc et in futurum, pro nobismet ipsis, nostrisque hacredibus, et successoribus buem admodum, illustrissimus princeps, dominus noster gratiosus, Dominus Sigismundus, Dei gratia Rex Hungariae etc. De nostris scitu consensu consilio et voluntate, jam dictum suum Regnum Hungariae cum omnibus et singulis Regnis, principalibus, ducatibus, provinciis, comitatibus, dominiis, castris, civitatibus, homagiis, hominibus et bonis, nec non cum omnibus suis juribus, proventibus, honoribus et bonis, nec nos cum omnibus suis juribus, proventibus, honoribus, libertatibus dignitatibus, et consvetudinibus nulli penitus excepto, donatione pura libera, et inrevocabili donavtt, apropriavit acdedit, illustri principi Domino Duci Alberto, Duci Austriae etc. Tali conditione adjecta, quod si eumdem dominum nostrum Sigis-

mundum, ante praefatum Ducem Albertum decedere contingeret, absque filiis legitimis masculi sexus, quod Deus avertat, ex tunc illus idem Regni Hungariae cum omnibus suis pertinentiis, prout prius est expressum, ad eumdem Ducem Albertum jure hacreditario libera devolatur, prout in quadam litterb per Dominum nostrum desuper confecta, et eidem Domine Duci, data et concessa clarius continetur, quodque eidem domino Duci Alberto promissimus, ae promittimus, scienter, ac spontance praesentium per tenorem, bona fide, non vi, neque metu, ac juramento praestito, tactis manibus nostris corporaliter sacro sanctis Evangelii scripturis, quod si in futurum contin· geret, praefatum Dominum nostrum Regem Hungariae, ante nominatum Ducem Albertum, obsque legitimis filiis masculini sexus decedere, quod tunc eumdem dominum Albertum Ducem, et non alium in Regem Hungariae recipere, et coronare volumus, et debemus, contradictione, dolo et fraúde, quibuslibet postergatis, non obstantibus litteris, promissionibus et obligationibus, quas aliqui ex nobis Domino Jodocho Marchioni Moraviae, super donatione praedicti Regis Hungariae, de mandate ejusdem Domini nostri Regis pridem dederunt, et fece runt, nam idem dominus noster Rex nos ab eisdem litteris et promissionibus tarn viva voce, quam litteris suis absolvit, et pronunciavit absolutos, imo ipsan donationem idem Marchio excertis, et rationabilibus cansis, et excessibus, quibus contra eumdem Dominum nostrum Regem deliquit, quae causae et excessus, in aliis litteris ejusdem domini nostri Regis specifice et clarius denotantur, et exprimuntur, a se abdicavit, et se ipsum ad idem Regnum Hungariae possidendum inhabilem reddidit, et exortem. In cuius rei testimonium praesentes litteras fieri jussimus, sigillorum nostrorum aspensione roboratas Datum Posonii 1402 — III. aláírással. — Ezen okmány bevezetése országgyűlésre mutat de valósággal másnak, mint főrendi tanácskozmánynak nem tekinthető, mert a nemesség és országgyűlés meg van ugyan említve, de úgy a nemesség, mint a városok követeinek aláírása hiányzik, már pedig fel nem tehető, hogy ha ez valóságos országgyűlés lett volna a legfon-

tosabb országos tény, az örökösödés meghatározásánál, az ország valódi képviselőinek aláírása kihagyatott volna, bármi legyen is tehát bevezetése, ez csak párt tanácskozmány volt, mely által Zsigmond ki már ekkor a cseh és német koronára czélzott, az osztrák herczeget czéljai kivitelére meg akarta nyerni, — a pénzkóros Zsigmond Brandenburgot újólag eladta. — 1403-ban míg Zsigmond cseh örökségével bíbelődött, az alatt az országban a lázadás ismét kitört, a horvát lázadók szövetkeztek Osztója bosnyák bánnal, sőt az esztergomi érseket és egri püspököt is megnyerték; — Zsigmondnak ellenök küldött seregeit Horvátországban megverték, Dalmátiát nápolyi László seregei Bebek Imre Vranát elárulva meghódították, Horvátországban gyűlést tartottak, ezen László koronázását elrendelék és a lengyelekkel is érintkezésbe tették magukat, László nápolyi király a fejetlenséget felhasználva ellentállás nélkül Buda alá jött, Buda várát áru lás által elfoglalta, és seregeit a tiszai részek/e küldte. — Zsigmond értesülve a veszélyről, Pozsonyban termett, a Jász kunokat, a nemességet, hű főurait magához gyűjtve, Lászlót megverte, az országból csúfosan kiűzte, Esztergomot, Budát és Egert visszafoglalta. Budán országgyűlést tartott, ezen 1401-ben ígért bünbocsánatát megerősítette, vagy is inkább a pártosokkal szerződött, Hogy a pártosokat 1401—1403-ban nem a haza érdeke, de rablás, uralomvágy, fosztogatás vezérelte: kitetszik az ezen hírneves okmányból, mely az ország jogairól mélyen hallgat s csak a főurak érdekeit biztosítja, tartalma következő:

1. Összegyűlt báróink, egyháznagyaink, főuraink, nemeseink kérelmére elhatároztuk, hogy magyar, slavon és erdélyi versenytársaink és ellenségeinkkel és minden lázadókkal békét kössünk.

2. Ennélfogva mindnyájuknak következendőleg megkegyelmezünk.

3. Megengedjük, hogy sem mi, sem mások által a lázadás alatt elkövetett bárminemű tetteikért soha kérdőre ne vonathassanak, ne terheltethessenek.

4. Ez időben indított bármi nemű keresetekért, semminemű bíró által soha el ne ítéltethessenek, s minden ez időben kezdett vagy támasztandó perek szüntessenek meg.

5. Megengedjük, hogy ha a nevezettek várakat, erősségeket, hadi szereket, másoknak önként vagy akaratlanul által adtak, ha a szabad városok, a mi és mások falvai birtokaitól adót vagy más illetéket zsaroltak, ha a só jövedelmeket, kamara nyereséget, a mi az ország jövedelmeit eltulajdonították, — mindezekért felmentetnek, és sem mi sem mások által kereset alá nem vonathatnak.

6. Ha tőlünk várakat, erősségeket, hadi készleteket, birtokokat bírnak zálogba, ezen zálogos birtokok általunk, tőlük csak a zálogösszeg lefizetése után vétethetnek vissza.

7. Az eddig nekik tett adományainkat, nagy pecsétünkkel megerősítjük.

8. Országgyűlésen személyüket és vagyonukat, semmi ürügy alatt sem mi, sem mások, meg ne támadhassuk.

9. Minden elvett püspökségek, méltóságok, egyházi javadalmak, a Rohonczi, Hruvói, Podolini várak, ha Lublói Miklós Podolint nem méltósága után bírja, és minden más elvett birtokok nekik adassanak vissza.

10. Mindenkinek, kikért a vajdák kezeskedtek, ha 30 nap alatt jelentkeznek megkegyelmezünk.

11. Azoknak is, kikért a vajdák nem kezeskedtek, ha 30 nap alatt jelentkeznek, megbocsátunk.

12. Minden nemesnek és versenytársaink más híveinek megkegyelmezünk, úgy azonban, hogy királyi udvarunkban 1 év alatt jelentkezzenek,a mikor tőlünk kegyelemlevelet fognak nyerni.

13 Ha elleneink, a lázadok bármelyike, az erdélyiek 20, a Dráván túliak 15, a Dráván inneniek 8 nap alatt feltámadnak, rabolnak, gyújtogatnak, gyilkolnak, fosztogatnak, a törvény rende szerint fognak elítéltetni.

14. Végre azon adomány leveleink, melyek által mi az ő birtokaikat másoknak adományoztuk, érvényteleneknek nyilatkoztatnak és birtokaik nekik visszaadatnak.

15. ígérjük, hogy ígéretünket mind nekik, mind örököseiknek híven megtartandjuk.

16. Ha közülök valaki ellenünk feltámad, mi felettük báróink, egyháznagyainkból álló tanácsunkkal az ország törvényei szerint Ítélünk.

A kegyelem úgy látszik hatályosabb volt a szigornál, Zsigmond látván, hogy erőszakkal többé nem boldogul, simogatni kezdte a daczosokat, s figyelmét különösen a megyei rendszer kifejtése, a városi elem megerősítésére fordította. A nyugodalmat elősegítette László nápolyi király bonyodalmai, a lengyel király öregsége, a kényurak segélyre nem számíthatva, Zsigmond által kényeztetve elcsendesedtek, később Zsigmond eszélyes intézkedései által a nemesi és városi elem szilárdulván, nem mertek fellázadni.

1404. A múlt viharos időkben a birtokviszonyok összezavarodva, ezek rendezése égető szükséggé vált, — ez évben Zsigmond ennélfogva újólag országgyűlést tartott, mi kizárólag a magánviszonyok rendezésével foglalkozott, — és a papság visszaéléseit korlátozta; e zavaros időkben a papság a királyi hatalom az ország törvényei mellőzésével külön államot kezdett képezni, a püspökségekért kiválólag Rómához folyamodott, sőt magánpereit is a római curiához fölebbezte, elleneit egyházi átokkal sújtotta. Zsigmond az országgyűlésen erélyes törvényeket hozatott, nem csak megújító az 1397. országgyűlés határozatait, de azokat megerősítette, ez által a papság uralkodni vágyó separatisticus irányának véget vetett. A törvények bevezetése is már különös világban tünteti elő a papság magaviseletét, kitetszik ezekből, hogy az egyháznagyok is Zsigmond és a törvényes rend elleneihez tartoztak; ezen rendelkezések nincsenek ugyan megemlítve törvénykönyvünkben, de hogy valósággal országgyűlésen hozattak, kétségtelenné teszik a következő szavak:

„Omnium Praelatorum, Baronum, procerim militum no-
K^achich
bilium et unive: sitatum ditionis Sacrae Coronae Regiae Hun- ’ '
gariae, atqüe nostro consilio, et matúra delíberatione diutius praehabitis corumque utilitate, intentione, imo petitione ad

nos prooceta“ a nemesek, katonák, városok, egyenesen országgyűlésre mutatnak, ezen végzemények tehát törvényeknek tekintendők; — rövid tartalmuk következő:

Minekutána a hullások által lakosaink sok kárt, zsarolásokat szenvedtek, az országon kívüli idézések, egyházi átkok pénzeik zsarolása felett panaszkodtak, mi tehát a hullások által nekünk és az ország lakosainak tett károkat nem tűrhetve, az ország összes egyháznagyai, bárói, vitézei, nemesei és közönségeivel tanácskozva elhatároztuk:

1. Az egyházjavadalmakat a hullások, kik ezeket a pápa és követeitől nyerték, csak azon esetben bírhassák és tarthassák meg, ha általuk megerősitetnek.

2. Az egyháziak közül senki, ugyszinte az egyháziak védurai üres, vagy megüritendő javadalmakról nálunk nélkül ne rendelkezzék, az ezek feletti rendelkezés királyi jog lévén.

3. A pápai rendeletek, leiratok, egyházi és magánperekben érvénytelenek.

4. Ezen rendelet ellen vétők, felségsértést követnek el.

5. Az egyház minden tagjainak fej és javadalom vesztés súlya alatt rendeljük, hogy ezentúl semminemű peres ügyekben, pápai, szentszéki, bibornoki, követi idézéseket, megintéseket, leiratokat, végrehajtásokat, pereket, akár egyházi, akár magánügyekben, melyek a római Curiától származnak, elfogadni, kihirdetni , végrehajtani ne merészeljenek. - Pozsony 1404.

Prokop testvérét szabadon eresztette, Venczel bécsi fogságából már múlt évben megszökött, Zsigmond ennek zaklatására újólag hadat kezdett, de seregében a cholera kiütvén, maga is betegen tért haza, Bosniába sereget küldött, a megtért Osztóját Bosniába visszahelyezte; az év végével főrendi tanácskozmányt tartott, ebben a pénzértékét szabályozta, a jobbágyok szabad költözködését megerősítette, az urakat bánya csere kötelezettségüktől fölmentette. — A püspökök kinevezési jogát, melyről III. Béla feltétlenül lemondott s melyben a pápák önkényesen jártak el, korlátozta.

1405. Országgyűlést tartott, ezen leginkább a városok állását biztosította, erről 21 következő törvény maradt fel.

1. A mértékek egyenlőségét országszerte megállapítja.

2. A kereskedőkről szól.

3. Az egyházi jegyzőket a polgári perek vitelétől tiltja el.

4. A városok fölebbezési törvényszékéül a járnoki széket jelöli ki.

5. A gonosztevők körözéséről szól s a megyei hatalmat tünteti élőnkbe, „mit eddig országunk ős régi királyi elődeink által fenntartott szokásainál fogva a nádor az országbírói és főispányok, a gonosztevőket a megye gyűlések törvényszékeken ítéltek a tolvajok, gonosztevők felett, és úgy szinte az erre különös királyi kegy által felruházott nemesek birtokaikon.

Mi is ennélfogva elhatároztuk, hogy a királyi városok és falvak bírái is, az illető városok határában elkövetett büntettek felett ítéljenek, a király által megkegyelmezett bűnösök kivételével. Ha azonban az illető országos bírák a bűnösöket el nem fogathatva száműzik, azon esetben ítéleteiket minden hatósággal közöljék. — Az illető hatóságok a városok bírái, az ily gonosztevőket, ha területükön tartózkodnak, fogassák és Ítéljék el. Ha a bírák ezt elmulasztják, általunk meg fognak büntettetni. A gonosztevők pártolása büntetés terhe alatt tilos.

6. *tA jobbágyok szabad költözködéséről.* A királyi városi lakosok vagy jobbágyok, városaink, váraink tartozmányaiból szabadon költözhetnek, az egyházak és nemesek birtokaiba és viszont. Ha az ur jobbágyától birsági tartozását 1 hónap alatt nem követeli, követelése érvényét veszti, s e czimen ura, jobbágyát vissza nem tartóztathatja. — Ezen szabadság a Dráván túl nem terjed, s ott a régi szokás fenn tar'atik.

7. *Ogész városok, falvak a keblökbeli bűnösökért meg nem támadhatok.* Egyháznagyok, bárók, főurak, nemesek a városokat meg nem támadhatják, egyes lakosaikat el nem fogathatják, le nem tartóztathatják azért, ha a városban adósuk, vagy valamely ellenük vétett gonosztevő tartózkodik; az ily egyén elleni keresetüket, illető bíróságaik által hajtassák végre.

8. *A tárnoki székről.* Ha valaki városi lakos által sértetik vagy kárositatik meg, először is elégtételt a városi bíróság előtt követeljen, ha a városi bírák és tanácsosok igazságot nem szolgáltatnak, a károsodott vagy sértett fél ügyét terjessze a tárnoki szék elé, ha a tárnok sem ad elégtételt, föllebbezze a királyhoz.

9. *A liro 9-dét és 10-dét* az alperes fizeti.

10. *A városi adóról.* Minden polgár aránylag adóköteles, ha azonban mi valakit adókötelezettsége alól felmentünk, ezen polgár illetősége a városi összes adóból levonatik és a város ezzel kevesebb adót fizet.

11. A városi polgárok országszerte szabadon kereskedhetnek, a budaiaknak többiek feletti kizárólagos kiváltsága megszüntetik.

12. A városiak a tárnoki székhez fölebbeznek.

13. *A városok ajándékáról.* A városok újévi ajándékul az utoljára kiegyezett mennyiségű összeget tartoznak fizetni. Főajtónállómesterünknek adnak 6 forintot, főlovászmesterünknek átutazása alkalmával egy nyeregtakarót, 1 zablát, a többi udvari hivatalnokoknak semmit. — Bennünket tartoznak egy bőséges ebéd és vacsorával megvendégelni, vagy e végett a szükséges élelmi szereket kiszolgáltatni.

14. *~QgpI)ázi és világi bíráknak.* Az egyháziak világi, a világiak egyházi ügyekben ne ítéljenek, ha a per illetékessége kétséges, ebbe egyháznagyainkkal és báróinkkal mi bíráskodunk.

15. Az arany, ezüst, réz és más érczek kivitele tilos.

15. Idegen kereskedő áruczikkeit, belföldi a maga neve alatt nem árulhatja, ki ezt teszi, áruczikkei a király részére elkoboztatnak.

17. A ki és bevitel vámdijja az érték 30-ada.

18—19. *A pénzről.* A pénzverés] jog a királyé, a királyi pénzeket teljes értékben, tőke és a vásárolt czikk árának elvesztése súlya alatt mindenki tartozik elfogadni; a pénzha-

misitók, körülvágók, értéktelenitők, mint hamisítók és gonosztevők büntettessenek, ha a bírák az illetőket nem büntetik, úgy lakóinak, mint büntettetek volna az eleresztett bűnösök.

Minden városban legyen királyi pénzváltó a pénzváltástól, pénzelvesztés terhe alatt mindenki tiltatik; a pénz beváltása kizárólag a királyi pénzváltókat illetvén.

. 20. Az idegen só behozatala tiltatik, árulói megbüntettetnek.

21. Az arany és ezüst kivitele tilos, csak mint pénz vitethetik ki, az arany és ezüst csak serlegek, kardkötők, templomi ékességek csinálására adathatik el, ki különben aranyat, ezüstöt árul, egész árát elveszti, ennek fele a feladóé, fele a fiscusé. — Minden ezüst és arany a kamara által váltatik be.

1405. III.

1. Az egy háznagyok, bárók, nemesek és más állapotú emberek, midőn a sereghez mennek vagy utaznak, kárt és sérelmeket ne okozzanak, kik ezt teszik, általunk hatalmaskodási bűnben fognak elmarasztatni, s ítéletünket bármely bíró rögtön tartozik végrehajtani.

2. A királyi és nemesi birtokokon a jobbágyot tetteikért zálogot nem vehet senki, ki ezt teszi, hatalmaskodási bűnt követ el.

3. Tagcsonkitási esetekben, csak a király által erre különösen felhatalmazott bíró Ítélhet.

4. Az egyháznagyok, nádor, országbíró, tárnok és más bírák, a megye ispányok, általában a bírák, nemesek, főurak, bírói hatóságok, papok, várnagyok és városiak ne fosztogassanak, ne raboljanak, ne vérengezzenek.

5. Más vagyonát senki le ne tartóztassa.

6. A budai mérték minden tárgyakra kiterjesztetik.

7. Egy arany értéke 100 dénár.

8. Idegen só behozatala és árulása tilos, ki birtokán ezt észreveszi, kobozza el, ha el nézi, birtoka a fiscus által elkoboztatik.

9. Hűtleneket, számüzötteket senki magánál ne rejtegessen, ki ezt teszi, hütlenségi bűnbe esik és birtoka elkoboztatok.

10. A földes ur jobbágyának első bírója, ha a jobbágyaik ellen panaszkodóknak igazságot nem szolgáltatnak, a panasz a szolgabírák, al- és főispányok elé terjesztessék, kik az urakat maguk elébe idézve, haladék nélkül tartoznak igazságot szolgáltatni.

11. A királyi városok lakosai ügyeiben ítél a város bírója és tanácsa, a hanyag bírák a Tárnok által ítélethozatalra szorittathatnak. — A városi pörök fölebbezhetők a Tárnoki székhez, ettől a királyhoz.

12. A II. Decretum 14. czikke újólag megerősítetik.

13. A király a tulajdonosoktól bányáit el nem veheti, de a tulajdonos urbura fejében, az érczek felét, tartozik a királynak beadni, a tulajdonos a megmaradt felét köteles a kamaránál becserélni, ékszereket azonban a tulajdonos magának arany és ezüstből csináltathat, az érczek külföldrei kivitele tilos, ki ezt teszi, bányájától megfosztatik.

14—15. A parasztok költözködéséről szóló II. b. megerősitetik.

16. A szolgabírák, fő- és alispányoknak a 14-15. törvények végrehajtása meghagyatik.

Az 1405 III. Decretum csak főrendi tanácskozmányonés nem országgyűlésen hozatott, ennélfogva Zsigmond, ki alatt a megyék már szilárd alkotmányos állást foglaltak el, s mellőzhetlen tényezőket képeztek, ezen rendeleteket a megyékhez elküldte, megmagyaráztatta és vita-tárgyává tette, mint ez a budai káptalan jelentéséből is kitetszik, ezek törvény erejére csak akkor emelkedtek, midőn a megyék közönsége elfogadta, — ez azonban csak oly határozatoknál történhetett, melyek főrendi tanács és nem az országgyűlés által hozattak: Capitulum Ecclesiae Budensis etc. ex speciali edicto serenissimi principis et Domini Sigismundi Regis Hungariae, ad congregationem generalem universitatis nobilium etc. Pesthiensis et Pilisiensis

Comitatuum hominibus, per magnificum Nicolaum de Gara . .. Palatinum ... de mandate Domini Regis prope civitatem pestiensem celebratam, pro audiendis, cognoscendis, et intelligendis nobilium et aliorum Regnicolarum in congregatione adhaerentium, responsionibus, et voluntatibus super stabilita Decreti seu Statuti, ejusdem Domini regis . . . cum praelatis, et Baronibus suis pridem editi firmati, et ordinati congregitione in eadem pro nune perlecti, et interpraetati . . . praefati nobiles et alterius státusáé dignitatis praefatae congregationis homines, viri ecclesiastici, et seculares nobiles et ignobiles, formám, módúm, et stabilitatem praemissi Decreti et statuti Domini Regis percipientes, et sane intelligentes Decreta voto unanimi, nemine in his discrepante aprobantes. . . etc. — Sigmond 1406-ban komolyan fogott a lázadás kiirtásához, a Laczfyak elkobzott birtokait Cylli grófnak 17 000 aranyért eladva, Twartkó ellen 60.000 főnyi sereget küldött, 3 évi ellentállás után Twartkót elfogta, Bosniát, Serbiát Dalmátiát visszafoglalta, Bosniát három részre osztotta, egy részét a mascói bánsághoz, másikat Serbiához csatolta, a harmadikat Osztójának hagyta. E diadal örömére alapitá a sárkány rendet, ez évben elvette Cilly Borbálát. 1409-ben országgyűlést tartott, melynek nyomai egyedül Garai Miklós, Dénes és Szilágyi Zsigmondnak adomány levelében maradtak fel, hol ezt módja: „De regali munificentia etc. sano etiam ad id accedente praelatorum, baronum, ae potiorum Regni nostri nobilium consilio.“ — 1410-ben régi vágyát elérte, Ruprecht német ellen király meghalva, Zsigmond megválasztatott, ez fénnyel körözte ugyan, de sok bajokba keverte, e miatt elhanyagolta Magyarországot s a Hussita vallási zavarokba, mint német császár bebonyolódva, üres czimért, majdnem örökre elvesztő a szép Csehországot, még ez évben segítséget küldött a német rendnek a lengyelek ellen, de csakhamar kibékült. — 1411-ben országgyűlést tart, mellyen az adóügy szabályoztatok.

1. Az adószedők a falu bíráitui az adón felül két dénárral többet ne merjenek követelni.

2. A mely udvarnak kapuján egy szekér ki és bejár, tulajdonosa 30 dénárt fizet ha több lakosa van, mely udvarhelynek gyalog kapuja van 15 dénárt fizet, ha nagy és kis kapuja van is, egy kapu után adózik.

3. Az urak cselédjei adómentesek.

4. Az adóhátralékot a kamaragróf és hivatalnokai, csak a megyei fő- és alispánok, szolgabírák segélyével hajthatják be, a magukbani adóbehajtás, zálogolás tiltatik.

5. A tized a tulajdonos eskü alatti bemondása szerint vétetik fel, s e szerint kötelesek a tizedszedők dézsmálni.

6. A tized, fő- és alispán által be nem hajtható, a nem fizetőket az egyház 1 hónapra egyházi átok alá vetheti.

Ha az adó és tizedszedők ezek ellen vétenek, azt a fő és alispánok, szolgabírák akadályozzák.

Velencze az ország belzavarát felhasználva, Dalmátiába újra befészkelte magát, Zsigmond most támadólag lépett fel, vezére Ozoray Fülöp (pipo) 70 várost és erősséget foglalt el, de “Velencze is összeszedte minden erejét, ennélfogva a háború 1 >sszabbra húzódva, folytonos pénzáldozatok igényeltettek; a rendetlen rósz gazda csak zálogra bírván kölcsönözni, a [1] 3 szepesi városi, Lublo és Podolinnal a lengyeleknek 150.000 aranyért elzálogosította, személyesen indult Velencze ellen és ismét győzött; de már ekkor római útjára gondolva 1413-ban 5 évre fegyverszünetet kötött, Velencze 200,000 aranyat fizetett, mindkét fél megtartá hóditmányait és Zsigmond a velenczei területen szabad átmenetet nyert. Dalmátiából Olaszországba ment, hol ügyeit végezve Németországban birodalmi gyűlést tartott, Achenben magát német királynak koronáztatta. 1415-ben 23. János pópának tett ígérete nyomán Constanczban zsi”atot tartott, ezen Zsigmond védlevele daczára Jaulfisch Jeromost és Huss Jánost, kik hitvallásukhoz szilárdul ragaszkodtak, megégettette. Megunván a meddő vallási vitákat, Párisba utazott,békét akart eszközölni afrancziák és argolok közt, hogy aztán őket a török ellen megnyerje, de utazása, bár Londonban is békéltetőül lépett fel, sikertelen volt. — Végre hosszú kalandozás után hazaérkezett, üres

kincstárát még üresebbnek, buja nejét számos szeretők karjaiban találta. — Hazánkban a tevékeny, éles elméjű királyra nagy szükség volt, a külellenek távollétét felhasználva, nyíltan és titokban működtek. 1415-ben Hervója a törökkel nyíltan, Velenczével titokban szövetkezve fellázadt, Dalmát- és Horvátországot pusztította, az ellene küldött sereget megverte, 1416-ban a seregek is beütöttek, de a Péterfy Miklós és Frangepán Miklós vezérlete alatt ellenük küldött magyar seregtől visszaverettek 1418-ban. A velenczeiek, letelvén a fegyverszünet, Dalmátiára rohantak. Zsigmond előbb házánál tett rendet, aljas nejét Nagyvárad, később Holicsra küldte, lengeségét nélkülözésekkel büntette, megtámadta Velenczét és a törököt egyszerre, az utolsót Bulgáriában megverte és vele 5 évi fegyverszünetet kötött.

Venczel ez évben meghalva, Csehország Zsigmondra szállott, de a hatalom a Hussiták kezében volt s ezek Zsigmondot, mint Huss és prágai Jeromos bíráját erősen gyűlölték. — Zsigmond 1420-ban Brünnben országgyűlést tartott, a csehek szinleg meghajtói tak; de Zsigmond az időt elmulasztva, a hussiták erejüket összpontositák és az engedelmességet megtagadták. Zsigmond magyar seregekkel Csehországba nyomult s bár később 50.000 német által is támogattatok, eredmény nélkül kényszerült visszatérni, ez volt kezdete a 16 éves cseh háborúnak, mely hazánkra is sok szenvedést hozott. — A törökök a fegyverszünet daczára Erdélyben raboltak, Zsigmond leányát Erzsébetet Albert osztrák herczegnek jegyezte el, és őt koronaörökösnek fogadta. — 1421—24-ig ismét a lázadó csehekkel foglalkozott, kik Zsigmondot trónvesztettnek nyilatkoztatva, Vladisláv lengyel királyt, ez el nem fogadván, Koribut lierczeget választák királyuknak; — Zsigmond ismét Prágáig nyomult, de kudarczot vallott, kénytelen volt visszavonulni. — Az országot a török ellen ideiglenesen biztosítandó 1424-ben a törökökkel 2 évi fegyverszünetet kötött, Oláh ország azonban a fegyvernyugvásban meg nem említetvén, az álnok Murad az oláh vajdát elkergette és helyébe testvérét Radult, mint török hűbérest helyezé be. — 1425-ben ország-

gyűlést tart, hihetőleg ez az oláhok ellen tervezett hadjárattal foglalkozott, mert törvényeket nem hozott s nyomára a Hussita ügyben a lengyelekhez intézett levél ezen soraiban találunk „universi Regni praelati, barones et milites?

1426. A török által elkergetett Dán oláh vajdát visszahelyezte, a szerbekkel egyességet kötött, e szerint a szerb despota kötelezte magát a végvárak átadására. — 1427-ben valósággal ezeket által is vette; a végvárak főparancsnokságát Nándor-Fejérvárra tette és a szerb despotának cserébe több magyarországi várakat adott át, ez igen czélirányos intézkedés volt, mert a szerb despota a túlnyomó török erő ellen e fontos helyeket önerejéből ótalmazni képtelen volt, másrészt a despota magyar birtokai, ingadozó hűségének, kezességéül szolgáltak s Szerbia főbb erősségei az országba bekebeleztetvén, a főurak és nemesség azon ürügygyei, hogy Szerbia nem Magyarország kiegészítő része, többé nem élhettek. Zsigmond a terjeszkedő törököket megtámadta, de hadjárata Galambócznál csatát vesztve, szerencsétlenül ütött ki és Oláhország ismét elismerő a török fensőséget. — A kedvező alkalmat felhasználva, a hussiták is berontottak. — 1429-ben Pozsonyban német birodalmi gyűlést tartott, mely a németeknek zokon esett, de Zsigmond már akkor a német császársággal, mely üres czim volt, nem sokat gondolt. — 1430. Vlad Dán testvére, bátyját elkergetve, újólag elismerte Zsigmond felsőségét.

1430-ban Nürnbergben a zavar és fejetlenség a legmagasabb fokra hágott, a német ügyek rendezésére birodalmi gyűlést tartott, távolléte idejére 5 tagból álló kormánytanácsot nevezett ki. Zsigmond 5 évig volt távol az országtól, az ország a lázadástól ment maradt ugyan, de nyughatlan szomszédaitól sokat szenvedett. 1431-ben, míg Zsigmond magát Milanóban olasz királynak koronáztatta, a hussiták ismét hazánk felső részeit dúlták, mit 32-ben újólag ismételtek, ez évben az oláh újólag a törökhöz pártolt. Zsigmond az ország ügyeivel távolban is foglalkozva, az országtanácsnak czélszerű honvédelmi javaslatot küldött, e szerint:

1. Magyarország alatt Magyar, Horvátország, Dalmátia,

Ráma, Szervia, Gallizia, Lodoméria, Moldva, Bulgária, Bosnia értessék.

2. Az országot védeni mindenekelőtt tartoznak a király, K^a^ioh királyné, egyháznagyok és főurak dandáraikkal.

3. Ha ezen erő nem elégséges, köteles felkelni az egész nemesség.

4. A szegény nemesség maga helyett bizonyos mennyiségű ijjászokat állítson.

5. A megye gyűlése határozza meg. minden nemes menynyi katonát tartozik kiállítani.

Ezen sereg 15 napnál tovább is táborozik, a vitéz bére a sóhoz aránylag alkalmaztassák, talán 1 arany.

Ez czélszerübb lenne a jelenlegi, a főispán zászlója alatt táborozó fejenként felkelő nemességnél, kik közül a szegények gyakran fegyver nélkül, furkós botokkal jelennek meg.

6. Kijelöli a zászlóalj kötelezett főurakat, meghatározza ezek közül, kik tartozzanak az ország különböző határait védeni. Mindez azonban teljesedésbe nem ment, mert országgyűlés hihetőleg Gara nádor közbejött halála miatt nem tartatott. 1433-ban Velenczével 5 évre fegyverszünetet kötött, a rósz gazdának Velencze kifizette olaszországi adósságait is, a Dalmát városok Velenczének maradtak- — Zsigmond Rómában császárrá koronáztatott s *innen* a *baseli* zsinatra utazott, 1434-ben végre hazajött.

1435-ben országgyűlést tartott, mellyen 32 törvényczikk hozatott. Élőbeszédében a király kötelezi magát a végvárak jó karban tartása, a rosznak helyrehozása, őrség- és hadi szerekkel! felszerelésére.

1. Ha az ellenség ereje a király seregét fölülmúlva, ő az ellenségnek ellentállani képtelen, ekkor az egyháziak, főispánok, az ország nagyai, bárói és nemeseivel, népeikkel, tartoznak a király táborában megjelenni.

2. A nemesek, 33. jobbágyház után tartoznak egy karddal, ijjal felfegyverzett lovas harczost kiállítani, kiknek ennyije

nincs, többen összeállva, tartoznak ily arányban 1 lovast állítani.

3. A vagyontalan, jobbágy nélküli nemesek illőleg felfegyverezve, személyesen kötelesek a főispán zászlója alatt katonáskodni, ki szolgálatban van, ura zászlója alatt harczol.

4. Osztatlan együtt lakó testvérek közül egy katonáskodik Kik a király zászlója alatt harczolnak, királyi zsoldot húznak, harczos illetőségüket küldjék a főispán zászlója alá

5. A nagyobb urak, váraik és feleségeik őrizetére a szolgálatukban álló nemesek közül honn hagyhatnak.

6. A megyék, gyűléseiken válasszanak biztosokat, ezek a szolgabírákkal a katonakötelezetteket írják össze, és a névsor mását adják át a főispánnak.

7. A hadkötelezettek a király által kitűzött időre a királynál tartoznak megjelenni, kik meg nem jelennek, vagy már a csata vagy a hadsereg felbomlása után érkeznek meg, a hadjárat befejezése előtt a király, vagy hadvezérük engedelme nélkül hazaszöknek, birtokaik elkoboztatnak, vagyonaik hovafordításáról országtanácsunk meghallgatásával fogunk rendelkezni.

8. A sereg nyár idején falun és vetéseken nem táborozhat, a katonák lovaikkal a vetéseket ne tiportassák, kárt ne tegyenek, fű és fán kívül egyebet nem igényelhetnek. A termesztmények ára, a termési viszonyokhoz mérten, a megye gyűlése által szabassék meg.

9. A károsított, ha nemes, kárát esküvel igazolja, ha nemtelen, ő maga, két szomszédja és bírója erősitik esküvel a kárt, a főispányok erről a bizonyítványt tartoznak kiadni, ezen bizonyítvánnyal a károsított a királyi udvarba megy, a kárt a nádor és országbíró megítélik, ezen ítélet nyomán a kárttevők fő és alispánai rögtön tartoznak a kárttevő ingó és ingatlan vagyonából, a károsodottnak elégtételt adni Az egyházak, udvarházak támadói, az asszonyok és szüzeken erőszakoskodók, gyújtogatók, verekedők, hatalmaskodási bűn czimén vonatnak kereset alá és ítéltetnek el.

A Decretum.

1. Az ország bírái hivatalba léptükkor esküt tesznek.

2. A nemesek bírái (szolgabírák) a tekintélyesebb és vagyonos megyei nemesekből, a megye nemesei által választatnak.

A bíróságot a megye által megveendő 25. marka büntetése alatt mindenki tartozik elfogadni, kivétetnek az ország bárói, a királyi és királynéi főbb és más hivatalnokok, az egyháznagyok, a megyében nem lakók, a mások zsoldjában lévő katonák.

Hivatalkodásuk egy évig tart, ennek elteltével leköszönhetnek; ha leköszönnek, vagy a megye által letétetnek, 5 évig a szolgabiróság elvállalására nem kényszeríthetők.

ösmert pecsétjük legyen.

Judices nobilium autem in quolibet comitatu eligantur. et praeficiantur, ex nobilibus potioribus, et possesionatis illius Comitatus, communiter omnibus nobilibus ejusdem comitatus concorditer visi, et merítő acceptandi.

1. Et ipsi electi teneantur non refutare, séd suscipere officium judicatus, sub poena 25. marcarum, per ipsam communitatem, si secus fecerint irremisibiliter exigendarum.

2. Exceptis tamen officiolatus et honores Regios, Reginales praelatorum, Baronum vei aliorum tenentibus, vel stipendia ratione exercituetionis habentibus, vel aliis rationatilibus ex causis in ipso comitatu continuant residentiam non facientibus.

3. Et hujusmodi officium adminus per annum exercere.

4. Habendo sigilium cognoscibileaddandum cum sigilium aliorum Judicum nobilium, et comitis vel vice Comitis litteras fide dignos.

5. Si vero elapso anno voluerit, habeant recusandi facultatem.

6. Quod si resignavérint, aut per communitatem nobilium

comprovincialiter remoti, vei mutati fuerint, ante annum quintum futurum, ad idem officium assummendum inviti non coactentur.

3. A bírságokon a megye főispánja a szolgabírákkal egyenlően osztozik.

4. A gyakori foglalások, erőszakoskodások által a szegények a hatalmasoktól elnyomatván és károsítatván, a nagyok szemtelenségét és újabb merényleteit óhajtván gátolni, ezennel rendeljük:

Hogy ha ilynemű hatalmaskodási tények követtetnek el, a károsítottak keressenek fel bennünket, a károsultak a mi királyi levelünkkel és parancsolatunkkal járuljanak a fő- és alispánok, és szolgabírákhoz Az illetők rendkívüli gyűlést tartva erre beidézve a feleket, az ügy állását nyomozzák ki, törvényes vizsgálat után a károsítottaknak elfoglalt birtokaikat, vagyonukat adják vissza, s őket ezek birtokában ótalmazzák

5. A hatalmaskodási ügyekről, nekünk a nádor vagy országbírónak kimerítő pontos jelentést tegyenek. Mi és az illető bírák ezen ügyekben haladék nélkül ítélni fogunk. A perlekedő felek azonban maguk közt birság fizetése nélkül régi szokás szerint kiegyezkedhetnek.

Nehogy azonban a főbb királyi hivatalnokok, főispánok és helyetteseik a hatóság alattiakat, kiknek igazságot kötelesek szolgáltatni, elnyomják és károsítsák, ezennel rendeljük:

A károsodott királyi levelünket előmutatván, azonnal rendkívüli gyűlés (proclamata congregatio) tartassák, ezen a szolgabírák által tett nyomozás mutattassék be, a szolgabírák a megye közönségével együtt a sértett félnek elégtételt adjanak.

A szolgabiró által kinyomozott ügy általa vagy a káptalanok által írásban terjesztessék élőnkbe, vagy királyi udvari bíráink elébe, és az ügy haladék nélkül fejeztessék be.

Ha pedig az ország bárói, udvarbíráink, főispánaink hatalmukkal visszaélve, hivataluk körét túl hágnák s ellenök a megyétől panasz emeltetnék, akkor mi a szolgabírák, a megyei

nemesség a helybeli káptalan írásbeli felterjesztésére, vagy személyesen fogunk ítélni, vagy e végre egy alkalmatos egyént fogunk kinevezni, ki igazságot szolgáltatand.

6. Ha a király, királyné, az egyháznagyok, bárók, nemesek, városok várnagyai, vagy más királyi és királynéi főbb tisztviselők, váraik hivatalaikból, uraik embereivel hatalmaskodási bűntényt követnek el, károkat tesznek, méltatlankodnak, uraik várnagyaik tetteikért kárpótlással tartoznak, kötelesek magukat az ebbeli tettekbeni részvétből esküvel kitisztázni, az urak az általuk várnagyaikért és tisztviselőikért fizetett kárpótlást rajtuk megvehetik; ha ez a várnagyok és hivatalnokok vagyonából ki nem telik, nem tekintve nemességükre, személyüket mindaddig letartóztathatják, míg ki nem elégítetnek.

7. ^*Bírságokról* A bírságokat a bírók csak a nádor által tartott megyei gyűléseken hajthatják be, a következő esetek kivételével:

a) Ha a birtokos jobbágyát helyes ok nélkül letartóztatja, a főispán a szolgabírákkal, kik nélkül ezen esetekben nem ítélhet, a letartóztatótói 3 markát vegyen, s a letartóztatott jobbágyot minden vagyonával együtt azonnal eresztesse el.

b) Ki más jobbágyát törvénytelenül elviszi, fizet 3 márkát, és a főispán a szolgabíró által a jobbágyot vissza küldeti, ha a jobbágy kötelezettségét mellőzve megszökik, s az kinek birtokán megtelepedett vissza adni vonakszik, az úr fizet 3 márkát és a szökevény vissza küldetik-

c) A törvényszéksértő 3 márkát fizet.

d) A kamara nyereséget megtagadó falu, a szolgabiró által elmarasztatik, a főispán a kamara nyereséget behajtatja és a falun 3 márka bírságot vesz.

e) Az egyházi átok alá vetett községek, ha a dézsmát 1 hónap alatt le nem fizetik, a fő- és alispánok e végett megkerestetvén, a dézsmát behajtatják és rajtok 3 márka bírságot vesznek

f) Midőn a királyi levél által kihirdetett gyűlésre, a megjelenésre 3 márka büntetése alatt kötelezett nemesek erre meg nem

jelennek, a 3 márkát a meg nem jelenőkön a főispán és szolgabírák vegyék meg.

g) A nádor, országbíró és többi bírák végrehajtásnál előbb a felperest elégítik ki, ezután hajtják be bírói illetőségüket.

9. A bírák illetékét, mely némely esetekben a kereset 9-ede és 10-edéből áll, ne a fel, de az alperes fizesse.

10 —11. A különböző díjjakról.

13. 14. 15. 16. Követeléseikért az urak, főhivatalnokok, városok adósaikat hatóságuk körében el nem fogathatják. Ha a bíró a föl peres törvényes kivánatára, az adóst el nem fogatja, vagy az elfogottat szabadon bocsátja, felelős lesz a kár és kamatokért. A bírákat minden elfogatásért 30 dénár illeti.

17. *Magvaszakadás eseteiről.* Magvaszakadás esetében, ha az örökösödési jog kétes s kérdéses, váljon a birtok a mellék örökösöket, vagy a leányágat illeti e? A megye gyűlés a középrendü nemesekből, a hatalmasok mellőzésével gondnokot nevez, ez a birtokot mindaddig kezeli, míg felette a királyi törvényszék véglegesen ítél, — birtokot igénylők bizonyítékaikat mihamarabb terjesszék elő, ha az illetők birtokjogaikat bebizonyítják, őket az országbíró azonnal helyezze be, ha az örökséget követelők jogigényéiket be nem bizonyítják, a birtok a királyé lesz, s a későbbi igényt formálók tőle követeljék.

18. 19. 20. *tAz özvegyi és leány ági örökösödésről.*

Hol az özvegyek és leányok bent maradtak a birtok tőlük mindaddig el nem vétethetik, míg a birtok természete be nem bizonyittatik, ha igazoltatik, a király vagy fiág örökösödése ez esetben mindaddig a birtokban bent maradnak, míg a nő hozománya, hitbére és minden követelései ki nem elégitetnek.

A leányok férjhez menetelökig az ősi ház és a birtok 'ι,-ben maradnak.

Ha a leány férjhez megy, leány negyed illetősége pénzzel fizettetik ki; ha testvérei, rokonai beleegyezésével birtoktalan emberhez ment férjhez, ez esetben illetősége természetben adatik ki, ha ezek beleegyezése nélkül ment férjhez, készpénzzel elégittetik ki.

21. A főbb királyi hivatalnokok, az egyház vagyonát el ne foglalják.

22. Vámügyekben bírói vizsgálat nyomán a megye Ítél.

23. Lázadókat, rablókat, tolvajokat, gonosztevőket, az egyháziak, bárók, nemesek és városok, váraik, birtokaikban ne tartogassanak, a végvárakban azonban míg az illetők kegyelmet nem nyernek, maguknál tarthatják.

1436. ... 16. évi harcz után végre a csehekkel kiegyezkedve, Csehország birtokába jutott, ez évben a zsidóknak IV. Béla által adott szabadalmait megerősítette, részben módosította; e szerint:

1. Zsidó és zsidók közti perben zsidó bíró ítél.

2. Ki zsidótól kamat kikötése nélkül kölcsönöz, ha a kamat a kölcsönnél kikötve nem volt hetenként 2 dénárt fizet, vagyis 104 perczentet.

3. A zsidók bárki birtokán laknak, a koronának tartoznak adózni. 1437-ben nejét, csehországi uralmát megkezdve, cseh királynénak koronáztatta; míg cseh ügyeivel foglalkozott, a törökök Szerbiát újólag megtámadták, de Szentmiklósi Pongrácz által megverettek, a csatát Magyarország leendő legnagyobb hőse Hunyady János vitézsége döntötte. — Ez időben az erdélyi oláhok is feltámadtak uraik ellen, a lázadás csakhamar elterjedt, úgy hogy a nemesség, mert a lázadók követelmei talán részben méltányosak is voltak, velük fegyverszünet és egyezségre léptek, e szerint a parasztok tartoztak évenkénti egy és fél forintot fizetni; 1 napot szolgálni, három ünnepi ajándékot adni, és malom munkába teljesíteni; a kötelezettségeit teljesítőnek a szabad költözködés biztositatott, az ezen pontokat megszegő urat a vajda mint hitszegőt bünteti; — ha paraszt szegi meg, összes vagyonával lakói. Az oláhság azonban a fegyverszünetet megszegte, a nemesség által szétveretett és az egyesség megsemmisitetett. Az álnok buja Borbála, ki roskatag urát már teljesen megunta, cselszövő testvéreivel Zsigmond megbuktatására, a lengyelekkel esküdt össze, de ármánya kitudatván, Zsigmoud vasra verette, fogolyként magával hozta, de a halál már Znaimban deczember 9-én utólérte.

XII. FEJEZET.

Zsigmond és törvényei.·

Zsigmond félszázadig uralkodott, utóda volt Magyarország leghatalmasabb, legjelesebb uralkodója Lajosnak; az ország ugyan a nagy férfi halálakor nyugodt volt, de magában rejté a fejetlenség magvát, a főurak Lajos kegyeiből, a kedvező jog és kereskedelmi viszonyok következtében, a számos szerencsés hadjáratokban rendkívül meggazdagodtak, ennélfogva vágyónilag is a nemesség felett fölényt gyakoroltak; a közép nemesség Károly és Lajos uralma alatt némileg életre kapott, az Árpád-ház kihalta után ejtett sebei részben behegedtek, de oly tömör erőt, mint az oligarchia, nem birt kifejteni, mely a hadjáratokban, a várszerkezet szétmállása következtében, mellőzhetlen tényezővé alakulva, részint mint országos hivatalnok, részint mint hatalmas birtokos számos harczedzett zsoldosokat tartott. — A városok gazdagok voltak ugyan, de a harczban járatlanok, hatalmok inkább területük védelmére szorítkozott, ennélfogva katonai tekintetben nyomatékkai nem bírtak. Lajos nagyszerű egyénisége fékezte az aljas szenvedélyeket, de mihelyest meghalt, a szenvedélyek vihara azonnal feltámadt; — a főurak a hatalmat osztályrészükül, az országot zsákmányul tekinték; zúgolódtak az asszony kormány, a könnyelmű fiatal férj, az erélyes Gara kormányzó ellen. — Zsigmond kezdetben az udvarnál csak töretett egyéniség volt, sem neje, sem anyósa nem szerették, mint férj, mint czimzetes hatalomnélküli országgyám, közvetlen nem rendelkezhetett, később, midőn a királynék a lázadók fogságába estek, már a királyi ház leghübb támaszai elhullottak, a baj teljesen elmérgesedett, a korona maga hatalmat nem adott, a zavar tetőfokra hágott; — az ország ügyeinek gyökeres rendezése, a hatalmas oligarchia fékezése, nagyszerű jellemű, szilárd, eszélyes, merész egyéniséget igényelt, a királyság a rend, győzelmet csak úgy arathatott volna, ha a király szakítva a kor feudális intézményeivel, a középrend élére áll, a democratiával (melyet akkor a nemesség képviselt)

szövetkezik, a nép felség előtt meghajol, vagy is a viszonyok fölé emelkedve, az országot az ős alapokra visszavezeti, ha Ill-ik Endre intézményeit visszaállítja. — Zsigmond egyvelege volt a jó és rosznak, — pazar, könnyelmű, ingatag, gondatlan, tevékeny éles elméjű, bátor harczos, ennélfogva egyáltalában nem tartozott a nagyszerű jellemek, az eszményeket vezetni tudó egyéniségek közé; gyakran síkra szállt elleneivel, azokat többnyire legyőzte, kivégeztette, de ha pillanatra győzött, ha a százfejü sárkánynak egy fejét leütötte, nem gondolt a többivel, kezdetben a helyett hogy ntógondolat nélkül őszinte magát a nemzet karjaiba vetette volna, párt király lett, adományokkal halmozta híveit, a nemzet mellőzésével ezekre fektette politikájának súlyát, — egy hatalmas ország segélyforrásai állottak ugyan rendeletére, melyekből Károly kincseket gyűjtött, Lajos országokat hódított, elleneit sorra megalázta, ők fel tudták fokozni az ország jövedelmét, Zsigmond ellenben rósz gazda, pazarul szórta szét a korona kincseit, ha kincstára kiürült, egész területeket, uradalmakat adott és zálogosított el s ha ily pénzügyi műtétek által kincstárát ideiglenesen megtöltötte, ha a pillanat akadályain győzött, soha sem gondolt a jövővel. — Ennélfogva uralkodásainak első tizedében mindig változó szerencsével küzdött, míg végre magát az oligarchia előtt megalázta; — s ez kimondhatlan vereség volt a nemzetre, — a király visegrádi, siklósi fogsága, egyaránt meggyalázta a királyt és nemzetet, — mert az oligarchia foglya a nemzet felséget képviselte, midőn tehát a kényurak börtönbe tasziták, a nemzet fölséget pofozták fel. — Zsigmondot siklósi fogsága eszméletre hozta, átlátta, hogy mint pártkirály uralkodik, de a pártfőnökség ingatag s biztos támpontot kell keresni, ezen támpontot ő a municipiumban vélte feltalálni, ennek megerősítésére tehát mindent elkövetett s megszilárdítása által kiérdemelte a nemzet elösmerését és köszönetét.

Zsigmond szigorúan meg nem tartá ugyan az alkotmányos formákat, de zsarnoksággal, önkénnyel sem vádolható. — Trónraléptekor megerősítette András és Lajos tör-

vényeit, önkényesen hatalmat ártatlanokon n em gyakorolta, a nemességet és tagjait önkényes adóval nem t erhelte, számosakat lefejeztetett ugyan, de ezek nyílt lázadók voltak, kik a nápolyiak, velenczések, a törökökkel, vagyis az ország elleneivel szövetkeztek. — Országgyűléseket rendesen nem tartott, 1387-től 1394-ig nem hívta össze az ország rendéit, de ez években 87-tó'l 91 ig részint a lázadó horvát párt, részint a törökök és lázadó oláh hűbéresével harczolt, a későbbi országgyűlések nyomaival 1394., 1397., 1401., 1403., 1404., 1405-ben találkozunk; 1406—9-ig folytonosan az Aldunával harczolt; 1411-ben újólag tanácskozott az országgal; — 1413 — 19-ig egész hat évig távol volt és így országgyűlést nem tarthatott; ez időtől kezdve úgy látszik a megyékkel közlekedett s csak 1425. országgyűlése igazolható. 1430-tól 1434-ig ismét kint kalandozott, utolsó országgyűlést 1435-ben tartott. — Ezekből azonban nem állítható az, hogy csak a kijelölt időkben tartott országgyűlést, sőt tekintve országlása törvényes jellegét, figyelembe véve azt, hogy az örökös pénzkórságban szenvedő király az ország anyagi segélyét nem mellőzhette, igen hihető, hogy ha bár több biztos nyommal nem bírunk is, időközben, midőn honn volt, esküje szerint, az országgyűléseket megtartotta. Eleinte az országgyűléseket nem mellőzhette, később tőle nem félhetett, mert hatalmas ellenei lassanként elvesztek, s a nemzet, melynek nyelvét beszélte, szokásait tisztelte, hozzá hűn ragaszkodott; s végre is, midőn szükségeit kölcsön és eladásokkal nem fedezhette, a nemzet támogatását nem nélkülözhetve, hihetőleg, ha bár ezt biztosan nem állíthatni, a szokásos országgyűléseket, midőn lehetett, meg is tartotta.

Számos törvényei közül legfontosabbak a megyék hatáskörét szabályozó 1411, 4. II. 5. 1435: 6. 1435. II. 2., 3., 5., 17., 22. törvények, ezek által a megyék autonómiája, függetlensége biztositatott, a megyék a hazának mellőzhetlen tényezői lettek, erőt és hatalmat nyertek, a hatalmasok a király önkénye ellensúlyozására. — Az 1435: 2. a szolgabírák választását a megyének biztosítja, az évenkénti változtatást meg-

rendeli, a főispáni hatalom kizárásával egyedül a nemesség által, a vagyonosabb nemesekből választatja; — a választott bíró teljesen független lett a kormánytól és főispántól; az évenkénti választás megakadályozta a családok túlságos emelkedését, mert, ki hivatalát nem teljesítette, ki a hatalom szolgájává aljasult, időközben is elmozdíthatott; — s valósággal a szoigabírák már 1435. törvény előtt felelet alá is vonattak, mint ezt a beregmegyei Hetei nemeseknek 1430-ban két szolgabiró ellen a Curia előtt folytatott pere mutatja. A megye a főispáni kijelölés mellőzése által teljesen független hatalommá emelkedett; a szoigabírák ugyan már III-ik Endre alatt is választattak, de ekkor még évenkénti választások meghatározva nem voltak, a főispánok mellőzése nem mondatott ki; a jelen törvény tehát mindenesetre haladás volt; — a szolgabíráknak a közép rendből való választása a nemesi egyenlőség megsértésének látszik ugyan, de valódilag inkább garantia, mint jogsértés volt, mert már akkor az alsóbb nemesség, mely az udvarnokok és várjobbágyok sorából igen megszaporodott, nagyon el volt szegényedve, attól lehetett tartani, hogy a hatalmasok a választást, függő, gyenge egyéniségekre fogják vezérelni, a törvény választhatóknak a középrend egyéneit jelölve ki, a lehető visszaélésnek elejét vette; de szükséges volt ez azért is, mert a szolgabiróság ez időben súlyos teher volt, ezt a szegényebb osztály képtelen lett volna elviselni; — ezenfelül a megye ekkor még gyenge növény lévén, szükséges volt, hogy vagyonilag független, oly egyéniségek kezeiben legyen, kik kedvező anyagi állással bírva egyénileg is tekintélyt képeztek, kikhez a szegényebbek sorakozhattak. — A megyei autonómiának hatalmas emeltyűjéül szolgáltak az 1411: 4. és 1436: 6. törvények, az első az adóhátrálék behajtását a kamaragrófoktól elvéve, ezt a fő- és alispán a szolgabírákra ruházta; a második a haderő összeírásával kizárólag a megye küldötteit és szolgabírákat bízta meg; — ez által a megye mellőzhetlen közjogi tényezővé vált, az adó zsarlások a katona összeírás által egyrészt a főbbek ez irányban vesztegetése, fenyegetése lehetlenné tétetett, másrészt a főbbek hadkötele-

zettsége a középrend ellenőrzése alá helyeztetvén, a hadkötelezettség aluli kibúvás megnehezitetett, az adóhátralék behajtási joga által közvetve mód nyujtatott a megyének, az adó súlyán segíteni; az adót ugyan egyenesen nem tagadhatta meg, mint megye, de halasztva a behajtást, a terhet könnyebbíthette. — A megyei hatalom szilárdítására szolgáltak az 1435:11.4., 5·, 7 , 17. törvényczikkelyek; az első által az erőszakoskodó főurak ellenében behozott rendkívüli gyüléseni (proclamata congregatio) megjelenése 25. marka súlya alatt minden nemest kötelezett; ha a főbb királyi hivatalnokok, bárók, főispánok, főurak, erőszakoskodást követtek el, a szolgabírák királyi rendelet nélkül is nyomozást tehettek,— s az e tárgyban hozott királyi ítéletek, nem fő- és alispánok, de a szolgabírák és gyűlések által hajtattak végre. A megye tehát önállólag működött és hatalma előtt a főúri önkénynek meg kelle hajolnia. A 17. törvényczikk a főurak mellőzésével a megyét ruházta fel, a kétes örökösödési ügyekbeni gondnok nevezéssel, vagyis a személy és birtok szentsége feletti közvetlen őrködés a megyét illette. — Az ország törvényei kihirdetése, az ideiglenes királyi és főrendi tanácskozmányok határozatai, előbb a budai káptalannak 1405-ben tett jelentése szerint, már nem csak tudomás, végrehajtás végett küldettek a megyékhez, de vitatárgyát képezték és érvényt csak a megye megerősítése után nyertek. A megye tehát már ez időben alkotmányos tényező, önálló nemzeti orgánum volt, mely behajtotta az adót, vitatkozott a királyi rendeletek felett összeírta és ellenőrködött a honvédelem felett. ítélt az erőszakoskodás eseteiben, szabadon választotta, letehette bíráit, főispánjai, az ország főbb hivatalnokai ellen bármikor fölléphetett, kétes jogú örökösödéseknél kezelte a vagyont, — az urak és jobbágyok közti ügyekben kizárólag ő járt el, a vámügyekben első bíró volt, — hatósága mint később, nem volt még szabatosan meghatározva, köre nem volt még teljesen kifejtve, de már önálló hatalom volt, s későbbi kifejlésének alapja le volt téve. A megyei rendszert a szükség a nemzet politikai érettsége, Zsigmond helyes politikai felfogása idézte elő, és

ezért a nemzet Zsigmondnak örök hálával tartozik; — nem bírta megtörni az oligarchiát, de legalább hatalmukat paralisálta, s a szabadságnak dönthetlen várat alkotott, melynek falai közt a számos váltságok között, a nemzet nagysága önállásának maradványait egy jobb jövő magvát megbirta menteni. — Nagy horderejű intézkedések voltak az 1405:4. 5. 8. 10. 11. 13. törvényczikkelyek; ezek a városok önállását megállapiták, és az ajándék mennyisége, az élelmezés módjának meghatározása által a királyi és főúri önkény és zsarolásoktól a városokat mentesiték. — A városok már ez időben összeolvadtak a nemzettel, és egész I. Ferdinandig képviselőiket mindig a jobb, a nemzeti független párt sorai közt találjuk; politikai részvétük, önállásuk biztosítása tehát az egész nemzetre nyereség volt. — Az 1405. III 18. 19. 20. 21. időleges intézkedések de fontosak annyiban, hogy ha bár a pénzverés! jog, az érczbányák, a sóbányák a korona jövedelmeit képezték ugyan, ezektől a nemzet a koronát meg nem fosztotta, de mert ezekben is nemcsak a király, de a nemzet is intézkedett, ezáltal jogait a pénzügyekben is önntartotta. — Üdvös haladásra mutatnak a jobbágyoknak Lajos alatt megadott költözködés! jogát biztosító 1405. 6. III 14. 15. 17. 1435:7. törvényczikkek, melyeknek foganatosítása, a megyére bízatván, valósággal életbe is léptek; — sajnos, hogy a későbbi kor ezen emberi igazságos intézkedéseket tovább nem fejlesztette. Czélszerük voltak az 1411:1. 2. 3. 4. törvények, melyek az adó arányosságát eszközlék, és az adószedők kihágásait korlátozták. — Fontosak és korszerűek az 1435. II. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7., 8., 9. törvényczikkek, melyek a honvédelmet szabályozták, ezek szerint a nemesség fejenként fel tartozott kelni, s jól felfegyverezve megjelenni és minden 33. jobbágy után 1 fegyveres lovast állítani; a nemességben a harczias tűz úgy látszik felolvadt, sokan annyira elkoldusodtak, hogy csak bunkós bottal fegyver nélkül jelentek meg a táborban, az ország védelme tehát nagyrészt a király és királyné és a tőle zsoldot huzó főméltóságok dandáraira szorítkozott, a felkelő sereg, ha a szabatos szolgálati 15. nap eltelt, házi tűzhelyéhez sietett,

ennek lehet tulajdonítani a Zsigmond alatt szenvedett számos vereséget, ha az ellen az első rohamot kitartotta, vagy a hadjáratot hosszabbra bírta húzni, a sereg nagy részbe haza hullongott és a király dandáraival egyedül maradt; —ez annyival inkább veszélyes volt, mert az ország helyzete sokat változott, két szomszéda a Velencze és a török az országot folytonosan fenyegette, — Velencze ugyan csekély területi! állam volt, de első pénzhatalom, ennélfogva számos zsoldosokat tartott, hatalmas tengeri ereje volt, Magyarországnak semmi, a Dalmát városok kezeügyében, tengeri hatalma, kereskedelme fenntartására mellőzhetlenek voltak, ennélfogva Dalmátia birtokáért folytonosan fondorkodott, nyíltan és titkon szövetkezett, a pártütők, a változékony aldunai hűbéresek, sőt a törökkel is. Az Ozmán hatalom nem fejlődött még ugyan ki teljesen, de folytonosan növekedett, minden török katona volt s sultánja parancsára mindenkor tartozott fegyvert fogni. Terjeszkedésének természetes irányát a magyar hűbéres tartományok képezték, — ily két hatalom ellen a régi, elavult, meggyengült honvédelmi rendszer gyenge támasz volt, mert a koronauradalmak tetemesen leapadtak, a háború majdnem folytonos volt, az elszegényedett nemesség csak számát, de erejét nem nevelte a hadseregnek; a védelmi rendszer átalakítása tehát államszükség volt

Ezen új honvédelmi rendszernek ugyan káros oldalai is voltak, mert általa az oligarchia zsoldos tartásra czimet, ürügyet kapott, de a kényurak ezt anélkül is megtették volna a gyenge honvédelmi rendszer tovább fenn nem állhatott; kétségkívül többet használt volna, ha Zsigmond mindjárt kéz-, detben föltétlenül a középrendhez csatlakozik, ezzel és a városokkal egyesülve az elrablóit koronauradalmaka[r] visszaveszi s az oligarchia romjain democrat szellemű intézményektől könnyezet királyságot alakit, de ez csak nagyszerű egyéniség által vitethetett volna ki, mi Zsigmond nem volt; ily nagyszerű nemzeti átalakításra képtelen lévén, igen helyesen tette, hogy legalább ideiglenesen, a nemzet katonai erejét megszilárdította s a közép nemességre a katona tartás köte-

lezettségét rá róva, ez által az oligarchia túlsúlyát némileg ellensúlyozta.

Az 1405: 13. 1435: 19., 20., 21. számos visszaélésnek vetett véget, eddig a bányajog kiválólagos királyi tulajdont képezve, gyakran megtörtént, hogy oly birtokok, melyeken bányák találtattak, értéktelen királyi birtokokkal cseréltettek fel, ezt az 1405: 13. törvényczikk meggátolta. — De különösen siralmas volt az özvegyek és leányok sorsa, ezek szülőik férjeik birtokából gyakorta semmi nélkül űzettek ki, az 1435. 19. által az özvegyek, a 20., 21. által a leányok sorsa biztositatott, a leányok nem kaptak ugyan birtokrészt, mert a birtokkal honvédelmi kötelezettség volt összekötve, mit a gyenge nő nem teljesíthetett, de legalább az ősi birtok egy negyedének készpénzzel! kifizetése állapíttatván meg, a természet törvényei, habár részben érvényre emelkedtek. Zsigmond által hozatott be a czimeres nemesség (aronális) adományozása is, ngy látszik ez pénzkereset forrás volt, mert a czimeres nemes sem a honvédelmi erőt, sem a nemesség díszét nem nevelte; a pénzügyi viszonyokat, Zsigmond jogtiszteletét, a zsidók gőgjét és piszkos üzleteit gyászos színben tünteti fel az 1436. a zsidóknak adott kiváltság, ezen kiváltság levél szerint Zsigmond a zsidók közti perekben tisztán zsidóbiróságot állított fel, tehát a keresztény bíróságoktól elvette, hol a kamat kikötve nem volt, 104 percent kamatot engedett meg, mi arra mutat, hogy ez időben a szokásos zsidókamat volt, mert ha kevesebb lett volna, a könnyelmű pazar király ezen óriási uzsorát nem engedi meg, a zsidók tehát minden korban egyenlők voltak, különzöttek és raboltak, a kormányok gyengéit felhasználták, a gyenge királyok alatt nem voltak elnyomva, sőt kiváltságos hatalmas osztályt képeztek, mely az államot és egyeseit a törvény oltalma alatt pusztította.

Zsigmondot történetíróink nagy része könnyelmű, haszontalan zsarnoknak festi, elleneit pedig mint szabadsághősöket tünteti elő; — Zsigmond nem volt szenvelgő erény hős, az ország kincseivel nem igen gazdálkodott, nyughatlan szelleme őt gyakran évekig idegen földön kalandoztatta, de sok szép

tulajdonai is voltak, tevékeny, csüggedhetlen, leleményes eszű, vállalkozó szellemű egyéniség volt, uralkodása kezdetén sokat kivégeztetett, de ezek nem csak az ő, de az ország ellenségei is voltak; sem Mária sem Zsigmond semmi törvénytelenséget nem követtek még el akkor, midőn a Horvátiak, Palizsnay, a Laczfiak, Korpádi, Kontok, ellenük, az ország választottjai ellen feltámadtak, az ő személyükben tehát a hazát, törvényt és szabadságot támadták meg; egyik szövetségesük Twartkó bosnyák bán, lázadását a chulmi tartomány elrablásával kezdte, e lázadásnak tulajdonítható Dalmátia elveszte, mert a lázadás korszakában a királyi hatalom Dalmátiában nem szilárdulhatván meg, a városok mindinkább Velencze felé hajlottak; Károly és fia, a lázadók jelöltei, nem voltak kitűnő egyéniségek; a lázadóknál tehát a főczélt nem a hon java, de a személyes nagyravágyás képezte. Zsigmond ellen őket csak a személyes gyűlölet vezérelte, támadásukkal a törvényt, szabadságot és a nemzet jogait akarták fölforgatni; mint ilyenek, a halált megérdemelték, azért tehát Zsigmondot, hogy a hon elleneit kivégeztette, zsarnoksággal vádolni nem lehet. — Alkotmányos érzelmei mellett szólnak a gyakori országgyűlések, a megyék szervezése; a rendes megyei gyűlések s a nemzettel nem csak országgyűléseken, de a megyékben is érintkezett, zsarnok uralkodó pedig parancsol, de nem tanácskozik. — Kíméletlenül irtotta az egyes gonoszokat, de tisztelte a nemzet jogait, vállalkozó szelleme, hiúsága, sokszor személyes, az ország érdekeivel ellenkező ügyekbe bonyo'itotta; de midőn az ország komolyan fenyegettetett, mindég kiállt a síkra, személyét soha nem kímélte, a nemzet becsületét fenntartotta; bőkezű pazar volt, de ennek is oka nagyrészt a kedvezőtlen politikai helyzet és intézményekben rejlett, uralkodása kezdetén ok nélkül egy hatalmas oligarchiám párt állott fel ellene, ez ellen csak úgy tarthatta fel az országot, úgy őrizhette meg a középrendet, ha bőkezű adományai által az oligarchiát megoszlatja, főurak ellenében főúri dandárokat állít fel, a rablások által a királyi jövedelmek leapadtak, a hűtlen hűbérnökök fölmondták az engedelmességet, Velencze,

és a török haddal támadák meg, a nemesség szegény, a polgári ellem elnyomatva, a kincstár üres volt, ennélfogva kényszerült zálogba vetni, eladni uradalmakat, városokat, hogy az ország területi épségét fenntartsa, az elveszetteket visszaszerezze. Általában sem mint ember, sem mint uralkodó, nem számítható a nagy férfiaink sorába, de jobb volt hírénél s ha fél százados uralmából a megyei rendszernél egyebet nem hagyott volna is hátra, már ezért is megérdemlené a nemzet elismerését, mert ez mentette meg a középrendet s a középrend tartotta fel a hazát

XIII. FEJEZET.

Albert uralma és törvényei.

Zsigmond végső éveiben a nemzet szeretetét kivívta, a nemesség, a városok hozzá kegyelettel ragaszkodtak, az oligarchia főbbjeit bőkezűsége által kötelezte le, ennélfogva halála válságot nem idézett elő, veje Albert mellőzve az ő és neje örökösödését biztosító, jogilag érvénytelen pozsonyi szerződést, a választást ismerve el uralmuk alapjául, a fejérvári országgyűlésen egyhangúlag megválasztattak, mint ez Albert és Erzsébetnek Fridrichhez irt leveleiből kitetszik.*)

A rendek Albert halála esetére az örökösödést Erzsébetmedü és gyermekeinek biztositott[A]k, viszont Albert és neje az ország szabadságai fenntartására magukat esküvel ésokmányilag kötelezték, ezenkívül Albert biztosította a nemzetet, hogy a német császári koronát a nemzet beleegyezése nélkül nem fogja elfogadni. Albert csakhamar királyá választása után 28. mártiusba római királynak is választatott s a német koronát a magyar rendek beleegyezésével el is fogadta. Budán a ma-

*) 1438. Albert Fridrichhez írja: Als wir deiner liebden am náchsten habén geschrieben, wie wir und Irleucht Fürstin Frau Elisabet unsere liebe Gemahlin wáren zu König und Königin zu Ungarn erichf worden.

1441. Erzsébet Fridrichhez: Als unser lieber Herr Gemahl König Albert und ich zu dem Reiche Ungar erwahlt und gekrönt waren.

gyár és német polgárok közt nagy zenebona támadt, eddig a bíróságot egy évben magyar, másban német polgár viselte, a németek jámbor német urokba elbizakodva, a hatalmat kizárólag magukhoz akarták rántani a magyarok fő emberét, Ötvös polgártársokat meggyilkolták és a Dunába vetették, a magyarok ezt megtudva, a német polgárokat megtámadták, a véres viszály csak a hatalom közbenjöttével nagy nehezen csendesittetett le.

A nemrég legyőzött pórlázadás is ismét kitört, az oláh vajda a zavart felhasználandó, a törökkel szövetkezve Erdélyre ütött, Albert zsoldosai a székelyek, szászok és a nemesség által azonban mind a bel, mind a kül ellen csakhamar legyőzetett.

Csehországban bár a királyság örökös volt, a királyi pár elé sok nehézség gördült, a kelyhesek a koronával Wladisláv lengyel királyt kínálták meg, Albert ugyan a cseh lázadókat megverte, junius 29-én királynak koronáztatott, de a lázadás, kivált a lengyel széleken nem szűnt meg. 1439-ben Albert megkísérti a békét, de az értekezlet, Wladisláv képzelt igényeihez ragaszkodva, eredmény nélkül ment szét.

Ez évben Budán országgyűlést tartott, ezen II. Endre és I. Lajos törvényei egész kiterjedésben megerősítettek, a nádor választás joga a nemzetnek biztositatott, és a tized dézsmától a nemesség felmentetett, az igen fontos 39. czikk alkotmányunk egyik legfontosabb lapját képezi. — Már az országgyűlés alatt a török Szerbiát megtámadta, Zalánkeményt és Novoberdát bevette, a király rögtön a veszély helyére indult s bár a török nagy ereje országosan tudva volt s a király az imént hozott törvények értelmében az egész nemességet fegyverre szólitá, daczára a veszélynek, kötelességüknek csak kevesen tettek eleget, úgy, hogy alig gyűlt össze az ország erejének egy ötödé, összesen 25,000 ember, a nagyobb rész ezek közül is, a táborban vérhas és görcsmirigy ütvén ki, haza szökött, a király serege tulajdon zászlóaljai a Hunyady János Szörényi bán, Ország Mihály és a Rozgonyiak dandáraira apadván le, ő is a táborozást kedvezőbb időre halasztva, eredmény nélkül hazatért.

A táborból hozott betegsége naponta növekedve, Neszmélyen szeptember 21-én kimúlt.

Uralma alatt 39 törvényczikk hozatott.

1. §.

ország törvényei és szokásai helyreállításáról.

Először is: Az ország ősi törvényeit, szokásait, az ország lakosainak szabadságait, minden rendű világiak és egyháziak jogait, az egyháznagyok, bárók, nemesek tanácsa és segélyével régi állapotjukba visszahelyezzük, helyreállítjuk, fenntartjuk és megőrizzük. Primo, quod antiquas leges, et consvetudines hujus Regni, et libertates Regnicolarum, ecclesiasticorum et saecularium, cujuslibet status ad priorem suum módúm et statum, quantum de jure et cum honore eorumdem Praelatorum, et Baronum, ae Regni nobilium consilio, et auxilio possumus, reducemus, redintegrabimus, reformabimus, et de caetero in iisdem manutenebimus, et conservabimus.

2. §.

A nádor választásról,

A nádor ősi szokás szerint az ország és király közt igazságot szolgáltatván, a király a nádort az egyháznagyok, bárók, nemesekkel együtt közös akarattal válassza. — „Insuper quod Regia Majestas palatinum Regni, antiqua consuctudine ipsius Regni requirente, et quod idem palatínus, ex parte Regnicolarum Regiae Serenitati, et ex parte ipsius Regiae Serenitatis Regnicolis, Juditium et justitiam facéré potest, et tenetur ex consilio Praelatorum, Baronum et nobilium, pari voluntate' eligat.“

3. §.

Az ország védelméről.

Ö felsége az ország védelmére felállított zsoldosait lássa el, azok az ország lakosait ne pusztítsák. — Általános nemesi

felkelés mind eddig ne rendeltessék, míg az ellenségnek a királyi seregek ellent állhatnak. — A fosztogató királyi zsoldosok, mint hatalmaskodók büntettetnek. Ha a szükség parancsolván, a nemesség táborba szállt, akaratlanul az ország határain túl, mint a zsoldosok, régi szabadságainál fogva, ne vitessék.

Quod Regiu dignitas pro tuitione Regni et confiniorum ipsius conservatione, hominibus suis exercituantibus, de stipendio Regali dispositiones faciat sic, quod Regnicolas ipsi stipendiali non praedentur Exercitas verő generális, Regnicolis tamdiu, donee huiusmodi stipendiati exercituantes, adversariis resistere poterunt, non proclametur. — Ubi autem ipsi exercituantes Regnicolas praedati fuerint, tunc tales pronuncientur adinstar aliorum patratorum actuum potentiariorum. — Dum verő necessitate urgente exercitum generalem proclamare contingent, tunc nobiles regni ultra metas, et conflnia Regni non ducentur, antiqua eorum libertate requirente.

5 §,

Sdegenek hivatalnokoknak ne neveztessenek, nekik birtokok ne adományoztassanak.

A király idegeneket hivatalnokoknak ne nevezzen; idegeneknek sem örökre, sem ideiglenesen várakat, erősségeket birtokokat ne adjon, őket egyháznagyok, bárók, főispánokká ne nevezze, nekik semminemű egyházi vagy világi méltóságokat ne adjon, csak kizárólag magyarokat adományozzon, és alkalmazzon. Idegeneket egyháznagyok és báróknak se alkalmazzanak.

Item quod alienigenis et forensibus hominibus cujuscunque nationis et linguagii existant, officia in ipso Regno nostro non committemus. Nec castra fortalitia, méta possessiones, honores, praelaturas, baronatus, comitatus, vei quascunque ecclesiasticas, vei saeculares dignitates, ad tempus, vei perpetuum, extrancis vei forensibus, nisi hominibus Hungaris conferemus. Quodque praelati et barones, homines extrancos vei forences non conservent.

6. §.

A korona jövedelmeiről.

A harminczad, kamara nyereség, urbura, pénzverés és kamaráknál csak magyarok alkalmaztassanak, haszonbérbe kizárólag csak magyaroknak adassanak.

7. §.

kamara nyereség, ötvened és npest adóról.

A kamara nyereséget Magyarországban, Erdélyben az ötvenedet, Slavóniában a nyest adót, régi szokás szerint követelendjük, mint Lajos király idejében.

8. §.

hivatalokról.

Az egyháznagyok és bárók két hivatalt, méltóságot, bárságot, egyházit vagy világit, egyszerre nem viselhetnek. — Világi, egyházi méltóságot nem foglalhat el. — Praelati et barones duas dignitates honores baronatus scilicet saeculares et ecclesiasticas simul tenere non valeant. — Nec homo saecularis sive vir ecclesiasticus dignitates ecclesiasticas occupatione servare possit.

9. §.

Idegen kereskedőkről. .

Az idegen kereskedők üzleteiket, a Lajos király által kijelölt helyeken kössék.

10. §.

A pénznemekről.

Az arany és ezüst pénzeket az egyháznagyok, bárók és nemesek beleegyezése nélkül nem fogjuk megváltoztatni. — A pénzverésnél az esztergomi érsek és tárnok mellé egy alkalmas egyén alkalmaztassék.

Quod monetam auri et argenti in valore et cursu, quibus pro nunc existit, sine consilio Praelatorum,. baronum et nobilium Regni nostri non immutatibus etc. Et quod penes Dominum Archiepiscopum Strigoniensem, et Magistrum Tavernicorum, unus fidelis, et idoneus vir, in probatorem, hujusmodicusiones monetae auri scilicet, et argenti deputetur.

11. §·

Siegen só és pénz felhozatala tilos.

Idegen só és pénzek ne hozassanak be, és ne fogadtassanak el.

Monetae et pecuniae extraneae, atque sales forenses in Regnum Hungariae non inducantur, et non acceptentur.

12. §.

A királyné idegeneket ne alkalmazzon.

A királyné udvaránál csak magyarokat alkalmazhat, hivatalnokait tetszése szerint bármikor elmozdíthatja.

13· §·

A hadi foglyokról.

A hadi foglyokat a király egyesektől el nem veheti, foglyairól kiki szabadon rendelkezhetik, kivé vén az ellenség nevezetesebb embereit, kapitányait, kiket mi a tulajdonosoktól illő áron magunkhoz válthatunk.

14. §.

A szélek védelméről.

A király a határok védelmében, az ország tanácsával éljen.

15. §.

A királyi hivatalokról.

A király világi hivatalokra magyarokat tetszése szerint

nevezhet; hivatalnokait az ország megkérdezése nélkül elbocsáthatja.

Honores saeculares absque quolibet consilio hominibuistius Regni Hungariae, et non advenis, liberum arbitrium conferendi, et ab eisdem conferendi habemus facultatem.

16. §.

Adományozások, és korona jószágokról.

Birtokokat és birtokjogokat, érdemekért és nem pénzért, és csak érdemes honfiak és nem idegeneknek fogunk adományozni. A korona és királyi jószágokat senki tanácsára örökre el nem adjuk, el nem zálogosítjuk.

Possessiones, et jura possessionaria non forensibus séd benemeritis incolis tantum Regni et coronae Hungariae subjects juxta eorum merita et obsequia; et non pro pecunia conferemus. Perpetuas verő venditiones, vei impignorationes Jurium Regalium et coronae, nec cum consilio, nec sine consilio quorumcunque faciemus.

17. §.

A magyar, osztrák, morva határok maradjanak meg.

18. §.

A királyi leszállásolásról.

A nemesek és egyháziak birtokaira mint eddig nem szállnak, tőlük élelmi szereket nem követelünk, értekezleteket birtokaikon nem tartunk, semminemű ügyben hívatlanul hozzájuk nem szállunk és őket semmivel sem terheljük·

19. §.

egyháziak katonáskodásáról.

Az egyháziak a törvénytelen fizetésektől felmentetnek, katonáskodjanak régi szokás szerint.

Ecclesiae, et ecclesiasticae personae a taxis non diuabus-

sive introduces liberae, et absolutae relinquantur, servitia tamen exercituostia. more alias consueto facere teneantur.

20. §.

A király leányait, az ország rendei megkérdezésével adja férjhez.

21, §.

A javadalmakról.

Az egyházi javadalmakat üresedésben nem hagyjuk s azoknak világi általi elfoglalását nem engedjük meg.

Item ecclesiastica benefitia vacatura non faciemus, neque permittemus per sacculares occupari personas.

22. §.

A király Magyarországban lakik.

Más királyok szokása szerint Magyarországban fogunk lakni.

23.§..

A királyi ügyész, midőn a király keresete tárgyaltatok, nem ül a törvényszékbe.

24. §.

A király helyes ok nélkül a birtokosokat ne perelje be, ha ezt teszi, mint más, perbüntetést fizet.

25 §.

A szerb despota és Cilley gróf, magyarországi birtokaikat magyarok által kezeltessék.

26. §. Ismétlése a 15-nek.

27. §.

Személyes szabadságról.

Magyar nemes csak bírói ítélet nyomán fogathatik és zárathatik el.

28. §.

A t i z e d r ő l.

Nemesek tizedet nem fizetnek.

Nobiles tam jobbagiones habentes, quam non habentes decimas dare non teneantur, antiqua eorum libertate requirente.

29. 30. 31. §. Hatalmaskodási esetekben Zsigmond törvényeit megújítja.

32- 39. Peres eljárás szabályozása.

Albertról kora írói általánosan tisztelettel emlékeznek, bár a jó akarat nem hiányzott, rövid uralkodása alatt semmi lényegest sem tehetett, törvényei nagy részt II. Endre és Nagy Lajos törvényeinek ismétlései, nagy horderejű a 2-dik §. mely a nádorválasztást a nemzettel megosztotta; ez hatalmas vívmány volt, mert a nádor a fejedelemtől teljesen függetlenné tétetvén, a reactio lehetlenné vált; eddig az 1231. III. törvény szerint az ország ügyeit hűtlenül kezelő nádor az ország kérelmére ugyan elmozditathatott, de utódját nem a nemzet, de a király nevezte és így a nádor mégis a királytól függött; e tekintetben a nemzet 1291-ben nagy haladást tett, mert a 9-dik czikk szerint már a nádori kinevezéshez a nemzet, vagy is az országgyűlés ajánlt, de a király hozzájárulta is igényeltetett; bár ez csak ajánlati jog volt, nyíltan mondván: Palatinum, Magistrum, Tavernicorum, Judicem Curiae, ex consilio nobilium regni nostri, ex antiqua consuctudine faciemus; — a nádor kinevezése tehát még kizárólag a királyt illette, mert e szó „faciemus“ kinevezést jelent, annyival inkább, mert a régi szokás (antiqua consuctudo) szerint a királyok alatt a nádort mindig a király nevezte; e kifejezés ex consilio nobilium a nemzetnek egyebet a kijelölési jognál nem adott, de ez sem volt kötelező, mert érvényét az antiqua consuctudo szó egészen

megrontotta, mert a régi szokás szerint mindég a király nevezett, ha tehát a nemzet által kívánt egyéniség a királynak nem tetszett, a nemzet jelöltjét mellőzhette. Albert 2. törvényczikke azonban már a nemzetet a nádorválasztás egyenjogú részesévé tette, ezt mondván: „Palatinum .... Regia Majestas ex consilio praelatorum, baronum et nobilium pari voluntate eligat; vagyis a nádorválasztáshoz a nemzetnek csak annyi joga volt, mint a királynak, e szerint nádor az, kit a király kizárólag akart, nem lehetett. — A nádor független állása kettős nyeremény volt, a nádor lévén legfőbb bíró, a nemesség nem félhetett peres ügyeiben a királyi boszutól, magánügyeiben tehát a nemesség a koronától független lett; a király nem odázhatta el az országgyűléseket, mert az 1222. 1. czikknél fogva, ha az országgyűlést a király össze nem hívta, a nádor összehívhatta, másrészt a királyi túlsúly ellen a nádor mindig támaszkodhatott az autonóm megyékre. Ha tehát a király önkényesen akart uralkodni, a nádor őt visszatartóztathatta, sőt egyenesen meg is akadályozhatta, mert ő éppen oly erkölcsi hatalmat képviselt, mint maga a király.

Fontos törvények voltak az 5., 8., 21., 23,24. törvények, az 5-ik, mely a királyt az idegeneknek! hivatal- és birtokadományozásoktól eltiltja, biztosította az országot az idegen sáskáktól, kik a királynak minden időben engedelmes szolgái voltak, s mert idegen földre csak a salak költözködik folytonosan zavarokat csináltak, hogy a zavarosba halászhassanak. A 8. és 21. a hatalomnak egyes kezekben felhalmozását és különösen a ragadozó oligarchiáktól a papi javakat óvja, ez pedig már ez időben nagyon szükséges volt, mert a főurak a 10 parancsolatokat nem nagyon tisztelték, gyóntak, üdvözítő miséket szolgáltattak ki, az örök kárhozat daczára azonban a gazdag papi javadalmakat készségesen fosztogatták. A királyi önkény ellen méltányos biztosítékot nyújtott a 23. törvény, eddig a királyi felperes ügyész nem csak perelt, de bíráskodott is, igen nehéz volt tehát a kettős minőségű királyi ügyész ellen nyerni; a 23. már nem csak a királyi ügyész kettős minőségét rontotta le, de az ok nélkül perlekedő királyi ügyész büntetését

is elrendeli, ez sok zaklatástól megmentette a nemességet, mert először is a királyi ügyészt egy állásra helyezve, a magányügyésszel a királyi ügyész befolyását leszakította, de üdvös volt azért is, mert a büntetést nem a kincstáron, de a királyi ügyész személyén vették meg, ez tehát a királyi ügyész ur hatalmaskodását, perviszketegét mérsékelte.

XIV. FEJEZET.

Erzsébet, Ulászló, Hunyady János, V. László és Szilágyi kora.

Albert halála sujtólag hatott nemzeti életünkre, Zsigmond átlátva, hogy a telhetlen oligarchiát, csak a középrend befolyásának emelése által ellensúlyozhatja, mindent elkövetett a középrend megszilárdítására, de a nemzeten zivataros uralmának kezdetén ejtett sebeket nem volt könnyű behegeszteni; a középrend izmosodott ugyan, de még nem szilárdult meg teljesen, szilárd kormány nyugalomra lett volna szüksége, hogy a pazar Zsigmond által vagyonnal tulhalmozott oligarchiával szembe szállhasson. — Albert nem volt kitűnő egyéniség, de becsületes, szilárd, következetes jellemmel bírt; a közép rend érdeke a koronával azonos lévén, igen hihető, hogy a nemesség benne erős támaszt nyert volna; — halála után az egyensúly felbillent, a hosszas intenegrum alatt az ország a szenvedélyek martaléka, az idegen kalandorok, a rabló főurak zsákmánya lett

Albert halála után trón változásnak nem volt helye, mert a Fejérvári gyűlés, nem csak Albertét, de Erzsébetet is királyának választá, Albert halála esetére az örökösödés Erzsébet és gyermekeinek is biztositatott. Erzsébetnek fia nem volt ugyan, de teherben maradt, a nemzet tehát Erzsébettől legfölebb azt követelhette volna, hogy tekintve az ország fenyegetett állását, a gyász kitelte után, férjet válasszon magának, egy fő pap önzése, az oligarchiának korona árverési vágya azonban csakhamar szétszakítva a fejérvári szerződést, az országot 17 éves anarchiába döntötte.

Erzsébet férje halála után a koronát átvéve, főrendi tanácskozmányt tartott s Budára országgyűlést tűzött ki, szerencsétlenségére az esztergomi érsekség megürült, a királyné erre Rozgonyi Simon mellőzésével Széchi Dénest nevezte ki, Rozgonyi Simont a gazdag egri érsekséggel· kárpótolván; ezen a telhetetlen büszke Rozgonyi felbőszülve, elveté a pártoskodás magvát, mely csakhamar a királynét trónjáról letaszította. — Az 1440-ben Budán tartott országgyűlés, ürügyül a török fenyegető készületeit használva fel, a királyné férjhez adását elhatározta; a nemzet a királyi férjben nem csak férjet akart adni a királynénak, de hatalmas szövetséget is akart nyerni, ki az országot a főurak és nemesség közreműködése nélkül is a királyi és saját seregeivel megvédhesse. — Mindenki csak élvezni, színi akarta az országot, de érte síkra szállni csak kevés jelesek akartak. Az országgyűlés szemét a fiatal lengyel király Ulászlóra veté, — az új király meghívására követekül Tallóczy, horvát dalmát bán, Perényi János Tárnok, Palóczy László főudvarmester, Marczaly udvarnokok főmestere és Vitéz János zágrábi canonok neveztettek ki; kik Ulászlóhoz következő feltételekkel küldettek, Ulászló nőül veszi Erzsébetet, magyar királynak választatik, haláluk után örökösödnek Ulászló és Erzsébet fiai, ezek nem létében Erzsébetnek Alberttól születendő fia, Albert és Erzsébet leányai illőleg kiházasitatnak. Erzsébet mind ezen feltételekbe beleegyezett, ezáltal tehát némileg önmaga mondott le törvényes jogairól. 22-dik februárban azonban fiat szülve, szándékát megváltoztatta és a követekhez ellenparancsot küldött.

A magyar állam Európában kitűnő helyet foglalt, királya a leggazdagabb egyének egyike volt, ennélfogva a követség ajánlata Krakóban kedvezően fogadtatott s a szerződés a lengyel rendek hozzájárulásával márcziusban a követek és Ulászló közt megköttetett e szerint:

1. Ulászló az ország összes törvényeit, szokásait megerősíti, megtartásukra magát esküvel kötelezi. 2. Minden eddigi adományokat megerősít. 3. Magyar- és Lengyelország egymást a török és tatárok ellen kölcsönösen segítik, 4. A ki-

rály az elszakított részeket azonnal visszacsatolja, az elzálogosított Szepesi városokat koronázás után. 5. Moldva ketté hasittatik, Galiczia és Lodomeria ügyében közös biztosság neveztetik ki. 6. A Lengyelországban tartózkodó Czilley Borbálát, Erzsébet anyját, a magyar rendek beleegyezése nélkül Magyarországba vissza ne hozza. 7. Ulászló Erzsébetet a koronázás előtt nőül veszi, nála minden birtokait meghagyja, mindezekről a lengyel rendek kezeskednek.

Ezen szerződés, ha Erzsébet anyai érzelmeit az ország érdekeinek alárendeli, ha a főurak a haza javát önérdekeiknek elébe teszik, ha a lengyelek Ulászló ügyét felkarolják s kötelezettségeiknek eleget tesznek, mindkét államra felette jótékony lett volna;? de Erzsébet a zavarosban halászó oligarchák s csecsemője iránti szeretetétől félrevezetve, a szerződés megerősítését megtagadván, a főurak idegen rablókkal szövetkezve az országot csatatérré tevék; — a lengyelek nem csak a török ellen nem adtak tetemes segélyt, de még uruknak sem adtak oly sereget, mellyel számos pártja segélyével, az ellenpártot megsemmisíthette volna; a nagyreményű szerződés ennélfogva csak hosszas bonyadalmakat szült, az országot a fejetlenség örvényébe taszította. — Erzsébet a szerződést átadó Tallóczyt és Marczalyt vasra verette, a szerződést érvénytelennek nyilatkoztatta, csecsemő fiát Lászlót Fejérváron királynak koronáztatta, helyette az esküt Erzsébet tette le.

A töröktől fenyegetett haza, 3 koronás fővel bírt, két pártra szakadt. Erzsébethez csatlakoztak, az álnok Gilley, a hatalmas Gara és Újlaki Miklós, a büszke Széchy Dénes prímás, a veszprémi és győri püspökök, 5 Rozgonyi, Széchy Tamás, Kanizsay Imre és László, Két Tamásy, mind hatalmas főurak, kik a gyermekkirály örve alatt közzsákmányul tűzték ki az országot. — Ulászlót pártolták a jeles Héderváry nádor, a hős Hunyady János, a harczias egri püspök Rozgonyi Simon, Tallóczy horvátbán, Perényi János Tárnok, Frangepán Rajnáid, Palóczy a kalocsai érsek és 9 püspök, Szent Miklósi Pongrácz, Csáky, a szerb és bosnyák fejedelmek küldöttei, a Tisza és az alvidék, a lengyellel határos felvidék és a középrend nagy

része. Ulászló már 25-ik májusban Budára vonult, Erzsébet Pozsonyba menekült, fiát Sopronba küldte. -- Ulászló junius 29-ére Budára országgyűlést tűzött ki, menvédlevéllel meghivattak erre Erzsébet hívei is, Ujlaky Miklós Ulászlóhoz illő bérért áttért. — Az országgyűlésen megjelent Erzsébetpárti fők Széchy esztergomi érsek, Garay László machói bán, Korogi János országbíró, bár némileg egyezkedési, s bátorság levelök hosszabb időre volt kiállítva, csakhamar elfogattak s mindaddig szabadon nem bocsátattak, míg szinleg Ulászló pártjára nem állottak. E Budán kezdett országgyűlés Fejérváron végeztetett és következő határozatokat hozott:

1. 2 Az ősi korona Erzsébet királyné által elsikkasztatván, Ulászló új koronával koronáztatik meg, az ős korona mindaddig érvénykivülinek nyilatkoztatik, míg az ország kezeibe vissza nem kerül. Ulászló választása megerősitetik.

3. Ulászló hitlevéllel megerősíti II. Endre aranybulláját, III. Endre 1298-ki törvényeit, Károly és Lajos törvényeit.

4. A nemesség a dézsmától felmentetik.

5. Á felségsértési bűnökért elkobzott zálogos birtokoknál a zálogba adók tulajdoni joga a korona ellenében is felmarad.

6. Ha paraszt a papot megsérti, vagy megkárosítja, ezért az egyházi elégtételt a paraszt urától kérjen, s papi törvényszék elé csak akkor idézhesse, ha a vádlottnak ura elégtételt nem ád.

7. A pápai és zsinati bullák és intézkedések csak akkor érvényesek, ha azok a király által megerősittetnek.

8. Ki ilynemű bullákat az országba behoz, a behozottakat királyi jóváhagyás nélkül végrehajtja, javadalma elvesztésével bűntettetik.

9. Lászlo koronáztatása érvénytelennek nyilatkoztatik. A királyné fő ereje Győrnél lévén, ennek bevétele elrendeltetett, de siker nélkül, itt elfogták Cilleyt, ki azonban a béke eszközlésére szabadon bocsátatott- Erzsébettől még ez országgyűlés előtt a csehek is elpártoltak, májusban Albert szász herczegnek ajánlották fel koronájukat. — A mindenkitől elhagyatott Erzsébet, Fridrichnek a koronát elzálogosítja, cseh

zsoldosokat fogad, ezek részére Giskra a bányavárosokat elfoglalva, a felföld nagy részét meghódította; — hívei Széchy érsek, Garay, Bothos, Tamási, Korogi összeszedve erejűket támadólag léptek föl. Ulászló látván az ellen terjeszkedését, lengyel seregeket hozatott be. — a szepesi városokat ígérete szerint vissza keblezte. — Seregei vezéréül Hunyady Jánost nevezte, ki Garayt és társait megverte, — e csatában Garán 100,000 arany forintot érő ruha és ékszer volt, — erről lehet következtetni az oligarchia roppant gazdagsága és annak forrásaira — Ulászló Hunyadyt és Újlakit erdélyi vajdáknak nevezte, ezenkívül Hunyadyra ruházta a Szörényi bánságot és temesi grófságot is. — Ulászló személyesen vette ostrom alá Esztergomot, a szorongatott érsek szinleg újólag hódolt. Erzsébet Sopronyra Fridrichtől 8000 aranyat kölcsönözve új sereget gyüjtetett, — Cilley vezérei Horvátországot és Slavoniát nagy részt elfoglalták, seregei majdnem Budáig kószáltak. — Mindezek azonban csak kisszerű eredménytelen csatározások voltak, ha valamelyik fél megveretett, váraiba vonult s amint ellene eltávozott, ismét kirontott. Legtöbbet szenvedett általa a középrend és parasztság, mert ezeket a pártos várurak ellenségnek keresztelve, a semlegeseket, a nyugodt nézőket is kegyetlenül rabolták és fosztogatták. — Míg a két párt egymást marczangolta, az alatt Murad Julius 17-én Belgrádot vette ostrom alá, de hatalma Tallóczy István vránai perjel várparancsnok vitézségén megtört és kudarczal kényszerült Belgrád alul elvonulni; vezérei azonban, ezek élén Ishak Szerbiát folytonosan háborgatták, sőt egész Belgrádig portyáztak, míg nem Hunyady János őket tetemesen megverte és Szerbiából ki is kergette.

1441. Ez év elején Ulászló a Chileiekkel kibékült, szeptemberben Budán országgyűlést tartott, ennek fő tárgyát az Erzsébettel! egyezkedés képezte, mi végett alkudozó meghatalmazottak is neveztettek, de minden siker nélkül, mert Albert szász herczeg a cseh koronát nem fogadván el, László választatott királynak. Erzsébet reményei ez által növekedtek Ulászló elég erélyt nem fejtett ki, a lengye'ek tétlenül visel-

ték magukat, a pártfőknek, kik az országban szabadon raboltak, érdekében állott a küzdelem meghosszabbítása; a középrend sem elég eréllyel, sem elég hazafisággal nem bírva, egykedvüleg nézte a küzdelmeket, melyben ő a néppel legtöbbet szenvedett. — Legnagyobb csapás volt Erzsébetre Garay László elfogatja, kit a fukar Fridrich helyes ok nélkül hihetőleg gazdag váltság reményében elfogott, ez által Erzsébet pártja, fejét vesztvén lehangolódott.

1443. Míg a cseh kalandorok, az ország főurai, a nemzet vérét és vagyonát pusztiták, a szövetséges lengyelek, fejedelmük válságos helyzetét közönnyel nézték, Erzsébet leghívebb pártosa rokonától nagybátyja Fridrich, aljas önzésből kifosztotta, a magyar nemzet dicsőségét, területi épségét egy ember tartá fel, a hős Hunyady János, míg mások gyakran szeszély, többnyire aljas önérdekből urat cseréltek, Hunyady új babér koszorút fűzött a nemzet történelmébe; a fejetlen kormány alatt az aldunai tartományoknak Magyarországtól! függése tettleg megszűnt, s a valódi Magyarország határai födetlenül állottak; a török, mely egyaránt szeretett rabolni és hódítani, Erdély belsejébe hatolt, Hunyady hirtelen összeszedte dandárait, Szebennél támadá meg a rablókat, — Hunyady már ekkor egy sereggel fölért, ennélfogva a török hadi tanácsban a hős minden áron legyilkolása elhatároztatott, személye ellen tervezték a támadás összpontosítását, erről értesült a magyar hadsereg is, a nagy férfiút minden áron meg kellett menteni. Kemény Simon erdély lelkes fia, öltözéket, lovat, fegyverzetet cserélt Hunyadyval, a törökök bőszülten rohantak az ál Hunyadyra, ez alatt Hunyady oldalról támadta meg a törököt, s míg a hős Kemény a törökök legvitézbjei súlyos csapásai alatt elveszett, a törökök, kik ez egy ember életéért mindent koczkáztattak, az igazi Hunyady és csapatjai által tökéletesen tönkre tétettek, — 20.000 ozmán elesett, a többi eszeveszetten szaladt ki Erdélyből, a foglyok ezrei megmentettek, a diadalmas sereg roppant zsákmányt nyert. Hunyady Moldva és Oláhországra tört, és mindkettőt meghódoltatta. — A török sultán szégyeneivé seregei kudarczát, fájlalván a két

tartomány elvesztőt, csakhamar 80,000-nyi sereget küldött Erdély ellen, — Hunyady júliusban a Vaskapunál fogadta őket, a török hadsereget másodszor is megsemmisítette, 200 zászlót nyert, az egész tábori készületet elfogta; a kétszeres áruló Drakul helyett Dánt tette oláh vajdává; diadalmas seregeivel Bolgárországba nyomulva, nemcsak az ország határait szerezte vissza, de még a valódi Törökországgal is éreztette lángesze és a magyarok fegyvere súlyát.

Erzsébet látva kísérletei sikeretlenségét, mit fegyver által elvesztett, alkudozás által akarva vissza nyerni, Ulászlót következő békével kínálta meg:

1. Ulászló lemond Magyarországról. 2. Szepes Lengyelországhoz csatoltatok. 3. Ulászló feleségül veszi Annát, Erzsébet leányát. Erzsébet jegypénzül 200,000 aranyat fizet. 5. Ulászló Kis László kiskorúsága alatt Magyarországot, mint kormányzó igazgatja. 6. László magtalan halála esetére Magyarország Ulászlóra száll. A tényleges ideiglenes hatalom e szerint Ulászlónál maradt volna, de még a valódi Magyarországot is megcsonkítja. — A királyi tanács két részre oszlott, maga Ulászló megunva a főurak ingatagságát, habozott. — Hunyady jelen nem lévén, a szerződés elfogadása vagy megtagadása az ő véleményétől függesztetett fel; a nagy férfiú visszaveté e kislelkü egyezséget, s Magyarország területi épségét megőrizte.

1443. A római pápa a törökök hatalmától féltve a kereszténységet, sőt magát Olaszországot is, mindent elkövetett a magyar trónviszály kiegyenlítésére; Julián cardinál fogta fel az egyezkedés elejtett fonalát. — Fegyvernyugvást eszközlött, 1443. junius 24-éig; — e szerint mindenik rész területét megtartotta, szabad kereskedelem biztosítatott, a hatalmaskodók közös erővel fenyítetnek, új várépités tilos, az e_z ellen vétő magyar mint felségsértő büntettetik; a békeszegő idegen zsoldosok közös erővel űzetnek ki; a végbéke, a törö elleni hadjáratról határozand az esztergomi értekezlet; a vég^ leges béke nem sikerülte esetében az ellenségeskedést 14-napi felmondás előzze meg. Az esztergomi összejövetelt Erzsé-

bet bizalmatlansága meghiúsította, titkon azonban a békét mindkét fél óhajtván, Ulászló és Erzsébet Győrben november 25-én összejöttek, s deczemberben a két fejedelem valósággal ki is egyezett, — alapját hihetőleg házasság képezte, sajnos hogy a nemzet szép reményeit Erzsébetnek deczember 19-én történt halála meghiúsította.

Erzsébet halála után, pártosai Fridrichel szövetkeztek, Fridrich Győrt várnagya árulása által kézrekeritette, az egyenetlenség még mindég virágzott, bár a László pártja Fridrich fösvény halogató, kétségeskedő egyénisége miatt sokat gyengült. — A pápa unszolására a rendek figyelműket leginkább Törökország felé forditák; ez évben Budán tartatott országgyűlés, ebben a nemesség, zsoldosok fogadására tekintélyes adót ajánlott föl, ennek kezelésével Hunyady János bízatott meg, ki Nissát, Zsófiát bevette, a királlyal egyesülve 5 csatát nyert és a Balkánig űzte a törököket. — E diadalmas hadjárat után a bosnyák király is ismét meghódolt. — Fridrich ki csak más erszényéből szeretett harczolni, Ulászlóval a múlt évi alapon, két évre fegyvernyugvást kötött, pörös ügyekben legfőbb bíróul az országbíró ismertetett el. 1444 aprilban a rendes országgyűlés megtartatott, ezen a rabló Szentmiklósi Pongrácz trencséni főur, ki barátot és ellent egyaránt rabolt, elfogatott, czinkos társai felkonczoltattak, ő maga azonban az országgyűlés szétosztása után Ulászlótól kegyelmet nyert. Az országgyűlés fő tárgyát, a török háború és a belzavarok képezték: 1. Minden nemes Ulászlónak irásilag hűséget kötelezett. 2. A király új hivatalnokokat nevez. 3. Magyarországon a kamara nyereség, Erdélyben az ötvened, Slavóniában a nyest jövedelem Ulászlónak adatik. 4. Az egyesek által bitorlott só és 30-ad, bánya, kunok, k. városok jövedelmei visszavétetnek. 5. Az Ulászlóhoz pünkösdig visszatérők birtokaikat visszanyerik, ha azonban a király ezeket már másnak adományozta volna, a király által adományozottak tartoznak ugyan régi birtokosaiknak visszaadni, de ezek a királytól kárpótoltatnak. 6. A pénz a rendek beleegyezése nélkül meg nem változtatik. 7. 10. A tisztviselők sem maguk nem hatalmaskodnak, sem másoknak el nem tűrik.

8. A perek a vajdák, bánok, főispány októl a királyhoz fölebbeztetnek. 9. Megyénként a főispányok és szolgabírákhoz 4 táblabiró választatik. 11. Az erőszakoskodók felett még ez országgyűlés alatt ítél a király személynöke a nádor, vagy országbíró. 12. Idegen katonaság behozatala tilos. 13. Az ország és király ellenei véli békekötés tilos. 14. A király parancsainak ellenszegülő, mint hatalmaskodó büntettetik. 15. A király idegeneknek hivatalokat, jószágokat nem adhat s a kiknek eddig adott, Máté püspök kivételével, tőlük visszaveszi. A tavali adó behajtatik, az egyházi javak tulajdonosaiknak visszaadatnak, a rabló várak lerontatnak. Ezen törvényeket Γ26 megyei követ és 56 főur irta alá. — Megjelent itt bátorság levél mellett Giskra is, s csak a király személyes közbenjárása mellett szökhetett meg; a nemzet zöme fel akará konczolni a rablófőnököt, ki a nemzet zsírján hízott meg s egész élete folytonos bűn volt. — A török elleni támadó hadjáratra a nemesség segélyt ajánlott fel, megengedtetett a pénz silányitása, felajánltatott a papi dézsma egy huszada; — az adó behajtására megyei adószedők választattak. Az olaszok, lengyelek, Skanderbég szövetségre szólitattak fel; Brankovics György, ki a múlt évi hadjárat által legtöbbet nyert, az ideitül legtöbbet várhatott; Hunyady Jánosnak a 110 faluból álló világosvári uradalmát a hadjárat költségei födözésére által adta.

A Hunyady ismételt győzelmei által megrémített törökök értesülve e nagyszerű készületekre', békeért folyamodtak, mi Szegeden, a pápai követ ellenzése daczára, júliusban következőleg köttetett meg:

1. Murad Bolgárországot megtartja, de egész Chulmot, Albánia egy részét Herczegovinát visszaadja. 2. Oláhország magyar tartománynak ismertetik, de a töröknek is adózik. 3. A foglyok mindkét részről, a natoliai basa kivételével szabadon bocsátatnak. — A béke kölcsönösen esküvel erősitetett meg. — E béke, tekintve Magyarországnak bel zilált helyzetét, szép nyeremény volt, a törökkeli szünidő kedvező alkalmat nyújtott a belügyek tisztázására, a rablók kiűzésére. Sajnos, hogy a derék Ulászlót, a pápai követ, az

olaszok ígéretei által elámitatva, esküjét megszegte s a birodalmában megtámadott törököt, esküje daczára, csekély haderejével ismét megtámadta. — A királyi felszóllitás, országgyűlési határozat, a papok buzgólkodása daczára a nemesség a királyi táborban gyéren jelent meg. A szájhősök, midőn a tett percze bekövetkezett, váraik tűzhelyeiknél maradtak, a király összes serege, mellyel a törököt Európából ki akarta verni, 15,000 emberből állott, kik nagyára zsoldosok voltak, az idegenek közül csak a lengyelek küldtek csekély segédcsapatokat; — a király kettőre számított, remélte, hogy Skanderbég 31,000 emberrel hozzá csatlakozik, az olaszok által biztositatott, hogy sem Muradot, sem seregét a tengeren át nem eresztik, — a török sereg zöme Ázsiában volt, Murad a szegedi békekötés után a trónt Mohamed fiának adva át, szinte Ázsiában időzött, — bár a magyar sereg csekély volt, ha a király számításai teljesülnek, nagy eredményt vívhatott volna ki, mert az európai török erő is csekély volt; a fejetlen alvezéreket rémület fogta el, Hunyadit minden török rettegte. De a király mindkét számításában csalatkozott, Brankovics elárulva a magyarokat, Szerbia keskeny útjait eltorlaszolta, minélfogva a vitéz epirusi fejedelem idejében nem érkezhetett meg, a király, hűbérese ármányait nem tudva, a magyar sereg gondtalanul, diadalmasan nyomult elő Várnáig,ez alatt Murad a fekete tengert elzárva tartó olaszokat, a magyarok szövetségeseit megvásárolva, roppant seregét Várnánál olasz hajókon áthozta s ott a gondatlan Ulászlót megtámadta; — a csata szerencsésen kezdődött, Murad serege futásnak indult, maga a Sultán is megrémülve meg akart szaladni, de Karadzsa Beglerbég által lova kantáránál fogva feltartóztatva helyt állt s a futást fényes győzelemmé változtatta. — Midőn a magyarok több oldalról előnyomultak, a tüzes, bátor Ulászló, nemes hevétől elragadtatva, csekély kíséretével neki rontott a Murad által személyesen vezényelt török köznépnek; Muradot keresve bebonyolódott a nagy tömegbe kísérőitől elválasztatott és hősi küzdelem után elesett; — a királynak csataterv szerint tartalékban kellett maradnia, véletlen előrevonulása az egész

csatarendet megzavarta, a győzelmes Hunyady a király veszélyét látva, kénytelen volt a király megmentésére visszavonulni; — Hunyady a királyt környező csomóig elhatolt, de már ekkor a király elesett, Hunyady csak holt testét bírta kimenteni; bár a sereg előnyben volt, a magyarok meglátva királyuk póznára tűzött fejét, megfutamodtak; a sereg nagy része részint az ozmánok, részint a leselkedő belföldiek által felkonczoltatott, némelyek Castriota György epirusi fejedelemhez jutottak, ki ezalatt magát a szerbeken átvágva, már a magyarokhoz közeledett, a győzelem a töröknek 60,000 emberébe került, Murad maga sem hitt győzelmének, a sereget nem merte üldözni, tábor helyéről csak másnap indult ki. — Drakul oláh vajda, az Oláhországba menekült Hunyadyt elfogta,— de Héderváry nádor a hűtlen oláht az ország haragjával fenyegetve, tisztelettel azonnal szabadon bocsátotta.

A. várnai gyászos ütközetben csak kevés főurak vettek részt, a nemességből senki, a sereg csak 15,000. nagy részt fogadott zsoldosokból állott, a két előbbi hadjáratban meggyengitett török pedig 60,000-et vesztett, ennélfogva a nemzet anyagi erejéből igen keveset vesztett, de annál nagyobb lett volna az erkölcsi veszteség, ha az ügyek élén két oly lelkes hazafi, mint Héderváry Lőrincz nádor és Hunyady János nem állnak, ha Hunyady János a középrendnél dönthetlen népszerűséggel nem bir; — pillanatra azonban a vereség hatása mindjárt érezhető volt, a rablók felüték fejüket s folytaták régi mesterségüket. Veszteség volt a nemzetre a király egyénisége, ő fiatal, bátor, jó akaratú vitéz férfiú volt, a törvények iránt tisztelettel, a nemzet jelesbbjei iránt bizalommal viseltetett, mindenesetre egy jó király veszett el benne, mi minden időben ritkaság lévén, nagy veszteség volt a nemzetre.

Héderváry nádor, ki tiszta hazafi, kitűnő politikus volt, ismerte az oligarchia önző jellemét, tudta, hogy az erkölcstelen túl gazdag főurak királyul senkit sem akarnak, s az országot, a szomszéd németek példájára, kis részekre feldarabolva, fejedelmi hatalmat óhajtanak bitorolni; ezeknek gaz szándékát csak Hunyady által lehete ellensúlyozni, de Hunyady távol

volt s még ez időben döntő párttal nem birt, mindenekelőtt időre volt szükség Hunyady ellenei megnyerésére és a Hunyady párt ereje kifejtésére; — mihelyt tehát Hunyady fogságát megtudta, országtanácsot hitt össze, az oláh vajdához fenyegető levelet irt, ez által Hunyady szabadságát kieszközölte, Ulászló halála iránt alapos kétségeket terjesztett az országban; — kik nem akarták is hinni, nem merték a nádort megczáfolni, a pártok nyugodtan maradtak. 1445. Február 6-ára Fejérvárra főrendi tanácskozmányt hitt össze, ezen akarta az oligarchákkal Hunyady és a haza érdekében az előleges alkudozást megkezdeni. Az oligarchák kielégítésére az ország több kapitányságokra osztatott, Hunyady Jánosra Erdély és Tiszán túli részek bízattak, ez azonban csak ideiglenes intézmény volt, mert az országtanács is megmaradt s a kapitányoknak ehezi viszonya nem rendeztetett, alkalom volt az pártszerzésre, út a Hunyady kormányzóságához A tevékeny Hunyady kerületében több gyűlést tartott, ezek egyikén feltétlen hívét a derék Vitéz Jánost a váradi püspökségre ajánltatta, kerületében az erőszakoskodásokat meggátolta s ez által a középrendet, a népet, melynek eddig is bálványa volt, még inkább magához csatolta. A nádor 1445. májusban Pesten országgyűlést hitt össze. László jogait itt már úgy látszik senki sem vonta kétségbe, de minekelőtte a kormányzóság ügyével a haza jelesb emberei tisztában nem voltak, László királyságának feltétlen elismerése veszélyes lett volna, mert ez esetben a kormányzósághoz legtöbb joggal bírtak, László közel rokonai, a roszlelkü Fridrich német király és Gara László; — időnyerés tekintetéből tehát a nádor Ulászló halálának biztos megadására Lengyelországba küldöttséget eszközlött, Ulászlónak az országbani megjelenésére határidő tűzetett ki, — kimaradása esetére László feltételesen, élethossziglan királynak választatott, ha őt nagybátyja a magyaroknak a koronával együtt által adja, ellenkező esetben választása érvénytelennek nyilváníttatott. — A fejérvári főrendi tanácskozmány elvei szerint az ország 4 kapitányságra osztatott, Erdély és a Tiszán e e y túli rész Hunyady és Ujlakyra, Kassa vidéke Rozgonyi György

és Giskrára, a Vág vidéke Ország Mihály és Szakolczay Pongráczra bízattak, a kapitányok mellé helyettesek is neveztettek.

Ezenkívül fölállitatott a fő országtanács is, ennek hatalom köréről biztos tudomásunk nincs ugyan, de tekintve régibb törvényeinket, ez más nem lehetett, mint III. Endre országtanácsa, vagyis király nem lévén, ennél összpontosult az ország kormányzata, ez képezte a legfőbb törvényszéket, valódikig ez képviselte a legfőbb hatalmat, ez érintkezett a többi államokkal, ez kezelte az állam vagyont, s a kapitányok csak a honvédelem vezérei, a közbátorság fenntartói voltak. — Az országgyűlés még a föntebbieken kivit! megrendelte az elfoglaltak visszaadását, a rabló várak lerontását, büntetést szabott a hatalmaskodási esetekre, a törvénykezés Jakab napig felfüggesztetett, a birtok foglalás és zsarolás, fő és birtokvesztés súlya alatt eltiltatott, az ország határozataival ellenkezőkre hűtlenség! büntetés mondatott ki, a bitorolt egyházi javak visszaadását elhatározták, a török támadása esetére általános nemesi és polgári felkelés rendeltetett el, a jobbágyok szabad költözködése megujittatott, a római curiához folyamodást komolyan eltiltották, a zászlós uraknak zászlóik készen tartása, új országos pecsét készítése rendeltetett, a bel- és külkereskedést biztosították. — Mindezekből látszik, hogy az országgyűlés feladatát felfogta, a bajok orvoslása, a jóllét és rend fenntartására minden szükséges intézkedéseket megtett, sajnos hogy a legczélszerübb intézkedések, a főurak, a kalandor idegenek szennyes önzésén megtörtek. — A kormány a török ellen egész Európában izgatott, de csak üres ígéreteket nyert, a nemzeteknek mint mindég, egyedül kelle a síkra szállnia.

Hunyady János fogadtett seregeivel a Száván átkelve, a török sereget megsemmisítette, s ez által nemcsak az ország területét biztosító, de ideiglenesen a korona hűbéreseinek is nyugalmat szerzett. — Héderváry nádor az országtanács feje rendre utasította Fridrichet, ki a zavarosban óhajtva halászni Kőszeget ostromolta, s Buda felé nyomult, a magyar seregek

megindultak ellene, minek hírére a gyáva rögtön visszavonult, hihetőleg mind pénze, mind bátorsága kifogyott.

Ulászló megjelenési határideje letelvén, László és a korona vissza követelésére a magyar küldöttség Fridrichhez ment, — a ravasz Fridrich a László párt főnökeit Széchit, Garát, Giskrát országtanácsába hívta, de sem a királyfi, sem a korona visszaadására nem ajánlkozott, sőt még a királyfi őrügye alatt Pozsonyt is magához akarta rántani, — a küldöttség meggyőződve Fridrich csökönyössége rósz akaratáról siker nélkül tért meg. — Hunyady azalatt, míg a küldöttség királyáért hasztalan esdeklett, az áruló Drakult országából kiűzve Dánnal helyettesítette, győzelmes seregeivel Nikápolyig nyomult, s itt a jövendő török hadjáratról a pápai hajósereg tengernagyával értekezett. — Míg Hunyady fegyverének súlyát a törökkel éreztette, ez alatt a gaz Cilleyek Vitovetz vezérlete alatt Slavoniát pusztították, Zoli Benedek kegyenczüket a zágrábi püspökségbe helyezték. A rablóknak a vitéz Tallóczy Zován ment eléjük, de ereje sokkal gyengébb lévén, csatát vesztett és az ellentől levágatott. A nádor ez ügyek rendezésére deczember 8-ára Fejérváron országgyűlést hirdetett, de ez az idő rövidsége, a rideg idő miatt össze nem jöhetve, 9-ik februárra napoltatott el.

1446. A fejérvári országgyűlés főtárgyát a kormányzóság ügye képezte, a nemzet jobbjai átlátták, hogy összpontosított kormányzat nélkül a nemzet békés viszonyok közt felállhat ugyan, de az első válság elsodorja, a törvények szigorú végrehajtása rendelkező fő nélkül lehetetlen, az ország ugyan nyílt háborúba nem volt, de mind Fridrich, mind a török folytonosan fenyegették, — az oligarchák meggyőződtek, hogy még az eszélyes nádor, a hős Hunyady élnek, osztályvágyuk teljes lehetetlen, sőt a két jeles férfiú ellenében még túlsúlyra sem emelkednek, mert mindkettő de különösen Hunyady osztatlanul bírta a nemesség rokonszenvét, s mint vezérek, Giskrát kivéve a nagy Hunyady Europa első hadvezérei tehetségének fegyverhordozói is alig lehettek volna, — a kormányzóság eszméje tehát teljesen megért — E magas hivatásra képes egyedül a

nemzet kedvencze Hunyady János a tiszta jellemű nagy hazali a rettenthetlen harczos, a geniális hadvezér volt, ki a hazának nemcsak legkitűnőbb fia volt, de a török hadjáratokban tömérdek kincseket is gyűjtve, a leggazdagabb főurak közé tartozott.
— Hunyadyval csak Ujlaky Miklós versenyezhetett, a vitéz, ős származású gazdag oligarcha, Hunyady vajda társa, őt kellett mindenek előtt megnyerni. — Hunyady Héderváry által figyelmeztetve Ujlakyval azonnal egyezkedésbe ereszkedett, Ujlaky büszkeségét hazájának alárendelve, feligérte segélyét;
— az erélyes Hunyady ki ép oly jeles politicus, mint kitűnő hadvezér volt, Fridrichel is érintkezett, megígérte hogy László igényeit pártolni fogja, felajánlotta Fridrich német érdekei pártolását, az elsővel megnyerte László magyar pártját, az utolsóval Fridrichet. — E szerint már minden nehézség el volt hárítva, midőn Héderváry nak tudomására esett, hogy Ujlaky ígéretét megbánva, Hunyadyt Fejérvárnál el akarja fogni; az óvatos nádor Hunyadyt a hírről rögtön tudósitá, ki is Fejérvár előtt megállapodott, — Ujlaky értesülve Hunyady megállapodása okáról, szándékát megbánva, vagy mert meggyőződött terve kivihetlenségéről, vagy mert talán az egész mende-mondán alapult, s az ovatos nádor is félrevezettetett, kiséret nélkül ment Hunyady elébe, a bizalom bizalmat szült, Hunyady Fejérváron megjelent.

Az országgyűlés a bécsi küldöttség jelentésével kezdődött meg, mi a kedélyeket nem kévéssé keserítette el, de mert egy rész Lászlóhoz őszintén ragaszkodott, a pártoskodás megszüntetése csak az ő királysága által volt megszüntethető; Hunjady csak kiskorú király alatt lehetett kormányzó, az alkudozások folytatására új küldöttség neveztetett ki, Szentmiklósi Pongráczért, ki rablásait Ausztriára is kiterjesztette, s most Giskra és Fridrichtől közös erővel szorongattatott, az országgyűlés magát közben vetette; a török elleni hadjárat elrendeltetett, annak szervezésével Hunyady bízatott meg. A kormányzóság elvileg elfogadtatott, az egyén megválasztása, a Lászlóvali alkudozások befejezésére Rákosra júniusba új országgyűlés tűzetett ki. — Ezen országgyűlésnek végezményei nem maradván

fel, sokan ezt csak főrendi tanácskozmánynak tárták, mit azonban Hunyadynak a rákosi végzéseket megerősítő ezen szavai megczáfolnak s országgyűlési minőségét kétség kívül helyezik „Juxta dispositionem eorundem (statuum et ordinum) insuper in civitate Alba regali factum, in hanc praesentem solemnem congregationem amplissime coordinata (universitas) " Országgyűlési minőségét ezen fölül kétségkívül helyezi Héderváry nádor következő okmánya: „Nos Laurentius de Hédervára, Regni Hungariae palatínus ... In conventionibus autemdominorum praelatorum, baronum et *regnicolarum,* tarn scilicet in pestiensi quam *zAlba cJ^egalensi* civitatibus quum statuum, et conclusum unanimi, et pari voluntate, determinatum extiterat, ut universae possessiones in dictis disturbiorum temporibus, per quoscumque occupatae, his a quibus occupatae fuerunt, sub poena et obligationibus superinde institutes remitti deberant et resignari. Datum Budáé Anno 1446. — Ha ez főrendi tanácskozmány lett volna, akkor a Regnicola név, mely alatt ez időben a nemesség és városi követek értetnek, nem fordulna elő, a nemesség és városok, az úgynevezett Regnicolák csak országgyűlésben vettek részt, az országtanácsot csak az egyházi és világi főurak képezték, világos tehát ebből is, hogy ez országgyűlés volt; de kitetszik ez a nádornak a bitorlóit jószágok visszaadására czélzó határozatra való hivatkozásából is, ily határozat kizárólag a törvényhozás köréhez tartozott, ebben az országtanács jogérvényesen nem határozhatott, csak teljes országgyűlés; — ha a fejérvári gyűlés országgyűlés nem lett volna, akkor a nádor azt, mint országtanácsi végzést említette volna meg és nem mondta volna, tam in pestiensi, quam Álba regalensi, -— a fejérvári e szerint ép oly országgyűlésnek tekintendő, mint a későbbi, minden kétségkívül a pesti is országgyűlés volt.

Hunyadyval most már csak a Ciliéi grófok ellenkeztek, ezeket kelle megtörni, sereggel támadá meg őket, erejüket semmivé tette és kötelezte a törvények és rendeletek teljesítésére. Az ügyes diplomata, a jeles hadvezér, legyőzve minden akadályokat, Rákoson egyhangúlag kormányzónak választatott, a

kormányzó több megszorításokkal királyi hatalommal ruháztatok fel, mivel a hozzárendelt országtanács hozzájárulásával rendelkezett, — az ország jövedelmeinek kezelése, két országnagy és két főpapra bízatott, — biztosíttatott a személy- és vagyonbátorság, korlátoztatok a kormány adományozási köre. A királyi törvényszék elnökévé neveztetett, az összes várak neki átadattak, az ország bárói hivatalaikat, méltóságaikat letették, a magán szövetségek megszüntettek. A sereg vezérletével a kormányzó bízatott meg, a rabló várak lerontására hozott ítéletek ismételtettek. — Az új kormányzó alig birt több hatalommal mint egyszerű köztársasági elnök; köznapi ember az országot az oligarchia követelései, a törökök támadásai, Fridrich fondorlatai ellen nem védhette volna meg, de Hunyady egyénisége maga hatalom volt, nagy lelke, hősiessége, eszélye által az események ura lett, az országot a külellentől megmenté, a belbátorságot lehetőleg helyre állította, ő volt a nemzet jólétének központja, s a haza érdekétől vezéreltetve, a becsületesek feltétlenül csatlakoztak hozzá.

Hunyady először Drakul ellen forditá fegyverét, ki török segéllyel Dánt az ország hívét elkergett, Dánt visszahelyezte s a moldvai vajdával szövetkezett, — Fridrich a királyt és a koronát visszaadni vonakodván, Hunyady az osztrák rendeket Fridrich ellen szövetségre hívta fel, ezek azonban még most minden segélyt megtagadtak. Hunyady elunván Fridrich halogatását, seregeivel Fridrich tartományait megtámadta, seregeit szétverte; a megrémült Fridrich fegyverszünetet kért, mit a gazdag zsákmánnyal elhalmozott kormányzó meg is adott; — a fegyverszünetet az oláh és moldva zavarok rendezésére fordította s 1447. martius 20-án Budára országgyűlést hitt összse; — az országgyűlés, múlt évi határozatain kívül, 47 új törvényt alkotott; a 15. czikk az ország jövedelmei feletti rendelkezést a kormányzóra bízta; a 18-ik újólag megerősítette, az örökös főispánságok eltörléséről szóló számos törvényeket, a 20-ik az idegeneket az egyházi javadalmakból kitiltotta, a 23-ik a nemesi felkelést csak azon esetre szorította, ha a kormányzó az ellenséget tulajdon, az ország és egyházna-

gyök zászlóaljaival visszaverni nem bírná, a 26. a kormányzónak jogát ad a lázadók ellen zsoldosokat fogadni s a megyéket kirendelni, a 27. a kapitányságokat törülte el, a 32. a fejérvári és pesti országgyűlések végzeményeit megerősíti, a 36. biztosítja a megyei törvényszékek hatáskörét, 40. megállapítja a régi kamara nyereséget, a 44. a király halála esetére, a nemességnek a főurak hozzájárulásával biztosítja a királyválasztás jogát, — 45. a kormányzó, az országnagyok és tanácsosok évenkénti újra választását rendeli, 50. a curiától a király vagy kormányzó beleegyezése nélkül, egyházi javadalmakat elfogadókat, vagy ellenfeleit Rómába idéztetőket száműzi, — 53. rendelkezik a pénzverés módjáról, a többi czikkek nagyreszt a magánvagyont biztosítják, gyenge óvszerek a mindennapi erőszakoskodások, zsarolások ellen. — Hunyadynak hatalma e czikkek szerint megválasztása óta tetemesen növekedett, megválasztásakor a pénzügyek kizárólag az országtanács rendelkezése alá helyeztettek, míg itt már ezek a 15. czikkben a kormányzónak adat'ak át. Hunyady ereje a nemességben állott, ez is több czikkel biztositá folytonosan megtámadott jogait, a 24-ik a felkelést kizárólag a haza benső határain szorítja. — A 36. az ítélet jogot a megyei törvényszékekre ruházza, elnökökül a fő és alispányokat megtartja ugyan, de önállólag nem ítélhetnek. A 44. czikk biztosítja a. nemesség királyválasztási jogát, — a 61. a birtokos és birtoktalan nemesség dézsma és adómentességét; a 45. törvé.-yCZIKK a főbb hivatalok évenkénti új választását rendelvén meg, a hatalomnak egyes családok kezeibeni örökítését akadályozta meg, felelőssé tette őket a nemzet előtt, a kormányzó évenkénti újra választását megállapítva, a kormányzótól a hatalom vágy legtávolabb gyanúját is elhárította. A nemzet tehát ezek által helyzetének teljesen ura lett, mert minden ügyei felett kizárólag a nemzetet képviselő országgyűlés és megye rendelkezett; de midőn egy részről ezek hatalmának csalhatlan bizonyítékai, másrészt e törvényekből kitetszik, hogy a nemesség vagyon és személy jogai, az oligarchia által folytonossal! megtámadtattak, mert ha ezek tisztelteinek, ez esetben nem lett volna szükség a 44.

czikkre, mely a király választásnál, a nemesség hozzájárulását sőt túlsúlyát biztosítja, mert a nemesek egyenjogúsága, már számtalan előbbi törvények által biztosítva volt; — ha a megyei hivatalnokok felelőssége előbbi törvényeink szerint életben van, a fő és alispányok ítélet körét korlátozó 36. törvény nem hozatik; ha a hatalmasok a gyengébbek jogait tisztelik, nem kellett volna azokat, számos újabb czikkekel védeni.

Mindezek tehát félreismerhetlen bizonyítékai, a nagyok támadásai, zsarolásai, a jog, vagyon és szabadság ellen folytatott harczának. — Az oligarchia folytonosan támadott, a nemesség védte magát. — Hunyady kormányzósága az országra határtalan nyereség volt, csak kitűnő egyénisége bírta ellensúlyozni a hatalmasok zsarnokságát, ő szolgált a kisebb erők központjául, s megmentve a nemességet, megmentette a hazát, melynek érdekeért a középrend harczolt.

A római curia, mely a törökök terjeszkedése által hatalmát látta veszélyeztetve, Hunyadytól is sürgetve, mindent elkövetett, a magyarok és Fridrich közti viszály kiegyenlítésére, tette ezt főleg azért, mert a magyarerő csak ez esetben volt a török ellen fordítható, s mert a török hatalommal csak Hunyady mérkőzhetett, mert ösmerte a kormányzó vallásosságát, ki a törököt nemcsak hazája de vallása érdekében is gyűlölte. — A curiának végre sikerült ha nem végleges békét is, de legalább hosszabb fegyverszünetet eszközleni, Fridrich a végleges béke és a zálog összeg lefizetéséig megtartotta Sopronyt, Kőszeget, Ronhonczot, Szalonokot, Borostyánkőt, Dévényt, Kaczensteint és Baumgartent, Győrt kötelezte a győri püspöknek 3000 aranyért átadni; öcscse Albert birtokában maradt Fraknó, Kis-Márton, Kabold, Lanzsér; — novemberre új határidő tűzetett ki, s ha ezen a felek meg nem tudnak egyezni, a Fridrich és a magyarok közti kérdésekben bíróul a pápa és bibornoki collégium jelöltetett ki; — Gara László Fridrichhel váltság díjjá iránt külön egyezkedik —Ez által ugyan legtöbbet nyert Fridrich, mert birtokai tovább is kezei közt maradtak, de legalább Fridrich ez által László régi híveitől

külön választatott, s Hunyadi többé hátban nem fenyegettetvén, a terjeszkedő török ellen szabad működési tért nyert.

Héderváry Lőrincz nádor ez évben halt meg, Hunyady benne egy jó barátot, a haza egy hű fiat vesztett el; — Héderváry nem volt hadvezér, de eszélyes, ügyes, besületes férfiú. Ulászló halálakor ő tartá fel a rendet, ő gátolta meg az ország feldarabolását, ő eszközlé ki Hunyady kormányzóságát; — halála a nádorságba, a Hunyady ház tit- Kovachichkos ellenét Gara Lászlót helyezte. Héderváry halálával a budai
61S 'V* CJ >
‘ ' 'vár is Hunyadynak adatott által. A rendes országgyűlés Pesten tartatott meg, ezen a rendek a török elleni hadjáratot elhatározták, hihetőleg másodrendű végezményei nem maradtak fel. — Hunyady a török ellen, követei által, Európa összes fejedelmeit támadó szövetségre szóllitá fel, segély helyett dicsérő iratokat, a nápolyi királytól szép paripákat, a pápától herczegi czimet nyert, mit a szerény férfiú visszautasított. A török ez időben békén hagyta ugyan hazánkat, de megtámadó a magyarok egyedüli szövetségesét a vitéz epirusi fejedelmet s már fővárosáig nyomult, ennek megmentése, nem engedve a további késedelmet, Hunyady 24,000-nyi derék zsoldosival 8000 oláhval a törökre rontott, sez által a vitéz Skanderbéget, Murádét tartományai védelmére kényszerítve, az ostrom alul fölmentette, — Murad mindenekelőtt Skanderbéget akarva megsemmisíteni, békét kért, 100,000 aranyat és a hadi költségek megtérítését ajánlotta, ezt azonban Hunyady nem fogadván el, a Rigómezőn a két sereg megütközött, a csata két napig tartott, első nap Hunyady győzött, másnap azonban a 8 szórta számosabb török erő a magyarokat kifárasztó, az elhatározó pillanatban az oláhok a törökhöz átmentek, ez által a magyar sereg zavarba jött, — s bár Hunyady a csatában csodákat művelt képtelen lévén a törököt feltartóztatni, híveivel a csatából menekült, 14 főur elesett, néhányan elfogattak, elvesztek az ágyúk és az összes gyalogság; a menekülő Hunyadyt, az áruló Brankovics elfogatta. — E vereség sokkal nagyobb volt a Várnainál, mert az ország összes tábori ágyúit elveszté, a szétvert haderő a legfelszereltebbb seregek egyike volt; az oláhok

a törökhöz pártoltak és nem került a töröknek annyi áldozatba mint a várnai csata, melyben a török győzelme által annyira kimerült, hogy előnyeit nem bírta felhasználni. — Míg Hunyady a törökkel harczol*, a rabló csehek Felső-Magyarországot pusztították, a féktelen martalócz Szentmiklósi Pongrácz Austriában rabolt. Az országtanács látva a veszélyt, érezve Hunyady nélkülözhetlenségét, a kormányzó fogságáról értesülve, Szegedre deczemberre országgyűlést hitt össze és Brankovicsot Hunyady szabadon eresztésére felszóllitá; Brankovics a nagyszerű készületektől megrémülve, Hunyadyval kiegyezett Hunyadytól szabadsága dijául Brankovics kikötötte magyarországi birtokai visszaadását, unokáját Cilley Erzsébetet Hunyady László által eljegyeztette.

1449. A rigómezei győzelem török részről nagy áldozatokkal vásároltatott meg, a magyarok elveszték összes tábori készületeiket, a vereség lehangolta a vallási vakbuzgóságot, Giskra a török elleni hadjáratokat felhasználva zsarolt és terjeszkedett, ezeknél fogva mind a török, mind a magyar békét óhajtva, a fegyvernyugvás, mert a törökkeli béke e rajongó korszakban szégyennek tartatott, megköttetett; Hunyady Pestre országgyűlést hitt össze, melyen a Giskrávali végleges kiegyezkedés nem sikerülvén, a Giskra elleni hadjáratot azonnal megindità, de vezérei Giskra által megverettek; személyesen ujitá meg a támadást, s Giskra seregeit legyőzte; a vallásos vakbuzgóság által elvakitott nagy férfi, mielőbb óhajtva a török által vezéri hírén ejtett csorbát kiköszörülni, a lengyelek közbenjárására Giskrával békét kötött; — Cilley ezalatt Fridrichel szövetkezve, a rabló Pongráczot megtámadta és megverte, e szorongatott, nehogy főerőssége Szakolcza idegen kézre kerüljön, Szakolczát a kormányzónak adta által. — Hunyady 1450-ben Pesten országgyűlést tartatott, főtárgyát a Giskrával kötött béke, a török elleni előkészületek, a pápávali villongás, a Fridricheli béke képezték. — Giskra Kassa, Lőcse, Eperjes, Bártfa, Körmöcz, Besztercze, Selmecz birtokában továbbra is meghagyatott, ezenfelül az ország neki nagy összeget kötelezett, minek fedezésére új adó vettetett ki, a Frid-

richeli béke közbenjárójául a pápa kéretett fel; — a nemzet jogaihoz ragaszkodva, a pápának a dömösi prépostság tárgyában! önkényes intézkedései ellen férfiasán, tiltakozott, — s egyúttal felkérte a pápát, hogy a török elleni hadjáratra ajándékozná a nemzetnek az 50 éves jubileum ürügye alatt kihirdetett, Magyarországban eladandó bünbocsánatok árát

1450. Hunyadyt megbízta a nemzet, a törökkel szövetkezett Brankovics megfenyitésével. — Hunyady Brankovicsnak magyarországi birtokait rögtön elfoglalta, Szerbiát megtámadta, a megrémült Brankovics szokás szerint az erősebbnek hódolt, Hunyady Lászlót, kit eddig magánál tartott szabadon bocsátotta. — Fridrichel is sikerült a béke, még pedig előnyére, Fridrich az elfoglalt várakat megtartotta, László király 18 éves koráig Fridrichnél hagyatott.

1451. Az adót a magyar szívesen sohasem űzette, de részint az idegen rablók, részint a főurak zsarolásai által a köznép ki is merült, ennélfogva Giskrának elég nem tétetett. A vitéz rabló ezt ürügyül használva Hunyady elleneivel titkon szövetkezett; raalásait ismét nagy mérvben megkezdte; a kormányzó megtámadá a gazt, több nagyok azonban a csatában készakarva megfutamodva, az elárult Hunyady Nógrádban csatát vesztett, s az alföldre vonult, itt híveit maga körül gyűjtve ismét Giskra ellen nyomult, a kölcsönt visszaadta, de mindenekelőtt a török hadjáratot forgatván elméjében Giskrával a régi alapon kibékült. Az osztrákok a fukar Fridrich gyámságát megunva, László megszabadításán komolyan gondolkoztak. Hunyady bár semmi oka sem volt Fridrichel ellenségeskedni, s mert a gyermek király a kormányra még képtelen volt, a külszin megőrzése, a király után vágyakodó hatalmas párt kielégítésére kényszerült legalább szinleg az osztrákok kivánatait támogatni; — e végett 1452. február 13-ára Pozsonyba országgyűlést hitt össze. — Az ország rendei ezen a király kiszabadítására az osztrákokkal szövetkeztek, azon föltétellel, hogy a királyfi nagykorosáig Pozsonyban neveltessék, — kiszabadításának eszközlésére a pápát kérték fel, a törökkel 3 évi fegyverszünet határoztatott, Giskrát, mint békebontót adó alá vetet-

ték. — Fridrich gyámfia kiadását megtagadta, az osztrákok fegyverrel támadák meg, Hunyady semleges maradt, Podjebrád nyíltan Fridrichel szövetkezett; — Fridrich azonban a csehek megérkeztéig sem bírván az osztrákoknak ellent állani, Lászlót Cilley Ulrichnak által adta, ki is vele Becsbe vonult; a kiszabadított királyfinál a magyarok küldöttsége is tisztelkedett, s a királynak Magyarországban lakását követelte, mit azonban mind Cilley, mind az osztrákok, kik a magyarok segélye nélkül szabaditák ki Fridrichtől, egyenesen megtagadtak, mi hazunkra káros következményeket hozott, mert az álnok, aljas Cil ey által a gyermek jelleme megmérgeztetett, s a nagyreményű elkényeztetett ifjúból gyenge bábot, aljas kéjenczet nevelt. Hunyady semlegessége által nagy hibát követett el, mert ha ő áll a szövetség élére, mint főtényező magához vehette volna Lászlót, s a lovagias, becsületes, eszélyes hős a gyermekből igazi férfit, jó királyt neveltetett volna, de hibáját menték az akkori viszonyok, — Magyarország még akkor Lászlót nélkülözhette, a kormány szilárd kezekben, László gyermek volt; Fridrich fukar volt ugyan, de udvara erkölcsös, szigorú, ennélfogva a gyermeknek nem volt rósz oskola. László jelenléte csak emelte volna a Giskra és Gara káros befolyását, — Hunyady nem hihette, hogy Fridrich az osztrákoktól is legyőzetik, — nem kívánhatva László magyarországi lakását, semleges maradt, azt hitte, hogy László Fridrichnél marad, mi által a királyfi egyénisége nem vészit, az ország pedig a párt támadásoktól mentesítetvén sokat nyert volna. — Hunyady az illemnek eleget teendő, a gyermek királynál személyesen is tisztelkedett, s mert ez éles eszű férfi átlátta, hogy Cilleyben engesztelhetlen ellent, veszélyes vetélytárst nyert, több barátival magánszövetségre lépett.

1453. Hunyady a pártok titkos mozgalmairól értesülve januárban Bécsben a 13 éves gyermek király kezeibe a kormányzóságot letette; ez őt Beszterczei grófnak és ez ország főkapitányának nevezte, a czim változott, de . a hatalom Hunyadynál maradt, Cilley még nem volt elég erős önhatalmának veszélyeztetése nélkül megdönteni egész Európa tisztelete tár-

gyát, a nemzet bálványát, ki mint magánember is már oly gazdag és hatalmas volt, hogy a királlyal magával is bármikor mérkőzhetett volna. A 13 éves László Pozsonyba január végére országgyűlést hitt össze, a királysághoz vakon ragaszkodó nemzet örült a királynak, bár még ez gyermek, és így a királyságra képtelen volt; László az ország szabadságait esküvel erősité meg, viszont a főrendek és követek hűséget esküdtek, Ulászló és Erzsébet adományai érvényteleneknek nyilatkoztattak, Hunyadyéi megerősítettek, az idegenek hivatalképtelensége újólag kimondatott, a szokatlan bírói dijjak eltörültettek, a múltakra kegyelem adatott, a törvénytelen várak, erőszakos foglalások, hatalmaskodásokra a régi végzések megujitattak; Giskra kielégítésére kivételesen kapunként 1 arany forint adó vettetett ki. — Ulászló adományainak megsemmisítése aljas hízelgés, a népfelség elvének kigúnyolása volt; - - őt a nemzet választotta, adományozásai tehát törvényesek is voltak; — a nemzet élén csatában halt meg, ennélfogva emléke a nemzettől kegyeletet érdemelt volna, de most a hatalom mérlege a törvény és nemzet ellenei felé hajlott. A nemzet a korona fényétől elkábult, legitimitási mámorában tulajdon jogait tapodta lábbal. — Giskra kifizettetve elcsendesedett, de helyébe Axamit alvezére lépett fel, Szepest elfoglalta s a rablásokat ismételte. A király büntetni gyenge volt, megvette a gazokat, a kötél jelöltjeit zsoldjába fogadta. — Május 23-án Mahoméd Konstantinápolyi meghódította, mi által a török birodalom fővárost és központot nyert. — Hihetőleg ez indokból László 24. augusztusban Pozsonyban ismét országgyűlést tartott, végezményei azonban nem maradtak fel, — itt Hunyady ellenei Széchy Dénes esztergomi érsek, András pécsi püspök, Gara László nádor, Ujlaky Miklós erdélyi vajda és macsói bán, Palóczy országbíró Cilley Ulrichel szövetségre léptek, de még Cilley Magyarországban pártját erősité, az alatt az osztrákok gazságát megunva, bukását elkésziték. Az osztrák rendek élére Einzinger Ulrich állott, Cilleyt mint idegent az országgyűlésből kizáratá, s a gyermek királyt nagybátyja száműzetésére reá vette, — Einzinger a bukott Cilley párt ellensúlyozására, a

király tudtával védszövetséget kötött Hunyady János, Vitéz János váradi püspök, Podiebrád György cseh kormányzó, Sternberg Elek, Zdenkó, Einzinger Zsigmond és Plankenstein Pongráczczal, s nemcsak személyök, de az általuk képviselt országok kölcsönös védelmét is kötelezték; — ez tehát félig személyes félig államszövetség is volt, amennyiben a különböző államkormányzók és kapitányok által ily minőségben is köttetett. László cseh királynak koronáztatott, azaggódópápa izgatásai s Hunyady sürgetéseire a török háború eszméje ismét előtérbe lépett, s e végett László 1454. januárra Budára országgyűlést tűzött ki.

A Prágában mulató király, a budai országgyűlésen magát németekkel képviseltette, első eset volt ez történelmünkben, mert gyermek tette, s az idegenek Hunyady barátjai voltak, a nemzet elnézte — Az országgyűlés kiválólag a török hadjárattal foglalkozott. A háború a török ellen, bár még a fegyverszünet ideje nem járt le, elhatároztatott, a sereg fővezérének Hunyadyt jelölték ki. — A királyi jövedelmek megvizsgálása, a királyi zászlóaljak kiállítására küldöttség neveztetett, — a papság katonai illetékének kiállítására, a Zsigmond alatt divatozott szabály szerint köteleztetett, kiknek azonban javadalmok fogyott, aránylag kevesebbet állítottak ki, a nemesség személyes felkelése elrendeltetett, ezenfelül köteleztelek minden 100 kaputól 4 nyilas lovast és 2 kard és dzsidával fegyverzett gyalogot kiállítani, a katonai illeték összeírására, a megyék szolgabíráikkal hasonszámu küldötteket választottak; kiknek több megyében voltak birtokaik, parasztjaikat tulajdon zászlóik alatt egyesíthették, minden megye vezért választ, mindenki saját költségén tartozik katonáskodni, a zsarolás tilos, Tótország, a szabad városok hasonló arányban állítják ki illetékeiket, a törvényszékek e hadjárat alatt szünetelnek, — Az összeíró birtokosok minden hiányzó lovasért 1 6, minden gyalogért 10 aranyat hajtanak be, s ezen összeget az ország kapitányának adják át; ki a fizetést megtagadja, illeték köteles birtoka lefoglaltatok, s az összeg lefizetéséig visszatartatik. — A tábort szökve elhagyó nemes, vagyona, a paraszt fejével lakói. Hatalmaskodási esetekben a szolgabírák és küldöttek

kötelesek rögtön bíráskodni, ítéleteiket a főispán köteles haladék nélkül végrehajtani, ki ezt nem teszi, hivatalától azonnal megfosztatik. — A hatalmaskodó fő és alispánok, az általuk megsértett feleket tartoznak az első törvényszéken kielégíteni, mit ha nem tesznek, a küldöttek őket az első nyolczados törvényszéknek feljelentik, az ország első bírái haladék nélkül elitélik s ítéletüket rögtön végre is hajtatják. — Az ország kapitányának parancsára tartozik minden megye és egyén a táborban megjelenni. — A kiskorúak maguk helyett zsoldosokat állítanak. A várak őrizetére honn marad 1 várnagy a szükséges őrséggel, nagyobb úri házaknál egy tiszttartó. — Ha a katona vagy nemes kárt tesz, erőszakosan foglal, zsarol, a megyei vezér a kárt, a kárttevő vagyonából megtérítteti, — ha a kárt megtéríteni vonakodik, személye adatik át, ha a kárttevő hatalmas, és a megyei vezérnek ellentáll, az ezt *az* ország kapitányának feljelenti, ki köteles elégtételt eszközölni. A jászok, kunok, oláhok, tatárok katona illetéküket hasonló arányban tartoznak kiállítani. — E határozatok szép lelkesedésre mutatnak, de a főurak jobban szerettek rabolni, a középrend heverni mint harczolni, azt tárták, hogy a nagylelkű Hunyady az ellent néhány harczias bajtársaival maga is viszszaveri, ennélfogva a rémitő készület csak papiroson maradt, a nagy hazafiság mihamar elpárolgott

A harczias Mohamed nem várta be a magyarok csattogó készületeit, győztes seregeivel megtámadd Serbiát, nagy részét a novoberdói 120,000 aranyat jövedelmező aranybányákkal együtt elfoglalta, Hunyady ki a szigorú törvények daczára csak kevés sereggel rendelkezett, nem mérkőzhetvén Mohaméd hadseregével, azon reményben, hogy ha ő más oldalról a török birodalomba nyomul, Mohamed is vissza fog sietni birodalma védelmére, oldaltámadást tett, Bulgáriába nyomult és ott jelentékeny hódításokat tett, — számítása beteljesült, mert Mohamed mihelyest Hunyady veszélyes előnyomulásáról értesült, hódításai fedezetére serege egy részét hátrahagyva, birodalma védelmére haza sietett. — Míg Hunyady a török ellen küzdött, az alatt a gyalázatos Cilley ki a törökkel titkosan gyakran

érintkezett, Horvátországra ütött, de a vitéz Székely Vránai perjel által visszaveretett. Hunyady Mohamed visszavonulásáról értesülve, villámként Serbiában termett, a török sereget szétzúzta és hódításait visszaszerezte. Mit tehetett volna a nagy hős, ha a papiroson kirendelt illeték valósággal ki áll!!

Míg a nemzet ügye az Aldunánál szerencsés fordulatot vön. Bécsben nagy csapást szenvedett; — az álnok Cilleynek sikerült a becsületes Einzingert megbuktatni: mihelyest hatalomra lépett azonnal megkezdé ármányait Hunyady ellen, a hőst a király által Bécsbe idézteté, de ő ismerve a hatalom embereit, a felmenetelt megtagadta, az első terv meghiúsulva László Hunyadyt Köpcsénybe rendelte, itt kellett volna a haza bajnokának a német orgyilkosok gyilkai által kimúlnia, Hunyady 2000 emberrel megjelent, de a zsoldosok által megrakott Köpcsénybe óvakodott bemenni, Cilley vele szabadban nem mérkőzhetve, ismét kudarczczal tért tanítványához László országos ügyek ürügye alatt ismét Bécsbe idézte, Hunyady késznek jelentkezett megjelenni, ha biztonságlevél által biztosittatik, s ezt Podiebrad György, a badeni gróf és a salzburgi érsek is aláírják. — A biztonságlevél felajánltatott, átadását Bécs alatt ígérték, Hunyady számos kísérettel óvatosan Bécsbe indult, Bécs közelében Cilley hive Lamberger fogadta, a biztonságlevélért megkérdeztetve, ez azt mondá, hogy a levelet Cilley személyesen fogja átadni, majd megérkezett Cilley is, ki azt hazudta, hogy a levelet a király fogja átadni ki Hunyady elébe jött, s jelenleg egy közel szőllőben időzik; Hunyady ösmerte embereit, a király nem jött, mire Hunyady a cselszövőnek azt mondva „mint reszketsz, gyáva lélek a nekem ásott verem szélén, nincs hatalom, mely kezeim kézül megmenthetne, egyet intek és össze vagy vagdalva, — de a király iránti mély tiszteletem ez egyszer még megment, jövendőre azonban óvd magad hasonló találkozástól," számos kíséretével el vágtatott. — Hunyady tudta, hogy a biztonságlevél koholmány, tudta hogy Bécsben még talán ez is gyenge menedék lett volna, de mert Cilley ármányait a nemzet előtt kézzelfoghatólag akarta leleplezni, azért közeledett Becshez hogy a korona fényétől meg-

vakított tántorgókat kiábrándítsa, s így az ellenei által hányt csel csak hatalmát erősítette

Mohamed ezalatt, míg Cilley és a király a nagy férfi ellen cseleiket ismételték, ismét Serbiára tört, az öreg Brankovics folyamodott az összes kereszténységhez, katona helyett ígéretekkel halmoztatott el, az ország nádora, főpapja, a Bánfiak, az udvar ura Cilley, segély helyett Hunyady ellen szövetkeztek, a középrend teljes tétlenségbe sűlyedt, a pápa, pénz és katona helyett barátokat küldött, Hunyady segélyt csak úgy ígért, ha a 80 évet meghaladott agg katholikussá lesz. Mohamed Novoberdót ismét elfoglalta — a szorongatott, urai a magyar nemzet és királyától elhagyatott hűbéres Mohamednek ismét meghódolt, — s ez által Ilunyady győzelmének gyümölcse ismét elveszett. — Győrött a szabályos évi országgyűlés meghozta csattogó határozatait, megkísértette siker nélkül Hunyady és Cilley kibékitését, s mert László keveslette bajait, még fukar nagybátyja Fridrichel is viszályba keveredett.

1456. A török közvetlen szomszédsága felelevenité a nemzet aggodalmait, az ez évben Budán összejött országgyűlés kizárólag a török hadjárattal foglalkozott, Hunyady ki erdélyi vajdának neveztetett, 7000 fegyvert ajánlott fel, kapunként 1 arany adó vettetett ki, ezek behajtására a megyei szolgabírák és királyi adószedők jelöltettek ki, intézkedések tétettek az idegen segéd seregek ellátásáról, — Palóczy László országbíró a cseh rablókkal! egyezkedéssel bízatott meg. Mohamed junius 6-án 150,000 katona, 300 ágyú és 200 hajóval Nándorié jérvár alá érkezett. A gyermek király, a gyáva budai őrség ennek hallatára, bár még az ellenség csak az ország végvárát ostromolta, Budáról gyalázatosan megszöktek, László és Cilley Bécsben reszkettek, az oligarchák erős váraikba nyomultak, a nemesség tömege tétlenül nézte a haza legfontosabb végvárának veszélyét, melynek bukása legszerencsésebb esetben is az Alduna teljes elvesztését eredményezte volna, a törvény holt betű maradt, a becsület, a hazafiság, a haza fiai nagy részének kebeléből kihalt, az ország kulcsa, a nemzet becsülete védelmére csak a lelkes ősz Hunyady, néhány barátja és *a nép* kis

része ragadtak fegyvert. — Nándor-Fejérváron Hunyady sógora a vitéz Szilágyi parancsolt, bár csekély őrsége naponta fogyott, szilárdul tartá magát, Hunyady a veszélyről értesülve, kisded seregével Kövinél szállt táborba, itt egyesült Kanizsay László, Korogyi János macsói bán, az orbovai és pozsegai főispányok zászlóaljaival, Rosenberg 2 00 cseh lovagjával, és a lelkes Kapistrán János barát kereszteseivel, összesen 15,000 rendes katona, gyülevész, botokkal, kaszákkal fegyverzett, de buzgó kereszteseivel tudva a vár veszélyét, csakhamar megindult Mohamed roppant serege ellen; óriási küzdelem után a kezdetben előnyben levő török sereget szétverte e hősi 24 órai csatában 40,000 ozmán hullt el. a megsebesült Mohamed és serege eszeveszett futásnak eredt, a győztesek 300 ágyút, számtalan fegyvert és temérdek zsákmányt nyertek, 4000 török fogságba került, a török annyira megrémült, hogy Mohamed serege maradványait még Zsófiánál is alig bírta megállítani. — A török hóditmányok nagy része, a gazdag aranybányák ismét magyar uralom alá kerültek, a pápa és a többi fejedelmek tedeumokat tartottak, a nemzet örült, hogy néhány hős becsületét és hazáját megmenté — Nemzetünk történelmében ennél eredményesebb csata ily csekély erővel nem vivatott még soha oly nagy hatalom ellen. — A nagy örömet azonban csakhamar mérhetlen fájdalom váltá fel, — Hunyady János 68 éves korában, a táborban szerzett ragályos bajban, az egész nemzettől siratva, augusztus 12-én meghalt.

Hunyady János hazájának legnagyobb fia, az egész világ legkitűnőbb férfiai közé tartozott, a becsületesség, erkölcsiség ritka példánya volt mint férj és polgár; számos ellenei bal vagy könnyelmű lépést sem tudnak ellene felhozni, bár mint kormányzó 8, mint vajda és kapitány 10 évig majdnem királyi hatalommal bírt; páratlan volt mint hazafi, mert az ország alkotmánya ellen nem csak ő maga soha nem vétett, sőt még mennyire e zilált korban lehetett a törvényt mások által is feltartatta, mint kormányzó majdnem királyi hatalommal bírt, gazdagságban vele bármelyik főúr sem versenyezhetett, a nemesség és nép bálványozta, a pápa és papság tisztelte, az osz-

trák ház megszakadva a csehek teljes fejetlenségben, a lengyelek kitűnő fő nélkül, ha akarta volna a koronát bármikor fejére teheti, elleneit, ha a török ellen fordított számos áldozatokat ellenségei megdöntésére használja fel, letiporhatta vagy megvehette volna; de ő tisztelve a gyermek jogát, átlátva azt, hogy a nemzetnek a pártoskodás ártalmas, minden erejét az egység eszközlésére fordította, megengedett ellenségeinek, kik ellene törpeségök irigy öntudatában, önzésük mámorában folytonosan fondorkodtak, küzdött a félrevezetett gyermek királyért, ki tőle remegett és őt gyűlölte. — Bár nevelését a világban, a táborban nyerte, s tudományos ismeretekkel nem bírt, a legeszélyesebb államférfiak egyike volt, — erős ítélő tehetsége, higgadtsága, mély belátása, éles elméje tiszta színben láttatták vele az ügyeket, tett mint a villám midőn a halogatás veszélyes volt, várt midőn az ügy állása még előtte ösmeretlen, vagy az idő a tényezők megnyerése, a bonyodalmak kiegyenlítésére szükséges volt; — inkább szerette az embereket megnyerni, lekötelezni mint kiirtani; — látva azt, hogy Magyarország jólléte és független önállásának életfeltételét képezi keleti tartományainak megtartása, s hogy ez csak a még akkor teljesen nem összpontosult török birodalom megsemmisítése által érhető el, külpolitikáját folytonosán ez eszme vezette, hogy ez eszme kivitelére az ország összes erejét felhasználhassa, sokat elnézett az oligarcháknak, megbocsáta, sőt egyezkedett a cseh rablókkal, a fukar önző Fridrich császárral, — a papság által lelkesítő a népet; — a többi fejedelmeket a kereszténység ürügye alatt nagy eszméjének megakarván nyerni, folytonos bizalmas érintkezésben volt a pápával, kinek érdeke Hunyady politikájával azonos volt, ki gazdag segélyforrásokról rendelkezett. — Belpolitikájának súlypontját a nemességre fektette, a főurak irigy szemmel néztek a szerencse fira, ki középrendü nemesből érdemei által országzászlósá, majd kormányzóvá emelkedett, anélkül hogy rabolt, csalt, az udvarnál ármánykodott és koldult volna; — ki tulajdon vitézsége által az ország védelmében oly nagy vagyont szerzett, hogy végre vagyonával is az ősszármazású Ujlakyt, Széchyeket, a királylyal rokon

Garákat is elhomályosította. — A török elleni minden győzelem, a haza ismételt megmentése egy-egy tördöfés volt gőgös szivekben, mert átlátták, hogy a nagy Hunyady a szükség embere, a nemzet bálványa, kit önveszélyeztetésük nélkül nyíltan megbuktatni lehetetlen, tűrték de gyűlölték; ennélfogva önérdeke is a nemesség és polgársághoz kötötte; — de különben is a becsületes nagy férfi csak megvethette a főrendeket, kik vagyonuk nagy részét erőszakkal szerezték, kik a törvény ellen folytonosan, nyíltan és alattomban ellenszegültek, kik az országot aranybányájuknak tekinték, s azt kis herczegségekre akarták feldarabolni, — kiknek asztala, fényes köntöseik, drága kíséretük ragyogott az arany, ezüst és drága kövektől, s midőn az ellenség az országot fenyegette, az ország zsoldjával ellátott főhivatalnokok kivételével, többnyire rabló fészkeik ősi váraikba vonultak. — A legszámosabb, legfüggetlenebb és legmagyarabb elemet a nemesség képezte, — ez volt a törvény őre, ez tudott leginkább lelkesedni a szabadság, a haza, a vallásért; ez óvta meg a népet, a főrendek teljes kipusztitásától, erkölcsileg ő képviselte a nemzetet; fenntartása, szilárdítása ennélfogva a nemzet életfeltétele volt. — Hunyady a közép rend érdekében eszközölte a hatalmaskodás elleni ismételt törvényezikkeket, biztosította király választási jogát, ezért mondatott ki a főméltóságok évenkénti új választása; — terjesztette a megyék határkörét, mely egyedüli védfalat képezett az urak önkénye ellen; — viszont a nemességnek köszönhető Hunyady azt, hogy a kormányzó választás, melyet az első törvény megrendelt, nem ujitatott meg: — sajnos, hogy Hunyady az ügyek élére csak 58 éves korában állhatott, ennélfogva a haza újjá alakítása, sebei orvoslásán csak 10 évig működhetett. — Hunyadyhoz hasonló hadvezért talentumot soha egy magyar sem fejtett ki, — 11 önálló hadjáratot folytatott a törökök, csehek és a lázadók ellen. 8-or győzött, 3 csatát vesztett; — a csatát nem csak megnyerte, de fel is tudta használni; nem csak hősiesen harczolt, de tervet is készített, diadalmas csatái soha a véletlen, de mindég erélyes kiszámítás eredményei, gyakran nyolezszoros, rendesen sokkal nagyobb

erő ellen harczolt; Oláhországot, Moldvát, Szerbiát négyszer hóditá vissza, 3 csatát vesztett, de ezek is eredménytelenek voltak, vereségét többnyire árulás idézte elő; — így Giskra ellen azért vesztett, mert a nagyok a csata közepén, Giskrával előlegesen egyet értve, hátat fordítottak, de visszavonulása után csakhamar erőt gyűjtve, nem engedé felhasználni veresége hátrányait, sőt Giskrát hű népével megverte; a várnai csatában már a török sereg nagyrésze megszaladt, midőn az a fiatal király türelmetlensége által balfordulatot von; a török ebben négyszer annyit vesztett, mint az egész magyar sereg, 60,000 emberének halála erejét kimenté, úgy, hogy győzelmét nem használhatá fel. Rigó mezőn az oláhok árulták el, itt kimerítve a török erejét ez győzelmét lényegesen nem használhatta tel; ellenben midőn Hunyady győzött, a török többé messze földre ellent nem állhatva, vad futásban keresett és nyert menedéket. — Mint legnagyobb magyar nem csak kora, de az egész utókor osztatlan tiszteletét, imádását megérdemli, mert nem csak nagy hadvezér, nagy kormányzó, de nagy polgár is volt; életében hazájáért küzdött, halálával hazáját menté meg.

Gilley a nándorfejérvári győzelem, Hunyady haláláról értesülve a gyermek királylyal rögtön megindult, e reá nézve kettős nyereség gyümölcseit leszedni. A királyt csekély zsoldos csapat és gyülevész keresztesekkel, szeptemberben Magyarországba hozta. Futakra országgyűlést hirdetett, hová Hunyady Lászlót különösen meghívta; — a török elleni hadj írat csak ürügy volt, — az országgyűlés valódilag Gilley kormányzósága és a Hunyadyak megbuktatásáért hivatott össze; az első teljesült, a második a fondorkodó halálát eredményezte. Hunyady László, János idősb fia, mindenekelőtt biztosító levelet, s atyjának kormányzói és kapitányi hivatal íróli oldozványt kért, mit meg is nyert, mert Gilley kormányzósága, a népszerű Hunyady előleges megtámadásával nem volt kezdhető; a futaki országgyűlés a Hunyadyak bukásának előjátékául szemeltetett ki, a végfelvonás Nándorfejérváron szándékoltatott eljátszani. Gilley vágya sikerült, a király őt úgy látszik az országgyűlés hallgatag beleegyezésével Magyarország kormányzójának és

főkapitányának nevezte; — a seregek neki, mint főkapitánynak hűséget esküdtek; az Ozmánok elleni új hadjárat költségei fedezésére a pénz silányitása elhatároztatott. — Idő közben bajtársát követte Capistrán János barát is, ki egyik tényezője volt a nándorfejérvári győzelemnek, — a jelesek kimúltak, a gazok emelkedtek. — Cilley hogy a fiatal Hunyady Lászlót elaltassa, s kineveztetése által a nemzetnek oda dobott arsenic labdacsot megédesítse, színleg a Hunyadyakkal védszövetségre lépett, Hunyady Lászlót fiának fogadta, a Hunyadyaknál birtokaik meghagyattak, viszont a Hunyadyak a királyi várak kiadására, magukat kötelezték.

A király és Cilley Nándorfejérvári Hunyadytól átveendők Nándorfejérvárra indultak, Cilley a török háború ürügye alatt magával vitte az idegen, a királlyal jött zsoldosokat és kereszteseket, terve sikerültében!örömébenipját, Brankovicsot, Hunyady elleni gyilkos terveiről előre levélben tudósitá, mi szerencsétlenségére Hunyadi kezébe jutott, — a cselszövő el volt árulva. Hunyady tanácskozmányt tartott, melyben Cilley halála elhatároztatott.— László királyt Hunyady hódolattal fogadta, magyar kíséretét beereszté, midőn azonban az idegenekre került a sor, a vár kapuit bezáratta, a megilletődött királynál eljárását az ország törvényeivel menté, melyek az idegeneknek végvárakba) beeresztését tiltják. — Cilley a maga által ásott verembe esett, a királyt gyors elhatározásra ösztönözte; de a Hunyadypárt sem késett, Hunyady László Cilleyt, országos ügyek ürügye alatt magához kérette, Cilley habozott, végre ruhája alá pánczélt öltve megjelent; — Hunyady a belépőnek szemére veté gaz levelét, vita támad, a két ellenség haragra gyulád, Cilley kardot rántva Hunyadyt megtámadja, ez, gyűrűjével a fejének intézett vágást felfogja, mire a szomszédszobában lévő barátai berohannak s a gaz kormányzót felkonczolják; Hunyady rögtön a királyhoz siet, előadja Cilley támadását, előmutatja ennek Brankovicshoz irt, a Hunyadyak élete ellen szándékolt merénylet csalhatlan bizonyítékát, bocsánatot kér és nyer a megrémült fejedelemtől

A nándorfejérvári fegyveres látogatás czélja meghiúsul-

ván, a király seregeit elbocsátotta s Hunyady László kérelmére Temesvárra Hunyady János bánatos özvegyéhez utazott; — a Hunyady ház és barátai a királyt mulatságokkal halmozták, a király feledni látszék kedvencz bátyja halálát, mindenki hitt, csak az okos, agódó anya kétkedett, kérelmére, bár bocsánatáról már Fejérváron biztositá László, az oltár előtt újólag esküvel bizonyitá, hogy őt Cilley meggyilkolásáért soha kérdőre nem vonja; Hunyadynét anyjának, Lászlót és Mátyást testvéreinek fogadta. Hunyady Lászlót fő lovászmestere és ország kapitányának nevezte. — László Budára térve, országtanácsot tartott, mert az ország jövedelmei, a Giskrától bitangoltakkal együtt, a királyi uradalmakon kívül 221,000 darab aranyat jövedelmeztek, mely ez időben igen szép pénz volt, annyival inkább, mert a török hadjáratokra rendesen külön adót szoktak kivetni. — Mahomed kiheverve nándorfejérvári vereségét, újólag komolyan támadni készült; Bosnia és Dalmátiábantöbb városokat fe'dult, kémlő csapatai egész Belgrádig barangoltak. — Míg az ellen a tartományban dúlt, Gara László nádor és Oligarcha társai zsákmányul a roppant Hunyady vagyont tűzték ki; — könnyű volt erre megnyerni a gyáva királyt, ki Hunyady Lászlóban trónkövetelőt látott, kit kedvencz bátyja megöletése mélyen sértett; — a kéjek közt növelt ifjú előtt az eskü csak külső szertartás volt, - de mindenek fölött elfogadható ürügyet kelle keresni Hunyady megbuktatására, ki nemcsak egyénileg gazdag és hatalmas, de hatalmas pártfőnök is volt. — Hogy elaltassák, tárnoknak nevezték, Gara eljegyezte neki leányát, — a gaz ipa, leendő vejében felgerjeszté a harczvágyat, a török pusztított, senki sem mozdult, László apja fia volt, a király engedelmével Buda körül sereget gyűjtött a török ellen, meg volt az ürügy, — hibázott még az anyjánál időző gyermek, az ifjabb hősi ivadék Mátyás, — Gara azon ürügy alatt, hogy míg László a sereggel harczol, jó lesz, ha a fiatalabb testvéi· a király mellett a család érdekei felett őrködik, a könnyelmű bátyja által, anyja tiltakozásai daczára, Mátyást is Budára hozatta. — Az oroszlán fiúk verembe jutottak, március 14-én Hunyady Lászlót a király pesti tábo-

rából magához rendelte, a várkapunál Bánfy Pál, Lamberger, Giskra Turóczi által elfogatta, sorsában osztoztak Mátyás testvére, Budán időző barárjai, Vitéz János váradi püspök, Rozgonyi Sebestyén, Kanizsay László, Modrár György, Madarász Pál, Fradnohár és Horváth Pál.

A Hunyady nevet az összes nemesség, Buda népe, imádta, sietni kellett a gyilkossággal, — a király rögtön átadató őket a hozzá hű országtanácsnak, az aljas udvaronczok a gazdag zsákmány után rég áhítoztak, — a főczélt, a roppant vagyon elorzása képezvén, s ez csak felségsértés bűne miatt szállhatva a koronára, a leghívebb hazafi, mint haza áruló Ítéltetett el és harmad napra a nagy reményű László, a királyi lak előtt, a hóhér négyszeri csapása alatt múlt ki. — E gyilkosság a főváros és az egész hazában forongást idéze elő, a budai lázongó népet zsoldosokkal kellett szétkergetni, a király nem mert Budáról kimozdulni; — a vihar lecsendesitésére 10-ik áprilisre országgyűlést hitt össze, de ez már össze nem jöhetett, mert Szilágyi Erzsébet, Hunyady János nagylelkű özvegye, az elveszett megboszulása, az élő fiú megmentésére, sereget gyűjtött; boszü és igazság volt a jelszó, Erzsébet vitéz testvére Szilágyi Mihály nándori kapitány a mozgalom élére állott, csatlakoztak hozzá Székely Tamás várnai perjel, Szentmiklósi Pongrácz és a Hunyady ház számos barátjai, — Erdély, az egész alvidék, az összes közép nemesség lelkesedéssel karolta fel a Hunyadyak ügyét, öregbiték erejét az elfogottak, kik Vitéz János, Hunyady Mátyás, Modrár János kivételével, egy ködös éjjel megszöktek. Szilágyi egész Erdélyt elfoglalta, seregei Budáigportyáztak; — a forradalom az egésa. országban erőre kapott, — A király mellett Giskra vezérlete alatt cseh és német zsoldosok, Giskra, Bánfy, Gara, Újlaki, Széchy érsek zászlóaljai küzdöttek. — A király baját emelte Fridricheli versengése is, kivel a Cilii örökség végett, melyet Fridrich a király és az özvegy mellőzésével elfoglalt, szinte harczban állott. — A király magát Budán bátorságban nem érezvén, s Mátyást Becsben akarván lefejeztetni, magával vive a foglyokat, Bécsbe szökött; Esztergomban Vitéz Jánost szabadon ereszté és július 13-ára Pozsonyba országgyűlést

hitt össze, a mérsékeltebb hazafiak egyezséget óhajtottak, mi nem sikerült, sőt az. országgyűlés sem jött össze. — A fiatal kéjencz házasodni akart, nőül a franczia király leányát kéreté meg, a menyegzőt minden ország a saját fővárosában kívánta megtartatni; — Podiebrádnak sikerült őt Prágának megnyerni. — Gara nádor újólag Győrbe tűzött ki országgyűlést, de ez sem jött össze; míg a király Prágában menyasszonyáról álmodozott, azalatt magyar koronáját majd elveszté. A menyegzői készületek közt, a gyenge király, ki sokszor akaratlanul sok roszat és önként semmi jót sem tett, ki idejére gyermek, de a szinlésben már a legöregebb királyt is felülhaladá, Prágában hirtelen roszul lett és november 23-án meghalt, — halála csak nyereség volt, mert mindenütt jelesb utódoknak ada helyet.

XV. FEJEZET.

/. *Ulászló, Hunyady János,* K *László törvényei.*

A magyar királyság mind jövedelem, mint, hatalomra nézve Európa első monarchiái közé tartozott, ezért mindig számos kérőkkel birt, a hatalom elnyerése, bár áldozatokkal is, minden uralkodó családra kívánatos volt. A nemzet minden rétege a szabadság szeretettül, a népfelség eszméjétől át lévén hatva, a trón csak kölcsönös szerződés által volt elnyerhető, ezen alkuk legkedvezőbb alkalmat nyújtottak a népfelség érvényesítésére, ennélfogva minden új család trónra lépte rendesen növelte, vagy legalább vissza szerezte a régi jogokat is; így történt ez Ulászló trónra léptével is; Ulászló nemcsak Albert és II. Endre törvényeit, de III. Endréét is megerősítette, — ez képezte ez időben a nemzeti monarchia netovábbját, ezentúl megszűnt a monarchia, s mert ez tekintve a nemzet külviszonyait, az oligarchia bitorló vágyait, szükséges volt a nemzet követelése ezentúl most sem ment; s mert bár III-ik Endre törvényei a nemzet összes

jogait biztosították, de a trónt is illő hatalommal és fénnyel körözték, Ulászló el is fogadta; alkotmányunk tehát Ulászló alatt ismét a tökély azon pontjára emelkedett, miről Róbert Károly által letaszitatott, sőt a kifejlett megyei rendszer által még egy hatalmas tényezővel növekedett. — Az Ulászlóval! egyezség első fejezetét a krakói egyezség képezi, ez Krakóban 1440-ik évi martius 8-án adatott ki, s következő tartalommal bir:

Előszámolván, hogy Albert halálával a megürült magyar trónra közakarattal királynak ő választatott, mit ő el is fogadott sat.

„Mindenekelőtt Ígérjük és fogadjuk, hogy magyar királylyá koronáztatásunkkor, Magyarország eddigi minden jogait, szabadságait és jó szokásait, melyek eddig fenntartat'ak, királyi eskünk és hitlevelünkkel megfogjuk erősíteni. Királyi elődeink minden törvényeit, az egyházak, zárdák minden jogait és szabadságait, sértetlenül teljesen megőrizzük, a fent említett egyh zakat és javaikat minden méltatlanságok ellen ótalmazzuk és megvédjük. Minden adományozások, különösen az Erzsébet királyné által tettek érvényét fenntartjuk és fenntartatjuk.

Továbbá ígérjük, hogy Magyarországot és polgárait, a török és minden ellenségei ellen'tehetségünk szerint, lengyel seregeinkkel is megvédjük; viszont a lengyeleket, a tatárok és minden más ellenség ellen, magyar seregekkel is megótalmazzuk. Igyekezni fogunk a Magyarországtól elfoglalt várakat visszaszerezni, úgy azonban hogy Lengyelország, Podólia és Veres-Oroszországnak ezentúl békés birtokában maradjon mindaddig, míg efelett a két ország nagyai össze nem jönnek, s kölcsönös igényeik felett közösen nem határoznak. Moldva maradjon a jelen állapotában, idővel azonban, midőn a király czélszerünek látandja, összehiva a két ország nagyait ítéljen fölötte a régi okmányok szerint. — Továbbá a lengyel koronának elzálogosított Lubló várát és a többi szepesi városokat, falvakat minden tartozandóságaikkal együtt, ígérjük fizetés nélkül Magyarországnak azonnal visszaadni. — A jelenlegi magyar

száműzött ek, hűtlenek és felségsértőknek, kik az országból bűneikért kikergettettek és száműzettek, a magyar egyház és országnagyok tanácsa nélkül hazatérhetési engedélyt adni nem fogunk, Borbála császárnét Magyarországba sem magunk be nem hozzuk, sem bejövetelét meg nem engedjük.

Imprimis itaque promittimus et pollicemur, quodpostquam nos deo favente, Regni praedicti Hungariae diadema feliciter susceperimus, in ipsa coronatione nostra, omnia jura, libertates, et bonas consuctudines Regni ipsius, usque ad praesens tempus tentas, et observatas, juramento et litteris nostris regalibus confirmabimus. — Decreta quoque divorum ejusdem Regni Regum, et praedecessorum nostrorum, ac etiam omnes libertates, et jura ecclesiarum, et monasteriorum Regni praedicti, invistabiliter, et inconcusse servare, ac ecclesias praedictas, et bona, ab omnibus injuriis defendere et tueri promittimus. Similiter omnes donationes, ac signanter per serenissimam principem doniinam Elisabetham Reginam modernam factas, tenebimus, ac tenere, atque observari faciemus. — Item promittimus atque pollicemur, quod Regnum praedictum Hungariae, et subditos ejus contra et adversus quoslibet inimicos ejusdem, tarn Turcos, quam quoslibet alios copiis Regni Poloniae praedicti, et dominiorutn suorum, fideliter, juxta posse tuebimur; et reciproco modo, ipsi Regno Poloniae promittimus, Regnum Poloniae cum potentiis Regni Hungariae contra Turco, et quoslibet inimicos pari possu tuere et adjuvare. Promittimus et spondemus, quod omni diligentia, sollicitudine, et opera nostra, quantum in nobis fuerit, nisi et laborare volumus, pro recuperandis omnibus juribus, et pertinentiis, Regni Hungariae praetacti, a quibusdam occupatis. — Eo etiam signantur expressa, quod terrae Russia et Podoliae remaneant in pacifica possessione, sicut hactenus fuerunt, Regni Poloniae sine praejuditio Hungariae et Poloniae, Regnoram praedictorum, quousque interpraelatos et Barones, utriusque Regni, et quando praefeto D. Regi videbitur, celebrari potuerit conventis, pro declaratione juris, et tituli terrarum praedictarum, cui Regno competent. — Hoc etiam specialiter adjecto, quod quoad arti-

culum terrae Moldáviáé remaneat pro nunc in statu, in quo est, et adveniente tempore, quo D. Regi videbitur, de consilio praelatorum et baronum utriusque Regni fiat, secundum quod in antiquis litteris desuper confectis continetur.

Praeterea ut nostra in his sincera intentio appareat, Castrum Lublyo, in terra Sepesiensi cum omnibus civitatibus, oppidis, villisque titulo pignoris usque ad praesens tempus, ratione Regni nostri Poloniae pacifice possedimus et tenemus, promittimus statuibuspostquam celebritas coronationis praemisse feli citer facta fueritet consummata, reintegrare, et libere restituere Regno Hungáriáé, absque quavis pecuniarum praedicrarum in quibus pignori obligata fuerunt, exactione. Promitimus insuper, et pollicemur, rebel libus et infidelibus Regno Hungariae praedicto, omnibusque et singulis, extra fines Regni ipsius, ob eorum demcrito pulsis, et relegatis gratam redeundi et resumendi in Regnum ipsum non faciemus absque consilio Praelatorum et baronum Regni praedicti, prout hoc habét, et obtinuit Regni ejusdem antiqua consvetudo. Pro conservanda pace Regni Hungariae promittimus D. Barbaram imperatricem in Regnum Hungariae seu intra limites et pertinentias Regni ejusdem non intromittere, nec induci facéré, nec aliter quomo- Murtiuns dolibet introductam in Regno eodem absque voluntate ets°a.v.c. consensu praelatorum, baronum omnium Regni praedicti confoveri.

Mindezeket megerősítette és szélesbitette az 1440. Budán kezdett Fejérváron folytatott országgyűlésen kiadott királyi hitlevele.

1 — 2. Albert magyar király halála után ezen ország *egy*-háznagyai, bárói, grófjai, katonái, főurai és nemesei sürgős felhívása és választása által az ország kormányára meghivatva, s a valóságos koronával, mely Visegrádról Erzsébet királyné által alattomban elvitetett, meg nem koronáztathatván, minekutánna a rendkívüli számmal megjelent országrendei választásunkat újólag egyhangúlag megerősítették,, s szent Istvánnak más koronájával koronázták meg, — ha a régi korona vissza nem szereztetik, ennek érvényét ezennel ezen új koro-

nára ruházták, s határozatukkal a teljes királyi hatalmat reánk ruházták.

Post obitum serenissimi principis Domini Alberti Hungáriáé Regis etc. per universitatem Dominorum praelatorum et Baronum, Comitum, Militum, Procerum et Nobilium hujus Regni, efficaci vocatione, et electione ad hujus Regni Gubernacula invitati, et múlta instantia perducti fuissemus, medio corona illa vera, propter múltam incautam conservationem per Dominam Reginam Elisabetham de Castro Wissegradiensi clandestine sublata fuerit, tamen nunc ipsi Praelati, Barones, Comites, Milites, Proceres et Nobiles ejusdem Regni in multitudine tarn maxima, quantum praecedentiumRegum coronationis tempore, vei memória hominum non comprehendit, iteratoque electiouem nostram apró' antes, et confirmantes, alia corona Regis Stephani coronari fecerint, omne robur, et omnem efficatiam ipsius prioris coronae Hungariae etiam in perpetuum, si ea recuperari non poterit, in hanc modernam confundendo, committendoque nobis in decreto omnem Regiae potestatis plenitudinum, et directum principatum dirigendum.

3. §. Ezekután az ország rendel élőnkbe terjesztik Béla ha II. András koronázási, Lajos királyok törvényeit, s felkértek bennünket ezen törvények m gerősitésére, melyeknek tartalma következő. — Itt e'őszámlálja egyenként az arany bullát, az ellentállási záradék nélkül H-ik Endre és Lajos törvényeit czikkelyenként (melyek már előbb egyenként elősoroltatván, ismétlésük felesleges.)

Quibus feliciter peractis subsequenter ipsa universitas Regni exhibuerunt, et obtulerunt nostrae celsitudini quemdam libellum certos articulos Constutionum et dispositionum ex litteris condam Andreae filii Belae Regis et Ludovici Dominorum Hungariae Regum item ex quibusdam aliis litteris olim Praelatorum ecclesiasticorum, et nobilium Regni, tempore coronationis condam alterius Andrae Regis Hungariae dicti de Venetis emanatis extractos et exceptos suplicantes Majestati nostrae, ut eosdem confirmare digneremur. — Cujus quidem Jibelli scilicet constitutionum sequitur, et est totis

Mi tehát az ország rendei által sürgetőleg felkéretve, felterjesztéseikből meggyőződve, hogy ezen szabadságok, intézmények és rendelkezések az ő jóllétükre szükségesek és hasznosak, az elősoroltakat minden záradékaikkal együtt elfogadjuk és megerősítjük: és ezennel meghagyjuk hogy ezeket úgy a jelen, mint jövendőbeli egyháznagyok, az összes bárók, bírák, katonák és főrendek most és jövendőben megtartsák, és változtatás nélkül végrehajtsák. Mi is elhatározván megtartásukat.

Nos igitur humillimis et devotis praeattactae universitatis Regnicolarum nostrorum suplicationibus, instantiis propulsati, quia ex eorumdem assertionibus, manifestis, constitutiones, libertates et ordinationes superius specificatas veterum provida dlspositione conditas, ad utilitatem et bonum statum ipsorum comparari posse, verosimiliter cognovimus, libenter eorum voto admisimus, cjncessimus, praeattactasque, seu super notates constitutiones libertates, et ordinationes, eo sensu prout ad utilitatem Reipublicae plane proficiunt, quod omnes ipsarum continen clausulas, et articulos praecipue constitutionum supradicti Domini Ludovici Regis, quantum ad articulos, per eum moderates acceptamus, aprobamus, ratificamus, easdemque nihilominus excerta nostra serie huic Regno nostro innovan. perpetus valiter confirmamus et decernen. et committen. per haec scripta: ut hujusmodi constitutiones libertates, et intererunt, quam etiam nniversos barones, judices, milites et proceres a modo in posterum successivis semper temporibus universes immutabiliter observentur, et execution! debitae remandentur, quas et nos per omnia observari, et immutabiliter observári debere statuimus variatione sine omni. Quodque ultra haec praemissa, ad dictorum Regnicolarum nostrorum inst. eis nunc ex novo annuimus, et declaramus.

Ezenkívül még 5 új törvény hozatott.

1 A dézsma fizetéstől, mint ezt Albert törvényei is tartják, a vagyonos és vagyontalan nemesek felmentetnek; — de ezen tartozmányt minden nemes a király parancsára, ahazáérti védelemmel tartozik kárpótolni.

Ut nullus virorum nobilium Regni huius possessiones

habens vei non habens decimas dare teneatur, prout etiam ibidem in decreto supra notati Alberti Regis perhibetur contineri.

Séd quilibet talium nobilium, dum eis per Majestatem Regiam praecipitur contra aemulos huius Regni dimicardo huiusmodi decimarum debitum sanguinis sui effusione et juri defensione recompensare teneatur.

2. A felségsértési bűnökért elkobzott jószágoknál, ha a zálogba adó tulaj ionosok hűségesek, a zálogba adók tulajdon joga, a korona ellenében, a jelen szokás daczára is teljes érvényben fennmarad.

Statuimus, ut si aliquem ex baronibus aut nobilibus possessiones et bona aliorum pro pignore, vei qualiter cunque detinent, et possident, tempore per succesum infidelitatis nótám contra Coronam Regni incurrere contigerit, ex tune illi, quos perpetuitas hujusmodipossessionum et bonorum impignoratorum occupatorum concernit Adeles existendo, propter delictum ejusmodi infidelis hujus jure perpetuitas eorumdem non priventur, séd talis modi jus perpetuitatis ipsorum salvum permaneat, iidemque dum eis placuerit, prosequi valeart, atque possint, consvetudine horum hucusqée tenta non obstrante.

3. Ha egyházi, paraszt által megsértetik, vagy károsítatik, a sértett pap a paraszt urától kérjen elégtételt, s csak azon esetre idéztethesse a sértőt a püspök, vagy helyettese elé, ha az elégtételt a sértő fél ura megtagadta.

4. A pápai és zsinati bullák, a régi szokás szerint, akár egyházi kinevezést, akár büntetést, akár pört tartalmaznak, a mi, és királyi utódaink engedelme nélkül senki, sem belföldi, sem idegenek által be ne hozathassanak; ezek nyomán egyházi javadalomba senki magát be ne helyezhesse, senkit az országon kívül ne idéztethessen, és perbe ne foghasson.

Postrennum per nos et universalitatem praeattactorum Regnicolarum nostrorum conclusum vetusta consvetudine exigen declaramus ut nullus omnino hominum indigenarum, vei forensiumcujus... sine licentia nostra aut successorum nostrorum Regum Hungariae aliquas Bullas, vei script. Papales, vei con-

Cilii aut delegatorum, ab eis sive factum Benefitiorum, sive poenarum, aut lítium quarum cunque exprimant, ad hoc Regnum nostrum, et intra ejus limites importáré, aut se de quocunque beneficio vigoreearumdem intromittere, vet etiam quem cunque Regnicolarum nostrorum citare seu extra Regnum in causom atrahere praesumat.

5. Ki az ily bullákat, rendeleteket tudtunk nélkül behozza, azokat végrehajtja — az eddigi szokás szerint (hihetőleg javadalmától) fosztatik meg.

Si quis autem hujusmodi Bullas, vei rescripta importáré, vei importatas executioni, nobis inconsultis demandare praesumat — perinde observata privatur.

6. Az egyházi törvényszékhez tartozó perekben azonban a római curiához föllebbezés megengedtetik.

Feltűnő ezen II. András törvényeit megerősítő oklevélben az arany bulla ellentállási záradékának teljes kihagyása, ebből azt lehetne következtet ni, hogy az szándékosan hagyattatván ki, eltöröltetett; ezt hinni azonban igen nagy tévedés lenne, mert ha a rendek ezt kívánták volna mellőztetni, akkor II. Endre törvényeinek Lajos által történt megerősítése, mely az ellentállási záradékot szabatosan és határozottan megerősíti, e fontos állam szerződésbe nem igtattatott volna be szóról-szóra; kimaradt hihetőleg azért, mert Lajos megerősítő okmányát Ulászló teljes kiterjedésében elfogadó, ebhen pedig az arany bulla záradéka is meg van erősítve, ezt mondva: „Ősünk és elődünk Endre királynak arany pecséttel megerősített levelét, mely szóról-szóra ide van igtatva, minden szabadságaival elfogadjuk és megerősítjük a következő czikk híjával (ez pedig, mint Lajos törvényeiből kitetszik, az örökösödést tárgyalja) „litteras ipsius Domini Andreae Regis avi et praedecessoris nostri carissimi, aurea sua bulla roboratas, omni penitus suspicione carentes, de verbo ad verbum insertas acceptan. pacifican. et apróban, simul cum omnibus libertatibus, in eisdem expressis, excepto solummodo uns articulo modo praenotatoede codem excluso, videlicet quod nobites homines sine hacrede decedentes possint, et queant eccle-

siae, vei aliis quibus votunt in vita, et in morte dare et legare possessiones eorum vendere vei alienare. etc.“ — De eltörlése azért sem fogadható el, mert Ulászló krakói okmányában már előlegesen, ez ország minden szabadságait, törvényeit megerősítette, vagy is elfogadta, az ellentállási záradékot is; — minthogy pedig minden törvény mindaddig jogérvényes, míg más törvény által el nem töröltetik, hallgatással! mellőzése, érvénytelensége mellett semmiképpen sem bizonyít.

Érvényessége mellett harczolnak Ulászló megválasztatása idejének viszonyai: — Ulászlót a szabadabb,függetlenebb párt ültette trónra, legfőbb támasza a szabadságért rajongó közép rendben állott; ezekről föltenni nem lehet, hogy azon sarkalatos jogról, melyet a versenytárs nélküli, hatalmas, szeretve tisztelt 1-ső Lajos önként megerősített, a még kérdés alatti, az ország rokonszenvét nem nélkülözhető, ösmeretlen Ulászló kedvéért lemondtak volna; — ha pedig ezt teszik, e gyengeséget sőt mondhatni árulást Erzsébet pártja nem hallgatja el; de az ellenjelölt gyengítésére okvetlenül tárt torokkal hirdette volna; de mert nem történt, mert Ulászló oklevelét így nem értelmezhette senki, mélyen hallgattak.

Feltűnő még ezen okmánynak bevezetése is, melyben az ország rendéit — az ország egyház nagyai, grófjai, bárói, főurai, katonái, nemesei czime alatt sorolja elő (per universitatem Dominorum praelatorum et baronum, comitum, militum, procerum et nobilium) ebből úgy látszik, mintha a nemesség több osztályokra lett volna szakadva, a főrendek mint külön testület vettek volna részt a király választás és törvényhozásban, s a városok, szászok és kunok, nem lettek volna az országgyűlés jogos tényezői, az ország rendek kiegészítő tagjai. — A czímek és elnevezésekből, a jogokra következést ritkán lehet vonni; — az ily ünnepélyes okmányokat a papság, a megválasztott király híve szerkesztette, ezek uruk iránti hízelgésből minden időben bőkezűek voltak a czimek szaporításában, azon fogalomból indulva ki, hogy mennél rangosabb az ország tanácsa, a király mennél különfélébb osztályok felett uralkodik, annál díszesebb a korona, annál hatalmasabb a király. — Ezen

okmányban is a főrendek egyenkénti megnevezésén kívül, a főrendek külön elősorolása, a katonák és nemesek külön megemlítése, nem egyébb szó halmaznál, — a városok, kunok és szászok kihagyásának oka tudatlanság, vagy aristrocraticus gőgből történt, s ebből a rendek állására következtetést huzni nem lehet.

A magyar alkotmány már az ős időkben egyenlőségen a'apult, sikerült ugyan ezt Istvánnak felforgatni; a gazdagabb nemesek, kik a gyakori forradalmak, trónváltozások, kormányszünetek alatt az ország főbb méltóságait magukhoz ragadták, s jogtalanul nagy vagyont szereztek, a németek példájára időnként kiváltságos követelésekkel álltak elő; — de mihelyest a nemzet elorzott felségi jogait vissza szerezte, midőn a törvényes rend helyreállittatott, kimondatott mindig a nemesség egyenjogúsága is; a rang, czim, méltóság osztály, jogot nem adott, mert ez valósággal nem létezett. A nemesi egyenlőség biztositatott I. Lajos 11., mely szerint „az ország minden nemesei egyenlő szabadsággal bírjanak" „Ad corumdem nobilium petitionéin annuimus, et universi viri nobiles intra terminős Regni nostri constituti, sub una, et cadem libertate gratulentus."

A jog helyett ugyan itt szabadság kifejezés használtaik, de ez törvénykönyvünkben gyakran megfordul, s itt a szabadság nem csak személyes szabadságot, de az ország ügyeibeni részvétet is jelent. — A jelen értelemben vett grófok, bárók, főrendek e korban nem léteztek, — czimet a hivatal adott, mi a hivatal elvesztésével ismét megszűnt; — ország bárók voltak a nádor, országbíró tárnok, erdélyi vajda, tót, horvát, dalmát, machói, Szörényi, bosnyák bánok; — grófoknak neveztettek a megyei főispánok, comites parochiani; mindezek többnyire évenként változtak, részint a király és nemzet által közösen, részint egyedül a király által választattak; — személyesen vettek ugyan részt az országgyűlésen, de nem mint kiváltságos joggal biró főrendek, hanem mint egyes nemesek; igaz, hogy a nemesség későbbi időben csak követek által képviseltetett és a főbb méltóságok, főispánok

személyesen jelentek meg; a nemesség számos,és nagyrészben szegény volt, ezért küldött követeket; midőn azonban jogait ily módon gyakorolta, személyes jogairól nem mondott le, s a követeken kívül, kinek hozzá módja és kedve volt, az országgyűlésben bármely nemes részt vehetett; — de mert felelős hivatalt nem viselt, választás alá nem tartozott, az országgyűlésen személyesen nem köteleztethetett megjelenni. — A nádor, országbíró és tárnok az 1231. 3. és 1291. 9 1439. törvények szerint az országgyűlés közreműködésével választattak és az országgyűlésnek eljárásukról felelősök lévén, annak évenként számolni tartoztak. — Az ország összes bírái, a főispánok hivataloskodásukért tartoztak az országgyűlésnek számolni, s általa elítéltethettek, elmozditathattak. I. László II. 24. 25. Kálmán 1. 10 1222. 14. 1291. 25. 1298 28. törvények szerint; ki pedig felelős, az személyesen tartozik bírái előtt megjelenni, s megjelent itt mint nemes, ki születésénél fogva az országgyűlésnek tagja volt, hogy jogait gyakorolja, meg mint fő országos hivatalnok, mint főispán, nem hogy itt (a nádor kivételével, ki az országgyűlés helyettes elnöke volt) kiváltságos előjogokat gyakoroljon, de hogy ha számadásra vonatik, az ellene támasztott vádak ellen, magát azonnal igazolhassa.

A Proceres szó tehát csak szószaporitásnak tekinthető s legfölebb is az egyháznagyok, főbb országos tisztviselők és főispánok egyetemes megnevezése végett használtatik.— A katona miles és nobilis nemes kifejezések sem bírnak semmi nyomatékkai, a két kifejezés alatt ugyanegy értetik, t. i. a nemesség, mert törvényeink szerint minden nemes katona volt, ez csak divatos., értelmetlen kifejezés volt, mely már szt István alatt is használtatott, — jelenleg ez legfölebb a birtokos és czimeres nemesség megkülönböztetésére alkalmaztathatott, — de felesleges szószaporitásnak tekinthető, mert mindkettő ugyanazon előjogokkal birt, — szabadon szerezhetett birtokot, vagyonáról egyenlően rendelkezhetett, egy bírája volt, mind? kettő egyenlő adó és dézsma mentességgel bírt, tagja volt a megyének, minden hivatalra képes, személyes szabadsága

mindkettőnek egyenlően volt biztosítva, a követek választásában egyenlően vett részt, sőt mindkettő az országgyűlésen megjelenhetett, — mindkettő, ha az ellenség ellen a haza védelmére táborba kellett szállni, köteles volt személyesen fegyvert fogni.

A római pápa és curia törvénytelen beavatkozásai ellen hozott új 3. 4. 5. 6. törvényczikkek, hazánk méltóságérzete és önállóságának fényes bizonyítékai, — a római udvar, mely az absolutismusnak jelképe volt, minden időben, minden országban az államban államot akart alapítani, hazánk ügyeibe törvénytelen, jogtalan beavatkozási kísérleteit, bár hatalma már hanyatlásnak indult, számos hajótörései daczára, minden lehető alkalommal megújította; - a papságba a római udvar befolyása által sok idegen elem csempésztetett be; de maga a honi papság is szerette a világiakkal! peres ügyeit, a római törvényszék elébe vinni, mert itt egy személyben fél és bíró is lévén, mindig kedvező eredményre számíthatott; — ezenkívül a divatozó bűnbocsánati bullák, az egyházi javadalmakkal! kereskedés tetemes pénzösszegektől íöszták meg az országot; — ezen törvénytelenségek meggátlására hozattak, vagyis inkább ismételtettek ezen üdvös törvények, náluk nélkül az ország vagyonának nagy része Rómába vándorol, s a papság ismét túlsúlyra emelkedett volna. — Ezen törvények ugyan nem újak, csak ismétlései a Zsigmond alatt 1404-ben hozott törvényeknek, sőt még ezeknél szelidebbek is, mert ha bár ezen törvényből a büntetést jelző szó ki maradt ez a törvény szellemét, a politikai viszonyokat véve tekintetbe, s mert, a kis hézagot tekintve, csak egy szó maradhatott ki, ez csak birtokvesztés lehetett; míg Zsigmondtörvénye a hullásokat nemcsak birtok, de fővesztéssel is bünteti. — Nagy igazságtalanságot szüntetett meg a 2. törvényczikk, mely a valódi tulajdonos zálogjogát megerősítette; mellőzhetlen volt ez ezen viharos időkben, midőn a rablás, jószágfoglalás mindennapi volt, — s az eddigi szokás szerint a birtok jogczimére való tekintet nélkül, a korona által a lázadónak összes kezei közt lévő birtoka foglaltatván le, nem csak ő de az ártatlan tulaj-

donos is, kitül azt a lázadó zálogban tartotta, vagy kitül erőszakkal is elfoglalta, egyaránt szenvedett: — az eddigi eljárás, kivált az erőszakos foglalásoknál, kétszeresen igazságtalan volt, mert a korona először már az által is vétkes hanyagságot követett el, midőn a foglalást meg nem gátolta, vagy legalább a foglaltat rögtön vissza nem adatta, ezt tetézte még az által midőn a törvénytelen birtokot maga tulajdonította el; — méltánytalan volt az eddigi eljárás a zálogbirtoknál is, mert a korona az elkobzott birtokot csak azon czimen bírhatta, a melyen bírta azt előbbeni tulajdonosa, valamint ő haszonélvező volt, úgy a korona is az elkobzott birtokot csak mint haszonélvező birtokolhatta.

1441-ben Budán megtartatott a rendes országgyűlés, de végzeményei nem maradtak fel; — tárgyát leginkább az Erzsébettel! egyezkedés képezte, s ennek bevégzésére követeket nevezett.

1443-ban folytattatok az Erzsébettel! egyezkedés, végzeményei nem maradtak fel, hogy azonban valósággal megtartatott, kitetszik az 1444-i szegedi főrendi tanácskozmány következő soraiból:

„Az ez előtt az egyház nagyjai, az ország bárói és nemesei által Budán tartott országgyűlésben s. a. t.“ „dudum in conventione generáli praelatorum, et Baronum, ac nobilium hujus Regni nostri Budáé celebrata“. Tartásáról tanúskodik Silvius Aeneasnak Schlick Gáspárhoz írott levele, melyben azt mondja „Scripsi dudum tibi Diactam indictam fuisse, per Hungaros, ut ambac partes Budáé conveniant, aede Regni commodo transigerent“. — Mind kettőnél a „dudum“ kifejezés csak múlt évet jelenthet, mert különben ha ez közelmúltban nem történik, mind a szegedi tanácskozmány, mind Silvius Aeneas megjelelték volna az esztendőt.

1444. áprilban a budai országgyűlésen számos törvényczikkek hozattak, ezek közül az 1. 2. 3. 4. 5. 7. 8. 11. 13. 14. 16. törvényezikkelyek időleges rendelkezések, nagy részt az elterjeszkedett hatalmaskodások megszüntetését, az elrablóit

királyi, egyházi jövedelmek visszavételét, a rablóvárak ledöntését, a serényebb bírói eljárást tárgyazzák. - Fontosak és örök érdeknek a 6. 9. 12. 15. törvényczikkek.

A 6. törvényczikkely a pénzek értékének megváltoztatását az ország rendei jóváhagyásához köti; — a pénzügyek feletti rendelkezés a népfölségi jogok legkitünőbbikét képezi; — a pénzügy ez időben az érczbányák, a vámok, királyi javadalmak, sóbányák és adó által képviseltetett; — közvetlen a király verette az ország pénzeit, ez az érczdús országban tetemes jövedelmi forrást képezett, — a rósz kormányoknak a pénz silányitása minden időben kedvencz segélyforrását képezte, a folyó pénz silányitása azonban a vagyon megtámadása, mert a közönség azt belértékén alul kényszeritetvén elfogadni, ez által a koronának közvetett adót fizet, illetőleg értékének egy részétől megfosztatik; ily tény elkövetése a birtok-jog elleni merénylet, mit csak az országgyűlés, s ez is csak a legnagyobb szükségben követhet el; igen helyes volt tehát e tekintetben is a királynak, ki a szabad Magyarországnak nem volt ura, illő korlátozása. — Eszélyes és szükséges volt ezen intézkedés azért is, mert a pénzsilányitás által az ország kereskedelme sokat szenvedett; — a kereskedelem pedig Magyarországban, mely a keleti kereskedelemnek közvetítője volt, nagy fontossággal bírt. — A 9-ik törvényczikk megerősítette az 1291. 5. 14. és Zsigmond II Dec. 2. czikkeit, melyek a fő és alispán mellé *4,* a megye által választandó társbirót rendelve, a megye-törvényszékek alapját megvetették, s a fő és alispánok hatáskörét az elnökségre szorították le. — A nemzet ösmerte a veszélyt, mely őt most leginkább az oligarchiától fenyegette, tudta, hogy a szabadságnak legbiztosabb támasza a megyében rejlik, ennélfogva ennek jogkörét, midőn akarata szabadon nyilvánult, minden alkalommal igyekezett megerősíteni.

A 12. törvény az idegen katonaság behozatalát tiltja el; a 15. az idegeneknek tett adományozásokat és hivatalokat veszi vissza. — A nemzet okult történelmén, ösztönszerüleg gyűlölte az idegeneket, kik a monarchia kezdetén

a kényuralkodók vak eszközei, később a hatalmaskodó oligarchia hű szövetségesei voltak, vagyis önérdekeiket mindég a nemzetéi fölé helyezték, s a nemzetet elébb a királyság, később az oligarchia zászlói alatt, könyörtelenül pusztiták.

1445 Előbb Fejérváron, májusban Pesten tartott országgyűlés fő tárgyát a királyság betöltése, a hatalmaskodások megszüntetése, az ország kormányzatának, hadi erejének rendezése, képezték. Ez országgyűlés 22 törvényczikket hozott, ezek azonban többnyire időleges rendelkezések voltak, közjogi becscsel csak a László királlyá választása és a 22 törvény bírnak. — Az 1. 3. 4. 5. 10. 14. törvények kizárólag hatalmaskodási esetek, az ország, az egyház és egyesek elfoglalt birtokai, jövedelmei, zsarolások, rablások és fosztogatások a számos rablóvárakról szólanak; szomorú bizonyítványai a fejetlenségnek, erkölcstelenségnek és jogtapodásnak, melybe az ország sülyedt, látszik ezekből a tömeg jóakarata, de más részről erélytelensége és tehetlensége, tanácskozott a tett helyett, — panaszkodott, törvényeket hozott, a helyett, hogy a nagy Hunyady, a becsületes Héderváry alatt fegyvert fogva, kiirtotta volna az ország, a jog és emberiség elleneit.

1446. Pesten tartott országgyűlés 14 törvényczikket hozott, a 2. 3. 4. 5 a belbékét tárgyazzák, s csak időleges érdeknek; fontosak azonban az 1. 6. 7. 8 9. 10. 11. 13. 14. melyek a kormányzó választását, az ország beligazgatását és a kormányzó körét tárgyalják.

1. Egy kormányzó választatik. .

VI. A választandó kormányzó királyi hatalommal ruháztátik fel, a következő megszorításokkal:

a) Örökös adományozásokat csak 32 házhelyig tehet.

b) Hűtlenségért az ország rendei beleegyezése nélkül senkit sem száműzhet.

c) Az ezen törvény ellen vétők és másnemű hűtleneknek az ország beleegyezése nélkül meg nem kegyelmezhet.

d) Érsekeket, tekintélyesebb apátokat tanácsosai beleegyezése nélkül nem nevezhet.

Gubernátor eligendus, habebit tantam auctoritatem, quam baberet Majestas, dtmto, quod donationes perpetuales possessionum facéré non possit, ultra limit ationem infra scriptam, nec etiam quempium sine scitu, consilioque, et requisitione, Regnicolerum nóta infidelistati proscribere, nec etiam infidelibns, ratione transgessionis statuti, in praesenti congregatione fiendi, nótám infidelitatis incumbentibus, aliisquequibuscunque infidelibus, simititer sine requisitione baronum, Tractatorum, et Regnicoterum gratiam facere queat; sed nec archiepiscopatus, etabbatias, majores, absque scitu, et voluntate, et consensu, et collandatione consiliarionum suorum conferre valcat.

VII. A kormányzó minden királyi és királynéi várak, erősségek, városok és uradalmakba bármikor bemehet, azokban tetszése szerint tartózkodhatik; — a nyolczados törvényszékekben vele ítélnek: két e végre választandó egyháznagy, két bíró, 6 nemes, ezeken kívül a nádor és országbíró. — A nyolczados törvényszékeken kívül itélő'székét képezik és vele ítélnek 1 báró, 1 egyháznagy és két nemes. - - Ezen választott tanácsokon kívül tetszése szerint nevezhet több tanácsosokat.

Gubernátor manebit ubicunque volucrit, in Castris, Civitatibus et oppidis Regalibus aut Reginalibus, omniaque castra, civitates oppida et quaque tenuta Regales et Reginales, sibi dum et quandocunque ac quotiescunque volucrit, liberum praestent ingressum, stabuntque, cum codem tempore celebrationis Judicii octavarum duo Barones sacculares, una cum palatino et Judice Curiae Regiae at sex nobilibus ad id deputandi, medio autem tempore unus praclatus, et unus baro, duo manebunt cum codem, cum quibus quacrelas, et necessitates audict Regnicolanum, quorumcunque Consilio cisdem faciet relationem. Ultra autem hos Consiliarios, de praelatis, baronibus, militibus, et nobilibus hujus Regn incolis, tot et quanti sibi necessarii videbuntur, pro et penes se conservare, consiliumque ab iis requirere.

VIIT. Az ország jövedelmei hova fordításáról, két, az ország jövedelmeit ösmerő báró és egyháznagy fog határozni,

ezek fogják a kormányzó és tanácsosai illetőségét megszabni és fognak intézkedni a maradványról.

De proventibus Regalibus, quibus ipse Gubernátor ac sui Consiliarii utantur, et de dispositione ipsio fienda, committitur judicio duorum praclatorum, et baronum, quibus de qualitate proventuum Regalium plenior certitudo.

IX. A kormányzó az ország ellenségei ellen személyesen köteles hadakozni.

Item Gubernátor ipse proficisci debebit, et exercituere, dum necessum fucrit, exigerte magnitudine rei per se contra hostes.

X. A kormányzó oly birtokokat, melyek magvaszakadás, hamis iratok és pecsétek koholása, hamis pénzverés, az ellenséggel! czimboráskodás miatt a koronára szálltak és 32 házhelynél többet nem tesznek, a hazát érdemesen szolgálóknak adományozhatja; ha azonban az e czimen a koronára szállt birtokok 32 házhelynél nagyobbak, részletekre nem oszthatja és tartozik azokat a koronának megtartani.

Item ipse Dominus Gubernátor, his qui fideliter Sacrae Regni coronae serviverunt, de istis possessionibus, quac deinceps, ad sacram Regni coronam pure legitimque, sine cujuspiam alterius jure per defectum seminis, item propter delationem falsarum litterarum, propter cusionem falsarum monetarum, et fabricationem falsi sigilli, nec non propter inductionem extraneae potentiae in hoc Regnum, ac positionem ignis in cadem, fuerint devolutae in quibus scilicet possessionibus, triginta duas sessiones, non plures fuerint, vet fieri poterind, facéré valeat donationem. — Si verő Civitates, Oppida et possessiones ultra numerám praeseriptaram 32. cum Sessionum, etiam praescriptis modis ad sacram Coronam fuerint devolutae, illas partiri, seu dividere in 32 as sessiones non valet, et sub ermine 32 rum sessionum de illis facéré ampiam donationem sud hujusmodi omnes civitates, oppida et possesiones universae jpsi sacrae Coronae reserventus.

XI. A kormányzó a fentebbi módon ugyanazon egyénnek

birtokot csak egyszer adományozhat, az adományozott annak idejében megerősítésére köteles a királyhoz folyamodni.

Item DominusGubernator si cuidonationempraemisso modo semel fecerit, amplius eidemadimere non valeat, et quibuscumque donationem praemisso modo fecerit illő tempore suo teneantur decedere ad Dominum Regem, pro earum confirmatione.

XII. A fentebbi esetekben a koronára szállt birtokokat a kormányzó csak akkor adományozhatja el, ha tulajdonosaik az ország bírái által régi országos szokás szerint törvényesen elítéltettek, ellen esetben birtokaikat sem el nem foglalhatja, sem el nem adományozhatja.

Item possessiones illorum, quorum propter delationem falsarum litterarum, aut ensionem falsarum monetarum vei alio quoquo modo superius expressato, ad Coronam fuerint devolutae, quousque illi per Judices suos competenter, judicialiter secundum antiquam et aprobatum Regni consuetadinem, sententiati fuerint, occupare et donationem de eis facéré non valeat quovis modo.

XIÍI. A kormányzó tanácsosai távollétében is Ítélhet, ha azonban ítélete törvényellenes, az az ország rendes bírái által igazitassék ki, mint ez a királyok alatt is történt.

Item valeat in absentia Consiliariorum facéré relationem et expeditionem. in occurrentibus causis, quae si judiciariae fuerint, et hujusmodi relatis inventa fuerit, contra jus consuetudinarium hujus modi relatio et expeditio per Judices ordinaries Regni valeat emendari, prout temporibus Regum fieri consueverit.

XIV. Ha a hadjáratok fedezése után a királyi jövedelmekből felesleg marad fel, ezt a kormányzó az elzálogosított királyi birtokok visszaváltására fordítsa.

Mi, az egyház nagyjai, az ország bírái és nemesei által meghatározott feltételek mellett a kormányzóságot elfogadtuk, ezek szerint fogunk kormányozni és esküvel kötelezzük, hogy az előirt czikkelyeket meg nem szegjük. .

A kormányzó ezek szerint a királyi hatalmat képviselte volna ugyan, de valódilag a hadsereg vezére, az országtanács

elnöke volt, mert az ország jövedelmeiről az országtanács rendelkezett, a főbb hivatalnokokat évenkint az országgyűlés választotta, sőt az ő hivatala is csak egy évig terjedt; peres ügyekben mint elnök Ítélt, kegyelmet az országgyűlés adhatott. — A honvédelem pedig inkább teher, mint előny volt, mert a nemesség nagy része a hadviseléstől elszokott, a főrendek csak önhasznukat vadászták, a fenyegetett hont tehát zsoldosokkal kelle oltalmazni, a zsold kiszerzése, — midőn a rablóváraktól hemzsegő ország tele volt idegen kalandorok s honi kényurakkal, kik az adót, a királyi jövedelmeket, a hol lehetett, eltulajdonították — nem kis feladat volt. — Mindezek daczára Hunyady csodákat művelt, mi által bebizonyitá, hogy ha a nemzet élén erélyes, eszes, becsületes férfi áll, korlátolt hatalom is képes kormányozni, s a nemzet ereje nem uralkodója mindenhatósága, de a nemzetben magában rejlik, s kinek kormányzati vezérelve az igazság, azt a nemzet zöme minden időben becsületes törekvéseiben pártolja. A hatalmas államfő mindenhatóságától elkábitva, mámorában legtöbbnyire eszköznek tekintve az emberiséget, könnyelműen pazarolja az ország erejét, míg a korlátolt kormányzó kénytelen a népet tisztelni, mert ereje a nemzet rokonszenvén alapszik, s ennek elvesztése önbukását is idézi elő.

1447. Az országgyűlés Pesten tartatott meg; 61 törvényczikket hozott, melyek nagyrészt a régiek ismétlése, részben újak és érdekesek a 15. 16. 27. 29. 33. 34.35. 36. 39. 44. 45. 46. 48. 51. 53. 54. 60. 61. törvények.

A 15. törv. Az ország jövedelmeit már teljesen a kormányzó által véteti be, s az ország hasznára való fordításával őt bízza meg. — Gubernátor proventus Regales percipiet et pro utilitate Regni fideliter dispensat; — e törvény fényes bizonyítéka volt a kormányzó népszerűségének, míg múlt évben a tulajdon és tanácsosai költségei is a 8. törvény szerint országos küldöttek által szabályoztattak, ezen törvény már a kormányzónak az ország összes jövedelmeit rendelkezésére bocsájtotta

16. Ha a kormányzó valamely megye által közgyűlés tar-

tására felkéretik, ezeket a nádor által megtarthatja. — Item si Gubernátor de celebranda congregatione generáli per aliquem Comitatum requiritus fuerit, potestatem habebit hujus modi Congregationes celebrari facéré per Palatinum.

Ez időben négy rendű megyegyülések divatoztak; 1. a rendes törvényszékek, melyekben a fő, vagy alispán, 4 a nemesség által választott birótárssal Ítélt, a törvényszékek nyilvánosak voltak, ennélfogva bennök minden nemes hallgató részt vehetett, 2. a követi gyűlések az országgyűlési követek megválasztása. a követek kihallgatása, illetőleg a törvények kihirdetésére tartattak, vagyis évenkint rendesen kétszer, 3. alkalmi gyűlések, midőn a király háború, vagy forrongás miatt országgyűlést nem tarthatva, ideiglenesen országtanácsa által rendelkezett, ezen rendeletek, elfogadás végett a megyei gyűlések elébe terjesztettek s a gyűlés által megvitattak. Ily gyűlések Zsigmond alatt többször tartattak, biztos nyomaival találkozunk a budai káptalannak jelentéséből, melyben a pesti ilyneműgyűlésről számot ad (mit Zsigmond alatt már közöltem). 4. A kiáltványos (proclamata congregatio) megyei gyűlések; csak rendkívüli esetekben, királyi rendeletre, a nádor elnöklete alatt tartattak; tárgyát a hatalmaskodások rögtöni, rövid utoni fékezése képezte; divatba a fejetlenség korszakába jött, midőn sem a király, sem a megye önállólag az olygarchia rablásait, erőszakoskodásait fékezni nem tudták, — ezen gyűlésekre többnyire az összes megyei nemesség megjelent, s a nádor a hatalmaskodási esetekben rövid után hozott ítéleteit a nemesség segélyével azonnal végre is hajtatta.

27. Megszünteti a kapitányságokat. — 29. Ki irományainak a csehek, németek, török általi elorzását, elégetését, szomszédjai a megyei nemesek által betudja bizonyítani, birtok jogaiba ne háborgattassék. — 33. Az egyháznagyok, bárók és nemesek senkit adósság és más keresetekért elfogni ne merészkedjenek, kik ezt teszik, mint rablók bármely bíró által törvényesen marasztaltassanak el. — Nullus omnimo praelatorum, baronum et Regnicolarum pro quibuscunque debitis vei factis arestationes, seu vadictiones facéré debeant, quod si

fecerint et ex hujus modi vadia rescipient, quipiam interemti, laeti, vei damnificati fuerint, talestamquam latrones censeantur, et propter hoc per quempiam Judieum judicialiter valeant comdemnari. — 34. A németek Budai házaiktól adót nem fizetnek, lakóik azonban értékűk szerint adókötelesek.

35. A bírságokat a fő és alispánok maguk önkénytesen a megye által kiküldött szolgabírák nélkül be nem hajthatják, ha ezt teszik, s ebbeli eljárásoknál megsértetnek, megöletnek, vagy megkárositatnak, vagy méltatlansággal illettéinek, ezt kénytelenek eltűrni, s ezért a sértők ellen törvényes elégtételt nem követelhetnek. — Comites vei vice Comites nunquam aliquod vadium, vei birságium sine judlium per universitatem nobilium transmissis exigere possint, qui si sine eisdem exigere voluerint, laetionem, interemtionem, vei damnificationem etinjuriam, siquam ibidem passi fuerint, suffereant, nec nunquam judicio laesorum superinde valeant convenire.

36. A fő és alispánok bírságokat a megyegyülésen követeljenek, (vagyis azokat csak a megye alapíthatja meg).

A megyei törvényszéken kívül másutt nem Ítélhetnek. A megye nemesei és jobbágyai, fő és alispánjaikat élelmezni nem tartoznak. — Comites vei vice Comites nisi nostra in congregatione generáli, nec etiam alibi extra sedem illorum judiciariam Judicium facéré possint, séd nec nobiles sui Comitatus vei Jobbagyiones ipsorum, eisdem Comiti vei Vice-Comiti victualia dare teneantur.

39. A vám bírája a kebelbeli szolgabiró.

40. A kamaranyereség fejében régi szokás szerint követelhető összeg folyó pénzben fizettetik, aranybani fizetésre senki sem kényszerittethetik. — Lucrum camerae non plus, quam tempore ab antiquo solito dicari debet, et cum moneta currenti edigatur, nullusque cogatur eum florenis auri facéré ejusdem solutionem.

44- Az egyháznagyok és bárók, ha a király valamikor meghalna, új király választás lesz, egymás közt ne egyenetlenkedjenek, de minden megyéből bizonyos számú nemeseket hijjanak össze és a királyt velők egyetértőleg válasszák meg.

Si dominum Regem quoquumque tempore decede re contingat, ex tunc Domini Praelati et Barones iis electione non Regis inter se dispares esse non debent, sed de singulis Comitatibus certos nobiles comvocare facientes, cum eisdem unanimiter faciare electionem.

45. Országgyűlés évenkint pünkösd napján tartassák, ezen a kormányzó, az ország bárói, egyháznagyjai, a nemesek, 20 jobbágynál kevesebbet biró vagy általában jobbágytalan nemesek kivételével, kormányzói, bárói és országtanácsosi hivatalaikat és méltóságaikat tegyék le és az ország dolgairól tanácskozzanak — Singulis annis ad testűm Pentaeostis omnes Praelati, barones, magnates etnobiles Regni, demptis Nobilibus nullum Jobbagyionem aut minus quam 20 Jobbagyiones habentibus in eodemque hie et loco, Gubernátor ipse officium Gubernatoris, ceterique Barones et Consiliarii honorem et officia ipsorum deponent, tractentque ibidem ulterius de factis Regni,

46. Az erőszakolt vagy fogságban tett eladások érvénytelenek.

48. A visszaadott várak erőszakos foglalói, hűtlenséget követnek el és mind ilyenek az ország bírái által marasztaltatnak el.

50. Ki a római pápától, a király vagy az országgyűlés kinevezése nélkül egyházi javadalmat fogad el, vagy az ország kívül idézteti, hűtlenséget követ el és száműzetik.

Nullus omnino dominorum, seu Religiosorum virorum, absque praesentatione et nominatione Regis vei nostra, aliquam eclesiam cathedralem, vei quodcumque beneficium eclesiasticum sibi per sedem apostolicam conferri, etse in eisdem conservari facéré ae etiam aliquem Regnicolarum, ad Curiam Románam sen contra hoc Regnum, nisi per viamapellationiscitareaudeat, quo modo contrarium fetendi infideles ex eades Regni habeantur.

51. A kormányzó, elitéltek, gonosztevők és száműzött éknek csak akkor kegyelmezhet meg, ha ezek már károsított ellenfelüket kárpótolták. — Az ily elítélteket senki magához

ne fogadja, ne oltalmazza; ki ezt teszi, védenczével hason bűnbe esik.

53. A pesti országgyűlésen meghatározott minőségű pénz veressék; 100 dénár tegyen egy arany forintot; a pénz $^{1}/_{3}$-ada ezüst legyen, ez csak az országgyűlés beleegyezésével választathassák meg; másnemű pénz az országban folyamattal ne bírjon.

54. A pénzverde felügyelői az ország által választatnak.

56. A kormányzó tanácsosaival együtt az üres egyházakat haladék nélkül töltse be, apátságokra csak az illető szerzet tagjai neveztessenek.

Az érsekek és püspökök világi ügyekbe ne avatkozzanak.

60. A hatalmasok és főurak sem táborozás alatt, sem máskor a nemesekhez ne szálljanak. Potentes et Magnates tam in progressu exercituali, quam alias per Regnum, hujusmodi hinc inde peregrantes in domibus nobilium vire locupletam sinep auperum non descendunt.

61. A jobbággyal biró és jobbágy nélküli nemesek régi szokás szerint se tizedet, se kamara nyereséget ne fizessenek. Nobilis tam jobbagyiones habentas, quam non habentas decimam et lucrum camerae, solvere non teneantur, prout ab antique observatam fűit.

Kovachich 1448. Pesten országgyűlés tartatott, végzeményeiből egye-V.ets.v.c.^-i Gara László nádorrá választása és a hamisirat koholó Zömlényi Gábor elleni határozat maradt fen, — Gara nádorrá választása, ki Hunyadynak szívós ellene volt, békülékeny egyezkedő országgyűlésre mutat s azért az élesebb kérdések mellőztettek.

1449. Pesten a rendes évi országgyűlés Giskrával egyezkedett határozatai nem maradtak fel, megtartása egyedüli nyoma Hunyadynak Bártfa városához irt leveléből igazolható.

1450. Az ország rendei Budán gyűltek össze, az ország rendéi a római pápának a Dömös apátság ügyébeni önkényes eljárása ellen erélyesen tiltakoztak, kijelenték, hogy semmi

önkényes beavatkozást tűrni nem fognak, s a pápa által kine-κ. v. c, vezett egyént semmi esetre sem fogadják el. Felkérték ez alkalommal a pápát a töröktől fenyegetett kereszténység védelmére, az 50 éves jubileum indulgentiáiból Magyarországból bejövő jövedelmet ajándékozza a török elleni hadjárat fedezésére az országnak.

1451. Ez évi országgyűlésnek helye, ideje végzeményeiről semmi nyomok sem maradtak fel.

1452. A rendek Pozsonyban tanácskoztak, László kiszabadítására Bécsbe követeket küldtek s az osztrák rendekkel szövetkeztek, végzeményei ösmeretlenek.

1453- Az osztrákok és Cilley által kiszabadított király az országgyűlést személyesen nyitotta meg. 10 törvényczikket hozott.

Bevezetésében megemlíti, hogy az ország rendei megelőzőleg Bécsben tartatott országgyűlésen Lászlót királynak elismerik és Pozsonyba meghívták, bár ez a törvények közt foglal helyet, ez csak a pozsonyi országgyűlésből megválasztott küldöttség és nem országgyűlés lehetett; mert nem hihető, hogy a büszke, hatalmas magyar nemzetet képviselő országgyűlés, melynek élén a hős Hunyady János állott, mely nemzet az idegen beavatkozás, az idegen hivatalnokok, egyháziak ellen mindenkor tiltakozott, méltóságáról megfeledkezve országgyűlését idegen országba, a kis Ausztriába tette volna át, nem képzelhető az azért sem, mert Bécs már akkor is nagy és aránylag drága város volt, az országot valódilag képviselő nemesi követek, és közép birtoku nemesek a cseh rablások a folytonos bélvillongások az oligarchia zsarolásai által anyagilag kimerültek, úgy hogy a rákosi, budai, pozsonyi országgyűléseket is alig bírták pár hétig kitartani, képtelenek voltak még Pozsonyon kívül Bécsbe is költeni, — ez tehát hibásan tétetik országgyűlésnek, s valódilag Lászlót csak meghívó ünnepélyes küldöttség volt.

1. A király magát esküvel kötelezi, hogy az ország és lakosainak mindazon jogait, szabadságait, törvényeit, szokásait, melyekkel nagyatyja Sigmond császár és atyja Albert ur alatt

bírták, sértetlenül fen fogja tartani. — Az ország határait el nem idegeníti, de tehetsége szerint megvédelmezi, az elvesztetteket visszaszerzi.

Dominus Rex jurabit, quod Regnum suum Hungariae cum suis Regnicolis, in omnibus et singulis juribus, libertatibus et legibus, ac aprobatis consuctudinibus inviolabiliter conservabit, in quibus praedecessores sui, puta Dominus Sigismundus imperátör avus, et Dominus Albertus pater idem Regnum et ejusdem Regnicolas tenuerunt, et conservaverunt. Et quod metas Regni Hungariae non alienabit, sed pro posse detfendet et alienata recuperabit.

2. Az egyház Pozsonyban levő nagyjai, az ország bárói, nemesei, főrendéi egyenként és a nemes követek, többi magyar hívei király urunknak hűséget és engedelmességet esküvének.

Ex converse Domini Praelati, barones et nobiles ac proceres ceterique fide!es Regni sui Hungariae universi et singuli sed et deputati nobiles hic posonii existentes juramentum praestare debeant, et teneantur eidem Domino nostro Regi, super observanda fidelitate et obedientia.

3. Idegeneknek a király, egyházi és világi méltóságokat, hivatalokat, birtokot a fejérvári országgyűlésig nem adományoz.

A király ezen országgyűlést, meghívó leveleivel határnapja előtt 40 nappal hirdette ki, hogy Fejérváron az ország rendei megjelenhessenek.

Quam idem Dominus Rex, quum celebrare voluint quadraginta diebus prius, liberis suis mediantibus ipsis Regnicolis promulgare teneatur, ut ipsi in eodem Dicta Alberti, possint et valeant inreresse.

Ezen országgyűlés határozatait meg fogja tartani.

4. A király minden jelen- és távollevőknek, kik Albert halála óta ellene és a korona ellen vétkeztek, megbocsájt.

5. Erzsébet királynénak minden adományai a fejérvári egyház kivételével, és Ulászló lengyel király adományai önkénteleneknek nyilatkoztatnak.

6. Minden új várak azok kivételével, melyek királyi vagy országos engedelemmel építettek, 15 nap alatt hűtlenség súlya alatt rontassanak le, az ellenszegülők Fejérváron ítéltessenek el.

7 Minden foglalások hűtlenség súlya alatt tulajdonosaiknak adassanak vissza.

8. A kormányzó ur érvényes adományozásai megerősittetnek.

9. Az idézések ezentúl is megmaradnak.

10. A szokatlan bírói dijak eltörültetnek.

Mi tehát, az élőnkbe terjesztett törvényeket komolyan megfontolva megerősítjük, tőlök az esküt a másodikra elfogadva az ősi szokás szerint megesküdtünk; ígérjük, hogy e törvényeket egyetemlegesen és egyenkint megtartjuk és megtartatjuk.

Nos igitur, acceptis articulis praenotatis, maturaque sub eis deliberatione praehabita, eosdem admisium.

Atque super primo eorundem solito more Regale corporaliter praestitimus juramentum.

Quod secnndum verő, et converso nos ab eis omnibus simile juramentum suscepimus, super fidelitate et obedientia nobis observari debenda.

Caeteras autem omnes descriptos articulos, et singulim eorum, inviolabiliter observare complere et exequi promittimus et volumus eum effectu.

1454. A Fejérvárra kitűzött országgyűlés Budán tartatott meg, eredménye 16. törvénykönyvünkben fenmaradt törvényczikk.

1. Hunyady János 1 évre a török ellen főkapitánynak választat! k.

2. Az egyházi, világi országnagyok és nemesekből küldöttség neveztetik, mely a királyi jövedelmeket megvizsgálván jelentést tegyen: a királyi jövedelmekből az ország védelmére hány zászlóaljat lehet kiállítani, intéztessék ezek behajtásáról, a zászlós uraknak a kamara zászlóaljaik kiállítására járuló összeget adja ki.

3 Az egyháznagyok zászlóaljaikat a Zsigmond-kori szokás szerint állítják ki; ha azonban azóta jövedelmük fogyott, ezzel aránylag kevesebbet kötelesek kiállítani. A kisebb rangú egyháziak, kik Zsigmond rendeletében bent nem foglaltatnak, a hadsereg kiállításához jövedelem aránylag járuljanak.

4. A megyei, katonai illeték összeírása és kiállítására megyénként a megye nemesei által, a szolgabírákkal hasonszámu becsületes, érdemes vagyonos egyének választatnak; ezek a megyei szolgabírákkal eskü alatt országos költségen a jobbágyokat összeírják; ez alkalommal a határok védelmére minden száz kapu után 4 ijjas lovas és 2 láncsás, pajzsos ijjász állíttat! k ki, — megyénként 1 alkalmas nemes vezér választatik, ki a megyei katonaságot a főkapitányhoz vezeti. — A jobbágytalan nemesek is kötelesek személyesen megjelenni. A megyei küldöttség határozza el, ki tartozik lóháton vagy gyalog katonáskodni, az oldja fel a katonáskodási kötelezettségtől az öregeket, betegeket és szegényeket. — A kiskorúakért vagyonukhoz mért helyettesek állíttatnak, az országnagyok kiskorú fiai magok helyett teljes fegyverzetű katonákat állítanak·

In quibuslibet Comitatibus tot probi et fide digni homines potiores per communitatem nobilium eorundem Comitatuum eligantur, quot in eisdem Comitatibus Judices nobilium habentur.

Qui unaeum eisdem Judicibus Nobilium Comitatus in quo connumerati fueri debebit, praestitis juramentis per eosdem connumeratis que portis Jobbagionalibus, ad rationem et numerám lucre Camerae faciendum; de centum portis Jobbagionalibus tarn eclenassiearum quam saecularium personarum, quatuor equites pharetrarios et duos pedites, similiter pharetras et clipeos ac euspides habentes ad exereituandum hac vise tantum (usque ad metas et terminos Regni nostri Hungariae et non ulterius) disponant.

Ac in quolibet Comitatu per nniversitatem Nobilium a medio ipsorum, unus idoneus, conductor belli, illius Comitatus eligatur; qui eum eisdem hominibus exercituantum

connumerati' generalem Capitaneum exercitus accedere teneantur. Universitatem Nobiles Regni nostri Jobbagionem non habentes per singula capita, aut eum dominis ipsorum juxta limitationem, electorum hominum teneantur exercituare.

Et qui equestres, vei pedestres, vei qui propter paupertatem, senium vei infirmitatem exercituare non possunt, üdém electi homines disernant et disponant.

Prospersonis verő fi 1 iorum magnatum parvulorum homines armati, pro aliis verő pueris et orphanis, juxta ispsorum facultatem, consimiliter homines exercituantes transmittantur,

5. 6. Minden főur, egyháznagy és nemes a táborban személyesen tartozik megjelenni, a várakban csak egy nemes várnagy maradhat hon, annyi őrséggel, amennyi a küldöttség Ítélete szerint a vár őrizetére elegendő, osztatlan testvérek közül régi szokás szerint egy katonáskodik, nagyobb udvar — háznál 1. számtartó maradhat hon.

7. Ki több megyében bir, jobbágyait magához veheti.

8. Mindenki tulajdon költségén katonáskodik, ha valamely harczos kárt tesz, a kárt a sereg vezetője a kárttevő vagyonából köteles azonnal kipótoltatni, ha a kártevőnek semmije sincs, fejével lakói, ha a kártevő oly hatalmas, hogy őt a megyei vezér képtelen kártérítésre szorítani, jelentse fel az ország kapitányának.

9. A mi, a Despota, a Ciliéi gróf, az országnagyokszabad városai, Tótország, a kunok, jászok, tatárok, oláhok hasonló arányban járulnak a sereghez.

10. A hadjárat végéig, a törvényszékek szünetelnek, ha azonban e táborozás nem létesülne,a törvénykezés szent-Györgykor megkezdetik.

11. Az ország kapitányának minden hiányzó lovasért 16 arany, minden gyalogért 10 arany váltság fizettetik, ki sem katonát nem állít, sem váltságot nem fizet, annak katona-köteles birtoka a megyei vezér által lefoglaltatik, s mindaddig lefoglalva marad, míg váltsági illetőségét le nem fizeti.

12. A katonaváltság másra ne fordítassék.

13. A sereget elhagyó szökevény, ha nemes vagyonát, ha nemtelen fejét veszti.

14. A jelen eset kivételével a király által soha ily rendkívüli, az ország szabadságával ellenkező felkelés rendeltetni nem fog.

15. A megyei küldöttek, a szolgabírákkal együtt, kötelesek, a hatalmaskodási esetek és birtokfoglalásokban az ügyet figyelmesen megvizsgálván és kiderítvén haladék nélkül Ítélni.

A főispán az ily ítéleteket köteles rögtön végrehajtani, mit ha nem tesz, hivatalát veszti, a peresügy a királyi törvényszék elibe terjesztetik, az első törvényszéken bevégeztetik; ha a fő- és alispánok hatalmaskodnak a szolgabírák és küldöttek által elégtételre szólitassanak fel; ha eleget nem tesznek, a küldöttek és szolgabírák jelentsék fel és az ország rendes bírái a fő- és alispánokat az első törvényszéken elégtételre szólítsák fel, mit ha nem tesznek a szolgabírák és küldöttek rögtön jelentsék fel, az ország bírái azonnal végleges ítéletet hozzanak és azt hajtassák végre.

Item pro compescandi quarumcunque nocituitatum generibus disposuimus, nt practacti electi homines, in singalis Comitatibus una eum Judicibus Nobilium, omnibus quacralantibus, super quibuscumque factis potentiariis, et etiam possessionum occupationibus; et parte in causam atracturam, hulista prius superinde diligenti inquisitione compertaque suffieiente rei veritate absque dilatione et terminorum prorogatione judieium et justitiam teneantur exhibere,

Cemesque parochialis, post hujusmodi judicium, rnodo praemisso faciendum, teneatur satisfectionem indilatam et plenainom ex parte hujusmodi in eausam atraetorum laesis ad ministrare.

Quod si ipse Comes Parochialis, ex quacunque eausafacene nollet, extune talis Comes perochialis, honore suo privetur Causaque hujusmodi, modo praetao adjudicata, in Cariom nostram Regiam per eosdem Judices transmittatur, ubi in primis octavis celebrandis fine conclusive absque ulla prorogatione ulteriori terminatur.

ubi ipsi Comites vei vice Comites praemissa patrantesin eo ut ipsi inprima die sedis judiciariae, supertalis modi actibus potentiariis, damnis, atque injuriis, laetis et damnificatis omnimodom satisfractionem impendere debeaut admonentur.

Qui si id facéré recusaverint tunc ipsi electi, et Judices Nobilium, seriem hujusmodi non satisfaction's, inliteris eorundem conseribi facéré et ad prímás Octavas, tunc celebrandas transmitter Judicesque ordinary, octavis in eisdem, contra tales Comites, et vice Comites, literas sententionales, laesis, et damn ficatia dare, et candem execution! demandare debeant et teneantur.

1455 Budai országgyűlés végzeményei elvesztek.

1456. Aprilban Budán tartatott, leginkább a török háborút tárgyalta; ennek fedezésére kapunkint egy arany adót vetettek ki; behajtása a megyei szolgabírák és választottakra bízatott; végzeményei törvénykönyvünkben nem maradtak fel, Útmutatóul egyedül László királynak következő' sorai szolgálnak: Ladislaus illustris principi D. ülrico Ciliae Ottenburgae, Zagoriaeque Comiti, nec non Regnorum nostrarum Dalmatias ac Croatiac praedietorum et totius Sclavoniae bano, item Comiti vei vice Comiti et judicibus Nobilium Comitatus Posoniensis ac nobilibus Stephano de Kyletti et Nicolas de Hidvégh, dicatoribus praesentes taxac unius floreni auri in illő Comitatu Posoniensi in proxima constituti.

Ezen kifejezés a jelen egy arany dij adó szedőinek azt bizonyítja: hogy az országgyűlésen kivetetett adó és pedig ennyi kapunként vettetett ki, mert a szokásos törökadó rendesen ennyi volt. — A behajtás módja sem különbözhetett az 1453-ban megalapitottól, itt ugyan Kyleth István és Hidhegy Miklós mint adószedők emlittetnek; de hogy ők nem rendes királyi adószedők voltak, kitetszik ezen kifejezésből: „a mostani illeték adószedőinek“, ha királyi értetett volna alatta, azon esetben az megemlitetik, ha rendes királyi adószedő, akkor nem neveztethetik a jelen egy arany rovójának, de egyszerűen királyi adószedőnek. — A rovó név tévútra bennünket nem vezethet, mert ezen 1 arany forint kapus adó,

a katonailletéket helyettesítette és így a katonaváltság sem hajtathatott be más módon, mint 1454-ben, vagyis kivetették és behajtották ezt a megyei szolgabírákkal együtt a megyei választottak, kik most adót vetettek ki és hajtottak be, rovóknak neveztettek.

Ez évben ugylátszik még Futakon is tartatott egy összejövetel, de ennek végzeményei nem maradtak fel, s bár az akkori történelmi források említik, mind a mellett bizonytalan: országgyűlés volt-e, vagy főrendi tanácskozmány? — inkább hihetően utolsó, mert ha országgyűlés lett volna, ezen Czillei országkapitánysága nem sikerül, Hunyady László nem követel bátorságlevelet és atyja hivataloskodásairól oldozványt és birtokaik megerősítését; de bátran megjelenik az országgyűlésen, melyen az egész középrend, s a főurak tekintélyes része atyja pártjához tartozván, többséggel bírt, — s az oldozványt nemcsak a király, de az országgyűlés által is kiadatja; ha ez nem főrendi tanácskozmány, de országgyűlés lett volna, határozatai a Hunyady-házatigen érdekelvén, akkor, ha az országos levéltárakból elvesztek is végzeményei, bizonyosan a Hunyadyhoz hű tiszai, erdélyi megyék, vagy a Hunyady levéltárban megőriztették volna.

1457. Két országgyűlés hivatott össze; az első aprilban Budára, a második szeptemberben Győrbe; de mindkettő összejövetelét megakadályozta a Szilágyi által vezetett forradalom, ennélfogva végzeményei sem maradtak fen.

Az alkotmányos szabadság tetőpontját Ulászló alatt elérte. — A király jövedelmei nagy részét az ország védelmére tartozott fordítani; kinevezései csak akkor voltak érvényesek, ha ez az ország által választott országtanácsosok beleegyezésével történt; a nemzet és király tehát minden főbb kormányzási cselekményekbe egyenlően folytak be; — kötelezteték évenkint országgyűlést tartani, mit ha mellőzni akart volna, a nádor hívta össze, nádort a királlyal közösen az országgyűlés választott; a főispánokat a király nevezte ugyan, de az országgyűlésnek is felelősek voltak, valamint az ország más főbb hivatalnokai is, — hadat az ország akarata nélkül is

indíthatott, de a nemesség csak az ország védelmére tartozott fegyvert fogni s a főispán mellőzésével választott megyei vezérei alatt küzdött; az adót, a pénzértéket az országgyűlés határozta meg, — az adót a megyék hajtották be, — a törvények és más királyi rendeletek megyénként hirdettek ki, s ha e rendeletek az ország törvényeivel ellenkeztek, a megye azokat visszavetette, a megyegyülések tartásának ideje megvolt határozva, a megye a király által nevezett felelős fő és alispánokhoz társbírákat választott, szolgabíráit önállólag királyi jelölés nélkül választatta, — a főispán tehát már csak elnök és nem egyedüli bíró volt, — a megye hajtotta be az adóhátralékokat, határozta meg a nemességnek jobbágyai után járó katonaillitékét, ítélt a hatalmaskodás eseteiben, — a személy és vagyon szent és sérthetlen volt, az ezt megtámadó rendeleteknek minden nemes büntetlenül ellenszegülhetett, a király halálával a nemzet királyát a családi örökösödés mellőzésével választotta. A nemzet, felségi összes jogait tehát egész kiterjedésében megszoritatlanul élvezte, hasonló kifejlett monarchiái alkotmánnyal egy nemzet sem birt, sőt már ekkor benne mindazon eszmék ki voltak fejtve, melyhez más nemzetek véres áldozatok után csak századok múlva juthattak. Hunyady alatt ez még fokozódott, s teljes köztársasági színezettel birt. — László alatt visszalépés történt, a nemzet mellőzve III. Endre törvényeit, a felelős kormányról lemondott, ezen reactiót az osztrák dynastia vakhivei, melyhez az olygarchia tetemesebb része tartozott, eszközölte; ezen urak nem szerették a felelősséget, a királyi mindenhatóság palástja alatt büntetlenül lehetett az országot kizsákmányolni, azért emelték a korona hatalmát, hogy a gyönge király alatt önmagok éljenek vissza vele, László a neki adott hatalmat, korán elhagyván nem soká élvezhette, — a gyökeres jog feladásainak káros következményei csak utóda Mátyás alatt volt érezhető általában az ország jogai ellen Sigmond óta a királyság részéről semmi nagyobbszerü merénylet nem követtetett el, — a korona a nemzetnél gyengébb volt, — tekintélyét csak a középrend támogatása által tarthatta fel, ezen szabad elemet, pedig alkotmány-

ellenes merényletekre nem lehet-e elcsábítani. Sajnos, hogy akkor, midőn a nemzet felség előtt a korona is meghajlott, midőn az ország határai a török által folytonosan fenyegettettek, — az országban egy elem támadt, mely a személy és vagyon szacadságot lábbai tiporta, idegen kalandorokkal szövetkezett, az ország megszilárdítását lehetlenné tette, és a társadalmat erőszakoskodásai által feldúlta. — Ezen elem volt az olygarchia; hatalmaskodásai ellen törvényekkel tele van törvénykönyvünk, nincs év, melyben ezek ne isméltettek volna, fájdalom siker nélkül, mert a trónon gyönge egyéniségek ültek, a nemesség elpuhult, tiltakozott, de vagyona, személye védelmére soha sem egyesült, jogait kard helyett tollal védelmezte; a hatalmas főurak minden országgyűlésen meghunyászkodtak bele nyugodtak a legerősebb törvényczikkekbe, hazatérve kinevettek a szájhős törvényhozókat és a szigorú törvények gúnyára szemtelenül és ernyedetlenül koppasztották a nemességet és népet.

XVI. FEJEZET.

A nemesség győzelme.

Midőn V. László Prágában kimúlt, már csak névleges király volt, tekintély télén pártfőnök, kinek kevés főur és egyháznagy hódolt, hatalma nehány vár területére szorítkozott, —- az ország valódi ura Szilágyi Mihály a Hunyadypárt feje volt, neki hódolt Erdély és az alvidék; őt ismerte fejének az ország erejének zöme, a nemesség, hozzá csatlakoztak a főrendek közül a Hunyadyház barátai, vagyis ezen osztály legvitézebb és lelkesebb része, hozzá hajlott titokban a papság nagyrésze is, melyet a jeles, művelt, eszes Vitéz János váradi püspök vezetett. — A forradalom zászlaján a jelszót a kedvelt Hunyady Lszló érti bosszú, s Mátyás megszabadítása képezte; de ez csak czég volt, mely a forradalom valódi okát az olygarchia, az idegen uralom elleni ellenszenvet fedezte; a nemesség megunta a főurak bitorlását, átlátta, hogy még az ország idegent ural, a törvény csak holt betű marad, vagyona a főúri kegyen-

ezek zsákmánya leend s daczára a megyei szerkezet, az arany bulla személy és vagyon biztosítékának, a középrend személye és vagyona a főurak szeszélyének és mérhetlen hatalom és birtok vágyának lapdája leend, meggyőződött, hogy ha az ország jövedelmei ily botorul kezeltetnek, az ország anyagi ereje a főúri kegyenczek kezei közt teljesen elolvad; vágyott tehát mindenek felett egy magyar király után, ki az országot ismeri, ki mint benszülött a nemzet érdekeihez a vér szeretet és hazafiság kötelékeivel van fűzve, ki, mert csak a nemzetre támaszkodhatik, érdekénél fogva is a nemzet zöme a nemességhez ragaszkodik s vele a főurakat megzabolázza. A jelesebb főurak élére álltak a Hunyadyféle mozgalomnak, ezek egy részét a rokoni, baráti és hála kötelékei fűzték a Hunyadyakhoz, egyrésze csak imént menekült a király fogságból vagy a menekültnek rokona volt, vagyoni és political állások folytonosan fenyegetve volt László hívei, az udvari kegyenczek, a telivér olygarch párttól; sokan talán mert szivök megesett az ország zilált helyzetén s megutálva a féktelenséget a béke és jog uralma után vágytak. A nemzetet 16 éves történelme megtanítá, hogy a valódi erő a nemzetben magában rejlik; idegen segély, szövetségek jégre épített várak, Zsigmond német császársága csak bonyadalmak forrása volt, I. Ulászló a hatalmas Lengyel nemzet királya kizárólag magyar erővel kényszerült a magyar koronát megszerezni, daczára a krakói szövetségnek a várnai csatában jelentéktelen lengyel csapat által támogattatott László a tekintélyes Csehország, a gazdag Ausztria fejedelme, midőn Mohamed Belgrádot ostromlá Budáról megszökött s Belgrád alatt csak pár száz cseh harezosa küzdött; mind három alatt az országba idegenek fészkelték be magukat s midőn a hazát veszély fenyegette, azt mindig Hunyady János ones a nemzet erejével menté meg. Az eszélyessebbek látták azt, hogy a mozgalom nem pillanatnyi, de általános, a nemzet minden rétegeit áthatotta s ha a Hunyadyak kincsein felszerelt hadsereghez csatlakozott nemesség végletekre szorítva a hazafias érzelmű népet is, melytől őt csak egy hajszál választá el, magához karolja, e küzdelem utóvégre is az olygarchia teljes

kiirtását vonandja maga után. Ennélfogva minden okos, becsületes, eszélyes, jó hazafi a mozgalomhoz csatlakozott, a bosszú által felköltött forradalom óriássá növekedett.

László halála alkalmat adott a nemzeti akarat kinyilvánítására, kimondatott a nemzeti király szüksége. Garay, a iejedelmi összeköttetéseire, nádori őseire büszke nádor királyul magát jelölte ki. Ujlaky Miklós hatalmas főúr Erdélyi vajda Magyarország egyik legkitűnőbb harczosa, hasonlag király akart lenni, de a nemzet erőszakoskodásaik gőgjökért, a Lászlóhoz! ragaszkodás a Fridrich Ciliéi Giskrávali czimborászkodásért mindkettőt gyűlölte. A Hunyady párt egy része Szilágyi Mihályt, Hunyady János sógorát, hű és vitéz bajtársát, a forradalom vezérét kínálta meg a koronával, Szilágyi kivételképen jobban szerette hazáját, mint magát, ösmerte középszerűségét, szerette nővérét és öcscsét, kegyelettel viseltetett a nagy Hunyady emléke iránt, Mátyást a nagy reményű fogoly ifjút tűzte ki királyul, a hálás nemzet lelkesedéssel karolta fel ez eszmét, mely által honi király utáni vágya teljesedett s háláját a haza nemtője a nagy Hunyadynak, fiában leróhatta. Sóvárogtak még a korona után a fukar, lassú, tehetetlen Fridrich német császár, László sógora a gyenge Casimir lengyel király, de mindkettő jelentéktelen egyéniség, mindkettő idegen volt, ennélfogva pártot egyik sem birt szerezni.

A nádor László haláláról értesülve az országgyűlést Pestre 1-ső Januárra tűzte ki. Az olygarchicus párt Budán jött össze időnyerés végett az idegen fejedelmi trónkérők kihallgatása ürügye alatt az országgyűlést elnapolta, Gara Nádor minden eshetőségekre magát részint fedezni, részint a Hunyady *Jánosáé* és Szilágyi Mihálylyal maga, neje Tescheni Alexandrina és hívei Pethő Miklós György, Szomszédváry Henning, Curóczi Benedek, Gergelylaki Buzlai László, Véglesi Józsa, Szén Posafi István és Saskői Korláth Péter nevében egyességre lépett; melynél fogva a Nádor ígéri, hogy Mátyás királyságát pártolja, a Hunyady pártnak Budát megnyitja, viszont Hunyadyék ígérik, hogy Mátyás Gara leányát Annát nőül veszi, a Nádornak jelen birtokát és hivatalait biztosítják, Hunyady

László haláláért e nádort Bánfy Pált, Miklós pécsi püspököt és Garay egyéb párthiveit sem ők sem Mátyás soha kérdőre nem vonják, sőt ezt teljesen elfeledik, minden elleneik ellen kölcsönös segélyt biztosítanak; a nádor azonban ebből kiveszi Ujlaky Miklós erdélyi vajdát, Miklós pécsi püspököt, kik ellen-segélyt nem adnak, de viszont őket sem segíti a Hunyadyak ellen. Január 20-ika táján az országgyűlés Pesten újólag együtt volt a Hunyady pártot vezették: Szilágyi, Vitéz János Váradi püspök, Székely Tamás vránái perjel, Rozgonyi Sebestyén, Kanizsár László, Szentmiklósi Pongrácz, ezekhez csatlakozott 20,000 nemes, a nemzet kívánalmainak súlyát növelte még Hunyadynak serege,mely 20.000 edzett harczosból állt és szinte Pesten táborozott. A olygarchia Buda várában ármánykodott s többszöri felszólítás után csak 22. Januárban jött át Pestre, ők az idegen trónkérőket akarák kihallgatni, Szilágyi erőteljes férfias beszédben az idegen uralom hátrányait emelte ki, elősorolta Hunyady János érdemeit és királyul Mátyást ajánlotta; az ellenpárt halasztást kért, és nyert, ezalatt a Hunyady párt fejei, a római pápa követe Mátyás mellett mindent elkövettek; 23-án Szilágyi újólag okmányilag biztositák Garát, Ujlakyt és pártját, hogy Hunyady László haláláért boszút nem állanak. 24-én az országgyűlés újólag megkezdetett, a hosszas hallgatást Szilágyinak a Duna jegén felállított serege, a nép és nemesség megúnva Mátyást királynak kiáltá; az olygarchák megijedtek, és a Nádor Mátyás királyá választását az előirt feltételek mellett kimondta Hunyady Mátyás választásánál a formák talán megvoltak sértve, mert Szilágyi zsoldosai és a nép is előlegesen hangoztatták az új király nevét, de ez csak az olygarchicus párt visszatorlása volt, az olygarchia a budai vár falai által fedeztetett, a vár erősségét a Hunyady párt zsoldosaival ellensúlyozta, ha az olygarchia ezen sereg által magát sértve érezte, a választást átvihette volna Budára, de azt a nemességnek nem merte megnyitni. Valódi tettleges nyomást azonban a Hunyady párt általában nem gyakorlott, mert bár sorai közt 40,000 harczost számolt, bár az egész nemesség, a papság és nép nagy része hozzá tartozott, és így egy csapás-

sal szétszúzhatta volna Hunyady gyilkosait, az ország nadályait, belegyezett a választás elhalasztásába, 4 napig várt, és a gaz: töredéknek bűnbocsánatot adott.

Midőn Mátyás atyja érdemeiért a koronát elnyerte 15 éves gyermek volt, önállólag nem uralkodhatván, kormányzóul Szilágyi Mihály választatott, ki öcscse nevében a nemzetet következőkről biztosította: a király az országot saját zsoldosaival védi; a nemesek és jobbágyaik adót nem fizetnek, pünkösdkor évenkint országgyűlést tart, a pénz nem silányittatik, a király hatalmát rokonai előnyére nem használja fel, a törvényszékek rendesen megtartatnak, a rablóvárak, 15 nap alatt lerontatnak a kormányzónak minden várak és városok átadatnak.

Szilágyi Erzsébet, Podiebráddal Mátyás kiszabadítása érdekében mindjárt László király halála után Vitéz János által érintkezésbe tette magát, e szövetség 13. Decemberben megköttetett. Podiebrád kötelezte magát, hogy foglyát 50,000 darab aranyért szabadon bocsájtja, Szilágyinak cseh zsoldosokat küld, ellenben Mátyás Podiebrád Katalint nőül veszi.

A magyar küldöttség, Mátyás királyt, Február 9-én Sírásukon a váltságdíj előleges lefizetése után vette át, megerősittetett a Prágában Vitéz által kötött szövetség. Mátyás kedvező körülmények köztiéit királlyá, 20,000 ezer harcz edzett sereggel várta a nemzet tömege, az összes nemesség, e papság egy része hozzá lelkesedéssel ragaszkodott, irigyei hatalmától megijedve, őszintén meghódoltak. Kázmér Lengyel király a német rend által volt elfoglalva. Fridrick német császár szegény, tehetetlen fejedelem volt, ki jelenleg a László öröksége miatt testvéreivel veszekedett s a kis herczegeken se tudott diadalmaskodni, ennélfogva képtelen volt ellene támadólag fellépni. Mátyás érdekeit a Római pápa hőn karolta fel, a jeles cseh kormányzó, jövendő cseh király pedig szövetségese volt, igaz ugyan, hogy László gyenge kormányzata alatt az országos kincstár kiürült. Családi kincstárát a számos hadsereg a királyválasztás és váltságdíjjá kimeriték. De a magyar király még jelen korlátolt helyzete az országos vagyon százados fe-

csérlése után is, a leggazdagabb uralkodók közé tartozott s pár hónap elégséges volt az ország pénzügyei helyrehozására. Mátyás bár gyermek alig melegedett meg a trónon, már is a teljes királyi hatalom után vágyott czélja kivitelére a köteles pünkösdi országgyűlést összehitta s ezen bár még bátyjának az üres kormányzói czimet meghagyta, a teljes királyi hatalmat magához ragadta. Ezen országgyűlésen a király és nemzet közötti szerződés megujitatott, alapjául kiválólag Albert hitlevele szolgál a nemzet többsége Mátyás személyes tulajdonai által elvakitva s mert a Szilágyi által kötött szerződésben az ország összes törvényei megerősítették, hallgatással mellőzte III. Endre törvényeit, az Olygarchia bár a királynak külsőleg hódolt, de idegenséggel viseltetett a szerencsefi király ellen, szívesen kezet nyújtott, mind Szilágyi mind az említett sarkalatos törvények mellőzésére, Szilágyi erélyes, vitéz férfiú volt, azt hitték, hogy ha a mellőzött sértett férfiú a gyermek királyt odahagyák s könnyű lesz Mátyást megbuktatni, harmadik Endre törvényeit nem szeretették, mert ennek egyik sarkalatos pontját a felelőség képezte, eszerint, mint országos főhivatalnokok ők is felelősek voltak, felmenték a királyt a korlátoktól, hogy magok is meneküljenek a kellemetlen számadási tehertől.

Ez országgyűlés 60 törvényczikket hozott, melyek nagy részt Albert törvényeinek ismétlései, újak egyedül a 36, 37, 38 az első a Cáptalanok által az eladásoknál és letéti pénzeknél követelt 9-edet és 10-edet szabályozza; a második a cáptalani eljárások díjaitszabályozza, a harmadik a kiváltásoknál a fizetést a Zsigmond alatti pénzlábra határozza meg; a 42, 47. Szilágyi 14. 9. törvényeit erősiti meg, újak a 43, mely az Albert óta elfoglalt 30-ad és 50-edet a nyert adat, másnemű adókat, a kamara nyereséget és más koronái birtokokat a királynak visszaadja; a 44, 45, 46 czikkelyek a papi dézsmára, az egyházi törvényszékekre a régi törvényeket visszaállítják; fontosak: a 48, mely a Nemességnek az országgyülésekeni személyes megjelenését rendeli, a 49. hűtlenség! büntetéssel fényi ti a király és ország ellen összeesküvőket; az 50-ik szabályozza a ka-

mara nyereséget; az 51, 52, 53 megújítja a bírságok és törvényszék megtartásáról! czikkeket, az 53. a kamara nyereségen kívüli adókat törli el; az 54. megújítja a rablók és pártolóik elleni czikkeket, az 56. meghagyja, hogy ha a király a magánosoknak az idegenek és csehektől elfoglalt birtokait vissza szerezi, azt jogos tulajdonosaiknak adja vissza; —57. meghagyja az elpusztult egyházak felépítését; 58, az apátságok betöltését rendeli meg. — 60 bocsánatot át a Mátyás megválasztásáig elkövetett hatalmaskodásokért.

Ez évben Czilley Tótországi öröksége, szerződés utján Fridrich kezére került, mi által Mátyás titkos vetélytársa veszedelmes támpontokat nyert az országban. Giskra, ki Sóvár, Szécs, Kassa, Zólyom, Beszterczebánya erdőségei és sok másoknak ura volt; számos edzett csapatokról rendelkezett, Mátyásnak felmondta az engedelmességet, csapatai egész Pestig raboltak, — maga Kazimir lengyel király udvarában fondorkodott, őt a magyar koronával megkínálta, azonban sikertelenül, mert Kázmér el lévén foglalva, csábításait megvetette Vlád oláh vajda, nem csak elszakadt, de tartományába a magyarokat összefogdostatva felnyársaltatta, megsüttette, Erdélybe is beütött s ott irtózatos rablásokat követett el. — Brankovics halála után Szerbia is elszakadt, a török több magyar várakat elfoglalt, Kevit hatalmába ejtette egész Temesig büntetlenül rabolt.

Mátyás a csehek ellen Rozgonyi Sebestyént küldi, ki őket többször megverte és a vénülő Giskrával Szent Mihály napig fegyverszünetet kötött, Szilágyit a kormányzóságról lemondatta; kárpótlásul a beszterczei grófsággal ajándékozta meg, — Szilágyi látva öcscse elhidegülését Gorával és Újlakival véd és daczszövetséget kötött, ezen egyszerű szerződést ellenei árulásra magyarázták, mi teljesen alaptalan, mert itt a király személye megemlítve nincs, ily magán szövetségek e korban napirenden voltak s hogy magát számos ellenei öcscse páratlan hálátlansága és nagyravágyása ellen biztosítani akarta, a jeles férfiúnak bűnül felróni nem lehet. Mátyásnál az uralomvágy a hálát gyűlöletté változtatá, — bátyját min-

dénáron megakarta buktatni, alkalmat kereset, mi nem soká késett. A beszterczei szászok soha sem ösmerték el a Hunyadyak birtokjogát. Midőn Hunyady László halála után Szilágyi a Hunyadyéknak a várost el akarta foglalni, Szilágyit erővel visszaverték, — ennélfogva a súrlódás az őrség és város lakói közt mindennapos volt — az elégedetlen Beszterczeiek a barbár őrség ingerlései által felbo szántva, mielőtt Szilágyi új tulajdonát birtokába vette volna, a várat ostrommal támadták meg. — Szilágyi ezáltal felhatalmazva érezte magát Besztercze megbüntetésére, az alvidék védelmére rendelt sereg egy részével Besztercze alatt termett, a várost rohammal bevéve porrá égetteti, az elfogottak egy részét kardra hányatta, sokaknak szemeit kiszúratta, sőt még Besztercze szövetségeseit a szebenieket is megtámadta. Ez törvényes szempontból tekintve menthetlen hatalmaskodási törvénytelen cselekvény volt, igaz ugyan, hogy a támadást beszterczeiek kezdték, de önügyében senki senkisem illetékes bíró, a támadás a Beszterczeiek hatalmaskodása Szilágyit bíráskodásra nem hatalmazta fel; eljárása ezen felül nem visszatorlás, nem önvédelem, de nyílt menthetlen erőszak volt; ő a támadókat elfoghatta, de nem büntethette meg, s kötelessége lett volna a bűnösöket; az ország rendes bírái elé állítani. Mátyás kapva az alkalmon Szilágyit Szegedre maga elibe rendelte; Szilágyi kíséretét hátrahagyva a király előtt megjelent, Mátyás az öreget törvénytelen tettéért kérdőre vonta; a nagybátya igazolás helyett a királynak szemére hányta az öcs hálátlanságát; a sértett büszke király az érdemekben megőszült férfiút vasra verette. Világosvárra küldte, és a világosvári hadnagyoknak, kivégeztetését is megrendelő, — szerencse, hogy ezek jobban tisztelték a törvényt, jobban méltányolták az érdemes bajnokot, mint a gyermek király és késtek a zsarnoki ítélet végrehajtásával, — ez alatt a pápa követe magát közbeveté, Mátyás az ő kérelmére meghagyta bátyja életét, de nem adta vissza szabadságát.

Szilágyi bűntényt követett el, bíróság elébe állítása helyes lett volna, de törvényeink szerint magyar nemest csak törvényes ítélet után lehete elzárni, — az ítélet csak idézés,

nyomozás, tanuk kihallgatása, az ügy tárgyalása után hozható; midőn tehát a király a törvények mellőzésével az ügyet ítélettel kezdte, menthetlen zsarnokságot követett el. Szilágyinak nemcsak a király, kinek ő életét menté meg, koronát adott;de a haza is hálával tartozott. Ő Hunyady Jánosnak minden harczaiban hű bajtársa volt; ő tartóztatta fel mint várkapitány, Hunyady megérkeztéig a török erejét Nándorfejérvár alatt, addig a vár megtartásában tehát Hunyadyval hason érdemmel bírt; de különben is törvényileg meg a királlyal hasonló hatalommal bírt; mert a z országnak, mely őt megválasztá, s mely egyedül volt jogosult kormányzósága alul felmenteni, hivatalát nem tette le; ennélfogva őt egyenjogú társa a király nem ítélhette el, felette csak az országgyűlés ítélhetett.

Ha Mátyás a jog, emberiség, törvény tiszteletétől vezéreltetve, Giskrát, ki ezreket rabolt ki és ölt meg, ha Garay nádort, Ujlaky vajdát, Szentmiklósy Pongráczot, a Hantiakat és a számtalan fó'úrat, kiknek az erőszakoskodás mindennapi imádság volt, kik Ujlaky kivételével összesen sem tettek a haz áért annyit, mint a harczokban megőszült Szilágyi, ha ezeket mind elfogatja elitélteti s végre hogy az igazságtalanságoknak még árnyéka se maradjon fel, jóltevőjét is odadobja a törvénynek, tette menthető lett volna, de ezek többnyire zászlós urak voltak, Mátyás őket szemrehányással sem illette, Giskrával a lázadóval, mint egyenjogával békét kötött, csak Szilágyival éreztető hatalma súlyát, kinek a haza és ő örök hálával tartoztak. Örök szégyen folt ez a kitűnő férfi ragyogó pályáján, eljárását csak 16 éve mentheti. Mátyás önkényes tette csakhamar megtermé gyümölcsét, Gara, Ujlaky és társai, Bánfy Pál, a Szentgyögyri grófok, Kanizsai László és Miklós, Baumkircher és Vitovecz János tótországi bán Mátyás letevését elhatározva Fridrichet jelölték ki királyul. Mátyás a forradalmárokat hivatalaiktól megfosztotta, Országh Mihályt Nádornak tette a többiek helyett is | másokat nevezett, Szegedre December 6-ára országgyűlést hitt össze, ezen felhívó levelében a nemességet nem személyesen megjelenés, de megyénként *4* követ általi képviseltetésére szólítá fel.

Az országos törvények iránti tiszteletlenségét Mátyás újólag ismételte a Nádori kinevezés által Albert törvényei, melyek Mátyás által kölönösen is megerősittettek, a Nádor választást a nemzetre ruházták, Mátyás ennek mellőzésével nem csak hogy maga nevezte a Nádort, de még ezt országos megerősítés alá sem terjesztette. Igaz ugyan, hogy a hatalmas lázadókat Mátyás koronája veszélyeztetése nélkül hivatalaikban n em hagyhatta meg; de köteles lett volna törvénytelen eljárását a jövő országgyűlés elébe terjeszteni; de ő ezt a lázadás megzabolázása után is elmulasztotta; megalázta elleneit, és az alkalmat felhasználta hatalma köre széleshitésére.

A nemesség megyénkint *4 követ* által képviselt etett. Ez országgyűlés 13. januárig tartott, leginkább a fenyegetett király és ország védelmét tárgyalta; 43 törvényczikket hozott az ország védelmére; kirendelte a zászlósok, papok zászlóaljait, minden 20 jobbágy után 1 lovast, 10 szegény nemes után lijjászt, egész vagyontalan nemes a jobbágyakkal jön egy sorba és 20 állít egy lovast, ha a hon fenyegettetik. — 10 jobbágyos nemes már személyesen tartozik fegyvert fogni — A megyei összeíró küldötteket, a megyei vezéreket a király nevezi. Ha a király a sereget a haza határain túl akarja vezetni, a nemesség nem tartozik követni, a védelmi hadjáratból csak akkor jöhet vissza, ha a király is haza tér; a megyei katonaság azonban a királyt a haza határain túl is köteles 3 holnapig követni, ha Nándorfejérvár és más Duna és Száva melléki várak ostromolhatnak, az összes összeírt nemesség tartozik ezek védelmére személyesen táborba szállni. — Ha az országot az ellenség túlnyomó erővel támadván meg, az ellenséget a király a tulajdon az egyháznagyok, bárók, zászlóaljai, az összeírt sereggel vissza nem vetheti, akkor minden nemes fejenként tartozik fegyvertfognijS mindaddig köteles katonáskodni, míg a szükség kivánandja. — Soha országgyűlés hasonló lelkesedést jogfeláldozást nem mutatott, mint ez, sajnos, hogy ezt a király csak hatalmának széleshitésére fordította s megelégedve a lázadók legyőzésével a lelkesedést elhagyta párologni, és a törökök terjeszkedésére szemet hányt, atyja felényi erővel is megdöntötte

volna a török hatalmat, de atyjánál első volt a haza, a fiúnál az önérdek. Tavasz kezdetével, a lázadó olygarchák is megkezdők Mátyás elleni támadásokat, vitézségüket leginkább a gazdag papi birtokok elpusztításán gyakorolták, — áprilban már a lomha Friedrich is segély csapatokat kül lött, szándékok volt mindennek előtt Fejérvárt elfoglalni és ott Fridrichet a nála levő őskoronávalkirálylyákoronázni, — Mátyás seregeit, Nagy Simon Macsói bán vezérlett alatt küldé ellenök, a magyarok Körmöndnél ápril 7-én csatát vesztettek, szerencsére Ujlaky és a Szentgyörgyi gróf a honfi vért kímélve, nem üldözők honfitársaikat, a nehéz német lovasság pedig lassú lovaival nem bírta a serény magyar lovasokat sikeresen üldözni; minélfogva a sereg nagyrésze menekült. — A Budára szaladt vert hadvereség határtalan szégyenében megtizedeltetését kérte; Mátyás nem csak megkegyelmezett, de ugyanazon hadat számos új dandárokkal megerősítve küldé Nagy Simon vezérlése alatt a lázadók ellen, a két sereg Pinkafőidnél ütközött meg, Nagy Simon teljes diadalt aratva az ellen táborát megsemmisité, és a futókat Ausztriában is üldözte. E győzelem szétbontá Fridrich pártját, Garay, Ujlaky, a Kanizsai, Frangepán István meghódoltak, Mátyás kegyelmet adott, sőt Garayt a nádorságba is visszahelyezte, mit Garay azonban röviden meghalván, nem folytathatott.

A nyár közepén nagy csapás érte az országot a szerb uralkodó családban egyenetlenség támadt, a nép maga hívta he Mohamedet, ki kardcsapás nélkül elfoglalta Szerbiát Galambócz várával együtt, a fiatal fejedelem, ki mindenek előtt csak hatalmát szerette erősitgetni, a helyett, hogy a szegedi határozatokat életbe léptetve személyesen sietett volna az ország elfoglalt hübére visszaszerzésére, nyugodtan nézte az ország egyiK védbástyájának elvesztőt, és és Szerbia Magyarországra örökre elveszett. — Ez országos szerencsétlenségből hasznot csak Szilágyi húzott, a törökök az ország védtelen helyzetét felhasználva, egész Csanásig raboltak. Mátyás megijedt, Szilágyi Mihályt szabadon bocsájtá sőt a végvárak és az alvidék kapitányának nevezte.

Az alvidék Szilágyi vitézsége által biztosíttatván; a király maga Giskra ellen fordult, ki ellen már májusban vezérei több előnyöket vívtak ki, — a király első hadjáratát szerencsével folytattatta. — Giskrával több várait elfoglalta. — Ez évben Podiebrad közbenjárása mellett megkezdte Fridricheli alkudozásait, de minden siker nélkül: mert Fridrich bár valódi igényeit is csak ritkán tudta érvényesíteni, azért a képzeltekhez is konokul ragaszkodott és rólok csak az utolsó kényszerűségben mondott le; a magyar királysághoz bár pártja teljesen szétmállott, a kezei közt levő magyar koronának varázserőt tulajdonítván, konokul ragaszkodott.

A pápa mindent elkövetett a kereszténységnek az ozmánok elleni felizgatására; de igyekezetét siker nem koronázta, csak maga küldött Mátyásnak 40,000 aranyat. — Mátyás megujitá a Fridricheli alkudozásokat, de bár a közbenjárói szerepet Podiebrád cseh király vállalta magára, újólag siker nélkül; mert Fridrich a török hadi mozgalmakról értesülve, túlfeszített követeléseiből semmit sem engedett, s a kétrendbeli olmüczi, trencsényi összejövetel eredmény nélkül oszlott szét. — A törökök Mátyás tétlensége által felbátorodva a végeket folytonosan háborgaták sőt az oláh vajda Erdélybe is becsapott; Szilágyi kis csapatával ugyan a töröknek elibe ment, de erős tusa után kis serege szétveretett, ő maga fogságba esett és Konstantinápolyban lefejeztetett. Több siker koronázta Mátyásnak a cseh rablók elleni hadjáratát. Giskra várai nagyrészt elfoglalván, Giskra erejét teljesen megtörte Mátyás. Januárban 1461. megújitá Podiebráddal a leánya iránt kötött szerződést és kötelezé magát, hogy menyasszonyát májusban Magyarországba hozatja, — Mátyás nagy barátja volt a frigyeknek, most újólag Podiebrádot akará magának megnyerni, remélve hogy segélyével a Fridricheli békét kieszközlendi. — Mátyás a cseh rablók elleni hadjárat ürügye alatt a papi dézsma egyrészét lefoglalta; aljas törvénytelen zsarolás volt ez; a csekély hadjárat költségeit az ország jövedelmei bőven fedezték, az által Mátyás még egyrészt a vagyon szentségét támadá meg, másrészt megsértő az ország törvé-

nyeit. — Mátyás önkényes eljárása, az ország határai védelmének mellőzése, tőle sokakat elidegenített, az elégedetlenek fejei az esztergomi érsek és rokonai, Ujlaky Miklós Kanizsaiak, Marothiak Podiebrád fiát Victorint kínálták meg a koronával, azon feltétellel, hogy ez Ujlaky leányát vegye nőül. — Mátyás értesülve ellenei elégüle.tlenségéről, Ujlakyt a tótországi bánsággal kiengesztelte, hihetőleg Podiebrad sem kívánt Mátyással szakítani, már ekkor a német korona után törekedve, érdeke ellen volt a hatalmas magyar királyt maga ellen haragítani, ennélfogva a vihar újólag eloszlott, a tehetetlen lázongok megtértek, a Mátyás elleni sikertelen kísérletek csak hatalmát erősiték. — Mátyás vágyva vágyott a korona után, ennélfogva Fridricheli alkudozásait ez évben is megujitá, Fridrich értesülve Podiebrádnak a német korona utáni terveiről, hajlandóbb lett a békére s az előleges egyesség pontjai meg is alapitattak, Fraknó Kóbald, Kismarton és Rohoncz Fridrich és családjának örökösen átadatott; Friedrich halála után azonban örökösei 40,000 zálog összeg lefizetése után kötelezteték ezeket a magyar rendek és királynak visszaboesájtani. A császárnak haláláig a magyar királyi czimmel élés megengedtetett, Mátyás és Fridrich támadó és védő szövetségre léptek; Fridrich Sopronyt és a koronát 50,000 aranyért visszabocsájtja. -- Mátyás magtalan halála esetére a magyar királyság Fridrich vagy fiára száll, ha több fiai maradnak, arra, kit magyarország rendei királynak választanak. — E béke lealázó, törvényellenes, igazságtalan és érvénytelen volt; mert a korona országos tulajdon volt, ezt Erzsébet a rendek beleegyezése nélkül nem zálogosíthatta el, méltánytalan volt tehát a váltság dij. — Mátyás királynak csak személyére választatott meg, a király választás elvitázhatlan, kiváló nemzeti jog volt, Mátyás tehát örökösödést Fridrich és utódainak jogérvényesen nem biztosíthatta.

Mátyás a korona kiváltás kötelezettségét újabb zsarolásokra használta fel, ennek czimén önkényesen megadóztatta a városokat, a nemzetekre fejenként egy aranyat vetett, a korona váltságba részesítette a Bosnyák királyt is; a váltság tehát

új jövedelmi forrásul szolgált, mert a kivetett adó, a nemesség 80,000 főnél számosabb lévén, többet tett a korona váltság dijjánál. Az országgyűlés aprilban Budán tartatott meg. Mátyás a kedvező körülményeket felhasználta e törvényes rend, de különösen a királyi hatalom növelésére ezúttal ismét kötelezte magát, hogy több rendkívüli adót nem követel, miért a jótállást főbb ország és egyháznagyok is magokra vállalták. Az 1-ső czikk szerint a király bíráskodása alá rendeltettek, a következő bűntények:

1. Nemesek és váraik, házaik megtámadása, ha ez alkalomnál verés, sebzés és gyilkosság, rablás nélkül követtetett el

2. Irományok erőszakos elfoglalása.

3. Gyújtogatás, idegen rabló seregek behozása, a királyi méltóság megtámadása, a királyi menvédlevél megtámadása (salvus conductus.)

4. Nemesek megölése, elfogása, letartóztatása, megsebzése, kivált ha ez az ország, megyegyülések és törvényszékre utazókon követtetik el.

5. Egyház feltöréssel összekötött birtok pusztítás.

6. Szüzek megfertőztetése és a becsületes nőkön elkövetett erőszak.

A II-ik czikk hűtlenség esetének bélyegzi és a bűnöst jószágvesztéssel sújtja, az állam korona és király ellen, nyíltan ellenszegülőket. — Ez, az ellenszegülési cselekvény fogalmazva nem lévén, az aranybulla záradékát megsemmisité a hűtlenség esetét azokra is kiterjeszté, kik a király rendeletéinek habár azok törvénytelennek voltak is, ellent állottak, vagy ellent mondtak, valóban csodálni lehet, hogy a jogaira annyira büszke nemesség magát egy érdemetlen ifjú által annyira elhagyta szédíteni.

1463. Mátyás ez évben, hogy a Török-elleni komoly szán dékát a nemzettel elhittesse, Tolnán tartott országgyűlést, a hiszékeny nemzet, általános nemesi felkelést rendelt, 10—20 jobbágyig 1 lovast, 20—30-ig két lovast rendelt, a szolgálati időt 3 hónapra hosszabbította meg. — A 100 jobbágyos ne-

mes köteleztetek egész pánczélos fegyverzetben lovon megjelenni és jobbágyaiból két ily fegyverzetű lovast mellvas nélkül kiállítani. Tárgyaltattak újólag a Fridricheli béke nyílt pontjai, melyek megerősítésére és a Korona elhozására országos birtosok neveztettek. — Történet íróink a többi titkos béke pontok tárgyalását is állítják, ez azonban alaptalan feltevés. — Ezen országgyűlés czikkei törvénykönyvünkben fenmaradtak; ha az országgyűlése fontos békekötést megerősíti, e tárgybani határozatai, mint rendkívül lényegesek, bizonyosan az országgyűlés végzeményei közt első helyet foglaltak volna el, pedig rólok egyátalában említés sem tétetik; e hézag ellenében tehát az akkori krónikaszerü történészek állításai semmi nyomatékkai sem bírnak. Hogy ez csak mendemonda, mutatja az is, hogy Fridrich fia Maximilián, unokája Ferdinand, midőn igényeiket később a magyar királyság iránt megujiták, bár igényeik alapjai közt ezen békekötést is elősorolták, soha az országgyűlés ebbeli határozatát sem eredetiben sem másolatban nem tudták előmutatni, — Fridrich nagyon jól tudta azt, hogy Magyarország, mint választó királyságban a királysághoz jogot egyedül az országgyűlés határzata adhat, a békekötés elfogadása esetében a budai 1462-iki országgyűlés határzatait bizonyosan megszerezte volna. — A magyar király a nemzetteli szerződése, esküjénél fogva minden időben köteles volt az országot önköltségén védeni, az elfoglalt részeket visszaszerezni és az országhoz csatolni, — a 80,000 arany váltságdíj nem volt csekélység, de nem is volt oly teher, melyet béke idejében a korona jövedelmei ne lettek volna képesek fedezni, — ennélfogva mind törvény ellenes követelés, országgyűlés tárgyát nem képezhető, de nem hihető ez azért sem, mert ötödik pontja a nemzet felségi jogait lábbal tiporta. Mátyás mint ravasz, eszélyesebb uralkodó azért személyét a nemzet indignatiójának, haragjának nem tehette ki. Mátyás a korona után rendkívül áhítozott, s ezt csak ezen szerződés által szerezhette meg, önérdekében tehát ezt a megsemmisülés esélyének nem tehette ki; pedig igen hihető, hogyha azt az országgyűléssel közli, ez a koronát bár hozzá gyermekies ke-

gyelettel ragaszkodott, a népfelségi legszebb jog, a kiiályválasztás árán nem szerezte volna meg. — Hihetőleg tehát e szerződés legfeljebb csak főrendi, udvari tanácsban tárgyaltatott és fogadtatott el, — s az akkori történetírók az országtanácsot az országgyűléssel tévesztették össze. — Az adót pedig a korona kiváltásának ürügye alatt Mátyás önhatalmúlag vetette ki, s midőn az országgyűlés együtt volt, már be is szedette, hihetőleg azért követelték tőle az ország és egyház-nagyjai által ismételt biztosítékot, melyben a nemzetnek megígérte, hogy többé új adóval nem terheli. — Ez év ben a teljesen megtört rablófőnök Giskra is a Fridricheli béke által egyedüli császári támaszát elvesztve, teljesen meghódolt és Mátyástól nem csak kegyelmet, de gazságai jutalmául szép alföldi uradalmat is nyert.

Az Erdélyiek látván, hogy Mátyás csak kincstárát tölti, a nemzetet hiú Ígéretekkel tartogatja, az ön védelem szükségétől kényszerítve a három nemzet a haza védelmére magány szövetségre lépett, e szerint ellenséges támadáskor minden nemes köteleztetett fegyvert fogni, a parasztok $^{4}|_{::}$-öde a szegény nemesek $^{3}|_{t}$-ede, a Székelyek $^{a}|_{3}$-ada, a főispánok 5 nemessel, a Székek kapitányai köteleztettek a fegyverfoghatókat, lovaikat, fegyvereiket összeírni, az ellenszegülők halállal büntetetnek, a sereg vezérlete az egyik Vajdára bízatott, — úgy látszik, hogy a szűkkeblű Szászok kiváltságaikhoz ragaszkodva s mert falaik közt a rablások ellen jobban voltak biztosítva e határozatokban részt nem vettek.

A török Bosniát meghóditá, utolsó fejedelmét lefejeztető. — Ez alatt Mátyás tétlenül nézve a Török öldöklését, e szép tartomány elestét, fényes küldöttséget küldött a koronáért, mely után gyermekként sóvárgott. — A velenczésekkel szövetséget kötött s Mohamed elvonulása után Octoberben Boszniára rontott, Mohamed vezéreit megsemmisité és a néptől segítve Bosnia nagyrészét visszaszerezte, ez volt első jelentékeny haditette a nagyra termett ifjúnak.

Végre hosszas halogatás után Mátyás figyelmét az Aldunára fordítá, a karó vajda, ki ez évben hűséget fogadott Má-

tyásnak, elbizakodva botorul megtámadta Mohamedet, de megverettek s a győző, helyére Radul nevezte ki, Mátyás tartva a tartomány teljes elszakadásától, az ország jogai érvényesítésére sereget gyűjtött az ellenség által betett hűtlen Vazall ellen, az oláhok értesülve Mátyás készületeiről, félve a gyűlölt zsarnok behelyezésétől, kérlelő követséget küldtek Mátyáshoz és hűséget ajánlónak igazságáról, Radulnak nemcsak megenge dett, de Erdélybe menekült védenczét Vládot börtönbe záratta és 10 évig Nagyváradon fogságban tartá, a törökök ez évben újólag ismétlék alföldi rablásaikat, Szakolyi által azonban keményen megverettek.

1464. Mátyás Fejérváron országgyűlést tartott, ezen megkoronáztatott, a nemzetet újólag biztositá II. András, Lajos és Zsigmond törvényei megtartásáról. — A nemzet a királyi hitlevelet kölcsönös szerződésnek tartá s valahányszor Mátyás a törvényeket megszegte, mindig erre hivatkozott mi mindennapi eset volt, mert Mátyás könnyen ígért, de ígéretét folytonosan megszegte.

Csehországban a vallási zavarok folytonosan nőttek, a nemzet hűn ragaszkodott a Báseli szerződményekhez, a pápa a nemzet kívánalmait eretnekségnek bélyegezte, Podiebrád megunva a papok szemtelen eljárását, a pápai udvar követét, ki Prágában rendelkezni akart, elzáratta.

A vallási villangás a magyarországgali szövetséges a cseheknél kívánatossá tette. Podiebrád felszólitá Mátyást a régi szövetség megújítására, Mátyás bár ipáját már ekkor sem szerette, tekintve Mohamed készületeit, mégis újitá azt, bár ígérete megszegését már a szerződés megkötésekor is elhatározta, tervei míg teljesen nem voltak megérve színlelni és el kellett altatni, a még hatalmas szomszédot,

Mohamed a szenvedélyes hóditó nehezen tűrte vezérei kudarczát, s Bosznia meghódítására roppant készületeket tett. — Mátyás a szövetségek barátja, minden Európai fejedelmet felszólitá a török ellen, de már a vallási rajongás a török gyűlölet a fejedelmek és főuraknál múlófélben volt, — a német birodalom haszontalan császárja alatt tehetlen, viszálkodó

testet képezett, — az olasz államok magány versenygéseikkel voltak eltelve, ennélfogva Mátyás követei mindenütt fényes szavak, üres ígéretekkel bocsájtattak el, komolyan Magyarország ügyét egyedül a kereszténység feje, az öreg Pins pápa karolta fel s tettlegesen nem segitkezve halálos ágyán a török elleni hadjáratra Mátyásnak 40,000 aranyat hagyományozott, Mátyás bár a török elleni hadjárattal ellenszenvezett, látva a közeli veszélyt egyedül is síkra szállt, eleinte bosnyák hadjáratát siker koronázta, de a felkelő sereg a főurak megunva a késő őszi, szokatlan hosszú hadjáratot, a seregben elégedetlenség tört ki, Mátyás kényszerült visszavonulni, rendetlen visszavonulása futássá fajult, a vérszemet kapott törökök Száváig kisérték s ott számos foglyot és zsákmányt szereztek, e rendetlenség érleli meg nála az állandó hadsereg eszméjét, melyet nem sokára nagyszámmal alakított meg, felfogadta a cseh kalandorokat, kik ez időben Europa legjobb gyalogságát képezték. — Az állandó hadsereg szerzé Mátyás babérait, dicsőséggel köröözte, de az országra rendkívül káros volt mert a szervezett seregtőli félelem a nemzetben minden szabadabb mozgalmat elölt, a nemesi felkelés ez által szükségtelenné válva, a közép és alsó nemesség elpuhult, tartásának súlya s gyakori kihágásai által a nép elszegényedett s daczára a rendkívüli adóságoknak, Mátyás által folytonosan cseh és német szigorú hadjáratokra használtatva az ország alsó része fedetlenül hagyatván az alvidék a törökök rablásainak színhelyévé lett.

1465. A török háború ürügye alatt a budai országgyűlés Slavoniába fejenkénti nemesi felkelést és országszerte minden 20 jobbágy után 1 katonát rendelt. Rómában Podiebrád megbuktatása már ez évben elhatároztatván, a pápa boszu tervei kivitelére eszközöket keresett, végrehajtóul Mátyást szemelte ki, az alkudozás titokban megkezdetett s a hiú Mátyás a cseh korona fényétől el vakítva hajlott a római curia csábítására.

1467. A pápa által megnyert Mátyás ez évben már a teljes erejéből titokban készült a félelelmes csehek ellen

országgyűlést tartott ezen új adórendszer hozatott be, a régi kamara nyereség helyett kincstári adó czimen rendes adó hozatott be, minden 5 kapu után 1 arany forint, a harminczadokat korona vám czimén újólag szabályozzák, — ez időben a királyi jövedelmek, a kincstári adó és korona uradalmak bevételein kívül 236—284,000 arany közt változtak, a só 80—100,000-ig, az arany és ezüst bányák, a pénzverde 44 — 54,000-ig, a harminczad 82 — IOO,OOO, a zsidó adó és kisebb jövedelmek 30,000 aranyat jövedelmeztek — Ez maga szép összeg volt azon időben, midőn a honvédelem és igazságszolgáltatás a koronát nem terhelte. — Erdély ez évben Mátyás ellen tömegesen fellázadt, királyul Szeutgyörgyi János basini grófot vajdájokat kiálták ki, e mozgalmat részint a török támadások miatti elégületlenség, a súlyos adók, a vajda nagyravágyása idézék elő, Mátyás az ügy állásáról jókor értesülve, meglepte a lázadókat az elégületlenek és a vajdának kegyelmezett, a vezetőket azonban kegyetlenül kivégeztette, a zendülésben részt vett minden Erdélyi lakosok hűtlenségben marasztaltattak el, Erdélyre különösen 400,000 arany büntetést vetett, egy egész ország lakosait kivégeztetni, vagyonát elkobzani teljes lehetlen lévén, kegyes volt a hűtlenség! büntetést elengedni. — Mátyás innen seregeit Moldva ellen vezette, melynek Vajdáj i nem csak a hűbéri engedelmességet mondta fel, de még az Erdélyi lázadást is szította. — Zápolya Imre tárnok, Mátyás kegyencze dandáraival a királyt moldvai hadjárata előtt elhagyta, bár tárnoki dudára a korona által fizettetett. Mátyás a moldvai vajdát tönkre tette, három a moldvaiak közt küzdő erdélyi nemest lefejeztetett, a hűséget ígérő moldvai vajdának megkegyelmezett.

1468. Mátyás a külszin barátja diadalmas hadjáratából megtérve, a csehűgyben Egerben főrendi tanácskormányt tar:ott, ezen leginkább a papság befolyását használva fel, a csehek elleni hadjáratot elhatározta, Fridrichel szövetkezett, a tengeri készületekkel elfoglalt törökkel hosszabb időre fegyver nyugvást kötött. — A csehek Fridrich által izgatva Ausztria megtámadtatását ürügyül használva fel, Morva or-

ságra ütött s ennek nagyrészét és Sléziát a katholikusok segélyével meghóditá. A háború hosszas bonyodalmakba keverte a nemzetet, politikai baklövés, igazságtalan és rendkívül káros volt — Magyarország nagyhatalmi állásának életfeltételét az aldunai tartományok feletti uralom képezte, ezeket a keresztény vallás, az önfentartás érdeke kapcsolta az országhoz, mert a török nem csak állami létöket, de vagyonokat, nemzetiségeket, családi életöket támadta meg, a barbár török uralom elnyomta az ipart, kereskedelmet s ez által e szép részeket koldusbotra juttatta, az elvesztett tartományokban tehát a magyar uralom biztos rokonszenvvel bírt, mint azt a bosniai első hadjárat bizonyitá, — az Aldunáért egyedül a törökkel kellett volna megküzdeni, a török ugyan első rangú katonai hatalmasság volt, de a jól szervezett magyar hadsereg mindég megverte, a nagy Hunyady János az ország erejének egy részével is többször visszahóditá a régi hűbéres tartományokat, ha Mátyás a törököt komolyan megtámadja bizonyosan pártoltatott volna Velencze által, melyre a jelen viszonyok közt a török, mely ekkor már hatalmas tengeri erővel is bírt, sokkal veszedelmesebb szomszéd volt, pártolták volna az olaszok mert a török ez időben már Nápolyi is gyakran megtámadta igaz, hogy eddig Magyarország tőlök csak üres szavakat, fényes ígéreteket nyert, de Hunyady János és László király alatt a törökök Olaszországot nem háborgatták, — Mátyás valahányszor pénzre volt szüksége vagyis minden évben készült a török ellen és mindig hon maradt, midőn egyszer a törököt komolyan megtámadta, beelégedett Bosnia egy részének meghódításával, nem csoda ha ravasz politikája által hitelét külföldön is teljesen eljátszá, mi mindenesetre megjött volna, ha oly komolyan viszi a török háborút, mint később a mily konokul harczolt a cseh ellen. — Sőt most már, midőn Podiebrád trónja a pápai átok által veszélyeztetve volt s biztonsága egyedül a magyar állam barátságától függött, ha Podiebrád Mátyás őszinte szándékáról meggyőződik, bizonyosan önfentartása érdekében, hálából s leginkább azért, hogy megmutassa a katholikus világnak azt, hogy a kereszténység érdekeit ő is

még erősebben szivén hordozza, mint a római pápa kétségkívül tekintélyes segéllyel járult volna a török elleni hadjárathoz.

Az aldunai tartományok, Dalmátia visszaszerzése anyagi tekintetben is rendkívül fontos volt. — Lajos Zsigmond alatt is kellet és nyugat kereskedelmének közvetítője Magyarország volt, — ha a magyar uralom a Duna torkolatáig ésDalmátiáig kiterjed ismét Magyarországon át történt volna a közlekedés, mert a törökök rablása miatt a tengeren a közlekedés bizonytalanná vált. — Magyarország pedig vagyonosságát nagy részt hajdan ennek köszönhette, mert gazdagabb, iparosabb népek kereskedői sok pénzt elköltötték az országban s megvásárlák az ország feleslegét. A moldva, oláh, szerb, bosnyák fejedelmek ugyan eddig ingatag hűbéresek voltak, de a török uralom Konstantinápolyban! megszilárdulása óta ezek érdekei, politikai helyzetűk is sokat változott. — Az előtt gyakran pártolást nyertek a pápától, az olasz államoktól a gyenge görög állam ellen nem voltak kénytelen magokat fedezni, később midőn a törökök Európában magokat befészkelték, de még hatalmok tetőpontjára nem emelkedtek, a magyarok ellen a török szövetségre önállások feláldozása nélkül is számolhattak, most azonban már sem az olasz, sem a pápa pártolására nem számíthattak, mert önállások teljes lehetlen volt, csak kettő közt választhattak: magyar véduraság és török szolgaság közt, ha tehát a magyar fegyver őket a török uralom alól felmenti, nem csak a háladatosság, de önérdekből is hívei maradtak volna a magyar koronának. — A török számos, de fegyelmeden hadsereggel rendelkezett, az aldunai tartományokban kevés erősségek voltak a téli hadjáratra, ázsiai katonasága, haderejének zöme teljesen alkalmatlan volt, hadászati tekintetben sokkal hátrább állott a magyaroknál, mint azt a nagy Hunyady hadjáratai mutatják, ki rendesen 4—5-ször kisebb erővel verte tönkre a törököt, — ellenben a csehek gyalogsága ez időben legkitűnőbb királyok első hadvezér! tehetség volt, az egész nemzet harczedzett, az ország számos várak, kerített városok mind megannyi hadi támpontok által volt

borítva, a cseh háború ennél fogva tízszer annyi nehézséggel volt összekötve mint a török.

Podiebrád Mátyás trónra emelkedésében hatályosan közreműködött, a magyar nemzetet sohasem támadta meg, sőt vele több évig szövetségben élt ennélfogva a háború teljes igazságtalan volt, só't az igazság még a pápa és György király közt is a kiátkozott, megtámadott király és nemzet részén állott, mert a csehek külön szertartásai a báseli zsinaton megerősítettek, szerződésen alapultak, a cseheknek tehát jogok volt ezen szerződéshez a pápai ellenében is ragaszkodni, a zsinat nagyobb hatóság volt a pápánál, ennek határozatait tehát a pápa szét nem téphette, mint állam fenhatósága alá nem tartozott, sőt vallási tekintetben a német birodalomtól is szabad volt, mert a hűbéri kötelékek nem foglaltak magokban vallási engedelmességet. A magyar király nem volt hűbérese a római pápának, az ő Ítéleteinek végrehajtása tehát egyáltalában nem a magyar király köréhez tartozott, — Mátyás uralma már ekkor az országban megszilárdult, a király és papság érdekei azonosak voltak, nem félhetett a pápa haragjától.

Mátyás müveit, eszes, kitűnő férfiú, de a legnagyobb mértékben hiú, önző egyéniség volt, ki az Ígéreteket, kötéseket gyermekjátéknak, a nemzetet eszköznek tekintette, s egész kormányzata alatt az ország érdekeit személyes dicsvágyának, érdekeinek mindig alárendelte, előszeretettel viseltetett az idegenek ellenszenvvel azon harcztér iránt, hol atyja oly számos babért aratott, ő a polgárosodott Európában akart inkább tflndökleni, sóvárgott a cseh és morva városok kincsei, hódolása után, a cseh korona fénye, melyet ő nagyravágyó álmaiban a német birodalmi koronához átmeneti hídnak tekintett, egészen megnyerte a pápának és oly politikába bonyolitá, mely dicsőséggel körözte ugyan a magyar királyt, de meggyöngitette, elszegényítette a magyar államot.

A cseh háború az országban népszerűtlen volt, az adó aránytalanul osztatott fel, a király és udvaronczai széles önkényt gyakoroltak, az elégületlenség lecsendésitése, a nemzet rokonszenvének a cseh háborurai megnyerése körűi összpon-

tosult most Mátyás igyekezete. — A sikerrel kezdett cseh hadjáratból Pozsonyba országgyűlést hirdetett, ezen a tavalyi adó megszavaztatott a nemesség adómentessége, személy és birtok jogai megerősítettek a törvényszékek rendes tartását elhatározták, a jobbágyok szabad költözködési joga megujittatott, a törvénytelen várak és hatalmaskodások eseteiben hozott határzatok ismételteitek. A király kötelezte magát hogy sem ő, sem udvaronczai a nemesség és nép lovait el nem foglalja, a népet vármunkára nem kényszeríti, az adó igazságosan osztatik fel, a végvárakat ingyen, a végek lakosai által nem élelmezteti, koronázási hitlevelét pontosan megtartja.

Az ország rendei Mátyás ismételt szószegésén okulva, a király szavával nem elégedtek meg, de az egyház és országnagyok jótállását követelték, kik valósággal jót is állottak a királyért. E főúri jótállás csak megbélyegezte a királyt, de nem sokat segített, mert a főrendek egyen kint Mátyás rendes hadserege ellenében sokkal csekélyebb erővel bírtak, sem mint őt számadásra kényszerithették volna, ezáltal csak a kezesek nyertek, mert a király, hogy kezeseit elnémítsa, kényszerült őket törvénytelen ragadmányaiban részesíteni. — Fridrich cseh ellenes szövetségét megujitá, és a cseh háborúra felső és alsó Ausztria 1 évi jövedelmét lekötötte.

1469. Mátyás higgadt, ravasz vezér volt, ki ellenét inkább mozdulatai által igyekezett kifárasztani, kerülte a döntő koczkáztató ütközeteket; Podiebrádnak ereje gyalogsága erősségében állott vagyis inkább védelmi eszközökkel bírt; akatholikus népesség vagyis a csehek Mátyás ellen voltak, egy elvesztett nagyobb csata teljes bukását idézhette volna elő, ennélfogva ő is inkább védelemre szorítkozva, a háború hosszúra húzódott. Mátyás Csehországba nyomult elő, Györgynek sikerült Mátyást körülfogni, — a király csellel menekült, békülő szándékot mutatott, György ráállott a fegyvernyugvásra és Mátyás ezt visszavonulásra használta fel, mihelyest a veszélyen túl volt, az alkudozásoknak oly fordulatot adott, mely a béke megkötését lehetetlenné t»tte. — Aprilban a katholikus, cseh, morva,

sziléz, lausitzi rendek Mátyást a koronával megkínálták, — Mátyás ki csak érdek és haszonból volt őszinte, bár a cseh korona leghőbb vágyát képezte, egyelőre a koronát visszautasította, s őket a Györgyeli békére utalta, Mátyás ez által egyrészt a világ előtt a külszínt akarta megtartani, másrészt tudván azt, hogy a husziták a báseli compactaták, a rajongó katholikusok a pápa parancsaitól el nem fognak állni, a csehek közt a szakadást megakarta örökíteni, a katholikus csehek áldozatkészségét akarta feltüzelni, — számítása sikerült, a vallásgyülölség az alkudozásokat meghiúsította; akatholikusok májusban országgyűlést tartottak, ezen Mátyást királynak választák és 20,000 fegyverest ajánlottak fel.

Podiebrád látva, hogy a cseh koronát magára hagyatva, magának is csak nagy küzdelmek által, de fiainak semmi esetre sem tarthatja meg, erélyes segély feltétele alatt halála után a cseh koronát a lengyel királynak felajánlotta; mit a lengyel elfogadva, segélyére tetemes segítséget küldött. — Mátyás seregei Victorin herczeget elfogták, a háború egész évben változó szerencsével folyt.

1470. Budán országgyűlés tartatott, a rendek a török és cseh háborúra kapunként 1 arany forintot ajánlottak fel, az adó kivetésével a királyi adószedő és megyei szolgabiró bízattak meg, panasz esetében a megyegyülés intézkedett a majorsági birtokon lakó nemes zsellérek az adótól felmentettek, mások jobbágyainak a király általi elhurczoltatása eltiltatott, költözködés! esetekben a megye illetékessége meghagyatott, a nemesség felkelési kötelezettsége 1 évre megszüntetett. — A király biztositá a nemzetet, hogy katonáit a nemesek birtokaira nem szállásolja, a sót a régi helyeken tartatja jövendőben a rendek akaratja ellen új adót nem hajtat be, a kamara nyereséget helyettesítő adót a Zsigmond-kori szokás szerint hajtatja be. — A kalocsai érsek, az egri, pécsi, veszprémi püspökök, Országh Mihály nádor, Ujlaky Miklós macsói bán, Palóczy László országbíró, Rozgonyi János tárnok, Szapolyai Imre szepesi gróf, Maróthy Mátyás macsói bán, Gara Jób, Szekcsői Herczeg Pál, Héderváry Imre, Czudar Jakab, Perényi István,

Palóczy Imre a királyért újólag kezeskedtek, hogy a törvényeket megtartatja, a nemesség akarata ellenére semminemű adót sem vet ki, az illetők neki ezt nem tanácsolják s ha törvénytelen adót vet ki, ezt ők sem fizetik. — A nemzet megunta már a súlyos terheket, hitét vesztette a királyban, ki Ígéretei daczára a zsarolás minden nemeit elkövette, az adót önkényesen osztotta ki és hajtotta be, a papság tizedét igénybe vette, a nemességhez katonáit beszállásoltatta, a végvárakat a környék által élelmeztette, a kiáltványos gyűléseket súlyos bírságok behajtására használta; s ez által új adót vetett a nemességre, üzérkedett a sóval, s az ellenkezőket hatalmával elnémitá. Mátyás megtöltve kincstárát Morvába távozott, a hadjárat változó szerencsével folyt, a magyarok régi kölcsön fejébe derekasan raboltak, 1471. mindkét fél megunva a háborút Mátyás Podiebráddal békét kötött, e szerint György király élethosszáig megtartja Csehországot, Mátyás a többi tartományokat, ha György meghal, Mátyás Csehországot, Victorin Morvát veszik át, Mátyás magtalan halála esetében a cseh koronát Victorin örökli. E béke azonban Podiebrád működései daczára a csehek ellenszenvén megtört, s Podiebrádnak 20. martiusban történt halálával Mátyás Ulászló lengyel herczegben ujvetélytársat nyert. — Mátyás Podiebrád halálával mindent elkövetett a cseh országgyűlésen, a katholikusok hűn ragaszkodtak hozzá, de a husziták gyülölék, bukásán működtek a magyar elégületlenek is, kik megunva Mátyás önkényes kormányát, őt a magyar trónról is leakarták taszítani, s e czélból Kasimir lengyel királlyal szövetkeztek. Mátyás a május 27-én 1471-ben tartott cseh országgyűlésen megbukott, és helyette a gyáva Ulászló lengyel herczeg választatott meg, kinek gyáva uralma, mindkét versengő ország függetlensége, jóléte alapját aláássa.

1471. Mátyás a cseh korona megnyerésére Ulászló megválasztása után is folytatta fondorlatait, míg azonban idegen korona után csapkodott, magáét is majdnem elvesztette. — Magyarországban az elégületlenek élire Vitéz János esztergomi érsek, Cesinge János pécsi püspök Ujlaky Miklós állottak, 70

megye közül Mátyáshoz 61 elpártolt. A nemzet boszankodott a jogtalan drága cseh háborúért, neheztelte hogy míg a cseh háborúra Mátyás 2 millió aranyat elfecsérlett, egész Szerbia, Bosnia egy része elveszett, az oláh és moldvai fenhatóság ingadozott, s az alvidék a török rablásainak tárva hagyatott, a király alkotmány biztosítékait évenkint megszegte, a papság tizedét a vallási háború ürügye alatt letartóztatta, a jeles Vitézt felingerlette teljes mellőztetése, az ország terhes adóztatása és kény uralma, Ujlakyt sértette a többször megígért, bosnyák királyság kimaradása. Az elégületlenek a koronával Kázmér lengyel herczeget kínálták meg, mit ez szívesen is fogadott, de a haza szerencséjére hosszas készülődéseivel elszalasztottá a kedvező alkalmat.

Mátyás a pápai breve, a császár, a katholikusok rajongására támaszkodva, mindent elkövetett Ulászló kiküszöbölésére de most már még sikeretlenebb volt működése, mert a csehek jól voltak értesülve a magyar mozgalmak okai és mérvéről: Mátyás bár belelégületlenségről előlegesen is értesülve volt, mindaddig Csehországban maradt, míg Kázmér seregével szeptemberben a határok felé közeledett Az élhetlen, kevély Kázmér gyermek herczeg Mátyást pöffeszkedő kiáltványában bitorlónak nyilatkoztatta. Mátyás üstökénél ragadta meg a bajt, a magyar nemesség lecsendesitésére Budán 20. septemberre országgyűlést hirdetett, itt szokása szerint bűnbánó képiben jelent meg, ismételve megerősítette évenkint megszegett ígéreteit, ismételve megerősítette az évenkénti országgyűlés tartását, a nemesek személyszabadságát; biztositá a nemzetet, hogy a kamara nyereségen kívül más adót nem követel, senki birtokait el nem foglalja, a törvénykezést nem gátolja, sem az ő, sem a főurak zsoldosai kárt nem tesznek, a sót régi helyén tartatja, a király sáfárjai vásárokon az áruczikkeket erővel, fizetés nélkül nem veszik el, — a jogtalanul elfoglalt birtokokat tulajdonosaiknak visszaadja sat.

E törvények minden megyegyülésen kihirdettek, az őket illető pontok megtartására a fő és alispánok, szolgabírák kötelezteltek, meghagyatott nekik, hogy mint az igazság védői az ez

ellen vétőket büntessék meg, az e törvények ellen vétő fő és alispánok, szolgabírákra mint hatalmaskodási büntetés határoztatott. A király törvényellenes rendeletéi előre is érvénytelenek nyilatkoztatnak. — Ujlakyt a bosnyák királyság oda igérésével, a többi főurakat fényes ajánlatok, ajándékokkal nyerte meg. A magyar nemzeti jellemnek főgyengeségét képezi a hiúság, könnyenhivés és feledés; a nemzet hiúságának hizelgett az, hogy az ország czimere Morva és Szilézia várain lengett, tetszett a fény, mellyel a király magát a magyar aranyokból körözte, megnyerte szivét a király alázatossága, a betűt, a királyi szót elég biztosítéknak tartá azon király részéről, ki szavát évről-évre megszegte, s a nemzet kizsarolására minden lehető módot felhasznált. — A mely nemzet múltján nem okul, valódi biztosítékok, a kormányzatban! feltétlen részvét helyett, szóval egyéni ígéretekkel megelégszik, nagyszerű egyéniségektől elhagyja magát kábittatni, a nemzet felség elleni bűnöket példásan nem sújtja, s ott hol büntetni kell, a nagylelkűt játsza, hol a jogokat csak a nemzet felségi jogok közvetlen gyakorlata mentheti meg, megelégszik a fejedelmek ingatag ígéreteikkel: azon nemzet csillogó történelemmel bírhat, devalódilag szabad és sorsának ura soha sem lesz. Több törvénytelenséget soha egy magyar király sem követett el, mint Mátyás, mert nemcsak tetszése szerint záratta el elleneit, nemcsak önkényesen adóztatta az országot, s tettek maga és udvaronczai birtok foglalásokat, de emberei még a vásárokon is a törvény nevében raboltak, az ország határait védtelen hagyta, rendes katonasága mód nélkül zsarolt, a várakat a szomszéd lakosoktól élelmeztette; mindezeken tehát megbüntetése méltányos és igazságos állam-cselekmény lett volna; — de ő a szükség embere volt, a magyar államban nem volt egy olyan egyéniség sem, ki az ügyeket a gyermek Kázmér herczeg alatt képes lett volna vezetni, Ujlaky már agg, Vitéz pap és öreg, Zápolya ingatag egyéniség, Kinizsy közönséges emberfaló közkatonai jellem volt, Mátyás eltávolítása bár az ország többsége ellene volt, rendkívüli küzdelem által lett volna kivívható; mert korának első hadvezéri tehetségei közé tartozott, 30,000 rendes katonaság

felett rendelkezett, az ország főbb erősségei kezei közt, a főurak közt több híveket számolt, a Hunyady név bűvös varázserővel bírt a középrend és népnél, a ravasz ügyes fejedelem a szinváltoztatás, a hízelgés nagymestere volt. Hogy tehát a nemzet vele kiegyezkedett, igen helyesen cselekedett; de nevetséges ügyetlenséget, bűnös gondatlanságot követett el, midőn a hitszegőnek királyi szavával megelégedett, s az ország egyik sarkalatos jogát az önkény egyedüli gátját a III. Endre által behozott felelős választott országtanácsi intézményt fel nem elevenítette. Mátyás ezt szorultságában szívesen elfogadta volna, s ez intézmény az erélyes, megcsontosult hitszegő', zsarnok önkényét ha teljesen meg nem szünteti — legalább mérsékelte volna.

Mátyásnak a nemzetrei hivatkozása lecsillapitá a vihart, a főurak nagy része megtért, a yemesség hü maradt, elannyira hogy az országba 12,000 fegyveressel benyomuló Kázmérhoz a nemesség közül senki, a főurak közül csak Vitéz János esztergomi érsek, a pécsi püspök, Perényi István sárosi főispán és Rozgonyi Rajnáid csatlakoztak. — Mátyás ösmerve a nemzet hangulatát, számolva az idegen zsoldosok erőszakoskodásai által támasztandó ingerültségre, ellenállás nélkül hagyta a trónkövetelőt benyomulni. Kázmér pártja gyengeségéről meggyőződve, látva, hogy Kassától Nyitráig az említetteken kívül hozzá senki sem csatlakozik; az esztergomi érsek által kezelt Nyitra várba vonult. Vitéz János Mátyás közeledtének hírére Esztergomból megszökött, emberei a királynak a várat minden ellentállás nélkül feladták. Vitéz látva a merénylet sikertelenségét, már deczember 19-én meghajlott, okmányilag hűséget, váraiba királyi őrséget fogadott, kötelező magát szegszárdi és laszkói várai lerontatására, a nyitrai erősségnek a lengyelek általi kiüríttetésére. — Mátyás hatalma nagyobb volt, mint valaha, mit nem sokára éreztetett az ország főpapja, atyja és magának hü tanácsosa, az érdemekben megőszült Vitéz Jánossal, 1472. januárban forradalmi fondorlatok ürügye alatt Visegrádra záratta, Mátyásnál a hála ónsuly volt, ő csak elleneit kik külön pártok élén állottak tudta, kímélni, azokat kik hite-

löket Mátyás érdekei a Hunyady-párt szilárdítására használták fel, kik ennek tényezői voltak, a legelső ballépésnél szétzúzta, pártjuk úgyis az övé volt, önemberei bosszújától nem tarthatott, Vitéz elfogatásával szemtelenül megszegte a nemzetnek septemberben tett ígéreteit, kigunyolta a legközelebb szentesített személy szabadsági törvényeket, az utolsó nemzetközi szerződés illetőleg bttnbocsánat alapját. Vitéz mint nemes, mint főpap csak törvényes idézés, az ország főtörvényszékének elmarasztaló ítélete után zárathatott volna el. Mátyás mert adatai nem voltak, ott kezdte, hol a hűtlenség! eseteknek végződni kell, — a bezáratáson, — a pápai követ, a főrendek közbenjártak az érdemekben is agg főpapért, — Mátyás mert bizonyítékai nem voltak, s a közelgő országgyűlésen adóra volt szüksége, számítva arra, hogy a hála kötelékeitől az öreg természetes közel halála felmentendi, april elején Vitézt szabadon bocsájtotta, várai kormányzatát azonban tőle elvette, s azokatBekkensloer idegen születésű egri püspök felügyeletére bizta, szolgái számát 32-re szállította le, éreztető haragját a szellemdus pécsi püspökkel, ki az alkotmányos kényur haragja előtt kényszerült Horvátországba rejtőzködni. Az érdemes ősz főpapot augusztusban megölte a bánat; Mátyás trónra léptének második legfőbb tényezőjétől megmenekült. Vitéz számos érdemeit még egy Pozsonyban alakított egyetemmel tetézte, sajnos hogy ez a jeles férfi halála után nemsokára megbukott. — Szinte ez évben halt meg a pécsi püspök Cesinge János, jeles költő, eszes müveit férfiú dísze nemcsak a magyar clerusnak, de az összes katholicismusnak. — Aprilban Mátyás megtartá a rendes országgyűlést, ezen újólag kötelezte magát a koronázási hitlevél megtartására, több régi törvények ismételteitek, a 7. pont megszüntette a só eladásánál a visszaéléseket. Az adó, mely a kamara nyereséget helyettesítette, úgy látszik annyira szokássá vált, hogy már meg sem említetett, a rendek örültek, ha urok a szokásos terhes adónál többet nem követelt Mátyás ellenei lealázása után magyar aranyokkal telt kincstárával morvába sietett, távolléte alatt sógora Victorin mindent elkövetett mellette, seregeit Mátyás Csehországba vezette, de hadjárata

a csehek ellenszenvén újólag hajótörést szenvedett, átlátva czélzatai lehetetlenségét, május végéig fegyvernyugvást kötött, majd ismét meghosszabbította s az egész év alkudozással tölt el. Mátyás legalább a kisiklott koronát lengyel királyleánnyal akarta kárpótolni, de a jeles Szerencsed az ős, ostoba Jagelló ivadéktól gőgösen visszautasittatott és e miatt a háború megújult. — A törökök a védtelen országban Nagyváradig pusztítottak, Az országgyűlés Mátyás távolléte alatt Aprilban Budán megtartatott, kizárólag a török ellen kapunként felajánlott 1 aranyat, az adó kivetését a megyék magokhoz vették a török háború miatt, melyet a rendek komolyan akartak s elmaradását becsületesen nem feltételezhették, a törvényszékek tartása egy időre felfüggesztetett. — A Jagellóktól visszautasított király Nápolyba küldött feleséget keresni Opelnben megkísértette a béke alkudozásokat, de bár a cseh koronáról Mátyás már kész volt lemondani, kivánata visszautasittatott.

— Mátyás, ki a kosarat is zokon vette, de leginkább azért, hogy a Lengyelek kedvét lelohassza, Lengyelországot két oldalról pusztitattatá, maga hadserege zömével Boroszlót választá főhadiszállásul, a kétügyetlen Jagelló 60,000 emberrel Boroszlót ostrom alá vette, de Mátyásnak portyázói a Szláv seregek háta megett minden eleséget elfoglaltak, úgy hogy migaz ostromlott bőségben úszott, az ostromlók éhséggel küzdöttek s az ostromló sereg folyamodott kímélet és fegyverszünetért. — E hadjárat Mátyás legfényesebb haditettei közé számítható, mert míg Mátyás seregéből alig esett el néhány száz ember, az ellen vesztessége ezrekre ment, mind két Jagelló hatalma és gőgje megtöretett.

— A fegyerszünet $2*|_2$ évre megköttetett, ezen időre Csehországba mindkét fél a maga embereiből egy kapitányt és 1 béke őrt nevezett, kik közöseg ügyeltek a béke és rend fentartására.

1475. A török közös véduraság alatti Moldvát megtámadta de közös erővel vissza is veretett; a cseh országi béke értekezlet februárban megkisértetett, de siker nélkül oszlott el, mert Mátyás tavalyi győzelmeibe elbizakodva ismét egész Csehországot követelte. Budán országgyűlést tartott, ezen

a koronázási hitlevél, a személy és vagyon biztosságot tárgyazó ígérete megtartását újólag szentül logadta, a megajánlott adóba beszámították a kamara nyereséget, fejenként felkelést csak a török ellen rendeltek, a király felkéretett seregei zsarolása, önkényes beszállásolása megszüntetésére, a törvénytelenül elvett és eladományozott birtokok visszaadására. — A király ez év végével Bosniába ment, Szabácsot bevette, a török ellen három várat építtetett, nagy tüntetéssel Budára vonult, ez ismét por volt a nemz t szemibe, mely a könyen hívőt évekre elszakította, — az elpuhult nemzet előtt, mely fizetett és pihent, egy pár vár bevétele is már nagyszerű diadal volt, sőt a hadi tüntetés még az ovatos kalmár velencz.ei köztársaságban is reményt költött, hogy Mátyás ezentúl küldetésének megfelelve az Aldunára több gondot fog fordítani, e hiú remény fejében követe által Budán 93 000 aranyat azonnal le is fizettetett.

1476. A budai diadalmenet nem ijeszté el a törököt, rabló csapataik egész Temesvárig száguldoztak, itt azonban rendre utasittattak. Báiory István Erdélyi vajda a Moldvába tört törököt kiverte, az elpártolt oláh vajdát letette és helyébe Vlád Karó vajdát helyezte be. — A rendes évi országgyűlés megtartatott, végzeményei nem maradtak fel. — Ez évben Mátyást nagy öröm érte, arája Beatrix nápolyi herczeg kisasszony megérkezett, Mátyás fényes lakodalmat tartott, végre bejutott az epedve kívánt királyi rokonságba, vett egy nőt, ki családját megbuktatta s a hazának bukását elősegítette. A Moldva és Oláhországban kudarczot szenvedett törökök a lakodalmas korszakban kárpótlást Bosniában szereztek, bevették az ellenök épített 3 várat. — Bekkenslóer esztergomi érsek Mátyás kegyencze, Vitéz kémje és porkolábja, ez évben kincseivel Fridrich császárhoz szökött, ki neki árulásáéi' előre a salzburgi zsíros érsekséget biztosította.

1477. A Mátyás és Fridrich közli viszony soha sem volt szívélyes, alattomban mindkét fejedelem izgatta egymás ellen alattvalóikat — Fridrich rósz néven vette a török

dúlási, gyanakodott Mátyásra, hogy a törökök az ő tudtával rabolják tartományait, tudta hogy Mátyás a stayer és osztrák elégületleneket titkon pártolja, — Mátyás értesült Fridrich fondorlatairól, Ulászló pártolásairól, haragudott Fridrichre a kikötött pénzbeli segély kimaradásáért, melynek fedezésére Fridrich Ausztria egy évi jövedelmeit lekötötte, ezenfelül mélyen sértette az áruló Bekkensloer pártolása — Mátyás júniusban Ausztriára rontott, Stiriában dúló csapatokat küldött, rövid időn Ausztriában 72 várat és 40 várost elfoglalt. — A pápa, ki szívesen összpontosította volna a kereszténység erejét a török ellen, novemberben a hadakozó felek közt békét eszközlött. — Fridrich magyar királyi czime és igényeiről lemondott, Csehországot mint birodalmi hűbéri újólag Mátyásnak adományozza, hadi költségek fejében I 011,000 aranyat kötelezett, erről Ausztria rendet kötelezvényt állították ki, Mátyás kötelezte magát a kötvény átadása után hódításai visszaadására.

XVII. FEJEZET.

Mátyás kényuralma.

1478. Mátyás hatalmának tetőpontján állott, a középrend az alsó nemesség a 20 éves béke alatt elpuhult, a súlyos adó a népet közvetlen, a nemességet közvetve elszegényítette, a főbb hivatalokat a király tanítványaival tölté be, és a kinevezéstől *függő* hivatalnokok kegyelettel ragaszkodtak a királyhoz, kitől nagy fizetést, tekintélyes zászlóalji zsoldot húztak; ezen zsold nagy része tiszta nyeremény volt, mert a rendes katonaság mellett a zászlóaljak kiegészítése feleslegessé vált, a zászlóaljak tartását, ha azok kiállíttattak is, bőven pótolta a cseh és osztrák zsákmány; a főbbek, vitézebbek a rabló cselt s osztrák hadjáratokban meggazdagodtak, ezenkívül az udvariak, a főurak kényök szerint hatalmaskodtak a kisebbeken, a hűtlenség! törvény a legkisebb ellenszegülést, sőt ellentmondást, keményen sújtva, a részletes ellentállás lehetetlenné vált, —a

főbb egyházi méltóságok nagy részt idegenek kezeiben voltuk, az ország egy kitűnő államférfival sem birt, a király egyénisége mindenkit elhomályosított, a főurak közt erélyes, kitűnő férfiak kikhez a tömeg csatlakozhatott volna, hiányoztak. Ujlaky már teljesen elaggott; a többi szereplők Mátyás hű eszközei voltak. Koronás ellenei, üres fők, általa néhányszor megleczkézve nyugalom után vágytak. Rendes hadserege 30,000 fegyelmezett harczedzett főből állott, ez ezen időben, midőn csak a nemesség birt harczias gyakorlottság és fegyverzettel, s ez is a rövid tartamú táborozásokhoz volt szokva, nagy része rendes fegyverzettel sem birt, kitűnő hadvezér kezében rendkívüli erő volt, mivel csak az összes, egy jeles hadvezér által vezettetett rajongó nemzet lett volna képes megmérkőzni, — ehez járult még a Hunyady név varázsa, a fejedelem kedvező egyénisége; mindez a küzdelmet legjobb esetben is kétessé tette volna. — Jól tudta ezt Mátyás, félre téve az eddigi alakoskodást, az évi országgyűléseket mellőzni óhajtva, a jelen országgyűlésen az adót 5 évre előre megszavaztatta; a nemességet azért ugyan látszólag felmenté 5 évre a katona szolgálattól, valódilag azonban az országgyűlés mellőzésével kötelezte, mert a felkelési kötelezettség kimondatott azon esetre, ha az országot a német és török császár, a lengyel, cseh király személyesen támadják meg, vagyis minthogy ez időben a háborút a fejedelmek majdnem kivétel nélkül személyesen vezették, a nemesség hadkötelezettsége teljesen fentartatott, minthogy az országosak szomszédaitól támadtathatott meg, sőt egészenelőlegesen lévén kikötve a felkelés megrendelése is a király kényére bízatott. Megszüntettek a kiáltványos rendkívüli megyegyűlések is, — ez által az olygarchiát kötelezte le, — a kiáltványos megyegyülések rögtönitélő székeket képeztek, ezen minden nemes köteleztetett megjelenni, az olygarchák már annyira elhatalmasodtak, hogy századok óta őket csak a király vagy nádor elnöklete alatt összegyűlt összes nemesség fékezhette meg, a kiáltványos gyűlések eltörlése által a nemzet kiereszté kezéből a féket, a főurak hatalma határtalan lett. Mátyás tehát 5 évre teljes korlátlan ura lett a nemzetnek,

mert pénz és katona ügyekben a nemzet ügye felett rendelkezhetett, a középrendet, a népet az olygarchiának odadobva, biztosította nyugalmát, mert a bűntárs osztályosát nem szokta megtámadni, az oligarcháknak kegyelemre odadobott nemesség, az olygarchia a hűtlenség! törvénye által elnyomatva, a megye - gyűléseken nem nyilatkozhatott. — A király ugyan újólag biztositá a nemzetet, hogy törvény ellenére senkit el nem fogat, nem száműzet, figyelembe vette a rendek alázatos kérel mét, mely ben ezek a zsoldosok kihágása a végvárak erőszakos élelmezése megszüntetéséért könyörögtek,— a jog biztosíték valóságos gúny volt oly fejedelem szájában, ki azt minden évben megszegte, szégyen a nemzetre, mely mindig könyörgött és a nyílt folytonos hitszegőt korlátozni nem tudta. — Mátyás Fridrich megalázását tervezve, ez évben Ulászlóval végleges békét kötött, mindkét király megtartá a cseh király czimet, — Csehország Ulászlónak Morva, Slézia, Lausitz a hat városok élet hosszíglan Mátyásnak biztosíttattak. — Mátyás utódai köteleztettek a tartományokat 400,000 aranyért Ulászlónak vagy utódainak visszabocsájtani. — A cseh békét követte a lengyel, Mátyás Boroszlóban Ulászlót ázsiai pompával vendégelte meg és a hülye királyt 20,000 arany ékszer ajándékkal ereszté útnak, — Velencze meggyőződve róla, hogy Mátyásra a török ellen nem számíthat 16 évi harcz után fegyvernyugvást kötött, mi által Magyarország egyedüli török ellenes szövetségesét el vesztette. — A török az országot 1479-ben két oldalról támadta meg, portyázói Vas és Zalamegyét pusztiták, októberben Erdélyre hatalmas sereget küldött, a rablókat Báthory István vajda és Kinizsy Pál fogadák, a két hős és bajnok seregeik csapásai alatt a Kenyérmezőn 30,000 török és oláh hűlt el; a győzelem 8000 magyar életébe került, — a győzők tömérdek, nagyrészt Erdélyben rabolt zsákmányt nyertek — Mátyás személyesen Bosniába ütött, Verbászt elfoglalta, Herczegovinát pusztította, ezt megelőzőleg Bohr Bernáttal a Fridrich által elkergetett Salzburgi érsekkel Fridrich ellen szövetségre lépett.

1780. — Fridrich megkezdő a táborozást, hadai a

stájer honnal határos megyéket pusztítók, Mátyás Stájert és Ausztriát megtámadja seregei Radkersburgot, Petaut, Fürstenfeldet, Frisachot beveszik Graetzet siker nélkül ostromolják, ipjának segélyére a török ellen segéd seregeket küld. — A kevés sikerrel kezdett osztrák hadjáratot 1481-ben is folytatja, de kivált neje közbenjárására, ki hogy atya ügyétkönyitette, örömest a török ellen indított volna háborút, májusban 25. júniusig Fridrichel fegyvernyugvást kötött. — Júliusban Budán országgyűlés tartatott, tárgyát, az adó 5 évre meg lévén szavazva, leginkább a tized és törvénykezés ügye képezte. — A fukar Fridrich a hadi költségek és régi kötelezettségei teljesítésével fösvénykedve aj nagyravágyó Mátyás Fridrich tartományai után áhítozva, a fegyvernyugvás czélhoz nem vezetett, a magyar seregek Ausztriát eró'sen pusztították, Kinizsy Szerbiában verte meg a törököt és a kipusztult alföld népesitésére 50,000 szerbet hozott magával.
— 1482. a magyarok kevés sikerrel a váraiba és erősségeibe visszavonult Fridrichel harczoltak, a törvénytelenül elorzott magyar várakat tőle visszavették.

1483. Ez évben Mátyás a Fridrich tartományai utáni vágyból a török hatalom megtörésére kínálkozó kedvező alkalmat kiszalasztva, Bajazeddel 5 évre fegyvernyugvást kötött,
— pedig ha Bajazed testvérét Dsemet, ki török országban párttal bírt, a rhodusi lovagoktól kiváltja s vele a törököt megtámadja: nem lett volna nehéz a pártokra szakadt törököktől az elszakadt magyar tartományokat visszaszerezni, annyival is inkább, mert Bajazed az egyptomi sultánnal is hadakozott, — de Mátyásnál Magyarország érdeke mindig csak mellékes indok volt, — békét adott Bajazednek, hogy oly tartományokat szerezzen, melyekhez semmi joggal sem bírt, melyeknek megtartása a lakosság ellenszenve, a német birodalmi érdekek miatt teljes lehetetlen volt.

A törökkel kötött béke-okmányból Moldva és Oláhország kimaradva, a törökök Moldvát megtámadák, — Mátyás hűbéreseit segély nélkül hagyva a moldvaiak felmondták az engedelmességet és Oláhországhoz csatlakoztak. — Mátyás a ma-

gyár tartományok megtámadásáért Bajazedet kérdőre vonta, ő sietett a magyar hézagot kipótolni, a Moldva a magyar koronára örökre elveszett. — Mátyás ezen tévedést, mely Magyarország alatt hűbéresei is értetvén -— valósággal tévedésnek sem volt tekinthető s csak a török hitszegő politikának volt eredménye, Várday Péter kalocsai érsek, kanczellárjának bűnül rovta fel és az érdemes főpapot a törökkeli egyetértéssel vádolva 1484-ben elzáratta. — Ez azonban csak ürügy volt Várday már többször nyilatkozott a súlyos adó a czéltalan német háború ellen, hazafisága volt a bűn, melyért az ellen mondást nem tűrő fejedelem által — az ország törvényeinek nyílt, erőszakos megsértésével büntettetett. — Mátyás vak engedelmességet követelt, az őszinteség hazafiság udvarában bűn volt. — 1485-ben hosszas ostrom után végre Bécs és vele Ausztria nagy része május végén meghódolt az osztrák rendek Mátyást uroknak ismerték és Fridrich ellen pénz segélyt ajánlottak.

A hatalmas Mátyásnak családjában a sors nem kedvezett, sem első, sem második nejétől nem voltak gyermekei bár még a 40-et alig haladta meg, testi erejét a számos táborozások, a fényűző életmód, a sűrű élvezetek teljesen kimeriték, úgy hogy nem csak örökösre nem számíthatott, sőt testi ereje is naponta hanyatlott, utódáról kezde gondolkozni, — ez időben a Hunyady családnak csak egy, törvénytelen sarjadéka volt, Korvin János Mátyásnak egy boroszlói polgár nőtől nemzett fia, benne összpontosult Mátyás minden reménye, szeretete, őt tűzte ki örökösül, de János még gyermek volt, Mátyás ösmerte a nemzet előítéletét, rideg erkölcsét, mely a törvénytelen születést szennyfoltnak tekintette, — megkelle a nemzetet nyernie. — Számot vetve hosszas uralmával maga is átlátta, hogy az eddigi önkényes uralom népszerűségét teljesen megingatta, hogy a nemzethez közeledni kell s a hatalmat lehetőleg egy főhivatalnok kezeibe kell összpontosítani, — se helyre oly férfiút kell nevezni, ki hatalmát a királyi gyermek mellett erélyesen felfogja használni.

E czélzatoktól vezetve hívta össze az 1485-iki ország-

gyűlést, mely egyedül a nádorság hatáskörének szabályozásával foglalkozott, — általok az ország a nádorban az alkotmányos, megtámadhatlan őrt nyerte, — Mátyás a nádor széles hatásköre által minden eshetőség ellen biztosittottnak hitte fia örökösödését. — E törvény szerint a nádor a király választásnál első szavazattal bírt, a kis korú király gyámja, trón üresedéskor kitűzi a királyválasztó gyűlést, a király kiskorúsága alatt ő hijja össze az országgyűlést, vezére a nemességnek, közbenjáró a fejedelem és nemzet között, — hülye, rest király alatt kihallgatja az idegen követeket, törvénytelen adományozásoknál, kihallgatja a panaszokat, a királynak feljelenti és azok elintézésére a távollevő királyt felkéri. — A dalmaták és kunok bírája mint ilyen 3000 aranyat és némely dalmát sziget jövedelmét huzza. — A király távollétében országos helytartó. — Ezen jogok nagy részével ugyan már bírt a nádor, többekre hivatalos állásánál fogva hivatva volt, habái- azok a törvényben elő nem soroltattak is. — Új volt azonban a helytartóság a honvédelmi erő vezérlete a királyi gyámságról, a nemzet diplomatikai képviseltetéséről szóló czikk, — ez által trón üresedésnél a döntő befolyást nyert, egy jeles szeretett erélyes nádor a királyi önkényt ellensúlyozhatta — Sajnos, hogy a nádorság megalapítása óta korunkig alig ült e hivatalban egy-két becsületes hazafi, ki hatását, a nemzet érdekében használta fel, míg a többi a nádorságot csak családja gazdagítása személyes hiúsága kielégítésére aknázta ki. — Ez kétségtelen bizonyítványa annak, hogy egyes emberben a nemzetek teljesen soha sem bízhatnak s minél közelébb jut valaki az éghez annál kevesebbet gondol a földi nyomorokkal, nádorul Zápolya Imrét szemelte ki, e családot Mátyás a porból emelte ki, hitte hogy jótéteményeiről nem fognak megfeledkezni, pedig magáról tudhatta, hogy önös egyéniségeknél a hála teher, s a lekötelezettek többnyire minden alkalmat felhasználnak, hogy a hála kötelékeitől megszabaduljanak s a jótétemények adóját tehetlen helyzetbe szeretik tenni, hogy a köteles hálát ne követelhessék. — Zápolya Imre meghalt még előbb mint

a király. István testvére a király által kijelölt ösvényt követte.

Mátyás fia örökségének biztosítására, nézete szerint mindent elkövetett, a középosztályt tudta, hogy ostoba kegyelettel ragaszkodik hozzá, ezt tehát — meglevőn nyerve — nemcsak mellőzte, sőt áldozatul odavetette a főuraknak, ezeket birtokokkal, hivatallal, pénzzel halmozta el, szemet hunyt erőszakoskodásaikra, fiát a királyi tanácsban maga mellé ültette, ő volt a kegyelem csatornája, a legbiztosabb közben járó. A Hunyady birtokokat neki adományozta.

1486. A rendes országgyűlés megtartatott, a meggörnyedt nemzet a szokásos adót nem csak megszavazta, de még törvénybe sem igtatta, — a fizetés szokássá vált, a hatalmas királlyal senki sem mert ellenkezni, ellenben eltöröltettek a kiáltványos és nádori rendkívüli megyei gyűlések, intézkedtek a rövidebb perfolyamrul, szabályozták a megyei szolgabírák és esküdtek választását, megszorították a párbaj mint bírói bizonyíték eseteit, meghatározták a hatalmaskodás nemeit, korlátozták a király birtok kobzási jogát, kemény büntetéssel sújtották a törvényszék és bírói sértést, ellenszegülést, kijelöltettek az ország bírái, megkönnyítetett és megröviditetett a per folyama, az ügyvédek ügyködési körét 14 perre szállították le, — ismételték a katona zsarolási törvényeket, az örökös grófokat a király bíráskodása alá helyezték; a velenczéseket és lengyeleket a birtokvételtül elzárták. — A megyei követek és más megyei költségek fizetésére az összes nemességet kötelezték.

Mátyás czélját elérve, folytatta osztrák táborozását. — VIII. Károly franczia király, kinek érdekei Burgundban ütköztek össze Maximiliánnal, Kridrich fiával, szövetségével a Habsburgok ellen megkínálta; Mátyás hihetőleg ennek megkötésére, Pruisz János nagyváradi püspököt, csillogó kísérettel Párisba küldte, — a mindkét fél érdekében álló szövetség hihetőleg meg is köttetett; a szövetség azonban csak papiroson maradt. Ezenkívül czélja volt a követségnek Dsem török herczeget megszerezni és útközben Blanka milánói herczeg kisasszonyt Corvin Jánosnak eljegyezni, — az elsőt, mert hihető-

leg Mátyás komolyan nem akarta, a ródusi lovagok nagy mestere megakadályozta, a második sikerült, bár ezen eljegyzés is, később Maximilián fondorlatai által, ki mint özvegy maga vette el Blankát, megsemmisült.

1487. Végre ez évben Mátyás,Fridrich legnagyobb erősségét Német-Újhelyi székhelyét bevette, Fridrich mindenkitől elhagyatva, üres kincstárával képtelen lévén Mátyás ellen háborúskodni, egy évre fegyverszünetet kötött. A király Budán főúri tanácskozmányt tartott, ezen az aranyos adót megrendelte, végzeményeit végrehajtás végett a megyéknek megküldte Sziléziában részint szerződések, részint erőszakkal több herczegeket uradalmaiktól megfosztott és János fiának ajándékozta, sógora Viktorin birtokait horvát birtokokkal cserélte fel, miket tőle később ok nélkül, ismét elvett. — A törökkeli fegyverszünetet is megujitá, most fia örökösödése kivitelét tűzve ki czélul, megszüntetett mindennemű ellenségeskedéseket, fiát az országtanácsban maga mellé ültette, az ígéretek és ajándékok által megvett főurakat fia jövendő megválasztására esküvel kötelezte. Hadseregét, kényuralma hatalmas támaszát, a béke daczára teljes számban fenntartotta, ez 30,000 emberből állott; e korban egy nehéz lovas évi zsoldja 60, könnyű lovas 40, gyalogé 28 aranyat tett, vagy is ha az összes hadsereg *|4 nehéz, könnyű lovasnak, a felét gyalognak vesszük, az összes sereg évi tartása 1,170,000 aranyba jött, roppant teher azon korban, midőn egy jobbágy házhely közbirói becse 1 markát tett, e szerint 4 évi hátralék felemésztette a birtok árát, mert ha ezen becs a teljes értéknek a felét tette is, amivel a birtok a becsértéknél többet ért, annak jövedelmét okvetlenül fölemészték a terhes dézsma és úri járandóságok, 150 hold nemesi birtok becsértéke 3 marka, 1 ökör 1 marka, 1 tehén marka, 4 disznó 1 marka, 4 juh i marka, 1 háti ló 12 marka, — mint e becsből kitetszik ez időben a fő jövedelmi ágat a barom tenyésztés képezte. Mátyás ez időben, idejének nagy részét Bécsben töltötte, 1489. Budán országgyűlést tartott, ennek végzeményei nem maradtak fel, hihetőleg ismét kizárólag az adót tárgyalta s a

birka nemzet fölöslegesnek tartá, az adóról törvényt is hozni; a sok kérelembe szava már teljesen elrekedt, a szívósokat a fekete sereg, kézzel foghatólag megnyugtatta. Mátyás 1491-ben 32 évi uralom után, Bécsben köszvényben meghalt; 400,000 arany értékű kincstára fiának átadatott. A törökkel 3 Ízben, a csehekkel 8, Fridrichel három ízben 11 évig harczolt; a kis Ausztria, Morva és Slézia ideiglenes uralma, az országnak 20.000,000 aranyforintjába került; többe, mint ezen tartományok örök áron értek; a mulékony fény és dicsőségért az ország elszegényedett; a hódítások, mihelyest a hódító vaskeze meghűlt, visszatértek régi uraik hűségére; a nemzetnek maradt millióiért, a hódítottak ellenszenve; a jogtalan hódítás dicsősége.

XVIII. FEJEZET.

Mátyás törvényei és uralma.

Mátyás 32 éves uralma törvényekben gazdag; országgyűlések 1469. 70 79.80.82.3.84.8. 9.kivételével évenként tartattak; határozataik egy része ismétlés; ezeken kívül törvénykönyvünket is számos czikkekkel növelték.

Az 1458. országgyűlés 15 törvényt alkotott.

1. Az elfoglalt egyházak, a főpapok, főurak és nemesek elfoglalt birtokai, melyek három év óta foglaltattak el (mialatt királyi törvényszékek nem tartattak) régi tulajdonosaiknak 15 nap alatt adassanak vissza.

2. A király az országot minden ellenei ellen, királyi jövedelmeiből tartozik megvédeni; ha azonban ezekből képtelen megótalmazni, a főpapok, országnagyok és egyháziak, a régi királyok rendeletei szerint zászlóaljaikat, katonáikat kötelesek kiállítani, s az ország védelmére a királyhoz csatlakozni. Ha az országot ezen sereg sem védheti meg, az esetben az összes nemesség és mindennemű katona kötelezettek régi szokás szerint tartoznak fegyvert fogni.

Dominus Rex contra omnes, et quoslibet inimicos et hu-

jus Regni devastatores, hoc Regnum Hungariae, de proventibus Regalibus protegere, et defeudere teneatur. Ita videlicet, quod si idem Dominus Rex ab insultibus ipsorum inimicorum hujus Regni, cum ipsis proventibus protegere non posset, seu non valeret, extunc Praelati et Barones, ceterique ecclesiastic!, hujus Regni, Banderia, seu gentes ipsorum, juxta limitationes divorum Regum hujus Regni in hac parte factas, levare, et insurgere debent. — Siautemcum eisdem etiam ipsis inimicis resistere non possent, ex tunc universi nobiles, et alterius cuiusvis status, et possessionis homines, exercituantium nove (prout aliorum Regum Hungariae temporibus fuit) procedere et exercituare tenean+ur.

3. A budai országgyűlés határozata szerint, mindazon személy és birtok sértési esetekben, melyek 1456 óta elkövettettek, minden megyében törvényszékek tartassanak és ítéletek hozassanak.

4. Evenként 4 nyolczados törvényszék tartassék, ezek bármelyike, csak általános fölkelés esetében halasztassék el.

Item quod ipsae 4 octavae singulis annis celebrari debeant et nunquam pro aliqua ardua causa praemittentur excepto quando érit generális exercitus, et nulla alia causa prorogenturi

5. Király urunk és Szilágyi Mihály kormányzó ur, adót vagy pénzbeli segélyt soha semminemű sürgős ügyben sem kérnek és kérhetnek.

Item quod nunquam dominus noster Rex, et neque Dominus Michael Szilágyi gubernátor hujus Regni, pro quacunque causa, seu negotiis quibusvis arduissimis, aliquam taxam, seu solutionem pecuniariam per Jobbagiones Regnicolarum, seu alios nobiles potere valeat, atque possit.

6. A rabló várak 15 nap alatt vontassanak le, az ellentállók a király vagy kormányzó által mint ellenszegülők büntettessenek.

7. A király idegeneket, egyházi és világi méltóságokra, hivatalokra nem nevezhet, nekik birtokokat nem adományozhat.

Item quod ipse dominus Rex, neque dignitates ecclesiasticas, neque alios honores officialatus, vel perpetuitates hominibus extrancis dare, et conferre valeat.

8. A király az idegeneknek adományozott várakat és birtokokat igyekezzék visszaszerezni.

9. Az egyházi törvényszék elé csak a következő ügyek tartoznak: női hozomány, jegypénz, leány negyed, 10-ed házasság, végrendelet, hamis esküvés, az egyháziak és nők megverése és megsebzése.

Item quod judices ecclesiastici neque Archiepiscopi et episcopi vei eorum vicarii judicare valeant, nisi doles, et res paraphernales, jura quartalitii, factum decimarum, effusiones sanguinum, et verberationes mulierum; nec non testamenta et matrimoniales causas, ac de perjuriis.

10 A nemesek és papok vám mentesek.

11 A király rokonai ellen is igazságot fog szolgáltatni.

12. Új pénz veressék, egy arany forintban legyen 200 pénz, 400 fillér, és az soha sem változtassák meg.

Item quod novae monetae cudantur, quarum ducenti per florenis, et obuli 400, habeantur, et nunquam mutantur.

13. Az évenkint Pesten tartandó országgyűlésen, minden birtokos nemes személyesen jelenjen meg, a király vagy kormányzó a kimaradónak, ha kimaradását igazolni nem tudja, birtokát foglaltassa el.

Item quod universi Regnicolae, et homines possessionati, singulis annis, ad fectum pentecostes ad oppidum Pestiense per singula capita congregari teneantur. Et si qui rationabili causa se excusare non potuerint, talium possessiones, per dominum Regem, vei gubernatorem occupentur.

14. A kormányzónak minden királyi várak és városok adassanak át.

15. A jobbágyoknak a földbér lefizetése mellett, a szabad költözködés megengedtetik; — a fő és alispánok kötelesek a visszataitóztatott jobbágyot fölmenteni; — haajobbágyletar-

tója a fő és alispánnak ellentáll, a király az ellentálló birtokát foglalja el, s mindaddig tartsa zár alatt. míg az ellentálló a letartóztatott jobbágyot el nem ereszti és 12 márka bírságot nem fizet.

Mi ezen törvényeket megerősítjük, s azok megtartására magunkat és a királyt kötelezzük.

1458. Még ez évben Mátyás türelmetlenül vágyakodva a királyi hatalom után, országgyűlést hitt össze, melyen Szilágyit mellőzve 58 törvényt szentesített.

Az I. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 14. 15. 16- 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 34. 35. 40. ismétli illetőleg megerősíti

Kovachieh Albert 33. 34. 35. 36. 37. 1. 3. 4. 5. 7. 8. 9. 10.11.13. Vest.Com. 14. 15. 16. 17. t_8. 19. 21. 23. 24. 26. 27. 28. 29. 30. 31.

32. 39. törvényeinek.

A 3. 41. 42- 47. 48. ismétli

Szilágyi 2. 13. 6. 17. 9. törvényeit.

4. A nemességnek a táborból hazamenetelt 14 ^nap után azon esetben engedi meg, ha az ellenség hollétéről a király 15 nap alatt biztos tudomást nem szerezhet.

Si nuncii defuerint solummodo per 14 dierum spatia, et non amplius in exercitu tali moram facéré teneantur, antiqua consvetudine requirente.

29. Budán állandó törvényszéket állít 6 ülnökből; a hatalmaskodási bűntényeknek a rendes nyolczados törvényszékek idején kívüli rendkívüli tárgyalását megengedi.

30. Hatalmaskodási perekben 32 napi idézési határidőt rendel.

31. Hatalmaskodási perekben a 60 napon túl kézbesített királyi idéző levelek érvénytelenek.

32. 33. A 29. czikk által felállított törvényszéknek a király általi illő fizetését elrendeli. Hatalmaskodási perekben a halasztási parancsokat megszünteti.

36. Örök kiadásoknál a káptalant a szokásos 9-ed, 10-ed

csak akkor illeti, ha a felek közt egyenetlenség támadna, az összeg a káptalannál letétetik, — a káptalan része azon félnek számittatik be, mely miatt a pénz letétetett.

37. 38. Szabályozza a káptalanok törvényes dijjait; a fizetések tételét, a Zsigmond alatti pénzlábban rendeli.

44. 45. A 10-edre megerősíti a régi törvényeket.

46. Világi ügyekben bíráskodó püspök, mint hatalmaskodó büntettetik, vagyis fejváltságot fizet, — hasonlót elkövető helyettes püspöke, érseke által büntettessék meg.

Judices ecclesíastici de foro saeculari, et possessionaris se non intromittant, et si quispiam Episcoporum factum saeculare adjudicaverit, convincatur in facto potentiae, videlicet emendae capitis, ubi autem aliquis vicariorum se intromiserit de facto saeculari ex parte talis Archiepiscopi, vei unus episcopus justitiam facéré teneatur.

49. A király elleni pártoskodás a felség személye, az ország elleni összeesküvés, vagy a király személye elleni botrány és merénylet, — hűtlenség! bűnnek tekintetik. — Ily bűnösnek a király, az ország beleegyezése nélkül meg nem kegyelmezhet; az ország nemessége ily vakmerő pártoskodó megbuktatására, a király által kiszabott időre fejenként tartozik fegyveresen felkelni.

Si aliquis regnicolarum major vei minor aliqua praesumtionis ductus audacia partialitur practicaret, et contraheret, aut conjurationem aliquam in periculum scandalum personae regiae, et regnicolarum facéré attentaret contra majestatem, nóta perpetuae infidelitatis is ipse agravatus, cui Dominus Hex, praeter voluntatem communitatis regnicolarum, in auxilium Regium et supressionem, et extremam perditionem talis personae temerarie partiaütatem facientis per singula capita ad terminum ilium, quem Regia majestas deputaverit, nox insurgere et protegere teneantur.

50. 51. A kamara nyereség, a bírságok behajtásáról a régi szokást megerősíti.

54. A rablók, hatalmaskodók pártolóira a régi büntetést ismétli.

55. A király mint már esküvel is kötelezte, a kamara nyereség és más szokásos jövedelmeken kívül sem egy, sem fél arany forintnyi, és semmi nemű más adót, a nemesség és jobbágyaira, bár mi veszélyes viszonyok közt, sem maga, sem környezete által nem kér és nem kéret, reájok nem vet és vettet ki.

Item prout Dominus Rex praestitit juramentum, quod nullo tempore, super regnicolas et jobbagiones regnicolarum taxas unius floreni, vei medii floreni, aut aliae executiones indebitae, ex quacunque ardua ratione, per Dominum Regem aut ad eum pertinentem, petantur vei imponantur, praeter lucrum camerae, et alios proventus ex antiqua consvetudine exigi solitos.

56. 57. 58. A király, ha a csehek és más idegenek által elfoglalt várakat és birtokokat visszafoglalja, azokat jogos tulajdonosaiknak adja vissza; az elpusztult zárdákat a király az érsekek és püspökök segélyével állítsa helyre. — Apát és prépostoknak alkalmas szerzeteseket nevezzen. Egyházi véduri jogokkal csak az alapítók és örököseik bírnak. A király a választási pártoskodások alatt okozott károkért bünbocsánatot ad.

1459. Az országgyűlés Szegeden jött össze, a nemesség megyénként 4 követ által képviseltetett; 43 törvényczikket hozott; kizárólag a honvédelemről rendelkezett, csak mint a Mátyáshozi ragaszkodás, a török háború elleni készség bizonyítéka bír beccsel.

1. A király állítsa ki zászlóaljait, ezen kívül a királyi városok és uradalmak minden 20 jobbágy után 1 katonát állítanak; ugyanannyit adnak az egyháziak jobbágyai is, kik urok zászlója alatt harczolnak.

2. Slavonia hason arányú katona illetéket ad.

3. A főbb egyháznagyok vagyis érsekek, püspökök, gazdagabb apátok, prépostok, a Zsigmond király alatt megalapított

arány szerint, zászlóaljaikat állítsák ki; a szegényebb apátok prépostok, káptalanok, szerzetesek 20 jobbágy után 1 katonát adnak.

4. Azon zászlós urak, kik zászlóaljaikra a sóbul segélyt húznak, állítsák ki zászlóaljaikat és 20 jobbágy után 1 katonát, az utolsók megyei vezérek alatt fognak szolgálni.

5. A többi főur és nemes 20 jobbágy után állít egy karddal, paizsal, ijj-d vagy lándzsával jól felfegyverzett lovast.

6. A zsellérek számításba nem jönnek.

7. Azon ruthének, oláhok, szlávok, kik eddig kamaranyereséget nem fizettek, ezentúl se fizessenek.

8. A katona kötelezettek összeírására a király megyénként 1 nemest nevez.

9. A király tetszése szerint megyei kapitánynak a főispánt vagy mást nevezi, ez a katonai illeték névsorát egy párban a királynak küldi, egy párban magának megtartja.

10. A király parancsára a katona kötelezettek kötelesek azonnal megjelenni, és ez évben a király kivánatára 3 hónapig szolgálnak.

11. A nemesség a királyt tartozik az ország határain belül mindenüvé követni, ha a király haza megy a sereg is haza tér. Ha a király az ország határain túl akar hadakozni, a nemesség nem köteles szolgálni, de népeik, kapitányaik vezénylete alatt, az ország határain túl is, három hónapig kötelesek szolgálni.

12. Nándorfejérvár, és a többi Duna és Száván túli végvárak ostroma esetében, ezek felmentésére az összes honvédelmi sereg tartozik a királyt követni.

13. A jobbágytalan nemesek a hadi szolgálatban, az összeirók által megállapítandó arányban vesznek részt.

14. Tiz szegény nemes állít 1 íjjast és azt 3 hónapi költséggel ellátja.

15. A 10 jobbágynál kevesebbel bíró nemesek, a jobbágytalanokhoz számíttatnak, jobbágyaik másokéval számíttatnak össze, és 20-ad illetékek úgy állíttatik ki.

16. A 10 jobbágyos nemes személyesen hadköteles.

17. Kinek jobbágyai több megyében laknak, katonai illetékét, a lakása helyéni megyei kapitánynak adja át.

18. Ki valamely egyháznagy vagy bárótul csapat állításra zsoldot vett fel, a zsoldosokon kívül jobbágy illetéket köteles kiállítani.

19. A csaló megyei összeírok és vezérek megbüntettetnek.

20. A nemesség katona illetékét, csak azon esetben köteles kiállítani, ha a király és egyháznagyok is, illetőségüket kiállítják.

21. Az összeírok személyükre a katonáskodástól felmentetnek.

22. A kapitányt megvesztegető, a megvesztegetettel együtt, hatalmaskodási bűnt követ el.

23. A jobbágyok, megyéikből ne küldessenek cl, ki ez ellen vét, 6 markával büntettetik.

24. A birtok foglalásnál megerősíti a pesti törvényt.

25- Az oláhok, tótok, oroszok, kik eddig kamara nyereséget nem fizettek, mint katona kötelesek összeszámittatnak és ezenfölü), még régi szokás szerint katonáskodnak.

26. A kunok, jászok, tatárok, szászok, ezentúl is régi szokás szerint állítják ki katona illetéküket.

27. A kunokat és jászokat az ország és egyház nagyok birtokairul elvivő királyi tisztviselőkkel, régi szokás szerint kell eljárni.

28. A törvényszékek, a pesti határozatok szerint tartassanak meg.

29. 30. A nemesség szolgái, aratói, kovácsai, szabói, a jelen katonai kötelezettségtől föl mentetnek.

31. 32. A nemesek váraiban, egy várnagy a főuraknál, a hivatalos személyzet fejei honn maradnak.

33. 34. Az ítélő mesterek és 6 ülnök a hadi szolgálatiul felmentetnek, együtt lakó testvérek közül egy katonáskodik.

35. 36- A nemesi házakban! erőszakos beszállásolás tiltatik a honvédelmi sereg útjában, élelmi czikkeért a király által megállapított árt fizeti; táborban alku szerint vásárol.

37. 38. A nemesi házba erőszakosan beszállásoló, vagy magát erőszakosan élelmező, a pesti határozatok szerint büntettetik; ki a seregtől haza szökik, fejét és vagyonát veszti.

39. Az özvegy nők, árvák, tehetlenek, csonkák, öregek gyermekek nem kötelesek katonáskodni, maguk helyett azonban helyettest állítanak.

40. Királyi leveles felhívásra, köteles minden katona-kötelezett 25 nap alatt fegyvert fogni és a király által kitűzött táborhelyen megjelenni.

41. E rendelet egy évig érvényes.

42. Ha a kijelölt sereggel a király ellent nem állhat, minden nemes köteles fegyvert fogni.

43. E végzéseket nem teljesítő egyház-, országnagy és nemes, hűtlenséget követ el, örökösei azonban ezért tulajdon jogaikat nem vesztik el és hűtleneknek nem tartanak.

146 2 Budai országgyűlésnek 3 végzeménye maradt fel.

1. Meghatározza a rendkívüli idézés eseteit, alkalmaztatott ez:

Gyújtogatás, iromány orzás, idegen rablók behozatala, a király elleni tiszteletlenség, a királyi levél, menvéd biztosíték megvetése, a nemesek meggyilkolása, elfogása, letartóztatása, a megye gyűlések és országos törvényszékekre utazó nemesek megsebzése, az egyház megtámadásával összekötött birtok-pusztitás, szüzek és becsületes nőkön elkövetett erőszak eseteiben.

Ez esetben az idézés a káptalanok által eszközöltetett a határidő lő napnál rövidebb, 32-nél hosszabb nem lehetett.

Ez ügyekben köteleztettek az udvarnál lévő ország és egyháznagyok részt venni, halasztás csak a tábor és követségben levőknek adatott.

A kiáltványos gyűléseknek Zsigmond törvényei szerint és a negyedes. (nyolczados) törvényszékek tartása elrendeltetik.

2. Szabályozza a hűtlenség eseteit, e szerint hűtlenség

a) A királyi méltóság és korona elleni nyílt ellenszegülés.

Evidenter semet erigens contra statum publicum Regis et Coronae.

b) Hamis iratok koholása és azok használata.

c) Hamis pecsétek koholása és azok használata.

d) Hamis pénzverés és azokkal nyíltan nagy mértékbeni kereskedés.

e) Rokon gyilkosság negyed Ízig.

f) Nyilvános gyújtogatás.

g) A közbátorság ellen idegen zsoldosok behozatala.

h) Ellenszegülés az ország főbírái ellen.

i) Menvéd levelek megtámadása.

k) Az ország főbíráinak megtámadása kivált hivatalos eljárások alatt.

l) Kétségkivüli vár és ur árulás.

m) Az ellenfélnek törvény és nádori székekeni megölése.

n) Eretnekség.

o) Vérfertőztetés 4-ed izig.

3. Az egyházi törvényszékeket szabályozza, e szerint egyházi bíróság elé tartoznak.

a) Eretnekség.

b) Végrendeleti ügyek.

c) Házassági, nó' hozományi, leány negyedi, özvegyi ügyek.

d) Uzsora és hamis eskü.

1463. A török által folytonosan zaklatott Erdély 63-ban következő kölcsönös egyezségre lépett.

1. A nemesek és más birtokosok, ha végszükségben felkelés rendeltetik, a rablásoknak leginkább kitett Hunyad megye kivételével, fejenként tartoznak felkelni.

2. A nemesség jobbágyai szinte fejenként tartoznak felkelni, tehetségük szerint lóháton, vagy gyalog, egy ötöd részök azonban a végvárak és végek őrzésére lionn marad.

3. Az egy helyes jobbágytalan nemesek is fejenként kö-

telesek fegyvert fogni, a gazdagabbak lóháton, a szegények gyalog, [1]|1 részük azonban honn marad.

4. A beteg tehetlen nemesek, egyháziak és özvegyek maguk helyett alkalmas harezost küldjenek.

5. A főispánok magukhoz véve 5 nemest, évenként kötelesek a fegyverfogható nemességet és parasztságot összeírni.

6. Az összeírásnál az összeírok kötelesek a harcz kötelezettek lovait és mindennemű fegyvereit megvizsgálni.

7. Ha az apa a fiúval, vagy a testvérek közösen gazdálkodnak (mind a három nemzetnél) közülök csak egy tartozik katonáskodni.

8. A várak és nemesi udvarházak őrizetére, a főispánok és nemesek által meghatározandó számú vagyontalan nemesek és magyar vérű jobbágyok honn hagyatnak.

9. A felkelő sereget a vajdák egyike vezérli, ha két vajda van az egyik, ha nincs, az alvajda mindég honn marad, a vajda a sereget az ország határain túl, csak önkivánatára vezetheti.

10. A székelyek táborba régi szokás szerint % részüket küldik, *|8 ada honn marad, felkelésre véres kard, vagy a főispánok levele által hivatnak fel Ha azonban a szükség kívánja, trombiták, dobok és tűz máglyákkal is hivatnak össze; ki erre meg nem jelenik, fejét veszti.

11. A székek kapitányai béke idejében is tartoznak fegyveres szemlét tartani, a hanyag kapitány megbüntettetik.

12. Kik ezen rendeletnek ellene szegülnek, ellene lázadást indítanak, fejüket és vagyonukat vesztik, vagy felakasztatnak; ki a király vagy haza ellen izgat, izzó vassal halálra süttetik,

1463. Tolnán tartott országgyűlés 29 törvényt hozott.

1. A török ellen felkelést rendel.

2. Egy házhelyes nemesek, és kiknek 10 jobbágyuknál több nincs, személyesen tartoznak felkelni; kiknek 10-en felül 20-ig van jobbágyuk személyesen felkelnek és 1 lovast, 20-tól 30-ig személyesen és két lovast állítanak, kiknek ennél több van, ezen arányban minden 10-től 1 lovast állítanak, az ország

és egyháznagyok a honvédelmi sereghez hason arányban járulnak

3. A király az o rszág jövedelmeiből minél számosabb katonaságot fogadjon, a királyi és anya királynői városok és birtokok után a katonai illeték hason arányban állittatik ki.

4 A tizedet biró egyháziak hadilletéküket hason arányban állítsák ki.

ő. Ezen kötelezettség alul a bárók és nemesek bármi régi vagy új királyi engedéllyel bírnak is, magukat ki nem vonhatják

6. Az öregek, gyermekek, tehetetlenek, özvegyek, a bárók, nemesek, hivatalnokai, jobbágyaik után illetéküket hason arányban állítsák ki.

7. Minden várban 1 nemes várnagy maradhat.

8. E katonai megyei illetéket a fő és alispánok, 4 megyénként választott nemessel állítsák ki.

Levatores exercitus sint comites vei vice comites penes quos eligatur unus nobilis illius comitatus, per universitatem nobilium hujusmodi comitatus.

9. A hadakozást kötelezettség három hónapig tart.

10. Az alvidéki honvédelmi sereg kis Péterváradon pünkösdkor, a felvidéki pünkösd után 15 napra tartozik összegyűlni.

11. Az illeték kivetése a fennálló kapu összeírás szerint történik.

12. A 100 jobbágyos nemes egész pánczélos fegyverzet, paizs és lándzsával legyen felkészülve és két hason fegyverzetű kísérője legyen, kinek csak 50-től 90-ig van jobbágya, maga szinte hason fegyverzettel bírjon, szolgáit pedig tehetsége szerint fegyverezze.

13. A felkelők a nemesek és papok házaihoz hívatlanul ne szánjanak, károkat sem nekik, sem jobbágyaiknak ne tegyenek, ki nemes, vagy paptól valamit erővel el vesz, ha ez ellene tanúk által bebizonyittatik, fejével lakói, az ítéletet rajta

a király, vagy kapitánya végrehajtatja, — ha jobbágynak tesz kárt, az tartozik megtéríteni.

14. Az egész felkelő sereg egyszerre álljon ki.

15. Több együtt lakó testvérekből egy katonáskodik.

16. Ki több megyében bir jobbágyokat, több megyebeli illetékét összehúzhatja.

17. A jobbágyok háború ideje alatt lakhelyeikről el ne távolitassanak.

18. Máskor a nemesség ily mérvbeni hadi szolgálatra ne köteleztessék.

19. Ha a király, ország és egyház nagyok csapataikkal a táborban személyesen meg nem jelennek, a nemesség sem köteles harczolni.

20. A táborban meg nem jelenő nemes fő ur, egyház nagy a hadi költségekben, mikbe a hadjárat illetéke és önmaga fegyverzete, élelme került volna, elmarasztatik, birtoka ennek erejéig lefoglaltatik s a király által mindaddig letartóztatik, míg az elmarasztalt összeget ki nem fizeti, — az ellenszegülő, mint hűtlen büntettetik.

21. A király megválasztatása ótai birtok foglalók 32 nap alatt a király elébe idéztessenek, az ügy ítéltessék el, az ítéletet a király hajtassa végre. — E rövid idézés alul kivétetnek Ujlaky Miklós erdélyi vajda, Bazini János és Zsigmond grófok és Elderbach Bertold.

22. Rövid idézések ezután csak a budai országgyűlés által kitűzött esetekben alkalmaztasanak, az idézés azon hatóság által tétessék, hol az idézett nemes lakik.

23. Egy vagy két ítélő mester, az egyház nagyok és bárók nélkül e perekben nem Ítélhet.

24. Az ország bírái ön ügyeikben nem ítélhetnek.

25. Nyolczados törvényszék tartassák a hadjárat után.

26. Az e törvényekkel ellenkező Ítéletek, vizsgáltassanak meg.

27. A király jó és tartós pénzt veressen, 200 fillér = 100 dénár, 100 tesz egy arany forintot, e pénz áz egész országban fogadtassák el.

28. A király pénzverési engedélyt senkinek se adjon, ha adott, vonja vissza.

29. Hamis pénzverőket a király, régi országos szokás szerint büntesse meg.

Ezen országgyűlésen tárgyaltatott még a Fridricheli szerződés, mint ezt Mátyásnak a Fridrichel kötött békét megerősítő okmánya mutatja, ugyan is ez ezt mondja:

Nos de consilio, et consensu praclatorum, et baronum, nobilium Comitatum Regnum nedűm in pracfata congregatione novisime Budáé observata, séd et in alia congregatione novissime in Tolna tenta, habitis, et obtentis omnia et singula per dictos Archiepiscopum, Episcopum Nicolaum, Vojvodam C. Ladislaum Palócz et Emericum de Zápolya conclusa et acceptata.

Ez tehát a béke szerződés tárgyalását kétségkívül helyezi, de hihetőleg, mert a választó joggal biró országban az örökösödésnek biztosítása, az alkotmány szelleme, a büszke nemzet jellemével ellenkezett, az ovatos Mátyás a szerződést egész terjedelmében nem terjesztő az országgyűlés elébe s csak a korona visszaváltásáról! pontokat közölte, de nem az egész szerződést, mert ha az egészet közli s azt az ország rendei megerősítik, midőn más kisebb rendű határozatok törvény erejére emeltettek, ily felette fontos államszerződés a tolnai gyűlés határozataiból nem maradt volna ki. — Mátyás tehát, midőn ezen megerősítést mint tényt hozza elő. politikai hazugságot követett el, hogy egész terjedelmében az országgyűlés el nem fogadta, abból is kitetszik, hogy ezen végzeményre, midőn Miksa Mátyás halála után e szerződés alapján a magyar trónhoz jogot igényelt, nem hivatkozott, azt elő nem mutatta, pedig ha Mátyás állítása igaz lett volna, akkor az ovatos Fridrich, ki igen jól tudta azt, hogy a szerződés érvénye az országgyűléstől függ, bizonyosan követelte volna az országgyűlési határozatok eredetben! kiadatását, vágj később is valamely megyétől hova már ez időben a törvények elküldettek, minden áron megszerezte volna, de mert tudta,

hogy nem létezik s a békét, mely által ő szép összeget és Magyarországban kis területet is nyert, Mátyás diplomatikai ámítását készpénz gyanánt fogadta el.

1464. Fehérváron tartatott meg a koronázó országgyűlés, ez 25 törvényczikket alkotott, kitűnő helyet foglalt el törvényeink közt, mert a nemzet ezt nemzetközi szerződésnek tekintve, reá később folytonosan hivatkozott.

1. Magyarország és lakosai javait, minden ősi szabadságait, szokásait, jogait, melyekkel őseink alatt élt, megőrizzük és megtartandjuk.

Lajos, Zsigmond király urak, valamint Endre királynak Lajos király által is megerősített törvényeit megerősítjük és a következő czikkekkel együtt meg fogjuk tartani.

Primo quod nos hoc Regnum nostrum Hungariae et omnes ejus ad idem pertinentes incolas, in omnibus, et singulis bonis, et antiquis libertatibus, consuctudinibus, juribus, quibus hoc regnum utebatur, tempóribus pracdecessorum nostrorum consorvabimus, et tenebimus.

Et quod decreta quondam dominorum Ludovici, et Sigismundi Regum, simul cum decreto olim Domini Andreae similiter Regis per ipsum Dominum Ludovicum Regem confirmata confirmabimus et cum his infra scriptis articulis observabimus.

2. A korona szigorúan őriztessék.

3. Hűtlenség, vagy felségsértésre, nemest, vagy nemeseket, az ország bárói és egyház nagyai tanácsa nélkül nem ítélhetünk.

Practerea quod nos aliquem, vei aliquos ex Regnicolis, sine praclatorum et baronum Regni consilio, nóta sen crimine infidelitatis damnare non valeamus.

4. A rövid idézések eltöröltetnek.

5. A rendes királyi törvényszékek még távollétükben is tartassanak meg s csak háború ideje alatt halasztassanak el. Ezeken az ország fő bírái és helyettesei mindig legyenek jelen.

6. Érvényes halasztási parancsokat a király csak a bosnyák vár birtokosoknak adhat.

7. 8. Nemes gyilkosság, a nemesi lakok és udvar házak erőszakos megtámadása, iromány sikkasztási perekben, csak kétszeri halasztás engedtetik.

9. Idegen só árulás az országban és végeken, elkobzás súlya alatt tiltatik, az ellentálló vagyona a király kielégítésére lefoglal tátik.

Sales extranei in Regno nostro et confinibus Regni nostri non vendantur, sub poena ablationis corumdem, illorum autem possessiones et bona, qui ablationem salium externorum non paterentur, occupari debeant et teneantur, infra satísfactionem de damnis nostris exinde secutis.

10. Az Albert halála után épült várak rontassanak le.

11. A jogtalan birtok perlő, a birtok közönséges becsárában marasztatik el.

12. Az Albert ótai foglalások adassanak vissza, a foglalók idéztessek be.

13. Slavonia és az erdélyi részek ősi szabadságai, jogai, szokásai tartassanak meg.

Regnum nostrum Slavoniae, et partes Transilvaniae, in omnibus antiquis bonis, libertatibus, consuctudinibus et juribus suis conserventur.

14. A papok és világiak bűndija egyenlő.

15. Vám egy községben egy helyen követelhető.

16. A bírói illetéket, az elítéltek vagyonából, mi és főbíráink csak régi szokás szerint adományozhatjuk.

Convictorum hominum bona, quoad portiones judiciarias tam nos, quam judices nostri ordinarii, non aliter, nisi more aliter consueto conferre valeamus, aut valeant.

17. Ismétli az egyházi bíróságokról szóló törvényeket.

18. A király egyszerű panaszra, vagy maga ügyében, senki birtokait el ne foglalja, csak törvényes ítélet nyomán, királyi igényeit törvény utján érvényesítse.

Nos ad simplicem querimoniam aliquorum, vei etiam in propriis factis nostris, bona aliquorum occupare nonfaceremus nisi praecederet sufficiens cognitio causae, secundum antiquam

consuetudinem in talibus fieri solitam, et quod nos etiam factum nostrum Regium ordine juris prosequamur.

19. 27. Ismétli az 1462: 2-ik törvényt.

20. Ki irományainak, ellenségei és a hatalmasok általi elvitelét szomszédai és megyei nemesek tanú bizonysága által igazolja, ha bebizonyítja, hogy azon birtokoknak, melyekről az elorzott irományok szólnak, tettleges birtokában volt, a király azon birtokokról új adomány levelet adjon.

21. Megyénként országos törvényszék tartassék.

22. Új, jó, a Zsigmond királyihoz hasonló pénzt veretünk, ezt egész uralkodásunk alatt meg nem változtatjuk, ezen pénz a kamara nyereség és tized fizetéseknél elfogadtatik.

Item, quod nos faceremus cudere, novam, bonam monetam in legu et pondere monetae Sigismundi Regis, quae cuncret per totum Dominium nostrum, vita nostra, sine aliqua permutatione et haberet duos obulos, et hujusmodi moneta in cunctis censibus, Jucii Camerae nostrae et decimis ubique recipiat

23. Minden eléb adományok, az adó eladományozások kivételével, megerősitetnek.

24. A tized, a fennálló egyezségek szerint fizettessék. — A Zsigmond idejében meghatározott módon, ha a tized köteles, a tizedelő felszóllitására megesküszik, a tizedelő ezen eskü szerint tartozik a tizedet elfogadni, ha az eskü daczára a tizedelő vizsgálatot tart s a tized tárgya több, mint a mennyinek feladatott, a tized köteles feleslegét elveszti, ha annyi, a tizedelő 1 arany forint kárpótlást fizet, mit ha teljesíteni nem akar, a jobbágy lovait is elveheti.

25. Vasárnap és ünnep napokon vásárok ne tartassanak.

26 A hamis pénzverők az ország bírái által büntettessenek meg.

28. Ismétli a katona kihágásokról szóló törvényeket.

1465. Országgyűlés tartatott ugyan, de végzeményelnem maradtak, biztos nyomával bírunk Mátyásnak a Maydburg grófok birtok eladási ügyében, melyben a király az ország-

gyűlésre hivatkozik, Ipse etiam Comes Michael de Maydburg, hujusmodi venditionis non fűit nec est capax (velut extrancus) ideo nos de consilio praclatorum, baromira, ac omnium Regnicolarum in hac congregatione decrevimus. Mind a kongregatio az országgyűléseknek ekkor divatozott neve, mind a Regnicola, vagy is nemes szó kétségkivülivé teszik az országgyűlés megtartását, ha ez nem országgyűlés, de főrendi vagy csak udvari tanácskozmány lett volna, akkor a nemesség benne nem szerepelne, hihetőleg ez is mind a többi, sérelmek és különösen az adóval foglalkozott s mert Mátyás azt úgy is behajtotta, mint megszokott dologról hozott rendelkezések törvénykönyvünkből kimaradtak.

1466. Ez évi országgyűlés végzeményei nem maradtak fel, de megtartásáról tanúskodnak Mátyásnak több rendű levelei. Heves megyéhez irt levelében felszólítja a megyét, hogy a Budán tartandó országgyűlésre 4 nemes követet küldjenek, — ez tanúskodik összehívásáról; — a másikban felszólítja Győr megyét, hogy az országgyűlés határozata szerint a török ellen szigorú büntetés súlya alatt hadilletékét állítsa ki, — ez mutatja, hogy megtartatott s leginkább a török hadjárattal foglalkozott. — Mátyás levele szerint részt vett ebben 60 megye.

1467. évi országgyűlés végzeményeit is csak hiányosan bírjuk értelme az 14 fiS-iakból pótolható, leginkább a most először megállapított korona adóról szól, melyet Mátyás a régi kamara czime alatt ismert adót helyettesítette. 10 czikket tartalmaz.

1 Mindenki fizessen adó köteles birtoka után, a nemesek, kik kamara nyereséget nem fizettek, nemesi birtokaik után.... itt mint az 1468. törvényekből kitetszik ez maradt ki: ezentúl sem fizetendnek korona adót.

Primo quod omnes solvant pro dica, de fundis dicalibus, item et nobiles regni de fundis nobilitaribus cum non solvent lucrum Comerae, seu . . .

2. Nemesek azok, kik a királytól nemességet, vagy nemesi kiváltságot nyertek, ezek akár királyi . . . akár egyházi,

akár bármi törvényhatóság alatt laknak; a többiek azonban mindnyájan akár várneinesek, akár egyház nemesek, ha a királytól nemesi kiváltsággal nem bírnak, fizessenek, úgy szinte a királyi városok polgárai, a kunok, jászok, ruthének, tatárok, oláhok, vagy bármi más állásúak fizessenek, azon erdélyi oláhokon kívül, kik kamara nyereség helyett 10-edet fizetnek.

Nobiles autem Regni, intelligantur. qui habent meram nobilitatem a regibus, seu privilégium nobilitatis Hungariae, sive tales sub Regis, sive sub ecclesiae, sive sub quacunque alia jurisdictione degant, alii autem omnes solvant, utique. sive sint nobiles castrenses, sive praediales ecclesiarum, qui non habent privilégium nobilitatis a Regibus, sive cives liberarum civitatum, sive Cumani, sive philistei, rutheni, tartari, valachi, sive cujuscunque alterius conditionis aut sectae, praeter valachos, qui loco lucri Camerae in Transilvania solvant decimam

Bár e törvénynek szövege is hiányos, úgy látszik, hogy e törvény által a czimeres nemesek, értetnek — mert a várjobbágyi szerkezet már Zsigmond alatt megszüvén, a Castrenses név alatt mást érteni nem lehet, szinte az eddigi törvények daczára adó alá vettettek, valsmint a kunok és jászok is, kik eredetileg az ország nemeseivel egyenlőknek tekintetteks megtelepetésükkor egyenlő szabadalmakat nyertek.

3. Ez adó alul kivétetnek a zsellérek, cselédek, az urak szolgálatában lévő mesteremberek, ha nem földbirtokosok, vagy mesterségüket függetlenül nem űzik.

4. Ki egy ház hellyel bir, fizet 20 dénárt, ha többen laknak egy helyen, közösen fizetnek 20 dénárt, kinek több házhelye van, házhely arányban fizet.

5. A török elől menekült nemesek, ha más földjén nem laknak adót nem fizetnek.

6. A kamara nyereség bérlete megszüntetik s a bérlő az egyháznagyok és bárók ítélete szerint kárpótoltatik.

7. Értelmetlen.

8. Az adó biztos január elején kezdje meg működését és

mindég a szolgabiróval vesse ki az adót, az eddiginél kevesebb dijat húzzon.

Dicator exmittatur in principio ami, et non habeat salarium trium florenorum, ut hactenus, séd minus, et semper dice cum judlium.

9. 10. Szabályozza az adó biztos díját.

1468. Országgyűlés 18 törvényt hozott.

Az 1. 2 3. régibb törvények ismétlései.

4. Só eladási helyek a Zsigmond alatt meghatározott helyek legyenek, az idegen só tekintetében is e szerint kell eljárni, a harminczad hivatalok hasonlóképpen, a Zsigmond alatti helyeken tartassanak Az adószedők igazságtalanul ne zsaroljanak, az okozott károkat kárpótolják, ezentúl ne merészeljenek senkit megkárosítani, az «dót a múlt évi budai határozatok szerint hajtsák be.

Exactores Vectigalium ab injustis exactionibus cessent, et damna, si cuipiam intulissent, rectificent, nec de cactero aliquibus damna inferre audeant, séd exigant vectigalia ab omnibus secundum institutum nostrum anno practerico in dispositione Budensi.

5. A tized Zsigmond törvényei szerint hajtassák be, a mely püspökök a tized iránt megyei papságukkal tisztában nincsenek, előttünk, vagy érsekeik előtt velük egyezkedjenek.

6. A jobbágytalan nemesek tulajdon földeiktől sem adót, sem 10-edet nem fizetnek.

7. Mi egyszerű panaszra sem a fő, sem a szegény nemesek birtokait nem foglaltatjuk el, az eddig általunk, vagy mások által, törvénytelenül és méltatlanul elfoglalt birtokok tulajdonosaiknak adassanak vissza, a nemesek bebörtönözése, birtokaik törvénytelen elfoglalása szűnjék meg, csak a hűteknek és elítéltek zárathassanak el. — A szolgálatban lévő nemesek, uraik által csak akkor zárathatnak el, ha nevezetes bűnt követtek el, ha nem számolnak, vagy számadásaikban elmarasztaltak, — ezen esetekben Zsigmond király törvényei szerint kell eljárni.

Quod nos ad simplicem quaerelam, sive majorum, sive minorum, possessiones aliquorum nobilium, occupare non committemus, et si possessiones aliquorum hoc modo sine jure et indebite forent occupatae, remittantur, tam per nos, quam per alios quoscunque. — Captivationes autem nobilium nisi sententiatiorum, vei infidelium et illegitiomae occupationes cessent omnino, nisi fuerint in notabili crimine per dominos eorum deprehensi, aut obligati ad rationes reddendas, vei convicti in eisdem, et in his procedant secundum decretum dicti Domini Sigismundi Regis et imperatoris.

8. Megújítja a nemesi és katonai kihágásokról! törv énveket.

9. Királyi fuvarosaink, lovászaink kárt ne tegyenek, élelmi szereket ne zsaroljanak. — Quod dum equi, vina, currus, igenia et aliae rés nostrae hinc nde deferuntur, vectores in via, et utraque parte viae damnum non inferant, nec indebitas exactiones victualium faciant. — etc.

10. A király az ország lakosaitól a várak és k. városok erősítésére ingyen munkát ne követeljen, kivé vén ha a végvárak veszedelemben vannak, ez esetben is ez rendesen a megye által intéztessék el.

Quod indebiti labores castrorum et Civitatum, per incolas Regni non fiant, de caetero nisi in periculo castrorum finitimorum et tates res semper bono ordine et modo, cum Comitatibus disbonatur.

11. A szabad jobbágy költözködés újólag megerősítetik.

12. Adóssági ügyekben a Zsigmond alatti eljárás megerősitetik.

13. Az udvariak útközben, a ne.n esek, egyháziak, nemtelenek szekereiket, lovaikat és más tulajdonukat el ne vegyék.

Quod currus, equos, et alias rés nobilium, ignobilium aut virorum ecclesiasticorum, familiares nostri et aliorum quorum cunque in viis eorum et progressibus aufere non praesumant.

14. A kizárólag jelen esetre felajánlott segély pénz és királyi adó, régi szokás szerint vettessék ki.

Quod in ista taxa praesenti pro subsidio nostro oblata quae solum hac vice exigi debet, et etiam in tributo fisci regalis proxime futuro portali dicentur, quemadmodum antiquitus fűit.

15. Nemesi felkelés 1 évig csak azon esetben rendeltethetik el, ha az országot a török sultán s más hatalmasok támadják meg, kiknek a király ellent állni nem képes.

16. Fehérvári koronázási czélszerü törvényeinket sértetlenül mind magunk megtartjuk, mind mások által megtartatjuk.

Quod nos, dictum nostrum decretum, tempore coronation's Albae editum, sicut rationabiliter factum est, inviolabiliter observabimus. et observari faciemus.

17. A király a várak őrizetéről rendelkezni fog és a lakosokat meg fogja kímélni.

1469. Ez évi országgyűlésnek végzeményei nem maradtak, megtartását azonban kétségen kívül helyezik az 1470-iki törvények, melyek reá hivatkoznak; tartása helyéül Pozsonyt jelölik meg. (E* quia etiam promissioni nostri Posonii factae contrarium non videbatur.)

1470. Az országgyűlés Budán tartatott, a király ezt török ürügy alatt új adó zsarolásra használta fel; 9 törvényt hozott.

Bevezetésében az ország rendkívüli segélyül kapunként 1 arany forintot a múlt évi királyi adó beszámításával felajánlott, a király a nemzetet újólag biztosította, hogy többé segélyt vagy új adót a nemzet akarata nélkül kivetni nem fog, a nemesek ősi szabadságát fenn tartandja,az adókivetésben a Zsigmond-kori szokás szerint fog eljárni

Obtulerunt ultro, de singulis portis per totum Regnum, singulos centum denarios, sive unum florenum aureum. Nihilo· minus eis pro futuro promittimus, quod nunquam aliquod subsidium, aut aliquam taxam extraordinariam, ad quascunque

necessitates Regni, ab eis contra eorum voluntatem exigere faciemus, eosque in antiquis libertatibus, specialiter in dicatione cum modum observabimus, qui tempore Sigismundi Regis observabatur.

1. A jelen segély adószedői és ezentúl a királyi adószedők megyénként;> megyei szolgabírákkal járjanak el, s ha eljárásuk ellen kifogás tétetnék, ezt az első megyegyülés intézze el. A jelen adó alul kivétetnek az egy helyes nemesek, és a nemesek majorsági birtoka'n lakó jobbágyok.

Quod dicatores praesentis juvaminis, seu contributionis, et expost futuris temporibus, etiam dicatores Tributi Fisci Regalis, seu lucri camerae procedant cum Judice Nobilium, in unoqtioque comitatu, et si in connumeratione portarum, et earum dicatione contentio in aliquo loco oriretur, contentio ipsa, statim per communitatem comitatis, in prima sede judiciaria rectificetur. Nec etiam dicentur in aliqua taxa nobiles sessionati, ac jobbagiones in propriis curiis nobilium, ant allodiis manentes, aut servientes.

2. A nemesek jobbágyai, a király, királyné, a főurak, egyháznagyok, nemesek által erővel el ne vitessenek. A megye közönsége, vagy főispán a szolgabiró által, az erővel elvitteket hozassa vissza, és a törvénysértőn 6 marka büntetést vegyen.

3. 4. A tized és belvám törvényeket ismétli.

5. Egy évig tartó nemesi felkelés csak a török sultán támadása esetében rendeltethetik el.

6. A honvédelmi sereg és zsoldosaink, a nemesek és egyháziakhoz erőszakosan ne szánjanak, tőlük és jobbágyaiktól maguk és lovaiknak sem pénzt, sem eleséget ne zsaroljanak, kik e rendelet, ellen vétenek, a koronázási hitlevél szerint büntettessenek.

7. A só régi eladási helyein árultassék

8. A káptalanok és konventek dijjai a régi szokás szerint fizettessenek.

9. A jövő országos törvényszék elhalasztatik, egy országos törvényszék 40 napnál tovább ne tartson.

István cardinális kalocsai érsek, János egri, másik János pécsi püspök, Albert veszprémi püspök, Ország Mihály nádor, Ujlaky Miklós machói bán, Zápolya Imre Szepes örökös grófja, PalóczyLászló országbíró, Rozgonyi János tárnok, Maróth János macsói bán, Gara Jób, Héderváry Imre, Szekesői Herczeg Pál, Olnodi Czudar Jakab, Perényi István, Palóczy Imre a királyért ígéretet tesznek, hogy ő az elősoroltakat meg fogja tartani és megtartatja, adót a nemességre akarata ellen nem vet ki, őt mi erre tanácsunkkal, és másképen nem ösztönözzük, sőt azt mi sem fogjuk megfizetni.

1471. A budai országgyűlés 31 törvényt hozott.

1. Évenként ha a szükség kívánja, főúri tanácsunk által fogunk országgyűlést összehívni.

Nos singulis annis circa festum ascensionis domini de consilio praelatorum, et baronum nostrorum edicamus generáléin conventum omnibus Regnicolis nostris, et hoc si exigat necessitas.

2. Sem mi, sem údvarunk bírái, sem az ország-és egyháznagyok, a nemeseket a törvény rendén kívül el nem fogatjuk, és le nem tartóztatjuk és le nem tartóztatják, a sáfárok és szolgák kivételével, kikre Zsigmond törvényei alkalmaztatnak.

Nec nos, nec judices curiae nostrae, aut praelati, aut barones, absque ordine judiciario nobiles regni detineamus, aut detineant.

11. Mi a kamara nyereségen kívül semminemű más adót, semmi ürügy alatt, a nemesek beleegyezése és akarata nélkül nem fogunk követelni és követeltetni.

Nos de caetero nullám dicam seu taxam praetcrquam lucrum camerae generaliter a Regnicolis propter aliquam causam exigamus, aut exigere faciamus praeter voluntatem eorum et consensum.

20. A királyi sáfárok a vásárokon senki áruczikkeit, illő fizetés nélkül el ne vegyék.

21. A királyi zsoldosok, élelmi szereket fizetés nélkül el ne vegyenek, az ez ellen vétők kapitányaik állal büntetessenek meg, a király a kárért adjon elégtételt.

23. Az általunk jogtalanul elfoglalt birtokokat tulajdonosaiknak vissza fogjuk adni.

Nos bona, indebite occupata reddi et restitui faciemus illis quorum sunt.

24. Az egyháziak ne adóztassanak, csak katonáskodjanak Zsigmond törvényei szerint.

13. Két egyházi javadalom egynek ne adassék, ha adatik, az illető katona illetékét mindkettőtől állítsa ki.

15. Főispán csak nemes lehessen.

Honores comitatus nisi nobilis tenere possit.

16. A jobbágyok szabad költözködése újólag megerősittetik.

17. 19. Az egyházi törvényszékek a Rómában perlekedők ellen, a régi törvények megujittatnak.

26. Az erőszakolt örökeladás érvénytelen.

27. A koronázás után elfoglalt birtokok, mától 30 nap alatt adassanak vissza.

29. Több elősorolt várak lerontatnak.

28. A nemesek igaz ok nélküli gyilkosai, rövid idézés által a királyi törvényszék elé idéztessenek, az idézés érvényére szükséges ennek a megyei törvényszék előtti fölmutatása, a megye kiküld egy nemest, kinek jelenlétében az idézés átadatik, az alperes 25 nap alatt köteles előttünk megjelenni; az alperes ártatlanságát nem eskü, de csak párbaj, vagy rendes bizonyítékokkal igazolhatja. A gyilkosságért elmarasztalt nem vagyonát de fejét veszti, s ezt az alperes beleegyezése nélkül meg nem válthatja; — ha az alperes a vád alaptalanságát bebizonyítja, a felperes fejváltságot fizet.

Omnes illi, qui per se nobiles regni nostri majores vei minores sine justa causa interfecerint, aut per alios interfici fecerint, brevi evocatione in praesentiam nostram evocentur, ordine infrascripto.

Quod videlicet actor extrahens litteras evocatorias a nobis cum capitulo aut conventus et nostrois hominibus, contra ilium contra quern hujusmodi litterae evocatoriae extractae sunt, procedere non valeat, nisi prius hujusmodi litteras, una die,

tempore sedis judiciariae, illius eomitatus, ubi id fieri debebit, moie consveto in ipso loco sedis judiciariae nobilibus illius eomitatus in vicém constitutis publice praesentare debeat.

Ab eis quoque petat unum nobilem coram quo fiat ipns evocatio.

Et facta executione superinde litteras capituli, vel conventus ac eomitatus pro sui parte extrahat

Qui quidem in causam atractus, a die evocationis, infra vigesimum quintum diem, coram nobis ubi eo tunc in Regno nostro Hungariae Deo duce constitueremur, constitui teneatur, secundum formám et vim insinuationis judicium et justitiam accepturus.

Ita tamen quod in causam atractus suam innocentiam nunquam juramento, sed communi inquisitione, aut duellari certamine expurgare debeat.

Tandem ipse in causam atractus, si convictus fuerit pro ipso homicidio, non possessionem autpossessiones, etportiones possessionarias amittat, sed poena mortis, sui proprii capitis puniatur. Et praeter voluntatem agentis, nulla redemtio capitis fieri valeat.

Ubi autem contra ipsum, in causam atractum minus juste, et sine causa, dicto ordine juris processum fuerit, et ipse communi inquisitione, aut duellari certamine suam innocentiam purgaverit, ágens contra eumdem in causam atractum, in emenda capitis pro indebita inquietatione puniatur.

31. E törvények a megyegyülésen hirdettetnek ki; a fő és alispánok, szolgabírák e törvényeket tartsák meg; mint az igazság védői az ellenük vétőket, e törvények szerint büntessék meg. Az ezekkel ellenkező királyi rendeletek érvénytelenek. Az e törvényeket megsértő fő és alispánok királyi törvényszékünk elé fognak idéztetni, és mint hatalmaskodók büntettetni.

1472. budai országgyűlés megerősítette a Casimirral kötött békét, ezen a szegényebb nemesség megyénként 10 követ által képviseltetett; — 15 törvényt alkotott.

1. A foglalások visszaadassanak.

2. A rablóvárak lerontása ismételve megrendeltetik.

3. A káptalanok és konventek vezetésére a király alkalmas egyháziakat nevezzen.

4. A királyi törvényszékek tartása és a halasztó parancsokról Zsigmond törvényei megujittatnak.

5. A király által törvénytelenül adományozott birtokok jogos tulajdonosaiknak adassanak vissza.

6. A király és fó'urak katonái a felkelő nemesség kárt ne tegyenek, a király a kárttevőket büntesse meg, ha ország lakosok, ellenükbe az előbbi törvényben meghatározott eljárás alkalmaztassák; a beszállásolásra nézve a régi törvények megujittatnak.

7. Királyi jövedelmeinket, só adó és harminczados tisztjeink által igazságosan, a régi szokás szerint rendesen, mellőzve a fosztogatást és szegények elnyomását, fogjuk behajtatni.

8. A só régi eladási helyein, régi árak szerint, bővében árultassék, Slavonia idegen sót is használhat

9 A nemesek, egyháziak, főurak régi szabadságai sértetlenül tartassanak meg.

10. Az egy helyes nemesekről a régi törvények ismételteinek.

11. Az egyházi hivatalnok és végvárak kapitányai kinevezésében a régi szokás tartassák fenn.

12. Slavonia lakosai a magyar adó felét fizetik.

13. Országgyűlés két évig ne tartassák.

14. A gyilkosok elleni perek gyorsan, legfölebb egy törvényszéken fejeztessenek be.

15. Minekutána az ország szabadságai és szokása koronázási okmányunkban legvilágosabban és legtisztábban vannak megalapítva, az ország, egyháznagyok és nemesek tanácsára elhatároztuk, hogy ezen koronázási okmányunk minden pontjai és záradékai teljes érvényűkben fenntartassanak.

Ezen, az ország rendei által élőnkbe terjesztett, az országra igen hasznos czikkeket, ezennel megerősítjük, mi is meg tartandjuk, és minden alattvalóink által meg fogjuk tartatni. Egyébiránt a nemesség akarata ellen adót nem fogunk kivetni.

Ex quo articuli principaliores, in quibus lucidius libertates et consvetudines Regni nostri continentur, in deereto tempore coronationis nostrae edito enuclatius stabiliti sunt, de consilio praelatorum, baronum et nobilium Regni nostri statuimus, ut ipsum decretum tempore coronationis praedictum factum, cum suis singulis articulis, et clausulis, in eisdemarticulis contentis, in suis rigoribus firmissime permaneant.

Quibus quidem articulis nostrac majestati exhibitis, et praesentatis, praelati, barones, nobiles ac proceres ante dicti suplicarunt nobis, ut cosdem articulos ratos, gratos et acceptos halén admittere et aprobare, ipsosque pro ipsorum libertate firmanda in eisdem illibate conservare dignaremur, unde nos audita, admissaque suplicatione eorum, articulos maximé pro eo, quia iidem non mediocrem utilitatem Regno nostro, et ejus incolis conservare et conferre videbantur, praesentibus litteris nostris, de verbo ad verbum inscriptos ratos haberi, et acceptos admittimus, et aprobamus, nec non a cunctis nostris et Regni subditis pro statuto, et firmissimo decreto teneri et observari volumus, tenebimusque et nos ipsi observabimus. Datum Budae.

Et item quod nos de caetero in medium Regnicolarum nostrorum aliquam taxam, ipsis invitis non imponemus.

1473. Budán tartott országgyűlés végzeményei nem maradtak fel, megtartását azonban kétségen kívül helyezi Mátyásnak Körös megyéhez intézet levele

1474. Két országgyűlés tartatott, az első a király távollétében, a másik elnöklete alatt Budán; az első 16 törvényt alkotott.

1. Kapunként 1 arany forint adót rendel.

6. Ez évi kamara nyereséget elengedi.

8. Az adót kizárólag a török háborúra ajánlja fel.

5. Ismétli az adószedők fizetéséről! régibb rendeleteket.

4. Az adó összeírására megyénként 2, a megye által választandó nemest rendel, a kivetés alapjául, a kémény mellőzésével kaput állapit meg.

De quolibet comitatu, ad dispositionem proventis subsidii eligantur duo, portae numerantur, et non fumus.

5. A megyék által már eddig megyénként előlegezett 25 márka az adóba betudatik.

7. A nemesség egy évig hadmentes.

15. A nemesek és katonák magukat önköltségükön élelmezzék.

10. Királyi törvényszékek egy évig ne tartassanak.

11. A foglalások adassanak vissza.

12. Hatalmaskodási bűnökben a királyi helytartó ítél.

14. A szabad jobbágy költözködés egy évre felfüggesztetik.

2. Só illetéke mindenkinek adassék ki.

3. A só bányákhoz a só mennyisége megvizsgálása, a szállítmányok megindítására általunk két vagy több nemes választatik.

13. Só mennyiség utáni adókivetés, vagy másnemű zsarolás ezentúl ne történjék.

1475. budai országgyűlés 11 törvényt alkotott.

1. A király koronázási oklevelét újólag megerősíti.

2. A megajánlott adó csak a török háborúra forditassék, a kamara nyereség bele számittatik, kivetési módjára a múlt évi határozat megujittatik.

3. A nemesség egy évig hadi szolgálatra, csak a török sultán támadása esetében szőrittathatik.

4. Adóval ezentúl az ország lakossága, régi szabadságai ellenére ne terheltessék, de a nemesség egy év múlva, régi szokás és országos jog szerint, ha a szükség kívánja, személyesen keljen fegyverre; — megígérte ő felsége hogy alattvalói szabadságait és szokásait fenntartja.

Petitur a majestate Regia, ne ulteriusMajestasRegnicolas suos, contra antiquam ipsorum libertatém, aliqua taxa gravet in posterum, séd post revolutionem annualem, juxta antiquam libertatém et consuctudinem regni, regnicolae si opus fuerit, er. necessitas regni postulaverit, exercituare teneantur, prout serenitas sua promisit, subditos suos in antiquis libertatibus et consuctudinibus conservare.

5. 6. 7. A vámok, az egy házhelyes nemesek, az adófizetési módjáról hozott régibb törvényeket megerősíti.

8. A királyi zsoldosok zsarolásai ellen hoz ott törvényeket megerősíti.

9. A nemesség elszegényedése miatt, ez évre csak egy királyi törvényszéket rendel.

10. Az udvaronczoknak adott királyi adományokat megsemmisíti.

11. A király Siléziába távozta utáni kihágások megfényitését elrendeli.

Szokásosan a király a rendek kérelmére, befejezésében e törvényeket megerősíti.

1476. országgyűlés végzései nem maradtak fel, egyedüli nyomára Mátyásnak Abauj megyéhez intézett levelében találunk, ebben az országgyűlésre hivatkozva, az 1 arany adó befizetését sürgeti.

1477. országgyűlés határozatai nem maradtak fenn, megtartása mellett bizonyít azonban Mátyás királynak Kőrös megyéhez intézett levele, melyben a megyét a felkelést rendezendő tót országgyűlésre hívja fel; — ezen tót országgyűlést okvetlenül magyar országgyűlésnek kellett megelőzni, mert csak egyetemes országgyűlés rendelhetett előlegesen nemesi felkelést; mert a tartományi gyűlés országos ügyekben, csak végrehajtási és nem határozás! hatáskörrel birt.

1478. budai országgyűlés a hatalmat teljesen a király kezeibe adta, 15 törvényczikket hozott.

1. 2. Ez évre és ezen kívül még 5 évre, évenként minden kapu után 1 arany forint adót ajánl fel, a kamara nyereség betudásával.

Contribuemus hoc anno praesenti majestati vestrae, de singulis portis jobbagionum nostrorum, florenum unum cum lucro camerae computando.

Pollicemur in sequentibus quinque annis, scilicet a futuro festő circumcisionis Domini anni scilicet 1479. similiter contribuere majestati, de singulis portis jobbagionum nostrorum,

simul cum lucro camerae majestatis vestrae computando florenum unum.

3. Öt évig az ország csak akkor tartozik katonáskodni, ha a német vagy török császár, a cseh vagy lengyel király, a ruméliai basa személyesen megtámadják.

4. Az adó alul kivétetnek az 1. helyes nemesek és a nagyon szegény parasztok.

5. Megyénként a királyi adószedőkhöz 1 nemes csatoltatik, ki e törvényeket eskü alatt hajtja végre, a falu bírái az adókönyveket az e végett tartandó megyegyülésre hozzák be és ezeket a megye öss/eirva, tartozik ő felségének felküldeni.

Praeterea in omni comitatu, adjungatur semper dicatori unus idoncus nobilis, qui cum juramento teneatur videre, et facéré, secundum Contenta praesentis Decreti.

Et insuper in una sede judiciaria, ad hanc rém deputanda, teneantur in quolibet Comitatu, omnes viliiéi importáré capita dicarum, a tribus integris annis, et cum juramento, et etiam ipsi Comitatui praesentare, et ea Domino Regi Comitatus ipse, fideliter conscribere debet.

6 Minekutána az ország, a lovas és gyalog katonák önkénye által, teljesen elkeseredett és annyira elnyomorodott, hogy a szegény lakosok már életüket is alig tengethetik, Felségedhez alázatosan könyörgünk, hogy tekintve az ország romlását, hü engedelmességünket, méltóztassék úgy intézkedni, hogy az ország megkönnyülve, régi erejét visszaszerezhesse és lakosai ezentúl a katonaság által ne zsaroltassanak és pusztítassanak, a végvárak munkája s az élelmek zsarolása által ne nyomassák el.

7. Öt évig rendkívüli (kiáltványos) gyűlések, tekintve az ország szegénységét, ne tartassanak, csak Pozsega, Valkó, Szerém, Baranya, Csanád, Temes, Zaránd, Arad megyékben tartassanak meg, ezeken azonban sem bírságok, sem birtok ügyek ne tárgyaltassanak, sem költség ne követeltessék, 5 év elteltével ezen gyűlések, csak az országnagyok és egyház fők javallatára tartassanak.

Infra quinque annos, Congregationes generales, seu

Judicia universalia, propter inopiam Regni uon celebrentur.— Demptis Comitatibus Pozsega, Valkó Sirmiense, Baranya, Csanád, Zaránd, et Aradi ense, in quibus diversa furticinia, latrocinia, mutilationes hominum venditiones, et decollations committi dicuntur.

Propter quae judicia generalia ibi non omittentur, séd celebrentur, ita videlicet, quod in practactis judiciis pecuniae descensuales non exigantur, séd neque birságia, insuper etiam factum possessionis in ipsis judiciis non judicetur. — Practeritis autem istis quinque annis, hujusmodi congregations generales non aliter, nisi consilio Dominorum Praelatorum et baronum ac procerum Regni celebrentur.

8. 12. Birtok perekben ideiglenes rendelkezések

9. 10. A személy szabadság és birtok szentségéről hozott számos törvényeket ismétli.

11. A nyolczados törvényszékeket a Maciiéi bánságban megszünteti, abirtok ügyekben 2 év alatt, a macsói bánságban hozott ítéletek fölülvizsgálatra terjesztessenek, az egyház nagyok, bárók, ítélő mesterek és választott nemesekből álló nyolczados törvényszékek elé.

13. A négy nyolczad tartását szabályozza

14. király koronázási hitlevelét tartsa meg.

15. A tizedelésnél a régi szokás tartassék meg.

1481. Országgyűlés leginkább a tizedet tárgyalva 16. törvényt alkotott.

1 Tized kizárólag magtermények, búza, gabona, árpa, köles, zabbul, ezeken kívül csak bárány és méhekbül adatik, minden más nemű rendkívüli zsarolások megszüntetnek.

2 Az urak, tizedet nem fizető jobbágyaikért, egyházi átok alá ne vettessenek.

3. A szerbek tizedet nem fizetnek.

5. A pénzt szabályozza.

7 13. A tizeddel foglalkozik.

14. Egy évig a király kiáltványos gyűlést nem tart.

15. A királyi adományoknak ellent mondók 1 évig birtokban maradnak 1 év 1 nap. alatt birtok jogaikat tartoznak

igazolni, ha birtok jogaikat igazolni tudják, birtokban maradnak, ha nem, vagy irományaikat elő nem mutatják a birtokok - tul elmozditatnak.

16. A káptalan dijjak szabályozását ismétli.

17. Az idézésekbe az idézett neve, a kereset tárgya tétessék be.

1485. Budai országgyűlés fontos határozatai, kizárólag a nádori hivalról szólnak.

1. A nádor, király választásnál első szavazattal bir. Ex vetera majorum ordinatione sancitum et constitutum est, quod si quando Regium semen deficere contigerit, et de electione novi Regis tractaretur, in ipsa electione Palatínus ex officio, dignitate prímám vocem semper habét.

3. A nádor a királyi család magva szakadása, új király választásig, a trónörökös kiskorúsága esetében mint gyám, — az ország szükségei és érdekei szerint is a trónörökös érdeké-, ben, midőn jónak látja országgyűléseket hiv össze, mellyeken az országrendei kötelesek megjelenni.

Si Regium semen deficere contigerit, infra id tempus, quoad novus Rex eligeretur, aut etiam si ut pracfertur Haeres in tenera actate relinquatur, Palatínus ejus tutor, habét semper ex officio, pro Rebus, et necessitate Regni, et etiam illius hacredis, facéré et indicere Dictas quascunque opportunas duxerit. Cui ut pracfertur Regnicolae semper parcre, et morém gercre tenentur.

4. A nádor hivatalánál fogva, a felkelő honvédelmi sereg főkapitánya, köteles a sereget vezérelni, 0 felsége akarata és rendeletéi szerint. i - r

Quando urgeret Regni necessitas, et opus esset ut pro ejus necessitate, et necessaria defensione Regnicolae inslirgerent, Palatínus ex suscepto officio debet esse generális, et supremus Capitancus Regnicolaruro, et Regni, et illos gubernare, juxta tamen voluntatem, et arbitrium Regiae celsitu Dinis.

5. A nádor hivatalánál fogva, köteles a hazában az elégedetlenséget, lázadást, egyenetlenségeket megelőzni, azokat lecsen-

desiteni, kiegyenlíteni a bűnösöket érdemeik szerint megbüntetni, a királyi jogoknak e tekintetben is épségbeni fenntartásával.

Quod si quae differentiae, sive seditiones, aut aliae controversiae, inter Regnicolas forte contingerent, — Palatínus autoritate officii sui providere, illasque sedare et complanare, atque nocentes juxta demerita punire, nec non comissa emen dare, et rectificare debet. — Dignitate tamen, et auctoritate Regis salva semper permanente.

6. A nádor, a király és nemzet közti egyenetlenség villongás esetében, közbenjáró az ország és király közt, hivatalánál fogva köteles a nemzet és király közti villongásokat kiegyenlíteni.

Sexto quod si quando differentiam sive discordiam inter Regem et Regnum őrire forte contingeret, Palatínus ex oflicio debet esse mediator, et se interponere, atque illos exhibita omni diligentia, cura, studio, et sollicitudine, fideliter componere

7. A nádor, ha esetlegesen a király hülye, vagy rest, az idegen követeket elfogadja, kihallgatja, nekik válaszol és a király hiányát pótolja.

Si quando contingeret Regem simplicem, aut negligentem esse, ad audiendum oratores, vei etiam respondendum illis, Palatínus ex officio providere, et illius defectum suplere debet, et tenetur.

8. Adományozásoknál a sértett fél a nádornak panaszkodik, ki ezt köteles a király elé terjeszteni, a király távollétében köteles az ügyet a király elébe terjesztve, őt ez alkalommal felkérni, hogy az ügy megvizsgálása és eldöntésére határidőt tűzzön ki.

9. A nádor hatalmaskodási és birtok ügyekben, minden nemest maga elé idézhet, bírói hatásköre nagyobb minden más bírákénál, — mert míg a többi országbírái csak hatalmaskodási esetekben bíráskodnak, a nádor minden ügyekben ítél.

A nádor az általa kiszabott bírságokról tetszése szerint rendelkezik, a király azonban ezeket elengedheti.

10. A nádor a király távollétében, hivatalánál fogva helytartó, a király hatalmát, hozzá rendelt társaival, kiknek ő feje elnöke, helyettesíti. Kegyelmet és adományokat azonban nem adhat és olyakat nem tehet, melyek régi szabályok szerint kizárólag a királyt illetik.

Decimo quoad Regiam Majestatem sive in exercitu sive aliter extra Regnum agere si contingat, Palatínus ex officio debet in Regno semper esse locumtenens, et cum aliquis penes ipsum deputandis (quorum tamen ipse Caput et superior esse debet, omnia facere, et exercere, quae Rex ipse posset, et deberet, potest.

Demtis tamen gratiis, et possessionibus jurium ad coronam devolutorum, — Practerea aliis illis, quae directe ad Regiam dign tatem, ex antiqua ordinatione pertinuerunt.

11. A nádor a kunok főispánja és főbírája, ezért a kunoktól Lajos és más királyok rendelete szerint 3000 arany évi dijat húz.

Habét Palatínus ex officio judicare totam Cumaniam, et est semper Comes, et judex Cumanorum, a quibus pro hujusmodi officio et laboré, debet habere quoad annum 3000 aureornm, Prout hoc ex litteris Ludoviei, et aliorum Regum praedecessorum manifeste colligitur.

12. Dalmátia főbírája, és ezért néhány Dalmát sziget jövedelmét huzza.

Tota Dalmatia subjacere debet judicio palatini, et pro proventibus, habét in illa, certas insulas.

1486. Budai országgyűlés számos törvényeket alkotott, leginkább a törvénykezést rendezte.

1. A nádori megyei törvényszékek eltörültetnek, ha azonban valamely megyében a gonosztevők elszaporodnak, ő felsége a megyének megengedi, hogy a megye a főispánnal a gonosztevőket kiirtsa.

2. A kiáltványos gyűlések és rövid idézések örök megszüntetnek és eltöröltetnek

8. A nyomozások, idézések, behelyezések és végrehajtásoknak, a káptalani és konventi bizonysággal! foganatosítására,

a nemesség a főispánnal együtt megyénként, a megyében lakó vagyonosabb nemesekből, a megye kiterjedése arányában 8—12 nemest, vagy ennél többet, vagy kevesebbet válasszon. A választottak egy évig kötelesek szolgálni, mint a káptalan és konvent beliek, a törvényszék előtt következő esküt tesznek le, ki a választást el nem fogadja, 25 márka büntetést fizet. Eljárásukból megtérve, eskü alatt kötelezik magukat, mint a káptalan és konventi bizonyságok, hogy eljárásukról hü jelentést adnak be — Ki hamisan jár el, 25 márka bírságot fizet, becsületét veszti, többé nem tanuskodhatik, ha tanú képessége királyi kegyelem által vissza nem állitatik.

In quolibet Comitatu Comes, cum universitate nobilium teneatur ex potioribus, et personalem ibi residentiam facientibus decem, vei duodecem, aut octo, et eo plures, vei pauciores juxta comitatus exigentiam eligere, et illi duntaxat debeant, et possint, ad faciendas inquisitiones, evocationes, statutiones, et alias executiones, cum testimonio Capituli vei Conventus proficisci, qui onus illud infra annum integrum supportare teneantür.

Quamprimum autem eligentur, sicuti electi Capitulares, et Conventualesjta et illi, in sede judiciaria, juxta subscriptam formám, juramentum deponcre tencentur.

Et si qui onus eis impositum suscipere recusaverint, in 25 marcas, per Comitem confestim, et irremisibiliter exigendis convicti habeantur es facto.

Cum vero de aliqua executione revertentur, sicuti testimonium Capituli vel conventus, in Capitulo, vel Conventu juramentum praestare debeant, et teneantur, quod id, quod viderunt, fecerunt, audiverunt, et resciverunt, et executi sunt suo modo fatebuntur.

Si vero falsitatem aliquam commisisse reperti fuerunt, honorem, et humanitatem predidisse censeantur, et insuper per comitem in 25 marcis convincantur, eo facto, quodque de caetero nunquam testimonium de aliqua re, neque intra, neque extra judicium, sine speciali gatia Regiae Majestatis facere valeant.

9. Szolgabíráknak megyei lakos, birtokos nemesek választassanak, a választást el nem fogadó 50 márka bírságot fizet.

In quolibet comitatu, nobiles bene possossionati, ex residentibus eligantur. Quicunque verő, sic electi, assumere onus recusaverint in 50. marcis, immediate per comitem exigendis convincantur eo facto.

60. Király ő felsége az egyház és országnagyok tanácsa és akaratával, minden megyébe főispánnak egy főurat, vagy más tekintélyes, vagyonos, alkalmas embert nevezzen ki. A főispán, alispán, vagy alispánoknak kizárólag megyei tekintélyes férfiakat nevezzen. A főispán esküt tesz a király, az alispánok a megye előtt.

Regia majestas cum consilio et voluntate praelatorum baronum suorum, debeat in quolibet comitatu aliquem baronem vei alium nobilem, et bene possessionatum hominem, qui scilicet sufficiens, et idoncus videbitur, in comitem parochialem praeficere; et ille teneatur, ex illő comitatu, et non aliunde, notabilem viliim aliquem pro vice comite vei vice comitibus eligere. Qui omnes juxta scriptam juramenti formám, juramentum, — comes eoram Regia Majestate, vice comites verő in ipso comitatu praestare teneantur. ·

58. A megyei törvényszék sértők, Sigmond szerint 25 marka birsággal bűntettetek.

Violatores sedis judiciariae in birságio 25 marcarum convincantur et puniantur.

67. A fő vagy alispánok, szolgabíráknak végrehajtásoknál ellenszegülő nemes 25 márkával büntettetnek.

46. 0 felsége igazolatlan panaszra, ha a vád súlyos is, a nemesek birtokait el nem foglalhatja; de írjon a főispán és szolgabírákhoz, ezeknek rendelje meg a vizsgálatot és kimerítő jelentést. Ezen vizsgálat nyomán intézkedjék, váljon a bevád-. lőtt cselekmény birtokvesztést vagy más büntetést érdemel-e?

Ő felsége, felségsértés és hűtlenségben, az egyháznagyok és bárók tanácsa nélkül senkit sem maraszthat el.

Regia Majestas ad simplicem quacrelam, quantumvis graven! et enormem, bona Regnicolarum non faciat occupare.

Séd acceptá quaerela scribat ad comitem et electos nobiles ipsius comitatus, eisdemque committal, nt quacrelam resciant, et Regiae majestati fideliter rescribant

Quae tamen ex illorum attestatione videat, cognoscat et deliberet, quid illis faciendum erit. Et an bonorum occupationem, vel aliam pocnam merebuntur.

Item quod Regia Majestas neminem Regnicolarum sine Baronum et Praelatorum consilio, nota seu crimine infidelitatis punire valeat.

3. Évenként két királyi törvényszék tartassák, melyben az ország főbb bírái közül legalább kettő, vagy azok helyettesei jelen legyenek; ezek távollétében törvényszék nem tartható.

4. Minden per legfölebb négy nyolczadon fejeztessék be.

5. Ha a perlekedők kiegyezkednek, a bírák tőlük semmit sem zsarolhatnak.

6. Ismétli a 4-iket.

7. Halasztási királyi engedélyek, csak az országtól távollevők, a királyi követségek és várak, a had s királyi szolgálatban elfogultaknak adatnak, az országból távollevők halasztási engedélye is csak három nyolczadra terjedhet.

10. A káptalanoktól valóságos kanonokok kiküldését rendeli, ezeket esküvel erősített jelentésre kötelezi, eljárásukat szabályozza.

11. Apátok és prépostok, kizárólag a rend tagjaiból neveztessenek.

12. A zárdák a püspökök által kétszer vizsgáltassanak meg.

13. A nemesi anyák, leányok, nővérek csak birtokügyekben idéztessenek be.

14. Szabályozza a bírói nyomozást, a tanuk egyenkénti megesketését, kihallgatásuknál megrendeli a felek kiküldetését. A tanúskodástól a nemteleneket és hamisan esküvőket elmozdítja. Az esküt a felperesnek adja, a hatalmaskodásban elmarasztalt fizeti a kárt és 4 marka bírságot (100 aranyat.)

15. Hatalmaskodós esetei a következők:

Nemesi ház megtámadása, birtokfoglalás, nemesek letartóztatása, megveri se, megsebzése és megölése; szabályozza az eljárást, a bírót feljogosítja az eskünek a fel- vagy alperes részérei oda Ítélésre.

16. Az ellentállás, hatalmaskodási cselekmény.

17. Adósságoknál a bíró a kötelezvény szavai szerint ítél, és mindjárt az első törvényszéken Ítéletet hoz.

18. A törvényes párbaj birtok és hatalmaskodási perekben örökre eltörültetik, csak a bizonyítékok teljes hiányában engedtetik meg; ez eset azonban a hatalmaskodási és birtok ügyekben lehetlen; — a párbajok nem a törvényszékek, de a királyi udvar előtt tartannak.

20. ítéleteket az ítélő mesterek, és nem korcsmákban némely országbírói jelenlétében hozhatnak. Az ítéleteket, ha az ügy a királyi ítélő mesterek előtt folytattatik, a nádori ítélő mester, ha a nádori előtt, a királyi vagy országbírói ítélő mester is tartozik aláírni és megpecsételni.

21. A bánok, vajdák, fő és alispánok bíráskodásától mentesítő kiváltságok ezennel megszüntetnek, ezek alul csak a király közvetlen hatósága alá tartozó örökös főispánok vétetnek ki.

22. A király által adományozott birtokot, ha az adományozásnak az adomány tettleges birtokosa ellent mond, elfoglalni tilos; ha az ellentmondás daczára az adományozott a birtokot elfoglalja, a főispán köteles őt a birtok odahagyására felszólítani; ha felszólításának nem enged, köteles őt az igazság kinyomozása után a birtokból kivetni; ha erre ő maga képtelen, segélyére az egész megyei nemesség köteles felkelni, ha a foglalóval az összes megye sem bir, a király tartozik a birtokot visszafoglalni.

23. Azon adományok, melyek „de manibus regiis“ záradékkal ellátvák ugyan, de valósággal a király által elfoglalt birtokokról szólnak, érvénytelenek.

24. A király által egy év óta adományozott birtokokat, ha azokat törvénytelen birtokosok bírják, törvénytelen birto-

kosai a királyi adományozottnak 1 év alatt adják által; ha nem, ellenükbe a 22. szerinti eljárás alkalmaztassák.

25. Ha a tulajdonos a zálogtartót a zálogos összeggel megkínálja, ez a birtokot rögtön tartozik kibocsátani, ha nem teszi, az ügy az első törvényszéken eldöntetvén, a bíró a valódi tulajdonost behelyezi, a zálogtartó elveszti az összes zálogos összeget, és ezenfölül büntetésül hason összeget fizet.

26. Ha valaki fiú nélkül hal el, és a király öröksége nem világos, a király a birtokot elfoglalja, zárgondnokot nevez. A birtokhoz jogot tartók kötelesek a nádor előtt jogaikat 1 év alatt igazolni. Ha jogaikat bebizonyítják, a nádor a bír'okot nekik, ha nem, a király adományosainak adatja át.

A birtok az özvegyek és leányoktól csak akkor vétetik el, ha jogaik érvénytelensége bebizonyul. Az illetők kötelesek jogaikat egy év alatt igazolni. Ha az özvegyi jog érvénytelensége bebizonyul, a birtok tőle csak hozománya teljes kielégítése után vétethetik el.

A leányok az atyai ház és abirtok ψ-ének használatában hagyatnak, ha férjhez mennek, ezért pénzzel elégitetnek ki.

Ha a leány szegény emberhez atyai, vagy fi véri engedelemmel ment férjhez, a negyedet természetben megtartja, ha nem, árával pénzül elégitetik ki.

27. Ha a a birtok behelyezésnél a birtokos ellent mond, a királyi adományos azt erővel el nem foglalhatja. Az ellentmondó, jogát, ha nem régi birtokos, köteles egy év alatt igazolni, ha nem teszi, a nádor a birtokot az adományozottnak adja által, a női hozomány azonban mindenkor kielégítendő.

28. Egyházi, világi peres ellenfelét, egyházi átok alá nem vetheti.

29. Idézés nélkül csak nemtelen, világos adós fogathatik el, különben a hitelező adósát tartozik a főispán elé idéztetni, ha az adós nem fizet, hitelezőjének a nála lévő tárgyak adatnak át, ha ezek adósságát nem fedezik, személye is átadatik.

30. 31. Az udvarhoz és hadjáratokra utazó egyház nagyok, bárók és nemesek, az ország lakosainak kárt és méltatlanságot ne okozzanak.

A. király katonái, maguk és lovaik élelmét, a király által szabályozandó áron készpénzzel fizessék ki, ha kárt tesznek, a király a kárt és a perköltségeket fizesse ki. A huszárok más birtokain ne telepedjenek le, kik ezt teszik, azokat a főispán vezettesse ki, ha erre ön erejével képtelen, segélyére keljen fel az egész megye Ha a főispán hanyag, kötelességét nem teljesíti, a kárt köteles tulajdonából kárpótolni.

32. Lengyelek és Velenczéseknek vár és birtok eladás tilos.

33. Az urak tisztjei kárt ne okozzanak, káraikért urok felelős.

34. A szökevény tisztet új ura, régi urának tartozik kiadni.

35. A főispánok kötelesek a megyei főbb birtokosokkal együtt a vámokat megvizsgálni s erről ő felségének jelentést tenni, a király a vám illetéket e szerint vetteti ki, ha valaki a kiszabottnál nagyobb vámot vesz a főispán a birtokosabb nemesekkel együtt, rajta a kárt megveszi, a kárvallottat kielégíti, ha a vámtulajdonos zsarolását ismétli, vámhasználata, királyi kegyelemig felfüggesztetik. — Ha a főispán maga is vámtulajdonos, vámját, két szomszéd főispán vizsgálja meg.

36. A lakodalmas parasztok vámot nem fizetnek.

37. A bánok, vajdák, főispánok az egyházak javait ne foglalják el.

38. A fogoly gonosztévőt szabadon bocsátó, a kárvallottnak kárát, a főispánnak a fogoly vér díját téríti meg.

39. A parasztok szabad költözködése megujitatik, a más jobbágyát erővel elhnrczoló megbüntettetik.

40. A 10-edről a koronázáskor hozott rendelet megujittatik.

41. 42. A 10 edelésnél a Zsigmondkori szokás megujittatik, a parasztok az egri püspökségben, a tizedbe esett állatokat, kötelesek Mihály napig maguknál tartani.

43. Az urak a tizedet ne károsítsák meg.

44. 45. A tized tárgyában Rómában folytatott perek

megszüntetnek és a királyi törvényszékhez tétetnek át. Ezentúl Rómában senki se merészeljen perelni.

47. Hűtleneket magánál 14 napnál tovább senki se merészeljen tartogatni, ezalatt őket kegyelem kérés, igazolás végett a királyhoz küldheti, ha azonban az illető kegyelmet nem nyer, őtet többé magához nem fogadhatja, — ki ezen törvény ellen vét, várát, birtokait elveszti.

48. A főispánok, ha a birtokosok a birtokaikon tanyázó gonosz-evőket el nem fogják, kötelesek azokat elfogatni. Ha a parasztok ellentállanak, a főispán a parasztokat is fogasba el; ha az urak tisztjei ellentállnak, de a gonosztevők kiadatását megígérik, ezzel tartozik a főispán megelégedni; ha azonban ezt nem teljesítik, az urak birtoka is királyi kegyelemig foglaliassék el. Ha az ur maga, a gonosztevők és parasztok elfőgatásának ellentáll, őket a törvényszéknek át nem adja, birtoka örök időkre elkoboztatik.

49. A magán arany és ezüst bányákra a régi törvények megujittatnak.

51. A szándékos gyilkosok, a törvény rende szerint halállal büntettessenek.

52. A bírságok a per bevégeztével, a felperes kielégítése után hajtassanak be; a fizetni nem akaró vagy nem tudónak bírságok fejében hasonértékü birtoka foglaltatik le.

53. Ki pőrét a királyi törvényszék elé oknélkül fölebbezi, kettős birságban marasztalták el.

54. Az ítélő mestereket gyanúsító, rágalmazó, ugybüntettik, mint lakolt volna a ítélő mester, ha ellene a vád bebizonyul.

55. A hatalmaskodás, rágalom, hamis iromány ok készítése, vagy más főbenjáró ügyben elmarasztalt nemest, a bíró azonnal elfogatja, 3 napig magánál tartja, ha ez alatt az elitéit a fölperéssel ki nem egyezik, neki átadja, ki ha az elítéltet kivégzi, vagy az ítéletet rajta végrehajtja, ezért feleletre nem vonalik. Az elitéit családja, rokonai, az ő bűneiért nem terheltéinek, gyermekei, rokonai a nála találtattakon kívül, minden vagyonát öröklik.

56. Lajos 10. 19. törvényeit megerősíti.

57. A papok és egyháziak birtok pereire Lajos törvényeit megerősíti.

61. Az egyházakat megtámadó csapat kapitánya vagyonát veszti; ha nemtelen, megégettetik, a sereg vezére köteles ezen büntetést végrehajtani, ha nem teszi, a király hajtatja végre, bárki serege teszi ezt köteles az egyházat kiengesztelni. Ha azonban a seregek élelmi szükséget szenvednek, a pap vagy bíró tartozik a sereget eleséggel kész fizetés mellett ellátni.

62. A nemesi birtokon erőszakoskodók hasonlóan bűntetteinek.

63. A meggyilkoltak temetéséért, a papok több dijt, mint eddig szokásban volt, nem követelhetnek.

64. A megye által kivetett megyei költségeket a megye pénztárába birtok aránylag minden nemes, bár hol lakik, birtoka után tartozik befizetni; az országgyűlési követdijak fizetésétől fölmentetnek, a király által az országgyűlésre személyesen meghitt egyháznagyok, bárók és nemesek, különben a megye más költségeihez, mindenki kivétel nélkül járulni tartozik.

Otnnes et singuli cujuseunque status et conditionis possessionati homines existant, et in quocunque comitatu constituantur, expensas per comitatum disponendas, de bonis et possessionibus suis, ad rátám portionéra, sívé sortem eorumdem, in medium communitatis persolvi facéré debent, et teneantur.

Demtis tamen illis Dominis praelatis, baronibus, caeterisque possessionatis, qui tempore congregationis ad Regiam Majestatem nominatim et personaliter per litteras vocabuntur. Verum tamen alias, cum scilicet factum comitatus agitur, quilibet contribuere debet.

65. A megye törvényszékeken! fegyveres megjelenés tiltatik. — A főispán a fegyvereseknek fegyvereit elveteti, — ha nemes, 1 nehéz márkát fizet, ha nemtelen, 48 óráig kalodába záratik.

66. A vásárosok fegyvereiket, hason büntetés terhe alatt, hagyják a korcsmában.

68. Az ország főbírái következők: a nádor, országbírája és cancellár; — ezek magok minden perben ítélhetnek, a királyi törvényszékeken hívatlanul megjelenhetnek, arra tanukat rendelhetnek. — A tárnok, főudvarmester, dalmát, horvát, tót országi bánok, erdélyi vajda az ország főbírái közé nem számitatnak; s ennélfogva hívatlanul az országos törvényszékeken nem kötelesek megjelenni, ha azonban a törvényszéken megjelennek, ott helyük van, sőt helyetteseik is megjelenhetnek; — az ország fő bírái engedelme nélkül azonban a törvényszék elé senkit sem rendelhetnek. — Az ország főbírái, a király és többi országnagyok távollétében is ítélhetnek.

69. Egy ügyvéd csak 14 pert vihet.

70. A megkezdett perek, szokás szerint fejeztessenek be.

71. Ki irományainak a törökök, csehek, lengyelek németek által 60 év alatti elraboltatását állítja, azt tanuk által igazolja.

72. Az egyháziak és világiak egyenlően büntettetnek.

73. Az országos bírák, a nádor, országbíró, cancellár, tárnok, alcancellár, ezek itélőmesterei, a tótországi bán, erdélyi vajda, a főispánok, hivatalba léptükkor, a király, az alispánok, szolgabírák, a megyeel őtt következő esküt tesznek le:

„Esküszöm az élő Istenre, boldogságos szűz Mária, Isten anyjára, és Istennek minden szentéi és választottéira, hogy minden előttem perlekedőnek az előttem! ügyekben, félretéve félelmet, gyűlöl séget, barátságot, szeretetet, szívességet, kedvezést, jutalmat, nem tekintve a fél gazdagságát vagy szegénységét, Isten és az igazság szerint igazságosan, tehetségem szerint fogok ítélni, és Ítéletemet végre is hajtandom.[K]

74. A káptalanok dijjait szabályozza.

75. A káptalannál letéteményezett pénzek utáni járulékot szabályozza, illetőleg a régit ismétli.

76. Szól a perdijjakról.

77 Statutiók és határjárásoknál 'minden szomszédok hivassanak be, neveik a káptalanok erről kiadandó okmányaiban soroltassanak elő.

Az elősorolt számos törvények közül közjogi becsüek az: 1458: 2. 3. 4. 12. 13. — 1458. bevezetése, a 19. 55. az 1459. 9. 11. - 1462. 1. 2. — 1463. 8. 9. 24. 25. 27. 28. 29. — 1464. 1. 3. 9. 18. 22. — 1467. 2. 7. — 1468. 4. 7. 9. 10. 13. 16. 21. 23. 24. — 1472. 6. 7. 15. - 1475. Γ 2. 3. 8. — 1478. 1. 2. 3. 5. 6. 7. 9. 10. 14. — 1481. 14. — 1485. 1. — 1486. 1. 2. 8. 9. 60. 46. 20. 21. 30. 31. 35.47. 48. 61. 62. 64. 68.

I. *Az alkotmányt ismételve megerősítik.*

a) 1458. Szilágyi törvényei, melyek az ország összes törvényeit, szokásait kivétel nélkül megerősítik.

b) 1458. megerősíti Albert törvényeit.

ej 1464. koronázási hitlevél, mely 1. pontjábanII. Endre és Nagy Lajos törvényeinek megerősítését ismétli.

d) 1467. 16. melyben Mátyás magát koronázási hitlevelének megtartására újólag kötelezi.

e) Az 1472: 15. 1475: 1. 1478: 14. 1467: 16. törvény, illetőleg királyi ígéret ismétlései.

II. *Az ország adójogát tárgyalják:*

a) 1458: 5. és 1458: 55. Ezekben előbb Szilágyi, később Mátyás biztosítják a nemzetet, hogy a szokásos kamara nyereségen kívül semminemű más adót, semminemű ürügy alatt kérni nem fognak.

b) 1468: 7. az országos adót a királyi adószedő és megyei szolgabírák által közösen rendeli beszedetni.

c) 1468: 4. az adószedők zsarolását korlátozza, őket kárpótlásra kötelezi.

d) 1470. bevezetésében Mátyás a nemzetet biztosítja, hogy akaratja ellen adót nem vet ki.

e) 1470: 1. az adó kivetésben az 1467:7. törvényt

ismétli, az adó kivetéseknél! kihágásokban eljárás, illetőleg elégtételadásra, a megyegyülést hatalmazza fel.

f) 1471:11. Mátyás a nemzetet újólag biztosítja, hogy a rendes kamara nyereségen fölül több adót ezentúl kérni nem fog.

g) 1471: 2. Az adó zsarolások ellen a papságot biztosítja

h) 1472: Királyi biztosítás az önkényes adó kivetés és zsaroló behajtás ellen.

i) 1474: 1. Kapunként 1 arany forint adót ajánl fel.

k) 1474: 4. Az adó összeírását két a megye által válasz tandó nemesre bízza.

l) 1475: 2. 3. Az előbbi országos adójogot a királyi önkény ellen újólag biztosítja.

m) 1478: 1. 2. Öt évre évenként minden kapu után fizetendő 1 arany forintot ád, az adó kivetésére megyénként 1 nemes választását rendeli, az összeírást a megye gyűlése elé rendeli terjesztetni.

III. *tAz országgyűlések évenkénti tartásáról intézkednek:*

a) 1458; 13. Az évenkénti országgyűlés határnapjául Pünkösd napját tűzi ki, a birtokos nemeseket megjelenésre birtokvesztés súlya alatt kötelezi.

b) 1471: 1. Az évenkénti tartást ismétli.

IV. *íA Ijadügy ékről rendelkeznek:*

a) 1458: 2. Szilágyi a kiskorú király nevében magát kötelezi az országnak a korona jövedelmeiből megvédésére, a királyi sereg elégtelensége esetében kötelesek a zászlósok, főpapok és egyháziak hadi illetéküket kiállítani, ha ez is elégtelen, a nemesség fejenként felkelni.

b) 1459: 9. A megyei nemesség és katonaság vezetését V. László és Hunyady János törvényei mellőzésével a király által kinevezendő vezérekre bízza.

c) 1459: 11. Megengedi hogy az eddigi törvények mellőzésével, a megyei katonaság a király parancsára, az ország határain túl is 3 hónapig katonáskodjék.

d) 1463: 5. A katonai kötelezettségtől mentesítő királyi engedélyeket megszünteti.

e) 1463 · 8. A megyei katonai illeték kiállítását a fő és alispán, és 4 megyénként választandó nemesre bízza.

f) 1463: 20. A táborban meg nem jelenő főur, egyházi nagy és nemes, kárpótlásul kétszeres badiköltséget fizet, míg ezt ki nem elégíti, birtokai lefoglaltatnak.

g) 1463· 9. A hadakozás! kötelezettséget az egész seregre 3 hónapra emeli.

h) 1475: 3. Az eddigi hadi adót megszüntetve, szükség esetében, nemesi fölkelést rendel.

i) 1478: 3. Öt évre, ha az ország a szomszéd fejedelmek és a romániai basa által megtámadtatik, felkelést rendel.

k) 1485: 4. A honvédelmi sereg vezérletével, a király parancsai alatt a nádort bízza meg.

V. *A vénz és sóról rendelkeznek'.*

a) 1458: 12. Új teljes értékű pénzt rendel veretni.

b) 1463: 27. 28. 29. A király teljes értékű tartós pénzt veressen, pénzverési engedélyt senkinek se adjon, az adottat vonja vissza

c) 1464: 9. 22. 1468: 4. E rendeleteket ismétli.

d) 1474: 3. A sóbányák megvizsgálására, a só szállítások rendezésére az országgyűlés biztosokat nevez.

VI. *A helytartói és nádori jogokat szabályozza:*

1485: 1 3. 4. 5. 6. 7. 10. 11. 12. Ezek szerint a nádor a kiskorú király természetes és törvényes gyámja, a királyi család magvaszakadása esetében, király választási gyűlést tart, a távollevő király helytartója, ha a király alkalmatlan, diplomatice érintkezik a kűlállamokkal közbenjáró a nemzet és király között, — a honvédelmi sereg vezére — az ország legfőbb bírája, a kunok és jászok főkapitánya, Dalmátia főbírája.

VII. *ιA király személye és méltósága sért/jetlensecjét biztosítja:*

a) 1458: 4. Hűtlenségnek bélyegzi még a király személye elleni illetlenséget is.

b) 1462: 2. Hűtlenség! büntetéssel sújtja a korona elleni nyílt ellenszegülést.

VIII. *személy és lirtokjogot biztosítják:*

a) 1464: 3. Nemest hűtlenség és felségsértésben a király csak az ország és egyháznagyok tanácsára maraszthat el.

b) 1468:7. A törvénytelenül elzárt nemesek szabadon bocsátását elrendelve, csak az elítélteket engedi elzáratni.

c) 1471: 1. Nemest a király ítélet nélkül nem záratthat el.

d) 1478: 9. 10. A személy és birtok szentségét újólag biztosítja.

e) 1486: 46. A nemesek elleni vádakat a király, a főispán és szolgabírák által nyomoztassa, megerősíti az 1464:3-kat.

f) 1464: 10. A nemesek birtokát a király csak törvényes ítélet után veheti el.

g) 1468:7. A nemesek birtokát a király egyszerű panaszra el nem veheti, az elfoglaltakat adja vissza.

h) 1468: 9. A királyi fuvarosok, lovászok kárt ne tegyenek, élelmi szereket ne zsaroljanak.

i) 1468: 14. Az udvariakat az ország lakosainak bármi tulajdonuk erőszakos elvitelétől eltiltja.

k) 1468: 10. A király a végvárakat erőszakosan ne élelmezze.

l) 1471:20. A király sáfárjai erőszakosan vásárokon fizetés nélkül, áruczikkeket számára ne vegyenek el.

m) 1471: 21. A katonák zsarolását eltiltja és azokat keményen büntettetni rendeli.

n) 1471:23. A királyt a jogta'an foglalások visszaadására kötelezi.

o) 1475: 25. A katona kihágásokra hozott 1471: 21. törvényeket megerősíti.

p) I486: 61. 62. Az egyházakat feltörő, onnan élelmeket rabló, ott erőszakoskodó csapat kapitányokat, ha nemesek, jószágvesztés, ha nemtelenek, megégetéssel bünteti.

q) 1486: 46. Hűtlenség! és felségsértési esetekben az 1463: 3. törvényeket megerősíti.

r) 1458:4. 1462: 1. 1463:25. 1478: 13. Anyolczados törvényszékek rendes megtartását rendeli.

s) 1486: Az ítélő mesterek Ítéletüket Írják alá.

t) —: 21. Az ország rendes bírái bíráskodásától felmentő kiváltságokat megszünteti.

u) 1462: 1. A kiáltványos gyűlések Zsigmond szerinti megtartását rendeli.

v) 1478:7. A kiáltványos gyűléseket öt évre felfüggeszti, azontuli megtarthatásukat az egyház és országnagyok beleegyezéséhez köti.

w) 1481: 11. Egy évre a kiáltványos gyűléseket felfüggeszti.

x) 1486: 1. 2. A kiáltványos gyűléseket véglegesen eltörli.

y) 1467: 2. A vár és egyháznemesekre adót vet.

z) I486: 48. A gonosztevők elfogásának ellentálló fejével lakói.

0) 1458: 13. 1468: 11. A jobbágyok szabad költözködését biztosítja.

IX. *tA megyék körét szabály ózzák:*

a) 1459:9. A megyei vezér választás jogát a megyétől elvéve, ezt a királynak adja.

b) 1463: 8. A megyei katonai illeték kiállítását, a fő és alispán, és 4 választott megyei nemesre bízza.

c.) 1470: 1. Az adót a királyi adószedő és szolgabírák együtt vetik ki, az ez elleni panaszokban a megye ítél.

d) 1474: 4. Az adó összeírására a megye két nemest választ.

e) 1478: 5. Az adó összeírására megyénként egy nemes választatik, ezen összeírás a megye elé terjesztetik.

f) I486: 8. Megyénként a megye nagyságához! arányban, a nemesek és főispán által 8--12 nemes esküdt választatik.

g) I486; 9. Szolgabíráknak birtokos megyei nemesek választassanak.

h) 1486: 60. A király főispánnak és alispánnak birtokos megyei nemeseket nevezzen; — a fő a királynak, az al a megyének esküszik fel.

i) 1486: 46. A főispán és szolgabírák nyomozzák a nemesek elleni vádakat.

k) i486: 35. Területi vámügyekben a megye jár el.

l) 1458: 3. Megyei törvényszékek tartassanak személy és birtok ügyekben.

m) 1486: 58. 67. Megye törvényszék-sértés a fő és alispánoknak végrehajtásoknál! ellentállás 25 márkával büntettik.

n) 1486: 65. A törvényszéken fegyveresen megjelenő, fegyverét veszti.

o) 1486: 26. Magvaszakadás esetében (Sigmond törvényei mellőztével) zárgondnokot a király, és nem a megye nevez.

A birtokviszony altal és törvénykezést rendező törvények közt érdekesek az:

1458: 29. Mely a rendes főtörvényszékeknek megveti alapját, a hatalmaskodási bűntényeknek a rendes törvényszéki idényen kívüli tárgyalást megrendeli.

30 Hatalmaskodási perekben 32 napi idézési határidőt tűz ki; 32—33 e tárgyban a halasztási parancsokat megszünteti.

1462: 2. Az országos bíráknak, bírói eljárásoknál! támadóit mint hűtleneket rendeli megbüntetni.

1464: 7. 8. Némely hatalmaskodásoknál kétszeri halasztást enged.

1468: 12. Adóssági ügyekben a Zsigmondkori eljárást megerősíti.

1486: 17. Adósságoknál a bíró a kötelezvény szavai szerint ítél és mindjárt az első törvényszéken ítéletet hoz.

1470: 9. Az országos törvényszékek tartamát 40 napra határozza.

1472: 14. Gyilkossági perek egy törvényszéken fejeztessenek be.

1486: 4. Minden per legfölebb egy év alatt végeztessék be.

14. Szabatosan rendezi a bírói eljárást.

25. A zálogos birtokost, ha az idő elteltével a zálogos summával megkináltatva, azt ki nem bocsátja, a zálogos summa elvesztésére és hason mennyiségű birság fizetésére kárhoztatja.

29 Idézés nélkül csak nemtelen, világos adós fogathatik el.

52. A bíró a fölperes után elégitetik ki.

53. Az ok nélkül föllebbező kettős bírságot fizet.

55. A ki nem egyezett alperes ítélet után az ítélet végrehajtása végett a fölperesnek kiadatik.

68. Megjelöli az ország főbíráit.

75. 76. 77. Szabályozza a statutiók és határjárásoknál! törvényes eljárást.

A nemzet Mátyás megválasztása által az alkotmányt akarta biztosítani, reménylte, hogy a közép rend jelöltje, a forradalom gyermeke, a törvény őre, a nemzet atyja, az idegenek és oligarchia ostora leend; — számításaiban csalatkozott, hosszú uralma folytonos törvény sértés, tervszerinti következetes alkotmányellenes harcz volt; — ízenként szaggatá szét az alkotmány biztosítékait, a törvény köpenye alatt megtörte a nemzet daczát s tulajdon törvényeivel igázta le.

Mátyás kitűnő lángész, kora első államférfiainak egyike \ olt; — az ország belviszonyairul, mint gyermek atyja házánál tiszta fogalmat szerzett, megtanulta a nemzet jellemét, a főurak által atyja ellen intézett folytonos fondorlatok közt megszokta az óvatosságot, kitűnő esze fékezte szenvedélyeit, a hízelgő ellenektől környezett király csakhamar maga is az ámítás nagy mestere lön ·, — sírt és nevetett, érdekei az események kívánalma szerint hizelgett, midőn csalni akart, gaz-

dagon megajándékozta ellenét ha el nem tiporhatta; — bűnbánó arczot öltött midőn a nemzet haragja szétzúzással fenyegette, ígéretet ígéretre, törvényt törvényre halmozott, midőn a nemzetet nem nélkülözhette; visszavonta szavát, ismételve megszegte ígéretét midőn a helyzet ura lett; — czéljaira felhasznált minden embert és eseményt, villámként sújtott midőn a tétovázás, kímélet veszélyes volt, üstökénél ragadta meg ellenét, nem kímélte személyét, midőn koczkáztatás által döntő előnyt nyert, kíméletlenül megsemmisité kényuralma elleneit, megalázta, megtörte mindazokat, kik tehetségük, befolyásuk, népszerűségük, anyagi helyzetüknél fogva önkényét ellensúlyozhatták volna. — ösmerve a nemzet hiúságát, pazar fénynyel környezte udvarát, a tömeg a trón fényét a nemzet méltóságával összetévesztve, vélt dicsősége fenntartására szívesen oda adta, megtakarított filléreit, egyesek a fénytől elbűvölve, siettek a ragyogó nap körébe, mely a nemzet életnedvét kiszáritá. A nemesség az Albert utáni belháborukban kimerülve, nyugalom után vágyott. Mátyás e hajlamot gondosan ápolta, kerülte a törökkeli háborút, melyből a nemesség magát becsülettel ki nem vonhatta volna; eleinte a honvédelmet csekély adóval fedezte, a nemesség örült, hogy a terhet jobbágyaival kis áldozattal fedezheti; később zsoldosokat állított, és midőn az állandó katonaság az összes nemességnél hatalmasabb lett, az adót ötszörösen emelte; a nemesség felébredt, de későn, a király már nyakára nőtt.

Czéljai kivitelére felhasználta a rendek kölcsönös ellenszenvét, különböző érdekeit. Róma befolyásával hatva a főpapságra, általa kivitte a cseh háborút, hogy a clérust a nemzettől elválassza, a főbb egyházi méltóságokra idegeneke, emelt, kezdetben a papság és nemesség által megbuktatta a fő nemességet, midőn ez megaláztatott, zsoldjába vette a főurakat, és befolyásuk által az országgyűlésen, a megyéken mesterkélt többséget szerezve, elnémította a jobb részt. Mindezt nem egyszerre, de lassan és következetesen, símán vitte véghez a nemzet csak akkor vette észre, midőn már a bársonnyal bélelt béklyóiul menekülni nem lehetett; óvatosan törvényt törvény

által törült el, nem rögtönözve, de jól kigondolt terv szerint dönté meg a szabadságot.

Ösmerve a nemzetnek az évi országgyűlésekhez! ragaszkodását, országgyűlést eleinte évenként tartott, látva azonban hogy a kényuralomra a nagyszámú országgyűlések veszélyesek, titokban a gyüléskedési kedv lehangolására mindent elkövetett; mellőzte az 14 58-iki törvényt, mely az országgyűlésen meg nem jelenő birtokos nemest, birtokvesztéssel sújtotta. Mindjárt 1459-ben a megyei nemességet megyénként, négy követ általi megjelenésre szólította fel, az országgyűlési tanácskozásokat hosszúra húzta, a vérmes természetű nemesség a halogatást megunva, kevés pénzéből kiköltekezve, lassanként haza szállingózott, a magukra hagyott megyei képviselők a mindenható királlyal és szövetségese a hatalmas oligarchiával daczolni nem mertek, megszavazták az adót; megelégedtek az alkotmányt ismételve biztositó, mindég megszegett királyi Ígéretekkel s a királyt és tanácsosait soha kérdőre nem vonták. Ez alkotmányos játékot Mátyás egész 1478-ig folytonosan játszotta; ekkor azonban már a szinlést fölöslegesnek tartva, az adót és nemesi felkelést 5 évre megszavaztatta, mi által minden hatalom kiesett a nemzet kezeiből.

Az adó megszavazás és évi országgyűléseken kívül, alkotmányunk főbb biztosítékait a nádor választás, a hadsereg fölötti rendelkezés képezte; az elsőt mellőzte, a másikat ideiglenesen a nemzettől elvette. Mindjárt uralkodása első évében a választott Gara nádort letette; nádorokat Albert törvényei mellőzésével, kizárólag ő nevezett; Gara, mint lázadó, hivatalvesztését megérdemelte ugyan, de utóda választásának mellőzése alkotmány ellenes merénylet volt. A hadügyek feletti korlátlan rendelkezést az 1459: 9. és 11. 1463: 20- 1478: 3 ik törvények által szerezte meg; az első a királyra ruházta a megyei csapat vezérek kinevezési jogát; a második a megyei katonaságot az ország határain túl is 3 hónapi szolgálatra kötelezte; a harmadik jószágvesztés helyett kettős hadi költséggel büntette a hadjáratból honn maradt nemest; a 4-ik öt évre megrendelte a nemesi fölkelést. Az első által a hadsereg a ki-

rály közvetlen parancsai alá helyeztetett; a második és harmadik az országgyűlés mellőzésével, kül támadó háborúra képesítette a királyt; a negyedik, zsoldosai szaporítására új segély forrást nyitott. — A hadüzeneti jog ugyan ezelőtt is királyi jog volt, de a hadsereg zömét képező nemesség csak országgyűlési rendelet vagy a haza megtámadtatása esetében volt köteles felkelni, ennélfogva valódilag a király csak a nemzet beleegyezésével indíthatott háborút; mert ha zsoldosai megverettek és az ellen a hazát meg nem támadta, a további hadakozással kénytelen volt felhagyni, ha az országgyűlés a háborút nem helyeselte. Ellenben az 1478-iki törvény, támadás esetében, országgyűlési tanácskozás nélkül 5 évre a felkelést megrendelve, az 1459: 11. a megyei katonaságot 3 holnapi támadó hadjáratrais kötelezve, ha bármi csekély csapat lépte is; át az ország határait, *a* nemesség köteleztetek felkelni, a megyei katonaság a háborút a haza határain túl is folytatni; ez által 5 évre a hadügy teljesen a király önkényére biza otta mert ha akarta, bármi semmis ürügy alatt is támadást intézhetett, ha vissza vonult s az ellénség követte, előállott a támadás esete és védelem kötelessége.

A személy szabadságot megingatták, a szabad tanácskozást megnehezítették az 1458. 14 62 2 hűtlenségi törvények, — A királynak, mint a souverain nép képviselőjének személye minden alkotmányos országban szent és sérthetetlen; ki a király életét fegyverrel megtámadja, őt a tróntól megakarja fosztani, magát az államot támadja meg és minden időben súlyos büntetést érdemel; de csak is ily nemű tettek nevezhetők felség-sértésnek; ha ezen aluliak is e keretbe szoríttatnak, ez már a koronának túlsúlyt ád, széles mezőt nyit az önkénynek. Mátyás törvényei a király elleni botrányt, az ellenszegülést hűtlenségnek nevezik, de sem a botrány, sem az ellenszegülés minőségét nem határozzák meg; e szerint tehát, ha a királynak tetszett, hűtlenséggel büntettethetett az is, ki az udvar vigalmait, fényűzését, a ledér király szerelmes kalandjait elbeszélte; ellenszegülésnek kereszteltethetett a törvénytelen adó megtagadása, a királyi zsoldosok rablásainak, vagy a királyi

hivatalnokoknak! ellentállás; a gyűléseken a törvénytelen királyi rendeletek elleni tiltakozás, — vagy is, minthogy ez időben felelős kormány még nem volt, — s a király neve m ndenütt szerepelt, lehetetlenné vált bármi közügynek szabad megvitatása, lehetlenné a törvényes önvédelem, kijátszatott az aranybulla záradéka és a személyes szabadság védelmére hozott számos törvények; — e drácói törvény lehetlenné, vagy veszélyessé tévé a megyei szabad tanácskozmányokat, megakadályozta a közvélemény kifejtését, megkönnyítette a királypárti követek választását, engedelmes országgyűléseket alakított; mindenhatóvá tette a királyt; a nemzetet tulajdon törvényeivel buktatta meg. — Ennek mérséklésére hozattak ugyan több törvények, az 1464: 3. hűtlenségi esetekben bírókul az ország- és egyháznagyokat jelöli ki; az 1468: 7. csak a törvényesen elítélteket engedi elzáratni; és a törvénytelen foglyok szabadon bocsátatását rendeli, — az 1471: 1. 1478: 9. 10. — Mindezek azonban fölösleges óvszerek voltak, mert csak ismétlései az arany bullának, csak az elzártaknak adták vissza szabadságukat, különben keveset használtak, mert a vád alap, a homályos hűtlenségi törvény fenn maradt, alkalmazásuk közvetve gyakorlatilag a koronának megmaradván, hatásukat vesztették, mert már a törvény hozatalakor is, és kivált később a bírákul kijelölt egyház és országnagyok, Mátyás teremtményei és eszközei voltak.

Ép oly kevéssé tiszteltetett a birtok, mint a személy szentsége, megtámadtatok ez nem csak a király, de udvaronczai és szolgái által is; — a gyakori megtámadásuk ellen időnként 12 törvény czikkely hozatott az 1464: 10. 1468: 7. 9 10. 14. 1471: 20. 21- 23. 1475: 25. 1486: 46. 61. 62. — Ezen törvények 22 év alatt, különböző években hozattak, leginkább akkor, midőn már Mátyás hatalma teljesen megszilárhult; a tulajdon eme különféle megtámadása ellen ismételve dozott törvények, csalhatlan bizonyítékai, a király általi erőszakos birtok foglalásoknak, a királyi zsoldosok, udvaronczok szemtelen rablásainak, a végvárak erőszakos élelmezésének. — Az akkori tulajdon állapotát szomorú színben tűntetik elő

különösen az 1468: 9. 10. 1471: 20. Ezek szerint a birtok jogot nem csak.a király maga tiporta, de még udvaronczai, lovászai, fuvarosai is raboltak; -- sőt sáfárai a király számára a vásárra vitt áru czikkeket gyakorta fizetés nélkül vették el. — Az 1486: 61. 62. törvény, mely az egyházak támadóit, ha a csapat kapitány nemes, birtok vesztéssel, ha nemtelen, megégetéssel rendeli fenyittetni, arra mutat, hogy a katonák zsarolásai gyakoriak, határtalanok voltak, királyi elnézéssel történtek. 1486-ban a nemzet türelme kimerült s mert a törvénytelenség súlyos és mindennapi volt, azért volt a büntetés oly súlyos.

Az ország akkori erkölcsi és anyagi helyzetét minden történet írónál tisztábban állítja élőnkbe az 1478: 6. törvény e szavai: Quia hoc Regnum ad ultimam devastationem, et exacerbationem in tantum devenit, quod jam pauperes incolae Regni hujus, vix vitae necessaria possint habere, humillibus et devotis precibus suplicamus majestati vestrae, ut consideratis nostris obsequiosis fidelitatibus, attentis etiam desolationibus Regni sui, ut idem, aliqualiter respiret, et vires suas pristinas recuperet.“ így egy souverain büszke nemzet nem beszélhetett, ez nem az arany bulla, nem ITI. Endre törvényei hangja; ez alázatos fetrengő könyörgés, melyet urához csak egy elnyomott, kisajtolt nemzet intézhetett.

Mátyás uralmának fényoldalát, az államjavak vissza szerzése, a megyei intézmény fejlesztése, és a törvénykezés rendezése kérdezék. A már Sigmond alatt is megfogyott állam javadalmak nagy része Ulászló és Erzsébet versenygései, László kiskorúsága alatt idegen kézbe kerültek. Az osztrák határi vámok nagy részét Fridrich és a bazini grófok a felvidéki vámokat és aranybányákat Giskra bitorolta, a korona javakból minden hatalmas főúr elfoglalt egy jó darabot, ennek következtében a korona kötelezett hadilletékét ki nem állíthatta, mi által szenvedett az állam védelme, a bitorlók a bányákat pusztítók és gondatlanul kezelék, illetéktelen magas vámokat szedtek, mi az ország szegényedését, a kereskedelem pangását eredményezte.

A megyei intézmény terjeszkedett az 1486:8. és 46.

törvények által, az első 8—12 esküdt választását rendelve, ez által a tisztviselői személyzete kiegészíttetett s képességet nyeit a kebelbeli ügyek önálló elintézésére; a 46-ik törvény a nemesek elleni vádakat, a főispán és szolgabírák által nyomoztatni rendelvén meg, a megyét első, mellőzhetlen hatóságnak ismerte el; emelte a megye fontosságát az 1470, 1. mely az adót a szolgabírák hozzájárulásával vetette ki, s az adó kivetési kérdésekben a megye gyűlést jelölte ki bíróul. — A megyei törvényszék tekintélyét megszilárdították az 1486. 58- 65 67. ezek a törvényszék előtt fegyveresen megjelenők fegyverét eivétetve, a törvényszékséríőt 25 márkára büntetve, az erőszakot majdnem lehetetlenné tették; mert 25 márka ez időben igen tekintélyes pénzösszeget képviselt, mit nem mindenki koczkáztathatott.

Ellenben jogait csorbiták:

a) Az 1486: 26. mely magvaszakadási esetekben, a zárgondnok kinevezését, Sigmond törvényei mellőzésével a megyétől elvette és a királyra ruházta.

b.) Az 1459: 9. mely a megyei csapatvezérek kinevezését a királynak vissza adta

c.) A kiáltványos gyűlések eltörlése, — e gyűlések teljes jogi alappal ugyan nem bírtak, sokat hasonlítottak a jelen rögtön ítélő bír óságokhoz, de e vaskorban, midőn egyes oligarchák a királylyal is daczoltak, ellenük a bírói ítéletek gyorsan, csak a kiáltványos gyűlések által hajtathattak végre; ezeken minden nemes köteles volt megjelenni, ki tehát hatalmaskodási tényeket követett el, a főispán rögtön ellene vezethette az egész nemességet és végre hajthatta az Ítéletet, mi különben királyi segély nélkül, hatalmas főúr ellenében majdnem a lehetlenségek közé tartozott.

A megyei intézmény, daczára e három törvénynek, Mátyás alatt már mellőzhetlen alkotmányos tényezővé fejlődött ki, — minden peres ügy a megye által intéztetetett; az adó és katona ügyekbe befolyt, választotta követeit, bíráit, .tanácskozhatott minden közügyekről, vagyis nélküle semmi köz és magán ügybeli intézkedés jogérvénnyel nem birt.

A birtok értéke a közbátorságra kedvezőleg hatott a törvénykezés rendezése; — Mátyásig is ugyan elég szigorú törvényeink voltak, a hatalmaskodások, adóssági és zálogügyekre az országos bírák nem hiányzottak, de a perlekedés az állandó törvényszék hiánya, az ország rendes bírái hatásköre körvonalazatlansága, a zálog kibocsátás halogatása, a hosszas idézések, a bírák részrehajlása, a statutiók határjárásoknál! helytelen eljárás, a gyakori királyi halasztó parancsok miatt, lassan haladt.

Mátyás mindezeken szabatos törvényei által sokat segített; az 1458. megalakitá az állandó királyi törvényszéket, az 1486: 68. meghatározta az országos bírák egyéni körét; az 1470: 9. megrendelte a királyi törvényszékeknek negyedévenként 40 napig tartását; — az 1458: 29. megrendelte a hatalmaskodási pereknek a törvényes időn kívüli tárgyalását, az ebbeli halasztó parancsokat nagy részt eltörölte, csak némely esetekben engedett kétszeri halasztást; 32 napos idézést rendelt. A törvényszékek állandósítása lehetővé tette a folytonos perlekedést, a törvénynapok meghatározása meggátolta a perek félbeszakítását; az ország bírói körének meghatározása véget vetett a zavarnak, mely eddig a bírák zavaros beavatkozása által okoztatott, tudta minden fél, ki az ő illetékes bírája; — az idézési határnap szabályozása mérsékelte a bírói önkényt és kedvezést. A királyi halasztó parancsok mérséklése korlátolta a király és udvar nyomását. Adóssági ügyekben a bírói részrehajlást lehetlenné tette az 148ö: 17. törvény, mely kötelezvényeknél ítélet alapjául, a kötelezvény szavait állitá fel, s a bírót mindjárt első törvényszéken itélethozásra kötelezte. A zálogügyeket korszerűen és igazságosan rendezte az 1486: 25. törvényczikk, mely a zálogos summa elvesztése és hasonösszegű birsággal büntette a zálogot, a zálogos summa letétele után vissza tartót; — ez különösen méltányos volt, mert ezen ingatag hitelű és pénzszűk korban, kölcsönök leginkább csak ingatlan zálogra adattak, a zálogos összeg a zálog természeténél fogva mindig kevesebb volt, a birtok valódi, sőt folyó értékénél is, a zálogos per hosszú húzása által tehát, a zálogbaadó

sokat vesztett, a zálogbavevő szerződése ellenére sokat nyert, ezen törvény által a hosszú perlekedés lehetlenné tétetett és az uzsora illő korlátok közé szoritatott. Gyorsiták a törvényes eljárást a nyomozások, statutiók, határjárásokat pontosan szabályozó 1486: 14. 15. 75. 76. 77. törvények. A hosszas halogatást tehetienné tették az 1472: 14. mely a gyilkossági pereket az első törvényszéken és az 1486: 4. mely minden más pereket egy év alatt rendel bevégeztetni; a részrehajló bíró ugyan e törvények daczára is húzhatta a pert, de ezt csak hivatala és személye koczkáztatásával tehette, mert ha e törvény ellenére a pert tovább húzta, törvénysértést követett el, igazságtalan eljárása világos volt, mint igazságtalan biró régibb törvényeink értelmében, melyek érvénye fennállott, hivatalától elinozdittatott és megbüntettetett. — Sajnos, hogy a királyi halasztó parancsok, melyek a törv ény és jog kijátszására az udvaronczok és főurakáltal gyakorta felhasználtattak, melyek az igazság gyors, részrehajlatlan kiszolgáltatását lehetlenné tették, csak mérsékelteitek, de nem szüntettek meg; Mátyás ezeket udvaronczai érdekében nem törülte el s fenntartotta azért, mert habár éles elméje ezek igazságtalanságát átlátta, a koronát egy hatalmas, de igazságtalan hatalmi eszköztől nem akarta megfosztani.

Papiroson az alkotmányt Mátyás uralma alatt kevés kivétellel, megtartotta Albert alatti álláspontját, sőt a nádori törvények, a megyei esküdti intézményeket tekintve, még erősbödött is; de mint a tények mutatják, Mátyás uralma folytonos törvénysértés volt, s habár önkényes tetteit a törvény fátyoléval szerette elfedni, az alkotmányt csak akkor tartotta meg, midőn ez czélzataiban nem gátolta. A nyers erőszak, a durva önkénynek nem volt barátja, nyájas, sima kényúr volt, gyilkolás nem szennyezte hosszú uralmát; — úgy hogy a nyájas modora által elvarázsolt tömeg alig érezte a vaskéz szorítását és halála után sokan vissza vágytak a bársonnyal bélelt béklyók után. — Előde, jellemtelen, gyáva gyermek, utóda tehetetlen, hülye, haszontalan hústömeg volt; a törpék közt óriásnak tetszett. Az utókor, mert ő volt az utolsó magyar

király, ki a magyar állam tekintélyét, becsületét fenntartóba, mert a nyomom szomszéd fejedelmek közt legkitűnőbb volt, nagyszerű egyéniségétől elragadtatva, kora szolgalelkü történetíróitól, kik tanyérnyalói és crónicások voltak, félrevezetve, őt legnagyobb király és magyarnak kiáltá ki; — pedig mint király és ember sokkal kissebb volt Lajosnál, mert Lajos az önként megerősített alkotmányi soha sem sértette meg, soha senkit el nem záratott, Magyarországot a hatalom legnagyobb fokára emelte, gazdálkodott az ország kincsével, tisztelte a törvényt és embert; az ország érdeke volt nála az első, személye a második; — míg Mátyás az alkotmányt következetesen szak gáttá szét, uralma alatt a török az ország alsó részeit büntetlenül pusztította, tele kincstárt, de kisajtolt népet hagyott hátra; törvénytelenül elzáratta a választott kormányzót, két érseket és számos nemest; — kisebb volt, mint hazafi és hadvezér atyjánál, ki kétszer megmentette az országot; bár a hatalom kezében volt, megveté a trón fényét, soha senkit el nem záratott, jogtalanul nem büntetett; midőn csatát nyert, országokat hódított, midőn vesztett, ellenségét is tönkre verte; míg Mátyás minden tetteinek rugója az önérdek, uralomvágy volt.

Magyar ország határait védetlenül hagyta, pénzét kisajtolta, cseh és osztrák hódításaiért, melyekre 17 évet fecsérelt, mik halálával azonnal elszakadtak az országtól, melynek pénzén és vérén vásároltattak. — Lajos és Hunyady János nap volt, mely csillogott, virágoztatott és gyümölcsöket termelt, míg Mátyás ragyogott, vakított éségettett. Történetíróink,midőn Mátyást az egekig emelék, vakon követék a Mátyáskori történetírókat, kik udvaronczok voltak, soha sem vették figyelembe törvényeinket, pedig a törvények leghűbb tükrei koruknak, — a szabadság azonos biztosítékainak folytonos ismétlése, csalhatlan bizonyítéka az önkényes kormányzat, a törvénysértés és királyi szószegésnek, mert a törvény mindig jogvédelem, hol nincs támadás, felesleges a védelem, ki szavát tartja, azt nem szükség ígéreteire emlékeztetni; — Lajos és Hunyady János, egyszer erősítették meg a nemzet törvényeit s mert igé-

retüket hűn és becsületesen megtartották, a nemzet többé nem kívánta ígéreteik ismétlését.

Mátyás kényuralma nemcsak korát sújtotta, de károsan hatott a nemzet jövőjére is; a magyar honvédelem súlypontját a nemesség képezte, ennek gyengítése, az állam gyengítése volt. Mátyás, mert a hatalmas osztálytól félt, elpuhitotta, demoralizálta, megapasztotta; észrevéve nyugalmi vágyát, gondosan kerülte a török háborúkat, melyek csak a nemesség által vívathattak volna, a kezdetben csekély adón állandó katonaságot alakított, ez által a nemesség fölkelése feleslegessé vált; a nemesség jobban megkedvelte a pihenést, elhanyagolta fegyverzetét, elvesztette harczedzettségét, megcsökkent önérzete, harczkedve, gyakorlottsága, midőn elpuhulva már az állandó hadsereggel megvívni képtelen volt, súlyos adót vetett jobbágyaira, ez által anyagi segélyforrásait apasztotta ki, — úgy, hogy a felkelő sereg Mátyás után soha sem birt oly erőt kifejteni, mint Mátyás előtt, mert részint elpuhult, részint elszegényedett. De számra is megfogyott, mert erejét Mátyás a csehek és osztrákokra fecsérelve, a felkelés mellőzve, a töröktől folytonos anháborgatott alvidék védelmének terhe, az odavaló nemességre nehezedett, ezek a dúló csatákban elvérzettek, kipusztultak, ezáltal a nemesség tekintélyes részét elvesztette.

Károsan hatott a nemzet jövőjére, a nép elszegényedése és az oligarchia hatalma által, melyet ez Mátyás utolsó éveiben szerzett. 1471-től fogva a parasztság kapunként 1 arany forintot, vagyis ötször annyit fizetett, mint azelőtt, — a nép ugyan a rendezettebb kormány alatt, megmenekülve a belháború terheitől, jobbléttel bírt mint azelőtt, de vagyonosodása nem állt arányban a reá rótt teherrel, az adó, leszámítva úri tartozásait, jövedelmének 40 százalékát vette igénybe, ez minden időben oly teher, mely mellett minden földműves kénytelen elkoldusodni; ezt növelte még a végvárak élelmezése, erődítésének terhe, a királyi zsoldosok zsarolása; a nép tehát, ha véginségre nem jutott is, de rosszabb időkre nem takaríthatott el semmit sem; — e rendkívüli nyomás vetette meg alapját a nép későbbeni kétségbeesésének, midőn

végletekre szorítva, urai ellen fegyvert fogott. Az oligarchia Mátyás utolsó éveiben fejedelmi vagyont szerzett, sokan dandáraikra a koronától évenként tekintélyes segélypénzt húztak, a zászlóaljak rendeltetése a török elleni védelem volt, de Mátyás a törökkel nagyrészt békében lévén, a teljes zászlóaljak kiállítása elmaradt s a főurak kincstárát szaporította; sokakat Mátyás cseh és osztrák háborúiban zsoldjába fogadott, a vitézebbek e dúló háborúkban gazdaghadi zsákmányt szerezve, roppant vagyont halmoztak össze; — az elpuhult nemesség, a gazdag fó'urakkal nem versenyezhetve, az ország sorsa a hatalmas főurak kezeirejutott, kik a hazai királyt mellőzve, a trónt a legtöbbet ígérő, de a trónkérők legtehetetlenebbje Ulászlónak adták el.

XIX. FEJEZET.

II. Ulászló.

Mátyás, bár gyakorta betegeskedett, férfi kora közepén kora halálára nem számított, ennélfogva egyelőre beelégedett a főuraknak fia részére tett eskü Ígéreteivel, a halál által meglepetve, a trónörökösödés rendezetlen maradt; a zavart emelte a nádorság üressége is, Mátyás e hivatalnak, fia érdekében széles hatáskört adott, — de bizalmas hive Zápolya Imre még 1487-ben meghalt, azóta, mert vagy bizalmára méltó főurat nem talált, vagy mert restelte a nádori ellenőrzést, s elégségesnek tartotta betöltését késő vénségére halasztani, a nádorság üresen maradt, Dóczy Orbán egri püspök, mint nádori helyettes, végezte bírói teendőit. — Nádor hiányában Beatrix özvegy királyné állott az ügyek élére, aprilban Komáromból a Rákosra, május 17-re országgyűlést tűzött ki.

A trón után öten vágytak, Corvin János, Mátyás fia, Ulászló cseh király, Albert lengyel herczeg, Maximilián osztrák herczeg, Beatrix Mátyás özvegye.

Corvin bízott az oligarchia Ígéretében, ezeknek azonban nagyobb része álbarát és nyílt ellenséggé lett. Mihelyest Má-

tyás nyomása megszűnt, a család rokonain kívül, a tekintélyesebb főurak közűi hívek csak Ujlaky Lőrincz, a Kanizsaiak, Várday Péter kalocsai érsek, Emészt pécsi püspök, Beriszló vránai perjel maradtak. — A nemesség, mely Hunyady Jánost kegyelettel tisztelte, Mátyás által elvakitatott, mely különösen minden idegennek ellensége volt, a felföldi némely megyék kivételével Corvint kívánta. — Corvin kezében voltak az ország főbb erősségei, a korona atyja után 400,000 arany forint készpénzt örökölt, mindez rendkívüli előny volt; ha kedvező helyzetét felhasználja, minden elleneit megbuktathatta volna. De Corvin kedélyes, határozatlan gyenge ifjú, baráti jó akaratú, tétlen, becsületes férfiak voltak, kik kedvező helyzetüket felhasználni nem tudták, pártja naponként olvadt.

Ulászló maga tétlen, gyáva egyéniség volt, Csehországban nevében mások kormányoztak, ennélfogva, bár hatalmas államot kormányozott, sem pénz, sem hadi erőről nem rendelkezett, de bőkezű volt ígéretekben, házasságot ígért a tüzes özvegy Beatrixnak, ki a köszvényes rokkant Mátyás után erős tehetséges fiatal királyi férjet óhajtott, Ulászló a buja özvegynek képességét bemutatva, a nyomorult ringyóba gazdag pénzforrást, tevékeny ügynököt nyert, Dóczy Orbán nádori helyettest megvette Revistye várával, Zápolyát a 13 szepesi város, Trencsén, Fraknó, Kis-Márton várai és uradalmaival; Pruisz nagyváradi püspök maga is idegen, fajrokonszenvből a sláv királyhoz csatlakozott, Híppolit esztergomi érsek, Beatrix testvére, jövendő sógorához hajlott, megnyerte mégBáthory erdélyi vajdát is, ki mint a székelyeknek mondá, királyt akart, kit üstökénél lehessen vezetni, ki a vajda erőszakoskodásaira szemet hunyjon; Ulászló pártja vezetését titokban az álnok nagyváradi püspök, a ravasz Zápolya vették át; — az olygarchia megszerette, mert gyenge, tétlen volt; palástja alatt ők akar tak kormányozni, czége alatt megsemmisíteni reménylték az általuk söpredéknek nevezett nemességet, kik vagyonukat, függetlenségüket, a haza becsületét, alkotmányos befolyásukat nem akarták az olygarchiának feláldozni s az olygarchiával századok óta konokul daczoltak; az eszélyesen vezetett párt

naponta szaporodott, — Pruisz Beatrix pénzén megszerezte a Morvában táborozó fekete sereget. — E párt bírt legtöbb ész, pénz és eréllyel, szakadatlanul folytonosan működött, míg Corvin magát a vak sorsra bízta, párthívei összhangzás nélkül hig velejük tanácsát követték.

Maximiliánnak előbb osztrák tartományait kelle visszaszerezni, párttal az országban nem bírt, mert német és szegény volt. Alberthez csak némely felföldi főur és ezek hívei tartoztak; — pénze egyiknek sem volt, pedig a király választás már árveréssé fajult, csak a kész fizető bírt értékkel; mindkettő jeles erélyes férfiú volt, de a nagy uraknak báb kellett, kitűnő tulajdonaikat a gonoszak hiánynak tekintették, a nemesség mindkettőt, mint idegent, nem szerette.

Ily viszonyok közt nyílt meg a rákosi országgyűlés, megszólaltak a trónkérők követei, először Pruisz nagyváradi püspök Ulászló pártjának titkos feje, Bakacs győri püspök, János herczeg hideg barátja ajánlották Corvint, a gyenge ifjú még szóvivőit sem tudta megválasztani; — utánuk Miksa követei, ezután Albertéi szóllaltak fel; a trónkérést a cseh követek rekesztették be. — Corvin ereje a türelmetlen nemességben állott, ez a hosszú várakozást csak ritkán tartotta ki, s ha kivánatait rögtön ki nem vihette, kifogyva szűk erszénye, és csekély türelme, többnyire haza szállingózott. Az olygarchák most is erre számítottak, hasztalan ürügyek alatt az országgyűlést hetekig húzták, a nemesség három hét múlva lassanként elolvadt; a maradvány 60 képviselőt bízott meg a királyválasztás, e legkitűnőbb felségi jog gyakorlatával. Corvinnak főbb hívei Ujlaky Lőrincz herczeg, Erneszt pécsi püspök, Beriszló vránai perjel, időközben hihetőleg sereggyüjtés végett, szinte eltávoztak, a legfontosabb perczben a párt magára maradt. Corvin látva kisebbségét megijedt, —- Ulászló pártja többségben volt, jelöltjét kikiálthatta volna, de még a budai várat Corvin bírta, a távollevő nemesség hozzá hajlott, nem akarták a biztos sikert koczkáztatni, alku által kívánták győzelmüket biztosítani, megkisérték Corvin lemondását, jun. 17-én Corvinnal szövetségre lépett 33 főúr, ezek közt Hippolit

esztergomi érsek, Pruisz János nagyváradi, Dóczy Orbán egri, Bakács győri, a Csanádi, veszprémi, szerémi püspökök, Báthory István erdélyi vajda és országbíró, Zápolya István osztrák főkapitány, Kinizsi Pál, Geréb Péter, Bánffy Miklós, Ország László, Rozgonyi László, Drágfy Bertalan, Péter szentgyörgyi gróf, Baumkirchner Vilmos, Perényi János, Magyar Balázs, Pakos, Pető, Csák sat. mely szerződés szerint a belháboru kikerülése tekintetéből János herczeget, ha más választatik királynak, a következőkről biztosították:

1. János herczeg Bosnia királya lesz, a választandó király Jánost választása után 4 nappal bosnyák királyá koronázza.

2. Slavonia herczegséget nyeri élethossziglan, ennek szokásos jövedelmeit (a nyest adóval) ő huzza, a harminczadokat azonban nem emelheti.

3. Dalmát-horvát bánnak neveztetik élethossziglan, a magyar törvények szerint jár el és Magyarországnak hűséget kötelez.

4. A végvárak védelmére évenként 12,000 aranyat és 10 szállítmány sót húz.

5. Czimelesz: Bosnia királya, Slavonia, Oppeln, Liptó herczege, Horvátország, Dalmátia bánja.

6. Slavoniában a magvaszakadási és más esetekben a koronára szállt javakat 50 házhelyig eladományozhatja, ezen adományait a magyar király tartozik megerősíteni.

7. Tartományaiban az albánokat és minden más kinevezéstől függő hivatalnokokat János herczeg nevezi.

8. E tartományok perei azonban a magyar főtörvényszékekhez fölebbeztetnek, a herczeg a király és főtörvényszékek ítéletét köteles végrehajtani.

9. Az ország a Beatrix által 17,000 aranyért Zápolyának elzálogosított Fraknót és Kis-Mártont tartozmányaival együtt kiváltja és a herczegnek vissza adja.

10 Medve, Likavecz, Rokonok, tartozmányaikkal együtt Jánosnak adatnak, Leki Thúz János azonban ha jogait igazolja, kapja vissza a herczegtől e birtokokat.

11. 12. Zagoria váraival, Kőszeg tartozmányaival a herczegnek adatik.

13. A herczegnek és örököseinek Magyarország, Slavonia, Erdély és Horvátországban 4 5 vár, város és uradalom blztosittatik.

14. Pozsony és Komárom főispánja marad, a komáromi, pozsonyi, tatai várak 40000 arany erejéig zálogban a herczegnél hagyatnak.

15. A herczeg örökè lesz Ausztriában: Rötz, Volkersdorf, Kirchlag, Morvában: Magyar-Brod, Slavoniában Kémiák.

16. Britetz, Kostanitza, a carnióliai várakkal együtt, melyeket őrségeinek lekötött, míg őket ki nem elégítheti, hasonlóén birtokában maradnak.

17 Ha az elősorolt birtokok bármelyike elpereltetik, a király érte a herczeget és örököseit tartozik kárpótolni.

18. János herczeg az összes többi osztrák, carinthiai, carnióliai, siléziai herczegségeit, az oppelni herczegség kivételével a magyar királynak tartozik által adni.

19. Az új király míg e szerződést meg nem erősiti, az országba nem eresztetik.

20. Ha János herczeg gyermek nélkül hal el, birtokai az atyja által adományozottak kivételével a koronára szállnak, az adományozottakról szabadon rendelkezik.

21. A tárnoki levéltárt a herczeg nem bántja.

22. 23. A könyvtárt és coronát átadja.

24. Budát, Visegrádot, Nándorfejérvárt az új király bejöveteléig megtarthatja, akkor azonban köteles neki által adni.

E szerződés nem volt ugyan formaszerü lemondás, csak előkészítés a lemondásra, gyengeség! bizonyítvány a herczeg részéről, ingatagságának kétségtelen jele; — általa hármat akartak a főurak elérni: megingatni Corvin népszerűségét, lemosni a hálátlanság bélyegét, anyagi biztosítékokkal lecsendesiteni, megnyugtatni a herczeget; — tervök teljesen sikerült, a nemesség látva jelöltje gyengeségét, egykedvű lett, a főurak, habár megszegek is esküjüket, Jánost az ország második emberévé tették, oly polczra emelték, melytől a valódi királyság

csak egy lépés volt; teljes hálátlanlansággal tehát nem vádolhattak; a gyenge herczeg könnyebben tűrte mellőztetését, e czerződés leköszönési aranyhid volt. — Corvin már leköszönő félben volt, de a szerződés után Ujlaky herczeg, Beriszló és Ernszt 7000 emberrel megérkezve, ez ismét felvillanyozta re ményeit, trónigényeit megújította; az oligarchia szinte nem tágított, a belháboru hajszálon függött; — ha János erélyes seregével szétverhette volna az oligarchiát, mely a távollevő fekete seregre támaszkodott. Az oligarchia szorultságában cselhez folyamodott, elhitette Corvinnal, hogy Zápolya híve, őt javasolta bíróul Ulászló és János közt, úgy hogy ha Zápolya Jánosnak adja az elsőséget, ők megnyugszanak, valamint János éspártjx is hajoljon meg, ha Zápolya Ulászló mellett nyilatkozik. A habozó ifjú elfogadta az ajánlatot, mindkét fél Zápólyához követeket küldött Zápolya nem csak Ulászlót jelölte ki, hanem ki is jelenté, hogy Ulászló mellett m ndent el fog követni; — Pruisz püspök Morvába utazott, a leelőzött fekete sereg megindítására.

János herczeg, Zápolya Ítéletének hallatára rögtön elhagyta az országgyűlést és Budát, kincseit és a koronát szekerekre rakatva, híveivel a Dráva felé indult; ez megsértése volt az imént kötött szerződésnek, ellenszegülés színében tűnt fel; — az oligarchia félve, hogy az ingatag herczeg vízeszü barátaira hallgatva, trónigényeivel nem log felhagyni, s mert sokan áhítoztak a gazdag zsákmány után, Báthory Istvánt és Kinizsy Pált a herczeg után küldték, ezek Jánost Tolnámegyében utolérve, seregeit szétverték, kincseiből kifosztották, Corvin és Erneszt Pécsre, Székely Styriába, Ujlaky Szerémbe vonult, Kanizsay hetvened magóval elfogatott, Corvin pártja teljesen szétmállott, Ulászlót julius 15-én királynak választották.

A tehetetlen Ulászló királysága országos csapás volt, általa az oligarchia az országnak feltétlen ura lett. E királyválasztás, habár a külalak megtartatott, lényegileg alig volt törvényes, a választás napja előlegesen kitűzve, a nemzettel közölve nem volt; mellőztetett az 1458-iki törvény, mely az összes nemesség fejenkénti megjelenését rendelte; 1485. mely

a királyválasztás vezetésével a nádort bízta meg; — mindenek előtt nádort kellett volna választani, ennek az 1458. értelmében a nemesség személyes megjelenését kellett volna követelni és egy bizonyos napot kitűzni. A választás tehát minden esetre erőszakolt volt.

Ulászló diadalát közvetlen az oligarchiának, közvetve Mátyás kényuralmának köszönhette. László halálakor a nemzet szinte meg volt osztva, az oligarchia a Hunyady családot hasonlóan gyűlölte; a Budai vár kezűkben volt, a párt élén állottak a nádor, az erdélyi vajda, a csehek által tekintélyes haderőről rendelkeztek, az országgyűlést húzták mint most, — a helyzet tehát azonos volt; — Corvin ugyan, mint Szilágyi 20.000 katonával nem rendelkezett, de ezt kipótolta a Budai és az ország főbb várainak birtoklása, Mátyás teli kincstára; de Corvinnak erkölcsi helyzete gyengébb volt mint atyjáé; Mátyás atyja Hunyady János valódi hős, tiszta hazafi volt, az országot többször megmentette, a szabadságot mindég tisztelte, ezért nevét a nemesség imádta, honfi királlyal a szabadságot hitte biztosítani; reménylte, hogy zászlói alatt megsemmisíti a törököt, menekül az idegenektől, megzabolázza az oligarchiát, vagyis az ország szabad, hatalmas és nyugodt lesz, érdekeit tehát a Hunyadi házéival azonosítva látva, ezrenként tódult a király választásra, tűrt, költött és várt, midőn veszélyt látott, a cse'ekvés terére lépett és győzött.

Ellenben Corvin atyja a nemzetet kiábrándította, a nép választottja a nemzet szabadságait letiporta, végnapjaiban az oligarchia kényuralmára szemet hunyt, katonái zsarolása, a nagy adó, a közép rendet elszegényítették, a török a számos pénzbeli áldozatok daczára, az alsó részeket széltében pusztította; a Hunyady név varázsa megszűnt, meg a nemesség fel tétlen bizalma és lelkesedése. — A nemesség az absolut uralkodó fiának ügyét hidegen vette, midőn ingadozását látta, egykedvűen távozott. A nemesis is működött itt, Mátyást, ki megcsalta anyját, - nemzetét, a sors megboszulta legkedvesbikén fiában; — sajnos, hogy a boszú közvetve a nemzetet is sújtotta a jószivü, de hülye királyban, ki egy csekély család kor-

mányzatára is képtelen, a magyar államot alapjaiban rendítette meg. — Az ország királyt nyert, kit Bátory kivánata szerint az oligarchia üstökénél vezetett, kinek fején a korona csörgő sipkává aljasodott, a kincstár sorvadásba esett, eltűrte az állam kifosztását, az igazság letiprását, ki alatt a személy- és vagyonbiztonság gúnytárgyává vált; — ki az ország jövedelmeiből, — mellyel Mátyás pazarfényü udvart vitt, államokat hódított, — asztalát sem bírta a mindennapival ellátni; rongy udvarát és magát a nadály tőzsérek, erkölcstelen főpapok, a bitorló kényurak drága kölcsöneiből tengette, — Verancsisként „királyuk lett az oligarcháknak, nem minőre az országnak szüksége volt, de minő nekik kellett, — lomha, türelmes, külföldi s erkölcseiket,nyelvűket nem ismerő, kifelsőbbségét velük nem éreztethette, ki alatt szabadon gazdálkodhattak.“ Lett egy zsarnok helyett száz, kik a nemzet vérét kiszívták, jellemét megmérgezték, becsületét beszennyezték, a társadalom alapját aláásták, — az erőteljes, délczeg nemzetet nyomom csontvázzá sülyeszték, mely múltjához méltón, meghalni sem tudott.

Ulászló az ország határán, Farkashidán, két okmányt adott ki, egyikben a nemzetet, másikban Corvin Jánost biztosította.

A nemzetteli szerződésben megerősítette az ország összes törvényeit, szokásait, az adó megszavazás jogát, kötelezte magát, a Mátyás alatti újítások, a fokozott adó megszüntetésére; biztosította a nemzetet a személy és birtok tiszteletéről, megígérte, hogy a törvényszékekre nyomást gyakorolni nem fog, a jelen pénzt meg nem változtatja, a korona foglalásait vissza adja, Magyarországban lakik, idegen hivatalnokokat nem alkalmaz, magyar tanácsosokkal kormányoz, Mátyás hódításait megvédi ha kiváltatnak, a zálogos összegeket az ország javára fordítja. — Az elbizakodott oligarchia pillanatnyi győzelmét felhasználva, bitorlását már a királyi hitlevélbe is beigtatta, ugyanis az 5 6. 7. 17. pontok szerint Morva, Szilézia, Lausitz kiváltása esetében a királyt kötelezte, hogy a zálogos összegről a főurak és főpapok akarata szerint fog rendelkezni; az

osztrák hóditmányokat csak az ő beleegyezésükkel adja ki, a pénznemeket csak az ő hozzájárulásukkal változtathatja meg; vagyis a legfőbb kérdésekben, az ország területe és pénzügyeiben, az oligarchia helyettesítette a nemzetet, megsértette százados felség jogait, — vagyis bebizonyitá, hogy Ulászló megválasztása egy oldalú pártcselekvény, az oligarchia győzelme volt. — Corvinnak adott okmányában a Budai szerződést egész kiterjedésében megerősítette. János még veresége után is hatalmas volt, kímélni kellett, nehogy másokhoz csatlakozva, ezek részére hajlítsa a győzelmet; ez ildomos eljárással megnyert a gyenge, de becsületes János herczeg, a koronát a király elébe Visegrádra hozta, a más két vetélytárs több gondot adott, mindkettő hódítóként lépett fel, igényeik helytelenségéről csak fegyver által lehetett a nagyravágyókat meggyőzni.

Albert néhány felföldi főurtól elámitva, seregével a Rákosig jött, az általános közöny azonban csakhamar kiábrándította. Kassáig hátrált, kárpótlásul Erdélyt követelte. — Miksa először is ősi birtokát támadta meg, a magyar uralmat megunt nép, örömmel fogadta ,· a magyar parancsnokok a rájuk bízott várakat gyengén védelmezték, először is a királygyártó Zápolya István Austria kormányzója, Bécs parancsnoka gyáván megszökött, rósz példája leverőleg hatott. A néhány német herczegtől segített Miksa 20.000 emberével 3 hónap alatt majdnem mind vissza szerezte azt, mire Mátyás éveket és milliomokat fecsérelt. Ulászló Magyar- és Csehország királya, egykedvüleg nézte a biztosított hóditmányok elporlását, a tehetetlen testvére kis seregével sem tudott boldogulni; mindenek előtt a koronázás után vágyott. Szeptember 13-án vágya teljesedett, a díszes ünnepélyen a főurak, kik hatalmukat mindég szerették fitogtatni, 10.000 fegyveressel jelentek meg, a nemesség csak gyéren képviseltetett, zsoldosok pótolták a nemzet javát, az elérzékenyült király előtt, az ország első főura Corvin herczeg vitte a koronát. Ulászló megeskűdt az ország törvényeire és fényes Buda várába ment kipihenni királysága fáradalmait. A goromba trónkövetelők azonban sem a hatalmas király nyugalmát nem tisztelték, sem az oligarchia dísz-

kíséretétől meg nem ijedtek; Albert a felvidéket sanyargatta, Maximilián a Mátyással! szerződésre támaszkodva, október 13án átlépte a Lajthát, a tüzes Beatrix magát Ulászlót akarta meghódítani; — ígért és fenyegetődzött, 200.000 arany készpénzt. 300.000 arany hitbére elengedését ígérte, ha Ulászló elveszi, Diós-Győr, Zólyom és egyéb várainak Albertneki átadásával fenyegetődzött, ha Ulászló házassági ígéretét meg nem tartja.

Szegény Ulászló nem kevésbbé ijedt meg a tüzes menyecske, mint két vetélytársától, három tűz közé volt szorítva a két első legyőzéséhez vezéri tehetség, sereg, mindenekelőtt pénz kivántatott. Ulászló egész életében ész, pénz, bátorság hiányában szenvedett, sem erő, sem képességgel nem bírt az erőszak legyőzésére; ellenben Beatrix Ulászlónak csak testi, köznapi tehetségét igényelte, pénzel bővelkedett, megnyerése hármas diadal volt; a király elég erőt érzett magában, a leggyöngébb, habár legundorítóbb ellenségnek vágott neki, négyszem közt a buja nőt házassági Ígéretei valódiságáról tettleg meggyőzte; a boldog nő megnyitotta teli kincstárát; Ulászló rövid, habár kellemetlen fáradság után, önérdeme által megszerezte a fekete sereg előleges zsoldját; ez volt életében első és utolsó győzelme, melyet maga vívott ki A házasság végleges, ünnepélyes, vallásos megkötését azonban a háború ürügye alatt elhalasztotta, ez volt első és utolsó okos tette. A szükséges pénzzel ellátva, Miksától megijedve, a fekete sereghez utazott.

Miksa ellentállásra nem találva, Sopronyt és Vast meghódította, az oligarchák fizetetten része Frangepán Miklós, Kristóf, Székely János, Beriszlók, Élderbachok, Bánffy, Szécsy Miklós, Ostfy László, Bornemissza János, Hagymásy Miklós, György czímzetes szerb despota Vitéz Miklós (a bécsi érsekségért) Miksához csatlakoztak. A király választás ez időben a főuraknál, már üzlet tárgya volt, — mindenik használni akarta, mert felcsigázott igényeiket, egy trón követelő nem elégíthette ki az új vevőnek, mindég maradtak vehető portékái. — Tagadhatlanul, Miksa Ulászló fölött állott, s ezért meg-

választása a hazára talán még nyeremény lett volna; de az országgyűlésen megbukva, támadása, nemzet ellenes merénylet, pártolása hazaárulás, kikergetése hazafiúi kötelesség volt De a főurak a hazát, már közzsákmánynak tekinték, a pártoskodás az Oligarcháknak kedvező ürügyet szolgáltatott, a közép nemesség a nép kizsarolására, ennélfogva Miksa már csak ezért is nyert híveket. Miksa Fejérváron át Budára törekedett, Fejérvárt november 16-án rohammal vette be, a német hadak nemcsak a várost pusztították, de kincs vágyuktól vezetve, felverték és kirabolták a magyar királyok sírboltját is. Ulászló szerencséjére azomban, már Debreczenben Miksa pénztára és hitele is kifogyott, Fejérvári hős tette után kivonult. Ennek hallatára Ulászló az országba nagy diadalmasan bevezette a fekete sereget, 1491. februárban, a drága zsoldos csapat a Kassa vidékén tanyázó Albert ellen küldetett: megjelenése békét eszközlött, Albert vélt igényeiről lemondott, hadi költségeiért több sziléziai várral elégittetett ki, Eperjest és Kis Szebent, a béke zálogául megtartotta, Ulászló magvaszakadása esetében testvére az örökösödéshez reményt nyert.

Miksa hódításait német őrséggel rakta meg, ezek folytotonosan raboltak, a fejérváriak Budát is fenyegették, a büszke olygarchia szégyenlte a koronázási város bitorlását, az idegen zsoldosok portyázásai által sok kárt szenvedett, Ulászlónak az alkalmatlan kalandorok álmát zavarták, a kormány végre tettek terére kívánt lépni. Budára Szt.-György napra országgyűlést hivott össze, a nemesség a békeért rajongó király ajánlatát tárt karokkal fogadta, békét kötöttek, mely még akkor is gzalázatos lett volna, ha a győzelmes ellenség Buda alatt táborozik, annál inkább szégyenteljes most, midőn a diadalmas sereg Ausztriában harczolt; a diadalmas meghajlott a legyőzött előtt; a nagy Magyarország szégyenéért, a kis Austriának aranyakat fizetett. Ulászló a november 7-én megerősített békében lemondott a még magyar kezekben lévő 33 osztrák vár, város és faluról; hadi kárpótlásul lekötött 200,000 aranyat, nem fizetés esetére Miksát feljogosította a birodalmában üzérkedő magyar kereskedők áruczikkei lefoglalására, lemondott a

Mátyás után maradt 100,000 aranyas Fridrich-féle tartozásról, magvaszakadása esetére Miksa és családjának a magyar trón-örökösödést megígérte, e szerződés megerősítésére országgyűlésnek kellett összehivatni, melyen az ország rendéinek okmányilag és hittel kellett volna magukat kötelezni, hogy ha Ulászló örökös nélkül meghal, Maximiliánt, ha ő már nem élne fiai egyikét, vagy ha már ezek sem lesznek életben, unokái közül egyet királyuknak választják; azon esetben, ha a jövő országgyűlés elég számos nem lesz, különösen e czélra, Pünkösd napjára új országgyűlés hivassák össze; — ezentúl mindaddig, míg a Habsburg-ház örökösödése meg nem nyílik, kineveztetésekor minden főpap, a nádor, erdélyi vajda, a horvát bán, a temesi gróf, a jajczai, Szörényi, nándorfejérvári bánok, Buda és a többi várak kapitányai e szerződés megtartására magukat hittel és írásban kötelezzék; — a koronaőrök esküdjenek meg, hogy a koronát Ulászló magtalan halála esetére egyedül Miksa és örököseinek adják. — Kis-Marton, Fraknó, Kabold, Szarvkő, Rohoncz, Kőszeg, Borostyánkő s mindazon birtokok, miket Fridrich Mátyás hadviselése előtt birtokolt, Miksának átadatnak. Az ellenségeskedők párthiveinek kölcsönös bünbocsánata, az elfoglalt várak és foglyok szabadon bocsáttatása, szabad kereskedelem köttetett ki. — A győztes Ulászló tehát még meg is fizette a jogtalan háború költségeit, uralma kezdetén megszegte koronázási esküjét, melyben magát a hóditmányok megtartására kötelezte, az ország főbb tisztviselőit idegen hatalomtól tévé függővé, feláldozta az ország függetlenségét, az ország több várait idegen kézben hagyva, a kül ármánykodásnak biztos fészket[1] támpontot adott. -

Az ország fővárosa e gyalázatos szerződést méltó haraggal fogadta, folyvást tüntetett és tiltakozott, a hangulat naponta forradalmiabb szint öltött, Ulászló látva az izgatottság emelkedését, megígérte a szerződés módosítását, ez által az elégületlenséget pillanatra lecsillapította.

Nem így gondolkozott az olygarchia, a nemzeti ellenszenvet megvetve, az ország urának csak magát képzelve, 15 főúr, Osvát zágrábi, Bálint nagyváradi, Báthory Miklós váczi, Fodor

István szerémi, Gergely nyitrai, Lukács bosniai püspökök, Domonkos székesfejérvári prépost, Bazini János és Péter grófok, Losonczy László főtárnok mester, Drágfy Bertalan főkamarás, Turóczy György főpohárnok, Dóczy Péter, Pethő Miklós megerősítették a békét. Ulászló a békekötés országos megerősítésére az országgyűlést február 2-ra tűzte ki. A béke hire a trónörököst;dési reményeiben megcsalatott Alberttel is fegyvert fogatott, ez azonban az országnak csak javára szolgált, mert Albert Zápolyától megveretett, deczember 22-én békét kötött, igényeiről teljesen lemondva, serege romjaival kivonult.

A kormány a februári országgyűlésnél a télre is számított, reménylte hogy az esső, sár és hideg a nemességet visszatartóztathatja, számításaiban azonban csalatkozott, az országos ügy fontosságától áthatva a nemesség számosán jelent meg; látva a nemesség számát, a gyakran sikerült húzás-halasztás mesterségéhez fogott, de most az egyszer a nemességet kifárasztani nem lehetett, a három hónapi tanácskozás daczára nem tágított; a Ilabsburg-ház örökösödését visszavetette,több törvényeket alkotott. — A király adományozási jogát 100 házhelyre szállította le; — Ulászló koronázási oklevelét újólag megerősítette, a nemesség hadkötelezettségét csak a védelemre szorította, az adót a szolgabírák által rendelte behajtatni, az országgyűlés húzását mérséklendő, gyorsabb tanácskozási rendet alkotott; — két nyolczad tartást hagyott meg, az üdvös megyei esküdti intézményt eltörülte, a zászlóaljak számát 4 00 legényben állapította meg, fele lovas, fele gyalogban, grófokul elismerte Zápolya Istvánt, a Baziniakat Frangepán és Corbáviai családokat. — Még ez országgyűlésen az olygarchia az örökösödési ügy kivételével, melyet ki nem vihetett, túlsúllyal birt; a nemesség az örökösödés által választási szabadságát, az ország függetlenségét látva veszélyeztetve ennek megbuktatására még a megyei intézmény megnyirbálásába is beleegyezett, az osztrák örökösödés megbuktatásában nagy része volt Zápolya István nádornak is, a dölyfös fő úr, már ekkor hiúz szemekkel kancsalított a koronára, Ulászlót

azért választá meg, mert tudta, hogy az élhetetlen árny-király alatt ő lesz az úr, a cseh tehetetlen kormánya a nemzetnél, az idegen királyokat meggyűlölteti s halála után a trónt a leghatalmasabb Oligarcha, ha a nemességet megszerzi, legkönnyebben nyerheti el. A Habsburg ház örökösödése mindezt lehetlenné tette volna, ezért egész erejével ellene működött; az országgyűlésen megbukott osztrák párt, az örökösödési szerződést magán biztosítékok által akarta érvényre emelni, az örökösödést magán okmányban elfogadták .· Hippolit esztergomi, Várday kalocsai érsekek, Geréb László erdélyi, Antal nyitrai püspökök, Beriszló vránai perjel, Corvin János, Újlaki Lőrincz herczegek, Egerváry Miklós, Frangepán Bernát, Miklós, János, Mihály grófok. Corbaviai Károly gróf, 2 Blagai, 2 Zrínyi, Herczeg János, Balsa sz. szávai herczeg, Battyányi Boldizsár, Ráskay Balázs, Bocskay Péter, Keglevics János, több Horvát és Slavon nemesek, Budapest, Kolozsvár, Besztercze, Brassó, királyi városok és az erdélyi szászok; — ez első nyoma az osztrák pártnak, élén most és később, az oligarchia és hyerarchia állott. A sok részben megkeserített királyt, az országgyűlés némileg megvigasztalta, a Beatrixeli házassági ígéret megsemmisítése által, Ulászló eddig hiába mentegetődzött egy cseh törvénnyel, mely özvegy növeli házasságot tilt, — Beatrix folytonosan unszolta, tettel pecsételt Ígérete teljesítésére, — szegény kénytelen volt az országgyűléshez folyamodni, csak ennek tiltó határozata után menekült az özvegy nő házassági követeléseitől. — Ez évben még a király külön okmánnyal biztosította Tótország szabadságait, mely Magyarország kiegészítő részét képezve, csak némely adó és helyi kedvezményeket tartalmazott.

1493 februárban a török seregek, Urakul a török által Vlád helyett kinevezett oláh vajda vezetése mellett, Erdélyre ütöttek, Báthory, ki Erdély védelmében számos érdemeket szerzett, Bakacs cancellár által már a múlt évben elmozdítatott, az új vajdák, Losonczy László és Drágfy Bertalan még Magyarországban mulattak, a tartomány fő nélkül volt, de az alvajda Telegdy István, Mátyás jeles katonái maradványa nem

szorult segélyre, a szászokat és székelyeket összeszedve, a rablókat az országból kiűzte. Az alsó vidéket, a Szegeden állomásozó fekete sereg törökösen pusztította, Ulászló e vitéz, de rabló népet nem fizetve, rablásból élősködőit; — feloszlatása elhatároztatott. — Kinizsy a török ellen rendelt zsoldosokat és a felbőszült alvidéki nemességet magához véve, a folytonos dorbézolások közt elpuhult sereget teljesen szétverte, — tartása az országnak milliókba került, többe, mennyit használt, az ország hadi szerkezete mellett fölösleges kényuralmi eszköz volt. — Horvátországban a fejetlenség tetőpontra hágott, Frangepán Bernát a kényurak legféktelenebbje, több királyi várakat elfoglalt, a gyenge Corvin tehetetlensége érzetében a bánságról önként leköszönt, helyébe a kormány Derencsényi Lászlót és Both Jánost küldte. A két bán azonnal hozzá fogott a daczos várurak megfékezéséhez, ostrom alá vették Frangepán várát, Both az ostrom alatt elesett, Derencsényi folytatta az ostromot, szerencsétlenségére egy török portyázó sereg német rablásaiból ekkor tért meg, a bántól szabad menetelt kért, Derencsényi kiegyezett Frangepánnal, közös erővel támadták meg a törököt, de szerencsétlenül, Derencsényi elfogatott, 6000 magyar harczos elhult.

Az országgyűlés ősszel hivatott egybe, Ulászló német szellemű tanácsosai időközben mindent elkövettek, a pozsonyi szerződés pártjának erősbitésére, tudván azt, hogy a nemesség tömegét meg nem vehetik, csak képviselők általi megjelenésre szóllitották fel, de czélzatuk nem sikerült, — Bakács fondorkodása az izgatott nemességet még jobban elkeserítette, a magyarok a függetlenség érzetét, a magyar és német nemzet százados harczai megszilárdították; a németek uralmi vágya, a szabad választás korlátozásárai törekvés, a török elleni gyakorta tett és soha meg nem tartott segélyezési ígéret fölötti boszankodás, az oligarchiávali szövetkezés, az ellenszenvet, gyűlöletté fokozta, kiterjedt ez a király kormányára is, melynek oltalma alatt az oligarchia a személy és birtok jogot szemtelenül tiporta; az elégületlenség tüzét szította meg Zápolya István nádor is, ki a trónon már teremtményét is alig tűrhette, a

koronát maga és családja osztály részének tekintette, ennélfogva Miksa örökösödésének meggátlására, mely trónreményeit megsemmisítette volna, mindent elkövetett. Zápolya magához vonta Újlaki herczeget, vele a két család, magtalan kimúlása esetére kölcsönös örökösödési szerződést kötött, általa többeket megnyert a Corvin párt maradványaiból; — az ingerültséget fokozta Derencsényi vereségének hire, a nemzet neheztelt a királyra, a vereség eltűréséért. — Az országgyűlés nem csak mellőzte a szerződést, de a királyt is megtámadta tehetetlensége, az országos jövedelmek elpazarlásáért; — a nádort bízta meg, sérelmei előterjesztése, illetőleg a király megdorgálásával. Szemére hányta a királynak, hogy ígérete ellenére Siléziát, Morvát, Lausitzot, csehek által kormányoztatja, az ország jövedelmeit elpazarolja, az ország határaira nem ügyel, a közügyekkel nem gondol, tétlen, a törökök berohanásait eltűri. A király a védelem hiányát az országra hárította, ő kész volt az ellennel megvívni, a nemességet fegyverre hívta, de szava eredmény nélkül hangzott el; az ország jövedelmeit nem pazarolta el, mert a kincstárba csak 40.000 arany folyt be.

Mindkét félnek igaza volt, a hóditmányok elvesztek, a törökök raboltak, a kincstár üres volt, de a hóditmányok megtartása fegyveres erőt és pénzt igényelt; a nemesség sem föl nem kelt, sem pénzt nem adott, az adó hézagosán folyt be, a korona uradalmak idegen kezekben voltak, hibázott a király, ki jövedelmei csonkítását eltűrte, de hibázott maga a nemzet is, mely a kormány gyeplőit kezéből kieresztette, panaszkodott, de sem az ország javai bitorlóit meg nem büntette, sem a bitorlóit birtokokat vissza nem szerezte. — Sem a nemesség, sem a király nem fogták fel tisztán helyzetüket, mindkettő, a helyett hogy egyesültek volna, közös ellenük az oligarchia ellen, egymással küzködött, az oligarchia a kormányt kezére kerítve, a gyenge, elhagyatott királytól, a korona jövedelmeit részint zálogba, részint erőszakkal elszedte, drágán fizetteté dandárait, soha ki nem állította, az adót maga.számára szedte be; nem csuda, ha nem volt pénz és katona s az ország nyitva állt az ellennek; az oligarchia ült a kormányon, nevezte a fő-

és alispánokat, kezében volt a bírói és végrehajtó hatalom, a kormány és közegei mindenre szemet hunytak, a harmincza dóknál nagy vámot szedtek, ez által meggátolták a kereskedelmet; bűneit a tehetetlen királyra tolta, a király előtt a nemességet rágalmazta, a megcsalatott nemesség és király egymás ellen torzsonkodott, az oligarchia a zavarban szüretelt.

Bakacs a ravasz cancellár látva a vihart, félvén, hogy ha a viták tovább terjednek, a király és nemzet kiegyeznek s a kormány fejét fogják feleletre vonni, Zápolyával kibékült,martalékul feláldozta a Csanádi püspök kincstartót, ki hivatalából elmozdittatott. Az országgyűlés koronaőrökül Zápolyát és Bakácsot választotta, kincstárnoknak Ernest Sigmond pécsi püspököt nevezte ki, halapcsicsi Kis Horvát János és Bánfy Lőrincz, kik Zala várát, melyben a Nándorfejérvári vár hadi és élelmi szerei voltak lerakva, elfoglalták és több erőszakoskodásokat követtek el s különösen Várday, kalocsai érseket zaklatták, hűtlenségi bűnben marasztalták el. Kanizsay Lászlót, Maximilian hivét, a király horvát bánnak nevezte. — Mindez a pozsonyi szerződés elvetésén kívül csekély eredmény volt, mert a kormányon a régi nadályok maradtak, két rabló megbüntettetett ugyan, de az oligarchia Bakacs és Zápolya frigye által még jobban megerősödött, csak a nagyravágyó Zápolya nyert, mert a király népszerűtlenebb lett, a korona őrizete alá került, a nemességet a kormány elleni színleges kifakadásai által teljesen megnyerte, feje lett az ellenzéknek s a nemzetet önérdekében felhasználta.

1494. A törökök támadásaikat az alvidéken szorgalmasan folytatták, Kinizsy, ki országbíróvá is neveztetett, februárban őket azonban keményen megverte, több erősségeiket elfoglalta s ez által a nyugalmat egy időre helyre állította. Ulászló fényes összejövetelt tartott Lőcsén, Albert lengyel királyi öcscsével, Zápolya a gazda szerepét játszotta, a Kárpát alja fény és pompában úszott, a feneketlen kincstár még üresebb lett. A király kincstára megtöltésére alkotmányellenes merényletet követett el, Kassára főrendi értekezletet hitt össze, a főurak a végvárak védelme czimén. minden kapu után, kapunként 1

arany forint adót vetettek ki, ezen adó alul azonban a főura, és egyháznagyok jobbágyait kivették. ·— Páratlan szemtelenk Bég volt ez, első a nemzet történelmében; — a főurak a szunynyadozó nemességet már holtnak tekinték, rendelkeztek rólanélküle.

Ulászló Kassáról Erdélybe utazott, itt a köznép a súlyos adó, a vajdák erőszakoskodásai által végletekre szorítva, fellázadt, a szászok is nyugtalankodtak. — Ulászló a két vajda közül a szelidebb, becsületesebb Losonczyt udvarához hívta, a kegyetlen ragadozó Drágfy bakóival a lázadást elnyomta, aszászokat 24.000, a többieket 36.000 aranyra büntette. Ez őszszegen zsoldosokat fogadtak, a király hadjáratra indult. látszólag a török, valódilag Ujlaky herczeg, az ellenzék egyik legtevékenyebb tagja Zápolya szövetségese ellen, ki a királyt magán körben ökörnek czímezgette. A király Temesváron a sereg vezényletét, a szélütött Kinizsy Pálra bízta, Kinizsy Péterváradról Szerbiába ütött, a török, erősségeibe vonult; 14.000 ember nagyobbszerü hadműveletekhez elégtelen lévén a hadjárat portyázássá fajult, a sereg zsákmánnyal terhelve, csakhamar visszatért. November 24-én az ősz Kinizsy a független Magyarország utolsó hadvezéri tehetsége, ki még a magyar fegyver becsületét fentartotta, Nándorfejérvárért, csekély erővel, az év elején megmentette, Szalán-Keményen kimúlt.

A király az álarczot levetve, diadalmas seregével Ujlaky ellen indult. Ujlaky a teli vér oligarcha Várday érsek birtokait folytonosan háborgatta, több várait, csellel és erőszakkal elfoglalta, Beriszló vránai perjel segélyével, a pécsi püspökiül elvette Futakot, e téren azonban nem csak egyedül állt, Osvát zágrábi püspök hasonlóul megtámadta Corvin horvát birtokait, Zápolya nádor Corvintul elvette Zombort, Frangepán Bernát foglalt kitül lehetett, átaIában az ököljog fénykora volt ez; -- a fő urak erkölcseikre mindnyájan egyenlők voltak; a közép rend birtokait csak nagy bajjal tudta megvédeni, a szegény pórt rabolta mindenki, a törvény csak papiroson létezett, —a király gyenge és tétlen, a Cancellár fukar, kapzsi, a nádor

erőszakos, hosszúkezű kényúr volt; a panaszok eredmény nélkül hangzottak el, az ítéletek végrehajtatlanul hevertek. — Mindez az álmos Ulászlót nem indította volna meg, ha őt Újlaky ökörnek nem nevezi, ha az érdekeikben sértett Várday és Ernszt nem sarkalják; az ökör czim léha nyugalmából felzaklatta, pillanatra király lett.

Corvint Horvát és Slavon bánságába vissza helyezte, törvény napokat tartott, Ujlaky várait rendre elfoglalta-, Zápolya szövetségeséért kétszer vetette magát közbe, de a király nem engedett, sőt őt is zombori erőszakoskodásaira figyelmeztette, végre Ujlaky, midőn várai elvesztek, bűnbánólag, alázatosan kegyelemért folyamodott; — az oligarchia megijedt a király kivételes erélyétől, a számadás órájától tömegesen, félve, a megalázott herczegért összesen közbevetették magukat; a király meg engesztelődön, Ujlaky ügyét az országgyűlés elé rendelte terjesztetni, jószágait azonban az országgyűlés Ítéletéig megtartotta. Beriszló vránai perjelt, kit Ujlaky, magátmentve elvádolt, vason Budára vitette, a török is fegyvernyugvásért folyamodott, mit a király három évre meg is hosszabbított — Ez év történelme mutatja, mily hatalommal bírt még a magyar király, kisszerű hadjárata tiszteletre bírta a törököt, porba hullott előtte az ország egyik legrégibb, leggazdagabb olygarchája, sajnos, hogy a király a helyes ösvényt nem követte, kihűtve magán'bosszuját, ismét régi tétlenségébe sülyedt és az ország nagy kárára, lett örökös, alázatos, főhajtó szolgája a főuraknak.

1495. május 10-én országgyűlést hitt össze, a nemesség megyénként 10 képviselő küldésére szóllittatott fel. Ulászló Ujlaky elleni eljárását az országgyűlés elé akarta terjeszteni, tanácsosai azonban félvén, hogy az olygarchák erőszakoskodásai által elkeserített nemesség nem fog Ujlakynál megállapodni, de a többiek ellen is elégtételt követelend, félvén, hogy a király ezen ildomos eljárása által a nemességet megnyeri, Ulászlót bölcs szándékáról lebeszélték. Az országgyűlés 5 hétig tartott, mindjárt kezdetén az országtanácsban a főurak összevesztek, látva azonban a nemesség olygarcha ellenes han-

gulatát, kibékültek. — A király kapunként 1 arany adót kért, kívánata 20 dénárra szállíttatott le; — a nemességnek fejenkénti országgyűlési joga megujittatott, hütlenségi bűnökben a bíróság az országgyűlésre Hibáztatott, a fő országos törvényszéknél 14 nemes alkalmazása elrendeltetett, végrehajtásoknál a főispáni önkény mérséklésére a 17. §. a megyei kiküldetés nélkül eljáró tisztviselőt fejváltsággal sújtja, a 25. törvény rendezi az országgyűlési tanácskozásokat, meghagyja az országgyűlésnek egy hónappal előbbrei kitűzését, nz országgyűlés tárgyainak előleges közlését; — szabályozza a főrendek és országtanács tanácskozási rendét, Ujlaky ügyének végleges eldöntését a jövő országgyűlésre halasztotta, Pókir, Corvin Bajmóczi várnagyát, ki urától várát elvette és élete ellen tört, lefejeztette. — Bonfin szerint a nemesség nagy része eltávozván, a főurak és a nemesség hátra maradt része részint megvesztegetve, részint megijedve 1 arany forint adót szavazott meg, ez azonban nem hihető, mert ha határozatba jön, nem maradt volna ki a törvénykönyvből, vagy legalább a későbbi országgyűlés reá hivatkozott volna, hihetőleg, midőn az országgyűlés szétment, kivetették a főárak. — Bonfin mint idegen, a főrendi tanácskozmányt az országgyűléssel összezavarta, mint a nemesség ellensége őt is részesíteni akarta ahonárulási bűnben, mit a nemesség századok óta soha sem követett el; — hihetőleg ezen főrendi tanácskozmány és a kassai határozat eredményezték a későbbi törvényt, mely minden részletes országgyűlésen kívül tett felajánlást honái ulással büntet és semmisnek nyilvánít. — Az országgyűlés szétoszlása előtt Beriszló vránai perjelt, hamis pénzverés és számos hatalmaskodásaiért örökös fogságra ítéltetett.

A nemzetet kűlellen nem háborgatta, de nadályként szívták tulajdon fiai, a szűkölködő király pénz után csengett, e végett Budára 1496 ban összehívta az országgyűlést a múlt évi önkényesen kivetett adó cseppenként szivárgott a kincstárba, a főurak, a főpapság kivették magukat, illetőleg jobbágyaikat alóla, a városok a gyalázatos kormánnyal kialkudva, aránylag keveset fi ettek, a főurak bírták az ország nagy ré-

szét, tehát ha a nemesség jobbágyai adója rendesen befizettetett volna is, még akkor is csekély összeg gyűlt volna be; — de a ragadozó főispánok, a főúri rend tagjai ennek is elorozták nagy részét, nem csoda ha a kincstár üres volt, ha Ulászló folytonosan nagy adót kért; — a kormány férfiai kinevették a szükölködőt, míg a király koplalt, Bakács cancellár 20 bitorlóit zsíros papi javadalmából roppant kincseket halmozott össze, Zápolya István nádor, az ország első bírája, — csak Corvin herczegtől Liptó. Turócz, Árva megyékben 1000 egész jobbágy telket rabolt el, — a szemtelen gazdag főpapok a királytól keresztek, drága papi öltözettel ajándékoztatták meg magukat; az arczátlan főurak a lőcsei összejövetelre cselédjeiket a kincstár költségén öltöztették fel; — nem csoda ha e bábeli zavarban e szemtelen lopások közt nélkülözött a király, éheztek a végvárak katonái, felszereletlenül maradtak erősségeink, szegényedett a nép és a becsületes nemesség haragja legfőbb fokra hágott. — A fő nemesség határtalan gőgjében a nemességgel már közösen tanácskozni sem akart, külön a királyi palotában gyűlt össze és megveté alapját a törvénytelen felső háznak. A nemesség küldöttei Szent János templomában tanácskoztak. A király 1 arany forint adót kért. — kitört a vihar, a nemesség hivatkozott a király hitlevelére, szemére vetette, hogy már eddig híjába 1,800.000 arany forintot fizetett, Ulászlót törvényszegéssel vádolta, a kincstárnoktól számadást követelt, vizsgáló biztosokul kinevezte a nyitrai és váczi püs pököket Losonczy Lászlót és Bornemissza Jánost, a küldöttek a kincstárnokot csalónak nyilatkoztatták, mire a nemesség ellene és az egész főpapság ellen felbőszülve, a főpapságot gyalázatos szitkokkal halmozta, Zsigmond püspök fő, és Dombay alkincstárnokokat elzáratta, a megrémült főpapság megszökött. Az országgyűlés Ernszt Zsigmondot 400,000 arany forintban marasztotta el, — ez által bőven fedeztetett a hiány, nem volt többé adóra szükség, a főrendek is megrémültek, az országgyűlés további eredmény nélkül szétoszlott. Ernszt Zsigmond büntetése talán tulszigoru is volt, mert míg társai helyüket megtartották, ő maga bűnhődött, pedig habár nem közvetlen,

de közvetve Bakács cancellár és társai épen oly bűnösök voltak mint a kincstárnok, — három év alatt a rendek számítása szerint az adó 900,000 arany forintra rúgott, ebből azonban hátralékra $^{10}j_{100}$ a főpapság, főurak és király adómentes jobbágyaira $^{40}|_{100}$-tóli biztosan számítható, ha tehát a többi királyi jövedelmek maradványai fedezték is a végvárak élelmezését, a köteles országos zászlóaljak dijját, a maradvány valósággal évenként 150.000, vagyis három év alatt 450,000 aranynál többet alig tehetett, miből az Ulászló által bevallott 3 évi 60,000 aranyat levonva, a kérdés alatti összeg több 390,000 aranynál még azon esetben sem lehetett, ha az utolsó fillérig becsületesen befizettetik; az egészet azonban a kincstárnok maga nem orozhatta el, mert osztoznia kellett a cancellárral, az udvari nemességgel, alárendeltjeivel, a főurak, főispánokkal, kik ez országos rablásban kevés kivétellel, mind részesültek, egyes nagyszerű csalást sem vihet véghez egy ember egy maga; országos rablás sok czinkostársat igényel; — ezt ugyan köteles lett volna a kincstartó az országnak felfedezni s hallgatása által minden bűnt magára vállalt, mindamellett az országgyűlés helytelenül cselekedett, midőn csak egyet büntetett s a többiek gazságát elnézte; csak tömeges szigorú büntetés mérsékelhette volna az általános erkölcstelenséget, mely az országot a bukás szélére vezette. Ernszt Zsigmond elítélése pillanatra ugyan a kincstárt megtöltötte, de az aristocratiát még jobban összefűzte, összehozta Bakácsot és Zápolyát, a gonoszok szövetkezése lehetetlenné tette a király és nemesség egyesülését, mely által lett volna lehető a kormányrendszer átalakítása, mi a haza megmentésének mellŐzhetlen feltétele volt. A megalázott Ujlaky ügye most is mellőztetett, ősszel azonban a királytól kegyelmet nyert, magtalan kimúlása esetére azonban a király örökösödési jogait fenntartotta, ez által a Zápolya-féle szerződés tényleg megsemmisült.

1497-ben Ulászló Cseh országba utazott, hol a fejetlensé g, a vallási egyenetlenség által is szítva, a magyarhoz haso nló fokra emelkedett. A lengyelek a magyar belvillongásokat felhasználva, Moldvát megtámadták, de a moldvai vajda szé-

kely segéllyel őket kiverte, Moldva tehát, szinleg magyar tartomány maradt, mert valódilag már inkább függött a töröktől. — Ulászló, Márton napján országgyűlést tartott, végzeményei azonban nem maradtak fel; hihetőleg ismét eredménytelenül oszlott szét; — a telhetetlen Bakacs, Hippolit herczeg esztergomi érseket cserére kényszeritette, Bakacs első akart lenni, a könnyelmű Hippolit, beelégedett a gazdag egri püspökséggel és Esztergomot Bakácsnak átadta.

1498. A nemzet és kormány közti viszony ez évben sem változott, az ez évi országgyűlésen a kormány erős el'enzékre talált, a király elleni ingerültség azonban csillapodott, a nemzet át kezdte látni, hogy a király önmaga képtelen a fő-urakat zabolázni s a nemesség ellenkezése csak úgy lesz eredményes, ha a kormányzási hatalmat, amennyire a monarchia eszméje engedi, magához rántja. Zápolya most is hiv maradt két színű szerepéhez, nyíltan a nemességet ingerelte a király és kormány ellen, titokban Bakáccsal szövetkezett, mint nádor elnézte a legüdvösebb törvények kijátszását, szemet hunyt az oligarchia erőszakoskodásaira, az elvakitott nemesség bízott benne és ezért, míg ő élt, teljes eredményt soha sem tudott kivívni. Ez országgyűlés számos törvényeket hozott, Ulászló ez országgyűlésen újólag megerősítette II. Endre, I. Lajos, Mátyás és minden előde törvényeit, végzés hozatott az évenkénti országgyűlésre, a nemesség súlyos büntetés terhe alatt köteleztetett a fejenkénti megjelenésre, az egy telkes nemesek tizen küldtek egy képviselőt, az országgyűlés tartama 15 napra szabatott. Az ország bírái esküvel köteleztettek az igazságos ítéletre; az ítélő mestereknek megengedtetett ajándékokat elfogadni, azon záradékkal, hogy ha a megvesztegetett ítélő mester igazságtalan ítéletet hoz, fej és vagyon vesztéssel büntettetik; a 8-dik törvény szerint, a király által kinevezett nemes országos törvényszéki bírák felének, az országtanácsbani jelenléte meghagyatott. A király adományozási jogát korlátozó törvények eltörültetnek. Adószedők csak magyarok lehetnek, megerősítettek a királyi városok jogai. Főispánul megyei birtokos nemest rendel; a kettős hivatalokra megújítja az arany bullát.

Az egyháziakat kettős javadalmak használatától eltiltja, Szabályozza a lelkészek által fizetett cathedratikumot, két 40 napig tartó nyolczad tartást rendel, a püspököket személyeik és egyházaik részévei birtok vételtől eltiltja; a papok által tett vételeket érvényteleneknek nyilvánítja. — Bőven rendelkezik a honvédelemről; a király zászlóalját 1000 lovasban, az erdélyi vajda, székelyek főispánja, a horvát bán, temesi gróf zászlóalját 400 lovasban állapítja meg, mire a kincstártól évi dijjat húznak. — Az esztergomi érsek kettő, az egri püspök 2, a kalocsai érsek, a nagyváradi, pécsi, erdélyi, zágrábi püspökök, a vránai perjel egyenként 1 zászlóaljat állítanak, a győri, veszprémi, váczi püspökök, a pécsváradi, pétervváradi, pannonhegyi apátok, a lövöldi carthausiak, az esztergomi, egri, pécsi, gyulafejérvári, cáptalanok.mindenik[1]^ zászló aljat, a csanádi püspök, szekszárdi apát, a székesfejérvári prépost, mindenik 100 lovast, a szerémi nyitrai püspökök, zobori apát, bácsi káptalan; titeli prépost egyenként 50 lovast, a szerb despota 1000 lovast, Belmusevics összes huszárait. Eszerint a király és országnagyok zászlóaljai tettek 5000, a főpapoké 6750 lovast. Zászlóalj kötelezettek voltak még Ujlaky herczeg, Zápolya István, a Baziniak, Frangepán, Corbáviaiak, Geréb Péter grófok, Drágfy Bertalan, Som Józsa, Bánfy Miklós, Bátory György, Ernszt János, Pongrácz Mátyás, Perényi Imre, Gábor, Bebek János, Rozgonyi István, Palóczy Antal, Homonnay János, Kanizsay László, János, György, Szécsy Miklós, Baumkircher György, Ellenbach János, Ország Zsigmond, Kompolti Zsigmond, Losonczy Zsigmond, Lévay Zsigmond, Ráskay Balázs, Bot Endre, Ongor János, Bánfy János, Héderváry Ferencz, Jaksics István, Beriszló Ferencz, János, Szokolyi Albert, összesen 38-an ezek katonasága hason számú lehetett, a főpapokéval e szerint az összes nehéz fegyverzetű lovasság, a nemességen kívül tehető 20.000 nehéz lovasra, a többi papok illetéküket 10-dek és jobbágyaikhoz mérve, a tizednélküliek és nemesek 36 jobbágy után 1 lovast tartoztak kiállítani. — A korona őrzése kizárólag világiakra bízatott, — király választásokról az idegen követek kitiltattak.

Ez országgyűlés új jogokat ágyán nem vívott ki, de megerősítette a régieket, mérsékelte a papok kapzsiságát, a mellőzött királyi városokat jogaikba visszahelyezte. A nemesség a trónhoz közeledett, elnémította a főurakat, a nemzet azonban teljes diadalt csak a ravasz Zápolya halála után nyert, korszükség volt a javadalmak és főbb hivatalok összehalmozása ellen hozott intézkedés megújítása, Bakacs érsek 20 javadalmat bírt, Kinizsy Pál 6 megye főispána volt, ily hatalmasokkal a megyék nem daczolhattak, a kiesebb papsí g eszközzé aljasodott, a honvédelem helyesen nem kezeltethetett. A király még ez évben a törökök által szorongatott lengyelekkel véd-és daczszövetségre lépett, a lengyelek 1499-ben megverték a törököt, mi Magyarország nyugalmát is rövid időre biztosította. 1499 vége felé halt el Zápolya István nádor, dölyfös, kétszínű, hálátlan, ragadozó oligarcha, fiának örökül fejedelmi vagyont, korona vágyat és hatalmas pártvezérséget hagyott. -~ Apa és fiú átok volt a hazára, mindkettőnek hiúsága nagyobb volt tehetségénél, a mélységet a trón és nemesség közt óriásivá növelték, midőn a hazát csak egység menthette volna meg, közreműködtek a legüdvösebb törvényekbe, de sohasem igyekeztek végrehajtatni, felizgatták a nemességet, de sem nem tudták, sem nem akarták vezetni, papiroson megbuktatták az oligarchiát, de titokban támogatták. — A Mátyás király ajándékán, Corvin kifosztása, az ország jövedelmei bitorlásából meggazdagodott Zápolya István, a szegény királynak 20,000 aranyat hagyományozott

1499. Ez évben az ország rendei Rákoson gyűltek össze, végzeményeik nem maradtak fel; összejövetelüknek kétségtelen bizonyítéka Ulászlónak Bártfa városához küldött levele, a lengyel véd- és daczszövetség török hadjáratot helyezve kilátásba, az országgyűlésen, mint Ulászló levele is mutatja, a naponta roskadozó honvédelem rendezésével foglalkoztak.

A török által szorongatott Velencze a magyarokat törökellenes szövetségre hívta fel, az országtanács jobbjai, szövetség dijjul, Dalmátiát követelték, mit Velencze meg is ad, ha Bakacs pénzszomját, nagyravágyását nem ismeri; — így azon-

ban 40.000 aranyat és a pápa által bibornoki föveget ígért, ez megtette hatását, a szövetség Dalmátia nélkül is megigértetett; — Velencze a háborúra 100.000 aranyat ígért, a béke megkötésekor 30.000-et; de a szövetség csak papiroson maradt, a király nyugalomszerető, tehetetlen, gyenge, az oligarchia, sőt nemesség is csak szájhős volt; — az oligarchia jobban szeretett a nép zsírján élősködni, lakmározni, mint harczolni; a nemesség reformokon törte fejét, melyek országgyűlés után sohasem hajtattak végre, midőn harczolni kellett, sérelmeit emlegette, a fő nemességet nógatta és maga csendesen pihent; Bakácsnak 20 javadalom után kellett volna katonailletékét kiállítani, mi megnyirbálta volna örökösei a Pálfyak ésErdődyek vagyonát, ennélfogva alattomban mindent elkövetett a béke fenntartására.

A szokásos országgyűlés ez évben a Rákoson ismét összegyűlt, a nemesség számosán jelent meg, Zápolya halála a nemzet alkotmányos életére nyeremény volt; míg Zápolya élt, a nemzet mindég ingerült volt a király ellen, mert a trónkövetelő tervei csak akkor számíthattak sikerre, ha a nemzet királyát gyűlöli, Zápolya után nem lévén tűzmester, szűnt az izgatottság is, a nemesség átlátta valódi érdekeit, — közeledett a trónhoz, de átlátta azt is, hogy a törvény végrehajtás nélkül írott malaszt s értékkel csak akkor bir, ha a hazafi párt a végrehajtást kezeibe ragadja, ha a gyenge király félre nem vezettethetik, vagyis a kormányzásban az országgyűlés tettleges, közvetlen részt vesz; — e magas czél kivitelére rendezte az országtanácsot, tagjai maradtak az országbíró, 4 egyháznagy, 4 főiír, a nemesség a királlyal 16 nemest választott, a választottak fele köteleztetett folytonosan az udvarnál tartózkodni, az ország különböző részeiből választattak; az országtanácsban minden országtanácsos bármikor részt vehetett; a tanácsosok az ország java fölötti őrködésre magukat esküvel kötelezték, utasitattak az ország törvényei, szokásai összeírására és az országgyűlés elé terjesztésére; ha valamely nemes országtanácsos országgyűlés előtt meghalt, a király, a nemesség képviselőivel együtt új tagot választott, hivataloskodásuk há-

rom évig tartott, minden három évben újra választattak; a nemesi tagok dijjait a nemesség, a főurakat a főurak űzették; a királyi városok jogai újólag megerősítettek. — A két kisebb nyolczados törvényszék eltöröltetett; a bírák tulajdon pereikben a törvényszékből kitiltattak. — Az ítélet fogalmazásával az itélőmester bízatott meg, a feltett Ítéletet azonban tartozott a törvényszék előtt felolvasni, megmagyarázni s ha ítélete helyeseltetett, aláírni. — A török háború költségeit megszavazták, a törökellenes szövetséghez hozzá állottak még a lengyel király, a római pápa és XII. Lajos. — A rajongók nagy reményekkel távoztak, az ország megszavazta az adót, Európa főbb fejedelmei szentül kötelezők magukat a közös támadásra, méltán szép eredményt lehetett várni; de a szövetségesek közül komolyan csak a pápa és Velencze készültek.

Bakacs és társai beszedették az országos adót, felvették Velencze segély pénzét, de még akkor sem tettek valódi készületeket, midőn Bajazed basái Jaiezát ostromolták; a haza e fontos várát Hunyady János herczeg, ki a tót, horvát, szlavón bánságot harmadszor vállalta el, a Zrínyiek, Frangepánok, Geréb, Csöbör János és a határos megyék nemessége mentették meg; — a kormánya veszélyt nyugodtan, tétlenül nézte, a hadi adó, az álnok kormány kezei közt elolvadt. — Corvin magára hagyatva győzött, a török sereg szétveretett, 4000 elveszett, a győzők számos ágyút, tetemes zsákmányt szereztek, a hősök ivadéka megmentette a nemzet becsületét. — Sándor pápa, kinek a török elleni háború komolyan szivén feküdt, de ki sem a rest Ulászlót, sem a fukar Bakácsot nem ismerte, a magyar kormányt a had megkezdésére komolyan sürgette s a hadviselésre Ulászló számára Velenczében 40.000 aranyat tett le.

Az aranyakat a bibornok cancellár igen kedvelte, de puszta ígéretre nem adták ki, el kellett vakítani a buzgó pápát. — 1501-ben Tolnán országgyűlést tartott, nagy pompa, hetyke fenyegetések, harangszó és ágyú durrogásokkal a török elleni háború kihirdettetett, vezérnek Corvin Jánost, Drágfy Bertalant, Som Józsát megválaszták, megszavazták az adót, a

vajdákhoz készületi parancsok küldettek; mindez aljas számítás volt, a háborúra komolyan senki sem gondolt, az ország rendei elhatározták, mert a török ellenes berzenkedés divat volt, a király csengett a római aranyak után, Bakacs tudta, hogy ezeket magának csak akkor szerezheti meg, ha komoly képet mutat, alakoskodtak, e nyomorú összegért eljátszották a nemzet becsületét és hitelét.

Ulászló ez évben a törvények, az országtanácsi intézmény gúnyára, a 14 éves Zápolya Jánost, Bakacs gyámfiát, Szepes, Zemplén és több megyék főispánjává nevezte, a megyék a gyermek főispán ellen, az ország törvényeire hivatkozva, tiltakoztak a hivatalok törvénytelen felhalmozása ellen, a király reájuk parancsolt, az országtanács hallgatott, a gyermek főispán maradt.

Az 50 éves agg-legény királyban lángra gyuladt a nösüszenvedély, — vágyott megörökíteni a jó fajt, két ország átkát; mert a tunya hústömeg király lányra nem számíthatott, szemeit XII. Lajos franczia király vaskos rokona, a már nem épen fiatal Candale-i Annára vetette; Lajostól ajánlata, ki Maximiliánnal Olaszországban folytonosan versenygett s e házasság által Ulászlót megnyerni reménylte, kedvezően fogadtatott. Maximilian ellenben, kinek e házasság trónreményeit megsemmisülését fenyegette, a házasság ellen tiltakozott; most azonban szava Budán hatás nélkül hangzott el, mert a gyáva Ulászlót a nősülési vágy oroszlánná tette, az öreg legény kész lett volna jegyeséért kardot rántani; — mit Miksa látván, elhallgatott. A vaskos Anna 1502 nyár közepén Budára érkezett, örömben úszott a nagy király, akadt egy lényre, ki a haszontalant szerette, ki előtt tekintély volt, — ki helyette gondolkozott, szegény udvarát rendezte.

Tavasz elején a törökök Horvátországot háborgatták, Corvin, kinek nagy atyja hősi erényei mindinkább előtérbe léptek, magához véve a Szörényi, nándorfcjérvári bánokat, Erdély vajdáját, az alvidék kapitányait, a törököket megverte Viddint és Kladovát bevette, Nikápoly külvárosait felégette, a töröknek ideiglenesen, további kalandoktól kedvét elvéve, szá-

mos fogoly és zsákmánnyal tért meg. — Augustusban a király Fejérváron országgyűlést tartott, nejét megkoronáztatta; a rendek most az egyszer tisztelve a király örömét, sérelmeikkel elhallgattak.

1503. júliusban a királyné megszülte Annát, a Habsburg ház ősanyját, a boldog király, mintha egy országot vagy Constantinápoly védfalait hódította volna meg, határtalan örömét az ország minden törvényhatóságaival közölte. Örömét fokozta még Bajazed fegyverszüneti ajánlata; — Bajazed Ázsiában volt elfoglalva, a magyar békét nem nélkülözhette; szégyen lévén a törökkel békét kötni, a fegyverszünet hét évre megköttetett.

Ezen fegyvernyugvás azonban a szerződő államokat csak fejedelmeik haláláig kötelezte, az oláh, moldvai vajdák ésRagúza, mindkét félnek adófizetője maradt, a török kötelezte magát, hogy Magyarországon által, más államokat meg nem támad, a két állam követeinek szabad utazást biztosítottak, a fegyver szünet alatt új végvárak építése eltiltatott. — Ulászló kormánya ez évben az alkotmányos adó jogot újólag kijátszotta, az országgyűlésen megtagadott adót a megyék által ajánltatta fel.

A haza a kültámadás veszélyétől megszabadult, annál nagyobb volt azonban a belzavar, a kormány, mit a nemzet tömegesen megtagadott, a megyék által ajánltatta meg, erre eszközökül az alispánokat használta fel, a nemzet átlátta, hogy e visszaéléseket csak szigorúan sújtó törvény, az önkormányzat függetlensége által szüntetheti meg, az 1504-iki országgyűlés kizárólag az irányban működött, az önkéntes adó ajánlások méggátlására elhatároztatott, hogy azon megye, mely országgyűlésen kívül adót ajánl fel vagy fizet, a megyék sorából kitöröltetik, nemesei, mint hűtlenek bűntetteinek. Az örökös főispánságok eltörléséről szóló törvény megujitatott; az alispánok is, mint a többi tisztviselőknek választása, a megyéknek adatott, azon különbséggel, hogy míg a szolgabírákat a megye a főispánok teljes mellőzésével választotta, az alispánokra a főispán kijelölési jogot nye'rt, a hanyag fő és alispánokra kemény

büntetés méretett, a király korlátlan adományozási jogát visszanyerte, a törvények összeírására küldöttséget neveztek, nádornak, az elhunyt helyett Perényi Pétert választották. — Ez évben múlt ki az utolsó Hunyady, halála országos veszteség volt e nyomoru korban, midőn az országban már a becsületes jellemek, a jó akaratú hazafiak is ritkák voltak, Corvin nem bírt ugyan sem nagy atyja kitűnő tehetségei, hadvezér! talentuma, lovagias jelleme, sem atyja éles elméje és erélyével, de becsületes, önzéstelen, tiszta hazafi volt, ki a haza védelmére min dég kardot fogott, utolsó éveiben többször megmentette a végeket, hadvezéri tehetséggel nem bírt ugyan, mert győzelmeit felhasználni soha sem tudta, de bátor harczos volt, ki míg oligarcha társai dőzsöltek, mindég síkra szállt a török ellen, — még életében elvesztette egyetlen fiát Kristófot, Beatrix leánya ugyan túl élte, de nem sokára követte, fejedelmi vagyonának maradványait, mit ragadozó oligarcha társaitól n.egmentett, neje Frangepán Beatrixra és általa második férje György, Brandenburgi grófra szállottak.

1505. A nemzet az ország alkotmányát, minden országgyűlésen új biztosítékokkal növelte ugyan, de az országgyűlési vívmányokat a kormány és szövetségei, az oligarchia és főpapság, rendesen meghiúsították, Zápolya János, kire atyja halála után a nemeség vezénylete jutott, a kormány és király népszerütlenitésére mindent elkövetett, az ellenségeskedés a nemzet és kormány közt naponta élesbbé vált; a nemzeti párt, melyhez az összes nemesség, Zápolya rokonai és baráti tartoztak, gyűlölte a kormányt, mely az ország védelmét, az igazság szolgáltatását elhanyagolta, önkényes adót vetett ki, a papság feslettségét, a főurak ragadozásait elnézte és idegen zsoldban állott, megvetette a főpapságot, mely a kormányt mindjárt kezdetben kezeihez ragadta s a királyt, törvénytelen ösvényre vezette, az alsóbb papságot kizsákmányolta, katona illetékét soha ki nem állította, gazdag jövedelmeiből fejedelmi fénnyel élt, családokat alapított, gyűlölte a fő nemeséget, mely a királyt a törvénytelen ösvényen támogatta, a nemességet dölyfösen lenézte, a megyék fölö;t zsarnokoskodott, idege-

nekkel kaczérkodott, az igazság szolgáltatását gátolta, a törvények végrehajtását lehetlenné tette, szabadon foglalt és börtönözött, jobbágyainak adóját letartóztatta, a korona jövedelmeit bitorolta, Maximiliánt támadásra serkentette, idegenséggel viseltetett a tétlen király iránt, ki kormánya haszontalan báb - jává sülyedt, viszont a király tanácsadói által félre vezetve, a nemességben ellenséget, — az ellenzésben forradalmi merényletet látott — A kormány, a főurak és egyháznagyok, a nemességet lenézték, a nemzet kormányát osztályrészüknek tekintették s a nemességet jogaitól, vagyonától, megakarták fosztani. A két párt közti küzdelem tehát folytonos volt. Az 1505. februárban össze hitt országgyűlés is tehát épen oly zajos volt, mint az előttiek, — a király adót kért, szükségről panaszkodott, a nemesség adó helyett sérelmeit emlegette; — az ellenzék a nemzet bajainak fő okát a király idegen nemzetiségében látva és mert Zápolya a trónt magának, Ulászló halála után előlegesen biztositatni óhajtotta, Anna herczeg kisasszonynak, Zápolya Jánossali eljegyeztetését követelte; ez a királyi családra kellemetlenül hatott, a király, nemző tehetségének fényes bizonyítékát adta, a fi örökös reménye még nem veszett el, a vőből előbb védnök, később király lett volna még az ipa halála előtt; de különben is a gyenge király családját csak az osztrák sógorság által hitte biztosítva, ennélfogva egyik fél sem engedett, a király időközben megbetegedett, az országgjülés eredmény nélkül oszlott szét. — Miksa látva a magyarok ellenszenvét, erővel akarta vágyait érvényesíteni, s mert maga erre tehetetlen volt, s jövendőre is ügye érdekében egész Németországot bele akarta vonni, a német birodalmi gyűlést felszóllitotta Magyarországnak a német birodalmihoz kapcsolása illetőleg meghódítására, nevetséges pöffeszkedés, hiú fenyegetés volt ez a németek részéről oly ország ellen, melynek egy részében is, bár a hódítás többször megkísértetett, a németek három hónapig sem bírták magukat tartani, mely a német hadsereggel bátran mérkőzhetett. — Ulászló Miksa ígéreteire támaszkodva, Rákosra szeptemberre új országgyűlést tűzött ki; — a kormány

diadal helyett teljes vereséget aratott, a nemesség Maximilian hódítási, a német birodalmi bekeblezési vágyakról értesülve, függetlensége védelmére az országgyűlésen számosán megjelent, Miksa vágyai lehűtésére, a trón örökösödésből, minden idegent kizárt; az ezen végzés ellen vétő hűtlenségi büntetéssel rendeltetett megfenyitetni, e végzés hiteles másolatai minden megyéhez elküldettek, e végzést a király nem erősítette meg, ennél fogva törvénynek, nem tekinthető, aláírta a nádor, 9 főpap, 35 főur és 152 nemes.

„Nos Thomas, tit. S. Martini in montibus S. S. R. E. presb. card. Strigoniensis. Gregorius de Frangepanibus Colo cen, et Bachien, ecclesiarum canonice unitarum, archi episcopi, ac Sigismundus Turzó Transilvanien. Georgius Várad, cancellarius regius, Franciscus Jaurin. Nicolaus de Chák Ghánád Nicolaus de Báthor Vaczien Stefanus Nitrien. episcopi. et Joannes ország et. Sirmien. ecclesiarum praelati, ac Bartholomacus prior Auranae, comes Dubicensis, item Emericus de Perén, comes perpetuus comitatus Aba-ujvaren. regni Hung, palatínus, et judex Cumanorum. C. Petrus, comes de S. Georgio, et de Bozin, judex curiae regiae ac vajvoda Transsilvanus; Joannes de Zápolya C. perp, terrae Scepusien. dux Laurentius de Vylak; Jósa de Som C. Temesien ac partium inferiorum capitaneus generális; Blasius de Raska, thavernicor. Moyzes Buzlayde Gergellakajanitorim. Georgius de Báthor agazonmus Michael de Palócz pincerner. Joannes Podmaniczky de Podmanin. cubiculariorum. regalium magistri; Antonius de eadem Palócz; Franciscus comes de praedictis S. Georgia et de Bozin. Georgius de Kanizsa banus Nándoralben. Joannes Berislo regni Rasciae despotus Stephanus de Telegd thesaurarius regius. Joannes Bebek de Pelsücz. Georgius Drágfy de Belteök, Thomas Széchy de Felső lindva. Michael Ország de Gut, Franciscus Hédervára, Stephanus Rozgony de Mogyorós, Joannes de Homonna, Sigismundus de Losoncz, Georgio comes de Merczin, Andreas Both de Baina et Franciscus Balassa de Gyarmat, regnorum Dalmat. Croat, et Sclavoniae bani electi. Joannes Pető de Gerse janitor regalium magister; Joannes

Tarczay Siculorum; Ambrosius Sárkány de Ákosháza Posonien comites; Michael de Chák, Joannes Bánfi de Losoncz, bannes, nec non Barnabas Bellái Zevrinien. Georgius More de Csula. Nándor alben. Nicolaus Kende de eadem Csula, et de Sabácz báni; — Marcus Horváth de Kamichácz castellanus castri Búdén. Emericus Török de Enying, Michael de Pakos, Martinus Czobor de Czobor. Sz. Mihály, Michael de Zob. Paulus de Magh vice palatínus; Ludovicus Szerecsen de Mesztegnő, vice judex Curiae regiae, magistri de Eilyevelgh, palatinalis; Stephanas de Verbőcz, judicis curiae regiae ec partium regni Transsilvanarum; Matthaeus Mezőgyan et Franciscus de Maróéba, personalis praesentiae regiae majestatis protonotarii, nec non Michael Imreffy de Szerdahely, Andreas literatus de Bancha, comes Chongradiemis; Osvaldus Korláthköi, castrorum Tata, et Comaromiensis castellanus; Nicolaus Zoliomy de Albesz, Nicolaus Székely de Kerend; Ladislaus de Kis-Várda, Nicolaus Hagymásy de Berekzó', Albertás de Bakos; item Stephanus Kesserü de Gybárd, Ladislaus de Sz· Péter, de Valkó; Franciscus Herczeg de Zekcső, Stephanus Istvánfy de Kisasszonyfalva. Joannes Bika de Teremhegy; Georgius Orbonácz de Krassófev. Leonardus Dacho de Eör, de Baranya; Stephanus de Korotna, Joannes Janchi de Gordova; Ladislaus Lengyel de Tóthi; Joannes Kálmán de Innakod, Simegiensis; Franciscus Bodo de Györgyi, Paulus et Nicolaus de Dombo, Georgius Szerecsen de Mesztegnyő, Nicolaus de Morga Tolnensis; Thomas de Ártánd, Nicolaus de Torda, Michael el Told, Joannes de Baior, Nicolaus de Mochto Bihariensis, Georgius Kerechen, Blasius de Chán, Andreas Kaczor de Lak, Szaladiensis; Georgius de Siütke, Ladislaus Sibrik de Szarvaskend castri ferei; Franciscus de Essegvár, Georgiús de Hoszszutóth, Lazarus de Hathalom; Joaunes de Aika, Veszprémiensis, Stephanus Csáki, Michael Lorand Soproniensis; Georgius de Néma, Blasius Legandi Tavrinensis; Georgius de lllyésháza, Ludovicus de Kemend, Posoniensis; Georgius Erdeus Albensis; Joannes Megy, sedis Sold; Joannes Baloghi de Fiür; Joannes Vas, de Vasdinnye Comaroniensis; Clemens

Koson ı Trenchiniensis; Matthaeus de Kubin, de Árva; Christophorus Tarnóczi de Turócz; Thomas Tormai, Liptoviensis; Georgius Masinczki Zoliensis; Stephanas Máriási de Markusfalva; Georgius Thernei Scepusiensis; Georgius Forgách de Gimes; Benedictus de Tapolchán, Michael de Salgó, Nitriensis; Ladislaus de Kálna, Georgius Baronyai Barsiensis; Blasius de Sági; Osvaldus de Szántó; Georgius Radnót de Térién; Sigismundus Kartal de Nemti, Neogradiensis; Paulus de Kövér; Georgius Mochkos de Nyenye; Ladislaus Chehi, Joannes Bakos de Osgyán Hontensis; Nicolaus Ételei de Síül, Michael Kenderesi de Gyál, Magister Ádam de Horváthi Pesthiensis; Stephanus de Thah, Caspar Csikó de Pomáz, Pilisiensis; Franciscos de Basztheii, Strigoniensis; Joannes de Csetnek, et Dominions de Pászton, Gallus de Bellvén, Hevesiensis; Nicolaus Lorántffy de Serke, Franciscus de Rimaszécs, Joannes de Feled, Gömöriensis; Franciscus Gyulaffy de Kaza Stephanus de Rechk, Borsodiensis; Petrus Thurzo de Bethlemfalva Ladislaus de Fanchal Abaujvariensis; Christophorus de Pan, Georgius de Crap Zempleniensis; Matthaeus de Zvinya, Sebastianus de Segnye de Sáros; Dominicus Dobo de Ruszka; Nicolaus de Strite de Ung; Ladislaus Takchi, de Kászon; Blasius de Námény, Martinús de Darócz de Beregh; Georgius de Ujhely, Nicolaus de Békény de Ugocsa; Joannes Getes, Joannes Bertnai, Maramarosiensis; Bartholomaeus deChahol, Georgius de Gatal, Joannes Szepesii Szatmariensis; Nicolaus de Sármaság; Thomas Benic Szolnok mediveris; Jeronimus de Illosva, de Kraszna; Melchior de Perlak, Clemens Dersi de Petri, de Zabolch; Sebastianus et Petrus Ábrahámfi de GerL·, Ladislaus de Ladán de Békés; Ladislaus Vas de Gyalu; Philíppus de Bánréve; Joannes de Vesen, Szolnok exterioris; Bernardus Lépes de Váraskeszi; Andreas Horváth de Zaránd; Antonius Dersfi de Petri, de Zaránd; Bartholomaeus Palóczi de Kecskeméth; Petrus de Havazd; Nicolaus Ákos de Keszi; Stephanus Kenter de Iványháza, Orodiensis; Ladislaus de Telegd, Gregorius Makó de Makófalva; Lucas de Kutas Chanadiensis; Ladislaus de Gyarmath. Temesiensis; Bartholomaeus

Kerei de Torontál; Michael de Kenderes; Franciscus Zoltai Bachiensis; Andreas Peres; Joannes de Poroszló de Bodrogh·, Georgius de Dócz; Georgius Péstényi de Martonos, Stephanus de Sevényháza, Chongradiensis! Nicolaus de Szélnatács; Sigismundus Ratkai de Posega; et Michael Petrovich de Orbász, comitatuum praedictí regni Hungariae nobiles procer sque, et primores ejusdem regni universi in praesenti diaeta, et conventione nostra generáli, in campo Rákos, de mandato praefati D. nostri Vladislai regis, in profesto B. Michaelis arch, proxime praeterito celebrata, constitutiet existentes memoriae commendamus, tenore praesentium, significantes, quibus expedit universis, quod quum nihil in terris fit, aut fiat Deo acceptius, vei naturae humanae accomodatius, quam communiptriae universorumque kominum coetui quam optime quamquam studiosissime consulere, omnesque conatus, curam sollertiam, omne denique stúdium et industriam, ad usum et salutem ipsius patriae et geutis suae referre; quoque ipsa salva sit, et incolumis praesentia pariter, et impendentia oxactius, vigitantiusque intueri et un versa discrimina, in quae illa ex incuria et desidia conservatorum ejusdem facile incidere posset, ita propulsare, ut in tuto et tranqnillo collocata et stabilita, ex omni parte esse videatur. Hinc igitur nos, in animo nostro saepe revolventes gravem illám, et prope exitiosam hujus incliti regni Hungariae desolationem, a- que indigentiam, in quibus illud idem hoc tempore enormiter admodum jacere. quisque facile conspicere potest; volentes more optimorum regnicolarum et patriae nostrae amatorum, atque conservatorum, ejusce modi desalotione, atque extremae minae ejusdem maturius consulare; plures hinc inde diaotas magnós etiam, et inexplicabiles labores, fatigia et expensas in ea ipsa re hucusque feeimus. Et licet aliqua sint per haec tempóra multis et variis euriae et laboribus reformata et rectiticata; tamen unum hoc praecipuám conperimus, per quod hoc ipsum regnum no--trum, vehementer dilaceratum, debilitatumque, et ad hanc turpem desolationem, et in omnibus suis membris deformitatem exstitit redactum, quod videlicet hoc ipsúm regnum saepe

numero ab alienigeris et foregsibus dominis et regibus e xstitit gubernatum; quorum temporum si praeterit commemore liceret, aut opus esset, facile appareret regnm hoc nunquam május detrimentum, munquam május periculum, et desolationem subiusse, quam tunc, quum sub forensi domino, et non sui linguagii, fűit tentum, et gubernatum Hi etenim forenses privatis suis rebus, eorum inteti, priusquam mores et consuctudines hujus Scythicac gentis, quae, sicuti regnum hoc cum maxima sanguinis effusione, et fratrum suorum ingenti caede acquisivit; ita ferro et armis. modo quoque tutari sólet, didicissent, semper otio potius, et quieti, quam armis incubuerunt. Quo factum est, ut Rama, Servia, Gallicia, Londomeria, Bulgaria, Dalmatiaque et alia quam plurima fortalitia per eorum incuriam, ab hoc regno sint alienata, adeo ut, dilaceratis extremitatibus, verendum nobis fit, ne hostiles impetus jam etiam ad interiora se convertant. Quae minimé acta fuisse arbitramur, si haec gens Hungarica, natalis soli dulcedint allecta, non de exteris nationibus, séd de gente sua, quempiam regem idoneum pro se elegisset. — Nam ut serenissimorum Andriae II· patris utpote regis Belae IV. ac Ludovici, et Mathiae, alio rumque D, D. Hungariae regum acta praeclaraque gesta, quibus gentem bane Scythicam, non solum claram, magnificamque nomine et gloria reddiderunt, non verum fámám ipsins, per totum orbem terrarum longe, lateque diffusam, ad aethera usque extulerunt, brevitatis ratione praetereamus, nullus eorrum. qui de stirpe Hungariae nationis ad regale fastigium sublimatus fuisse dignoscitur, dispendium, séd potius argumentum et utilitatem huic regno attulit. E contra verő, qui de externa natione inducti exstiterunt, non solum huic regno periculo fuere,verám etiam, ut hostes interdum saevissimi, intra viscera regni crudeliter grassando probo maximo gentem hane affecerunt. Huic igitur, et tanto malo nostroque omnium dispendio volentes jam tandem occurrere, ne si modemum gratiosissimum D. nostrum D. Vladislaum, regem Hung, et Boh. ete qui nos domini gratia et libertate non modo gratiose rexit et conservavit, séd etiam plures libertates nostras refor-

mavit, ab hac luce, sine haeredibus masculis, decedere contingat, nos et hoc regnum, in majori discrimine permeneat, et ne quisque forensium princípium regnum istud sibi violenter usurpet, nosque in servitutem perpetuam redigat, maximé etiam et pracipue ea ratioue inducti, quod per totum orbem nulla dignoscitur natio, sen gens, quae non dn gente, et sanguine, atque natione sua regem et dominum sibi eligeret: ne igitur hoc regnum, quod ante murale clypensque Christanitatis exiscit, et magna sua, suorumque caede semper Christianitatem ipsam defendit, minus, et quodammodo infelicius aliis esse videatur, sancivimus, et unanimiter omnes, a minori ad maximum, et a maximo ad minorem statuimus, et ordinamus, quod a modo deinceps, quotiescunque et quandocumque hoc regnum principe et rege orbabitur, nullique haeredes masculini, qui de jure et eonsvetudine ejusdem regni succedere debent, superstités remanserint; ex tunc de cetero in perpetuum nullum penitus extranearum nationum, cujus cunque existat, io regem nostrum eligemus, sed tantumodo Hungarum ad hoc officium requiremus aptum, et idoneum parili voto et unanimi consensu, et voluntate, in campo duntaxat Rákos, et non alibi pro domino, et rege nostro assummemus, eligereque, et assummere ac acceptare debeumus. Quoniam autem exstant non nulli reges, et princ'pes, vicini, qui ad hoc regnum pro se vendicandum quotidic anhelant; quin post obitum praefati serenisimi regis, domini nostri siquidem absqne haeredibus, masculis. quod Deus avertat! decederet, vel etiam, es in humanis adhuc agente, hoc regnum, vel partes, et membra sua, armis impetere aut aggredi ipsumque et nos omnes vi forsitan, et armis subjugare sibi conarentur: ne igitur in tali casu hoc ipsum regnum, et patres ejusdem, et maximé fratres, et amici nostri in finiaés existentes per eosdem hoc regnum, praeter nostram unanimam electionem, et contra hujusmodi statútum nostrum, sen etiam alias qualitercunque occupare et ipsis appropriare volentibus, opprimantur,promisimus, et juravimus, promittimusque, et juramus in nostris ac hacredum ac succesorum nostrorum nominibus, et personis, omnes, stipulata

manu, nos praelati ad nostrae conseientiae puritatenr nos vero barones, proeceres, et nobiles praefati ad fldem nostram Christianam atque honorem et humanitatem nostram, quod in tali casu, nullus alterum derelinquet, sed alter alteri secundum limitationem, superinde factamcum gentibus suis, quas juxta contenta generalia decreti nostri conservare debent: et dum opuserit, majori etiam potentia, qáa poterit, semper, et quidem in tempore fideliter succurrere: imo si necessarium fuerit, totum hoc regnum, et consequenter nos omnes per sincula capita insurgere, talique hosti occurrere, et pro ipsa patria nostra usque ad mortem decertare teneamur: nec interum ullo pacto cedere debeamus; denec et qususque nos a tali hoste in libertatém vendicabimus, et regnum hoc, illius impetione, sen infestatione, Dei auxilio, liberabimus, et in tranquillitatem prosem reponemus. Siqui vero nostrum, contrarium praemissorum facere praesumeret, talesperpetui infideles regni habeantur: quibus neque majestas regia de novo constituta, et nec totum ipsum regnum gratiam facere posit, sed jugo perpetuae servitutis, et rusticitatis subject!, reatus ipsorum puenam lecant sine fine. Harum nystrarum, qőas nos praetati et barones appensione sigillorum nostrorum sub ve ris armis nostris, nos vero proceres et nobiles praefati sigillis praclibatorum D. D. Emerici de Perin comitit et palatini, ac C. Petri judicis curiae regiae, et vajvodae Transilvan authenticis comuniri fecimus, vigore, et testimonio litterarum mediante. Datum in campo Rákos praedicto, quinto decirno die congregationis nostrae generális antedictae. (XV. Octobrie) anno dom. MDV.

Zápolya János, Bakacs Tamás, Perényi Imre, Ujlaky Lőrincz, külön szövetségre léptek, szinleg ugyan ebbe a király és királyné védelme is felemlítetett, valódilag azonban csak Zápolya érdekében köttetett, a ravasz Bakacs is látva Zápolya hatalmát, az árral úszott, állását minden eshetőségre biztositot'a

Ezen határozat csak Miksa hódítási szándékának visszatolása volt, törvény erővel nem bírt, mert a király még ural-

kodott, ennélfogva törvény erővel csak akkor bírhatott volna, ha a király megerősíti, de fölösleges is volt, mert a többség a nemesek egyéni szabad választási jogát nem korlátozhatta s daczára ezen határozatnak, ha egy pártnak tetszett vona a trón üresedés alkalmával idegen királyt ajánlani, ha ekkor e párt többséggel bir, jelöltjét meg is választhatta volna, nem volt ez egyébb párttüntetés, nyomásnál az idegen pártra, általa Zápolya nagy nyomatéket nyert, mert már a főurak is félni kezdtek tőle s a többség, az idegen király választást haza árulásnak bélyegezvén, Zápolya a nemzeti párt jelöltje, mint jövendő király tűnt fel, az ingadozók, félénkek, az országgyűlési végzéstől elrémitve. Zápolya királyságával mindinkább megbarátkoztak. — Legnehezebben szívelték e végzést, a király és királyné, az élő király, méltán tarthatott tőle, hogy kijelölt örököse, a várakozást megunva, trónjáról még halála előtt letaszítja. Ulászló menekülést csak a Miksávali szorosabb összeköttetésben látott, — erre ösztönözte őt az eszes királyné, ki, ha a kormányt vezetni nem tudta is, legalább az udvartartást rendezte, daczára az országos jövedelmek gaz kezelésének, némi jóllétet, rendet hozott be az udvarnál, a Miksávali alkudozások rögtön megujitattak.

A két királyi háztól egyaránt óhajtott családi szerződés 1506. Martiusban megköttetett, Miksa Ferdinand unokájának Annát eljegyezte, a születendő magyar herczegnek (a királyné viselős volt) mennyasszonyául Máiia herczeg asszonyt, Ferdinand nővérét jelölték ki, hihetőleg Miksa, a Rákosi végzés megdöntésére tettleges segélyt is ígért. A gyáva király szövetkezett tulajdon országa ellen s általa tettleg a német császár hűbéresévé aljasodott. Miksa ígérete beváltásával nem soká késett, a soha országosan el nem ismert Pozsonyi szerződés megsértését vévén ürügyül, a Rákosi végzés ellen tiltakozott és seregeivel az országot megtámadta. — Ulászló két szinü szerepéhez hűn járt el, országgyűlést hitt össze, Zápolyával Miksa tiltakozását közölte és őt a haza védelmére fegyverbe szólította. — Ulászló és tanácsosai Zápolyát előtérbe akarták állítani, reménylték, hogy trónkövetelő, nem

várva híveit, Miksának a Dunántúl, ön seregével elébe megy s a német hadak által megveretik, visszavonulásában, míg hatalmának fészke a Tiszához juthat, a királyi párt által megsemmisitetik, a terv helyesen volt kiszámítva, de nem sikerült, Zápolyának a vitézség nem volt gyenge oldala, vágyott a trón után, de ravasz, furfangos, lovagiatlan jellem lévén, a koronát inkább alkudozások, pártoskodás, ármány által, állása koczkáztatása nélkül kívánta elnyerni, szerette a sült gesztenyét mások által kikapartatni, felhítta tehát a Rákosi szerződés aláiróit, fel a nemességet, de felhívása közönnyel fogadtatott, a nemesség szerette a dörgő szónoklatokat, az éles határozatokai, de Mátyás és Ulászló alatt megizlelte a nyugalmat, elvesztette harczvágyát, szép csendesen honn maradt, mit az ovatos Zápolya látván, nem ment be a kelepczébe s váraiból nyugalommal nézte Miksa támadását. — Miksa májusban már ellent állás nélkül elfoglalta Sopronyt, júniusban Pozsonyt és a Csalóközt, serege Magyarokkal is szaporodott, hozzá csatlakoztak: Frangepán János, Corbávia Iván és Kanizsay János. — Ulászló szinleg ellene Cseh országot is felhívta, magyar seregét, Héderváry István vezérlete alatt ellene küldte. — Miksának már e rövid hadjárat alatt is kifogyott pénze, — Zápolya megsemmisítése nem sikerült, a háború folytatása fölöslegessé, pénz hiány miatt lehetlenné vált, — Ulászló az országtanács beleegyezésével junius 24-én megkezdte az alkudozást. ♦

A királyné julius 1-én megszülte Lajos herczeget, ez az alkudozást megkönnyítette, sem Miksa se Zápolya, míg a gyermek élt, jogosan a koronát nem igényelhették, Miksát biztosította a családi szerződés ennek az ország általi megerősítése, most már, trón örökös lévén, fölöslegessé vált, pártja a király pártja volt, ennek ellenére nem tehetett semmit, Zápolyát a nemzet rész vétlensége meggyőzte, hogy lelkes pártolására nem számíthat, maga sem elég hadsereg, sem elég eréllyel nem bírt, két fejedelemmel megmérkőzni, a békét mind két párt óhajtotta; Maximilián kötelezte magát seregei kivonására, Ulászló 20,000 aranyat fizetett, a foglyok kicseréltet-

tek, Miksa párthiveinek bünbocsánat biztosíttatott, a kölcsönös szabad kereskedés engedtetett, — Miksa a magyar koronához jogait feltételesen fenntartotta, mi azonban magyar részről, hallgatással mellőztettek — A véres háború, valósa· gos vesztesség nélkül múlt el, az erkölcsi kudarcz azonban nagy volt, mert a nemzet, csak imént hozott határozata mellett sem, mert felkelni, gyávasággal bélyegezte magát; bebizonyitá, hogy e nemzedék csak szónokolni, de tenni nem tud, — a hazafiság csak álcza, a tett erő, a hazafiság, áldozat készség. végkép elhamvadt

Míg Lajos születése Budán közörömmel üdvözöltetett, Erdélyt gyászba borította; — a székelyek régi szokás szerint a királyfi születése örömére minden házhely után tartoztak 1 ökröt adózni, ezen másfél század alatt elévült visszaélést a kormánytanács Lajos születésekor fölelevenitette, — a különben is vajdáik által szakadatlanul sajtolt székelyek, e súlyos megtagadták, Tomony Pál haderővel kü Idetett az adó behajtására, a konok nép Tomony hadseregét megverte, e kudarcz után szerb-oláh segéllyel növelve serege maradványait, őket újólag megtámadta, legyőzte, ökreiket elhajtotta, bátor vezetőiket lázadókként keményen büntette.

1507. april 24-re Ulászló országgyűlést hitt össze, adót követelt és fia megkoronáztatását kérte; — a nemzet mindkettőt megtagadta. A nemzeti párt átlátva, hogy az alkotmány mindaddig kijátszatik, míg a kormányzat a nemzet kezében nem lesz, míg a kormány felelőssége életbe nem lép, a szabadság biztosítására több üdvös törvényeket hozott; az V-dik törvény szerint a király az ország ügyeirő , csak választott és többi tanácsosaival rendelkezhetik, csak az országtanács által elfogadott rendeletéi érvényesek, országos tisztviselőket a végvárak kapitányait s. a. t. csak az országtanáccsal nevezhet.

7. §. Ha országtanácsos a tanácsban, az ország köz java, szabadsága ellen szól és tesz, ezt az országtanács tartozik az országgyűlésnek feladni, az országgyűlés az ily tanácsost, mint lázadót büntetendi.

8. Ország és felségsértőként bűntetteinek, az ország törvényeit, végzéseit, világosan sértők, (mint a hatalmasok tenni szokták) javadalmaik, méltóságaik, hivataluk, vagyonuk elvesztésével lakóinak és száműzetnek. A király javadalmaikat, birtokaikat adományozhatja; — ha a király ily ítéletet végre nem hajthat, a megyei fő és alispánok, a megyei nemeséggel hajtsák végre, az ily felségsértők vagyona köz zsákmány legyen; ha a megye a végrehajtásra képtelen, kérje föl a nádort és országbírót, ezek az ítéletet hivatal vesztés terhe alatt, országos erővel hajtsák végre.

11. Rendelkezik az idegen pénzekről.

12. Keményen bünteti az országgyűlés megtámadóit.

13. Ismétli a kettős papi javadalmakra hozott törvényeket.

Ezen törvények a nemzet politikai érettségének fényes tanú jelei, teljes felelős kormány volt ez, mely eszmére Európa többi államai csak századok múlva értek meg, — a nép felség diadala a királyi hatalom megóvásával, nemzeti kormány fejetlenség nélkül, — hazánkban a 3. század után életbe léptetett felelős ministeriális kormányzat csak ismétlése volt e nagyszerű intézménynek. — A nemzet tiszta fogalommal bírt felségi jogairól, de nem volt elég erkölcsi ereje a kivitelre. — Verbőczy István, Zobi Mihály, Ártándi Pál, kik a nemességet két év óta vezették, szép tehetségek voltak, de csak szónokok és nem valódi férfiak; — győztek az országgyűlésen, mint országtanácsosok nem bírták megakadályozni, az aristokrátia bitorlását, nem tudták megnyerni a hazának a királyt, — a magános jogtiprások nem ritkultak, az ország fosztogatása folyfuttatott, mint ezelőtt, a nadályok kiszitták az ország vérét, a tehetetlen test magától össze roskadt.

Ulászló, kit jó neje 1506-ban történt halála, kis lélek erejétől is megfosztott, most már minden igyekezetét fia örökösödésének biztosítására fordította, az 1508; szent György napi országgyűlésen erre a rendeket újólag fölkérte, — bár a gyermek maga az esküt, mi a koronázás lényege, le nem tehette, a rendek hosszas alkudozások után kívánatába bele

egyeztek. Ulászló fia nevében kötelezte magát, hogy fia gyámjául a német császárt vagy más idegent nem nevez, őt idegenekre nem bízza, Magyarországban nevelteti; fia mindaddig míg az ország törvényeire meg nem esküszik, királyi hatalmat gyakorolni nem fog, az ország törvényeit megtartja és megtartatja.

A rendek Ulászló újabb kormányzatával igen meg lehettek elégedve, mert bár törvénybe nem igtatták, s az országot semmi veszély nem fenyegette, a sokszor kért de mindig megtagadott 1 arany kapu adót felajánlották. Lajoska Fejérváron valósággal királlyá koronáztatott.

Ez évben Velencze erős kísérletet állott ki, a Cambraiban szövetkezett franczia király XII. Lajos, Miksa német császár, Ferdinánd arragoniai király, II. Julius római pápa egyesült erővel támadták meg, osztozó társul Ulászlót is fölhívták, Magyarországot Dalmátia birtokával kecsegtetve, bár Dalmátia magyar tartomány birtoka könnyen megszerezhető lett volna Ulászló nem hallgatott Miksa csalogatásaira; — Velencze gyengítése nem volt magyar érdek, Magyarország nem birt tengeri erővel, ennélfogva Dalmátiát a török ellen nem tarthatta volna meg, állandó birtokára tehát nem számíthatott; különben is a hódítás pénzt és vezéri tehetséget igényelt, Magyarország mindkettőben szűkölködött. — Míg Miksa és a többi fejedelmek az országot a török ellen csak üres ígéretekkel hitegették, Velencze mert a török által ép úgy fenyeget tetett, mint Magyarország, tele erszényét gyakran megnyitotta, hálátlanság, rósz politika lett volna, az egyedüli becsületes szövet séges megtámadása, ennélfogva a Velencze elleni szövetség kedvezőtlenül fogadtatott. — Miksa azonban nem szűnt meg Ulászlót folytonosan unszolni, Ulászló csakhogy Miksától meneküljön, a velenczei követtől az országtanács előtt Dalmátiát vissza követelte, s őt Dalmátia megtagadása esetében haddal fenyegette, — kéz alatt azonban Velenczét «emlegességéről biztosította. Semlegességét az agnavellói csata után is megtartotta, ennek köszönhető a sanyargatott Velencze, mely e csa-

tában Dalnrátián kívül minden szárazföldi birtokát elvesztette, további fönnmaradását.

1509. Ez évben az ország alsó részeiben pestis dühöngött, Ulászló részint ettőli félelmében, részint fiának a cseh koronát óhajtván biztosítani, Csehország és az ország felső részeiben időzött, e miatt országgyűlést nem tartott. —1510. A lengyelek a moldvai vajdát támadták meg, Ulászló testvére és hűbérese közt békét eszközlött. A törökkeli fegyvernyugvást a kormánytanács 3 évre meghosszabbította. Miksától folytonosan unszoltatva, Velencze ellen szövetségre lépett és támadásra kötelezte magát, ha Miksa neki 1000 gyalogot és 12 ágyút, Franczia- és Spanyolország 24 hajót adnak, a szövetségesek ígéretüket meg nem tartva, a velenczei háború is elmaradt. Zápolya Jánost erdélyi vajdának nevezte, mindenáron békát akart, mit ezen kinevezéssel el is ért. Ez évben országgyűlést tartott, mi csendesen folyt le, a nemzet látva a király jó szándékát, a német befolyás csökkenését, bizalommal viseltetett iránta; végzeményei nem maradtak fel. 1511. Selim Moldvát fenyegette, országgyűlést tartott, mely kizárólag hadi készületekkel foglalkozott, végzeményei nem maradtak fel; Selim elvonulva, a háború veszélye is elmúlt.

1512-ben Bosnia basája Horvátországra rontott, Beriszló bán által azonban diadalmasan vissza veretett.

1513. A törökkeli fegyvernyugvás 3 évre meghosszabbittatott, csend és béke volt künn és bent, Bakács érsek hiúsága azonban az országot nagy veszélybe döntötte; Bakács, Esztergom érseke, 20 zsíros papi javadalom ura, római bibornok, Magyarország cancellárja, magas állásával nem elégedett meg, a hatalmas férfi pápa akart lenni, hivatalából szerzett kincseivel megrakodtan Rómába indult, megvenni bibornok társai szavazatát, de kudarczot vallott; látván, hogy csak pénz által mindég nem lehet nyerni, a jövő pápa választásnál, mint a kereszténység megmentője akart föllépni, az új pápától keresztes hadjárati engedélyt, bűnbocsánat hirdetési fölhatalmazványt és pápai követi czimet hozott haza, elhatározta megbuktatni a török sultánt. — A büszke főpapnak képzetében

egyik lába Konstantinápoly, másik Rómában volt, büszkén vonult be 1514-ben Buda, várába; az országtanács egyházi és főrendi tagjai mohón kaptak a nagy Bakács világrenditő tervén; a papok hitték, hogy a rajongó nép ismét tisztelni fogja erkölcstelen, fukar főpapjait, a főürak a keresztesek által, hadkötelezettségük alul hosszú időre reményltek szabadulni. — És valóban az eszme nem is volt helytelen, ha az országban csak egy oly jeles hős találkozik is mint Hunyady János, ki a népet szervezni, vezetni tudja, kiben a hazafiság a hiúságnál, a becsületesség az önérdeknél erősebb; ha Bakács Capistrán szellemével bír, ki, mert maga is lelkesült, lelkesíteni is tudott, e keresztes hadjárat nagyszerű eredményt idézhetett volna elő, a nép, az alsó nemesség a törököt gyűlölte, a főurak és egyháznagyok által kifosztva, soknak egyedüli menedéke a tábor volt, ennélfogva a táborba ezrenként tódultak, volt ember és jó akarat, csak vezénylet hiányzott és ezért az üdv kárhozattá vált.

Bakács a főurakat a vezényletre egyenként felszólította, de a szájas, tunya, fösvény főurak közül senki sem vállalkozott, e téren csak dicsőséget arathattak volna, e vállalat által csak a haza nyer, a főurak azonban csak önérdekeket bálványoztak, a hazát csak mint eszközt szerették, mint az egykorú Istvánfy mondja „Senatorum magna pars otio, et avaritia conepti Regnum praedae loco habebant“. A vezérnek közvetlen érintkeznie kellett volna azon osztállyal, melyet ők söpredéknek, baromnak tartottak, dölyfeik nem engedte a néphezi közlekedést. A főpapság, maga Bakács egészen vissza vonult, az összes főúri rend gúnnyal nézett a nép és szegény nemességre, mely ragaszkodott a hazához, minek terheit vitte, Istent hitt, az ország elleneit gyűlölte, lelkesült a hazáért, melyben Csak töretett. — A balsors ez időben vezette Budára Dózsa György lovassági tisztet, a főuraktól vissza utasított Bakács Dózát nevezte fővezérnek; — az egyszerű székely 40.000 ember vezére lett, a csapatvezéreket Bakács biztosai és nép választották, volt sereg és vezér. — Dózsa sem katonai ismeretekkel, sem tiszta erkölcsi és politikai fogalommal nem bírt, hadi hírét

egy párbaj alapította meg, melyben a Szendrői dulárok hadnagyát megölte, miért Ulászlótól 40 telket, czimert, 1 arany lánczot, kettős zsoldot nyert, — erős vasgyúró, lélek és ész nélkül. — Pest rónáin csakhamar 40.000 ember gyűlt össze, és a tömeg naponta nőtt, a népet általános lelkesedés lepte meg, ezrenként tódultak a hazáért életüket felajánlani; a főurak és főpapok sajnálták a munkaerőt, megijedtek a lelkesedéstől, Pestre indult, jobbágyaikat hajdúikkal tereitették vissza, korbács és bilinccsel büntették a lelkesült népet, — ezen eljárás embertelen és törvénytelen volt, mert a magyar jobbágy nem volt rabszolga, tűzhelyét tetszése szerint elhagyhatta, beszennyezte a főurakat, kik a haza ellenségei ellen nem csak fegyvert nem fogtak, de a jó akaratú népet is, anyagi érdekből vissza tartóztatták. — A kegyetlenségek hire felizgatta a tábort, haragra indította Dózsát, ki mint székely, a faját folytosan fosztogató főurakat különben sem szerette; — nép ingerültségét fokozták a szegény falusi papok, kik a táborban számosán megjelentek s közülök Mészáros Lőrincz czeglédi, Barabás, Kecske, Hosszú lelkészek alvezéreknek választattak; a falusi papság helyzete e korban igen sanyarú volt, a főpapság állását üzletnek tekintve, félre téve minden szemérmet, a plébánosokat évek óta fosztogatta, úgy, hogy az alsóbb rendű papok közül sokan nem élhetvén, már 1495-ben kényszerültek a templom arany és ezüst edényeit eladni és megszökni, mint ezt az 1495: 69 törvény bizonyítja „Sunt nonnulli ecclesiarum praelati, qui plébános ecclesiarum, per impositionem taxarum, pro suo libitu, plurimum oprimere consveverunt, illi verő plebani interdum calices, et caetera bona ecclesiarum diripere, cum illisque se ab hujusmodi taxis redimere, interdum vera regestate coacti ecclesias eorum deserere et alio aufugere coguntur“. Ez óta az alsó papság viszonya még rosszabb lett, a néppel együtt ínséget tűrtek, míg a főpapok és főurak jóllétben úsztak és dőzsöltek. .

A személyes méltatlanságokérti neheztelést gyűlöletté fokozta az aristocratia és hierarchiának, az ország ügyeibeni aljas eljárása, a magán birtok, az emberiség lábbal tiprása, egy

oldalról a roppant fény és gazdagság, másikról a legnagyobb szükség, míg egyes főurak díszkardja, a főpapok ékszerei többet érjtek az ország összes adójánál, a király nélkülözött, a nép éhezett, a végvárak romban, védtelenül hevertek; — míg a várakban az urak arany és ezüstben úsztak, a nép a várak környékein, düledező viskóiban alig bírt mindennapi kenyérrel; — míg a főpapsággal szövetkezett főurak foglaltak, mi szemük, szájuknak tetszett, a közép rend örült, ha a szomszéd főúr ragadozó étvágyát kikerülhette; — az ellenkező jobbágy, ha tulajdonát védte, a hatalmas urak vár fenekeiben rothadt el. — E nyomoru osztályt legjobban festetette le az aristocratia egyik tagja, Telegdy István kincstartó, ki az országtanácsban tartott beszédében, a főúri rendet fösvény, telhetetlen, zsarnokokként jellemezte és mert állítását megczáfolni nem lehetett, társai hallgattak. — Nem csoda tehát, ha a papjai által felizgatott nép, a íőurak eljárásában újabb honárulást látott és urai ellen föllázadt.

A király és kormány tanács, a keresztesek izgatottságáról értesülve, május közepén a táborba indulási parancsot küldtek, az esztergomi várba vonult Bakács, átkot mondott az ellenkezőkre; — mindkét rendelkezés elkésett, a Mészáros czeglédi lelkész által felizgatott nép és vezére felmondták az engedelmességet, a török helyett a nemesség ellen támadtak, vértanú hazafi helyett, rabló és hóhérrá lettek. Dózsa kiáltványt bocsátott a néphez, az összes jobbágyságnak, akasztófa büntetés alatt megparancsolta a fegyverfogást a nemesség megfékezése és elnyomására. Ö maga a sereg egy részével Szeged felé indult, Mészáros Lőrinczet Bácsba, Barabás papot Egerbe küldte a rabló háború szervezésére. — Szaleres Ambrus pesti polgárt egy csapattal Pesten hagyta. Csakhamar 400 nemes gyilkoltatott le, a keresztesek üszkei lángba boriták az országot, az országtanács megrémült, segélyt kérő követeket akart küldeni a szomszéd fejedelmekhez, a nemesség fegyverre szóllittatott; — Ulászló cseh tartományait hívta segélyre; a lázadás megfékezése Buda környékén Bornemissza János, az alvidéken Báthory Istvánra bízatott; Bornemissza a legbecsületesebb

hazafi, fegyver helyett a kegyelemhez nyúlt, Szaleres Ambrus serege nagy részével letette fegyverét, az ellentálló kis töredék szétveretett. — A veszély láttára a nemesség egyesült, a lázadókat a Dunántúl és a felvidéken szétverte. — A kérész te sek zöme Dózsa alatt Szegedet táborlotta körül, itt azonban kudarczot vallva, Temesvár felé vonult; Dózsa a temesvári vár által, biztos támpontot akart nyerni és az idegen fajokra támaszkodott, — útközben több várakat bevett, uraikat kegyetlen halállal ki végeztette, Báthory t és seregét megverte, maga a vezér is csak nagy bajjal juthatott Temes várába. Dózsa, ki eddig a király iránt hűséget szinlett, győzelme után álarczát levetette, a királyságot megakarta szüntetni, az ármányos Lőrincz tanácsára, az ország kormánya élére egy püspököt kívánt állítani. Lőrincz atya valószínűleg magának szánta a főhatalmat. Zápolya János azomban Lőrincz atya magyar pápasága nagyszerű tervét csakhamar romba döntötte; értesülve a magyarországi eseményekről Báthory ismételt kérelmére a szorongatott Temesvár alá jött, a 100,OOO-ből álló, de rosszul fegyverzett fegyelmetlen lázadó hadat lovasságával tönkre tette; Dózsát hősies védelem után elfogta, a lázadókat kemény tusa után megsemmisítette, Lőrincz pap a lázadás ördöge megmenekült. — A bőszült főurak nem tekintve a lázadás okaira, figyelembe nem véve, hogy a legyőzőitek félre vezettettek, magyarok, s a vihar az ő önkényes lelketlen zsarnok nyomásuk által idéztetett elő, hogy sokan félelemből sorakoztak a lázadókhoz, a szerencsétlen testvéreken cannibali bosszút vettek. A csata hevében asszonyt és gyermeket kegyetlenül levagdaltak, a szaladók ezreit a Temes és Bégába kergették, — Bornemissza a Budánál elfogottak közül ötöt karóba huzatott, nyolczat lefejeztetett, a többieknek orrát és fülét metszette le. — A temesvári törvényszék a szelíd Dózsa Gergelyt, ki testvérét folytonosan könyörületre intette, lefejeztette; a főbbek közül 40-et sötét börtönbe vettetett; ezek közül 31 éhen veszett el. Dózsa Györgyöt meztelenül tüzes vastrónra ültették, fejére izzó vas koronát tettek, testét tüzes vasfogókkal csipkedték, a megmaradt kiéhezett főket Dózsa

húsa felfalására kényszerítők, a három ellenkezőt azonnal meg ölték, a hat, kik vezérüket ebként fogaikkal tépték, kegyelmet nyertek; Zápolya a megmentett Báthoryval szövetséget kötött, mindkettő kötelezte magát, hogy egymás kölcsönös beleegyezése nélkül országos hivatalt vállalni nem fognak.

A temesvári csata után az elszórt lázadó csapatok rövid ellentállás után Bács, Veszprém Fejérmegyében és Erdélyben egyes főurak által legyőzettek. A cseh segély már a teljes diadal után érkezett meg. Ulászló ezeket az országgyűlés végéig Budán tartotta. Nagy részt ezeknek köszönhető trónját, mert a nemesség Ulászló tétlenségének tulajdonítván a lázadás terjedését, ellene igen ingerült volt. Zápolya a nemességnél a pór lázadás elnyomása által igen nagy népszerűséget nyert, elannyira, hogy ha Ulászló 10,000 cseh zsoldos által nem támogattatik, Zápolyától könnyen elüzethetett volna; a cseh zsoldosok visszatartására Szatmáry cancellár egy állítólagosán a király ellen intézett merényletet használt fel; — az udvaronczok állítása szerint ugyanis a király szobájába az ablakon át lövés történt, de a király templomban lévén, a lövés nem találta; e merénylettel Szatmáry Zápolyát vádolta, de a tettest nem bírták előállítani, hihetőleg tehát ez Szatmáry által szőtt rágalom volt; s ha lövés történt, ezt bizonyosan Szatmáry bérencze tette, mert ha az orgyilkos Zápolya bérencze lett volna, bizonyosan nem a király imaóráját választják ki, s bizonytalan lőfegyver helyett más fegyvert választanak; — Zápolya az erőszakot egész pályáján kerülte, nem volt kivitel embere; Ulászló halálát érdeke nem kívánta, mert ha Ulászló meghal, a tehetetlen fejedelem helyett, az ügyesebb Miksával kellett volna mérkőznie.

Az októberben tartott országgyűlés a korona hatalmának növelése, a parasztok leigázásával foglalkozott, — megparancsolta az elzálogosított só, arany-, ezűstbányák visszaadását, a koronajövedelmek zálogba vétele, a zálogos összeg elvesztésének súlya alatt eltilt atott, a parasztok elveszték szabad költözködési jogukat; minden házhely után köteleztettek uraiknak évenként 1 forint fizetésre, 52 napi munkára, a termés tize-

dere, 2 lúd, 12 csirke 10 házhely után 1 hízott disznó adására; a kunok és jászok jogaiktól megfosztatva, szolgaságra kárhoztattak, püspök és érsek, született paraszt nem lehetett. Elfogadta Verbó'czy István hármas könyvét, mely halhatlanná tette e kitűnő törvénytudót, genialis szónokot, ki már évek óta az alkotmányos pártot vezette; a törvények rendezése azért is szükséges volt, mert törvényeink addig elszórva hevertek, ennélfogva a közönség előtt, ismeretlenek voltak, időközben több szokások törvényerőre emelkedtek, mikről biztos tudomással csak a szak emberei bírtak, ezen bizonytalanság számos visszaélésre nyújtott alkalmat, szabad tért nyitott az ügyvédek gazsága, a bírák részrehajlásának.

1515. Ulászló Miksát a családi szövelség megerősítésére újólag felhívta, összejöveteli helyül Pozsony, határnapul 1515. martius hava tűzetett ki; Ulászló személyesen megjelent, öccse Sigmond lengyel király, ki sógora Zápolya iránt meghidegült, szinte részt vett; Miksát ministere Láng Máté Gurki püspök képviselte, — Miksa e szerződésre háza nagyságát, Ulászló fia biztonságát alapítva, az előleges szerződés csak hamar, a még Anna királyné életében tervezett kölcsönös házasság és örökösödési alapon megköttetett és julius 23-án Bécsben, hová Ulászló is felment, a két fél által aláíratott. Lajosnak Mária, Károly vagy Ferdinandnak Anna jegyeztetett el, — magszakadás esetében az örökösödés a Habsburg háznak Magyar és Csehországban, a magyar Jagellóknak Austriában biztositatott. Perényi nádor, értesülve e törvénytelen szerződésről, mely az ország tudta, sőt akarata ellen az országról rendelkezett, Pozsony utczáin magát zsellye széken körül hordoztatva, a nemzet nevében ünnepélyesen tiltakozott; — később azonban Siklós vára és uradalma árán Ulászlótól megvétetve, ugyan nem nádori minőségben, de mint Perényi, az örökösödési szerződést aláírta. Ulászló nemsoká élte túl kívánalmai teljesedését, 1510 martius 13-án, életének 64-ik évében meghalt; halála változást nem idézett elő, egész életében az oligarchia engedelmes eszköze volt, csak a név változott, a kormány elve nem, tényleges vezetői maradtak a régi hazaárulók.